

X193758

SZEGEDY-MASZÁK MARIANNE

*Csokolom
a kezét*

Fordította
Rakovszky Zsuzsa

LIBRI KIADÓ
BUDAPEST

Copyright © 2013 by Marianne Szegedy-Maszák
All rights reserved.

Hungarian translation © Rakovszky Zsuzsa, 2014

A magyar fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

Marianne Szegedy-Maszák

I Kiss Your Hands Many Times: hearts, souls, and wars in Hungary

Spiegel & Grau, New York, 2013

A DŐLT BETŰVEL SZEDETT RÉSZEK

A CSALÁD ÁLTAL ŐRZÖTT MAGYAR NYELVŰ DOKUMENTUMOKBÓL,
ILLETVE MAGYARUL MEGJELENT FORRÁSOKBÓL VETT EREDETI IDÉZETEK.

A fordítást az eredetivel egybevetette,
a jegyzeteket és a bibliográfiát gondozta és fordította,
valamint az idézett dokumentumok
magyar eredetijeit felkutatta
Katona Ferenc

SZTE Klebelsberg Könyvtár

1001080286

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap

nka

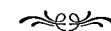
X 199858

*Hannának és Aladárnak,
anyámnak és apámnak*

*Mert egy nemesi család jelentősége és értelme egyedül
a hagyományokban, vagyis az élő emberekben rejlik; márpedig
itt ő az utolsó, akinek még voltak különleges, a más
családokéitól eltérő emlékei.*

— GIUSEPPE TOMASI DI LAMPEDUSA: *A párdúc*
(Füsi József fordítása)

Tartalom

PROLÓGUS 15

1940

1. FEJEZET	Tudja, valaha itt laktam	31
2. FEJEZET	Az Arizona	47
3. FEJEZET	A sorozóbizottság	52
4. FEJEZET	Ireg	59
5. FEJEZET	Szeptember 18.	65

1941

6. FEJEZET	Magyarországon soha	75
7. FEJEZET	Zsidókérdések	78
8. FEJEZET	Akitől olyan szépnek látszik a világ	91

1942

9. FEJEZET	Jellemének sátáni természete	99
10. FEJEZET	Tehetlenség is, de elhatározás is	104
11. FEJEZET	Egy keresztény vállalkozás	109
12. FEJEZET	És Magyarország?	113

1943

13. FEJEZET	Pókhálók	123
14. FEJEZET	A szokásos határtalan optimizmus	131
15. FEJEZET	Előléptetés a szakadékba	138

1944

16. FEJEZET	Március 19.	149
17. FEJEZET	A külügyminisztériumban	155
18. FEJEZET	Még egyszer búcsúzni	159
19. FEJEZET	Elég büszke és elég alázatos	167
20. FEJEZET	Tisztos rabság	171
21. FEJEZET	Becher közbelép	178
22. FEJEZET	Együtt a család	188
23. FEJEZET	Az országnak tett több évtizedes szolgálataért	195
24. FEJEZET	Fogságunk újabb szakasza	204
25. FEJEZET	Dachau	214

1945

26. FEJEZET	Az ostrom	223
27. FEJEZET	Száműzöttek	227
28. FEJEZET	A szabadulás napja	233
29. FEJEZET	Rokkantan és állás nélkül	244
30. FEJEZET	A bizalmatlanság jege	250
31. FEJEZET	Hátha felismersz valakit	258
32. FEJEZET	Hazatérés	264
33. FEJEZET	Változatlanul: Hanna	268
34. FEJEZET	A szeretet, amely széppé és boldoggá teszi az életet	275

1946

35. FEJEZET	Kényszerleszállás	291
36. FEJEZET	Akár haza is mennék	296
37. FEJEZET	Kizárólag Aladárnak – Privát!	303
38. FEJEZET	Egy szerencsés közös vállalkozás	308
39. FEJEZET	A hazai csapat látogatása	317
40. FEJEZET	Párizs	324
41. FEJEZET	Újra együtt	331
42. FEJEZET	A Weiss-diaszpóra	336

1947

43. FEJEZET	Szalámitaktika	345
44. FEJEZET	Látványosan csalódott	353
45. FEJEZET	Föl-alá járkál	360
46. FEJEZET	To Make the Best of It	364
47. FEJEZET	Timsi	369
48. FEJEZET	A bűnbánó forradalmár	375
49. FEJEZET	A szörnyű seb, melyet a sors keze ütött	380
	Epilógus	391

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS 403

JEGYZETEK 409

BIBLIOGRÁFIA 425

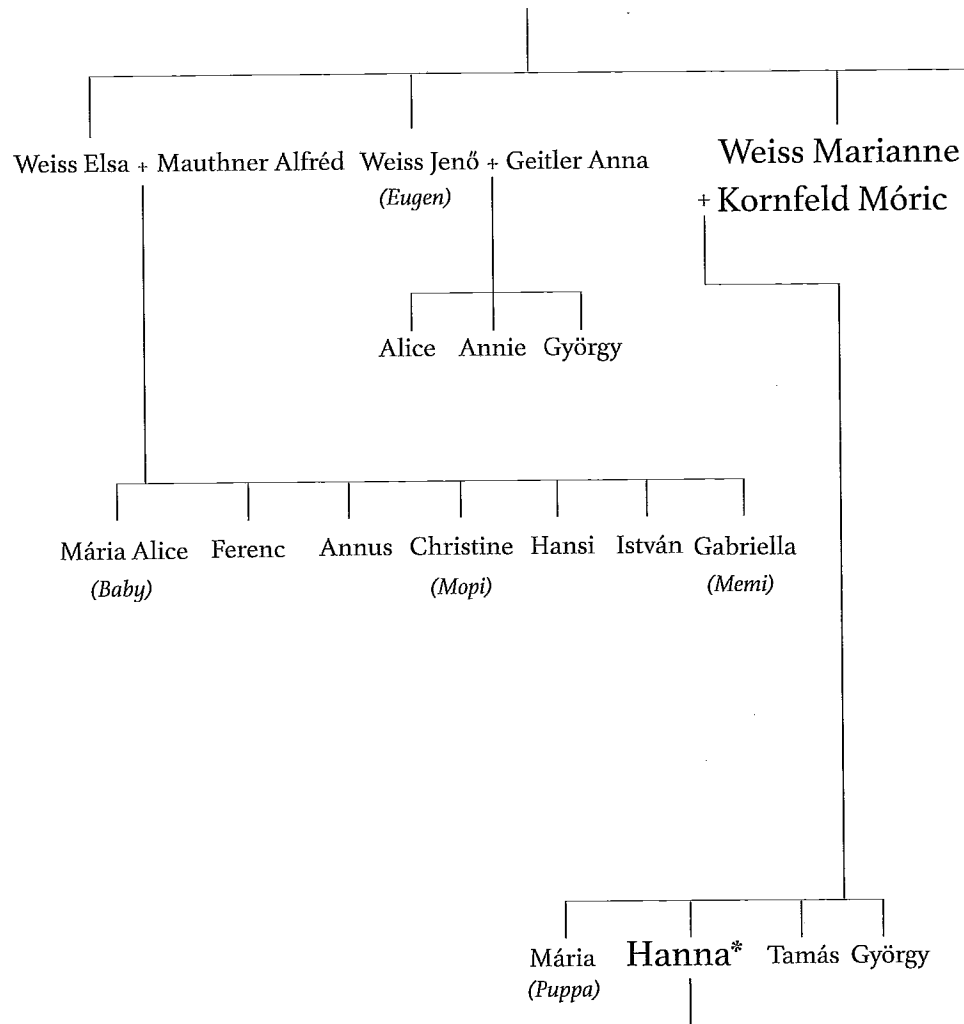
MAGYAR NYELVŰ FORRÁSOK 434

KÉPEK JEGYZÉKE 435

A WEISS CSALÁD

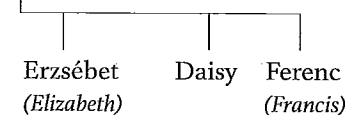
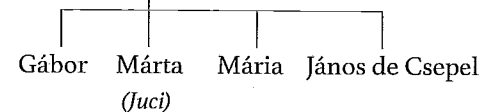
WEISS MANFRÉD + ALICE de WAHL

Weiss Alfonz + Herzog Erzsébet

Weiss Daisy + Chorin Ferenc

Weiss Edith

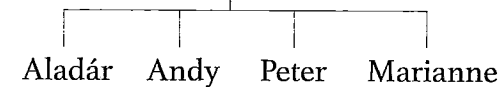
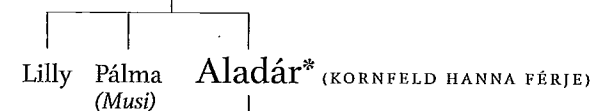

A SZEGEDY-MASZÁK CSALÁD

BARABÁS ILONA + SZEGEDY-MASZÁK HUGÓ

Szegedy-Maszák Aladár + Moldoványi Sarolta

Prológus

Négy nappal azután, hogy 1955 tavaszán megszülettem Washingtonban, a szüleim hazavittek a Patterson utcai házba, és ott is nőttem fel, olyan nyelvek zenéjét hallgatva éveken keresztül, amelyekből egy kukkot sem értettem. Apám ötvenegy éves volt, amikor megszülettem, anyám harminckilenc, a két bátyám, Péter és András, jóval idősebbek nálam – Péter öt évvel, András héttel. Anyám szülei és nővére is velünk laktak, és én a gyerekkorom nagy részét azzal töltöttem, hogy az életemben fontos szerepet játszó felnőttek bonyolult kapcsolatainak alakulását figyeltem, miközben hevesen vágyakoztam rá, hogy az egymással örökösen versengő fivéreim befogadjanak maguk közé; vagy csak ültem álmodozva, hallgattam a körülöttem zajló társalgást, és próbáltam kiokoskodni, miről is cseveghetnek a felnőttek azon a sok titokzatos nyelven – mert magyarul, franciául, németül és néha portugálul egyaránt folyékonyan beszéltek.

Idősebbik bátyám, András beszélt ugyan németül és magyarul is, de ötéves korában úgy döntött, hogy ezek a nyelvek korántsem olyan hasznosak, mint az angol, amit az óvodában használnak. Ő is azt a hagyományt követte, mint az emigránsok gyermekei szerte a világon, vagyis nem volt hajlandó otthon sem németül, sem magyarul beszélni, és ezzel meggyőzte a felnőtteket is arról, hogy itt Amerikában a gyerekeknek asszimilálódnia kell. Az asszimiláció pedig egyet jelentett az angol nyelv kizárólagos használatával.

Mire az Eisenhower-éra kellős közepén én megérkeztem, a magyart már kizárólag a felnőttek használták otthon. Ennek a nyelvnek az átható alkímiája és hozzáférhetetlensége felébresztette bennem a vágyat a nyelvtanulás iránt, és ez a vágy egész életemben elkísért. Mint azok az emberek, akiknek nem működik valamelyik érzékszervük, én is megtanultam,

hogyan ellensúlyozzam ezt a fogyatékoságomat, és rövidesen folyékonyan beszéltem a gesztusok és arckifejezések nyelvét, és azokat az érzelmeket, amelyeket az emberek titkolni igyekeztek vagy legalábbis nem foglaltak szavakba.

Apám szülői aggodalmának mértékét például pontosan jelezte, milyen sebességgel dörgöli a mutatóujjával a hüvelykujja körmét. Azt, hogy anyám nagyon elmélyülten figyel valamire – egy beszélgetésre, egy keresztrejtvényre, egy másik emberre vagy egy telefonbeszélgetésre –, onnét lehetett tudni, hogy ilyenkor behajlított bal karjának könyökét a jobb tenyerébe támasztotta, miközben bal kezével a gyöngysorával játszadozott. Ha nagyanyám kacér, kislányos mozdulattal kissé jobbra billentette a fejét, akkor tudtam, hogy kedveli azt, akivel beszélget; ha viszont egyenesen tartotta, akkor világos volt, hogy csak pusztán udvariasságból társalog vele. Ha a nagyapám összekulcsolta a kezét néhány centivel az arca előtt, miközben a könyökét a karosszék támlájára támasztotta, ez annak a jele volt, hogy valami mélyet és fontosat készül mondani. Abból pedig, amit a nagynéném művelt a cigarettaival – például mélyen beszívta a füstöt, vagy hosszú ideig nem verte le a hamut –, akkor is tudtam volna, hogyan érez a szóban forgó témával kapcsolatban, ha történetesen kínaiul folyik a társalgás.

A Patterson utcai ház vörös téglából épült, és nagy volt, a legnagyobb a környéken. Mélyen benn állt a kertben, bukszusok, magyalbokrok és azáleák dzsungle takarta el a járókelők szeme elől, és olyan mélyen beleivódott az életünkbe, hogy ha később szóba került, egyszerűen úgy emlegettük, hogy „a Patterson utca”, mintha más ház nem is lett volna az utcában, hiszen a mi számunkra csakugyan nem is volt. A házat nagyanyám és anyám együtt rendezték be 1954-ben. A bútort nagyanyám vette egy árverésen, és sikerült megmentenie néhányat a család Franciaországban őrzött festményei közül, így ettől kezdve egy-két szőnyeg- és villanykörtecserétől és lakásfestéstől eltekintve ötven évig minden bútordarab azon a helyen maradt, ahová ő tette, és minden kép azon a szegen függött, amelyet még ő vert be a falba.

De a Patterson utcai ház mégsem volt valamiféle szentély vagy múzeum. Nagyon is eleven, nyüzsgő élet folyt itt, a vendégek egymásnak adták a kilincset, egyik parti a másikat követte, és a házunk örödményként védett meg bennünket a külvilág minden illetéktelen beavatkozásától. A jólneveltség, a művelt társalgás és a tökéletes kiszámíthatóság kis szigete volt

ez, ahol az ember úgy érezhette, inkább Budapesten van 1935-ben, mint Washingtonban a XX. század második felében. A házat minden évszakban másféle illat hatotta át, amelyet azonnal megérezett az ember, amint belépett az előszobába: az én kedvencem a nyár illata volt, amely parfümökből, virágillatból, a sherry és a napsütötte por szagából állt össze.

Nem a manapság szokásos kis család volt a miénk, hanem kiterjedt és sokszínű, olyan háztartás, amelyben három generáció élt együtt, többségükben anyám rokonsága, a Kornfeldek, kikeresztelkedett zsidó arisztokraták. Az ebédlőasztal kicsiben leképezte a családban uralkodó hatalmi viszonyokat: az asztalfőn mindig Marianne nagyanyám, Kornfeld bárónő ült. Valaha Budapest-szerte híres szépség, és még öregen is királynői jelenség volt: a körmét mindig gyöngyházrózsaszínre lakkozta, ősz haját kontyba csavarta és teknőcháj fésűvel tűzte meg, és súlyos szemhéja alatt, nagy kék szemében mindig bujkált egy kis szomorúság, vagy legalábbis rezignáció.

Jobbján a nagyapám ült, báró Kornfeld Móric, mindig jól vasalt, háromrészes öltönyben és kamásniban – ez utóbbi ruhadarabtól semmi áron nem vált volna meg, bár az Egyesült Államokban nem volt könnyű beszerezni –, jóllehet jóformán soha nem tette ki a lábát a házból, egész nap otthon ült a kis irodájában: írt, olvasott vagy pasziánszozott. Egyenes tartását még nyolcvan fölött is megőrizte, bár továbbra is csak ritkán ment el otthonról. Kiskoromban sokszor bementem hozzá az irodájába, amikor pasziánszozott, és együtt rakosgattuk a kártyalapokat. Kopasz volt, takaros kis bajusszal, az arca bölcs és szelíd, a türelmes és mélyen gondolkodó intellektus lenyűgöző és költői ereje áradt belőle: nem volt olyan könyv, amit ne tartott volna elolvasásra érdemesnek, lett legyen az filozófiai mű vagy egy értekezés a mezőgazdaságról, vagy valami pusztán szórakoztató, mint a Wodehouse- vagy Maigret-könyvek.

Édesanyám nővére, Mária, aki káprázatos szépsége ellenére soha nem ment férjhez, gyerekkorában olyan gyönyörű volt, mint egy porcelánbaba, és mivel a családban nagyban dívott a becenévezés szokása, el is nevezték Puppának. Sötét haját akkor sem festette, amikor az szürkülni kezdett, majd teljesen megöszült; neki is olyan súlyos szemhéja volt, mint nagyanyáknak, csak az ő szeme világosbarna. Állandóan szemüveget hordott, és – ami engem nagyon meglepett – mivel sok baja volt a fogával, mindet kihúzatatta, és attól fogva műfogsort viselt, bár ez senkinek nem tűnt föl. (Akkoriban azt hittem, a felnőttek szívesen cserélik le a valódi fogukat műfogsorra, de ez a megoldás még nekem is túl radikálisnak tűnt.)

Kiskorában csodagyerek volt, és mindenki kedvence, és most, dolgozó nőként is megmaradt annak: az asztalnál apám mellett ült, és a maga csendes, szótlan módján erős befolyással volt valamennyiünk életére, elsősorban az enyémre. Bár egyszerű laboratóriumi asszisztensként dolgozott, először a Kertvárosi Közkórházban, aztán egy néhány orvosból álló csoport magánrendelőjében, harminchat éves koráig romantikus és kihívóan független életet élt – ettől kezdve viszont csak a munkájával és a családdal törődött, és azzal, hogy minden vallással, történelemmel és régészettel kapcsolatos könyvet elolvasson, ami csak a keze ügyébe kerül. Vajon akadt-e még a világon rajta kívül olyan laboratóriumi asszisztens, aki olvasta Maimonidészt, vagy tájékozott volt az afrikai régészet kérdéseiben?

Mint valami álöltözetbe bújt szuperhős, a napjait szorgalmas méhecskeként töltötte, holott valódi lény – vagy legalábbis az a lény, akinek én láttam – a feminista értelmiségi volt (bár ami azt illeti, utálta a feministákat). A házasságot nem tartotta valami sokra – legalábbis a maga számára –, de nagyon szókimondóan beszélt élete két nagy szerelméről. Az egyik szerelmi históriába még Budapesten bonyolódott anyánk unokatestvérének férjével, aki ráadásul húsz évvel idősebb volt nála: ő volt Élete Nagy Szerelme. Másodszor Portugáliában esett szerelembe egy katalán festővel, aki imádta, de rettenetesen féltékeny volt rá, mert a nagynéném nem volt hajlandó feladni a függetlenségét. 1950-ben aztán elhagyta Portugáliát: Luisnak azt mondta, mindössze rövid rokonlátogatásra utazik Amerikába. De soha nem tért vissza.

Nagyanyám bal oldalán az apám ült, Aladár, aki még hatvanas éveiben is olyan jóképű volt, mint egy filmsztár. Fiatalkori képein az ifjú James Masonre emlékeztet: ugyanaz a széles mosoly, ugyanaz a homlokba bennőtt haj. Mellette az anyám ült, Hanna, aki csábosan telt idomú nővérével ellentétben nyúlánk volt, és sovány. Hosszúkás arca volt, mint a Modigliani-festmények nőalakjainak, és erős sasorra, ami nagyanyámat láthatólag módfelett elkésértette. Nagyanyámnak az volt a szokása, hogy folyton összehasonlítgatta a két lányát, és ebből az összehasonlításból mindig az idősebbik került ki győztesen, ez a szokás pedig idővel átragadt az egész családra. Már kisgyerekként is tudtam, anyám életét mennyire megnehezítette az a tény, hogy ilyen tökéletes nővére van. Serdülőkoromban pedig, a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején, nem is volt kérdés, melyiküket választom példaképemnek, melyikük testesíti meg számomra

a női lét vonzó rejtélyét. És mégis, apám, aki akkoriban a „legjobb partik” egyikének számított, akinek csillaga emelkedőben volt, és mindenki úgy tudta, fényes karrier előtt áll, anyámat választotta kettejük közül.

Az én számomra, ahogy nőni kezdtem, zavaró volt anyám túlságosan erős jelenléte a mindennapi életemben. Zavart az akcentusa, a harisnyái, az, hogy kizárólag klasszikus zenét volt hajlandó hallgatni az autórádióan... Persze, ő volt az egyetlen olyan tagja a családnak, aki a három gyerekén keresztül igazán beilleszkedett ebbe az új világba, és hevesen ragaszkodott is ehhez a szerepéhez: közös családi autókirándulásokat szervezett, ahol ő gondoskodott a többi gyerek ebédjéről, sőt egyszer, rövid időre – Uram, irgalmazz! – még a lánycserkész-csoport vezetését is elvállalta. Bár saját jószántából soha nem viselt volna nadrágot, ez alkalomból csináltatott magának egyet szürke flanelből, és kötelességtudóan végigcsinált mindent, amit a többi csapatvezető, míg csak el nem jött a villanyoltás ideje, amikor is autóba vágta magát, és egészen hazáig vezetett, hogy a saját ágyában alhasson és a saját fürdőszobájában fürödhessen, azután másnap pirkadatkor visszatérjen a rosszul átsült palacsintákból és kakaóból álló reggelire.

Az asztal végén, túl az ezüst sótartókon, a nagy ebédlőasztalhoz rögzített macskaasztalnál ültünk mi hárman, gyerekek, a két bátyám meg én. Az ünnepélyes hangulatú ebédlőt súlyos selyemfüggönyök választották el a halltól, a falon olajképek lógtak, a vitrinben ezüst étkészlet csillogott. A falról, egy Fra Filippo Lippi festményről a – melleleg elég ijesztő – gyermek Keresztelő János nézett le ránk (mint később megtudtam, a kép egy triptichon része volt valaha). Manapság furcsának tűnhet, hogy egy családban, ahol három gyerek van, több legyen a felnőtt, mint a gyerek – mi akkor ezt természetesnek tartottuk.

De volt egy még sokkal fontosabb sajátossága is a családnak, és bár ez a sajátosság szöges ellentétben állt mind az amerikai álommal, mind a bevándorlók várákozásaival, a mi számunkra olyan alapvető volt, hogy jóformán még ma sem jutott eszembe kétségbe vonni az érvényességét – nevezetesen az, hogy mindnyájan tudomásul vettük, hogy az új generáció élete szükségszerűen kevésbé érdekes és kevésbé jelentőségteljes lesz, mint az idősebbeké volt; hogy mi, gyermekek kevésbé műveltek vagyunk és kevésbé jó nevelést kaptunk, mint a szüleink. Hogy az idősebb nemzedék művelt és szelíd szavú tagjai, akik a családban uralkodó légkört meghatározták, ekkor már nem tevékeny, hanem visszavonult, elmél-

kedő életet éltek, ez mit se számított. Az számított, ami mielőttünk történt. Az Amerika előtti élet. A háború előtti élet. Igen, még a háború alatti élet is. A amerikai élet napi rutinja kevésbé tűnt valóságosnak, mint az elveszett magyar világ: a múlt tromfolta a jelent.

Bizonyítékokban nem volt hiány. A nappaliban függő arcképeket az egyik leghíresebb magyar festő, Barabás Miklós festette, apám nagyapja. Az anyám családjának birtokát ábrázoló vízfestményeket – az egyik szénagyűjtést ábrázolt, a másik egy parasztasszonyt a kisbabájával, a harmadik egy falusi templomot, amelynek falán ott függött a családi címer – egy nagyszerű bécsi festő készítette, nagyanyám unokatestvére, aki Auschwitzban pusztult el. Az elveszett élet töredékei beborították a falat, megtöltötték a könyvespolcokat, ezek díszítették az asztalokat. Vagy vacsoravendégként érkeztek a házba. Vagy postai küldemény formájában.

Nagyszüleim hálósobájának falán harminchét megsárgult fénykép függött. Volt időm alaposan szemügyre venni őket, mert az én szobám szomszédos volt az övékével, és gyerekkoromban bármikor bemehettem hozzájuk, ha kedvem szottyant. Fényben fürdő szobájukban szabadon tanulmányozhattam ezeket a szépiabarna fotográfiákat: anyámat és a nővérét lovaglólőtözékben, Tamás nagybátyámat, amint kikukucsál iregi kúriájuk széles lépcsősora mögül, György nagybátyámat, ezt a megdöbentően szép, szőke fürtű kisfiút és nagyanyám olvadékony kék szemét. Voltak esküvői képek, amelyek falusi környezetben ábrázolták az ifjú párt, aztán városi villák és vidéki kúriák fényképei. Az egyik képen egy hatalmas ebédlőasztal volt látható felülnézetben, amelyet a kertben állítottak fel, és herendi porcelánnal terítettek meg ötven személyre.

Az egyik képen, amely a nagyszüleim ágya fölött lógott, nagyanyám volt látható öt testvére és a szülei társaságában, amint egy nagy asztal körül ülnek budapesti házukban. Alighanem 1899-ben készülhetett, mert a dédnagynéném, Edith még pólyás rajta. Dédapám, Weiss Manfréd, a csepeli gyár tulajdonosa – ez a gyár volt Magyarország legnagyobb vas- és acélgyára, amely egy időben negyvenezer munkást is foglalkoztatott – ott áll a fészekalja Weiss-ivadék mögött. Elsa nagynéném, a legidősebb lány, dacosan néz a fényképezőgépbe. Az anyjuk, aki alig négy évvel később meghalt vészes vérszegénységben, de itt még fiatal és gyönyörű, lemosolyog legkisebb gyerekére, Edithre, akit pompás csipkepólyába bugyoláltak. Mindenütt csipke és csipke – a két nagybátyám ingének előkéjén, nagyanyám és két nővére, Elsa és Daisy mandzsettáján és ruhaderekán is.

A gyerekek olyan ünnepélyes képet vágnak, mintha nagy hatalmú apjuk figyelmeztette volna őket, hogy viselkedjenek tisztességesen.

Nem is tudom, mit találtam olyan megrendítőnek ezen a képen: talán dédanyám közelgő halálának tudatát, vagy ennek a kimerevített pillanatnak az ártatlan tökéletességét. Vagy azt a tényt, hogy amint elmúlt ez a pillanat, amint a zárkioldó utoljára kinyílt és becsukódott, valamennyien egy hajszállal közelebb jutottak a teljes megsemmisüléséhez mindannak, amit a kép olyan egyszerűen, nyugodt derűvel foglalt keretbe.

Azok, akiket a kép ábrázol, valaha igen fontos emberek voltak. Abban az időben bárónak vagy bárónőnek lenni azt jelentette, hogy a nemesség kötelez. És ők valóban kötelességüknek érezték, hogy segítsenek másokon – árva lányokon és gyári munkásokon, festőkön és költőkön, sőt a két háború közötti Magyarország legjelentősebb írói közül is néhányon. Kiadókat alapítottak, újságokat és folyóiratokat támogattak, olyanokat, mint a *Hungarian Quarterly* és a *La Nouvelle Revue d'Hongrie*. Valaha Budapesten majdnem mindenki ismerte a nevüket, az általuk gyártott lekvárt ette, az ő gyáraikban készült túvel varrt és kerékpáron biciklizett. Még olyan is akadt, aki az ő autójukon járt, és olyan repülőgéppel repült, amelyben az ő gyárukban készült motor működött.

Valaha a kiváltságosak fényűző életét élték, de amikor én megismertem őket, már egy nagy, de nem különösebben impozáns házban éltek Washingtonban, más emigránsokat láttak vendégül, pénzt küldtek az otthon maradottaknak, és méltósággal viselték megváltozott körülményeiket. Az ebédlőasztalunk mintha egy megfordított evolúciós folyamat modelljét szemléltette volna, amely a civilizáció csúcsát jelentő lényektől halad lefelé az amerikai középosztály alig civilizált gyermekeiig. Az idősebb generáció egyáltalán nem érezte ezt a fölényt – ellenkezőleg, nagyon is hálások voltak, hogy otthonra találtak Amerikában. De csöndes magabiztosságuk és rezignációjuk csak még jobban kihangsúlyozta a különbséget az asztal két vége között.

Akkoriban sose törtem rajta a fejemet, mi volt a szüleim pontos helye ebben a hierarchiában, de visszatekintve úgy látom, hogy az a túlzásba vitt tisztelet, amelyet anyám családjára írt tanúsítottak, tragikus következményekkel járt. A szüleim, különösen édesapám, mellékszereplőknek számítottak. És amíg energikus anyám ellátta mindazokat a teendőket, amelyeket egy anyától elvártak, apám éppolyan idegen volt a családjában, mint ahogy idegen volt Amerikában is.

Ezzel nem azt akarom mondani, mintha olyan zárkózott lett volna, hogy igazából meg se ismerhettem. Elvégre harminchárom éves voltam, amikor meghalt 1988-ban, és ennek a harminchárom évnek a nagy részét szeretet- és tiszteletteljes, bár kissé feszélyezett kapcsolatban töltöttem vele. Szerettem. Hát persze hogy szerettem! De a félreértéseknek abban a mindenütt megfigyelhető algoritmusában, amely, mondhatni, bele van kódolva a szülő-gyerek kapcsolatba, személyiségének csak egy bizonyos változatát ismertem és szerettem: a depressziós, legyőzött, gyökértelen magyar emigráns változatot, azt, akit minden kritikával vagy bármilyen nagy várakozással szemben megvédett a tiszteletre méltó, sőt hősi múltja.

A szüleim 1946-ban érkeztek Amerikába, apám mint Magyarország amerikai követe, sőt igazából meghatalmazott minisztere a koalíciós kormányzás rövid időszaka alatt, anyám pedig mint az ő vadonatúj felesége. Apám ezt az irigylet posztot náciellenességével érdemelte ki, aminek következtében a magyar külügyminisztérium politikai osztályának vezetőjeként Dachauba hurcolták. 1947 júniusában apám nem volt hajlandó elismerni az új, kommunisták uralta kormányt, de nem is mondott le, mert az is a kormány elismerése lett volna. Úgy döntött: emigránsként Amerikában marad.

Már gyerekkoromban sem volt nehéz észrevennem, hogy apám szomorú. Gyakran és hangsúlyozottan kijelentette, hogy pesszimista. Akkoriban egyikünk sem ismerte föl, hogy ez mit is jelent: hogy apám a szó orvosi értelmében depressziós. Ha például az ember megdicsérte azt az elegáns öltönyt, amit valamilyen estélyen viselt, azt felelte: „Köszönöm. Ebben az öltönyben fognak eltemetni.”

Apám ötvenegy éves volt, amikor megszülettem, és már belenyugdott, hogy az élete jelentősen beszűkült. Legkedvesebb nővére még mindig börtönben volt Magyarországon: a magyar hatóságok őt büntették azért, mert apám emigrált. A szüleit megfosztották a nyugdíjuktól, és ki is telepítették őket falura egy olyan házba, amely valójában csak egy fészer volt, és még ezen is osztozniuk kellett egy idegen családdal. Az apja ott halt meg. Egyik rokonát meggyilkolta a hírhedt titkosrendőrség, az ÁVH.

Apám visszahúzódott hát az ő párhuzamos valóságába, a könyvei közé, a kertjébe és azon feladatai közé, amelyek mint az Amerika Hangja magyar osztályának szerkesztőjére hárultak rá. Keddtől szombatig ott dolgozott, így mi leginkább csak a vasárnapi misén meg az azt követő déli ebéden találkoztunk vele. Közvetlenül ebéd után nekiállt kertészkedni, vagy az

alagsori irodájában felállított melegház palántáit gondozta. Vagy visszahúzódott a vasárnapi újság vagy a könyvei mögé. Egyik rokonunk a kertészünknek nézte, annyira kívül maradt a családunk életének szerkezetén. Volt egy időszak, amikor azt hittem, a szüleim mindketten mást szerettek, és csak kényszerűségből házasodtak össze egymással. Csak később, amikor idősebb lettem, kezdtem belátni, hogy derékba tört pályafutását, elveszett szülőföldjét és a koncentrációs tábor emlékeit apám úgy vonszolta magával, mint egy halott ikertestvér kísértetét.

Ahogy növekedtem, egyre több darabka került a helyére az előző nemzedék életének mozaikjából. Ezek a történetek, amelyek nagy része még nem a Patterson utcában játszódott, azóta a történelem részévé váltak. Lehet-e képzelni furcsább és érdekfeszítőbb történetet anyám családjánál, akiknek úgy sikerült túlélniük a magyar zsidóság jelentős részének kiirtását, hogy magával Heinrich Himmlerrel kötöttek egyezséget: felajánlották gyáraik és vagyonuk nagy részét cserébe azért, hogy szabadon távozhassanak Portugáliába? És csodák csodája, Himmler betartotta a szavát. De talán még ennél is különösebb apám története, aki viszont Dachauba került, jöllehet nem volt zsidó. Félig-meddig mindig is gyanítottam ezeknek az eseményeknek a mélyebb történelmi jelentőségét, azt, hogy milyen szerepet játszott a családom Magyarország gazdasági és kulturális életében a két világháború között, de egészen soha nem sikerült tisztába jönnöm vele.

Jóval később rábukkantam egy levélkötegre anyám éjjeliszekrényében. Anyám 2002-ben halt meg hasnyálmirigyrákban egy enyhe januári napon, pontosan úgy, ahogy mindig is félt tőle: egy kórházi ágyon, miközben a teste majd minden pontjából csövek lógtak mindenfelé. A nagynéném is ott volt velünk, hogy búcsút vegyen a hűtől. Ők ketten együtt temették el a szüleiket és apámat, együtt járták be Európát, Kaliforniát, Új-Mexikót és New Yorkot, együtt adtak vacsorákat, együtt ünnepeltek minden karácsonyt és újévet, együtt nézték a tévében a kedvenc kvízműsorukat és az operaközvetítéseket. Anyám szinte a teljes életét együtt élte le a nővérével: az 1945 és 1950 közötti öt évet leszámítva a nyolcvanöt évéből nyolcvanat.

Két évvel a temetés után végül eladtuk a Patterson utcai házat: eljött az idő, hogy kirámoljuk a fiókokat, az íróasztalokat és a gardróbszekrényeket, hogy felszámoljuk nyolc ember életének hátrahagyott emlékeit, azét a nyolc emberét, akik ötven esztendeig laktak ebben a házban. Anyám éjjeliszekrényében találtam négy megsárgult borítékot, mindegyiken egy-egy

évszám anyám kézírásával: 1940, 1941, 1942, 1943. A borítékokban apám levelei voltak: akkor írta őket neki, amikor anyám a család vidéki birtokán nyaralt. Megint rám tört az a tehetetlen kétségbeesés, amely mindig elfog, valahányszor kézzel írt magyar szöveget látok: ugyanilyen érzés fogott el az ebédlőasztal mellett gyerekkoromban is, amikor a felnőttek mindenféle, számomra érthetetlen idegen nyelveken csevegtek körülöttem. A leveleket beraktam egy dobozba, aztán a dobozból áttettem őket a családi iratok közé. Beletelt egy évbe, amíg találtam valakit, aki lefordította őket.

Egy hónapon keresztül minden héten kétszer délelőttönként megjelent nálunk Katona Judit, a barátnőm, aki a Magyarországra induló amerikai diplomaták nyelvi oktatását és az országgal kapcsolatos általános képzését végzi, és gépbe diktálta nekem a levelek angol fordítását. Ahogy mondatról mondatra haladtunk, a halott ikertestvér lassanként életre kelt. Végre találkoztam apámnak azzal az énjével, akit én már nem ismertem, de mindig reméltem, hogy azért ott van valahol az ismerős arc mögött – azzal az emberrel, aki ragyogóan szellemes, becsvágyó és bölcs volt, sőt olykor még mulatságos is.

Harminchat éves volt, amikor 1940. július 4-én megírta az első levelet. Anyámat néhány hónappal korábban ismerte meg egy vacsorán, bár a nagyapámmal már korábban összebarátkozott: nagyapám állandóan kereste azoknak az értelmes fiatal embereknek a társaságát, akikkel jól elbeszélgethetett, és akiknek esetleg segíthetett. Apám a levél elején legégetőbb politikai kérdésekről elmélkedik, és azt írja, reméli, hogy „...a világpolitika nem teszi lehetetlenné kb. 20 éves tervem megvalósítását”. Aztán a levél többi részében meg-megkockáztatott néhány személyesebb kérdést is: hogy telik anyám nyara, nagyanyám nem aggódik-e nagyon anyám fivéreiért, hogy megy a kertészkedés.

Bontakozó kapcsolatuknak és apám életének részletei lassan kezdtek kirajzolódni, mint egy fénykép alakjai az előhívóvízben ázó filmen. Minden héten írt, olykor még gyakrabban is. Írt a politikáról, a munkájáról, a vacsorákról, amelyeken részt vett, a Magyarországra látogató külföldi delegációkról, a szüleiéről, a nővéreiről, arról, hogy milyen könyveket olvasott és milyen kirándulásokat tervez. Versek is küldött anyámnak: „Újból átlapozva József Attila verseit, összeírtam azokat, amelyeket érdemesnek tartok elolvasni. Vannak szépek és vannak jellemzőek közöttük, kíváncsi vagyok, Maga mit szól hozzájuk. Szertelen ember szertelen művei, de van közöttük olyan, amit más még nem mondott, vagy eddig szebben nem mondott, még ha kissé

vezércikkizű is az egész. De persze nem akarom befolyásolni a véleményét” – írta 1940-ben, amikor a Cserépfalvi Kiadónál, Bálint György gondozásában megjelent az első „József Attila összes”. A levelet úgy zárta: „...sok napot, kevés bosszúságot kívánva kezeit nagyon sokszor csókolja...”

Anyám válaszlevelei elvesztek. Apám valószínűleg elégette őket más inkrimináló iratokkal együtt 1944. március 19-én, amikor a németek megszállták Magyarországot. De azért apám leveleiben is fölsejlik anyám válaszainak egy-két részlete. Apám azt állítja, anyámnak látnoki képességei vannak: „ezután azt hiszem Magához fogok jóslásért fordulni”, írja egy alkalommal. Gyöngéden figyelmezteti anyámat, semmi szükség rá, hogy először piszkoztatban írja meg a neki szóló leveleket, ő jobb szeretné úgy olvasni anyám gondolatait, „...ahogyan azt Maga és a tolla spontán megcsinálták”.

Szinte látom magam előtt anyámat, az ő szépen fejlett kisebbségi komplexusával, amint azon gyötrődik, hogyan is tudna ő jó hatást tenni erre a ragyogó elmére, aki első díjat nyert az École libre des sciences politiques-on, egy diplomatára, aki olyan fényes sikert aratott a pályáján előbb Berlinben és most Budapesten. Szinte látom, ahogy flörtöl apámmal, ugratja és ragyogóan elszórakoztatja nagy emberismeretről tanúskodó megjegyzéseivel. Úgy gondolom, a fiatalságával is elbűvölhette – még csak huszonnégy éves volt, amikor a kapcsolatuk elkezdődött –, és azzal, hogy milyen hihetetlenül erős képesség van benne a szeretetre és a barátságra. Anyám alighanem kivirágzott attól, hogy apámnak éppen őrá esett a választása: végre valami másban is sikere volt, nem csak a sportban.

Órákat töltöttek együtt apám kocsijában, amire ők csak mint a BMW-re utaltak a leveleikben, valójában azonban egy strapabíró öreg Steyr 100-as volt, amit apám még Berlinben vásárolt. Ezzel járták be Budapest környékét, és ezeken a hosszú autókirándulásokon elfeledkeztek a háborúról, a politikai helyzetről és a rájuk nehezedő társadalmi nyomásról. Magyarországon ebben az időben még meglepően nyugodtan folyt az élet, és bár már meghozták a visszataszító, zsarnoki zsidótörvényeket, egészen 1944 májusáig nem voltak gettók, nem volt sárga csillag és szisztematikus deportálás. Apám 1941. szeptember 25-én kelt levelében azt írta, alig várja, hogy újra együtt legyenek: „El tudom képzelni, milyen szép lehetett ott Maguknál. Vasárnap este éppen a holdat néztem, és elképzeltem, hogy ezt bizony arról a padról a virágoskertben is nézni lehetne, és akkor is tetszenék, annak ellenére, hogy a figyelmemet megosztanám.” Ekkoriban már érvénybe léptek azok a törvények, amelyek megtiltották a házasságot zsidók és nem zsidók

között. Ha apám vállalta volna a világ előtt az anyámmal való kapcsolatát, elveszíti az állását. Akkor pedig nemcsak ő maradt volna kenyér nélkül, hanem eltűnt volna a náccal szembeni ellenállás egy erős hangja is a közéletből.

1940. szeptember 18-án történt valami, aminek az évfordulóját aztán minden évben megünnepelték, ha nem is nyilvánosan (én legalábbis nem tudtam róla). Talán aznap csókolta meg először, vagy aznap mondta neki először, hogy szereti, és anyám pedig úgy válaszolt erre, ahogyan apám remélte. Ettől kezdve a levelek megszólítása „Kedves Hanná”-ról „Drága Hannám!”-ra változik. Azt írja, reméli, anyámnak sikerült valami épkezláb mentséget kitalálnia a barátai számára, akik aznap hiába vártak rá. „Remélem, Évát megengesztelte, csak írja meg, hogy defektünk volt-e, a kocsi kellett-e tolni, vagy mely más súlyos ok miatt nem tudott pontosan nála lenni. Adott esetben ugyanis én is hasonló magyarázatot adnék. [...] – Az idő ma majdnem olyan szép, mint tegnap volt, van azonban egy lényeges különbség, amely feltétlenül a szerda javára billenti a mérleget.”

Miközben ezeket a mondatokat gépeltem, könnyek peregtek végig az arcomon, a fordítómén nemkülönben. Minden nap türelmetlenül vártam Judit következő látogatását, amikor újabb és újabb levelek fedték fel előttem titkaikat. A legutolsó levelet apám 1943. november 4-én írta, és ezzel fejezte be: „...most ismét valamilyen koncentrált munkát kell majd rövid idő alatt elvégeznem, egyelőre csak érlelem az ügyet, hogy nagyjából kész legyen, amikor leírom. Eléggé komplikált az eset, remélem, sikerül valamilyen rendesebb dolgot összeütnöm. Drukkoljon egy kicsit ebbe az irányba.” Éppen nyakig volt ugyanis annak a titkos tárgyalásnak az előkészítésében, amelyet a különbékéről akartak folytatni a Szövetségesekkel. A kísérlet kudarcot vallott, és ez vezetett végül a letartóztatásához.

Milyen fantasztikus, számomra mindeddig ismeretlen történet kezdett kibontakozni a levelekből! Két szerelmesé, akiket a háború és a politika elszakított egymástól, de ők győzedelmeskedtek a szinte elképzelhetetlen akadályok felett, és végül egymáséi lettek! Mennyire különbözött ez a két ember attól a higgadt és rezignált házaspártól, akik olyan meghunyászkodva ültek az ebédlőasztalnál, és csak abban reménykedtek, hogy a gyermekeik, ezek a nevetlen kis amerikaiak, nem követnek el már megint valami illetlenséget.

Most, felnőtt nőként, amikor már mögöttem van egy válás, újra férjhez mentem, és nekem is van egy lányom, néha fölteszem magamnak a kér-

dést: mi lett volna, ha úgy nővök fel, hogy a szüleimé a legfontosabb és legmeghittebb családi történet, amelyet ismerek? Ha kislánykoromban anyám elmondta volna, mennyire szerették egymást annak idején, apám milyen jóképű volt, mennyit vártak egymásra és mennyire vágyakoztak egymás után a háború alatt, amikor olyan sok ember viselkedett gyalázatosan, és olyan sok ember hősiezen, de soha nem lehetett tudni, mi fog történni másnap? És hogy hogyan fordult végül jóra minden, legalábbis kettejük számára?

Amikor 1987. december 23-án, a negyvenkettedik házassági évfordulójukon élete legutolsó naplóbejegyzését írta, apám már tudta, hogy meg fog halni (mint ahogyan csakugyan meg is halt három hónappal később). „Nem lesz könnyű a családomat itthagyni, Hancsit, a gyerekeket [...], de utóvégre 84 évet megéltem, és tudom, hogy minden nap már ajándék. De az ember szeretné gyerekeit [olvashatatlan] házasságban tudni, boldogan, legalábbis megelégedetten, és Hancsit Puppával a páratlan [olvashatatlan] és összetartásban és kölcsönös gondoskodásban.”

A pusztán tényből, hogy Puppát is megemlíti, mindent megértettem: hogy az ő házasságuk, kettejük magánélete mindig csak része lehetett a nagyobb, családi egységnek.

Ezekkel a levelekkel a kirakós játék hiányzó darabjai is a helyükre kerültek, a papirosfigurák a szemem előtt formálódtak háromdimenziós, hús-vér emberekké. Igen, ez egy nagy történet volt, igazi történelmi súllyal és jelentőséggel. Igen, egyike volt a háború azon lábjegyzeteinek, amelyek megérdemelnék, hogy az egész történet róluk szóljon. Igen, a szüleim története a magyar történelem egyik fontos, visszatérő motívumára vetett fényt, a zsidók és az úgynevezett „igazi” magyarok feszültségekkel és dicsőséges mozzanatokkal teli kapcsolatára. De eddig nem is sejtettem, hogy ezek között a drámai díszletek között egy fantasztikus, tőrölmetszett, huszonnégy karátos szerelmi történet fog majd kibontakozni.

Sok év távolából most meghallottam a hangjukat, és ezek a hangok nem olyan gondosan kimértek és visszafogottak, mint amilyenek gyermekkoromban hallottam őket, nem tíz, húsz vagy még több év utólagos bölcsessége és rezignációja csendül ki belőlük, és nem is Amerika számukra idegen világában szólalnak meg, hanem a saját, valódi idejükből szólnak, abból a világból, amely formálta őket, és amelyet ők is formáltak, mielőtt végleg eltűnt volna. Mintha csak végre teljesült volna az a kívánságom, hogy a szüleim ne mellékszereplői legyenek a család drámájának, hanem

ők legyenek a hősszerelmes és a primadonna! Ahogy sorra olvastam apám leveleit, a nagyszüleim hálósobájának falán függő fényképek életre keltek, kiléptek a múltnak abból a pillanatából, amelybe beledermedtek. Most, hogy a fordítás segítségével megszabadultam nyelvi korlátaimtól, végre rendelkezésemre állt a jármű, amelyen felfedezőútra indulhattam. Most végre ennek a kiterjedt történelmi és személyes kirakósjátéknak minden darabkája itt volt a kezemben. Vagy majdnem mindegyik. A levelek egész egyszerűen megadták nekem azt a hangot, amelyen elmondhatom a történetüket.

És az itt következő történet, amelyet kaptam tőlük, egészen más, mint amelyet korábban ismertem.

1940

*Ami a családukat illeti, mindaz, ami a születésünk előtt történt,
a mi számunkra már csak mítosz volt.*

– V.S. PRITCHETT: *Taxi az ajtó előtt*

Tudja, valaha itt laktam

1978-ban jártam életemben először Budapesten. Előtte januártól júniusig Dijonban éltem, ott töltöttem a gimnázium és az egyetem közötti fél évet, és a szüleimmel Zürichben találkoztam, ahol anyám számtalan rokona közül élt valamelyik. Hármasban bejártuk Franciaországot és Olaszországot, mielőtt megérkeztünk volna utunk végcéljához, Budapestre.

Mialatt Európában voltunk, a megszokott szerepek teljesen felcserélődtek. Most először életemben nem én közvetítettem a szüleim és a bolti eladó, a pincér, a buszsofőr, a légikisasszony vagy egy-egy járókelő között. Ehelyett most én voltam az, aki képtelen kifejezni magát, és csak hallgattam, mint a sült hal, miközben az én gyámoltalan emigráns szüleim folyékony franciasággal vagy németiséggel – végül pedig magyarsággal – intézték mindennapi ügyes-bajos dolgainkat, ami mindaddig az én kizárólagos felségterületem volt. Már az is rosszul esett, amikor egymás között gyerekként kezeltek, csakhogy ez most borzalmasan, elképesztően nyilvános volt!

Valahogy úgy emlékszem, mintha egész idő alatt borús idő lett volna, amíg Magyarországon voltunk, bár ahogy a naplómat fellapozom, látom, hogy volt pár gyönyörű tavaszi napunk is. 1978-ban a város még mindig magán viselte a II. világháború és az ötvenhatos forradalom nyomait. A falakon golyónyomok éktelenkedtek, a gyáarak füstje és a kis szovjet gyártmányú autók kipufogógáza koromnyomokat hagyott az épületek falán és benzingőzt a levegőben, ami az első napokban enyhe fejfájást okozott. És mégis, a Duna fenséges látványa, a partján álló Parlament bonyolult oszlopai és falfülkéi, Buda sziklás hegyei, a sík Pest nagyvárosias zsúfoltsága, a merészen ívelő hidak és az újjáépített Várnegyed mind-mind ismerősnek tűntek.

Most életnagyságban és három dimenzióban elevenedtek meg előttem Csicsery-Rónay István *Első könyvem Magyarországról* című kötetének képmellékletei (a könyv szerzője egyébként gyakori látogatónk volt a Patterson utcában). A könyv 1967-ben jelent meg, és az előszó szép példájával szolgál a magyarok öntudatának, amit én a Patterson utcában soha nem tapasztaltam, de más emigránsok között idővel méltányolni kezdtem:

Magyarországot nyugodtan nevezhetjük a közép országának. Közép-Európában fekszik, pontosan középen van Európa két csücske (a Gibraltári-szoros és az Ural-hegység), valamint az Északi-sark és az Egyenlítő között.

Vagyis ne sokat foglalkozzunk a szélességi és hosszúsági fokokkal, hanem mondjuk ki kereken: Magyarország a világ közepe!

Ahogy közeledtünk a szülővárosa felé, a föld egyetlen olyan pontja felé, amelyet a radikális változások ellenére az otthonának érzett, apám egyre jobb kedvre derült. A taxiban, amit a repülőtérre béreltünk, odaült az első ülésre a sofőr mellé, és rövidesen élénk beszélgetésbe bonyolódott vele a politikai helyzetről és mindenféle helyi ügyekről. Bár ekkor már hetvenöt éves volt, felélénkült, és láthatólag teli volt energiával. Telhetetlen kíváncsisággal faggatta a sofőrt, és mert igen jól informált volt, tudta, hogy mit kell kérdeznie. Amikor én futólag megjegyeztem, hogy katonákat láttam a repülőtérre, figyelmeztető pillantást vetett rám, amellyel értésemdre adta, hogy az efféle megfigyelésekről nem beszél az ember.

Bár apám is, anyám is Budapesten születtek, a köztük lévő tizenhárom év korkülönbség miatt nagyon különböző tapasztalatokat szereztek a városról. Anyám gazdag zsidó családból származott, az úgynevezett „új arisztokraták” közül, márpedig ez a társadalmi réteg apám számára, aki a középosztályhoz tartozott, fiatal korában ellenszenv, osztályok közötti idegenkedés és félreértések tárgya volt. „Mindig is értelmetlen előítélettel viseltetem a gazdagok és hatalmasok iránt, talán mert én nem voltam egyik sem, de szerettem volna az lenni...” – írta a naplójába 1929-ben. „Mindig is betartottam a három lépés távolságot más társadalmi osztályoktól, különösen a fölöttem lévőktől, és erre büszke vagyok...” Kezdem megérteni, hogy jöllehet a szüleim családjai nem képviselték a teljes magyar társadalmat, a Szegedy-Maszákok és a Kornfeldek közötti különbség mégis egyike volt azon milliárdnyi feszültségnek, amelyek a magyar identitást mindig is meghatározták.

Apám családja – keresztény, felső-középosztálybeli és erős magyarságtudattal rendelkező családként – semmi kivetnivalót nem talált volna benne, hogy valaki Magyarországot pontosan az északi sark és az Egyenlítő közé helyezi.

Anyám zsidó, kozmopolita, világot járt, sok nyelven beszélő, gazdag családja viszont egy kicsit mosolygott volna ekkora felfuvalkodottság láttán.

APÁM VEZETÉSEVEL megindultunk a szűk, kanyargós utcákon, kifelé a városközpontból, ahol nyüzsögtek a turisták, abba a lepusztult lakónegyedbe, ahol Lilly nagynéném lakott egy olyan lakásban, amelynél lehangolóbbat még életemben nem láttam. A lépcsőházban rossz szag terjengett. Felmentünk néhány lépcsőfokon, és bekopogtunk egy igen piszkos ajtón. Amikor beléptünk az apró, ütött-kopott előszobába, balra egy konyhát láttunk, amelyben egy fekete sparherd volt, egy nagyon kicsi hűtő és rengeteg mocsok. A lakás egyetlen szobából állt, ez szolgált nappali-, ebédlő- és hálósobaként, középpontjában egy nagy, piszkos ágygal. Minden falat képek borítottak, és az egész szoba úgy festett, mint egy régiségbolt, amiben annyi mindenféle emléktárgy zsúfolódott össze, hogy alig kaptunk levegőt.

Itt lakott most Lilly, apám legkedvesebb nővére – aki megmentette a szüleiket Budapest szörnyű ostroma alatt, és aki minden hivatalba bekopogtatott, minden családi kapcsolatot igénybe vett, és egyáltalán, minden követ megmozgatott, hogy apámat kiszabadítsa Dachauból –, öregén és betegén, egyedül, illetve Musival, megkeseredett és ellenséges hűgával, aki mindig is úgy gondolta, Lillynek sokkal könnyebb élete volt, mint neki. Lilly meg egész nap ott feküdt ebben az áporodott odúban, és a festményeket nézegette, amelyek arra a világra emlékeztették, amelyet örökre elveszített.

A képek többségét apám dédapja festette, Barabás Miklós, az egyik legjobb XIX. századi magyar festő. A Maszákok Csehországból kerültek Magyarországra, és jó néhány katonatiszt is akadt közöttük. Apám nagypapja, Szegedy-Maszák Hugó Barabásnál tanult festeni, mielőtt úgy határozott volna, hogy mégis inkább újságíró lesz, de azért nem szakadt meg a kapcsolata a nagy festővel sem, ugyanis elvette a leányát, Ilonát, és tíz gyermekük született, köztük apám apja, Aladár. Após és veje között elég feszült volt a viszony, mert bármilyen kiváló képességekkel rendelkezett

is Hugó szellemi téren, egyre növekvő családjáról a legjobb esetben is csak rendszertelenül bírt anyagilag gondoskodni.

Ám Hugó, ha pénzügyi lánghelme nem volt is, kreatív energiákban igen-csak bővelkedett. Elindított egy rövid életű képzőművészeti folyóiratot, és rövidesen ő lett az újonnan alakult Magyar Országos Képzőművészeti Tanács titkára: ezt a tiszteletet tizennyolc éven keresztül töltötte be. 1882-ben, hogy megszabadítsa a magyar sajtót a bécsi hírügynökség nyomásától, megalapította a Magyar Távirati Irodát, amelyet aztán tizenhat éven keresztül ő vezetett. 1887-ben nemességet kapott. Az adománylevél szerint „a nemesi címet a közművelődés és a képzőművészet terén szerzett érdemeiért” adományozta neki kegyesen az uralkodó, valamint felhatalmazást nyert arra is, hogy ezentúl „díjmentesen használhassa a Pesti-Szegedy előnevet”. Akárcsak Angliában, ahol a nemesi címnek szintén van földrajzi vonatkozása, ez az előnév is arra utalt, hogy dédapám Pesten született. 1916-ban halt meg.

Aladár apja, akit mellesleg szintén Aladárnak hívtak, ebben a roppant intellektuális, enyhén kaotikus, gyerekektől, festékesdobozoktól és irodalmi ambícióktól nyüzsgő miliőben nőtt fel. Az egyik nővéréből arcképfestő és közismert teozófus lett, de hírnevét a családban nem vallási nézeteinek vagy művészi teljesítményének köszönhette, hanem annak, hogy kicsi, de igen gazdag könyvgyűjteményt halmozott fel a fürdőszobájában. És akadt a családban három vagy négy öngyilkos is, akiket apám a legsötétebb pillanataiban szokott fölemlegetni.

Művészek, teozófusok, meg nem értett zsenik, krónikus depresszióban szenvedő értelmiségiek – mindezekből bőven akadt a kiterjedt Szegedy-Maszácz családban. Idősb Aladárnak azonban sikerült elkerülnie, hogy megörökölje a kiváló intellektus és depresszív hajlamok kettős terhét: udvari tanácsos volt, indulatos, de elbájoló személyiség – hogy aztán később mindkét örökség különlegesen koncentrált formában térjen vissza az egyetlen fiában.

Apai nagyapám, aki már fiatalon is rendkívül energikus és elegáns jelenség volt, és aki kis kecskeszakállát sebészi pontossággal nyírta, átlagosabb, vagy legalábbis rendezettebb élet után vágyódott, ezért a katonai pályát választotta. Itt azután a Habsburg-monarchia idejében gyorsan haladt fölfelé a ranglétrán, és végül helyettes államtitkári rangban ő lett a budai várpalotában székelő udvarnagyi hivatal vezetője.

Van egy fénykép, amelynek másolata ugyanúgy ott függött Lilly nagynéném lakásának falán, mint apám irodájában: ez a kép 1916 decembe-

rében, az utolsó magyar király koronázásán készült, és nagyapámat tekintélyének teljében ábrázolja. A képen idősb Aladár, mint az új király előtt járó királyi hírnök, díszmagyarban feszít, a ló pedig, amelyen ül, a királyi istállóból való. Úgy tűnik, ez a pillanat jelentette pályafutásának csúcspontját, akárcsak azét az országot, amelyet képviselt, mert két éven belül mind nagyapám pályafutása, mind a Monarchia összeomlott. Nem jutott részül neki, amit pedig annyira várt, hogy bárói rangra emeljék, ez pedig mélységes csalódást okozott feleségének, a félelmetes Moldoványi Saroltának.

Sarolta családja Erdélyből származott, így Trianon – az első világháborút követő békeszerződés, melynek következtében Magyarország elveszítette területének kétharmadát és népességének felét – az ő számára nem csak egy elvont geopolitikai tény volt, hanem olyan esemény, amely elvágtá őt attól a földtől, ahol az ősei éltek, jöllehet a család már a XVIII. században elhagyta Erdélyt. Saroltáék öten voltak testvérek, apjuk, Moldoványi Sándor keményen dolgozó budapesti patikus volt. Ráadásul ő alapította az első kötszergyárat Magyarországon, és 1885-ben érmet nyert a Magyar Iparművészeti és Kereskedelmi Kiállításon. Nagyanym, Sarolta mélyen hívő katolikus volt, becsvágyó és fegyelmezett, aki nagy reményeket táplált először a férjével, aztán a fiával kapcsolatban.

Az I. világháború utáni években az országban dühöngött az infláció, és nagyapám állása is odalett a Monarchiával együtt. A rövid kommunista közbizalom után a Horthy-rendszer került hatalomra, és nagyapámnak egyik barátja segítségével sikerült állást, vagy legalábbis kinevezést szereznie a kormányzó egyik gazdasági irodájába. A kollégái nem tartották valami sokra a Monarchiából itt ragadt öreg relikviát, az pedig, hogy napjában be kellett mennie egy munkahelyre, ahol nem volt más dolga, mint hogy felvegye a fizetését, demoralizálta a nagyapámat.

Apám fiatalon szemtanúja volt, hogyan hányják-vetik a család sorsának hajóját a politikai viharok, látta az apját tekintélyesnek és aztán látta szelíden és megadóan egyre lejjebb süllyedni a társadalmi ranglétrán, látta minden nap elegánsan felöltözve elindulni egy névleges munkahelyre, hogy felvegye nagyon is valódi fizetését. Apám elvégezte a gimnáziumot, aztán a budapesti tudományegyetemet, majd a párizsi École libre des sciences politiques-on tanult tovább, beteljesítve ezzel mindkét szülője reményeit.

De ahogy most ott ült nővére nyomorúságos kis lakásában, mindaz a mulasztás, amely testvérként és szülei fiaként terhelte a lelkiismeretét,

mintha valóságos fizikai súlyként nehezedett volna a vállára. A szüleinek megígérte, hogy gondoskodik a nővéréről, és a naplójában újra meg újra keserű szemrehányást tesz önmagának, amiért nem tartotta be ezt az ígéretét.

MÍG BUDAPESTEN VOLTUNK, anyámmal egyik délután meglátogattuk Belyus Andrást, aki amióta csak anyám az eszét tudta, a család komornyikja volt. A lakásban példás rend, a kandallópárkányon, a könyvespolcokon, a különböző asztalkákon pedig mindenütt fényképek: a nagyszüleimről, anyámról, a fivéreiről, a nővéréről, az iregi kúriáról és a Lendvay utcai lakásról. Belyus András a dédnagybátyám inasaként kezdte szolgálatát a családjuknál, és rövidesen mindenki számára nélkülözhetetlen lett.

Meghatározó személyiséggé vált a Kornfeld-házban. Ebédnél vagy vacsoránál ott állt zöld vagy szürke libériában és fehér kesztyűben a tála-lónál, figyelmesen hallgatta az asztalnál folyó beszélgetéseket, és a vendégek és a családtagok még ki se mondták, mire lenne szükségük, ő már észrevette és teljesítette a kívánságukat. A felesége manikűrös volt Pest egyik legjobb hírű fodrászüzletében, úgyhogy valószínűleg nem kerenghetett olyan politikai vagy társasági pletyka a városban, amiről kettejük közül legalább az egyik ne értesült volna.

Belyus állva töltötte a teát, miközben anyámmal felelevenítették azoknak az időknek az emlékét, amelyekről anyám Magyarországon rajta kívül senki mással nem beszélhetett. Csak néztem anyámat, ezt a kétbalkezes cserkészparancsnokot, a kétségbeesetten kapkodó kirándulásszervezőt, a Nőt, Aki Sosem Visel Nadrágot, a család bankárját és sofőrjét, ahogy egyszerűen visszaváltozott a hajdani nyájas bárónővé. Bár csöppet sem volt gögös, ez a szerep nagyon is illett hozzá, sőt láthatólag otthonosabban érezte magát benne, mint bármilyen más szerepében, amelyben nekem alkalmap volt megfigyelni.

Aznap később felszálltunk az úgynevezett kisföldalattira, Európa első földalatti vasútvonalára, végimentünk vele az Andrássy úton (bár akkoriban Népköztársaság útjának hívták), és kiszálltunk azon a környéken, ahol anyám lakott valaha. A környék épületei előző életünkben magánvillák voltak, hogy aztán kis lakásokra felosztva bérházakként éledjenek újjá, de a legimpozánsabb közülük az Andrássy út 116. volt: itt lakott valaha Weiss Manfréd, anyám nagyapja, most pedig a magyar kormány hivatalos

vendégháza üzemelt benne. Roppant lenyűgöző látványt nyújtott: izmos, szakállas, félmeztelen márványalakok tartották az emelet teljes hosszában végighúzódo erkélyt. Anyámtól tudom, hogy a hatalmas kertben valaha tenispályák és lóistállók is voltak, de ezek már eltűntek. Még a villanyt is bevezették már akkor, amikor a ház megépült. Amikor nagyanyám és a nővérei bált adtak, nagyapám felfogadott egy villanyszerelőt, aki a házban töltötte az éjszakát, arra az esetre, ha rövidzárlat vagy valamilyen más probléma adódna.

Weiss Marianne öt testvérével a villa első emeletén lakott, míg anyai nagyszülei és a dédanyja a másodikon. Nagyanyám mindig azt mondogatta, hogy sohasem volt olyan kellemes az élet, mint a XX. század első éveiben, az I. világháború előtt. Ezekre az évekre esett Budapest fénykora. Már nem Bécs kopottasabb kistestvéreinek számított a Monarchiában, kultúrája és építészete virágzott, és egy világváros minden előnyével rendelkezett.

És különösen kellemes lehetett az élet, ha az ember apja Weiss Manfréd volt, az az ember, aki olyan sokat tett a magyar ipar megeremtéséért. Pedig elég szerényen kezdte: Budapest külterületén volt egy gyára, ami szilva-konzerveket gyártott. Egy idő után már nemcsak szilvát, hanem másféle konzerveket is előállított, és a megrendelői közé sikerült megnyernie a hadsereget is. Észrevette, hogy a konzervek kézhez álló formája alkalmas rá, hogy megnagyobbítva kis katonai kályhákat, összezsugorítva pedig puska-golyókat alakítsanak ki belőlük. Mivel az, hogy egy puskaport is felhasználó gyár ilyen közel legyen a város szívéhez, valóságos istenkísértésnek számított, a dédapám vásárolt magának egy nagy telket a Csepel-szigeten, és ott építette fel a Weiss Manfréd-műveket. Az osztrák-magyar hadsereg annyira meg volt elégedve a munkájával, hogy 1887-ben történelmi helyek, történetárak és lőszeres ládák gyártására is megbízást adott neki, a német leányvállalatával pedig egyenesen a német kormány szerződött, hogy történetárakat gyártson a hadsereg Mausei számára.

Ahogy a gyár minden alkalommal felvirágzott a háborús időkben, ugyanúgy indult mindig hanyatlásnak béke idején. Weiss Manfréd ekkor úgy határozott, hogy ingatlanvásárlásba fekteti a pénzét: megvette az Andrássy út egy részét, egy szállodát a belvárosban, egy jókora darab földet Angyalföldön, ahol ekkor még dús szántóföldek terültek el, és egy jókora telket a Margit-híd közelében, ami akkor még beépítetlen terület volt.

Mint sok XIX. századi vállalkozónak, Weiss Manfrédnek sem az volt a legfőbb célja, hogy sok pénzt gyűjtsön: a pénz mindössze szerencsés

mellékterméke volt annak, ami valóban fontos volt számára: hogy létrehozzon valamit a semmiből. Alkotó génusz volt, műzsája pedig, a látomás, amely ösztökélte, egy hatalmas és lenyűgöző gyárkomplexum volt, egy olyan gyár, amely egész sor iparcikket állít majd elő, Magyarországon mindaddig elképzelhetetlen mennyiségben. Ez a gyár azonban nem próbálta gát lástalanul kizsákmányolni a munkásait a profit érdekében, hanem jóakarátú atyaként kezelte őket.

A gyár mellett rövidesen egy kis kórház is kinőtt a földből, ahol a beteg munkásokat ápolták, valamint egy óvoda a kisebb gyermekek számára, és egy bölcsőde, ahol azok az anyák, akiknek pólyás korú gyermekük volt, nap közben megszoptathatták a csecsemőjüket. Gyermekorvos is volt a gyártelepen, akihez a beteg gyerekeket elvihették, és mindenféle más orvos is, akikhez a munkások fordulhattak. Weiss munkáslakásokat is építtetett a gyár közelében, és – ami ekkoriban még ismeretlen dolog volt Magyarországon – nyugdíjat fizetett a munkásainak, hogy megjutalmazza a gyárhoz való hűségüket, amikor többé már nem bírtak dolgozni.

Amikor életében először pillantotta meg a gyönyörű Alice de Wahlt, Európa legnagyobb vasúttársasága igazgatójának a lányát, odafordult a barátaihoz, és ezt mondta nekik:

– Mostantól rá se merészeljtek nézni Alice de Wahlra, mert ő lesz a feleségem!

1884-ben házasodtak össze, és rövidesen megérkeztek a gyermekek is: Elsa 1885-ben, Jenő 1886-ban, nagymama, Marianne 1888-ban, Alfonz 1889-ben, Daisy 1895-ben és Edith, a legkisebb 1899-ben.

Weiss dédapám takarékos ember volt: ragaszkodott hozzá, hogy a gyermekei minden fillérnyi kiadásukat följegyezzék egy füzetbe, amelyet minden év elején átnyújtott nekik. De azért a család minden évben elutazott valahová: St-Moritzba, Sils-Mariába vagy Raguzába (a mai Dubrovnikba). Alice azonban egyre gyöngébb és fáradékonyabb lett, végül pedig anyyira megbetegedett, hogy 1903-ban, a Cortina d'Ampezzo-i nyaralást megszakítva vissza kellett térnie Budapestre. A nyelve skarlátpiros volt, és síkos, keze és lába pedig szinte elviselhetetlenül sajgott. Arcán a fiatalság, az anyaság és a családi boldogság pírját sárgás sápadtság váltotta fel. Az ideggyengeséggel párosult testi gyengeség még abban is megakadályozta, hogy keresztülsétálgjon az ebédlőn.

Dédapám Európa minden részéből – Párizsból, Bécsből, Münchenből és Zürichből – hivatott hozzá orvosokat (hiszen a pénz náluk nem jelentett

akadályt), de 1903-ban még nem tudták gyógyítani a vészes vérszegénységet. Weiss Manfréd napokon keresztül ott ült a felesége ágya mellett, míg végül a dédanyám 1904. január 27-én, harminchét éves korában elhunyt. A ház gyászba borult. A nagy erkélyre, ahonnét annyi díszfelvonulást néztek végig vidáman, fekete drapériát függesztettek. Manfréd süvét ült, és minden reggel hétkor tíz zsidó férfi érkezett a házba, hogy minjánt alkossanak és imádkozzanak. Weiss Manfréd két jótékonyági intézményt is alapított a felesége emlékére: a Weiss Alice Szülő- és Anyaotthont, és egy kórházat gyógyíthatatlan betegek ápolására.

A család persze zsidó volt, vagy legalábbis zsidónak tartották magukat, bár a vallásukat nemigen gyakorolták. Ami azt illeti, a legerősebben akkor juttatták kifejezésre vallásos érzéseiket, amikor gyászoltak. Támogatták a Dohány utcai zsinagógát, részt vettek a Hánukká szertartásokon, és megtartották a legidősebb Weiss-fiú, Jenő bár micvóját. Alfonz viszont sose tartotta meg a magáét, mert amikor annyi idős lett volna, anyja betegsége kötötte le a család teljes figyelmét, és eszükbe sem jutott ünnepelni. Karácsonykor viszont karácsonyfát állítottak, és vacsorára sonkát ettek, vagyis jellegzetes példái voltak a szinte teljesen asszimilált, XX. század eleji budapesti zsidóságnak.

Alice halála után az anyja, aki ott élt az emeleten, átvette az anya szerepét a gyerekek mellett és a ház úrnőjét negyvenhat éves veje házában. Sok lány vagy asszony szívesen elfoglalta volna az anya és feleség szerepét a Weiss-házban, de ha de Wahlné asszony észrevette, hogy Manfréd kissé alaposabban szemügyre vesz egy szobalányt vagy nevelőnőt, az anyósa gondoskodott róla, hogy az már másnap a küszöbön kívül találja magát.

Manfréd nagyon szerette volna, ha a középső lánya, Marianne jó férjet talál magának. A legidősebb lány, Elza, egy Mauthner Albert nevű magkereskedőhöz ment feleségül. Albertnek szerencséje volt, hogy még megismerkedhetett Alice-szal a halála előtt, és Alice úgy vélekedett, megfelelő férj lesz belőle az ő nyughatatlan, okos legidősebb lánya számára. Manfrédnak azonban fenntartásai voltak: Mauthner ugyanis, bár zsidónak született, áttért a katolikus vallásra, akárcsak a fivére és a családja többi tagja. Hogy egy férfi vallást változtasson, ez Manfréd számára elképzelhetetlen volt. Ez szerinte ingatag jellemre vallott, az ilyen emberből hiányzik az az állhatatosság és egyenes jellem, ami egy férjtől elvárható. A fiatalok azonban biztosították róla, hogy a gyermekeiket a zsidó vallásban fogják

fölnevelni, és ez sokat számított. Még ennél is többet, hogy néhai felesége kedvelte Albertet. Így végül Manfréd engedett.

Marianne azonban nem esett szerelembe senkivel, ezért Manfréd jól nevelt zsidó fiatalemberek egész sorát invitálta meg a házibálókra Bécsből, Párizsból, Münchenből, Zürichből és persze Budapestről, mint lehetséges férjjelölteket. De Marianne-nak egyik sem volt kedvére való, bár akadt két fiatalember a közvetlen környezetében, akiket jobban ki-tüntetett a többiek-nél. A két fiú joghallgató kora óta jó barátságban volt egymással: az egyikük, Kornfeld Móric egy jelentős bankárnak volt a fia, másikuk, Chorin Ferenc, egy jelentős gyárosnak.

Még ránézésre is hasonlítottak egymásra: egyikük sem volt túl magas, mindkettejüknek ritkult a haja és szemüveget viseltek. Chorin valamivel zömökebb volt, mint a barátja, és ahogy idősebbek lettek, mindketten fölshedtek pár fölösleges kilót. Mindkettejük arcáról világosan leolvasható volt a személyiségük: Kornfeld arcán türelem, önismeret, szelíd humor és már-már buddhista nyugalom tükröződött, Chorinén türelmetlenség, becsvágy és kíváncsiság.

Chorin egy híres XVIII. századi erdélyi rabbinak volt a dédunokája. Ez a rabbi abszurdnak nevezte a zsidó étkezési előírásokat és a kötelező szakállviselést, amiért aztán sürgősen bocsánatot is kellett kérnie a fő-rabbitól. Az ő fia orvos lett, az orvos fia pedig, Chorin Ferenc édesapja, nagyiparos. Őt is Ferencnek hívták, és kifogyhatatlan energiával vetette bele magát a gazdasági élet szervezésébe: ő alapította a GYOSZ-t, a Gyár-iparosok Országos Szövetségét. Ő volt az elnöke a Salgótarjáni Antracit-bánya Társulatnak, amely Magyarország teljes barnaszén termelésének a 40%-át produkálta. Tagja volt a magyar országgyűlés felsőházának, és nagyszerű örökséget hagyott maga után, bár ezt az örökséget a fia végül utolérte és túlszárnyalta.

Kornfeld Móric Kornfeld Zsigmond harmadik gyermeke volt. Kornfeld Zsigmond kis banktisztviselőként kezdte Prágában, és innét emelkedett föl a Böhmischer Bankverein igazgatói székéig, ahonnan még a Rothschild Bankházzal is kapcsolatra lépett. 1878-ban a Magyar Általános Hitelbank a fizetésképtelenség határán imbolygott, és Rothschildék a huszonhat éves Kornfeldet nevezték ki a budapesti leánybank élére. Mielőtt elhagyta volna Bécs-et, feleségül vett egy Betty von Frankfurter nevű fiatal bécsi nőt, és Budapestre már együtt érkeztek. Öt gyermekük született: György, Mici, Móric, Pál és Ferenc.

Zsigmond először a bankot szervezte át, aztán újjászervezte és átalakította a teljes magyar pénzügyi rendszert. Gyakorló, bár nem túl buzgó hívő zsidó volt, de a kereszténység is erősen foglalkoztatta. Egyik szombaton, amikor a vidéki birtokára igyekezett, a vonaton Kempis Tamás, egy XV. századi holland teológus *Krisztus követése* című művét olvasta latin eredetiben. A könyvet a vonaton felejtette, de a rá következő hétfőn, a visszaúton a kalauz átnyújtotta neki. Kornfeld megkérdezte, honnét tudta, hogy az övé, mire a kalauz rávágta, hogy „ezen a vonaton a méltóságos úron kívül senki nem olvas latinul”!

A gyerekek közül Móric nagyapám volt a legjobb koponya, Pál pedig az elbűvölő modorú sármőr. Mici is okos volt, és hajlott a filozofálásra, de őt lány volta korlátok közé szorította. Ferenc szenvedélyes kártyás volt, a család egész kis vagyont költött a kártyaadósságai kifizetésére. György huszonkét éves korában öngyilkos lett. Beleszeretett egy fiatal lányba, akinek a családja nem volt olyan gazdag, mint a Kornfeldek. Zsigmond egyáltalán nem ellenezte a kapcsolatot, azt ígérte, ha György vár a nő-süléssel, amíg be nem fejezte az egyetemi tanulmányait, olyan hozományt ad a lánynak, mintha a saját édes gyermeke lenne. Úgy látszik azonban, ez az ígélet nem nyugtatta meg Györgyöt. Főbe lőtte magát a pisztolyával: amikor megtalálták, még mindig a sétatálcáját szorongatta. Így aztán Móric nagyapám lett a legidősebb életben maradt fiúgyermek.

Reneszánsz ember volt. Versek-et írt, és szenvedélyesen érdekelte a matematika, a fizika, a természettudományok csakúgy, mint a humán tudományok, a magyar szociológia, politika és filozófia, valamint az ag-rárreform kérdése. Különböző újságokat és folyóiratokat támogatott, és tagja lett ő is a felsőháznak. Amikor bevallotta az apjának, hogy szerelmes, Zsigmond megkérdezte, milyen színű a szeme Weiss Marianne-nak. Nagy-apám bevallotta, hogy nem tudja. „Kék a szeme, olyan kék, hogy amikor belép az operai páholyukba, az egész nézőtér felragyog tőle!” – közölte az apja. (Úgy látszik, nem nagyapám volt az egyetlen Kornfeld, aki belehabarodott a nagyanyámba.) Kornfeld és Chorin hat éven keresztül ud-varoltak Weiss Marianne-nak, és ő hat éven keresztül halogatta a döntést. A két barát annyira szerette volna lenyűgözni nagyanyámat, hogy egy alkalommal, amikor bált adtak, fölbéreltek egy pincért, hogy rejtőzzék el egy fa ágai között, és utánozzon madárhangokat!

1910-ben kiderült, hogy Marianne-nak problémája van a pajzsmirigyé-vel, és az apja elvitte Bernbe, ahol akkoriban fejlesztettek ki egy újfajta

operációt a pajzsmirigy eltávolítására. A műtét utáni lábadozás nagyon nehéz időszakot jelentett nagyanyám számára: csaknem teljes hat hétig egy sötét szobában kellett feküdnie, és nem olvashatott, mert a szeme nagyon meggyengült. Nagyapám gondoskodott róla, hogy soha ne maradjon egyedül, így hát nagyanyám csak feküdt, és hallgatta, ahogy különböző emberek Goethe, Schiller, Heine, Rostand és Rilke verseit olvassák fel neki. Ezek a versek aztán úgy megragadtak az emlékezetében, mint valami fülbemászó sláger dallama, és később is lépten-nyomon idézett belőlük.

De aztán meggyógyult, és végül 1913 februárjában igent mondott a nagyapámnak, bár senki nem értette, tulajdonképpen miért. Igaz, a nagyapám imádta, de a nagyanyám nem viszonzta ezt az imádatot. 1913. június 17-én az Andrássy utcai házban tartották meg az ekkor huszonhat éves Marienne és a harminckét éves Kornfeld Móric esküvőjét. Másnap a fiatal pár szobalányokkal, bőrröndökkel és valóságos díszkísérettel kiment a pályaudvarra, hogy elinduljanak Sils-Mariába a nászútjukra. Nagyapám mérhetetlen boldogságában felvirágoztatta a vasúti kocsit, a kocsi belsejét pedig telerakatta fehér rózsákkal. Nagyanyámat, aki szégyenlős természet volt, és örökölte dédapám hajlamát a takarékosagra és a háttérbe húzódásra, meghökkentette, zavarba hozta, és talán kissé fel is bosszantotta ez a gesztus, amelynek köszönhetően a pályaudvaron mindenki értesült róla, hogy előző nap volt az esküvője. A gesztus is, nagyanyám reakciója is jellemző volt kettejük egész kapcsolatára: egész életstílusuk olyannyira különbözött, hogy a házasság nem is lehetett más, csak kétségbeejtően boldogtalan.

1914 augusztusában kitört az I. világháború. Szeptemberben megszületett az első gyermekük, Mária, akit rövidesen elneveztek Puppának. Manfréd a háború alatt maximális teljesítményre állította át a gyárat, és biztos volt benne, hogy mivel a Weiss Manfréd-művek ugyanolyan fontos Magyarország honvédelme szempontjából, mint a hadsereg, egyetlen alkalmazottját sem fogják behívni katonának. Arra számítottak, hogy a háború karácsonyra már véget is ér: természetesen nem így lett, ami borzasztó szenvedést jelentett sok millió ember számára, de nagyon jól jött a Weiss Manfréd-műveknek. A gyár egyre nőtt, új gyárépületek nőttek ki a földből a Csepel-sziget 570 holdnyi területén, a gyár alkalmazottainak száma pedig 40 000-re bővült.

Marianne és húga, Daisy rendszeresen látogatták a sebesülteket a katonai kórházban. Látták a háború pusztításait, a béna testeket, az elfagyott

végtagokat, és látták, hogy milyen rettenetes körülmények uralkodnak a kórházban. Hallottak róla, hogy a katonákat, sokszor a tiszteket is, félig gyógyultan hazaküldik a családjukhoz, ahol nem tudnak rendesen gondoskodni az ápolásukról. A lányok elpanaszolták mindezt az apjuknak, aki úgy reagált, ahogyan csak egy szinte korlátlan anyagi lehetőségekkel és jó ösztönökkel rendelkező, gazdag embernek állt módjában reagálni: létrehozta a Weiss Manfréd Pavilont, egy szanatóriumot, ahol ingyen ápolták a háborúban megsebesült katonatiszteket.

Ezzel szemben a fia, Alfonz, aki Ukrajnában katonáskodott, egy villában lakott, összebarátkozott az orosz arisztokratákkal, és fölfedezett egy hatalmas borospincét, amely a cáré volt. Amikor az Ukrajnában harcoló osztrák-magyar csapatokat átirányították a rettenetes olasz frontra, Manfréd közbenjárt a fia érdekében, így Alfonz maradhatott Ukrajnában, fontos beosztásban: az ottani halkonzervgyártást kellett tanulmányoznia.

1920. június 4-én aláírták a trianoni szerződést, így Magyarország megcsonkítása valósággá vált. Az előző évben, a fegyverletételt követő, de a békeszerződések aláírását megelőző zűrzavaros időszakban, 1919. március 21. és augusztus 1. között Kun Béla Tanácsköztársasága került hatalomra. Ettől fogva a kommunizmus és a zsidóság elválaszthatatlanul összekapcsolódott a magyarok elméjében, mivel a kommunista vezérkar nagy része zsidó volt, legalábbis származását tekintve, még ha meggyőződését tekintve nem is. A felső középosztály tagjait és az arisztokratákat letartóztatták, néhányat közülük meg is ölték. Az áldozatok között is sok volt a zsidó. Weiss Manfréd elment otthonról, és a lányánál, Elzánál rejtőzött el, míg a forradalmárok átkutatták a házát, és magukhoz vették a családi ékszerek egy részét, bár azt sehogy se értették, hogyan lehet egy ilyen gazdag embernek mindössze két pár cipője.

Manfréd attól félt, hogy egy ilyen közismert ember, mint ő, a családja többi tagjára is bajt hoz, ezért heteken át gyűjtögette az altatókat. Egy éjszaka aztán be is vette mindet, de Daisy, a lánya még időben megtalálta és gyorsan kórházba vitette, ahol kimosták a gyomrát. A kórházi szobáját csepeli munkások őrizték, míg meg nem gyógyult. Ekkor egész családjával együtt Bécsbe távozott, és ott várta ki, míg Horthy kormányzó diadalmasan bevonult Budapestre.

Ezután Weiss is visszatért a magyar fővárosba, hogy a teljesen kifosztott gyárat újraépítse, és átállítsa békebeli termelésre. Mivel Magyarország

a területének nagy részét elveszítette, iparának jelentős része is, például a textilgyárak, román, szlovák és ukrán területre kerültek. Csepelen ettől kezdve acél- és alumíniumtárgyakat is gyártottak, lábasakat és fazekakat, autókat és teherautókat, bicikliket és motorkerékpárokat, sőt még textilt és fonalat is. A tulajdonosi szerkezetet magántársaságból részvénytársasággá alakította dédapám, a részvényeket pedig elosztotta a gyerekei között.

1922 decemberében Manfréd agyvérzést kapott, és 1922 karácsonyán meghalt. Anyám és nagynéném jól emlékeztek rá, ahogy Móric nagyapám talpig feketében belép a szobájukba, és arra inti őket, hogy legyenek nagyon kedvesek az édesanyjukhoz, mert borzalmas veszteség érte. Másnap az újságok teli voltak Weiss Manfréd halálának hírével, és hosszan sorolták, mi mindennel járult hozzá Magyarország fejlődéséhez. Az egyik újság hatalmas, erős tölgyfához hasonlította, amelyet egy vad vihar kicsavart. A gyárak igazgatói a vállukon vitték a koporsót a gyászbátárhoz, aztán megindult az ünnepélyes temetési menet végig az Andrássy úton: dédapámat több ezer munkás kísérte utolsó útjára. A Kerepesi úti zsidó temetőben a főrabbi mondott imát földi maradványai felett, aztán eltemették Alice mellé. Gyermekükre prosperáló gyárat hagyott, meg egy papírszeretet, rajta ezzel az intéssel: *Mindenki egyért, egy mindenkiért!*

Nagyanym és testvérei még évtizedekkel később, Amerikában élve is úgy beszéltek az apjukról, mintha még egészen friss lenne a gyászuk. Még mindig nyugtalanul vágyakoztak utána, mintha az ő jelenléte nélkül csak félemberek lennének. De nemcsak szűnni nem akaró gyermeki gyász és szeretetteljes emlékek maradtak utána – bár ez sem lenne csekélység! –, nem, ő továbbra is eleven jelenlét maradt életük minden napján, ő gondoskodott a megélhetésükről, tőle kapták az identitásukat, folytonosan érezték atyai gondoskodását, és nem utolsósorban neki köszönhatték, hogy mindnyájan túléltek a háborút, neki és Csepelnek, ennek a füstölgő, pöfögő, lüktető gyárnak, amely csak úgy ontotta magából a különféle iparcikkeket.

A Weiss család tagjai soha nem távolodtak el messzire egymástól. Weiss Jenő a feleségével és gyermekeivel beköltözött az apai házba, a húga, Edith pedig ugyanott lakott az emeleten. Chorin Ferenc nagyanym húgát, Daisyt vette feleségül, és megvásárolta a szomszédos házat. Mögöttük, a Lendvay utcában a nővérük, Elza lakott a férjével és hét gyermekével: a házuk udvara közös volt a Weiss családdal. Amikor összeházasodtak, Móric nagyapám és Marianne is ugyanebben az utcában vásároltak lakást, és ott

is maradtak, bár a négy gyerek születése után a lakás már meglehetősen szűknek bizonyult számukra. Egyedül Weiss Alfonz költözött el a környékről feleségével, Erzsivel. Ők Weiss Manfréd gyönyörű, régi villájába költöztek be, amely a budai hegyekben állt.

Anyámmal átmentünk az Andrássy útról a Lendvay utcához, és megálltunk a régi otthona előtt. Itt van most a francia követség. Azt reméltük, talán a kedves, kontyos francia hivatalnoknő, aki ott ült egy hatalmas íróasztal mögött, hajlandónak mutatkozik rá, hogy engedélyezzen számunkra egy nosztalgiatúrát az épületben, bár szemmel láthatólag megijedt, amikor meglátott bennünket.

Anyám tökéletes franciasággal megkérdezte tőle, nem nézhetnének-e körül odabenn. Egy pillanatra elhallgatott, aztán így folytatta: „Tudja, valaha itt laktam!” A válasz egyértelmű, goromba „Nem!” volt. Még szinte ki se mondta, anyám már sarkon is fordult, és távoztunk az épületből. Odakinn aztán néhány keresetlen megjegyzést tettünk a franciákra. Aztán elindultunk a Lendvay utcán, és elértünk a Szépművészeti Múzeumhoz, ahol az egyik teremben rábukkantunk néhány régi szoborra és képre, amelyeknek társaságában anyám a gyermek- és kamaszéveit töltötte immár elérhetetlen gyermekkori otthonában. Először a magyar nácik rabolták el őket, aztán a kommunisták. Egy másik teremben ott lógtak azok az El Grecók, amelyekre az egyik unokatestvére nappalijából emlékezett.

Nem csoda hát, hogy Washingtonban minden anyám családja körül forgott. Ott a környezetünket teljes mértékben Weiss Manfréd leszármazottai uralták, már csak azért is, mert annyian voltak: nagynénik, nagybácsik első-, másod- és harmadfokú unokatestvérek. Itt, Budapesten ugyanez a dinamika ragadott magával. Apám családja, bármilyen tekintélyes volt is a maga idejében, kevés nyomot hagyott maga után, eltekintve az MTI-től (ami akkor még keveset jelentett a számomra) és néhány szép XIX. századi Barabás-festménytől. De a gyárépületek, villák, képzőművészeti alkotások hatalmas tömege, amelyek mind valamilyen kapcsolatban álltak W. M.-mel, azaz Weiss Manfréddal, kézzelfogható és lenyűgöző volt, és szinte minden más benyomást felülírt.

Így töltöttük hát azt a néhány tavaszi napot első magyarországi utam során: ide-oda ingáztunk a szüleimet egyesítő és elválasztó két világ között. A jelképek majdhogynem szájbarágósak voltak: Lilly nagynéném sötét, leromlott, ütött-kopott lakása mintha mindazt a bajt és romlást testesítette volna meg, ami a Szegedy-Maszák családot érte.

Budapesten töltött utolsó esténken szüleimmal a szálloda éttermében, egy óriási hodályban vacsoráztunk. Tíz nap után már nem tekintettek minket idegennek, és én kacér mosolyokat váltottam a körülöttünk tús-ténkedő pincérekkel. A bor és a pesti élmények kissé a fejembe szálltak, hirtelen nagyon közel éreztem magam a szüleimhez, és föltettem nekik a kérdést, hogyan kezdődött a szerelmük. A szüleim gyors pillantást váltottak egymással. Anyám talán mondott is volna valamit, de ez egyszer apám ragadta magához az irányítást. Kivett egy újabb szelet kenyeret a kenyereskosárból, és mosolyogva, de olyan határozott hangon, amelyből érződött, hogy nincs helye tiltakozásnak, kijelentette: „Drágám, ez egyáltalán nem tartozik rád.”

2. FEJEZET

Az Arizona

A szüleim apám egyik barátjánál, a Kereskedelmi Minisztériumban dolgozó Buday Kálmánékál, egy vacsorán ismerkedtek meg. A maga aprólékos módján apám is beszámol erről az estélyről a memoárjaiban, amelyeken húsz évig dolgozott, de így is befejezetlenül, kéziratban maradtak. Ebben az emlékiratban, amelyet magyarul írt, és ezzel biztonságosan elzárt a mi gyermeki kíváncsiságunk elől, őszintén leírja az utókor számára azokat az éveket, amelyeket diplomáciai szolgálatban töltött. Tamás nagybátyám volt olyan kedves, és lefordította számomra ezt a részt angolra: csak innét tudom, hogyan is ismerkedtek meg a szüleim.

Az emlékiratban mindössze egy odavetett megjegyzés számol be a dolgról: miután apám hosszasan ismertette a jeles és tekintélyes vendégek listáját, közli: „*Hannával az első hosszabb beszélgetést, amellyel ismeretségünk tulajdonképpen megalapozódott, nála [vagyis Budaynál] folytattam...*” Ezután pedig felsorolja azokat a mára régen elfelejtett politikai és kulturális témákat, amelyeket beszélgetésük során érintettek.

Azokról a dolgokról azonban, amelyek engem leginkább érdekeltek volna, nem számol be. Anyám ekkor huszonnégy éves volt. Vajon csinosnak találta? Tetszett neki, ahogy nevet? Megcsodálta-e titokban anyám gyönyörű lábát? Mondott-e anyám valami különösen mulatságosat vagy elbűvölőt? Megindítónak találta-e, ahogy a gyöngysorát babrálja a nyakán, vagy ahogy félrehajtja a fejét, amikor tüzet kér? Mindezekre a kérdésekre nem találtam meg a választ; ezeket a feljegyzéseket egy olyan ember írta, aki úgy érezte, kötelessége híven beszámolni minden jelentékeny részletről, de elhallgatott minden érzelmileg fontos mozzanatot.

Mégsem nehéz képzeletben kiegészíteni a képet. 1940-ben vagyunk, Budapesten. Az estélyen mindenki dohányzik és kisestélyi öltözetet visel,

ami gyöngysort, rúzszt és magas sarkú cipőt jelent a nők, öltönyt, nyakkendőt és díszszekendőt a mellzsebben a férfiak esetében. A helyiségben bábeli nyelvvizavar uralkodik: többnyire magyarul és németül beszélnek, néhányan pedig angolul a házigazdák kedvéért (Buday felesége ugyanis angol nő volt). Sok hatalmas autó és időnként egy-egy ló kerülgeti egymást az úttesten. A Duna fölött gyönyörű hidak ívelnek. A háború még csak néhány hónapja tört ki, Anglia egyelőre egyedül folytatja a harcot a németek ellen. Ausztriát már uralmuk alá hajtották a nácik, de Budapesten a háborús mizériák még távolinak tűnnek. Németbarát politikája ellenére Magyarország még nem csatlakozott a tengelyhatalmakhoz. Voltak természetesen feszültségek, és a szélsőjobb nagyon megerősödött. De az I. világháború katasztrofális veszteségei után nagy nehezen létrehozott stabilitás még érintetlen volt.

Apám, Szegedy-Maszák Aladár ekkor harminchat éves, nőtlen, nagyon jóképű, és mindenki úgy tudja, fényes karrier előtt áll a külügyminisztériumban. Apja az I. világháború előtt magas tisztséget töltött be a Habsburg-udvarnál, amiről a háború után kénytelen volt lemondani, édesanyja a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének vezetője. Apám együtt lakott a szüleivel és Lilly nővérével a gyerekkori lakásukban, és fizetésének egy részét az ő támogatásukra fordította. Csak nemrégiben tért haza Berlinből, ahol öt évet töltött titkárként a berlini magyar nagykövetségen. Tanúja volt Hitler felemelkedésének, és már akkor elborzadt a náciktól, amikor honfitársainak többsége még nem. Művelt fiatalember volt, a külügyminisztériumban tisztelték, és azok között, akiket szintén megremítettek Németország nagyhatalmi törekvései, sokat számított a véleménye. A minisztériumban vatikáni összekötőként dolgozott, de mindenki tudta, hogy ennél nagyobb dolgokra hivatott. Ez a poszt azzal a megtisztelő feladattal járt, hogy ő lehetett Mussolini vejének, Cianónak a vendéglátója, amikor az Budapesten járt hivatalos látogatáson.

Móric nagyapám már korábban is ismerte Szegedy-Maszák Aladárt, és többször is meghívta Lendvay utcai otthonába mint azoknak a ragyogó eszű fiatalembereknek egyikét, akikkel hetente elbeszélgetett a politikai helyzetről. Kornfeld Móric liberális volt, a Felsőház tagja, filozofikus elme és a magyar szellemi élet bőkezű pártfogója, amit egyrészt széles látóköre, másrészt felesége óriási vagyona tett lehetővé számára. A Kornfeld család, akárcsak a magas fokon asszimilálódott közép-európai zsidóság jelentős része, az 1920-as években áttért a keresztény vallásra, ami

esetükben a katolicizmust jelentette. Hanna nem emlékezett rá, hogy a katolikus misén kívül valaha is részt vett volna bármiféle vallási szertartáson életében, de azért a családot mégis zsidóként tartották számon, bár mint olyan sok más zsidó családot Budapesten, kikeresztelkedett zsidókként.

Anyám nagyon gazdag családból származott, mégsem volt elkényeztetett gazdag lány, mert a családi szellemet továbbra is áthatotta a takarékosság, és a leghatározottabban kerültek mindenfajta hivalkodó fényűzést. Anyámnak nagy orra volt, kiálló arccsontja, mogyorószínű szeme, sötét haja, széles válla, nagyszerű lába, a tartása, akár egy hivatásos táncosé: elegáns jelenség volt, egyesek szerint szép is, bár nem a hagyományos módon. Ragyogóan csinos, értelmes és tehetséges nővérenek, Puppának kellemes énekhangja volt, éppen a doktori disszertációját írta középkori magyar történelemből, és minden szempontból ugyanolyan feltűnő jelenség volt, mint az édesanyja annak idején. Így Hannát, aki intelligens volt ugyan, de nem tanult tovább, állandó kisebbségi érzés gyötörte. De az emberek vonzódtak hozzá, keresték a barátságát, és feltárták előtte a szívüket, úgy, ahogy a távolságtartóbb nővére előtt soha.

Senki nem sejtette, hogy Hanna, aki folyékonyan beszélt három nyelven – magyarul, németül és franciául –, és magabiztosan forgolódott a társaságban, valójában szégyenlős, és nem bízik magában. Mint ahogyan nem gyaníhatta senki a ragyogóan intelligens Aladárról sem – aki ráadásul olyan jóképű volt, mint egy filmszínész, és a külügyben a csillaga napról napra emelkedett –, hogy valójában ő is gátlásos és bizonytalan.

1940-ben ebben a társadalmi osztályban és a világnak ezek a táján még ragaszkodtak bizonyos formaságokhoz. Így aztán, amikor eljött a búcsúzás ideje, Szegedy-Maszák Aladár ráhajolt Kornfeld Hanna kezére, és megcsókolta – ez a gesztus annyira gyökeret vert a magyar kultúrában, hogy még a köznyelvbe is megtalálta az útját: üdvözlésként és búcsúzásnál a „kezetcsókolom” szó még mindig használatos.

Egy hónappal később a szüleim újra találkoztak a neves lapszerkesztő és kritikus, Balogh József lakásán. Balogh régi barátja volt a Kornfeld családnak, Hanna édesapja gyakran az ő éleslátására támaszkodott az általa támogatott folyóiratok szerkesztése során: Balogh ugyanakkor nagyszerű házigazda is volt, a meghívott vendégek listáját ugyanolyan gonddal állította össze, mint a felszolgált ételeket és borokat. Hanna és Aladár itt is megtalálták egymást, és bár más vendégekkel is szóba elegyedtek, az este

nagy részét mégis egymással töltötték. És búcsúzáskor Aladár ismét kezét csókolt Hannának.

Talán Hannát az a ki nem mondott felismerés bátorította fel, hogy úgylátja, Aladár soha nem lenne kapható ilyesmire, de mindenesetre, miközben búcsúzkodtak – ez a magyaroknál mindig is hosszadalmas szertartást jelent –, meginvitálta, hogy csatlakozzon hozzá és néhány közös ismerőshöz egy italra. Aladár bizonytalan, kitérő választ adott. Csak hogy Perczel Tamás is, a Kornfeld család régi barátja és Aladár külügyminisztériumi kollégája – ez alkalommal ő gardírozta Hannát és Puppát, akibe évek óta szerelmes volt –, megismételte a meghívást: ő is hívta Aladárt, hogy tartson velük az Arizonába egy italra.

Persze az Arizona vonzereje – a tollboás nők, a fölékszerezett akrobaták, a forgó üveg táncparkett és a tükrökkel borított falak – Aladárt sem hagyta egészen hidegen; párizsi és berlini évei alatt volt alkalma megismerkedni az efféle vonzó dekadenciával. De most, harminchat éves korában már nem szívesen töltötte egy-egy estély után ilyesmivel az idejét. Rendes körülmények között ilyenkor hazatért a lakására szüleihez és Lilly nővéréhez, és esze ágában sem volt átgyalogolni a Lánchídon Pestre, még hozzá arra a környékre, amelyet a „pesti Broadway-nek” neveztek, a Nagymező utca 20.-ba.

Az Arizona hangulatában volt valami titokzatosság, olyannyira, hogy egy angol vendége „Európa legpompásabb éjszakai mulatójának” nevezte ezt a „sziporkázó barlangot”, négy évvel később pedig ez a pajzán mulató olyan elszántan semleges maradt, hogy a náci Obersturmbannführer, Adolf Eichmann is itt pihente ki magát egy-egy fárasztó munkanapja után, melynek során annak a kétszáz-velahány szállítási szakembernek a munkáját felügyelte, akiknek az a rémületes logisztikai feladat jutott, hogy megszervezzék 450 000 magyar zsidó Auschwitzba szállítását.

De Aladár azon az éjszakán mégiscsak elment az Arizonába.

És már ott is van, és a diadalmas fényűzés és kicsapongás légkörében szinte szemmel láthatóan veszíti el a magabiztosságát a zajtól és a zenétől. És ott van Hanna is, és azt a melegséget és vidámságot sugározza magából, amely felszabadító hatással van mindenkire, aki a közelébe kerül. Aladár talán odament az asztalukhoz, és Hanna helyet csinált neki, de az is lehet, hogy Hanna ment elébe, hogy üdvözlje. Mindenesetre sok év múlva, a Patterson utcai ebédlőasztal mellett Puppa nagynéném elmesélte, miközben anyám tartózkodóan mosolygott, hogy ott, azon az estén

mindenki megdöbbszent, amikor látták, hogy a külügyminisztérium egyik nagy karrier előtt álló diplomatája, a régimódian merev udvariasságáról közismert Szegedy-Maszák Aladár 1940 első napjaiban, egy téli éjszakán egyszer csak felbukkan egy ilyen helyen, mint az Arizona.

Azzal, hogy a naplójában is följegyezte, apám is elismerte: az a döntése, hogy akkor este elment az Arizonába, szokatlan és figyelemre méltó dolog volt. „Az bizonyos – írta később az emlékirataiban –, hogy akkor még a politikai indítékok legalább olyan erősek voltak, mint a személyesek.”

Ha ízekre szedjük, ez a mondat sokat elárul apámról.

„Az bizonyos...” A kifejezés egyszerre diplomatikus és személytelen, nem vállal személyes felelősséget a történetekért, ugyanakkor egy magasabb tekintélynek rendeli alá őket.

„...akkor még...” Ezzel a szóval elismeri, hogy ez a látogatás az Arizonában kivételes esemény volt, és bármiféle érzés indította is rá, úgy gondolt rá, hogy az csak az adott pillanatra vonatkozott, és talán soha többé nem ismétlődik meg.

„...a politikai indítékok legalább olyan erősek voltak...” Vajon előfordult valaha, hogy ő maga volt az alanya a tulajdon mondatainak?

„...mint a személyesek.” Vajon ezzel azt akarja mondani, hogy a politikai kötelezettségei legalább akkora szerepet játszottak a döntésében, mint anyám személyes vonzereje? Nem, szerintem mindössze arról van szó, hogy valamilyen politikai hátsó szándékkal kellett igazolnia önmaga előtt, hogy ezúttal elragadták a személyes érzelmei.

Ó, azok az alárendelt mondatok! Egyszerűen nem tudta rászánni magát, hogy másképpen fogalmazzon, nem tudta könnyedén, bátran és az érzelmeiben biztosan bevallani az utókornak, hogy az Arizonába tett látogatása aznap éjjel merész, sőt merem állítani, romantikus gesztus volt!

A sorozóbizottság

Apám azt állítja, hogy az ő világa 1940-ben furcsán kétarcú volt, és ez rá valószínűleg még sokkal inkább igaz, mint az akkori magyarok többségére. Magyarország ezekben az időkben még békés oázis volt a háborús tengerben, jóllehet a rádió rettenetes híreket recsegett a németek győzelmeiről és agressziójáról, de ugyanezekről a győzelmekről áradoztak az újságok (apám mindennap több napilapot is átolvasott), és ezeket elemezgették a kollégáival a külügyminisztériumban is. A kormány sem szemlélhette tétlenül az eseményeket: nyomon kellett követnie a konfliktusok alakulását, és alaposan mérlegelnie kellett, hogyan reagáljon rájuk Magyarország. De az országban viszonylagos béke és nyugalom uralkodott, sőt a lakói még örülhettek is, amikor a német hódítások nyomán az I. világháború után elveszített területek egy része, s velük az ottani magyar lakosság is visszatért az anyaországhoz.

Az I. világháború előtt számos természeti kincsekben gazdag, jelenleg Szlovákiához, Szerbiához, Horvátországhoz, Ausztriához, Ukrajnához és Romániához tartozó terület Magyarország része volt. Az I. világháború után azonban az ország elveszítette területének kétharmadát, és abból a több mint 10 millió magyarból, akik ezeken a területeken éltek, ellen-szenvvel és bizalmatlanul kezelt kisebbségek lettek a szomszédos országokban. Magyarország népessége 18,2 millióról 7,6 millióra csökkent. A megcsonkítottság és a nemzetet ért sérelem érzése mélyen áthatotta a következő évek magyar külpolitikáját.

1938-ban a német csapatok bevonultak Bécsbe, Hitler ifjúságának egyik helyszínére, és Hitler bejelentette a két német nyelvű állam dicsőséges egyesülését. Anyám bécsi rokonsága, valamennyien kikeresztelkedett zsidók, sietősen elhagyták Ausztriát, és szerencsésen megérkeztek

Magyarországra, ahol még valami állásfélét is biztosítottak számukra a család valamelyik gyárában vagy üzleti vállalkozásában.

1938 őszén Németország, Anglia és Európa többi részének azóta hírhedtté vált bátorításával, megszállta Csehszlovákia németajkú vidékeit. A szudétanémetek ünnepeletek, miközben az ott élő csehek vagy elmenekültek, vagy csöndben meghúzták magukat. Lengyelország 1939 őszén hat hét alatt összeomlott: előbb a német hadsereg gyűrte maga alá a nyugati részét, majd az orosz a keletit. Lengyel menekültek áradata érkezett Magyarországra. Hanna családjának nőtagjai azonnal akcióba léptek. Nagyanyám legfiatalabb, hajadon húga, Edith mindig készen állt rá, hogy segítsen a bajba jutottakon, és most is azonnal munkához látott a lengyel menekültek érdekében: lakást és állást keresett nekik. A Kornfeld család is alkalmazott két menekült lengyel nőt a háztartásban. Ugyanekkor apám a külügyminisztériumban elintézte, hogy a menekültek átutazó vízumot kapjanak, sőt némelyikük még magyar útlevelet is.

Mindeközben a magyarok arra vártak – egy részük hangosan és türelmetlenül –, hogy módosítsák az I. világháború után olyan katasztrofális módon meghúzott határokat, például azt, amelyik elképesztő módon Erdélyt, ezt az ősi magyar területet és lakosságát Romániának juttatta, és legalább az elveszített területek egy része és magyar népessége visszakerüljön az anyaországhoz. Ez volt az irredenta mozgalom, ami olyan nagy szerepet játszott abban, hogy Horthy hűséges maradt Németországhoz.

Mire Olaszország hadat üzent Franciaországnak és Angliának, Németország már elfoglalta Ausztriát, Csehszlovákiát, Dániát, Belgiumot, Hollandiát, Norvégiát és Franciaországot. Magyarországnak azonban mindeddig sikerült elkerülnie, hogy hadviselő féllé váljék. Lőszert természetesen szállított, mint ahogy élelmiszert is a Német Birodalomnak, de semmi olyasmi nem történt, ami háborús mozgósításra emlékeztetett volna – hacsak az nem, hogy a Weiss Manfréd Műveket akkorra már részben a Honvédelmi Minisztérium ellenőrzése alá vonták.

Ugyanakkor 1940 tavaszán Aladárnak mégis jelentkeznie kellett a sorozóbizottság előtt, lévén ép testű férfiember, aki ráadásul jogosítvánnyal is rendelkezik. El is ment a Mária Terézia-laktanyába, amelynek csúnyaságát csak még jobban hangsúlyozta a vele szemközt álló Iparművészeti Múzeum színes cseréptetejű épületének szépsége. A kaszárnyában Aladár csatlakozott a többségükben hivatásos sofőrökből álló tömeghez, akiknek aztán meztelenül kellett körbe-körbefutniuk egy mocskos helyiségben,

bár azt nem tudni, a bizottság az erőnlétükről akart-e így meggyőződni, vagy arról, mennyire készségesen engedelmeskednek a parancsoknak.

Bárhogyan állt is a helyzet, apám minden szempontból kiválóan megfelelt, és hamarosan be is hívták a fogatolt vonatosztályhoz, amely grandiózus megnevezés a lovakból és tehervagonokból álló, úgynevezett „lovas trén”-t takarta. De a család nagy megkönnyebbülésére a külügy-minisztérium végül nélkülözhetetlennek nyilvánította apámat, így aztán nem hívták be. Ami azt illeti, apám tényleg igen fontos munkát végzett a minisztériumban.

A miniszterelnök ebben az időben gróf Teleki Pál volt, tudós és pedagógus, akinek arisztokratikus arcvonásait mindenki jól ismerte, mert már hosszú ideje fontos szerepet játszott a közéletben. Jóllehet Teleki konspiratív természet volt, aki bizonyos helyzetekben a jobboldali antiszemiták támogatójaként vagy szálláscsinálójaként jelent meg a közvélemény szemében, Aladár ezt írta róla: „Az ember nagyon bízott benne, mert soha a legkisebb kétség sem merülhetett föl, hogy egyéni ambíciói nincsenek.” Patriótát látott benne, aki „csak szolgálni akar, és [...] a magyar nemzeti érdekeket sohasem áldozná föl valamilyen ideológia oltárán”. Teleki már akkor felfigyelt Aladárra, amikor az még a budapesti egyetemen tanult, és később is figyelemmel kísérte az École libre des sciences politiques-on folytatott tanulmányai során, illetve berlini kinevezése után.

1940-ben Teleki megemlítette, hogy szeretné kinevezni Aladárt a miniszterelnöki hivatal sajtófőnökének posztjára, de néhány héttel később apámat egyik kollégája arra figyelmeztette, felejtse el, hogy ez a beszélgetés valaha is megtörtént. A jobboldali kormánypárt egyes befolyásos tagjai hevesen elleneztek a dolgot, mert apám közismert volt a nácik iránti ellenszenvéről. Az 1939-es választásokon a Nyilaskeresztes Párt – a nemzetiszocialista párt magyar változata – szerezte meg a kormánypárt után a második legtöbb szavazatot. A párt felforgató tevékenységéről közismert vezére, Szálasi Ferenc még börtönben volt, de azt rebesgették, rövidesen kiszabadul.

Ezek a politikai feszültségek óhatatlanul beszivárogtak a társasági életbe is. Ahogy a világ egyre jobban belesodródott a háborúba, „a régi barátságok részben folytatódtak, részben meglazultak, aszerint, hogy az illetők a demarkációs vonal melyik oldalán álltak”, ahogy azt apám később írta. A náciizmus egyeseket vonzott, másokat taszított, és ez a vonal nemcsak a politikával foglalkozó, különböző beállítottságú emberek között húzódott,

hanem megszabta azt is, hogy ki kivel barátkozik, ki milyen estélyekre jár el. „A náciizmus egyfajta demarkációs vonalat húzott az emberek közé – írta Aladár –, amelyet magánéletemben is egyre ritkábban léptem át. Untam a meddő vitatkozást, sértette a fületem a jobboldali frázisok hangoztatása, és azzal a már említett intellektuális göggel a nácibarátságot valamilyen alsóbbrendűség következményének vagy jelének tartottam. És amint az már ilyenkor lenni szokott, néha még a jóhiszeműséget is hajlandó voltam kétségbe vonni, vagy a nemzeti érzés fogyatékos voltának tulajdonítottam a náci velleitásokat.”

Aladárnak korábban gyakrabban akadt dolga a nácikkal, mint a kormány legtöbb tagjának. Szemtanúja volt Hitler fölemelkedésének, és személyesen is találkozott vele néhányszor, amikor 1932 és 1937 között követ-ségi titkárként teljesített szolgálatot a berlini magyar követségen. 1933-ban szem- és fültanúja volt Hitler első beszédének, amelyet frissen megválasztott kancellárként tartott a Sportpalastban. A követség is kapott jegyeket az eseményre, és apám néhány kollégájának társaságában ott ült az első sorokban. Amikor Hitler beszélni kezdett, megdöbbsentette őket előadói stílusának hihetetlen intenzitása – szenvedélyesen, teljes hangerővel szó-nokolt, miközben arcáról csurgott a verejték, és átította barna uniformisát. Apámat a beszéd hidegen hagyta, de mélységesen nyugtalanította a közön-ség eksztatikus reakciója: „ez volt az első személyes élményem arról, hogy szinte vallásos jellegű tömegmozgalomról – vagy tömegpszichózisról – van szó” – írta.

Azt az első pillanattól kezdve látta, mekkora veszélyt jelent a náci ura-lom a zsidókra. 1933-ban, közvetlenül a náci hatalomátvétel után elkezdődtek az általános, kiterjedt, szervezett antiszemita megmozdulások. A Berlinben dolgozó magyar zsidók elvesztették az állásukat, sokan még a javaikat is. Aladár irodájába a konzulátuson rajokban érkeztek a magyar zsidók, hogy a tanácsát kérjék, mit tegyenek, és hogyan segíthetnének ma-gukon. Ő mindegyikkel elbeszélgetett, és igyekezett „nem hivatalnokként, hatósági személyként, hanem érdeklődő emberként beszélni velük”. Találkozott filmrendezőkkal, színésznőkkel és kiskereskedőkkel. Egy háztulajdonost, akinek Berlin munkásnegyedében voltak bérházai, megfenyegettek, hogy ha nem távozik az országból, azzal fogják megvádolni, hogy nőket molesztált. Apám próbált segíteni neki, de nem tehetett semmit.

Aladár számára „... a konkrét emberi sorsok meggyőzőbben mutatták be az új rendszert, mint az általános frázisok, akármilyen vérszomjasak lettek légyen is. Ezek az élmények a kamaszkori, ellenforradalmi antiszemitizmus utolsó csöke-vényeit is kiirtották. Az ember kezdte átérezni a tragikus sorsot.”

Kun Béla négy és fél hónapos uralma alatt a kamasz Aladárt is átítatta az az antiszemita légkör, amelyet a zsidóság és a kommunizmus közötti kapcsolat látszott igazolni: ebben az időben antikommunistának lenni annyit jelentett, mint antiszemitának lenni. Aladár nem volt meggyőződéses antiszemita, de mivel erős monarchista hagyománnyal rendelkező, keresztény magyar családból származott, és megtapasztalta az első kommunista uralom pusztító hatását csakúgy, mint az országot feldaraboló trianoni szerződését, egy ideig ő is „flörtölt” az antiszemitizmussal. Az iratai között volt egy 1920-ból, tizenhét éves korából származó naplóbejegyzés. Ekkor a középiskola utolsó előtti osztályába járt; az előző évre esett Kun Béla 133 napig tartó kommunista uralma, a román megszállás, majd Horthy kormányzó megjelenése, aki huszonöt évig maradt hatalmon.

A fiatal Aladárt fölháborította Kun Béla uralma és az ország megcsonkítása, és haragját, dühét és gyerekes politikai nézeteit mind-mind a naplója szövegébe öntötte. Elpanaszolta, hogy a magyarok sose ártottak azoknak, akik most az ő rovásukra nyereszkeskednek, és elkeseredetten szidta a hadimilliomosokat is (az olyanokat, mint Weiss Manfréd, bár a nevét soha nem írta le): „...a kapitalista fajhoz tartozók vidáman tobzódhatnak, tivornyáznak, a rabszolga pímasz magyar pedig éjszakákon át álldogál összetörve, éhségtől gyötörve a kenyérért...” Elpanaszolta, hogy a magyar kormány semmit sem tesz a „zsidókérdésben”, és a zsidókat összehasonlította a megbocsátó keresztényekkel, akik szerint a következőképpen gondolkoztak: „Csak nem fogjuk zsidó hitű »magyar« testvéreinket (!!!) ellenségnek tekinteni. Azokat a drága jó testvéreket, akik oly forrón szerették hazájukat, hogy a frontokat mind aláaknázták, csak hogy győzelmük biztosabb legyen. Akiknek annyi hálaival tartozunk [...] a munkanélküliségért, akik annyira szerettek minket, hogy mindenáron át akartak küldeni a másik, boldogabb világba.”

Ehhez a bejegyzéshez hatvannégy évvel később, 1984 szilveszterén jegyzetet írt, amelyben bevallotta, mennyire szégyelli és mennyire megbánta, amit akkor írt. Nagy volt a kísértés, írta, hogy kitépje és elégesse ezt a lapot, hogy minden nyomát eltüntesse múltja ezen darabjának, de végül is úgy döntött, hogy nem teszi. Akkori nézeteinek nem is lehetne erélyesebb cáfolata, mint egész későbbi élettörténete, de úgy érezte, maga a tény, hogy azt írta, amit írt, és úgy, ahogyan megírta, önmagában is értékes, bár az ő személyét tekintve megalázó történelmi dokumentum. Tökéletes példája az „erkölcsi érzék megzavarodásának”, amely az ellenforradalmi Magyarországon végbement, és amiből sok magyar évtizedeken át sem tudott kilábalni.

Ha élt volna is benne még az antiszemitizmus bármiféle maradványa, a Berlinben töltött öt esztendő végképp kigyógyította belőle. Feletteseit már ekkor figyelmeztette a náciizmus veszélyeire, bár hogy ez a veszély milyen nagy, akkor még el sem tudta képzelni. 1934-ben részt vett azon a bizonyos nürnbergi pártnapon, amelyet Leni Riefensthal megörökített *Az akarat diadalában*. A diplomaták számára, akiket meghívtak erre az eseményre – köztük a japán és a lengyel nagykövetet –, különvonatot biztosítottak, amelyen fiatal német külügyminisztériumi tisztviselők látták vendégül őket. A számukra szervezett különleges programok egyike egy látogatás volt a Sturmabteilung, avagy SS-táborba, ahol a Reich leendő terroristáit képezték ki. Ezek a hírhedt barnaingesek voltak a náci párt paramilitáris hadserege. Az SS „... a győztesek önértetével, a kiválasztottak büszkeségével viselkedett. Ezúttal először volt az a benyomásom, amely később még megerősödött, hogy az emberek szemében valamilyen különös fény villog, ha már gyilkoltak. Lehet, hogy csak képzelődés volt és maradt ez, de nem tudtam szabadulni tőle.”

És aztán megtörtént apám első találkozása Hitlerrel. Milyen furcsa is leírni ezt a mondatot!

Hitler belépett a termes kocsiba, és a diplomaták fél körben körülállták. Néhány szót váltott a japán és a lengyel nagykövettel, a többiekkel pedig kezet rázott. Apám sehogyan sem tudta összeegyeztetni ezt a szerény, szinte félszeg, régimódi udvarias jelenséget a „borzalmas bajusszal”, aki köszöntötte őket, és aki úgy szónokolt az emelvényen a német történelem új korszakáról, mint egy dühöngő örült. Most pedig ez a dühöngő örült elfoglalni készült egész Európát, Aladár pedig a magyar külügyminisztériumban dolgozott mint a politikai osztály középszintű tisztviselője.

Budapest 700 000 lakosú nagyváros volt 1940-ben, de ugyanakkor kisváros is. A fontos emberek mind ismerték egymást, akár a kormányban, akár az iparban, akár a szellemi életben töltöttek be jelentős szerepet. A család pesti tagjai közül Chorin Ferenc volt az egyetlen, aki megközelítette Weiss Manfréd pénzügyi zsenialitását. Attól fogva, hogy feleségül vette Daisyt, mindenki őt tekintette a család fejének. Vágott az esze, mint a borotva, ugyanakkor mérhetetlen melegség és spontaneitás áradt belőle: akadtak ugyan ellenségei, de a legtöbb emberben bizalmat, ragaszkodást és szeretetet ébresztett. Ez az alacsony, kopasz, erős testalkatú férfi megörökölte apjától a salgótarjáni köszénbányát, és átvette tőle a GYOSZ elnöki tisztjét is. Talán túlzás lenne azt állítani, hogy a barátja volt Horthynak, de mindenesetre közeli ismerősök voltak.

Miközben tehát Chorin Ferenc egy tálból cseresznyézett a hatalom csúcsán lévőekkel, Móric nagyapám, bár szintén otthonosan mozgott ezekben a körökben, legalább ilyen kíváncsi volt a fiatal tehetségekre is. A fiatal értelmiségieket, akár történészek, irodalmárok vagy kormánytisztviselők voltak, gyakran meghívta a Lendvay utcába, hogy az aktuális eseményekről vagy a külpolitikáról csevegjen velük. És ha valamelyik fiatalember különösen rokonszenvesnek bizonyult, és ha éppen tavasz, nyár vagy kora ősz volt, akkor meghívta a család vidéki birtokára, Iregre is, ahogy valamennyien nevezték. Ez a birtok Iregszemcsén terült el, egy Budapesttől két és fél órányira, délnyugatra fekvő faluban.

Soha nem fogom már megtudni, melyikük hívta meg Aladárt Iregre első ízben azon a tavaszon, Hanna-e vagy Móric nagyapám. De annyi bizonyos, hogy Hanna és Aladár románca, amely az Arizonában kezdődött 1940 telén, Iregen folytatódott ugyanennek az évnek a tavaszán.

4. FEJEZET

Ireg

A hatvanas évek vége felé egy ormótlan, bőrkötéses könyvnek csodálatos módon sikerült eljutnia egy magyar falu kövezetlen útjáról a Patterson utcába. Az iregi vendégkönyv volt az. A nagyszüleim valamikor a húszas évek elején vásárolták a birtokot: 6000 hold tartozott hozzá, egy impozáns kúria, tenispálya, úszómedence, istállók és egy mintagazdaság, amelynek munkásaival a nagyszüleim nagylelkűen és tisztelettel bántak. Valahányszor Ireg szóba került, anyámat és a nagyszüleimet ez a téma mintha hirtelen visszarepítette volna az elveszett tökéletesség világába: a szavaik szelídebbek lettek, a mosolyuk gyöngédebb, és a történeteik úgy bontakoztak ki a feledésből, mint selyemzászlók az enyhe szélben.

Meséltek az úszómedencéről és az istállókról, az angóranylakról és a tenispályáról, Marianne méheséről és Móric nagyapám mintagazdaságáról. Meséltek arról a számtalan vendégről, aki ellátogatott a birtokra, köztük olyan egzotikus hírességek, mint az indiai költő, Rabindranath Tagore fia. Nagynéném, Edith Indiában ismerte meg a híres költőt, aki aztán Magyarországon is megfordult, néhány évvel később pedig a fiát küldte el látogatóba. Minden nyáron ötven, szegény családból való kislányt láttak vendégül hat hétre, és a nagyanyám díjat tűzött ki annak a kislánynak, akinek a legtöbbet sikerült híznia ez alatt az idő alatt. Amikor nehéz idők jöttek, és Budapesten már csak jegyre lehetett élelmiszert kapni, Ireg mindig ellátta a családot és pesti barátait friss tejjel és tojással, zöldséggel és csirkehússal.

1913-ban, amikor a nagyszüleim összeházasodtak, Marianne jelentős hozományt kapott, és ebből a pénzből vásárolták meg Ireget. Bár beletelt néhány évbe, amíg berendezkedtek, a húszas évek közepére Ireg fontos része lett mindnyájuk életének. A család általában közvetlenül Pünkösd

után, azaz április végén vagy május elején leköltözött a birtokra, és csak októberben, Marianne születésnapja után tért vissza Pestre.

A legmelegebb nyárban, amikor egy kis hűvösségre vágytak, Marianne és Pupa már reggel hatkor kimentek az istállóba. A lovasz addigra már felnyergelte számukra a lovakat. Ők pedig nekivágtak a tájnak, amely szinte vibrált a nyári hajnal árnyékos csöndjében, elvágtattak az úszómedence és a tenispálya mellett, a gyümölcsfák roszkadozó cseresznye-, őszibarack- és sárgabarackfák mellett, a méhkasok, a tehénistállók, disznó- és tyúkólak és az angóranyalak ketrecai mellett, a ribizke-, málna- és egresbokrok és az eperágások mellett, mélyen a hullámozó búza-, rozs- és zabföldek közé. Pipacsok, búzavirágok és törekeny százszorszépek piros, kék és fehér pontjai pettyezték szeszélyesen a mezőt. Az idénymunkások, akik Észak-Magyarország szegényebb falvaiból jöttek aratni, már kinn dolgoztak a földeken. Mindig tavasszal érkeztek, és az őszi aratás után tértek haza. A férfiak a cséphadaróval a gabonát csépezték, míg az asszonyok – sokan közülük a csecsemőjükkel a hátukon – a nyomukban lépkedtek, és kévét kötöttek.

Néha, ha a csecsemő nyugoskodni kezdett, az anyja letört egy pipacsot (a szárából kicsorduló nedv barna foltot hagyott a ruháján), a kisbaba pedig a szárat szopogatva megnyugodott. Nem hallatszott kombájnok dübörgése, sem traktorok zakatolása; a szalmakazlak, amelyeket a cséplőgép hagyott maga után, édesen illatoztak a száraz melegben.

A nagyszüleim még éltek, amikor megérkezett a Patterson utcába az iregi vendégkönyv, amelyet már vagy húsz éve nem láttak. Úgy tűnik, valaki kimentette a falubeli gyerekek kezéből, akik az utcán játszottak vele. Bárki volt is az illető, nemcsak Kornfeldéket kellett ismernie (őket végül is mindenki ismerte a faluban), hanem annak a módját is, hogyan juttassa ki a könyvet Amerikába a kommunista időkben. A könyvben az első bejegyzés 1925-ben keletkezett, és a bejegyzések sora 1941-ben hirtelen megszakad. A legutolsó lapon valaki oroszul firkált valamit arra az esküvői képre, amely György nagybátyámat (akit én már csak George-ként ismertem), anyám fiatalabbik öccsét ábrázolja keresztény menyasszonyával, Elsie-vel. Nagyanyám megkérte egyik vacsoravendégünket, aki tudott oroszul, hogy fordítsa le. A vendég elvörösödött, ötölt-hatolt, olvashatatlan, nem tudja kisilabizálni, állította. A vendégkönyv érkezése olyan meglepetést okozott, mintha egy régen holtnak hitt rokonunk állított volna be váratlanul. A bőrkötés úgy festett, mintha cseresznyefából lenne, és két kis arany gót *M* betűt préseltek bele dombornyomással, amelyek egy

nagy, lendületes, gót *K* betűt fognak közre egy arany korona alatt: Kornfeld Móric és Marianne kezdőbetűit. A megsárgult, vastag lapok igen jó minőségű papírból készültek. Egy délután, nem sokkal azután, hogy a könyv megérkezett, hivatalosan is beavatást nyertem Ireg titkaiba. Ott ültem nagyanyám mellett, és roppant óvatosan felütöttem a könyvet, mintha egy európai tündérmese eredeti kéziratát forgatnám. Bizonyos értelemben csakugyan ezt is tettem. Az első oldalon egy fekete-fehér fénykép volt, amely két méltóságteljes öregembert ábrázolt, a kép alatt az aláírásuk. Nagyanyám megpróbálta elmagyarázni, milyen fontos személyek voltak:

– Nézd csak, ez itt báró Hazai Samu, a Monarchia honvédelmi minisztere, ez pedig itt Alexander von Krobatin tábornagy. Ő volt a Monarchia hadügyminisztere 1912-től 1917-ig!

Lefordította nekem Hazai néhány sorát, amelyben a miniszter megköszönte a nagyszerű vendéglátást, aztán felolvasta azt is, amit Krobatin írt a kép alá. Ő is megköszönte a házigazdáknak a vendéglátást, és hozzátette: „Ezekben az anyagi időkben csodálatos dolog volt találkozni azzal az idealizmussal, amely megmutatja az eljövendő generációknak, hogy találjanak vigaszt az életükben, és azt ígéri, hogy van okunk hinni egy eljövendő boldogabb világban.”

A képeken dimbes-dombos tájakat láttunk, lovakat, egy szarvast, amit a nagyanyám ejtett el (a nagyanyám puskával lelőtt volna egy szarvast?), és néhány bájos, színes ceruzavázlatot a vendégekről, amelyeket anyám unokatestvére, a Bécsben élő Mauthner István készített – ő is, a felesége is később Auschwitzban pusztult el. És minden oldalon fényképek, versek, rajzok, fantasztikus, cikornyás aláírások, elismerő és hálálkodó, lelkes sorok magyarul, franciául, németül, olaszul és angolul – egy egész új világ bontakozott ki előttem. Miközben a könyvben lapozgattam, nagyanyám némán ült mellettem, időnként felhívta a figyelmemet anyám egy-egy fényképére, de azok az emlékek, amelyeket a könyv ébresztett benne, túlságosan bonyolultak és távoliak voltak ahhoz, hogy megossza őket egy gyerekkel.

Nagyanyám már rég halott volt, amikor újra, gondosabban áttanulmányoztam a vendégkönyvet, és ekkor igazi kincsre bukkantam. Az egyik lapon, amelyen legalább húsz másik név volt olvasható kaotikus összevisszaságban: Wesselényi Miki, Elemér, Jancsi, Endrédi Magda... – ez állt gondos, gyöngybetűs folyóírással: *Szegedy-Maszák Aladár, V. 18–20.* Vagyis az 1940. május 18-tól 20-ig terjedő időszakot apám Iregen töltötte.

Néhány lappal odébb megint megtaláltam a nevét, ezúttal az 1940. június 29-i hétfőjénél.

Iregen Aladár olyan közelről láthatta az egész Kornfeld családot, ahogy Pesten soha. Megfigyelhette például, Hannának mennyire vérében van a sport: lovagolt, úszott, teniszezett és táncolt. Valahányszor néhányan leültek bridzsezni, ő mindig közöttük volt. Pappa időnként Mozart-áriákkal és Schubert-dalokkal szórakoztatta a családot. Aladár megismerkedett a tizenhat éves Tamással, Hanna kisebbik öccsével is, aki csodagyerek volt: hatévesen már görögül olvasott, és olyan folyékonyan beszélt latinul, mintha a VI. századi Rómában élne. Hanna másik öccse, a huszonkét éves György ekkor már Csepelen dolgozott, és csak a hétfőeken ment le Iregre. Györggyel teljesedett be nagyanyám leghőbb vágya: hogy legyen egy fia. Gyönyörű gyermek volt, örökölte az édesanyja nagy kék szemét: a tanulás ugyan nemigen izgatta, de ezért bőséges kárpótlást nyújtott remek külseje és elragadó természete. Nagyanyám minden gyermekét szerette, de Györgyöt egyenesen bálványozta: György magas volt, természetes eleganciával mozgott, nagy nőcsábász volt, de diszkréten csinálta, és különösebb erőfeszítés nélkül mindenkit elbűvölt.

1940 nyara szokatlanul meleg volt. A tavaszi árvizeket követő könnyörtelen meleg és szárazság szerte az országban mindenütt a szokottnál hamarabb megérlelte a gabonát. Mint azt a *Magyar Nemzet* című újság megírta, emberemlékezet óta ebben az évben kezdődött a legkorábban az aratás. Mint valami Shakespeare-darab közép-európai változatában, maga a természet is tükrözte az emberi világ furcsa, nyugtalan állapotát, amelyben az események természetellenes, vészjósló sebességgel követték egymást.

Ebben az évben május 10-én, mint minden este, a család összegyűlt a budapesti lakásuk nappalijában a rádió körül, és beállították rajta a BBC-t. Ekkor hallották meg a hírt, hogy Neville Chamberlain lemondott, és attól a naptól kezdve Winston Churchill Anglia miniszterelnöke. Churchill nevét természetesen ismerték – melyik művelt európai ne ismerte volna? –, és később nagy hatással volt rájuk az az emlékezetes kijelentése is, miszerint nem ígérhet mást, csak „vért, kemény munkát, verítéket és könnyeket”.

Volt a magyaroknak egy csoportja, akik erősen vonzódtak Angliához, és ez a vonzalom csak erősebb lett, ahogy a háború egyre inkább megosztotta a magyar társadalmat. Nemcsak az angolok fegyelmeztségét és

tartózkodását csodálták – bár ezek a régi jó erények a magyarok jellemébe is beleivódtak, különösen az előző generációéba. De ezenfelül még valamiféle szellemi rokonságot is éreztek velük, úgyhogy a Magyarországra elvetődő angolok a furcsa nyelv és a szokatlan kelet-európai táj dacára megmagyarázhatatlan módon azonnal otthon érezték ott magukat.

A család alighanem Churchill fentebb idézett szavaiba vetette minden reménységét, amikor egy hónappal később, június 5-én Hitler kijelentette, hogy háborút indít minden ellensége ellen, és mindaddig folytatni fogja, amíg teljesen meg nem semmisíti az összeset. Dermesztő pillanat volt. Mégis, a háború egyelőre még csak a rádióban tombolt. Magyarországon az élet, és különösen a Kornfeld család és kiterjedt rokonságuk védett élete csak még civilizáltabbnak és értékesebbnek tűnt a háború borzalmaival összehasonlítva. Ireg egy önellátó kis birodalom volt, amely felett bölcs és jóakarátú arisztokraták uralkodtak, békés sziget a fasizmus, a kommunizmus és a demokrácia egyre hevesebb konfliktusának tengerében, amely lassanként az egész világot elborította.

A náciák már elfoglalták Franciaországot, és miután a németek és a franciák június 23-án aláírták a fegyverszüneti egyezményt, Hitler diadalmasan bevonult Párizsba, hogy szemügyre vegye legújabb hódítását. Anglia nem volt hajlandó elismerni Pétain marsallt Franciország köztársasági elnökének, ehelyett De Gaulle-t tekintette az ország legális vezetőjének. Július elsején a német tengeralattjárók angol kereskedelmi hajókat támadtak meg az Atlanti-óceánon, és Anglia felkészült a válaszcsapásra. Aladár egy nappal azelőtt írta bele a nevét az iregi vendégeknyvbe, hogy a Vichy-kormány hivatalosan is megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Nagy-Britanniával.

Amikor visszatért Budapestre, levélben köszönte meg Hannának a vendéglátást. A levélben röviden összefoglalta a közelmúlt eseményeit, és azon töprengett, vajon Franciaország végül csatlakozik-e a tengelyhatalmakhoz. Maga a konfliktus „mindenesetre a komoly elhatározás jele” – írta, majd azzal folytatta, hogy reméli, szép idejük van, és Hanna nyaralása a továbbiakban is „zavartalanul és kellemesen folyik”.

Ami őt magát illeti, hazaérkezésekor „sürgős és komolyabb munka várt. Ma ismét elég mélyen ülök munkában, pedig az utóbbi időben hozzászoktam ahhoz, hogy kellemesebb formában teljék el a nap. Az idegesség változatlanul elég nagy, és változatlanul nem látok lehetőséget arra, hogy – legalább egyelőre – bármi is történjék.” Aztán kissé személyesebb témákra tért át, közölte, hogy

„szörnyű nagy elhatározások is érlelődnek” benne; „írni akarok, remélem, hogy a világpolitika nem teszi lehetetlenné kb. 20 éves tervem megvalósítását”.

Kíváncsi lennék, vajon mi lehetett ez a „20 éves terv”? Ekkor harminchat éves volt – vajon hogyan képzelte el az életét húsz év múlva, tiszteletre méltó ötvenhat éves úrként 1960 távoli nyarán? Akkoriban majdnem mindenki biztos volt benne, hogy idővel ő lesz Magyarország külügyminisztere, de vajon a Hannával közös álmait is ez a kilátás formálta volna?

Azután azt kérdezte, mikor szándékozik Hanna visszatérni Budapestre (és a szertartásosan udvarias kérdés mögött ezúttal valódi, mohó érdeklődés rejlett). „Remélem, kapok előzetes értesítést, hogy szabaddá tehessem magam” – folytatta, nehogy anyám valamiféle erőltetett szerénységből ne értse el a célzást, „igazán nem nagylelkűségből mondom”. Azzal zárta a levelet, hogy biztosította róla anyámat: a levendula, amelyet együtt szedtek Iregen, biztosságon megérkezett Budapestre, és most ott áll az íróasztalán. Azt is írta, reméli, hogy rövidesen újra látja. A levelet az udvarias „kezeit sokszor csókolja” formulával zárta: annak idején így illett befejezni a hölgyeknek írott leveleket, pusztán konvencionális tiszteletet fejezett ki, nem elevenen lüktető vonzalmat.

5. FEJEZET

Szeptember 18.

Hannának és Aladárnak nem jutott osztályrészül az akkoriban szokásos, méltóságteljes lassúsággal előre haladó udvarlás, és ez a felismerés talán az egész kapcsolatukra rányomta bélyegét. Az antiszemita légkör hullámai a magánéletre is áttértek. Aladár pedig szívügyekben mindig óvatos volt, talán túlságosan is. Megrögzött agglegénynek tartotta magát, és kissé kényelmetlen volt számára a gondolat, hogy összekösse a sorsát valakivel. Az pedig, hogy egy olyan jelentős zsidó család leánya, mint a Kornfeldek, együtt mutatkozzék egy olyan nagy karrier előtt álló, közismert diplomátával, mint Szegedy-Maszák Aladár, nem sértett ugyan törvényt (egyelőre), de annyi bizonyos, hogy kellemetlenül nagy feltűnést keltett.

Aladárnak több volt a veszíteni valója. Már így is kiszorult a politikai élet peremére az úgynevezett „túlzott liberalizmus” miatt. Ha ráadásul a magánéletével kapcsolatos hírek is szárnyra kelnek, akár a megélhetését is elveszíthette volna. Bármennyire szívbemarkolóak is azok a történetek, amelyekben egy férfi minden felad a szeretett nő kedvéért, Aladárnak el kellett tartania a szüleit és a húgát. Ő pedig rendkívül gyakorlatiasan és felelősségteljesen gondolkodott fiúi kötelességeiről, ráadásul hajlamos volt a büntudatra is. De ha esetleg megfeledkezett volna ezekről az ére nyekről, ott volt az anyja, a félelmetes Sarolta, hogy emlékeztesse rájuk.

A szüleim soha, de soha nem említették, hogy egymáson kívül lett volna más vonzalom is az életükben, de apám berlini naplói gyakran emlegetnek egy bizonyos Margit nevű nőt. Különböző emberek visszaemlékezéseiből rakosgattam össze a történetüket. Úgy tűnik, apámnak Berlinben Huszár Margit volt a nagy szerelme. Margit láncdohányos, sok nyelven beszélő értelmiségi nő volt, tekintélyes, de elszegényedett pesti család sarja, és együtt dolgozott a berlini követségen Aladárral. Egy kicsit emlékeztetett

anyámra: ugyanaz a hosszúkás, csinos arc, ugyanaz a lenyűgöző elegancia. Amikor kiderült, hogy milyen mélyen vonzódnak egymáshoz, Sarolta közbelépett. Amikor Margit egy alkalommal hazalátogatott Budapestre, Sarolta magához rendelte, és közölte vele, hogy ne reméljen semmit Aladártól, mert a fiának elsősorban a saját családjával szemben vannak kötelezettségei. Aladár egész életében szégyenkezett miatta, de amikor Margit szakított vele, jóllehet tisztában volt a szakítás okával, belenyugodott a dologba. Margit soha nem ment férjhez, és Aladár is berendezkedett a megrögzött agglegény életformájára.

Az állása nem pusztán pénzkereseti lehetőséget jelentett számára. Háború volt, és egész neveltetése és szakmai tapasztalatai – tanulmányai az École libre des sciences politiques-on, a külügyminisztérium, ahol sokszor késő éjszakáig dolgozott, a berlini követségen való működése alatt készült bőséges jegyzetei –, mindezek nem pusztán tételeket jelentettek a szakmai önéletrajzában, hanem kapcsolatot is az emberiség végzetét formáló erőkkal. Bár Aladár e végzet alakításában nem játszott központi szerepet, és a munkája, amelyet vatikáni összekötőként végzett, időnként frusztrálta és untatta, tudta, hogy egy nagyobb célt szolgál vele, és hogy ez a cél nem kisebb dolog, mint Magyarország megmaradása.

Így hát a kapcsolatukat csak roppant körülményesen tudták fenntartani. Aladár nem hívhatta meg Hannát vacsorázni a Grille-be, sem moziba, hogy megnézzék az *Óz, a csodák csodáját*, sem a cirkuszba, ahol Togare, a híres állatidomár egy-egy csettintésére az oroszlánok engedelmesen lekushadtak, a nők pedig elájultak ijedtükben. Nem ülhetek be egy kávéra a Gerbaud-ba. És végképp nem vihette magával Hannát azokra a vacsorákra, amelyek hétköznapi estéinek nagy részét, sőt sokszor még a hétvégéit is lefoglalták. És mégis, látni akarta, és ez az érzés kölcsönös volt.

A nyári hónapok alatt a vendégek és a Kornfeld család tagjai oda-vissza utazgattak Ireg és Budapest között. Most, hogy a négy Kornfeld gyerek már felnőtt, gyakran egyedül is visszatértek a városba, hogy meglátogassák valamelyik barátjukat vagy elintézzék valamilyen ügyes-bajos dolgukat. 1940 egyik júliusi napján Hanna is éppen Pesten járt, és Aladár azt javasolta, menjenek ki kocsival a környékre valami szép helyre. Ahogy Tóth Árpád írja *A hídon* című versében: „...a budai hegyek / A hídon túl nézd, mennybe szállanak...”

Apám kedvenc útvonala a Dunakanyar volt, ahol a folyó nagy, lendületes ívben megkerüli Visegrádot, az egykori királyi székhely romjait és

az esztergomi várat. Most is ezt az utat tették meg kettesben, apám Steyr 100-asában, amelyet még 1935-ben vásárolt Berlinben, és amely nagy öröme és büszkesége volt: olyan lökhárítója volt, mint a hullámvasút, a fény-szórói meg úgy ragyogtak, mint a nap. Mire anyám először helyet foglalt benne, talán már kissé megviselt volt, de továbbra is határozott személyiséggel rendelkezett. Anyámnak roppantul tetszett a kocsí. Elnevezte apám BMW-jének, és ez a név aztán rajta is ragadt.

Kettesben maguk mögött hagyták Budapestet, a kíváncsi szemeket és pletykás szájakat, és elindultak, hogy fölfedezzék a környéket. A benzint akkoriban jegyre adták, és a takarékos Hanna aggódott, hogy Aladár ezekre a kirándulásokra vesztegeti értékes kuponjait. „*Időközben megkaptam a harmadik benzinjegyet is – látja, igazán nem lett volna értelme a múltkor két litert megspórolni.*”

Így aztán apám udvarlásának kezdeti szakasza javarészt az autójában játszódott le. A „BMW” első ülésén flörtöltek, veszekedtek, nevetgéltek, panaszkodtak, és még egy kis álmodozást is megengedtek maguknak a közös jövőről. Jóllehet általában rendkívül racionális gondolkodású volt, Aladár vonzódott az okkultizmushoz. Gyakran keresett fel médiumokat és asztrológusokat, többek között egy berlini jósnőt is, aki kávézacsból jósolt. De azon a bizzar jóslaton csak mosolygott, hogy idővel fogságba kerül, és hogy Amerikában fog meghalni. Egy fiatalkori naplóbejegyzésében azt írta: „Az az érzésem, hogy a predesztináció, reinkarnáció és szabad akarat erői elvegyülnek egymással, és hogy van valamiféle logika az életben, valamiféle összefüggés.”

Szinte látom magam előtt Hannát, ahogy ott ül a vezető melletti ülésen, és csak úgy szikrázik a fiatalságtól és életkedvtől, ahogy ugratja Aladárt, és élvezi saját kacér nőiségének hatalmát, amelynek hatására Aladár valószínűleg jóstehetséggel felruházott szibillát lát benne. Néha csak olyan prózai eseményeket sikerült megjósolnia, mint hogy hol fog Aladár rövidesen vacsorázni, és kik lesznek a többi meghívottak, de néha bonyolultabb dolgokat is. „*Ezután azt hiszem, Magához fogok jóslásért fordulni [olvashatatlan név] helyett, mert Magától hallottam először, hogy én szombaton a Grillben leszek*” – írta neki július végén. – „Én szívesen megkockáztatnék merészebb jóvendöléseket is, amikor majd válaszol a levelemre” – írta augusztusban. – „Megkérhetem, hogy a következő hétvégén nyissa meg a jósdáját?” – írta neki szeptemberben egy iregi látogatás előtt. De vajon mit mondhatott neki anyám? Hogy mit látott a varázsgömbjében?

Olykor Aladár kénytelen volt lemondani egy-egy randevút: „...bizony rém sajnáltam, hogy csütörtökön nem a szokásos programot autóztuk le, csak azt remélem, nem vette rossz néven. Őszintén megmondom, szüleim megérkezése előtt nem akartam őt [vagyis Lilly nővérét] egyedül hagyni, mert most úgys ritkábban látjuk egymást. Próbáltam más elfoglaltságot találni a részére, de ez nem sikerült, és külön megbántani szintén nem akartam. Hiába, tudja, a részvét nem mindig a legjobb tanácsadó, sőt azt hiszem, az egyik legsikeresebb kerítő. Persze nem kell semmi rosszra gondolni, csak arra, hogy népművelő kirándulás helyett, aminek nagyon örültem volna, séta és hosszabb diskurzus volt, aminek kevésbé örültem, mert a téma már ismert volt.”

Szegedy-Maszák Lilly élénk, vonzó és elegáns nő volt, de olyan rajongással csüggött a bátyján, hogy az egy testvér részéről már-már nyugtalanító lehetett. Az egész család bálványozta Aladárt, hiszen olyan jóképű, okos, szorgalmas és ragaszkodó volt. De Lilly láthatólag annyiféle szeretetet egyesített magában iránta, ahányféle egy nő csak képes. Egyszerre volt nővér és anya, olyan bizalmasan beszélt meg vele mindent, mintha a legjobb barátnője lett volna, ugyanakkor szívesen töltötte be mellette a feleség szerepét minden téren, kivéve természetesen a legalapvetőbbet. És semmi kétsége nem volt afelől, hogy Aladár is ugyanígy érez. Lilly részéről ez a kapcsolat olyan erős lelki energiákat mozgatott meg, hogy – bár szenvedélynek talán nem lehet nevezni – megvoltak benne ugyanazok a birtokló, kizárólagosságra törekvő feszült törekvések, mint egy szerelmi kapcsolatban.

Lilly rövid életű házasságának összeomlása senkit nem lepett meg a családban, és csak újabb bizonyítékokkal szolgált apám nővérenek alapvetően felelőtlen természetére. Ugyanakkor a válás egyúttal azt is jelentette, hogy Lillynek vissza kellett térnie szülei tágas lakásába, ugyanabban az időben, amikor Aladár is hazatért Berlinből. Így hát a két egyedülálló, felnőtt gyermek ismét a szüleivel lakott: Lilly a Magyar Rádió elnökének titkárnőjeként dolgozott, de ideje nagy részét azzal töltötte, hogy gondoskodott idősebb szüleiéről és szupersztár fivérééről. Aladár különféle szerelmi ügyeit egy megértő feleség türelmével figyelte, akit nyugtalanítanak ugyan a férje kis kalandjai, de biztos benne, hogy idővel úgys vissza fog térni hozzá.

A nyár folyamán Lilly is értesült róla, hogy Aladár és Hanna közelebbi ismeretségbe kerültek egymással, és mivel kettejük között házasságról szó sem lehetett, örömet leltek benne, hogy részt vegyen a kapcsolatukkal

járó konspirációban. Ráadásul Hanna családjának gazdagsága és hírneve is imponált Lilly sznobizmusának. Így hát némi fenntartással ugyan, de helyeselte a kapcsolatukat. Ahogy a nyár őszbe fordult, Aladár mind gyakoribb vendég lett Iregen, Hanna pedig sűrűn járt Budapestre; és ilyenkor mindig kirándultak egyet a „BMW”-vel.

A fordulópont akkor következett be, amikor észrevették, hogy a kapcsolatuk, amelyet mindaddig talán túlságosan is sokféleképpen lehetett értelmezni, idővel mély, kölcsönös összhangon és megértésen alapuló vonzalommá vált. Szeptember 18-án, egy szerdai napon Hanna felment Pestre, hogy találkozzék Balázs Évával, egy közeli barátnőjével (aki a háború után H. Balázs Éva néven a budapesti egyetem történészprofesszora lett), de előtte még autókirándulásra indult Aladárral.

Szép őszi nap volt, vénasszonyok nyara, és ők elmerészkedtek egy öreg faluig, amiből abban az időben lett népszerű folyóparti üdülőhely. Hanna valószínűleg belepillantott apám autóskönyvébe, és abban megakadt a szeme néhány soron, amelyben apám partnerét, az autótárlajdonosát is említették. Ezek a szavak alighanem fölkavarhatták Hanna legmélyebb szorongásait: attól félt ugyanis, hogy apám életében van egy másik nő is. Aladár elcsodálkozott rajta, hogy Hanna még mindig ilyen bizonytalan: hát nem látja napnál világosabban, hogy ő hogyan érez iránta? Hát nem tudja, hogy imádja, bízik benne, örökké őrá gondol, mindenütt őt keresi? Mindjárt a rá következő napon ezt írta neki:

Hanna, kedves,
az Autobuchot megnéztem, és azt hiszem, hogy a partnerre vonatkozó kérdőjelekre időközben talán már válaszoltam. [...] Hiúságom mindenesetre meg volt sértve, hogy egy percig is kételkedett partnerem minőségét illetően, és hogy nem volt eleve meggyőződve, hogy az I/a. – Remélem, Évát megengesztelte, csak írja meg, hogy defektünk volt-e, a kocsit kellett-e tolni, vagy mely más súlyos ok miatt nem tudott pontosan nála lenni. Adott esetben ugyanis én is hasonló magyarázatot adnék. [...] – Az idő ma majdnem olyan szép, mint tegnap volt, van azonban egy lényeges különbség, amely feltétlenül a szerda javára billenti a mérleget. [...] Isten vele, kedves Hanna, remélem, szép lesz az idő Iregen, és hogy jól fogja érezni Magát. Ha ráérne, gondoljon arra, hogy legközelebb merre művelődünk. Addig is nagyon sokszor csókolja a kezét (amelyek talán nem oly hidegek most) Aladár.

A levelet lezáró búcsúformula tehát megváltozott. És ettől kezdve szeptember 18-a lett a titkos szerelmi évfordulójuk.

OKTÓBER VÉGÉN, mint minden évben, Kornfeldék visszatértek Iregről Budapestre. Visszaköltöztek a pesti lakásba, és lassanként újra hozzászoktak a sötétebb szobákhoz, a másféle bútorokhoz, a városi élet ritmusához. Puppá folytatta egyetemi tanulmányait, anyám tovább dolgozott a Gyermekmentő Alapítványnál, György újra megjelent csepei irodájában, Tamás pedig folytatta a gimnáziumot.

Úgy tűnt, minden napra jut valamilyen figyelemre méltó politikai esemény. Augusztusban megszületett a második bécsi döntés, amely Erdély egy részét visszaadta Magyarországnak, és az ország ezért a nagyszerű jutalomért, mondhatni, fausti alkut kötött az ördöggel, vagyis vállalta a veszélyt, hogy egyre inkább Németország lekötelezettjévé válik. Novemberben, egy nappal Aladár harminchetedik születésnapja után ez az alku hivatalos formát öltött, amikor Teleki aláírta a háromhatalmi egyezményt, és ezzel Magyarország hivatalosan is Németország, Olaszország és Japán szövetségesévé vált.

Aladár rendszeresen ellátogatott a Kornfeld-házba. Az idő egy részét nagyapámmal töltötte, akivel a nemzetközi helyzetről beszélgettek. Aztán anyámmal visszavonultak a szalonba, és tea mellett néhány nyugodt percet töltöttek kettesben. A cselédek ajkukra szorított mutatoujjukkal intették csendre egymást. „Az úr van itt, és éppen teázik!” – suttozták. Amikor a fiataloknak több idejük volt, folytatták kirándulásaikat a környékre.

Weiss Manfréd családja és kiterjedt rokonsága rendszerint a régi birtokon ünnepelték az újévet, egy tágas régi kastélyban, amely az ország délkeleti részén, a majdhogynem homorú Alföldön tornyosult a síkság fölé. A birtokot Derekegyházának hívták, de egymás között csak Dereknek emlegették. Anne Bridge, az előző angol nagykövet felesége is ellátogatott Derekre valamikor annak az évnek a decemberében, hogy részt vegyen egy vadászaton, amelyről később így írt a memoárjaiban: „Vagy háromszáz hajtó terelte a vadakat a vadászok elé, és nem volt szokatlan, hogy egy nap akár 2000 fácánkakast is lőttek: a nők szánon hajtottak ki a férfiakhoz, hogy aztán együtt ebédeljenek velük a szabad ég alatt, a havon felállított asztaloknál, szélvédett helyen, napsütésben.”

December 29-én, egy nappal Móric születésnapja előtt a Weiss család és a rokonság elhagyta Budapestet, hogy Iregen találkozzanak: ott volt Móric nagyapám és Marianne a négy gyermekével, az özvegy Mauthner Elza hét gyermekével, Chorin Ferenc és Daisy a három gyermekükkel, Weiss Jenő és felesége, Annie a három gyermekükkel. És természetesen ott volt Weiss Manfréd legkisebbik gyermeke, az örökké ideges, még hajadon Edith és a különféle családtagok barátainak teljes gyűjteménye is. Néha benézett Weiss Alfonz is, de felesége, a tehetséges orvos-pszichoanalitikus, Herzog Erzsébet lenézte a Weiss családot, és amennyire csak tudta, kerülte őket. Erzsébet családja, a híres műgyűjtő Csetei Herzog család ugyanolyan gazdag volt, mint a Weissek, ha ugyan nem még gazdagabb, és Alfonz azért vette el, mert úgy érezte, így legalább biztos lehet benne, hogy Erzsébet nem a pénzéért megy hozzá.

Derekegyházán kártyázással és szánkózással töltötték az időt. Ahogy végighajtottak a hatalmas birtokon, néha, ha nagy szerencsájük volt, „nyúlparlamentet” is láthattak: ötven-hatvan nyulat, amint körben ültek és figyeltek, a körvonalaik pedig sötéten rajzolódtak ki a hatalmas, fehér síkság háttére előtt. Szilveszter estéjén ólmot öntöttek: a megolvasztott ólomdarabkákat egy kanálból egy vízzel teli tálba csorgatták, ahol azok megdermedtek, és groteszk formákat öltöttek. Aztán mindenki megpróbálta kiolvasni ezekből a furcsa alakzatokból a jövőjét.

Aladár Pesten maradt a családjával, és 1940. december 30. délutánján levelet írt Hannának. Bár csak az előző nap találkoztak, azért nagyon sajnálja, írta, hogy *„tegnap nem lehetett úgy minden jót kívánni az új évre, amint azt szerettem volna”*. És jöllehet írás közben mindig otthonosabban érezte és könnyebben fejezte ki magát, mint élőszóban, úgy érezte, *„...nem szabad ennek az egyébként elég csúnya 1940-es évnek elmúlnia anélkül, hogy megköszöntem volna Magának azt, ami szép volt benne, és ebben a köszönetben benn is lenne az is, amit 1941-re és az azt követő évekre kívánok. Köszönöm Magának, Hanna, azt a karácsonyi levelet is, (amelynek a sorai között semmit se kellett kiolvasni, mert minden benne volt a sorokban magukban), mert hisz abban van az, ami 1940-et mindennek ellenére széppé tette.”*

Különleges meglepetésként Hanna előző nap egy vadonatúj cigarettatárcát csúsztatott Aladár zsebébe, amelybe ezt az angol nyelvű jó tanácsot vésette: *Take it easy. „Köszönöm, hogy gondolhattam Magára és örülhettem Magának, hogy szeretjük egymást. És ezért csak azt kívánhatom,*

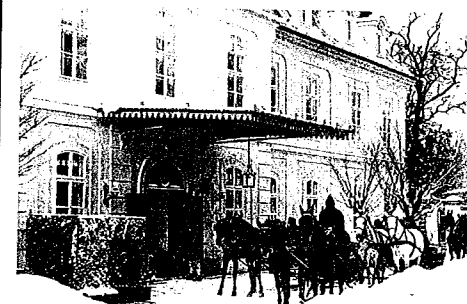
hogy ez továbbra is így lehessen, hogy az a temérdek nehézség, ami most még körülöttünk van, elmúljék.”

Azt írta, szívből kívánja, hogy tűnjön el a világukból minden fenyegető veszély, és hogy reméli, Hannának vidám szilvesztere volt, és kellemes útja vissza Budapestre. Befejezésül pedig annyit kér még, „...hogy néha gondoljon rám. Tudja, kedves, annyi minden jót tudnék összehordani, amit mind Magának kívánok, hogy bizony nehéz lenne felsorolni. De remélem, hogy Maga érzi ezt, hogy tudja, hogy azt kívánom magának, amit saját maga kíván. [...] Isten Vele, kedves. [...] Nagyon sokszor csókolom a kezét, és nagyon szeretnék egyszer már megint autózni.”

1941

Nehéz idő sújt: itt engedni kell,
És mondanunk, mi fáj, nem ami illik.
A legkorosb legtöbbet szenvedett.
Ifjabbak, akik itt vagyunk, nem érünk
Ily dolgot, s nem jut ily sokáig élnünk.

— SHAKESPEARE: *Lear király*
(Vörösmarty Mihály fordítása)

Magyarországon soha

A Kornfeld család 1941 januárjának első hetében visszatért Derekegyházáról Budapestre. Apám zsebnaptárában két látogatás szerepel „Kfeldéknél”, ami ebben az esetben a Lendvay utcai lakást jelentette. A nagyszüleim 1913-ban, az esküvőjük után költöztek be a háromemeletes ház első emeletére, „átmeneti megoldásként”, addig is, amíg saját otthonot találnak maguknak, de itt, a Lendvay utcában olyan közel laktak a család többi részéhez, hogy Marianne soha nem tudott igazán kiszakadni a család öleléséből.

A lakás biedermeier bútorokkal volt berendezve, a padlón és a falakon Aubusson-szőnyegek. Nagyapám könyvtára több mint tízezer kötetből állt, és mindegyikbe bele volt pecsételve az *ex libris*: báró Mauritius Kornfeld. Nagyapám gyönyörű fafaragvány-gyűjteményének darabjai ott sorakoztak minden sima felületen: az asztalokon, polcokon, kandallópárkányokon. A XV. és XVI. századi Madonnák bronz Buddhákkal váltakoztak. Egy XIII. századból származó Szent Pál egy könyvet tartó Szent Margit-szobor mellett állt. És a faragott Szent Egidius többé nem élt remeteéletet, hanem faragott pásztorbotjával a kezében figyelte, ahogy az egymást erő estélyek során a vendégek esznek és csevegnek, aztán megint esznek, aztán megint csevegnek.

A lakásban öt hálószoza volt, két fürdőszoba, egy ebédlő, egy szalon, egy könyvtárszoza, néhány szolgálati helyiség és egy varrószoza. Marianne-nak és Móricnak is megvolt a saját szobája, mint ahogy Györgynek és Tamásnak is, bár György már elköltözött otthonról. Hanna és PUPPA közös hálószobán osztoztak. A konyha és a cselédszobák az alagsorban voltak, és egy étellift kötötte össze őket a felső szintekkel. Az unokatestvéreik gyerekkorukban mindig féltek, amikor el kellett látogatniuk ebbe a sötét, merev és valahogy kedélytelen lakásba Móric bácsihoz és Marianne

nénihez. Aladár azonban úgy érezte, szívesen látják, és otthon érezte magát a Lendvay utcában.

Január 18-án, szombaton újabb autókirándulásra indultak a zord téli időjárás ellenére, aztán kedden Aladár hivatalos kiküldetésben Berlinbe utazott. A gazdasági és politikai élet sok fontos szereplője, többek között Móric nagyapám és Chorin Ferenc is úgy vélték, Aladárnál keresve sem lehetne megfelelőbb személyt találni rá, hogy kipuhatolja a berlini ellenzéki csoportok hangulatát. A háború tovább eszkalálódott az elmúlt pár hónapban, a németek erősen bombázni kezdték Angliát, az olaszok megszállták Görögországot, katonai szövetség jött létre Németország, Olaszország és Japán között, Lengyelországot a németek és az oroszok felosztották egymás közt, novemberben pedig Magyarország hivatalosan is csatlakozott a tengelyhatalmakhoz. Szörnyű helyzet, ha egy országnak a nácizmus és a bolsevizmus között kell választania! Földrajzi helyzete és történelmi sérelmei nem sok választási lehetőséget hagytak Magyarország számára. Ahogy Móric nagyapám mondogatta annak idején, mindössze aközött választhatott, hogy „hogyan szeretné, ha fölfalnák, főzve vagy sütvé”.

Aladár hivatalos feladatai közé tartozott az is, hogy átadja néhány bizalmas levelet Münchenben a főkonzulnak, mielőtt továbbutazna Berlinbe. Január 21-én este érkezett meg a német fővárosba. Az embereken már kezdett megmutatkozni a háborúval járó sok kényelmetlenség és lemondás hatása. A zsúfolt étkezőkocsi csak úgy zengett az adagokat kicsinyellő vendégek tiltakozásától. A hálókocsiban az útitársa arról motyogott félálomban, hogy reméli, hamarosan véget ér a háború. Aladár Berlinben a Friedrichstrasse állomáson szállt ki. Ugyanide érkezett meg kilenc évvel korábban, 1932 november 2-án is, mint az első külföldi állomáshelyére, ahol öt évet töltött.

Ez alatt az öt év alatt több szoros barátságot is kötött, többek között egy berlini újságíróval, Otto von Heydebreckkel és Kurt von Hammerstein-Equard vezérezredessel, a Reichswehr volt főparancsnokával. Aladár 1933-ban ismerte meg Hammersteint, amikor Lilly nővére Berlinbe látogatott, és néhány barátjukkal moziba mentek egy magyar film bemutatójára. A társaságban ott volt Hammerstein és a felesége is. Amikor kifelé mentek, Hammersteinné hangosan azt javasolta a férjének, hogy hívják meg magukhoz Aladár két idősebb honfitársát, majd jól hallható suttogással hozzátette: „De akkor meg kell hívnunk a fiatalembert is a nővérével!” A pálinka és szendvicsek mellett a társalgás természetesen a nácikról folyt,

és Hammerstein megjegyezte: „Most megkaptuk a nácikat, és az a kérdés, hogyan szabaduljunk meg tőlük!”

A két férfi – a porosz vezérezredes és a fiatal magyar diplomata – lassanként összebarátkozott. Aladár úgy vélekedett, Hammerstein volt a legokosabb ember, akivel Németországban találkozott, aki „teljesen tisztán, kendőzetlenül, világosan lát mindent”. Jóllehet Hammerstein nem tudta teljesen leküzdeni porosz neveltetéséből eredő ellenszenvét a zsidók iránt, de a náci időkben is ápolta zsidó ismerőseivel a kapcsolatot, mert „erkölcsi önértékével összeférhetetlen... hogy most ő is követ dobjon rájuk”. Hammerstein egyike volt a legelső embereknek, akiket Aladár fölkeresett Berlinben a visszatérése után. Vacsora után, miközben a hóban gázolva igyekeztek a metróállomás felé, Hammerstein meglepő újságot közölt Aladárral: Hitler tavasszal meg akarja támadni Oroszországot. Hammerstein mindössze egy-két hónapot tévedett: a németek júniusban indították meg az inváziót.

Berlinben Aladár találkozott Almásy Lászlóval is, azzal az Afrika-kutatóval, akinek az életét *Az angol beteg* című regény örökíti meg. Almásy Líbia fölött röpködött a gépével, hogy légi felderítést végezzen a németek számára, ugyanakkor kapcsolatban állt az angol hadsereggel is. Sose derült ki egyértelműen, hogy végül is kinek dolgozott.

De Aladár mindhiába kutatott Berlinben valamiféle ellenzéki mozgalom csírái után. A helyzet eléggé reménytelennek tűnt, különösen azután, hogy hazafelé úton megállt Bécsben is: ezt a várost a nácik már teljesen a saját képükre formálták. Aladár január 28-án tért vissza Magyarországra, és mélységesen megkönnyebbült, amikor Berlin és Bécs nyomasztó és lealacsonyító légköréből kikerülve ismét otthon lehetett.

„Ma már nehéz megérteni – írta negyven évvel később –, de még akkor is egyfajta eufóriában éltünk...” Magyarországot minden oldalról a barbárság tengere vette körül, de akik a kávéházakban, estélyeken, Iregen vagy a Lendvay utcában ezekről a dolgokról beszélgettek, meg voltak győződve róla, hogy Magyarországon ehhez hasonló soha nem történhet meg. Borzadva, de a magukat biztonságban érző szemlélők érdeklődésével figyelték 1941 őszén, milyen brutalitásokat követ el a Vaskardák Romániában azután, hogy kitört a hatalmi harc Ion Antonescu kormánya és a Vaskardák között. Nicolae Jorgának, a nagy román történésznek szálanként tépték ki hosszú szakállát a vaskárdisták, mielőtt megölték, Iași-ban pedig tömegével gyilkolták a zsidókat. Ez jellemző a románokra, gondolták, de Magyarországon ilyesmi, hála Istennek, soha nem történhet meg.

Zsidókérdések

A két bátyám még jól emlékszik arra, amikor anyám először közölte velük, hogy a családjá valaha zsidó volt. Andy fivérem érdekesnek találta a dolgot, de nem volt rá érzelmileg különösebb hatással. Péter bátyám viszont, aki érzékeny korszakában volt, és katolikus iskolába járt, nagyon megdöbönt. Őt is átítatta az ötvenes évek egyházi iskoláinak vallási alapú antiszemitizmusa, és attól félt, hogy zsidóként ő is részesnek tekinthető Jézus meggyilkolásában, és hogy így ő is egy megvetett faj tagjává válik, és el kell majd szenvednie ennek a következményeit, ha nem is ezen a világon, hát a másvilágon. Az ír katolikus apácák, akik hittanra tanították, a judaizmusról a lehető legkorlátozottabb, leginkább antiszemita módon beszéltek neki, és ez a tanítás megragadt benne. Egy kis időre.

Én, mint legkisebb testvér, nem emlékszem olyan időszakra, amikor ne tudtam volna, hogy anyám zsidó családból származik. Anyám arra kért, erről ne beszéljek az unokatestvéreimmel, mert ez is olyan téma – akárcsak az, hogy hogyan születik a gyerek –, amiről csak a szülők és gyermekek szoktak beszélgetni egymás között. Azt is megtudtam, hogy a családjá nem a náci időkben katolizált, nem akkor, amikor már ott érezték a tarkójukon a náci forró leheletét, hanem korábban. Mire kitört a II. világháború, a család nagy része már majdnem húsz éve katolikus volt. Az, ami a magyar zsidósággal történt, része volt a holokauszt monumentális tragédiájának, ugyanakkor a gettókat, sárga csillagot és deportálásokat megelőző periódusban a magyar zsidók helyzete sok szempontból különbözött más országokbeli társaiktól.

A XVIII. század elején még csak néhány ezer zsidó lakott Magyarországon, de 1910-re, amikor az ország már régóta az Osztrák–Magyar Monarchia része volt, közel egymillió zsidó élt Nagy-Magyarország területén. Két földrajzilag is elkülönülő nagy zsidó közösség létezett. Az ország nyugati

részén és Budapesten a modernista, asszimilált askenázi zsidók laktak, az ország keleti részén pedig, közelebb Oroszországhoz és Galíciához, a mélyen vallásos, nem asszimilált hászid zsidók. A hászidok nem a színpompás magyar népviseletet hordták, hanem a férfiak rojtos táliszt és strájm l nevű fekete kalapot viseltek, valamint pajeszt. A hászidokat a budapesti zsidók idegennek érezték, jóllehet néhányan közülük Pesten laktak, a Dohány utcai zsinagóga közelében, a zsidónegyedben.

De Nyugat-Magyarországon, akárcsak Nyugat-Európában, a XIX. század közepétől a XX. század első harmadának csaknem a végéig sok zsidó szakított az ősi zsidó hagyományokkal, és megpróbált beilleszkedni a többségi keresztény, nemzeti kultúrába, anélkül hogy ténylegesen áttértek volna a keresztény vallásra. Weiss Manfréd és Kornfeld Zsigmond fölhagytak a kóser étkezéssel, és a gyerekeiket állami vagy jó hírű egyházi iskolákba járatták héder és jesiva helyett. Ráébredtek arra is, hogy valószínűleg nem a szombat a legalkalmasabb nap arra, hogy tartózkodjanak mindenféle foglalatosságtól, részben mert hasznos volt az üzletet szombaton is nyitva tartani, részben pedig mert akkoriban még az iskolákban a hét hat napján, vagyis szombaton is volt tanítás.

Ezzel együtt szóba se jöhetett számukra a kikeresztelkedés.

A magyar zsidóság „emancipációja” 1867-ben történt meg, amikor Manfréd és Zsigmond még gyerekek voltak. A XVII. törvénycikk érvénytelennek nyilvánította a korábbi zsidóellenes törvényeket, és kijelentette, hogy „az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog nyilvánítására egyaránt jogosítottnak nyilvánítatnak”. De mint arra a történészek rámutatnak, míg más országokban a zsidók emancipációja a liberalizmus és politikai felvilágosodás eredménye volt, addig Magyarországon a magyar nacionalizmus általános felvirágzásáé. Így aztán Magyarország szívesen látta a zsidókat a különféle foglalkozásokban, a társadalmi életben vagy akár földbirtokosként is. Idővel azonban bizonyos ellenérzés is kezdett felgyülemelni velük szemben, míg végül sok magyarban ellenszenvet, vagy legalábbis kényelmetlen érzést keltett, hogy a XX. század elején a zsidók vezető szerepet játszottak az élet számos területén. Az asszimiláció, sőt a kikeresztelkedés lassanként ugyanolyan elmaradhatatlan része lett a zsidók életének Magyarországon, mint Ausztriában vagy Németországban.

Az antiszemitizmus persze az emancipációt követően, az „aranykorban” sem tűnt el teljesen. Móric nagyapám abban az időben, amikor jogot

tanult a budapesti egyetemen, egyszer párbajozott is a vallása védelmében. 1900 májusában az egyetem új központi épületét készültek felszentelni. Az aznapra virradó éjszakán, amikor a királynak meg kellett érkeznie a szertartásra, valakik letörték az épület előcsarnokát díszítő keresztet. A vandál tettel azonnal a zsidó hallgatókat kezdték gyanúsítani: néhányan csoportokba verődve odamentek hozzájuk, és rájuk zúdították vádjukat. Móric nagyapám kihívta párbajra az egyik vádaskodót, és Chorin Ferencet kérte fel párbajsegédnek. A családi legenda szerint Móric nagyapám, aki kitűnően vívott, bevitt egy gyors vágást ellenfele arcára, és megsebesítette.

Egy *Magyar párbajok* című könyv azonban egy kissé másként írja le a történetet. „Egy Tóth Aladár nevű joghallgató három párbajt is vívott gyors egymásutánban. Ellenfelei Krahil Vilmos, Hay Sándor és Kornfeld Mór voltak, és ő mindhármukat megsebesítette.” Az akkori idők Magyarországon egy olyan könyvben, amelyet az utókor okulására szántak, egy Kornfeld nevű zsidó fiatalember mégsem győzhetett le párbajban egy Tóth nevű „jó magyar fiút”!

Magyarország ipari és pénzügyi infrastruktúrájának jelentős részét a Weiss-Kornfeld-Chorin hármashozta létre: a csepeli gyárat, a tőzsdét, a bankrendszert, a salgótarjáni szénbányát, a Mauthner-féle magtermesztő céget, nem is beszélve a rengeteg ingatlanról, amit megvásároltak, és a folyóiratokról és könyvekről, amelyek megjelenését támogatták. A XX. század első negyedének nagy részében nekik volt köszönhető a magyar GDP 10%-a.

De nem ők voltak az egyedüli zsidók, akik komoly gazdasági teljesítménnyel büszkélkedhettek: a tőzsde alkalmazottainak 88%-a, a bankszakmában dolgozók 91%-a zsidó volt, a magyar ipari létesítmények több mint a fele volt zsidó tulajdonban, az összes egyetemi hallgatók egynegyede, a Budapesti Műszaki Egyetem hallgatóinak pedig 40%-a zsidó volt. A budapesti zsidók, akik a város népességének 20%-át alkották, a leglelkesebb magyar patrióták közé tartoztak. A zsidók kiváló teljesítményt nyújtottak az ipari, pénzügyi és mindenféle egyéb pályákon, közülük került ki az ügyvédek, orvosok, nyomdászok, színészek, színházi rendezők, könyvkiadók, újságszerkesztők, üzletemberek, gyártulajdonosok és galériatulajdonosok fele-harmada, illetve bizonyos szakmák esetén több mint a fele. Mint azt Randolph Braham *A népiertás politikája* című könyvében írja, az I. világháború előtt „...a magyarországi zsidóság zöme a magyar nemzet integráns részének érezte magát, a magyarok pedig az asszimilálódott és magyarul beszélő zsidókat általában magukkal egyenlőnek tekintették”.

De aztán minden megváltozott.

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918 novemberében elveszítette a háborút, és ezzel véget ért egy korszak: egy olyan korszak, amikor a magyarok egy európai nagyhatalom részesei voltak. Az új korszakban Magyarország függetlenné vált ugyan, de nem voltak védhető határai, és nem volt kijárat a tengerre. A háború után az ijesztő politikai instabilitás korszaka következett, amely Kun Béla 1919-es kommunista uralmában tetőzött. Ez a rendszer, amely azt ígérte, hogy „észhez téríti a burzsujokat... és szükség esetén vérbe fojtja az ellenforradalmi törekvéseiket”, 133 napig tartott, március 21-től augusztus 1-jéig. Ez alatt az idő alatt a Weiss család számos kiváló barátját és rokonát bebörtönözték. Móric nagyapám egy barátjával vidéken bujkált, Marianne is elhagyta a közös lakást, és a család borbélyánál húzódott meg, ahol a kis Gyuri egy ruháskosárban aludt, Hannának és Puppának pedig abban a szokatlan élményben volt része, hogy együtt játszhattak az utcán a többi környékbeli gyerekkel. Végül Manfréd a Semmeringen bérelt egy villát, és az egész család odaköltözött, köztük Elza, akinek a gyerekei éppen szamaraköhhögésben szenvedtek.

Ez a kommunista időszak katasztrofális következményekkel járt a magyar zsidóságra nézve, mert jóllehet ők is szenvedtek a kommün alatt, és többségükben elleneztek is, a magyarok egységesen őket hibáztatták a kommün túlkapásaiért. Augusztusban megkezdődött a fehérterror korszaka, amely akkor érte el csúcspontját, amikor november 16-án Horthy Miklós admirális tekintélyes alakja megjelent Budapesten. A baloldalt összezüzták, a fehérterror folytatódott.

A különítményesek mindenkire lecsaptak, aki bármilyen kapcsolatban is állt Kun Béla uralmával, de különösen a zsidókra. Mivel Magyarország szinte minden nemzetiségét elveszítette, amikor Trianon után újrarajzolták a határokat, a zsidók maradtak az egyetlen jelentősebb kisebbség az országban, és így különösen alkalmasak voltak a villámhárító szerepére, vagyis arra, hogy rajtuk vezessék le azt a rengetegféle dühöt, amelyet a háborús vereség megaláztatása, jelentős magyar területek elvesztése és a háború utáni gazdasági depresszió okozott; de az ő számlájukra írták a modernizmus, az ateista humanizmus és a szekularizmus elterjedését is. Az I. világháború után a zsidók mindössze a magyar népesség 6%-át tették csak ki, de a magyarok többsége őket hibáztatta az ország szomorú sorsáért.

A kommunisták és a szocialisták a társadalom peremére szorultak, üldözték, lecsukták, olykor meg is gyilkolták őket. 1920 márciusában

a nemzetgyűlés megválasztotta Horthyt kormányzónak, vagyis olyan hatalommal ruházta fel, ami csak egy hajszállal maradt alatta a királyi hatalomnak.

Horthy szentesítette a Kun-éra után elharapódzó antiszemitizmust. „*Ami a zsidókérdést illeti, én egész életemben antiszemita voltam, zsidókkal sohasem érintkeztem. Tűrhetetlennek tartottam, hogy itt Magyarországon minden-minden gyár, bank, vagyon, üzlet, színház, újság, kereskedelem stb. zsidó kezekben legyen, és hogy a magyar tükröképe – kivált külföldön – a zsidó*” – írta Horthy kormányzó 1940. október 15-én a miniszterelnök Teleki Pálhoz intézett levelében. Trianon után a magyar gazdasági helyzet igen gyászos volt, és az értelmiségiek között is sok volt a munkanélküli. Orvosok és ügyvédek álltak sorba azért, hogy havat lapátolhassanak. Ennek a „tűrhetetlen” helyzetnek a hatására jött létre a huszadik századi Európa első zsidótörvénye, a *numerus clausus* törvény 1920. szeptember 26-án. A törvény a zsidó egyetemi hallgatók számát a zsidóknak a magyar népességben betöltött számarányára, azaz 6%-ra korlátozta.

A zsidókra mindkét oldalról görbe szemmel néztek: először mint kapitalistákat, aztán mint kommunistákat ítélték el őket. Ennek az lett a vége, hogy bármilyen régen éltek is Magyarországon, bármennyire magyarnak érezték is magukat, bármennyire jól beszéltek is magyarul és szerették a szülőföldjüket, ők öröktől fogva idegenek voltak, és most és mindörökké idegenek, Mások maradtak. Egy 1939-es tanulmányában Németh László „*hígmagyarok*”-nak nevezte őket.

Ebben az időszakban a zsidó felső osztály vagy arisztokrácia számos tagja úgy döntött, azzal is kinyilvánítja a magyarsághoz való tartozását és az ország iránti lojalitását, hogy megkeresztelkedik. Néhány keresztelő, gondolták, biztonnyal megoldja majd a problémát. Marianne és Móric nagyapám 1920-ban keresztelték meg Hannát, Puppát és Györgyöt, ők maguk azonban még sok éven keresztül nem tértek át a keresztény hitre, mert Marianne nem tudta elviselni a gondolatot, hogy őt ne az imádott szülei mellé temessék majd a zsidó temetőbe. Móric nagyapámra, sőt még Mici húgára is hatalmas lelki és szellemi vonzerőt gyakorolt a kereszténység. Akárcsak az apjuk, Zsigmond, ők is olvasták Szent Ágostont, Kempis Tamást, Chestertont és az Újszövetséget. Miciből végül világi apáca lett, és ő fordította magyarra Szent Ágostont.

Chorin Ferenc és Daisy 1919. május 30-án tértek át minden különösebb megrázkódtatás nélkül a katolikus vallásra, és ugyanígy tett Jenő is, akinek

már amúgy is keresztény felesége volt. Alfonz és Edith azonban zsidók maradtak. Nem voltak mélyen vallásosak, sőt nem is gyakorolták a vallásukat, és nem hangsúlyozták nyilvánosan a zsidóságukat, de megkeresztelkedni nem keresztelkedtek meg (bár Alfonz négy gyermekét végül megkeresztelték, igaz, nem katolikusnak, hanem protestánsnak).

Weiss Manfréd tisztán látta, milyen társadalmi és gazdasági bajokkal kell Magyarországnak szembenéznie. Amikor 1920-ban Marianne-nal együtt visszatért Csepelre, a gyárat teljesen kifosztva találták – az összes gépet ellopták. Weiss Manfrédnak mindent előről kellett kezdenie. Ezúttal békeidőben szükséges cikkek – kerékpárok, konyhafelszerelések és autók – gyártására állt át. A Csepel-művekbe még Horthy is ellátogatott egyszer nagy csinnadratta közepette, de Manfréd azért tisztán látta, hogy a magyar zsidóságra egészen más idők járnak majd ezután, mint a háború előtt.

Továbbra is érezték, hogy tágabb környezetük elvárná tőlük a kikeresztelkedést, de Marianne még emlékezett rá, mennyire bántotta Manfrédot, amikor a sógora, Oszkár az 1900-as évek elején megkereszteltette a fiát meg a lányát. Oszkár eleinte nem is merte bevallani Manfrédnak a dolgot. Egy napon Weiss Manfréd kikísérte Oszkárt a vasútállomásra. Oszkár föl szállt a vonatra, megkereste a fülkáját, aztán amikor a vonat már elindult, lehúzta az ablakot, és kiszólt: „Mellesleg, Manfréd, megkereszteltettem a gyerekeket!”

1924-ben, két évvel Manfréd halála után Marianne és a gyerekek egy észak-olaszországi üdülőhelyen nyaraltak (a város ma Horvátországhoz tartozik). Puppá kilencéves volt, Hanna hét, az ötéves György pedig egész télen át betegeskedett. Móric nagyapám Budapesten maradt, és csak később csatlakozott hozzájuk. Autóval indult Olaszországba, amelyet a család sofőrje vezetett. A hegyeken át kanyargó út igen veszélyes volt, és Marianne egyre jobban aggódott. Kétségbeesésében alkut ajánlott Istennek: ha Móric nagyapám egy darabban megérkezik, ő megkeresztelkedik!

A nagyapám pedig megérkezett egy darabban. Marianne elmondta neki, milyen fogadalmat tett, és most, hogy Manfréd nem élt már, neki is egyszerűbb volt megkeresztelkednie. Ekkoriban olvasta Lessing *Bölcs Náthánját*, és a három gyűrűről szóló példabeszéd is megnyugtatóan hatott rá. Náthán alakját az író Moses Mendelssohnról, az asszimiláció atyjáról mintázta, és a példabeszéd arról szól, hogy Isten szemében mind a három egyistenhívő vallás egyenértékű. Amikor visszatértek Magyarországra, Móric nagyapám és Marianne megkeresztelkedtek.

Engem még ma is meglep, hogy a család milyen gyorsan asszimilálódott. 1932-ben, amikor a kis Chorin Daisyt beírták egy katolikus iskolába, az édesanyja úgy gondolta, itt az ideje, hogy a lánya megtudjon valamit a családi háttéréről. Jóllehet egy híres erdélyi rabbi ükunokája és két kikeresztelkedett zsidó gyermeke volt, a kislány római katolikusként nőtt fel. Ám mint a híres Chorin család legkisebb leánygyermeke, aki most kikerült a szűk családi körből egy védett, de mégiscsak tágabb környezetbe, félő volt, hogy mégiscsak találkozik a felszín alatt fortogó vagy éppen nyílt antiszemitizmussal. Több mint valószínű volt, hogy valamilyen antiszemita megjegyzés a fülébe jut, és az anyja, az idősebb Daisy azt szeretne volna, hogy ha fölkészíteni nem is igazán tudja rájuk, a lánya legalább tudja majd hová tenni az ilyen kellemetlen tapasztalatokat.

Daisy bevitte a lányát a szobájába, és elmagyarázta neki, hogy a család zsidó eredetű, és fontos, hogy ezt ő is megtudja, különösen most, hogy iskolába készül. Azzal folytatta, hogy nem számít, zsidó vagy keresztény-e valaki, mert végül is nem az a fontos, hogy milyen vallású valaki, hanem az, hogy jó és becsületes ember-e. Daisy úgy gondolta, ennyi elég is lesz: a lányára nézett, és megkérdezte: „Érted?” „Igen, értem!” – felelte igen nyomatékosan az ifjabbik Daisy. „Nos, és van esetleg valamilyen kérdésed?” – kérdezte az anyja. A hétéves Daisy bólintott. „Mama! – kérdezte. – Mondd, láttál te már zsidót életedben?”

Ebben az időben Puppa már egyetemre járt, ahol történelmet tanult. Tavasszal néhány rasszista briganti antiszemita demonstrációt szervezett az egyetemen. Az egyik professzor felvetette, hogy a zsidó hallgatók talán otthon maradhatnak arra a hétre, mindaddig, amíg ezek a kínos incidensek le nem zajlottak. Puppa azonban nemcsak hogy nem maradt otthon, hanem a szokottnál is gondosabban jegyzetelt, hogy a jegyzeteit aztán elvihesse azoknak az évfolyamtársainak, akik otthon maradtak. Neki magának egyszerűen eszébe sem jutott, hogy ő is zsidónak számítana. „Engem nem érintett a dolog – mondta később –, hiszen én katolikus voltam.” Természetesen az volt, de ezen felül még Kornfeld is, ami önmagában egy külön kategória.

Mint azt Puppa sok évvel később írta: „Szenteltvíz ide vagy oda, a család zsidó volt, és egy olyan országban, ahol az antiszemitizmus mindig is jelen volt, ezen a megkeresztelkedés sem változtatott.” Ez volt az egyik oka, hogy gyerekkorukban nem sok olyan játszótársuk akadt, aki ne a családhoz tartozott volna. Marianne-nak nem volt sok barátja, de ennyi testvérral

és unokatestvérral megáldva nem is érezte a hiányukat. Azt mesélte, hogy Puppa és Hanna serdülőkorukban néha elmentek egy-egy zsúrra valamilyik keresztény lány otthonába, de valahogy mindig kívülállónak érezték ott magukat.

AMIKOR 1935-BEN NÜRNBERGBEN törvénybe iktatták a német zsidók elleni faji diszkriminációt, egész Közép-Európában még inkább polgárjogot nyert az antiszemitizmus, amely már amúgy is hosszú múltra tekinthetett vissza. Ez alól még néhány mérsékeltebb magyar sem volt kivétel, bár az ő számukra nem úgy vetődött föl a kérdés, hogy vajon megtűnjék vagy elpusztítsák-e a zsidókat, hanem úgy, hogy hogyan szoríthatnák vissza vagy számolhatnak föl fokozott jelenlétüket az élet különféle területein. A Weiss-család tagjai azonban nagyjából sebezhetetlenek voltak. Volt ugyan antiszemitizmus, vérszomjas jelszavak és munkanélküliség a zsidó értelmiségiek között a nagy gazdasági válság alatt és után, de a Weiss családot a vagyona és a társadalmi helyzete elszigetelte a kellemetlenségek nagy részétől.

Aztán 1938-ban, az Anschluss után Magyarország Hitler államának közvetlen szomszédja lett. A magyar parlament úgy látta, itt az ideje, hogy meghozzák az „első zsidótörvényt” (mert általában így emlegették, jóllehet ha úgy vesszük, az első már 1920-ban meghozták). A törvény a *numerus clausus* logikáját vitte át a polgári életbe, ugyanis 20%-ban maximálta a zsidók létszámát a jogi, orvosi, mérnöki, pénzügyi és kereskedelmi pályákon. Hogy elérjék ezt az arányt, az egyetemeken ezeken a szakokon mindössze 5% lehetett a zsidó hallgatók száma. A magyarok egy része nagyon is tisztában volt vele, mennyire romlott a zsidók helyzete a Reich területén. Weiss Manfréd rokonainak az Anschluss után még sikerült gyorsan átcsusszanniuk a magyar határon. Sok zsidó őszintén úgy hitte, hogy ez a törvény csak egy „enyhén korlátozó jellegű” intézkedés, és hogy ilyenfajta engedményekre szükség van ahhoz, hogy el lehessen hárítani a zsidó érdekeltségek és a zsidók alapvető jogai ellen intézett támadásokat. Majd ezzel a törvénnyel kifogják a szelet az antiszemita vitorlájából, gondolták, és akkor majd a zsidók békében élhetnek.

De egy zsidótörvény sosem elég. Hamarosan, 1939. május 4-én (éppen Hanna huszonharmadik születésnapján) követte is a második, „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”. Eszerint a törvény

szerint mindenki zsidónak számított, akinek volt legalább két zsidó nagyszülője. A törvény tele volt abszurd elemekkel: nem számítanak például a törvény értelmében zsidónak azok, akik 1919. augusztus 1. (a Tanácsköztársaság utolsó napja) előtt keresztelkedtek meg, föltéve, hogy az őseik 1849. január 1. óta Magyarországon éltek. Zsidó nem tehetett szert magyar állampolgárságra sem honosítás, sem házasság révén. Így aztán az a 150 000 zsidó, aki a Magyarországhoz visszacsatolt trianoni területeken élt, nem lehetett magyar állampolgár. Zsidók nem tölthettek be semmiféle kormányhivatalt.

A törvény azt is korlátozta, hány zsidónak számító személyt alkalmazhat egy-egy üzleti vállalkozás. Ennek következtében nagyjából 250 000 zsidó veszítette el az állását. Sok kisvállalkozás zsidó tulajdonosa bérelt fel egy jó szándékú keresztényt, egy úgynevezett „strómant”, hogy ezen túl papíron ő vezesse a céget, miközben a zsidó munkatársak továbbra is ott dolgoztak a háttérben, azt a benyomást keltve, mintha keresztény vállalkozásról lenne szó. Aladár édesapja is az egyik írógépszalagot gyártó kisvállalkozás strómanja lett. Csepelen pedig úgy alakították át az igazgatótanácsot, hogy úgy tűnjék, mintha a keresztény „partnerek” a valóságosnál nagyobb szerepet játszanának a cég életében.

Chorint rettenetesen fölháborították ezek az események. Mint a nagyipar egyik jelentős személyisége és a felsőház tagja, memorandumot írt, amelyben elítélte ezt a törvényt. *„Ma a német eszmék hatása alatt a bank, a gyár – a tőke elleni agitáció csak eszköze a német mintára dolgozó fajvédelmi akciónak, s ma a vámvédelem, adópolitika, árpolitika problémái jelentéktelenségbe süllyedtek a principális törekvések mellett, melynek lényege a zsidó befolyásnak a gazdasági életből és általában a magyar közéletből való intézményes kiküszöbölése.”*

Kornfeld és Chorin a színpalak mögött támogatták a náciellenes mozgalmakat, és igyekeztek náciellenes kampányt folytatni a magyar középosztály és munkásság azon tömegei között, akik úgy szívták magukba a náci ideológiát, akár az oxigént. Újságokat és írókat támogattak, sőt Móric nagyapám még egy karikaturistát is megbízott vele, hogy készítsen hatalmas náciellenes karikatúrákat, és ezeket aztán kiragasztatta a város legforgalmasabb terein álló hirdetőoszlopokra. A zsidó szervezetek – ezek közül néhányat Weiss Edith és más családtagok alapítottak – megpróbáltak segíteni azokon a zsidókon, akik a zsidótörvények következtében elszegényedtek. A munka nélküli színészek és énekesek színtársulatot

alakítottak, amelyet gazdag zsidók támogattak anyagilag. De a Weiss családot ez a törvény sem érintette túlságosan: egy gépkezelőt el lehet küldeni a gyárból, de a gyár tulajdonosát nem lehet elküldeni. Vagy legalábbis egészen addig nem lehetett, amíg el nem jött az az idő, amikor a tulajdonosok is elveszítették az állásukat.

A második zsidótörvény után a zsidóságot kizárólag faji kategóriaként határozták meg, vagyis mindazok, akik 1919 után keresztelkedtek meg, hivatalosan zsidónak számítottak. Móric nagyapám levelet írt a hercegprímásnak, arra kérve, fordítson különös figyelmet a katolikusoknak erre a csoportjára, akiket a második zsidótörvény „érzelmileg érint”, mert nem lehetnek biztosak benne, hogy „menedéket találnak-e az Egyház kőszikáján”. Sokan közülük el fogják veszíteni az állásukat, írta, de azok a zsidó szervezetek, amelyek feladata a munkanélkülivé vált zsidók megsegítése volt, nem foglalkoztak a katolikussá lett konvertitákkal.

Móric nagyapám arra kérte a hercegprímást, éreztesse ezekkel a zsidó származású katolikusokkal, hogy *„...nem állanak egyedül az ellenséges világban, hanem számíthatnak az Egyház vezetőinek és a korszellem által még meg nem fertőzött tagjainak támogatására”*. Hogy formát találjon ennek az erkölcsi támogatásnak, Móric nagyapám létrehozott egy Szent Kereszt Egyesület nevű szervezetet, amelynek munkájába aztán fokozatosan bekapcsolódott a Központi Katolikus Szeminárium és más katolikus intézmények is. Móric nagyapám ezzel egy a társadalom peremére szorult embercsoportot kívánt támogatni: annak, hogy ő maga is tagja volt ennek a csoportnak, jóformán nem is volt jelentősége. Az érzelmek, ideológiák és politikai szándékok örvényének sodrása azonban túl erősnek bizonyult. A kormány mérsékeltebb csoportjai újra meg újra azzal igazolták önmaguk számára a zsidótörvény megszavazását, hogy ezzel egyszer és mindenkorra sikerült kifogniuk a szelet az antiszemita vitorlájából.

Csakhogyz ez persze egyáltalán nem sikerült.

A katonai munkaszolgálat intézményét már 1919 végén létrehozták, amikor Horthy és katonai tanácsadói úgy döntöttek, a zsidók nem alkalmasak a katonai szolgálatra, már csak azért sem, mert ez egyszersmind azt is jelentené, hogy fegyvert adnak a kezükbe. Ezért munkaszolgálatos zászlóaljkat hoztak létre, amelyekben a zsidó férfiaknak a reguláris katonaság keretein kívül kellett szolgálniuk a hazájukat. Ennek az intézménynek a háború kitöréséig nem volt különösebb gyakorlati jelentősége, ám 1939-ben a kormány úgy határozott, a zsidók nem lehetnek tisztek, sőt

közkatonák sem, ugyanakkor nem kaphatnak felmentést sem a katonai szolgálat alól. Így aztán létrehozták a munkaszolgálatot, ahová előbb-utóbb minden huszonöt és hatvan közötti zsidó férfit behívtak. Az első években még engedélyezték számukra az egyenruha viselését, de 1941-ben már mind a hadsereg, mind német szövetségeseik olyan visszatetszőnek találták a gondolatot, hogy egy zsidó egyenruhát viseljen, hogy kötelezővé tették a polgári ruha viselését sárga karszalaggal és nem katonai jellegű sapkával kiegészítve. 1941 decemberére 14 000 zsidó férfit hívtak be munkaszolgálatra. Aztán újabb és újabb ezreket hívtak be, míg végül a munkaszolgálat egyre jobban és jobban hasonlított a rabszolgamunkára. A Kornfeld és a Weiss családból azonban nem hívták be a fiatal férfiakat. Talán úgy gondolták, a Csepel Műveknél végzett munkájuk hasznosabb a nemzet számára.

A zsidótörvényeket az éppen hivatalban lévő miniszterelnök írta alá. Az első Darányi Kálmán és Imrédy Béla támogatták – a sors iróniája, hogy a buzgó katolikus Imrédyről kiderült, egyik nagynyja zsidó volt, és le kellett mondania. A második zsidótörvény Teleki Pál miniszterelnöksége alatt, az ő támogatásával született. A hívei szerint úgy gondolta, amint lerázta a nyakáról az egész bosszantó zsidókérdést, minden energiáját arra a komolyabb problémára összpontosíthatja, hogyan védje meg Magyarország érdekeit a német nyomással szemben. Az ellenfelei szerint viszont mindig is mélyen antiszemita érzelmű volt, és amint hatalomra került, megragadta az alkalmat, hogy ezt az érzést átültesse a gyakorlatba.

A magyar zsidó vezetők sejtették, mire képesek a nácik, és arról is tudtak egyet s mást, mit művelnek a zsidókkal a megszállt európai országokban. De nem akartak Magyarországon kiállni a zsidó nemzeti érdekek mellett, mert bíztak benne, hogy a Horthy-kormány megvédi őket. Ahogy Braham írja: „Gyakorlatilag egészen addig, amíg a deportálások meg nem kezdődtek, a zsidó vezetés úgy hitte, hogy a magyarországi zsidó közösség, az összes többi nagy európai zsidó közösségtől eltérően, fizikailag viszonylag érintetlenül fog kikerülni a háborúból, még ha gazdaságilag nagyjából tönkre is megy.”

1941 márciusában Németország átvonulási útvonalaként akarta használni Magyarországot a Jugoszlávia ellen induló csapatai számára. Alig néhány hónappal korábban, 1940 decemberében, Teleki Pál miniszterelnök örök barátsági szerződést írt alá Jugoszláviával. Teleki hitt benne, hogy Magyarországnak nem szabad engednie, hogy a németek felhasználják, és

úgy vélte, ha nem tartjuk magunkat a szerződésben adott szavunkhoz, az ország elveszíti a becsületét. De Horthy és a többi tanácsadói meg voltak győződve róla, hogy csak a német szövetség segítségével nyerheti vissza Magyarország az elveszített területeit, és hogy csak ez a szövetség óvhatja meg a bolsevizmus terjeszkedésétől.

Móric nagyapám egy barátja, a magyar ellenzék egyik vezetője ott volt Teleki irodájában április 2-án délutánján, amikor megszólalt a telefon. Tőle hallotta, hogy telefonbeszélgetés közben Teleki egyszerre csak céklavörös lett, és amikor letette a telefont, azt mondta neki: „Ez borzalmas! A németek behatoltak Magyarországra, és én nem tudtam róla!” Teleki tudta, ha Magyarország nem akadályozza meg, hogy a németek átvonuljanak a területén Jugoszlávia felé, akkor Nagy-Britannia megszakítja velünk a diplomáciai kapcsolatokat, megsérül a két ország közötti bizalom szentsége, és ezt csak hadüzenet követheti. Teleki látta, hogy semlegességi politikája ezzel kudarcot vallott, a nemzet elveszítette becsületét, és még aznap éjjel öngyilkosságot követett el.

Nem sokkal ezután Horthy Bárdossy Lászlót nevezte ki miniszterelnöknek, egy olyan embert, aki, apám szerint, „szerencse nélküli és rossz miniszterelnök” volt, akárcsak az elődje, Imrédy. Pedig annak idején, amikor 1941-ben ő lett a külügyminiszter, Aladár szeretett együtt dolgozni vele. *„Briliáns ember volt, talán sokkal briliánsabb, mint tehetséges. Az ítélőképességével volt egy kis baj: az érzelmi elemek gyorsan közrejátszottak benne.”* Erősen kommunistaellenes és antiszemita volt, és meg volt győződve róla, hogy a Németországgal való harmonikus együttműködés történelmi szükség-szerűség.

Csaknem rögtön azután, hogy kinevezték miniszterelnöknek, Bárdossy kijelentette, hogy a zsidókérdés megoldása Magyarország egyik legsürgesebb problémája, és fölvetette: szükség lenne olyan törvényekre, amelyek megtiltják a házasságot zsidók és keresztények között. 1941. augusztus 2-án emelkedett törvényerőre az a rendelet, amelynek negyedik cikkelye „a zsidók és nem zsidók közötti házasság tilalmával” foglalkozott.

A nemzeti lélek kialakulására feltétlenül káros hatással voltak a vegyes házasságok, ezek juttatták befolyáshoz azt a zsidó szellemiséget, amelynek káros hatásait látnunk kellett. Az asszimilációs kísérlet sikertelensége kétségtelen. Ezt disszimilációval akarjuk most felcserélni.

Móric nagyapám ezt írja az emlékirataiban: „Az 1941-es zsidóellenes fajtisztasági törvény a házasság szentségének legnyilvánvalóbb meggyalázása, mivel megtiltja a házasságot két katolikus között, akik közül az egyik a törvény értelmében zsidónak számít.”

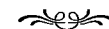
Móric nagyapám és Chorin Ferenc mély megvetéssel beszélt a parlament gyengeségéről, mivel az hajlandó volt megszavazni egy ilyen törvényt. Igaz, a Felsőház javasolt néhány módosítást, amely megpróbált valamelyest enyhíteni a törvény szigorán, de az alsóház ezeket a módosításokat elvetette, ráadásul még a szexuális kapcsolatot is megtiltotta a zsidó származású férfiak és a keresztény nők között. A keresztény férfiakat viszont nem korlátozták benne, hogy zsidó nőkkel létesítsenek kapcsolatot.

1941 júliusában és augusztusában csaknem 20 000 „idegennek” tekintett zsidót – többségükben lengyel és ausztriai menekülteket – toloncoltak ki az országból. Néhányan közülük galíciai menekültek voltak, akiknek a felmenői már több nemzedék óta Magyarországon éltek, de soha nem vették a fáradságot, hogy hivatalosan is megszerezzék a magyar állampolgárságot. Ezeket az embereket felkutatták, és Nyugat-Ukrajnába, Kamenyec-Podolszkba deportálták őket, ahol többségüket megölték.

És mégis, Budapest, sőt ami azt illeti, Magyarország nagy része a béke szigete volt Európa maradékához viszonyítva. Magyarországon mindenütt két külön klub volt, az egyik az antiszemita, a másik a zsidók számára, és a keresztények nem akartak belépni a zsidók klubjába, mint ahogy a zsidók sem a keresztényekébe. Kornfeldék, Chorinék és a Weiss család pedig beérték egymás társaságával. Ők egy teljesen saját, kiváltságos kasztot képeztek, legalábbis egyelőre.

8. FEJEZET

Akitől olyan szépnek látszik a világ

Mind ez idáig úgy tűnt, a Kornfeld családot nemigen érintik a zsidótörvények, például az egyes foglalkozások terén bevezetett korlátozások. Valamelyest ugyan ők is kénytelenek voltak alkalmazkodni, például át kellett alakítaniuk a Csepel Művek igazgatótanácsát, de mindez még igen csekély hatással volt a napi életükre, és a vagyonukból még mindig módjukban állt jó ügyeket támogatni. De a zsidók és nem zsidók közti házasság tilalma áttörte ezt a védvonalat. A családot át- meg átszöttek a vegyes házasságok, és Hanna fiatalabbik öccse, György éppen akkor szeretett bele egy Elsie Kavalski nevű keresztény osztrák lányba.

1938-ban György hosszabb időt töltött Angliában, hogy tökéletesítse angol tudását. A gyáripárban dolgozott, míg csak a család haza nem hívta. Éppen az első bécsi döntés éjszakáján érkezett haza repülővel Budapestre, amikor Hitler rákényszerítette Csehszlovákiát, hogy adják vissza Magyarországnak a Trianon során elcsatolt területek egy részét, és ez alkalomból Hitler elmondta végeérhetetlen beszédeinek egyikét, amelyet a magyar rádió is közvetített. Amikor Puppá és édesanyja kocsival kimentek György elé, a repülőtér furcsán sötét volt, és Hitler hangja harsogott a hangszórókból.

György kellemesen élt Budapesten. Volt saját lakása, inasa, és rengeteg hölgyismerőse, akiket vonzott György kedvessége és elbűvölő modora, valamint az a tény, hogy olyan nyilvánvalóan szerette a nőket. Egy táncmulatságon ismerte meg Elsie Kavalskit: Elsie nemrégiben azért költözött Bécsből Budapestre, mert nem akart belépni egy bizonyos náci szervezetbe, ami Ausztriában a fiatal nők számára kötelező volt. A szőke, élénk természetű lány családja tekintélyes barátainál lakott. György amint

meglátta, azonnal belehabarodott, és úgy tűnt, Elsie is viszonzja az érzelmeit. Rövidesen elválaszthatatlanok lettek.

A hírek nap nap után egyre kérlelhetetlenebbül utaltak arra a tényre, hogy nemcsak a házasságkötés lesz tilos számukra, hanem maga a kapcsolat is büntetendő cselekménynek fog számítani. 1941 tavaszára világossá vált, hogy ami az Elsie-vel való házasságot illeti, ahogyan Macbeth mondja: „*Volna csak meg, mihelyt megvan, szeretném, / Hogy hamar meglegyen*”.

Ami Hannát és Aladárt illeti, számukra 1941 késő tavaszán és kora nyarán az események igencsak felgyorsultak mind a magánéletben, mind a politikában. Aladár zsebnaptárában májusban és júniusban mindvégig egymást érik a kis bekarikázott „H” betűk. Abban az évben korán volt Pünkösd, amikor is eljött az ideje, hogy a család visszatérjen vidékre. Aladár az első májusi hétvégét velük töltötte Iregen, hogy megünnepeljék Hanna huszonötödik születésnapját. Hanna számára ez a nap fontos dátum lehetett. Az édesanyja huszonöt évesen ment férjhez, és akkoriban mindenki már ezt is igen későinek találta.

Alig néhány héttel később, június 22-én kora hajnalban, három óra tizenöt perckor a német csapatok megtámadták a Szovjetuniót. Aladár és a magyarok többsége örült ennek a fejleménynek. Az oroszokat gyűlölték és félték tőlük, és betegesen rettegetek a pánszláv áradattól és az orosz gőzhengertől. Ekkor még nem tudtak semmit Auschwitzról és Treblinkáról, és a bolsevizmust a nácizmusnál is nagyobb veszedelemnek tartották. Tudtak viszont a kulákok elleni megsemmisítő akciókról, az erőszakos kollektivizálásról, a sztálini tisztogatásokról. Hogy lehetne a nácizmus még ennél is rosszabb? Az meg sem fordult a fejükben, hogy a németek vereséget szenvedhetnek a Szovjetuniótól, az viszont igen, hogy az oroszok elleni harcok során a nácik annyira meggyengülnek, hogy Németországnak új vezetése lesz. Vagy legalábbis szívből remélték.

Mindjárt másnap Aladár diplomáciai futárként Berlinbe utazott, és míg ott volt, Magyarország csatlakozott a németekhez, és hadat üzent a Szovjetuniónak. Amikor visszatért Budapestre, ott már várta egy levél Hannától, és ő azonnal válaszolt rá. „*Hosszú az az idő, nagyon hosszú, jó lesz már egyszer megint együtt lenni és elmondani mindent, ami az emberben közben felgyülemlett*.”

Kis idő múltán Lilly húgával együtt leutazott Iregre. Iregen ekkor már nagy volt a sürgés-forgás és a nyugtalanság György esküvői tervei, az éppen készülő harmadik zsidótörvény és a Szovjetunió elleni háború miatt.

A politikával kapcsolatos aggodalmak serege ütközött a személyes aggodalmakkal, és magába nyelte őket. De legalább Aladár és Hanna megint találkozhattak, és sikerült kialakítaniuk egy szerencsés *modus vivendi*. Lilly és Hanna rokonszenvesnek találták egymást, és Lilly könnyen beilleszkedett az iregi társaséletbe. Hanna és Aladár hosszú sétákat tettek a szép környéken, esténként pedig a medence mellett letelepedtek egy-egy nyugszékbe, és a holdat nézték. Azon a hétvégén Iregen annyi volt a vendég, hogy mindig akadt valaki, aki Lillyt elszórakoztatta, így Hanna és Aladár több időt tölthettek kettesben. Másnap Aladár azt írta: „*bizony elég nehezemre esett eljönni és beleszokni a pesti életbe. De hát megvan a lehetőség, hogy az ember Magára gondoljon [...]. De azért persze hétfőre programot nem csinálok, és ha más értesítést nem kapok, fél őtkor várom a szokott helyen*.”

Hanna meg is érkezett Pestre, és elindultak ki a városból kedvenc kirándulóhelyük, Gödöllő felé. A legtöbb magyar jól ismerte Gödöllőt, de Aladár ezúttal különleges perspektívából mutatta meg Hannának a parkot, amely valaha a királyi kastélyhoz tartozott, és ahol a Szegedy-Maszácz család gyakran töltötte a nyarat, amikor Aladár még kisfiú volt. Gyerekkorában sokat kószált a kastélyparkban, és gyakran végigsétált a gyönyörű hársfasoron, amelynek a végében Erzsébet királyné szobra állt. Gödöllőt erdők veszik körül, és a szüleim ott sétálgattak az erdei ösvényeken, megálltak a helyi borpincénél és a Blaha Lujza fürdőnél, és nem tudtak betelni vele, hogy itt nyilvánosan is mutatkozhatnak együtt, ugyanúgy, mint más, átlagos szerelmespárok.

Hanna azonban szenvedett. Tisztában volt vele, hogy abban a politikai helyzetben a szerelmüknek nincs jövője. Minél boldogabbak voltak együtt, annál jobban rettegett az őt körülvevő, ellenséges külvilágtól. Olyan volt a természete, hogy valóságos lámpalázat érzett, valahányszor valami fontos dolgot kellett kimondania, és előbb a fejében gondosan összerakta a szavakat, mint ahogy a leveleit is piszkozatban írta meg először. A visszafelé úton némán, gondolataiba merülve ült a kocsiban. Végül aztán mégiscsak elmondta, mi nyomja a szívét.

Most, hogy a harmadik zsidótörvény napokon belül életbe lép, mi lesz velük kettejükkel? Hogyan folytathatnák a kapcsolatukat? A kapcsolatuknak nincs jövője, hát akkor mi értelme együtt maradniuk?

Aladár nem tudta, mit feleljen.

Ha megbántották vagy sebezhetőnek érezte magát, Hanna annyira magába húzódott, hogy csak a haragban keresett menedéket. Arra vágyott,

hogy megvigasztalják, de Aladár nem talált ehhez szavakat. Hanna nyílt keserősége annyira megrémítette, hogy csak dadogott, ötölt-hatolt, és így Hanna csak még inkább magára maradt a gyötrelmével és a bizonyossággal, hogy jól látja a helyzetet.

Amikor elbúcsúztak, mindketten rettentően feszültek és szomorúak voltak.

Másnap késő délután Aladár levelet írt Hannának.

A diplomata ezúttal sem tagadta meg magát: nem említette nyíltan a zsidótörvényeket, de erre nyilván nem is volt szükség.

Bocsánatot kért, amiért olyan ügyetlenül reagált előző nap, és beismer-te, természetesen ő is elgondolkodott már „beszélgetésük tárgyról”. De rá csöppet sem jellemző optimizmussal kijelentette, hogy ő egész egyszerűen nem látja megoldhatatlannak a „problémát”, mivel benne ez a dolog „el-választhatatlanul össze van kötve Magával, és mindavval, amit Maga jelent nekem, ezért nem tudok és nem akarok zsákutcát látni [benne]”.

Azt ő is elismerte, hogy az életük alighanem nehezebb lesz a közeljövőben, és hogy lesznek időszakok, amikor úgy érzik majd, hogy nincs kiút. De szilárdan meg van győződve róla, írta, és ennél a meggyőződésnél nincs tisztább és egyértelműbb dolog az egész életében, hogy nincs a világon olyan törvény, amely kettejüket elszakíthatná egymástól. Ők ketten összetartoznak. Bármilyen akadályokat emeljen is a sors kettejük közé, azokat a szerelmük pusztá erejével el fogják tüntetni. „Ha nem így lenne, nem írnék Magának, nem keresném az együttlétet Magával, hanem számot vetve a tényekkel, igyekeznék magammal elintézni, akármilyen nehezen is menne és akármilyen fájdalmas is volna.”

Könyörgött Hannának, űzze el a sötét gondolatokat, és gondoljon inkább arra, mennyi akadályt győztek már le eddig is. Már előző nap is azt próbálta elmondani neki, bár talán nem olyan világosan és ékesszólóan, mint ahogy akkor tette volna, ha nincs zavarban, ha nyugodtan írhat vagy beszélhet, mennyire aggódik Hannáért, és mennyire szeretné megvédelmezni: „több mint egy éve szinte madárijesztőként állok Maga mellett és konfiskálom az életét. Ez azonban, higgye el, csak növeli azt a felelősséget, amit Magával szemben érzek.”

Előző nap nem azért volt zavarban, nem azért ötölt-hatolt, mintha Hannának igaza lett volna abban, hogy ő ambivalensen érez kettejükkel kapcsolatban. Éppen ellenkezőleg – csak éppen időre volt szüksége, hogy

átgondolja azt, amiről beszéltek. Időre volt szüksége, hogy a tegnap délután szépségét össze tudja egyeztetni beszélgetésük komor tárgyával. Azt írja: „ne haragudjék rám. Nem volt olyan egyszerű az öröm és a bizonyosság hangulatából a gondok és a nehézségek hangulatára áttérni. Nem akarom ugyan férfimódra a felelősséget lerázni magamról, de mégis elsősorban a Maga jelenléte volt az oka annak, hogy olyan szépek látszott a világ.”

1941. augusztus 8-án elfogadták a harmadik zsidótörvényt.

1941. augusztus 11-én Iregen György feleségül vette Elsie-t.

Aladár és Hanna szeptember 18-án ünnepelték az első évfordulójukat.

Aladár szűkszavú naplójába 17-e, 18-a és 19-e ünnepi piros ceruzával van bejegyezve, fölöttük a bekarikázott, nagy piros H betűk valósággal fellobogózzák ezeket a dátumokat. A 19-én íródott leveléből sejteni lehet, hogy Budapesten csodálatos napokat töltöttek együtt. „Ha a következő két év is ugyanígy telik majd el, ha a jövőben is ilyen boldogok leszünk egymással, akkor igazán meg lehetünk elégedve.”

Decemberben Magyarország, bár húzódozva, de követte Németország példáját, és ő is hadat üzent Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak, bár az amerikaiak ezt a hadüzenetet nem tekintették érvényesnek, mert nem szavazta meg a Parlament. Az Egyesült Államok csak hónapokkal később, 1942 nyarától ismerte el hivatalosan is, hogy hadban áll Magyarországgal. A magyar kormány, elsősorban Bárdossy számára azonban az volt a legfontosabb, hogy elkerülje az ország német megszállását, jöllehet úgy vélekedett, hogy Németország és Magyarország sorsa együtt áll vagy bukik.

Aladár a karácsonyt és a szilvesztert, mint mindig, Budapesten töltötte, Hanna pedig Derekegyházán, a családjával, ahogy mindig is szokta. Aladár december 29-én egyedül ült a szobájában, és újévi levelet írt Hannának. Előző nap a barátaival vacsorázott, de egész este nyugtalan és ingerlékeny volt. Levágatta a haját, és meglátogatott egy öreg bencés szerzetest, a család egyik rokonát. De – mint bevallotta – egész idő alatt rettentően feszült és meglehetősen ideges volt, és szüksége volt rá, hogy egyedül maradjon, és nyugodtan leülhessen levelet írni a nőnek, akit szeret.

Maga nélkül bizony ez is csak egy háborús év lett volna, jobb is, rosszabb is, mint az előző, de semmi esetre sem olyan, mint így volt. Maga nélkül a legfőbb érdeme az lenne, hogy elmúlt, így egy kicsit sajnálom,

mert sajnálok mindent, ami szépet és örömet hozott nekünk. Reméljük, hogy az új év még jobb lesz, vagy legalábbis nem rosszabb, hogy békét és boldogságot ad, emberibb szellemet, tisztább és jobb levegőt. Nekünk magunknak is elég sok kívánni valónk volna, azt mindketten pontosan tudjuk. [...] Magát az Isten áldja meg, Drága, ne hüljön meg, és legyen nagyon boldog az új évben.

*Sokszor csókolja a kezét
Aladár*

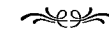
1942

Elég merész voltam, hogy elénekeljem Bernadett dalát, jóllehet nem katolikus vagyok, hanem zsidó: és a bátorságot ehhez a vállalkozáshoz egy jóval korábbi és jóval öntudatlanabb fogadalmamból merítettem. Már akkor, amikor az első verseimet megírtam, megfogadtam, hogy mindig és mindenben, amit csak írok, az isteni misztériumra és az ember szentségére próbálom irányítani az olvasó figyelmét – és ügyet sem vetek a korra, amely dühvel, megvetéssel vagy közönnnyel fordult el emberi sorsunk végső értékeitől.

– FRANZ WERFEL, Los Angeles, 1941. május

Jellemének sátáni természete

Az év véres eseményekkel kezdődött. Amikor a németek megszállták Jugoszláviát 1941-ben, Magyarország visszakarta az I. világháború után elcsatolt területek egy részét. A többnemzetiségű régió fellázadt a magyarok által bevezetett katonai rezsim ellen, és két borzalmas januári nap során a magyar katonák lemészároltak több mint 3300 embert Újvidéken (ez a város ma Szerbiához tartozik és Novi Sad a neve), köztük 1000 zsidót. Néhány ottani lakosnak sikerült elmenekülnie, ők vitték el az események hírét Budapestre, és a magyarok többsége elborzadt a történetek hallatán.

Január 5-én Heszlényi József altábornagy a Wehrmacht néhány magas rangú tisztjével folytatott megbeszélések során kijelentette, Magyarországot érdekelné 12 000 „idegen” zsidó Oroszországba szállítása. Ez összhangban volt Hitler elképzeléseivel, miszerint Európa úgy szabadulhatna meg a zsidóktól, hogy keletre deportálja őket. Január 20-án azonban a wannee-i konferencián jóval radikálisabb megoldás mellett döntött a náci vezetés: az európai zsidóság teljes megsemmisítését választották. Hamarosan hozzá is láttak a „végső megoldás” feltételeinek megteremtéséhez a német érdekszférába tartozó európai területeken, hiszen, mint azt a Reich Biztonsági Szolgálatának vezetője, Reinhardt Heydrich, a konferencia elnöke megjegyezte, a náci hatalomátvétel és 1941. október 31. között mindössze 547 000 zsidó emigrált a Reich, Ausztria és a protektorátusok területéről.

Márciusban egy sor hibás lépését követően Bárdossy László lemondott, és a régi vágású arisztokrata, Kállay Miklós lett a miniszterelnök. Kállay már ekkor is anakronisztikus személyiségnek számított Magyarországon. Az 1914 előtti világhoz tartozott, és teljességgel immunis volt az új kor szellemével, különösen pedig azzal a részével szemben, amely

a náci mozgalomban testesült meg. Hűvös és racionális elme volt, olyan férfi, aki elhatározta, hogy nem lepődik meg semmin: alkalmas volt rá, hogy egyensúlyozni próbáljon a németek és az angolok között, de arra, hogy a németek és az oroszok között tegye ugyanezt, már nem.

Aznap, amikor Kállayt beiktatták miniszterelnöki hivatalába, Chorin Ferenc egy memorandumot adott át neki, amelyben döbbenetes előrelátásról tett tanúbizonyságot. Azt írta, Németország máris elveszítette a háborút, és Magyarországnak kezdeményeznie kellene a kapcsolatfelvételt a Szövetségesekkel a béketárgyalások érdekében, valamint enyhítenie kellene a zsidóellenes rendeleteken. Rövid idő múlva Kállay is átnyújtott Horthy kormányzónak egy memorandumot, amelyben egy ötpontos programban vázolta fel, mit kellene tenni Magyarország függetlenségének és további, Trianon során elcsatolt területeinek visszaszerzésének érdekében.

Azt javasolta, mondjanak nemet a német követelésekre, de csak olyan mértékben, hogy még elkerülhessék a megszállást, őrizték meg a hadsereg függetlenségét, hangsúlyozzák kommunistaellenességüket, és tegyenek gesztusokat a németeknek, hogy elaltassák a gyanakvásukat. Azt is jónak látta volna, ha Magyarország megpróbál kapcsolatra lépni az angolokkal. Közölte, hogy tart majd néhány szenvedélyes hangú zsidóellenes beszédet, de csak a szavai lesznek radikálisak, a tettei nem. Azt remélte, ezzel sikerül eloszlatnia a magyar szélsőjobb és a németek gyanakvását.

Horthytól Kállay többé-kevésbé szabad kezét kapott a stratégiája megvalósítására, de tisztában volt vele, hogy sokkal elháríthatatlanabb akadályokkal is szembe kell néznie. Amikor miniszterelnöknek jelölték, egy ismerőse így gratulált neki:

– Miklós, most már nyeregben vagy!

– Igen – felelte Kállay –, de nincsen alattam ló!

Kállayt meghívták, hogy látogassa meg Hitlert kelet-poroszországi főhadiszállásán június elején, és ő megkérte Aladárt, hogy tartson vele. Aladárt ekkoriban nevezték ki a külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetőjévé, ahol az volt a feladata, hogy a németekkel kötendő szövetségről tárgyaljon – eléggé meglepő megbízatás, ha meggondoljuk, hogy apámnak széles körben ismert volt a náciellenes meggyőződése. Az utazás azt jelentette, hogy egy újabb randevújukat kellett lemondania Hannával. Ezen a nyáron jóval kevésbé rendszeresen járt le Iregre, mint korábban. Hanna természetesen megbántódott, és ezt eleinte a szótlan-ságával is érzékeltette, de aztán persze megengesztelődött. Ahogy apám

írta neki: „Azt hiszem, föltaláltunk egy új társasjátékot, az a neve, hogy »Haragszom-rád-ne-haragudj-rám!«... De van egy nagyon fontos eredménye a játéknak: még jobban szeretem, mint valaha, és még optimistább vagyok a jövőnkkel kapcsolatban, a Maga egész sor kétsége ellenére.”

Néhány nappal később a főnöke, Szentmiklóssy Andor és a miniszterelnök társaságában apám felszállt a Kelet-Poroszországba induló vonatra. Ott már várta őket a berlini magyar követ és a követség néhány munkatársa, valamint a német külügyminiszter, Joachim von Ribbentrop munkatársai. Apám és Szentmiklóssy részletes instrukciókat kaptak arra nézve, melyik ajtón kell a miniszterelnöknek kiszállnia, és melyik vágány mentén kell felsorakozniuk: *„az új protokoll marciális, és semmit sem bíz rá az egyén jólneveltségére és tapintatára”* – jegyezte meg apám. A budapesti német katonai attasé, aki szintén elkísérte őket, boldogan, az ironia legcsekélyeb jele nélkül felsóhajtott: *„milyen jó, ha az embernek mindig megmondják, mit kell csinálnia, és így nem kell semmire sem gondolnia”*. Apám egy olyan *„porosz paradicsomban”* találta magát, ahol *„az angyalok [...] főleg parancskiosztással és az üdvözültek kizárólag engedelmeskedéssel vannak elfoglalva.”*

A Führer étkezőkocsijában ettek, a függönyöket a vacsora egész idejére behúzták, és ezt a eljárást, meglepő módon, *Kameradschaftverdunkelung*nak (hozzávetőleges fordításban „bajtársias elsötétítésnek”) nevezték, mert azt a célt szolgálta, hogy a szegény, éhes németek ne lássák, milyen pazar fogásokat szolgálnak fel a magas méltóságoknak. Apám lelkiismeretét nem sikerült elaltatnia a *Kameradschaftverdunkelung*nak, nem tudott nem tudomást venni az étkezőkocsiba bekukucskáló, éhes német szemekről. Az első esti társas összejövetelen *„a beszédes Bodenschantz tábornok első alkalommal három pár virslit vett a tányérjára”*.

Másnap Hitlerrel ebédeltek. A magyarok kordonon át léptek be a főhadiszállás területére, egy kis bunkervárosba, amelyet üde nyári erdők, virágzó orgonabokrok és szögesdrót kerítések vettek körül. Hitler két alacsony mennyezetű bunkerszobában lakott, az étkező konferenciatermként is szolgált 1941 kemény telének nyolc hónapja alatt. A falat térképek borították; Enno von Rintelen tábornok, a római katonai attasé, elég óvatlanul megjegyezte, hogy ezeken a térképeken nem látszik igazán jól, mennyivel nagyobb Ázsia Európánál. Az egyik falon egy olyan páncélos lovagot ábrázoló fametszet függött, aki a pajzsán horogkeresztet viselt.

Ebben a barátságos légkörben Aladárnak eszébe jutott, milyennek látta Hitlert az első alkalommal 1933-ban a Sportpalastban, ahol először volt

alkalma megtapasztalni Hitler rendkívüli személyiségét és „tekintetnek szuggesztív erejét”. Az a Hitler, aki most óriási mennyiségű salátáját fogyasztotta vele szemközt, láthatólag meghízott, az arca dagadt volt, és sápadt. Jodl tábornoknak ideges eredetű bőrküütése volt, és Keitel és von Ribbentrop is elnehezdedtek. Valamennyien fáradtnak tűntek, meglátszott rajtuk a nem éppen sikeres orosz hadjárat sok feszültsége.

Hitler nyugodt volt az ebéd alatt, szabadon beszélt, gondolatai a szokásos paranoid képzettársítások mentén csapongtak. Aladár élénken emlékezett rá, miket mondott:

Hogy Roosevelt éppolyan örült, mint Wilson volt, és hogy rövidesen be fogják szállítani a bolondokházába.

De úgy kell az amerikaiaknak: ők is örültek, ha egy örültre bízták a sorukat, ráadásul *már másodszor!*

Az egész orosz gazdasági élet arra épül, hogy mindenki becsapja a másikat, elsősorban a zsidók, ők mindenkit becsapnak.

A nagybirtokok rendkívül fontos szerepet játszanak az egyes országok gazdasági életében. A földosztás katasztrofális eredménnyel járna, ő a maga részéről soha nem támogatná a kisbirtokok rendszerét.

A városi ember soha nem maradna meg falun, csak ha parasztlányt vesz feleségül. A leszerelt katonákat majd földdel akarja kártalanítani, de csak abban az esetben, ha parasztlányt vesznek el. Ha ilyen feleség ösztökéli őket, a kisbirtokosok is sokra juthatnak, és ezzel növekszik a paraszti réteg stabilitása.

Aladár figyelt, fülelt, és tárgyilagos jegyzeteket készített az eseményekről, lejegyezte a beszélgetés minden fordulatát. Miközben Hitler monológját hallgatta, Aladárban hatalmas belső átalakulás ment végbe. Korábban sem becsülte alá azt a veszélyt, amit Hitler jelentett – ami azt illeti, az első egyike volt a külügyminisztériumban, aki felhívta rá a figyelmet, és jóformán attól a pillanattól fogva, hogy a nácik hatalomra kerültek, náciellenes volt –, de Hitler jellemének sátáni természetét csak ekkor ismerte fel.

Aladárt ez a látogatás fölrázta egykedvűségéből. Többé már nem érhetette be annyival, hogy csak áll és figyel, elvégzi a rá rótt feladatokat, és mindössze szavakban ellenzi a németekkel való túl szoros szövetséget. Az ellenállást ettől kezdve erkölcsi kötelességének érezte. Úgy érezte, eljött a pillanat, amikor minden jóra való, becsületes embernek bátran kell cselekednie. Tudta, valamit tennie kell annak érdekében, hogy Magyarországot kiszabadítsa a tengelyhatalmak szorításából.

Aztán a Führer eltűnt, a többiek pedig kimentek a szabadba dohányozni. Aladárnak ekkor az eszébe villant, hogy jöllehet már harmadszor látta Hitlert közelről, még mindig nem tudja, milyen színű a szeme. (Kék volt.) Kelet-Poroszországban júniusban még javában tartott a tavasz: a levegőt orgonaillat járta át, a környékbeli erdők zöldje még tavasziasan üde volt. A táj szépsége gyötrelmes ellentétben állt az imént hallottak minden csúfságával. Ez a látogatás észrevétlenül, de visszavonhatatlanul radikalizálta apámat.

Aladár még pesszimistább hangulatban tért vissza Budapestre, mint ahogy elindult. Azonnal Iregre utazott, és talált rá időt, hogy mindent elmondjon az ottaniaknak, amit látott és tapasztalt. Három teljes napot töltött Hannával, bámulták a holdat, sétáltak a parkban, leültek a lépcsőkre az úszómedence közelében, és Aladár itt visszanyerte azt a nyugalmat, amelyet a nagyvilág történései megzavartak.

Nem tudhatni, hol szerezte meg, de Aladár elhozta Hannának az amerikai emigrációban élő, Németországban betiltott, katolizált német zsidó Franz Werfel legújabb könyvét, a *Das Lied von Bernadette*-et. A könyv Bernadette-ről, egy lourdes-i kislányról szól, akinek többször is megjelent Szűz Mária. Bár Aladár édesanyja buzgó katolikus volt, őt magát, magyar szokás szerint, az apja vallásában, kálvinistának nevelték. De a katolikus miszticizmus mindig is erősen vonzotta, és az egyszerű parasztlány látomásainak története mély hatást tett rá. „Rendkívül örülök, hogy Bernadette Magára is úgy hatott, mint énám – írta Hannának júliusban –, és hogy ezek szerint együtt kívánjuk megnézni [a lourdes-i] Massabiillet.”

El is mentek – harmincegy évvel később.

Tehetlenség is, de elhatározás is

1942-ben a magyarok többségének még sikerült normális életet élnie. Igaz, a kávé már nagy ritkaságnak számított, a benzint jegyre adták, és a kenyér sokszor savanyú volt. Kevés gabona termett abban az évben, és sok más élelmiszerhez is nehezen lehetett hozzájutni, de a magyaroknak még mindig jobban ment a soruk, mint Európa többi részének. Arról, hogy háború van, csak az újságcikkek meg a filmhíradók árulkodtak, meg a hírek a rádióban, teli vészterhes utalásokkal a tengelyhatalmakra meg a Szövetségesekre, és a lengyel és osztrák menekültek elgyötört arca. Azt nem lehet mondani, hogy a háború pusztító elvontság lett volna számukra, de egyelőre nem is kellett pusztításait a saját bőrükön tapasztalniuk.

Apám sok évvel később ezt írta: „1942 egyik nagy anomáliája volt, hogy a sorozatos fordulatok egyelőre milyen kevésbé érintették az ember magánéletét. A háború terhe minden vonatkozásban megnőtt: a második hadsereg és a munkaszolgálatosok bizonyos értelemben áldozatok voltak Hitler kiengesztelésére, a többség, az ország relatív zavartalanságának és nyugtának megvásárlására.”

Irgen ennivalóban is bővelkedtek, így még az élelmiszerhiány kisebb-fajta kényelmetlenségeit sem kellett megtapasztalniuk. Hanna és Aladár folytatták autós csavargásaikat a Pest környéki kis városokban és falvakban, erdők ösvényein, amelyek jótékony félhomálya eltakarta őket az emberek szeme elől, a könnyen megmászható, dombnál alig magasabb hegyek között. Ha volt is valami védett és nem egészen valóságos abban az életben, amit éltek, ugyanakkor volt valami nemes dac is abban az elhatározásukban, hogy amíg csak lehet, úgy élnek, mint korábban. Ha volt is valami bűnös a könnyedségükben és kiváltságos helyzetükben, volt valami tiszteletre méltó is abban, hogy nem akartak elmenekülni az országból.

Pedig 1942-ben számos alkalom kínálkozott a menekülésre. Marianne és Móric nagyapám rövid kirándulást tettek Svájcba, és míg odavoltak, Hanna és Puppá sürgős telefonhívást kapott Balogh Józseftől, az írótól és szerkesztőtől. Mondjátok meg a szüleiteknek, hogy maradjanak Svájcban, figyelmeztette őket Balogh, mert itt valami borzasztó dolog készül, és később még sokkal, sokkal rosszabb is lehet!

Lehet, hogy Baloghnak, aki kiterjedt baráti körrel és kapcsolati hálóval rendelkezett Nyugaton, eljutott a fülébe valami sötét hírfoszlány Auschwitzról, hiszen a zsidók tömeges legyilkolása hivatalosan annak az évnek a júniusában kezdődött meg? Vagy talán a Reinhard Heyndrich elleni prágai merénylet híre ijesztette meg? Öt hónappal a wannsee-i konferencia után, mikor is Heyndrich diadalmasan bemutatta a teljes európai zsidóság kiirtásának részletesen kidolgozott tervét, merényletet követtek el ellene, és olyan súlyosan megsebesítették, hogy egy héttel később, június 4-én belehalt sérüléseibe. Öt nappal később a nácik bosszúból a szó szoros értelmében eltörölték Lidicét a föld színéről, és Baloghot talán ez indította arra a gondolatra, hogy Svájc mégiscsak biztonságosabb hely, mint Budapest.

De ennek a figyelmeztetésnek mindössze annyi lett az eredménye, hogy a nagyszüleim csak még jobban siettek haza. A háború első éveiben rengeteg alkalmuk lett volna emigrálni, de valami mégiscsak itthon tartotta őket Magyarországon, ami – ahogy Móric nagyapám jellemezte akkori, ellentmondásos érzéseiket – „tehetlenség is volt, de elhatározás is”. Rengeteg finom, de eltéphetetlen szál fűzte egymáshoz a család tagjait, olyan szorosan, hogy a kapcsolatoknak ez a szövevénye végül is mozdulatlanságra kárhoztatta őket. Rövid memoárjaiban Móric nagyapám ezt írja: „A szokott környezet elhagyása, melyben nem csak kényelmünk, de szerepünk is volt, nem csak életmódunkat érintette volna közről, hanem hiúságunkat is, hiszen külföldön csak igen szűkös életről lehetett volna szó és névtelen életről.”

De nemcsak a hiúságuk tartotta őket otthon, és nem is csak a kényelmes élet mohó vágya: ezekre az indítékokra nagyapám mint „alsóbbrendű okokra” utalt. De voltak magasabb rendű indítékaik is.

...mindazok, akikkel politikailag együttműködtünk, akikkel együtt éltünk és együtt tervezgettünk, és akik még könnyebben távozhattak volna, mert legtöbben még külföldön is jelentettek volna súlyt, mindazokban, bár világosan látták ők is az összeütközést, melynek el kellett következnie,

megmaradtak a helyükön. És ha ők helyesen vagy helytelenül, de így cselekedtek, nem tudtam komolyan foglalkozni az ideiglenes kivándorlás gondolatával, mert azt egyedül cselekedvén oly ügy elhagyását jelentette volna, melyért barátaim tovább küzdenek, és amelynek érdekében bármely kis mértékben ugyan, talán hasznos lehetek.

Így aztán az élet nagyjából ugyanúgy folyt 1942-ben is, mint az előző évben. Mindjárt Pünkösöd után a család összecsomagolt, és leutazott Iregre. Hanna és Aladár, ha csak tehették, találkoztak. Arra is találtak időt, hogy a szokásos autókirándulásra induljanak, bár amióta a benzint csak jegyre adták, sosem lehettek biztosak benne, hogy lesz-e elegendő üzemanyaguk egy hosszabb úthoz. Aladár Kornfeldéknél már-már családtagnak számított, gyakran olyankor is együtt ebédelte Móríc nagyapámmal, amikor Hanna Iregen volt.

Aladár szüleit és Lillyt is meghívták Iregre, bár ez a látogatás anyámnak alighanem komoly gyötrelmeket okozhatott. Lillyt már sikerült elbájoznia, sőt valami barátságféle is kialakult kettejük között. De Aladár szüleinek, elsősorban Saroltának az előítéletei és fiával kapcsolatos ambíciói nyílt titkok voltak, és bármennyire bízott is Hanna Aladár szerelmében, azzal is tisztában volt, hogy az anyjának hatalmas befolyása van rá. De a látogatás simán lezajlott, egy apró incidenstől eltekintve, mikor is idősebb Aladár, aki azt hitte, hogy Hanna hallótávolságon kívül van éppen (vagy talán nem is hitte azt, ki tudja), azt kérdezte a fiától: „Ha már annyira odavagy ezért a családjért, miért nem inkább a csinosabbik lányukba szerettél bele?”

Negyven évvel később anyám úgy mesélte el nekem ezt a történetet egyszer-kétszer, mintha roppant mulatságos lenne, bár mindketten tudtuk, hogy valójában borzalmas volt.

Ha Aladár apja tudott volna Puppa romantikus hajlamairól, bizonyára nem találta volna olyan jó ötletnek, hogy Aladár inkább őt válassza Hanna helyett. Puppa szerelmi élete meglehetősen komplikált volt. Marianne unokatestvére, Vera, Zwack Jánoshoz ment feleségül. Zwack a fivérével együtt társtulajdonosa volt a nagy családi likörgyárnak, ahol Magyarország egyik legnépszerűbb gyomorkeserűje, a Zwack Unikum készült. János, akit a családban becenevén, Cokóként emlegettek, elbűvölő modorú, magabiztos nőcsábász volt, és huszonegy évvel idősebb Puppánál. Puppa még csak tizenhét éves volt, amikor Jánost elbűvölte álmatag érzékiségevel. Egymásba szerettek, és ez a heves, bár titkos szerelmi viszony tizenkét évig tartott.

Felesége és kisleánya, Péter révén János teljességgel beleilleszkedett a családba, a szabadságát többnyire Derekegyházán töltötte, de Iregre is el-ellátogatott. Puppa ragaszkodott a függetlenségéhez és a zavartalan egyedüllét lehetőségéhez: gyakran mondogatta, hogy legfeljebb akkor menne férjhez, ha ő és a férje külön lakásban lakhatnának. Jó néhány korban hozzáillő fiatalember udvarolt neki, néhányan szabályszerűen meg is kérték, de Puppa beérte a Cokóval folytatott szerelmi viszonnal.

De 1942-ben már nem volt olyan fiatal, és a viszonyt sem lehetett többé titokban tartani. Egyik nap Vera meghívta Puppát teázni Zwackék budai várnegyedben lévő, gyönyörű lakásába. A szobalány felszolgált a teát. Váltakozva néhány udvarias mondatot, aztán Vera, aki mindig is igen gyakorlatias asszony volt, a lényegre tért.

Közölte Puppával, hogy Cokó az ő férje, és hogy soha nem fogja elhagyni a családját Puppa kedvéért. Puppa fellélegzett: úgy látszik, ez könnyen fog menni.

– Hidd el, Vera, eszem ágában sincs hozzámenni! – nyugtatta meg a nagynénjét. – Én egyáltalán nem akarok férjhez menni, az pedig, hogy a te családi életedet felforgassam, álmomban sem jutna eszembe. Hidd el, én egyáltalán nem fenyegetem a te házasságodat!

Tehát a klasszikus, már-már vígjátékba illő szituáció, a feleség és a szerető találkozási szolid, jól nevelt teázással szelídült. Egyikük sem érzett szikrányi gyanakvást vagy féltékenységet sem. Talán mert ez a viszony már olyan hosszú ideje tartott, mind a két nő alkalmazkodott a helyzethez. Különben is, abban az időben a felső tízezer egy része meglehetősen rugalmasan értelmezte a hitvesi hűséget.

A két nővér élete addig is tükörképe volt a másikénak – mindig egyforma ruhákat viseltek, séta közben egymáshoz igazították a lépteiket, együtt utaztak és egy szobában aludtak, és ugyanazon az időszakra vendégen kuncogtak a vacsoránál –, de ebben az időszakban anyámnak és a nagynénémnek még egy további hasonló tapasztalatban volt részüik. Bár más és más okból, de mindketten olyan szerelmi kapcsolatot folytattak, amelyet titkolni kellett a külvilág előtt.

Hanna a legszűkebb családon kívül szinte senkinek nem beszélhetett az apámmal való kapcsolatáról a politikai helyzet, az antiszemitizmus és az értelmetlen előítéletek miatt. De legalább az az öröme megvolt, hogy a családja teljesen nyíltan befogadta Aladárt. Amikor pedig egyedül volt, Aladár őszinte és bizalmas hangú leveleinek örülhetett, amelyekből azon

a nyáron majdnem minden héten érkezett egy. Anyámból a levelekben most már „Drága Hancsi” lett, akire apám „állandóan gondolt”. Apám beszámolt mindenről, amit tett, mindenkiről, akivel találkozott, és arról is, hogy miről beszélgetett velük, és hogy mennyire szenved a melegtől. Kapcsolatuk elért a csöndes, nyugodt meghittségnek arra a fokára, hogy olyankor, amikor el kellett válniuk egymástól, egy darabig egyikük sem találta a helyét.

„Egyelőre igyekszem újból megszokni a Hancsimentes életet – írta Hannának apám –, nem esik könnyen. Az ember olyan hamar és olyan könnyen beleszokik a jóba, és oly nehezen szokik le róla. Mert bizony nagyon jó volt Magával lenni, tudni, hogy mindig elérhető közelségben van és este azután kilopakodni a padhoz és csak Magával lenni. Köszönöm Drágám Magának azt a sok kedvességet és az együttlétet. Egy darabig megint lehet élni belőle, várva, hogy megismétlődjék. Tudja mindez sokszor már annyira természetes és magától értetődő, hogy az ember szinte oly keveset tud írni róla, mint a lélegzésről.”

II. FEJEZET

Egy keresztény vállalkozás

A Weiss Manfréd-műveknek tehát a világ szemében keresztény vállalkozás-sá kellett válnia, és ez csak úgy volt lehetséges, ha a tulajdonjog legalább 51%-a keresztények kezébe kerül. Szerencsére a Weiss család sok tagjának volt keresztény házastársa – például Elsie, György felesége –, és ezek, valamint az ő rokonságuk, illetve sok barát is megfelelt ennek a követelménynek. Így ők megkaptak a konszern részvényeiből annyit, hogy azok együttesen kitegyék az 51%-ot, anélkül hogy ezzel kikerült volna a család kezéből az irányítás.

A megelőző évtizedben a gyár óriási terjeszkedésbe fogott, egyebek között most már autókat is gyártott WM elnevezéssel (a márkanév Weiss Manfréd monogramjára utalt). A 30-as években megalapították a Weiss Manfréd Repülőgép- és Motorgyárat. A gyár személyautókat készített a taxivállalatoknak, ezenfelül traktorokat, tankokat és legújabban repülőgépeket is.

Ahogy a háború tovább folyt, a német légierőnek és a magyar kormánynak egyre több repülőgépre volt szüksége, de a gyártó cég neve sehogyan sem volt ínyére a német megrendelőknél. Weiss Manfréd Repülőgép- és Motorgyár – ennek a névnek gyanúsán zsidós csengése volt, így aztán ezt a részleget átkeresztelték Dunai Repülőgépgyárrá.

Billitz Vilmos ügyvéd, a gyár igazgatója szoros kapcsolatokat tartott fenn mind a magyar, mind a német hadügy- és pénzügyminisztériummal. Ez a vállalkozás olyannyira titkos volt, hogy még Jenőnek és Alfonznak, Weiss Manfréd két fiának sem volt szabad belépniük a gyárnak abba a részlegébe, ahol a repülőgépgyártás folyt.

A zsidók és keresztények közötti választóvonal a társadalmi élet minden területén egyre élesebb lett. Zsidó származású férfiak nem szolgálhattak

a reguláris hadseregben, viszont munkaszolgálatra behívták őket – a munkaszolgálatos századokba, ahol rettenetes körülmények között dolgoztak. A zsidó tiszteket megfosztották a rangjuktól. 1942 februárjában, amikor egy zsidó zászlóaljat készültek kiküldeni az orosz frontra, a kormány úgy rendelkezett, a zsidóknak civil ruhát kell viselniük, sárga vagy fehér karszalaggal.

1942 elején egyre több zsidó férfit hívtak be munkaszolgálatra úgynevezett SAS-(sürgős, azonnali, soron kívüli) behívóval. Az a tény, hogy a gyár harci repülőgépeket állított elő, és így fontos háborús célokat szolgált, most hasznosnak bizonyult, és biztosítékot jelentett rá, hogy az ott dolgozókat nem hívják be munkaszolgálatra.

Györgyöt azonban mégiscsak behívták tényleges munkaszolgálatra, és egy olyan századba osztották be, amelyet az orosz frontra küldtek ki, igen rossz felszereléssel. És mennyire más volt most ez a szolgálat, mint amikor először katonáskodott a harmincas években: akkor még az is megesett, hogy egyik sofőrjükkel Iregről valóságos kis lakomát hozatott fel a századának: vadhúst, salátát, sült csirkét, fantasztikus süteményeket, és hozzá remek borokat. Ez a mostani behívó azonban halálos veszélyt jelentett, és bár a család nem tudhatta, mennyire komoly a veszély, azért a minisztériumi ismeretségeiken keresztül minden követ megmozgattak György érdekében.

Amilyen elviselhetetlenül meleg volt 1942 nyara, olyan gyilkosan hideg volt abban az évben a tél. Zsidó orvosokat, ügyvédeket és üzletembereket küldtek ki az orosz frontra, az öltözkük civil ruhából, egy kis sapkából, no meg abból a bizonyos karszalagból állt. Ezeket az embereket ágyútölteléknek szánták, és két okból küldték ki őket a frontra: egyrészt azért, hogy az orosz tűzerő kevesebb kárt tegyen a tényleges hadseregben, másrészt azért, hogy így, katonának álcázva őket szabaduljanak meg a zsidóktól. Áprilisban a parancsnokok azt a parancsot kapták, hogy a munkaszolgálatos századoknak legalább 15%-ban zsidókból kell állniuk, még hozzá lehetőleg olyanokból, „kik vagyonuknál vagy hírnevüknel fogva kiemelkedő szerepet játszottak”.

Léven fiatal, egészséges férfi, Györgyöt is besorozták. De a hadügyminisztérium egyik magas rangú alkalmazottja, Oláh István nagyon kedvelte Marianne-t, György anyját. Oláh járt Iregen, ellátogatott a Lendvay utcába is, és Marianne valósággal elbűvölte. De vajon hajlandó lesz-e beavatkozni György érdekében? Tudja, hogy ez igen nagy kérdés, mondta Marianne, és megértené, ha Oláh azt mondaná, hogy nem tehet semmit, de ha csak egy jó szót szólna a fia érdekében, már az is olyan sokat jelentene!

Persze, persze, majd meglátja, mit tehet...

György elbúcsúzott a családjától, és már a szó szoros értelmében rajta volt a frontra induló vonaton, amikor Oláh megtalálta, és elmagyarázta a szakasztisztnak, hogy György a Weiss Manfréd-gyárban dolgozik, és teljességgel nélkülözhetetlen a hadiipari termelés számára. György még aznap délután hazatérhetett.

A zászlóaljat, amelybe beosztották, szinte az utolsó emberig lemeszárolták a Don mellett, a voronyezsi csatában.

Érdekes módon sok magyar, aki nem volt zsidó, és az a veszély sem fenyegette, hogy behívják katonai szolgálatra, képes volt tudomást sem venni a háborúról. Budapesten nem volt elsötétítés, a légiveszélyt jelző szírének nagy része berozsdásodott vagy eldugult, és nem lehetett megszólaltatni őket. De mindez megváltozott 1942. szeptember 4-én, amikor az oroszok először bombázták Budapestet. Magyarország hosszan tartó, vilanyfényes érintetlenségének ezzel vége szakadt, eljött az elsötétítés ideje.

Amikor a bombák hullani kezdtek, Hanna éppen Iregen volt, és ott volt Aladár anyja, Sarolta is, aki egész nyáron szívproblémáktól szenvedett, és úgy érezte, az iregi légkör nagyon jól tesz neki. Aladár és apja éppen hazatértek egy iregi látogatásból, és békésen üldögéltek a lakásukban egész délután, az apa cigarettát töltött a fiának, és arról panaszkodott, hogy nem jó megöregedni: *„este békésen üldögéltünk egymással szemben, ő újságokat olvasott [...], én patience-et raktam, amikor megszólalt a szíréna”* – írta Aladár pár nappal később, szeptember 8-án Hannának. *„Nem mentünk le az óvóhelyre, mert [...] csak elvétve hallatszott egy-egy tompa dörej. A Duna fölött szépen világított a »Stalin gyertya« és a pesti horizonton néhány robbanás vörös fényét láttuk. Az első pillanatban kissé meg voltunk ijedve, de aztán nagyobb [olvashatatlan] nélkül vártunk egy óráig. Ekkor megúntuk a dolgot és lefeküdtünk, elalvás előtt még hallottam a lefűjást.”*

A Budapestre hulló bombák csak egy töredékét jelentették annak a nagy, összehangolt légítámadásnak, amelyet az amerikai, angol és orosz bombázók Európa számos pontja ellen intéztek. Az amerikai gépek a Le Havre-i kikötőt és a roueni vasútvonalat bombázták, miközben angol repülőgépek százai bombázták Brémát. Eközben az orosz gépek Bécs, néhány német város és Budapest ellen intéztek légítámadást.

Ez volt az első alkalom, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia két nagyvárosát bombázták egyszerre. Ahogy a *The New York Times* írta: „Az orosz bombázás és nyugatról induló angol-amerikai légítámadások kisebbfajta

hisztériát okoztak a tengelyhatalmak országaiban, amint azt a semleges városokon keresztül érkezett jelentések is tükrözik. De a leghatékonyabb légitámadást – folytatta a cikk szerzője –, mégiscsak az oroszok intézték Budapest ellen, ahol moszkvai jelentések szerint a bombázások harminchárom ponton okoztak tüzet.” Nyolc ember halt meg a bombatámadások során, és huszonegyen megsebesültek.

C. A. Macartney, egy Budapesten élő angol történész, aki jó barátságban volt Aladárral és Kornfeldékkal, és melléleg az angol titkosszolgálatnak is dolgozott, azt írta, hogy „a légitámadásokról a magyar sajtó komikus módon a sértett ártatlanság hangján számolt be”.

De ez a légitámadás fölrázta az országot tompa nyugalmából. A kormány kötelezővé tette az elsötétítést minden éjszakára. Budapestet pár nap múlva ismét bombázták. Azon a napon, amikor Sarolta visszatért, mint Aladár írta, „rendkívüli jó kondícióban”, újra felzúgtak az időközben javított szirénák. „Mami [...] bizony szörnyen megijedt, s mi vele együtt. A szíve úgy kopogott, mint egy megvadult gép...” Ez alkalommal a család lement az óvóhelyre, és ott mindnyájan meg is nyugodtak: de ebben az időszakban Aladár leginkább az édesanyja egészségéért és lelkiállapotáért aggódott.

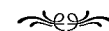
Aztán Hanna hogyléte felől érdeklődött. „Maga, kedves, hogyan töltötte a kritikus éjszakát? Hallott valamit egyáltalában, vagy pedig csak utólag tudta meg, hogy volt egyáltalában valami? Remélem, nem ijedt meg, és nem fél feljönni Budapestre. Ha a legkisebb aggodalom is volna Magában, akkor ne jöjjön, igazán nincs értelme, hogy kitegye Magát ilyen ijedelmeknek. Mondanom sem kell, hogy ez nem jelenti azt, mintha nem akarnám látni, sőt – de hát mégiscsak fontosabb, hogy ne ijedjen meg.”

De hát hogy is ne félt volna? A bombázás csak a legújabb volt a fenyegető veszedelmek sorából. Félt attól, hogy sose tudnak majd összeházasodni. Félt attól, hogy meghalnak a szülei. Félt a németektől, és még náluk is jobban az oroszoktól. Félt attól, hogy apám megsebesülhet, elveszítheti az állását, vagy elpusztulhat valamelyik útja során. Félt attól, hogy apám végül ráun. Félt attól, hogy a légitámadásokat újabbak követik majd, és ők meghalnak vagy megsebesülnek. De Iregen kevésbé félt, mint Pesten, mert Ireg a korszellemtől elzárt, biztonságos világ volt.

De Hanna azért csak félt, és utálta magát érte. Ő volt a család egyetlen tagja, aki megengedte magának ezt a gyöngeséget. De azért összeszedte a bátorságát, és – bombázás ide, bombázás oda – felutazott Budapestre, mert Aladár újabb utazásra készült – ezúttal Lisszabonba.

12. FEJEZET

És Magyarország?

Aladár elkísérte a braziliai nagykövetet, Freitast és feleségét Portugáliába, ahol találkozott a Rio de Janeiró-i magyar követtel. A hivatalosan „diplomatacserének” nevezett utazásra azért került sor, mert Brazília aláírta az Egyesült Államokkal a Rio de Janeiró-i szerződést, ami gyakorlatilag annyit jelentett, hogy megszűntek a diplomáciai kapcsolatok Brazília és korábbi barátai, a tengelyhatalmak között. Magyarország utolsóként szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat Brazíliával, több okból is, nem utolsósorban azért, mert Magyarország braziliai nagykövete ifjabb Horthy Miklós volt, a kormányzó fia, és ő nem tagadta, hogy nagyon kedveli az országot. De végül a szakítást nem lehetett tovább halogatni, és apám a követség néhány másik alkalmazottjának kíséretében egész Európát átutazta Lisszabonba menet.

Apám örült, hogy nyugatra utazhat, és láthatja az óceánt. Határozatlan és bizonytalan formában még az emigrálás gondolata is megfordult a fejében, de nem komolyan. Őt is Magyarországhoz kötötte a tehetetlenségnek és elhatározásnak ugyanaz a keveréke, amelytől a Kornfeld család is szenvedett. A francia-spanyol határon át kellett volna szállniuk egy másik vonatra, mert a spanyol vasutak széles nyomtávú szerelvényeket használtak. De a spanyol állomásfőnök csak a vállát vonogatta, azt mondta, nincs mozdonya, továbbá fogalma sincs róla, mikor sikerül kerítenie egyet, és készüljenek föl rá, hogy igen hosszú ideig kell várakozniuk.

Aladárban ekkor feltámadt a diplomata-énje, és vitába szállt az állomásfőnökkel. Közölte, hogy már hetek óta tárgyalnak a spanyol kormánnyal erről az útról. A magyarokat biztosították róla, hogy minden zökkenőmentesen fog lebonyolódni. De az állomásfőnök továbbra is csak a vállát vonogatta. Aladár telefonálni akart a madridi magyar követségre.

Van itt valahol egy telefon? – kérdezte. Erre újabb, ezúttal megvető vállvonogatás volt a válasz. Ekkor a brazil követ avatkozott közbe. Közölte az állomásfőnökkel: „Van ezer szál cigarettám, és két mozdonyra van szükségem. Ha ad mozdonyokat, megkaphatja a cigarettát.”

Egy órába se telt, és úton voltak Portugália felé.

Aladárt mélyen megrázta mindaz, amit a vonatablakból látott. A spanyol polgárháború ekkor már három éve véget ért, és mégis, mindenütt éhező gyerekeket, romos épületeket és döbbenetes nyomorúságot lehetett látni. Aztán átlépték a portugál határt: kedélyes, tiszta állomásra érkeztek, amely bőségesen el volt látva újságokkal, cigarettával és csokoládéval. Ahogy a vonat a békés portugál táj dombjai és olajfaligetei között kanyargott, Aladár alaposan szemügyre vehette Salazar országát, amely annyira foglalkoztatta a magyar konzervatívok és katolikusok képzeletét. Egy jóindulatú tekintélyuralmi rendszer, amely egy virágzó gazdaságot és kényelmes semlegességet élvező ország felett uralkodik – szép álom, amelynek valóra válását csak az igen kedvező földrajzi helyzet tehetné lehetővé.

Csaknem két hétig maradtak Lisszabonban, élvezték a szabadságot, a kávé és a lisszaboni magyar kolónia társaságát. A Yankee Clipper nevű repülőgép, amely alig huszonhat óra alatt tette meg az utat New York és Southampton között, többször is megállt Lisszabonban amíg ott voltak, és elhozta a postájukat meg a *The New York Times*. Végül visszatértek Budapestre, Európa nyugati csücskéből a tengelyhatalmak befolyási övezetének kellős közepébe, és magukkal hozták a kormányzó fiát, valamint hatalmas mennyiségű kávé meg teát a külügyminisztérium és természetesen a Kornfeld-háztartás számára. Milyen kíváncsian hallgathatta a család a lisszaboni beszámolót! Még sohasem járt egyikük sem Portugáliában, de éppen ezért milyen egzotikusnak és izgalmasnak találhatták, amit Aladártól hallottak róla!

A németek úgy vélekedtek, hogy a befolyási övezetükhöz tartozó országok közül Magyarország mutatja a legkisebb készséget arra, hogy megszabaduljon zsidó polgáraitól. Bármilyen erős szavakkal nyilatkozott is róluk Kun Béla uralma után, Horthy tisztában volt vele, Magyarország számára milyen fontosak a zsidók, és semmi kedve nem volt egy követ fűjni a legvéresebb szájú antiszemitákkal, legyenek azok akár németek, akár magyarok. De 1942 nyarán, néhány hónappal a wannsee-i konferencia után mégiscsak kidolgozták a konkrét terveket Magyarországra vonatkozóan is.

Ráadásul amikor Magyarország visszakapta a Trianon során elveszített területek egy részét, ezzel visszakerült hozzá az illető területek zsidó lakossága is, és ezzel a magyarországi „zsidókérdés” is nagyobb területet érintett.

Németországban a D osztály vezetője (vagyis a belügyminisztériumé, mert D Deutschlandot jelentett), Martin Luther maga is részt vett a wannsee-i konferencián. Ugyanakkor ő volt a vezetője egy bizonyos másik részlegnek is, amely egyike volt a legfontosabb hivataloknak azok közül, amelyeknek gondoskodniuk kellett arról, hogy a befolyási övezetükbe tartozó országokban is bevezessék a „végső megoldást”. Luther vázolta, milyen lépéseket kell megtennie a magyar kormánynak ahhoz, hogy még inkább összhangba kerüljön a Reich álláspontjával. Engednie kell, hogy a németek áttelepítsék a magyar zsidókat, kötelezővé kell tennie a sárga csillag viselését, ki kell dolgoznia egy stratégiát arra, hogyan szorítsák ki a zsidókat az ország gazdasági és kulturális életéből. Ki kell sajátítania a zsidók tulajdonát, hogy a zsidó tőke többé ne legyen jelen Magyarországon.

Kállay csak megvetéssel tudott beszélni ezekről a követelésekről, de eléggé realista volt ahhoz, hogy tudja, ha kereken megtagadja őket, nem sokáig maradhat miniszterelnök. Megpróbálta meggyőzni róla a németeket, hogy Magyarországon a zsidók egészen más szerepet játszanak, mint más országokban, ezért a velük való bánásmódnak is másnak kell lennie. Nagyon sok magyar zsidó vidéken él, így szó sincs róla, hogy befolyásukkal megfertőznék a városok életét. A magyar zsidók rendkívül fontos szerepet játszanak az ország gazdasági életében – sokkal fontosabbat, mint más országokban. A Weiss, Chorin és Kornfeld családok csak egy részét alkotják – igaz, nagyon fontos részét – a tekintélyes zsidó pénzügyi és ipari bázisnak, és ez a bázis a Reich érdekében dolgozik. Ráadásul a magyar zsidóság elszigetelt, nincs olyan nemzetközi befolyása, mint a francia, svájci vagy amerikai zsidóknak, és ezért jóval kevésbé veszélyes is.

Október 22-én Kállay beszédet mondott a kormánypárt konferenciáján, amelyben, mondhatni, pengeélen táncolt: sikerült elkerülnie, hogy fölesküdjön a nácik antiszemitizmusára, de azt is, hogy a kormányt teljesen elhatárolja az antiszemita programtól. „*De szembeszállok ugyanígy nemcsak a zsidósággal, hanem mindazokkal is, akik más problémát ebben az országban nem látnak, mint a zsidókérdést. Sok más olyan nagy problémája van az országnak, amely mellett eltörpül a zsidókérdés. Alacsonyrendű, aki az országot csak ezen a szemüvegen keresztül nézi, az ilyeneket is el kell távolítani*”

a magyar közéletből. Megteszek mindent, hajlandó vagyok elmenni minden vonalon a nemzet érdekét szolgáló legmesszebb határig, de sem nemzetem becsületét, sem nemzetem jó hírét, sem pedig a nagy célt, a nemzeti erők összefogását megakadályozni túllicitálással és konkolyhintéssel nem engedhetem, és nem engedem!”

Bár a náci túlkapásairól ekkor már mindenki tudott, úgy érezték, az olyan embertelenség, mint amit a koncentrációs és haláltáborok jelentettek, egyszerűen nem tartoznak a lehetséges dolgok birodalmába: a szó szoros értelmében elképzelhetetlenek voltak. Auschwitz 1942 júniusában kezdte meg a népiirtás borzalmas tervének megvalósítását.

Aladár egyik barátja és külügyes kollégája, Gellért Andor Berlinben dolgozott, és ott hallott a „végső megoldás” részleteiről. Először nem akarta elhinni, de a történetek újra meg újra ismétlődtek. Nem tudta eldönteni, vajon az ismerősei figyelmeztetni akarják-e ezekkel a történetekkel, vagy rá akarnak ijesztetni a makacskodó magyarokra? Valójában ekkor még nem lehetett tudni, mit is jelent pontosan az a bizonyos „végső megoldás”. Mindenesetre Gellért elmondta Aladárnak és a kollégáinak, mit hallott, de azt hitték, csak túloz. Azt tudták, hogy már megkezdődtek a deportálások ketleire, de azt nem tudták elhinni, hogy ez a szisztematikus népiirtás kezdetét jelentené, és hogy a szervezett tömeggyilkosságok már zajlanak.

Arról apám is hallott a lengyel menekültektől, hogy az *Einsatzgruppék* – úgynevezett „készségi csoportok”, azaz különleges feladatokkal megbízott SS-különítmények, amelyeknek tagjai a legszadistább náciokból kerültek ki – sok zsidót meggyilkoltak. A keleti frontról hazatérő katonáktól is hallott lemészárolt zsidókról. De hát minden háborúban előfordulnak szörnyűségek, ezek azonban elszigetelt esetek maradnak, és bármilyen borzalmasak is, az emberi elme képtelen megtenni az ugrást ezektől az elszigetelt, visszataszító esetektől egy hatékonyan megszervezett és végrehajtott kormányprogramig, amelynek embermilliók kiirtása a célja.

A külügyminisztérium pedig sürgősebb problémákkal volt elfoglalva. A német győzelmet nem lehetett biztosra venni, és a magyar kormány jó néhány tagjának amúgy is sok baja volt a német–magyar szövetséggel. Aladár sem hitt a német győzelemben: úgy vélte, a németekkel való szövetség nagy veszélyt jelent Magyarországra nézve, és ezt a véleményét nem is rejtette véka alá.

Írt egy tanulmányt a *Magyarságtudomány* folyóirat számára *A magyar politika néhány eleme* címmel. Álnéven jelentette meg, de nem volt nehéz

kitalálni, ki rejtőzik a Szegedi Pál álnév mögött. Ebben a tanulmányban amellet érvelt, mennyire fontos, hogy az országnak legyen saját, a németektől teljességgel független külpolitikája. A németek úgy tekintettek a tanulmányra, mint a Kállay-kormány megbízhatatlanságának nyilvános beismerésére, és újabb bizonyítékára annak, hogy Magyarország nem megbízható szövetséges.

Miután a Hitlerrel való találkozás során ráébredt tulajdon erkölcsi felelősségére, Aladár tudta, hogy – amennyire ezt a külügyminisztériumban betöltött állása lehetővé teszi – bátran kell cselekednie. Egyike volt annak a néhány embernek, akik úgy vélték, van rá lehetőség, hogy Magyarország önállóan fölvegye a kapcsolatot a Szövetségesekkel, és párhuzamos, független békétárgyalásokat folytasson velük. Úgy gondolták, szomszédaival összehasonlítva Magyarország megítélése kedvezőbb lesz: hiszen itt a zsidó lakossággal viszonylag humánusan bántak, a társadalom viszonylag stabilnak volt mondható, a kormány igyekezett óvatosan és megfontoltan viselkedni a németekkel szemben.

Ezek a külügyminisztériumi tisztviselők megpróbáltak valamiféle kapcsolatot szőni a Szövetségesekkel, „*pókháló vékonyságú szálak*”-ból, ahogy apám írja az emlékirataiban. Igyekeztek információkat szerezni tőlük, tájékoztatni őket, és a tanácsukat kérni. A kapcsolatok létrejöttét nagy sikerként könyvelték el, és kezdetben talán kissé túl is becsülték a jelentőségüket. Tapogatóztak Isztambulban és Bernben, Stockholmban és Lisszabonban is.

Ám december elején Berlin közölte a magyar kormánnyal: nem tűri, hogy megpróbálják fölvenni a kapcsolatot a Nyugattal. Szegedi Pál tanulmánya nyilván közrejátszott ebben az ultimátumban, de a Kállay-kormány más tagjai éppolyan megbízhatatlannak tűntek a németek szemében. Ráadásul az a tény, hogy Magyarország viszonylag jóindulatúan bánt zsidó polgáraival, csak további bizonyítékul szolgált a megbízhatatlanságára. Ez a leckéztetés csak megerősítette Aladárt abban a szándékában, hogy tapogatózni próbáljon nyugat felé, és igyekezzen előmozdítani a különbékét a Szövetségesekkel.

Ahogy az év a végéhez közeledett, apám ezt írta a naplójába szokásos, évszázó meditációjában: „*És Magyarország? A háború a végéhez közeledik... ez az utolsó szakasz fogja végleg meghatározni azt a helyet is, amelyet Magyarország a békétárgyalásoknál és a háború utáni Európában el fog foglalni. Kétségtelen, hogy a tengelyállamok között egyelőre mi vagyunk a legkevésbé legyengülve,*

és a legkevésbé éreztük eddig a háború súlyát és pusztításait. Kétségtelen az is, hogy a legkevésbé estünk bele a nemzetiszocializmus bűneibe, és az USA és talán az angol kormánykörök egy részének szemében csak Finnország élvez kedvezőbb megítélést.” Hosszú-hosszú oldalakon keresztül töpreng a lehetséges forgatókönyveken. A külügyminisztérium, írja, „ugyanis megszűnt minisztérium lenni, ehelyett három-négy csoport működik, részben párhuzamosan, de részben egymásnak ellenére is”.

Úgy vélte, Magyarország számára a legnagyobb reménységet az Egyesült Államok jelenti, amely „– hála Rooseveltnak – gyakorlati szempontok szerint és ressentiment-mentesen óhajtaná Közép-Európát rendezni, és nem esett egy újabb ideológia rabságába”. Bár csak azért írta le mindezt, hogy saját maga számára tisztázza gondolatait, elemzésének logikája újra sarokba szorította, újabb zsákutcába vezette.

Az eshetőségek végletek között mozognak. Az bizonyos, hogy nagyon nehéz idők állanak előttünk. A legrosszabb is jöhet: csatatérre válhatunk... Egy tényező sem rejt magában annyi veszélyt, mint az, ha még hosszú hónapokon át kell tojástartóként járnunk, és oly csekély tartalékainkat fogyasztanunk. Legkésőbb a tavasz az akut légiveszélyt is meghozta. Nem kell, hogy összebombázzanak, de lehetséges, hogy össze fognak bombázni... A kilátások sokszor apokaliptikusak, de a remény és a hit azt súgja, hogy súlyos krízis nélkül jutunk át a másik partra. Milyen lesz a kibonyolódás, azt sejteni is alig lehet. Valószínűleg sokkal egyszerűbb és sokkal komplikáltabb lesz, mint papírra most lerögzíthető, mert az élet mindig egyszerűbb és mindig komplikáltabb, mint a kép, amelyet róla előre alkotni próbálunk.

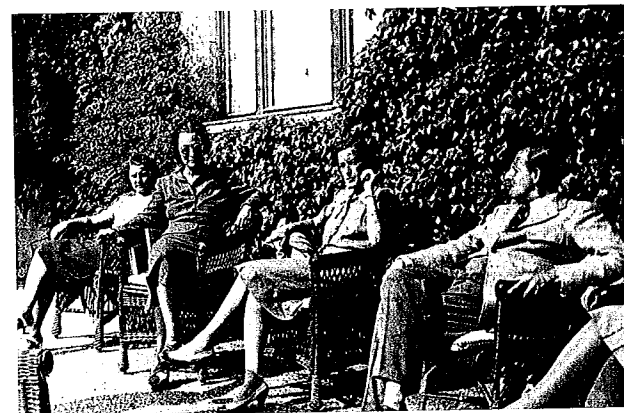
Miközben apám az elmúlt évvel kapcsolatos gondolatait összegezte, és anyám a karácsonyra készült Budapesten, találkozott egymással Adolf Hitler és Heinrich Himmler Reichsführer-SS, a német biztonsági szolgálat, a bűnügyi és politikai rendőrség feje, az SS vezetője, a koncentrációs táborok rendszerének megszervezője. Mivel az Oroszország ellen folytatott háború hatalmas veszteségeket okozott Németországnak, Himmler beteg elméjét gyötörni kezdte a bizonytalan gyanú, hogy Németország esetleg elveszítheti a háborút. A zsidók elpusztítása ugyan rettenetes tempóban folyt a koncentrációs táborokban, de Himmler úgy döntött, meg

kell beszélnie a Führerrel, nem lehetne-e valamilyen más módon is felhasználni a zsidókat. Rövid beszámolójában így írt erről az 1942. december 12-én folytatott beszélgetésről: „Megkérdeztem a Führert, mi a véleménye arról, hogy bizonyos zsidók számára engedélyezhetnénk a távozási költségekért cserében. A Führer teljességgel szabad kezet adott nekem az ilyen esetek jóváhagyására, feltéve, hogy azok csakugyan számottevő mennyiségű valutát hoznak az országnak.”

1943

*Tudok én küzdeni remény nélkül,
az elhatározottság nálam kötelességérzeten alapul.*

— DEÁK FERENC

Pókhálók

Aladár nem volt romantikus hős, és ösztönös bizalmatlanságot érzett azok iránt, akik ezt a szerepet próbálták ejátszani. Szükségét érezte, hogy egy-egy problémát minden oldalról szemügyre vegyen, és jóllehet ennek a tulajdonságának diplomataként és történészként komoly hasznát vette, ez gyakran azzal járt, hogy belesüppedt a cselekvésképtelenség gondosan megindokolt, elegáns intellektuális érvekkel alátámasztott mocsarába. Sokszor az volt az érzésem, hogy ez voltaképpen kedvére való, és nem is tudna másképp viselkedni – hogy ő is egyike a sok magyar Hamletnek.

De ez csak arra az apára igaz, akit személyesen ismertem, nem arra, akinek alakja az emlékirataiból bontakozik ki. Az, hogy beleszeretett anyámba, már önmagában szokatlanul merész állásfoglalás volt tőle. Más, társadalmilag és politikailag elfogadhatóbb nők is örömmel fogadták volna a közeledését, de ő a szíve szavára hallgatott, bármilyen kényelmetlen helyzetbe hozta is. Amikor anyámat választotta, amikor beleszeretett és elkötelezte magát mellette, ezzel olyan bátor cselekedetet hajtott végre, amely akár a karrierjébe is kerülhetett volna. Mindenki tudta róla, hogy náciellenes és filozemita, és hogy baráti köre felöleli a teljes politikai spektrumot, és ezért sok kollégája veszélyesen megbízhatatlannak ítélte.

1942 végén és 1943 folyamán még ennél is veszélyesebb vállalkozásba kezdett. Azóta, hogy felismerte Hitler démoni természetét, tudta, hogy a német szövetségen kívül más kapcsolatok lehetőségét is meg kell vizsgálni, sőt lehetőleg cselekedni is kell az érdekükben.

Aladár nem volt egyedül ezzel a meggyőződésével. Kornfeldéknél találkozott Chorinnal és másokkal, akik följajlották, hogy segítenek, és lelkesen támogatták az ötletet, hogy meg kell kezdeni a tapogatózást

a Szövetségesek felé. Stratégiai tanácsokat kínáltak, külföldi kapcsolatokat és anyagi segítséget ígértek olyan utazásokhoz, amelyeket nem tüntetnek fel feltétlenül a kormányhivatalok főkönyveiben. Aladár Lisszabonban már létesített néhány kapcsolatot nyugati diplomatákkal, ezek most további országok diplomataival bővültek, amellet keményen dolgozott egy hosszú memorandumon, amelyet a Szövetségesekhez szándékozott eljuttatni, és amelyben tágabb összefüggésekbe állítva elemezte Magyarország helyzetét, és részletesen elmagyarázta, hogyan lett az ország a németek foglya, mivelhogy sokkal inkább a foglyuk volt, semmint a szövetség-sük. Felvillantotta annak rémképét is, hogy az egész közép-európai régió szovjet befolyási övezetté válhat, és megpróbálta felhívni a Szövetségesek figyelmét erre a veszélyre.

Miközben lelki szemei előtt ez a két ijesztő kép lebegett – a német szövetség aktuális problémái és a jövőbeli szovjet megszállás –, Aladár tisztában volt vele, hogy szeretett hazája olyan helyzetbe került, amikor bármit választ is, csak ő lehet a vesztes, és hogy gyakorlatilag semmiféle kiút nem kínálkozik. Másfelől azt remélte, ha fenntartják Berlinnel ezt a gondosan kiszámított, törekeny kapcsolatot, akkor Magyarország túlélheti a II. világháborút, és talán még közel egymillió főnyi zsidó lakosságát is megmentheti attól, hogy ugyanarra a sorsra jusson, mint a szomszédos országok zsidósága.

Aladár tehát rettentő keményen dolgozott, ugyanakkor sok időt töltött együtt Hannával is. Csakhogy igen csüggesztő érzés volt, hogy ilyen hosszú udvarlás után sem tudják kitűzni az esküvő időpontját. A háború dacára az ismeretségi körükben mások már jegyet váltottak, megesküdtek és családot alapítottak, és együtt vágtak neki a bizonytalan új életnek.

Hanna és Aladár kapcsolata azonban megrekedt. A zsidótörvények miatt nem házasodhattak össze, és Hanna nem is szorgalmazhatta az esküvőt. Nagyon is tisztán látta a helyzetét, így hát alkalmazkodott a körülményekhez. És mégis, Aladár megnyugtató szavai, amelyeket két éve, a végzetes mogyoródi kirándulás után küldött levelében írt le, aznap, amikor a harmadik zsidótörvény érvénybe lépett, most olyan naivnak, olyan idealistának tűntek!

Ha Hanna körülnézett, azt kellett látnia, hogy az unokatestvérei és a közeli barátnői már mind anyák (sőt még György öccse is rövidesen apa lesz!), és minden bizonnal türelmetlenül várta, hogy végre ő is családot alapíthasson. Májusban töltötte be a huszonhetet, itt volt hát az ideje,

hogy férjhez menjen, és gyerekeket szüljön, akik majd összebarátkoznak és együtt játszanak az unokatestvéreikkel.

Anyám soha nem beszélt róla, gyötörte-e a megbánás, az aggodalom, a hiábavaló vágyakozás és az irigység ezekben az időkben, de egészen biztosan élhettek benne ilyen érzések, bármennyire bálványozta is apámat. Nem hinném azonban, hogy megosztotta volna Puppával ezeket az érzéseit, mert a nagynénémet csöppet sem érdekelt a házasság és a gyermekszülés: boldogan beérte a Zwack Jánossal folytatott szerelmi viszonyal. Igaz, Hanna élete így is meglehetősen mozgalmas volt.

Legkedvesebb unokatestvérétől vastag, bőrkötéses naplót kapott ajándékba. A napló öt évre szólt, 1943-tól 1948-ig. Hanna az 1943-as évet misével kezdte, aztán számtalan bridzspartival folytatta, majd Derekegyházára utazott a szokásos újévi kirándulásra, ahol „*remek időben vadászat, d.u. és este nagy kártyázás, remek hangulat*” várta. A következő héten visszatért Budapestre, és január 8-án együtt vacsorázott Aladárral és a család néhány másik barátjával. Minden második nap felbukkan a naplóban apám neve, a hőesésekről és bridzspartikról, munkával töltött napokról, barátokról töltött estékről és a háborús helyzetről szóló bejegyzések között.

Január 8-án azt írja: „*az ember csodálkozik, hogy ez a gondtalan beleélés a napba 1943-ban lehetséges*”.

Pedig lehetséges volt még, legalábbis Budapesten. Mert Oroszországban éppen a végéhez közeledett a II. világháború egyik legnagyobb csatája. A német és a szovjet csapatok szeptember óta harcban álltak egymással Sztálingrádnál: ez a város volt a Szovjetunió iparának és legfontosabb közlekedési útvonalainak egyik központja. A két nagy hadsereg katonái végül kénytelenek voltak közelharcban, utcáról utcára haladva küzdeni egymással; olyan volt az egész, mint valami rémületes bandaháború, ahol a küzdő feleket egy-egy nagyhatalom támogatja. Volt egy időszak, amikor egymillió orosz katona vette körül a várost, gyűrűbe fogva a német csapatokat, akiknek már elfogyott a lőszerük. A németek azt a parancsot kapták, hogy tartsanak ki, és hónapokra a városban rekedtek. Ha korábban a harci eszközök hiányoztak nekik kétségbeejtően, most enni- és innivalóban, vagyis a legalapvetőbb szükségletekben szenvedtek ugyanilyen kétségbeejtő hiányt. A rettenetes orosz tél szinte elképzelhetetlen pusztítást vitt végbe közöttük, míg végül azzal a 400 000 némettel, akik nem sebesültek meg vagy estek el a csatában, vagy az éhezés, vagy a fagy végzett, vagy mindkettő. Februárra a németeknek nem maradt más választásuk, kénytelenek voltak megadni magukat.

De a magyarok számára a német vereség jelentőségét elhomályosította az a véres tragédia, amelyet saját csapataiknak kellett elszenvedniük az orosz fronton. Hogy Magyarország is kivegye a részét a Szovjetunió elleni háborúból a tengelyhatalmak oldalán, a magyar hadseregre azt a feladatot rótták, hogy védje a Don-folyó egy partszakaszát a frontvonalon. Miközben a németek elveszítették Sztálingrádot, az oroszoknak nyugat felé nyomultukban át kellett haladniuk ezen a területen Voronyezs közelében.

A Don mellett több mint 200 000 magyar katona és 40 000 zsidó munkaszolgálatos várta őket – száználmasan kis létszám volt ez a háromszoros orosz túlerővel szemben. A támadás január 12-én kezdődött, és egy héten belül 130 000 katona esett el, sebesült meg vagy esett fogságba, a 40 000 munkaszolgálatosból pedig 36 000 eltűnt. Horthy megpróbálta megelőzni a katasztrófát: hetekkel korábban, karácsony estéjén táviratot küldött Hitlernek, és könyörgött neki, hogy cserébe a frontra küldött magyar csapatokért küldje el nekik a fegyvereket és a főszerelést, amit megígért. De Hitler semmit nem küldött.

A rosszul felszerelt és rosszul kiképzett magyar csapatok pánikba estek. A második hadsereg parancsnoka, Jány Gusztáv vezérezredes azt írta, csatát veszíteni nem szégyen, ami mégis szégyenletes volt Voronyezsnél, az a „*lelkevesztett, fejnélküli gyáva menekülés, mit látnom kellett, miért most a szövetséges német hds és az otthon mélységesen megvet bennünket... Az utolsó napok alatt látottak azt mutatták, hogy a zsidó munkás szd-ok zárkózottan és rendben meneteltek, míg az úgynevezett csapat legénység szétszóródott, állati színvonalra süllyedt csürhe benyomását keltette.*” Tehát a zsidók csodálatra méltóan kitettek magukért, mielőtt lemészárolták őket. A bátorságuk azonban semmi hatással nem volt a magyar kormány antiszemita tagjaira, akik már elhatározták, hogy a kormányzat mindaddig visszafogott kezét ökölbe szorítják, hogy lesújtanak vele.

Kállay, a miniszterelnök, látva a német veszteségeket és a Szövetségesek sikereit, szemmel láthatólag még inkább azon volt, hogy Magyarországot kiszabadítsa német szövetségének szorításából, sőt hogy elősegítse Magyarország kilépését a háborúból, de úgy, hogy azért a visszakapott területeket is megtarthassák. De csapdahelyzetben volt, és nem tudott dönteni. Kormányának többsége németbarát és antiszemita volt, és ragaszkodott a németekkel való szövetséghez. A legtöbb magyar – kivéve a zsidókat és azon keveseket, akik felismerték a nácizmus gonoszságát –

a Szovjetunióban jóval nagyobb veszélyt látott, mint a nácikban. Sőt éppenséggel úgy érezték, hogy a német szövetség védi meg őket a bolsevizmustól.

Ezzel együtt a külügyminisztériumban jó néhányan úgy vélekedtek, eljött az idő, hogy megpróbálják fölvenni a kapcsolatot a Szövetségesekkel. Aladár központi szerepet játszott ezekben a tervekben és tevékenységekben. Legelsősorban is azt kellett a Szövetségesek tudtára adni, hogy Délkelet-Európa inváziója esetén Magyarország nem áll ellen, hanem megnyitja határait az angol, amerikai és esetleg a lengyel csapatok előtt. Abban mindnyájan egyetértettek, hogy egy orosz megszállás borzalmas lenne. Azt is tudtukra akarták adni, hogy ha Magyarország számíthatna a Szövetségesek támogatására, ha kapna valamilyen garanciát arra, hogy nem lesz kényre-kegyre kiszolgáltatva a németeknek, akkor hajlandó lenne harcolni a németek ellen.

Ez volt a terv legegyszerűbb, alapvető része, de a megvalósítás már jóval komplikáltabb volt. El is keresztelték a tervet *Pókháló hadművelet*nek, mert annyira kényes és bonyolult volt. Mindennél fontosabb volt a titkosság és a gondos konspiráció, mivel ha a németek megsejtették volna valamit – és hát persze hogy sejtettek egyet s mást –, a következmények szörnyűek lehettek volna.

Január 26-án a brit politikai felderítő osztályhoz egy titkos memorandum érkezett egy stockholmi forrásból, amely azt jelentette: „Ezen iroda magyar megfigyelője látott egy táviratot, amelyet a magyar külügyminisztérium küldött a stockholmi magyar követnek, és amelyben felhívják a követ figyelmét a Pester Lloyd január 3-i számában megjelent egyik cikkre... Mindebből arra következtethetünk, hogy az orosz veszély pánikot okoz Budapesten. Ugyanez a forrás azt is állítja, hogy Szegedy-Maszákot megpróbálják elküldeni Stockholmba egy rövid látogatásra.”

Apám február 20-án indult, és az első éjszakát Berlinben töltötte. Volt annyi ideje, hogy felkeresse kedvenc jóvendőmondóját, Váradyt, aki orosz győzelmeket jósolt, és azt, hogy az oroszok el fogják foglalni Berlint. Azt, hogy személy szerint apámnak mit jósolt, már soha nem fogjuk megtudni. Aladár másnap indult Svédországba. Amikor megérkezett Stockholmba, meglepődve tapasztalta, hogy „*mint minden semleges helyen, természetesen Stockholmban is virágzó kémháló működött, részben annak a szabadkőművességszerű titkos szolidaritásnak a jegyében, amely a hírszerzéssel foglalkozó személyeket valahogyan mégiscsak összefűzi.*”

Először az amerikaiakkal vette föl a kapcsolatot. Stockholmban egy harvardi professzor, Bruce Hopper volt az OSS-képviselő vezetője. Azt beszéltek róla, hogy ő Roosevelttel személyes képviselője, és mivel Aladár korábban angol leckéket vett Hanna egykori angol nevelőnőjétől, Miss Thompsontól, folyékonyan tudott beszélni vele. Elmondta Hoppernek, Magyarország alig várja, hogy megszabaduljon a német szövetségtől, de mozgási lehetőségeit erősen korlátozza az a tény, hogy Európában nincsenek más szövetséges csapatok az oroszokon kívül. Hopper belátta, hogy „az ember csak akkor választhat, ha két lehetősége van”, és hogy „megérti [...] hogy a káoszt el kívánjuk kerülni, mert ez az ő céljuk is”. Nem tett megalapozatlan ígéreteket, nem javasolta, hogy próbáljanak közeledni az amerikaiak felé, mégis „a beszélgetés után megerősítve láttam azt a véleményünket, hogy az USA-nál több megértésre számíthatunk, mint az angoloknál”.

Aladár ezután Böhm Vilmossal vette fel a kapcsolatot, aki a stockholmi brit nagykövetség megbízásából kísérte figyelemmel a magyar újságokat és a magyar kormány tevékenységét. Böhm már idős ember volt, az I. világháború után 1918–19-ben hadügyi államtitkár, majd Kun Béla kormányában rövid ideig hadügyi népbiztos volt, mielőtt elmenekült volna Svédországba. Itt új egzisztenciát teremtett magának: az angoloknak dolgozott. A háború alatt ő volt Stockholmban az az ember, akin keresztül a magyarok fölvehették a kapcsolatot az angol külügyminisztériummal.

Böhm kisfiú korában egy zsidó árvaház lakója volt, és báró Kornfeld Zsigmond, aki rendszeresen meghívott a házába vasárnapi ebédre néhány gyermeket az árvaházból, akik aztán ebéd után együtt játszottak a kis Móriccal és testvéreivel, egy alkalommal őt is vendégül látta. Most, hogy az angoloknak dolgozott, ismét olyan tekintélyre és fontosságra tett szert, amilyenben nem volt része évtizedek óta. Azt hitték róla, tévesen, hogy ő jelenti a legfontosabb kapcsolatot az angol külügyminisztérium felé. Aladárral először egy barátja lakásán találkozott. Amint belépett, Aladár átadta neki Móric nagyapám üdvözlését.

Mint már annyiszor és annyféléképpen, Aladár Böhmmel is ismertette a magyar külpolitikai helyzet paramétereit: „*nincs más választás, mint kitartani a tengely mellett, megőrizni a jelenlegi viszonylagos függetlenséget*” – mondta neki. „*A német megszállást el kell kerülni azok miatt a következmények miatt, amelyekkel az a baloldali ellenzékre, a zsidókra és a menekültekre járna. Sürgős volna az amerikai csapatok megjelenése a kontinensen – folytatta –, azoknak vagy a lengyeleknek nem állnánk ellen, szovjet, román vagy jugoszláv*

csapatoknak azonban igen.” Hangsúlyozta, erősen aggasztja, hogy a háború után a régió orosz uralom alá kerülhet, de Böhm megnyugtatta: Magyarország az angolszász befolyási övezetbe fog tartozni.

Miközben Aladár Böhmmel beszélgetett Stockholmban, a pókháló más tagjai is munkálkodtak Bernben, Lisszabonban, Stockholmban és Isztambulban: mindnyájan azon dolgoztak, hogy segítsenek Magyarországnak kitörni az elszigeteltségből, és hogy meggyőzzék róla a Nyugatot, érdemes megmenteni az országot – és ez nem volt könnyű feladat. A Szövetségesek nem bíztak a magyarokban, és különben is lefoglalták őket a saját háborús erőfeszítéseik.

De a bizalom mindenütt hiánycikk volt. Aladár és társai sokféle információval látták el Böhmöt, és ő eleinte úgy viselkedett, mintha ő lenne az angol külügyminisztérium szószólója. De amilyen együttműködőnek mutatkozott 1943 első hónapjaiban, annyira kelletlenné vált az év végére. Nem tudni, féltékenységből tette-e vagy mert a saját fontosságát akarta növelni az angolok szemében mások rovására, mindenesetre megpróbálta Aladárt és kollégáit teljességgel kirekeszteni a magyar–angol ügyekből. Amikor beszámolt róla angol kapcsolatának, azt állította Aladárról, hogy hátsó szándékai vannak.

Stockholmban Aladár elment egy angol könyvesboltba, és vett néhány angol könyvet ajándékba az otthoniaknak. Megvette Jan Struthertől a *Mrs. Minivert* és a *Grey Eminence*-t, Aldous Huxley könyvét József atyáról, John Steinbeck *The Moon is Down* (Lement a hold) című könyvét, valamint Eric Knight *This Above All* (Légy hű magadhoz) című regényét, mert erről a könyvről már hallott Márai Sándortól, aki nagyon dicsérte.

A *Légy hű magadhoz* az I. világháború idején játszódik, amikor egy fiatal munkásból lett katona beleszeret egy előkelő családból származó lányba. Maga a szerelmi történet is érdekes lehetett, de Aladárt elsősorban a szerző szociológiai éleslátása ragadta meg. Amikor a regény fiatal hőse beleveti magát a háborúba, hogy a végsőkig harcoljon, nem a birodalom érdeke vagy a világ sorsa lebeg a szeme előtt, hanem régi sérelmeket akar jóvá tenni. Amikor Aladár ezt elolvasta, rájött, hogy az angolok soha nem fogják támogatni a magyarokat. Anglia merev társadalomszerkezete, és különösen az, ahogy ez a külügy- és a belügyminisztérium bürokráciájában tükröződik, megakadályozza, hogy megbízzanak bennük és megértésük a magyar társadalom különféle árnyalatait. Egy magyar valószínűleg soha nem menne a háborúba azért, hogy elégtételt szerezzen magának

régi társadalmi sérelmekért. Aladár ráébredt: ha egyáltalán van remény a tárgyalások sikerére, akkor az csakis az amerikaiak jóvoltából lehetséges.

Stockholmból március 1-jén visszatért Berlinbe. Alacsonyan repültek, és az erős szél irgalmatlanul hánya-vetette a repülőgépet. A szél sehogy sem akart elállni, és amikor megérkeztek Berlinbe, a Tempelhofon csaknem feldöntötte, miközben a terminál felé haladt. Este meglátogatta régi barátját, Otto von Heydebrecket, az újságíró, és elbeszélgettek Stockholmról és a pesti ismerősökről. Heydebreck fia katona volt, és Heydebreck beszélt arról is, milyen szörnyen szűkölködtek Németországban azon a télen. Szinte minden bolt zárva tartott, a fűszereket kivéve, hiánycikk volt a cipő, az alsónemű, a zokni, a tű, a fésű, a kefe és a papiros (még a vécépapír is), a vonatok és a villamosok ritkán jártak. És persze lehetetlen volt vajat, kávé és cigarettát kapni. Virágzott a feketepiac, de az itt kapható kenyér rettenetes volt, a sört pedig vizezték. A németeknek ezen a télen jóformán semmi sem jutott babon és a nyomorúságon kívül.

És ekkor megszólaltak a légvédelmi szirénák.

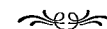
Aladár és von Heydebreck lementek az óvóhelyre a ház többi lakójával együtt, akik olyan nyugodtak és fásultak voltak, mintha mindössze egy kellemetlen tűzvédelmi gyakorlatról lenne szó, és nem arról, hogy rövidesen 700 kilós bombák fognak potyogni rájuk 302 angol repülőgépről. Egyike volt ez a Berlint ért legnagyobb angol bombatámadásnak, mint azt Churchill büszkén megsürgönyözte Sztálinnak.

A kényelmesen bebútorozott óvóhelyen Aladár és Otto helyet kerestek maguknak a többi felnőtt között, akik fásult, kifejezéstelen arccal üldögéltek, miközben a gyerekek az ágyakon és díványokon fekvé nyugodtan aludtak a zajban, amely lassanként a mindennapi életük részévé vált. Aztán egyszer csak fölpattant az óvóhely ajtaja, mert egy bomba éppen a közeli Bayerischer Platzra hullott. Néhányan fölugrottak, és az ajtóhoz rohantak, hogy újra becsukják. Két óra hosszat ültek odalenn, és csendesen beszélgettek, míg csak le nem fűjták a légiriadót.

Apám ekkor elindult a szállodájába, az Eden Hotelbe: néhány évvel korábban még elképzelhetetlen fényűzésnek számított volna, hogy itt szálljon meg. Még mindig erős szél fűjt, és az égő épületek fénye jelentette az egyetlen világítást egész hazafelé úton. Amikor a szállodába vezető utcába befordult, hallotta, amint egy rendőr azt kiáltja: „Fény! Fény!” – az egyik ablakon ugyanis nem húzták be teljesen a függönyt, és egy veszedelmes, keskeny fénycsík szűrődött ki az utcára.

14. FEJEZET

A szokásos határtalan optimizmus

Ezalatt Budapesten a Kornfeld család a rádióból értesült Berlin bombázásáról, amikor szokásuk szerint összegyűltek, hogy meghallgassák a híreket. Március 1-jén Hanna ezt írta a naplójába: „Az angolok bombázzák Berlint. Délután gyorsírás. Aztán Eszterrel. Este Feri bácsi születésnapjára színdarabjának főpróbája. Újság, »találós« cikkek...” Hanna csak később értesült róla, hogy a bombázások alatt Aladár is Berlinben volt. Chorin Ferenc abban az évben ünnepelte a hatvannegyedik születésnapját, és mivel mindenki őt tekintette a család fejének, úgy tervezték, fényesen megünneplik ezt a napot. Mint minden évben, az immár húszas éveikben járó „gyerekek” ezúttal is egy színdarabot adtak elő Feri bácsi születésnapjának tiszteletére.

Chorint, a gyáripár óriásainak és az ország pénzügyi vezetőinek egyikét, a kormányzó jó ismerősét, leváltották a Gyáripárosok Országos Szövetségének éléről (mellesleg a szövetséget az édesapja alapította). Ráadásul lemondatták a bankban viselt alelnöki posztjáról is. A színpalak mögött persze továbbra is érvényesült a befolyása, megpróbálta például meggyőzni Kállayt, hogy üdvösebb lenne nagyobb távolságot tartani a németektől, sőt még Horthyt is figyelmeztette rá, hogy a németek alighanem meg fogják szállni Magyarországot. Mint azt Chorin később megjegyezte: „A kormányzó az ő szokásos határtalan optimizmusával nem adott hitelt üzenetemnek.”

A németek nyomást gyakoroltak mindazokra az újságokra, amelyeket Móric nagyapám és Chorin alapított és támogatott, különösen a *Magyar Nemzetre*. Nem tetszett nekik a lap politikai irányvonala és németellenessége, és azt követelték, hogy szüntessék be a lap kiadását. Kállay miniszterelnök nagy általánosságban megvédte a lapot, de azért egyértelmű volt, hogy a szerkesztőségi cikkek éles hangnemét visszább kell fogni, még ha maguk a szerkesztők náciellenesek maradtak is.

Aztán ott volt a Csepel Művek is, a magyar ipar koronagyémántja, amelynek igazgatótanácsát szintén „árjásítani” kellett. Titokban hosszas kötélhúzás folyt a kormányban azok között, akik kisajátítani és államosítani akarták a Csepel Műveket, és azok között, akik mégiscsak tiszteletben akarták tartani, hogy magántulajdonról van szó. Egy bizonyos ponton Marianne testvérét, Alfonzot még kémkedéssel is meggyanúsították, ámbár a vádat később elejtették. Időről időre német delegációk látogattak el Csepelre, és azt követelték, hogy a hadiipari termelés kapcsoljon nagyobb fordulatszámra.

Amikor megünnepelték Feri bácsi születésnapját, még úgy tűnt, a Kornfeld család élete nagyjából a megszokott mederben folyik tovább – a családi ünnepek, a látogatások a különféle vidéki birtokokon, a munka, a hangversenyek... Ám eközben Móric nagyapám és Chorin Ferenc azon igyekeztek, hogy a politika hajóját más irányba fordítsák. Hétfő esténként összegyűlt egy csomó ember Kornfeldék vagy Chorinék lakásán, akik valamennyien részt vettek az ellenállásban, és a háborús helyzet alakulásáról beszélgettek, meg arról, mi lesz Magyarország sorsa az elkerülhetetlen német vereség után.

Puppa a könyvtárban az olvasmányaiiba temetkezett: a középkori magyar városokról szóló disszertációját írta. Györgyöt lelkötötte közlő apa-sága és a munkája. Tamás beiratkozott a pécsi orvostudományi egyetemre: az volt az álma, hogy orvosi rendelőt nyit Iregen a helybeliek számára. A pécsi orvosi egyetemet Móric nagyapám igen nagylelkűen támogatta, és az egyetem hálából díszdoktorává avatta.

Hanna a gyermekmentő alapítványnál dolgozott, és segített anyjának és Edith nagynénjének a különféle jótékonyági tevékenységekben, főként a Magyarországra érkező, számtalan lengyel menekült segélyezésében. Ugyanakkor bámulatosan mozgalmas társadalmi életet is élt. A naplója szerint szinte minden napra esett valamilyen társasági esemény: kártyapartik, vacsorák, mozilátogatások és séták baráti társaságban. Aladár neve hetente többször is felbukkan a naplójában: „Iroda, délután Aladárral, aki most jött meg Berlinből. Ott volt, amikor bombáztak. Az útja nem volt olyan hasznos és érdekes, mint remélte. Csak egy dolog biztos... Este Mamival és Puppával elmentünk megnézni egy francia filmet.”

Időközben a Reich egyre elégedetlenebb lett Magyarországgal: március vége felé ez az elégedetlenség elérte azt a fokot, amikor úgy érezték, közbe kell avatkozniuk. Horthy meghívást kapott, hogy április 16-án Klessheimben találkozzék Hitlerrel.

Hitler nem rejtette véka alá, hogy elégedetlen Magyarországgal. Közölte Horthyval: Kállayt le kell váltania, és a magyarok nem kereshetnek többé kibúvókat a zsidókkal kapcsolatban, hanem életbe kell léptetniük a saját végső megoldásukat. A németek előtt nyílt titok volt, hogy Magyarország a Szövetségesek irányában tapogatózik, és Hitler egy memorandum formájában a magyarok teljes „bűnlajstromát” a kormányzó fejére olvasta. Közölte: egyszerűen nem érti, miért bánik Magyarország olyan kesztyűs kézzel a zsidókkal. Lám, Mussolini és Antonescu, a román conducator mindketten megértették, hogy ha nem számolják fel országukban a zsidóságot, 1918 eseményei megismétlődhetnek. Utóvégre is a zsidók az oka minden rossznak, bizonygatta Hitler. Ami azt illeti, ez a mostani háború is a zsidók miatt van.

Horthy tisztában volt vele, hogy nem kelhet túl hevesen a zsidók védelmére. Azzal igyekezett leszerelni Hitlert, hogy kijelentette: csakugyan ők a felelősek a Budapesten terjedő híresztelések nagy részéért. Emlékeztette arra is: Magyarország volt az az ország, amelyik meghozta a legelső zsidóellenes törvényt, a numerus clausust. Horthy közölte: hajlandó bármilyen civilizált eszközt bevetni a zsidók ellen, de nem hajlandó meggyilkolni vagy más módon megsemmisíteni őket. És nem szabad megfélemezni arról sem, tette hozzá, hogy a gazdasági életben rendkívül fontos szerepet töltenek be.

Hitler aznap annyi engedményt tett, hogy nem szükséges fizikailag megsemmisíteni a teljes zsidóságot – elég elszigetelni őket koncentrációs táborokban, ahogyan a szlovákok csinálják. Másnap azonban már szónokiasabb hangulatban volt: a zsidókat a tüdővész bacilusához hasonlította, és azt mondta, nem érti, miért akarja Magyarország megkímélni azokat a vadállatokat, akik rá akarják szabadítani a bolsevizmust a világra.

A Hitler-Horthy találkozó után a szélsőjobb oldali pártok egyre nyíltabban kezdték beszélni és tevékenykedni Magyarországon. Aladár már jó ideje keményen dolgozott azon az iraton, amely később *Szegedy-Maszákmemorandum* néven vált ismeretessé, és 1943 elején a konspiráció egy másik résztvevője, a politológus Gellért Andor, aki 1942-től az angolszászokkal tárgyaló titkos megbízott volt Stockholmban, közölte vele, hogy az angolokat érdekelné, milyen konkrét tervei vannak Magyarországnak a jövőre nézve. A Hitler-Horthy találkozó csak még sürgetőbbé tette a munkájukat.

A memorandumban Aladár az akkori hivatalos magyar politikát és annak végső céljait elemzi, de nem a politika, hanem a nemzet szempontjából:

„országban gondolkodtunk, nem rezsimben” – írta később. „Tisztában voltunk a fogyatkozásokkal, mulasztásokkal és hibákkal, de nem hittük, hogy a kérdés megközelítésének egyetlen módja a mazochista önvád.”

A manifesztumban teljesen és százszázalékosan elutasított mindenféle kapcsolatot Németországgal és a náci ideológiával. Vázolta Magyarország 1919 utáni helyzetét és azt, hogy milyen megsemmisítő hatással volt a trianoni szerződés a magyar nemzetre. Huszonhárom sűrűn gépelt oldalon angol nyelven sorra vette a magyar élet minden szegmensét – a politikait, a katonait, a társadalmi, a gazdasági, a kulturális –, és ezek autonómiája mellett érvelt, amellet, hogy mindezek alapvetően függetlenek a német szövetségtől. Ami a jövőre vonatkozó javaslatait illeti, nem az elveszített területek visszaszerzése mellett érvelt, hanem a Kárpát-medence államainak új, demokratikus és nyugati orientációjú szövetsége mellett, amelyben tiszteletben tartanák minden egyes kis ország nemzeti érdekeit, ugyanakkor a szövetség országai kölcsönösen támogatnák egymást az elnyeléssel fenyegető szovjet veszéllyel szemben.

A fogalmazványt júniusban nyújtotta át hivatali főnökeinek, akik egyetlen szó változtatás nélkül jóváhagyták, és bemutatták a miniszterelnöknek. Kállay és Aladár aztán együtt végigmentek a memorandum teljes szövegén, de csak apróbb változtatásokat hajtottak végre rajta. A memorandumot azután megküldték egyes semleges országok nagyköveteinek – azoknak, akik már addig is részei voltak a „pókháló-konspirációnak”. A kísérőlevélben hangsúlyozták, hogy a szöveg nem a nyilvánosság számára készült, hanem arra, hogy támpontokat nyújtson a további megbeszélésekhez.

Amint a dokumentum kikerült a kezéből, Aladárnak nem volt befolyása a további sorsára. Júliusban magyar indiszkrécio vagy német provokáció következtében az a hír terjedt el, hogy a magyarok Madridban békeajánlatot tettek a Szövetségeseknek. Aladár igyekezett rögtön véget vetni az efféle pletykáknak, egy levélben hangsúlyozta, hogy a memorandum nem terjesztésre készült, hogy nem egy különbekerajánlat része, és hogy elegendő egyetlen pillantást vetni a térképre, hogy mindenki meggyőződjön egy efféle kísérlet teljes hiábavalóságáról.

Később tudomására jutott, hogy egyik kollégája, az ekkor Svédországban dolgozó Gellért Andor közölt néhány részletet egyik neki szóló magánleveléből Böhmmelel. „Arra nem gondoltam, hogy szavahihetőségük fokozására a levelezőpartnereim a levelek szövegét szó szerint közlik, esetleg magát

a levelet is, vagy annak egy részét átadják... Mindez talán hozzájárult ahhoz, hogy a túldoldalon a kelletténél és indokoltnál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak személyemnek.”

Aladár nem tudhatta, milyen hatása lesz a művének. Nem sejtette, hogy az angolok megvetéssel tekintenek rá. C. A. Macartney, a magyar történelemben jártas angol történész, aki később Aladár közeli barátja lett, úgy vélekedett, hogy a memorandum legjobb esetben is időszerűtlen, mert arról a Magyarországról érkezett, amellyel Nagy-Britannia ekkor már hadban állt, és amely a saját jószántából hadat üzent az USA-nak és a Szovjetunióknak. „*The complete failure to appreciate the realities of the situation (tökéletesen félreismeri a valóságos helyzetet)*” – alapvetően ez volt a leg súlyosabb kifogása a memorandummal szemben. A háború utáni magyar történészek egy része a memorandumot a Horthy-rendszer apológiájának tekintette, mások szerint teljességgel irreális volt, és sértő bizonyos Szövetségesekkel szemben.

Néhány hónappal a memorandum átadása után egy svéd újságíró megkérdezte Aladárt, nem látogathatna-e el a zsidónegyedbe, hogy meggyőződjön a memorandum állításainak valóságosságáról. Aladárnak sok zsidó barátja volt, köztük cionisták is, így a látogatást nem volt nehéz megszervezni. Amikor a külügybe került, Aladár először a politikai osztály vallási ügyekkel foglalkozó részlegén dolgozott: ekkor barátkozott össze Buk Miklóssal, a magyar cionista szervezet titkárával. Rajta keresztül találkozott aztán más cionista vezetőkkel is, lassanként megértve a budapesti zsidóságot megosztó feszültségeket és sűrűlődasokat. A zsidó „establishment” befolyásos személyiségei hevesen cionizmusellenesek voltak, mert a mozgalmat ők is a politikai baloldallal azonosították. Aladárt meglepte, mennyire megosztott a zsidó közösség, milyen gyakori benne a versengés és az ellenségeskedés.

De azt pontosan tudta, hová kell elvinnie a svéd újságírót. A város legfontosabb zsidónegyede a VII. kerület volt, a Dohány utcai zsinagóga környéke. A XIX. század elején épült szűk, két-három emeletes házak felső szintjein magánlakások voltak, a földszinteken kicsi üzlethelyiségek. Néha egy-egy házidot is lehetett látni az utcán, a környékbeliek péntek este és szombaton eljártak a zsinagógába. De a környék nem gettó volt, a zsidók nem kényszerből laktak itt. Gettóvá csak jóval később alakították. Élettől pezsgő városnegyed volt, amelyet történetesen többségükben zsidók laktak. Az újságíró abban a meggyőződésben hagyta el Magyarországot,

hogy a memorandum állításai igazak, és hogy Magyarországon a zsidók élete könnyebb, mint bármelyik másik, a németek oldalán álló országban. Aladárban feltámadt a remény, hogy írásával talán mégiscsak sikerült a Szövetségesek figyelmét fölkeltenie.

Az angol külügyminisztérium is áttanulmányozta a dokumentumot. Az információk ellenőrzésével megbízott szemlélő a dosszié első oldalára jegyezte fel a megjegyzéseit. „Eddig ez a legmegbízhatóbb beszámoló a magyarok reményeiről és félelmeiről, amely eljutott hozzánk. Szerzője, Szegedy-Maszák, csakúgy, mint maga Kállay, egyike volt a hozzánk eljutatott közeledési kísérlet négy kezdeményezőjének.” A szemlélő ezután valósággal kivégzi a dokumentumot, mondván, úgy igyekszik feltüntetni Magyarországot, mint „a körülmények vonakodó és végső során ártatlan áldozatát, de az embernek végig megmarad az a benyomása, hogy közön-séges opportunizmussal van dolgunk.” Az értékelés ebben a hangnemben folytatódik, mígnem végül eljut a végkövetkeztetésre: „Ha a magyar kormány ezeknek a gondolatoknak az alapján kíván tárgyalni velünk, akkor még sokat kell tanulnia.”

Az angolok számára Magyarország egyetlen elfogadható ajánlata a feltétel nélküli megadás lett volna. De hát hogyan adhatta volna meg magát Magyarország az angoloknak, mikor azok meg sem támadták? Kállay állítólag ezt mondta kétségbeesésében: „Mégse adhatom meg magamat feltétel nélkül egy távolsági telefonbeszélgetés során!”

A Szövetségesek azt sem méltányolták, mennyire elidegenedett Magyarország a németektől, mivel a nácik úgy vélték, az ország túlságosan kesztyűs kézzel bánik zsidó polgáraival. Bármilyen megalázóak és igazságtalanok voltak is a zsidótörvények, mindössze szimbolikus jelentőségük volt azokkal a tömeges deportálásokkal és tömeggyilkosságokkal összehasonlítva, amelyeket a Reich más részeiben követtek el. Magyarország nem tett semmit a zsidóság kiirtása érdekében – mindössze nehéz helyzetbe hozta és megalázta őket. Mint azt Aladár sok évvel később megjegyezte: „Néhány túlkapás és jogfosztás ellenére az, ahogyan ezt a kérdést kezeltük, a hitleri politika világos és félreérthetetlen elutasítása volt, ugyanakkor az »ellenállás« egyre gyakrabban emlegetett, szemmel látható és meggyőző bizonyítéka. Ilyen szempontból Magyarország még mindig sziget volt tengely-Európában.”

Ez volt az egyik oka, hogy Aladár azt remélte – ami persze naivitás volt, de mégiscsak élt benne a remény egy szikrája –, hogy annak, amit

írt, talán sikerül megértetnie a Szövetségesekkel a magyarok helyzetét. Továbbra is Magyarország és Finnország voltak a legkevésbé „nácifikált” országok tengely-Európában, és talán érthető, hogy ez a tény kissé túlzott erkölcsi és politikai önbizalmat adott Aladárnak és kollégáinak. Nem értették pontosan, milyen kevésbé fontos a nyugati hatalmak számára a Kárpát-medence. És mégis, elégedett volt azzal, amit tett. Később, amikor visszagondolt a memorandumra, a latin mondást idézte (a középkorban a latin volt Európában a diplomácia nyelve): „*dixi et salvavi animam meam*”.

Elmondtam, és ezzel megmentettem a lelkemet.

Előléptetés a szakadékba

1943. június 17-én a nagyszüleim a harmincadik házassági évfordulójukat ünnepelték. Marianne ekkor ötvenöt esztendő, elegáns, idősödő hölgy volt, Móric nagyapám disztिंगvált, hatvanas úriember. A család már egy ideje leköltözött Iregre, ahogy nyaranta mindig is tették, de az évfordulót Pesten ünnepelték meg. Alighanem szerény kis ünnepség volt, legalábbis a három évtizeddel korábbi, nagy esküvővel összehasonlítva, amelyet alig néhány háznő tartott annak idején, abban az épületben, ahol most Weiss Jenő lakott a családjával.

Ha úgy vesszük, kisebbségként számított, hogy a nagyszüleim házassága ilyen hosszú ideig kitartott. A kettejük életstílusa közötti különbség kezdetben rombolóan hatott, már ahogy az ilyen apró, de jelképes nézetkülönbségek hatni szoktak egy házasságban. A Weiss-házban például senki nem törődött az evéssel. Sőt ami azt illeti, illetlenségnek számított, ha valaki túlságosan sokat foglalkozott azzal, hogy mi kerül az asztalra. Nem így a Kornfeld családban: Móric nagyapám édesanyja gondosan előre megtervezte a menüt egész hétre, és mindennapos esemény volt, hogy felmondott a szakácsnőnek és másikat keresett. Móric nagyapám szeretett a klubjában kártyázni és társaséletet élni. Marianne életének középpontjában a család állt, olyannyira, hogy azt a férje már fojtogatónak találta.

Abban az időben, amikor összeházasodtak, Móric nagyapám rendszeren Bécsbe küldte az ingeit mosatni és keményíttetni: Marianne számára az ilyen pazarlás felfoghatatlan volt. Ugyanakkor Móric nagyapám, bár gyönyörű verseket írt, igen csípős és elevenbe vágó megjegyzéseket tudott tenni, amilyeneket Marianne-ra korábban soha senki nem tett. Volt egy időszak György születése után, amikor Marianne-t a családja megpróbálta rávenni a válásra, de ő hallani sem akart róla. Mire azonban

a harmincadik házassági évfordulójukat megünnepelhették, megtanulták értékelni egymást. Valahányszor Marianne ruletkezett, amit szívesen tett utazásai során, a szerencsés száma a tizenhét volt, mivel annak idején 17-én kötöttek házasságot.

Ekkor már vidéken is nagy áruhiány volt, de a bőségesen termő birtok ellátta őket élelmiszerrel. Néha a budapesti barátaiknak is hoztak ajándékba vaját, tojást vagy csirkét, ami akkoriban valóságos kincsnek számított. Aladár szülei és Lilly nővére is sok időt töltöttek Iregen, Aladárnak azonban ez most nem állt módjában. Ki sem látszott a munkából. Június elején Hanna ezt írta a naplójába: „Aladár rettenetesen sápadt.”

Azon a nyáron Hanna gyakran föllátogatott Pestre, úgyhogy ebből az évből nem sok levél maradt. De azért aznap, amikor a Szövetségesek partra szálltak Szicíliában, Aladár írt neki. Egész Budapest lázas izgalomba jött a hírre, mindenki azt találgatta, mit jelent ez a magyarok számára. Lehetséges, hogy az angolok és az amerikaiak elindulnak Olaszországon keresztül észak felé, és felszabadítják Magyarországot?

A bizonytalanság és paranoia légköre Hanna és Aladár életébe is beszivárgott. Aladár már nem írhatta meg Hannának olyan nyíltan a gondolatait, mint korábban: „Az embert határozottan kényelmetlenül érinti a gondolat, hogy esetleg más is olvassa a levelét, mint az, akinek szól” – „az ember érzi, hogy lassan belecsúszik a meleg nyárba, és hogy az a bizonyos döntő szakasz lassan mégiscsak elérkezik. Persze nem lesz kellemes, mert a döntések ideje történelmi időkben általában nem szokott kellemes lenni.”

Alig két hét múlva új külügyminiszter került a kormányba. Ribbentrop, a náci külügyminiszter igyekezett marginalizálni Kállayt, olyannyira, hogy a Magyarországnak küldött utasításaiban feltűnően még csak le sem írta a miniszterelnök nevét. Kállay viszont nem vette be a kormányba azokat a személyeket, akiknek náci szimpátiái közismertek voltak, ehelyett átszervezte a megbízható belső kört, és az addigi külügyminiszter – önmaga – helyett államtitkárát, Ghyczy Jenőt nevezte ki. Szentmiklóssy, aki korábban a politikai osztály vezetője és így Aladár közvetlen főnöke volt, most előlépett külügyi államtitkárrá, és az ő korábbi helyét a politikai osztály élén Aladár foglalta el. Július 20-án Budapesten Hanna ezt írta: „A mai reggeli különleges volt. Mami bejött, és közölte, hogy Aladárt kinevezték a politikai osztály élére.”

A politikai osztály vezetőjeként Aladárnak jóval nagyobb hatalma volt, mint korábban. Most ő volt a harmadik legmagasabb rangú tisztviselő

a politikai osztályon, ez szinte hihetetlen előrelépés volt egy harminckilenc éves fiatalember számára, aki mindössze tizenöt évet töltött addig diplomáciai szolgálatban.

És egy ilyen megtiszteltetést sajnos nem lehetett visszautasítani, bármennyire is szeretne volna.

Aladár úgy érezte, korai még számára ez az előléptetés, és azért is kényelmetlenül érezte magát, mert ezután kénytelen volt részt venni olyan dolgokban, amelyek ellenkeztek a meggyőződésével, ráadásul a siker minden reménye nélkül. De azért elfogadta a kinevezést, mert tisztában volt vele: diplomataként is, magánemberként is csak úgy őrizheti meg a lelki egyensúlyát, ha fél lábbal továbbra is a monarchikus hagyományban áll, fél lábbal pedig a távoli, megálmodott és remélt szabad Magyarországon.

Aladár szülei természetesen büszkén, boldog izgalommal fogadták a hírt. Édesanyjának egész életét végigkísérte a meghíúsult társadalmi becsvágy érzése – először a státuszvesztés 1919 után, aztán az, hogy kis híján megkapták a bárói rangot, de mégsem –, így most szeretett fia érdemeinek nyilvános elismerése és magasba ívelő diplomáciai karrierje kimondhatatlanul boldoggá tették. Aladár apja is egyfajta személyes elégtételnek érezte fia sikerét, és mivel nagyon érdekelte, hogyan működik a kormány a színpalak mögött, nyilván azt remélte, hogy a fia előléptetése révén ezentúl több információhoz jut majd. De csalódnia kellett, mert Aladár ettől kezdve csak még óvatosabb lett.

Más barátai és támogatói, köztük Móric nagyapám és Chorin Ferenc is siettek gratulálni neki, és örvendeztek, hogy olyasvalakit neveztek ki erre a posztra, akinek erkölcsi érzékében feltétlenül megbíztak. Még néhány külföldi diplomata is kifejezte Aladár kinevezése felett érzett örömét. Amikor hivatalosan is bejelentették a kinevezését, a Nemzeti Kaszinó exkluzív klubja – ahová nagyapámat és Chorint nem vették fel, mert zsidók voltak –, meghívta a tagjai közé. Ezzel egy olyan társadalmi réteg ajtaja nyílt meg ezzel előtte, amely csöppet sem vonzotta, amelyet korábban gyanakvással, sőt némi megvetéssel figyelt. De hát ettől fogva hivatalosan ő is „méltóságos úr” volt.

Az adott körülmények között különben sem élvezett semmit a megnövekedett hatalmával járó előnyökből. Barátját, Bede Istvánt ekkoriban nevezték ki a sajtóosztály élére, és a két barát közösen búslakodott új pozíciójuk hiábavalóságán. Aladár nagyon is tudatában volt helyzetük reménytelenségének. Augusztusban levelet írt Böhmnek Stockholmba

(amelyet aztán Böhm kötelességtudóan továbbított az angol titkosszolgálatnak), és ebben kifejtette, hogyan érznek ő és Bede új, magas pozíciójukkal kapcsolatban:

Rendes körülmények között legmerészebb álmaink válnának ezzel valóra, olyan ragyogó pályafutás kezdetét jelentené, amely legvéresebb reményeinket is felülmúlja. Ma azonban olyan, mintha egy kocsis nélkül vágatató szekérre kellene felugranunk, és megragadnunk a gyeplőt. Nem elég, hogy a lovak magukkal rántanak bennünket a szakadékbba. Még a felelősséget is viselnünk kell a katasztrófáért. Csak azzal a gondolattal vigasztalhatjuk magunkat, hogy ebben a szerencsétlen háborúban milliók veszítették el a lábukat, karjukat vagy szemüket, vagy áldozták fel az életüket a hazájukért. Így hát nekünk is meg kell tennünk, amit a kötelesség parancsol.

Apám hivatalosan pénteken, július 23-án foglalta el a posztját, és vasárnap már is egy válsággal kellett szembenéznie: Mussolini megbukott.

Ez azt jelentette, hogy Olaszország kiválhat a német szövetségből, és talán ellenállás nélkül fogadja majd a szövetséges csapatokat, amelyek ezek után könnyen eljuthatnak Magyarország déli határára, és mi megadhatjuk magunkat, anélkül hogy el kellene szenvednünk a német megszállás minden nyomorúságát. A hír szikrája a legvadabb és legoptimistább következtetések lángját lobbantotta föl. A magyar kormány minden energiáját lekötötte az esélyek latolgatása. Hátha Mussolini bukásának hatására Magyarország is határozottan szembefordul a németekkel... Bajcsy-Zsilinszky Endre, a náciellenes *Szabad Szó* főszerkesztője, és Tildy Zoltán, a Kisgazda Párt elnöke átnyújtottak egy memorandumot Kállaynak, amelyben azt követelték, hogy Magyarország azonnal lépjen ki a háborúból, hívja vissza a csapatait az orosz frontról, és tekintse magát ezentúl semleges országnak. A kormány vonja vissza az összes zsidótörvényt, állítsa helyre az alkotmányos jogokat, bocsásson el minden olyan katonatisztet és tisztviselőt, aki kollaborált a náciakkal vagy valamilyen atrocitást követett el, és hozzon létre önkormányzatot Erdélyben és Ruszinföldön. Ezek nagyon is merész követelések voltak, de talán ha mindezt csakugyan megtette volna a kormány, elháríthatta volna a nagyobb kataklizmát.

Néhány nyugati kapcsolatukat is megfertőzte ez a túlzott optimizmus: ők is üzeneteket küldtek Kállaynak, amelyekben sürgették, hogy tegyen

valamilyen határozott lépést, amellyel Magyarország elszakítja magát a németektől, vagy legalább azt megmutatja a Szövetségeseknek, hogy képes önállóan, a németektől függetlenül is cselekedni. Még olyan javaslat is elhangzott, hogy Magyarország forduljon az oroszokhoz, és közzölje velük: kész szakítani Németországgal. Csakhogy minderre nem volt semmi remény. Dacára, hogy a német hadsereg eddigre már alaposan meggyengült, olasz földön rövidesen mégis Hitler került erőfölénybe. Csüggesztő volt látni, hogy még a minden szempontból sokkal erősebb és jobban felszerelt angol és amerikai csapatok sem tudnak megbirkózni a meggyengült Wehrmacht- és SS-alakulatokkal.

Senki sem értette, hogyan történhetett ez meg, míg csak rá nem ébredtek, de már későn, hogy a Szövetségesek csak a másodosztályú csapataikból küldtek egy olyan területre, amely számukra csak másodlagos fontosságú háborús övezet volt. Churchill azt remélte, a Szövetségesek megszállják Európát „lány altestét”, és dél felől hatolnak előre. De Sztálin és Roosevelttel úgy határoztak, hogy kelet és nyugat felől fognak előrehatolni. Az amerikaiak az észak-európai partraszállásra tartogatták a tüzerejüket, nem Szicíliára. A Mussolini bukása felett érzett eufória korainak bizonyult, és a rá épített légvárak rövidesen össze is roskadtak a katonai helyzet súlya alatt.

Ahogy a nyár ősze fordult, egy másik lehangoló igazság is világossá vált az olasz helyzet kapcsán – mégpedig az, hogy bármi, ami a Wehrmacht terheit növeli – legyen az akár egy ország, például Magyarország megszállása –, az jó a Szövetségeseknek. Magyarország stratégiai jelentőségét az adta meg számukra, hogy költséges elterelő hadműveletet jelenthetett, olyan csatornát, amely elnyelhetette a német erőforrások egy részét, elvonva őket ezzel olyan fontosabb céloktól, mint az oroszok elleni háború megnyerése vagy a hatékony védekezés a szövetséges megszálló csapatok ellen.

Németország meggyengült, a vereség felé sodródott, és az ember azt hinné, ésszerűbb lett volna, ha a németek megfogyatkozott erőforrásaikat a fontos csatákra tartalékolják, nem pedig egy jelentéktelen, engedetlen szövetséges megfegyverzésére. De a megosztott, gyöngé és sebezhető Magyarország nem tudta, hogyan válaszoljon az egyre erősödő német nyomásra. Nem voltak tudatában, hogy szeptemberre Hitler türelme elfogyott, és a csábító lehetőség, hogy Európa utolsó, még viszonylag érintetlen zsidó közösségét is megsemmisítheti, arra ösztökölte, hogy kiadja a parancsot: készítsék elő Magyarország megszállásának tervét, Margarethe hadművelet fedőnéven.

Ebben az időszakban Aladár jobban szenvedett, mint korábban bármikor. A reménytelenség és a feszültség napról napra jobban megviselte az idegeit, és minden reggel újabb rossz hír sújtotta le. Október 7-én Hanna ezt írta a naplójába: „Aladár rettenetesen néz ki, és nagyon rosszkedvű.” Jóllehet tudta, hogy minden hiába, Aladár még mindig reménykedett, hogy egyszer csak felbukkan lelki szemei előtt valamilyen új, mindaddig kipróbálatlan lehetőség. Valahányszor találkozott a külügyminiszterrel, Deák Ferenc mondását idézték egymásnak: „*Tudok én küzdeni remény nélkül, az elhatározottság nálam kötelességérzeten alapul.*”

Hideg, esős ősz volt abban az évben. A BBC figyelmeztette a magyarokat, hogy alighanem hamarosan bombázni fogják őket, és bár ez valójában csak jóval később történt meg, a fenyegetés mindenkinek ott járt a fejében. „Főzve vagy sütvé” – írta Hanna a naplójába szeptemberben. Vagy a németek fogják elfogyasztani Magyarországot főzve, vagy az oroszok sütvé. Ez a két lehetőség lebegett a fejük felett.

Németországból ellátogatott hozzájuk Aladár barátja, Otto von Heydebreck. Felesége és leánya meghalt, a fia elesett a harctéren. Miközben ezek a rettenetes veszteségek érték, látnia kellett, ahogy Németország összeomlik a háború súlya alatt. Szeptemberben ellátogatott Iregre, és ott annyi rossz hírt közölt a háziakkal a berlini életről, amennyit csak tudott. Szeptember 18-án Hanna és Aladár nem tölthették együtt a harmadik évfordulójukat. Hanna ezt írta a naplójába: „Reggel lovagoltam. Délután megérkeztek Choriné négyen, és Edith. Az idő gyönyörű. A Szövetségesek győztek Salernónál. Ez a harmadik évfordulónk. Vajon milyen lesz a negyedik?”

Az olasz hadjáratot újabb és újabb orosz győzelmek követték, a szovjet csapatok egyre közelebb nyomultak. A zirci apát rendszeresen ellátogatott Iregre, és még egy badacsonyi szüretre is meghívta Hannát és Chorinékat. Chorin Ferenc is, Kornfeld Mór is fölvetette, nem rejtőzhetnek-e el szükség esetén az apátságban, de ez végül is elméleti lehetőség maradt.

Elővigyázatosságból minden egyes családtag összecsomagolt egy kis táskát légiriadó esetére, és odakészítette az ágya alá. De valójában az a kérdés motoszkált mindegyikük fejében, mit fognak tenni akkor, ha megérkeznek a németek. Egy ilyen gazdag és tekintélyes zsidó család tagjai aligha maradhattak az otthonukban. Mivel sok barátjuk volt szerte a városban, minden családtagnak volt valakije, akinél szükség esetén meghúzódhatott, ha csak rövid időre is.

Novemberben Aladár kedélyállapota tovább romlott. Mint Hanna megjegyezte, „kiábrándultan és lehangoltan” készült a negyvenedik születésnapjára, mivel a politikai helyzet napról napra kétségbeejtőbb lett. A hónap elején Hanna leutazott Iregre az édesanyja születésnapjára, és Aladár szokás szerint írt neki. Beszámolt róla, hogyan töltötte a napjait, melyik barátját látogatta meg, kikkel vacsorázott, de arról, ami a szívét nyomta, már nem számolt be őszintén, azt már nem merte papírra vetni.

Halottak napján kiment az édesapjával a temetőbe, hogy gyertyát gyújtson a dédszülei sírján. Annyira elfoglalt volt, hogy még ez a kis kitérő is panaszra ingerelte: „Nem tudok hozzájutni a munkámhoz.” Nagyon várta, hogy Hanna visszatérjen Pestre: november 11-én találkoztak újra. Hanna ezt írta a naplójába: „Aladárral vacsoráztam. Nagyon lehangolt. Igen rossz idők jönnek, csoda lenne, ha megúsznánk. Jobb nem is gondolni rá, mit hozhatnak a következő hónapok.” A következő héten ünnepelték Aladár negyvenedik születésnapját.

Olykor Aladárnak is megfordult a fejében, hogy egy német megszál-
lás esetén ő sem lesz biztonságban. Egy alkalommal valamelyik szélső-
jobboldali párt egyik tagja, aki gyűlölte őt is és mindazt, amit képviselt,
névtelenül elküldte neki a *Nemzeti Figyelő* című jobboldali újság egyik
számát, amelyben néhány, a Szövetségesekhez való hűségről és nemzeti
becsületről szóló bekezdést vészjóslóan, pirossal aláhúztak. Egy görög
diplomata egy barátján keresztül azt üzenté Aladárnak, hogy személyes
biztonsága érdekében jobban tenné, ha külföldre távozna. „Ez már nekem
is eszembe jutott – írta Aladár. – De az az érzésem, hogy a lehetséges gyáva
cselekedetek egész sorából ez lenne a leginkább megvetésre méltó.”

Közeledett a karácsony, Marianne szobája mind jobban megtelt
a családtagok és a barátok csinosan becsomagolt ajándékaival. Karácsony
napjának reggelén Hanna, Marianne, Pappa és számos további családtag
elindultak Csepelre, ahol ilyenkor minden évben ajándékokat és ételmi-
szert osztottak szét a munkások és gyermekeik között.

Szenteste Weiss Manfréd gyermekei és családjuk Chorinéknál gyűl-
tek össze vacsorára és hogy kicseréljék az ajándékaikat. Valamennyien
ott voltak: Móric nagyapám és Marianne, a négy gyermekük, a menyük
és első unokájuk, a kis Pistike, az öttagú Chorin család, Daisy és Ferenc
és három gyermekük, Erzsébet, Daisy és ifjabb Ferenc, és ott volt Elza
hét gyermekéből is néhány, bár nem az összes, Jenő is megjelent három
gyermekével és szép feleségével, Annie-val. Edith is ott volt, de Alfonz és

négy gyermeke nem jöttek el, mert Alfonz tiszteletben tartotta felesége,
Erzsi erős ellenérzéseit.

Az asztalfőn Chorin Ferenc elnökölt túlárado jókedvvel. Mindenki sok
ajándékot kapott, a fényesen feldíszített fán gyertyák lobogtak. Az öröm,
hogy ezt az évet is túléltek, és hogy mindnyájan együtt vannak, egy időre
háttérbe szorította súlyos aggodalmaikat.

Aladár és Lilly Budán mentek éjféli misére, míg Hanna és unoka-
testvérei Pesten: kabátot, kalapot öltöttek, és a hideg éjszakában elsétáltak
a Missziós Nővérek templomáig. Nem nehéz kitalálni, miért imádkoz-
hattak – valószínűleg mindnyájan ugyanazért: „Vigyázz ránk! Óvd meg
mindazokat, akiket szeretünk! Szabadíts meg a gonosztól! Ámen.” A kará-
csonyi történet csodája, az éjszaka szépsége és békéje, az, hogy rövid időre
megszabadulhattak a világban uralkodó zűrzavartól, valószínűleg mind-
nyájukat megérintette. Egyikük Budán, másikuk Pesten, a város két távoli
csücskében; Aladár és Hanna ekkor ünnepelték utolsó, csodálatos módon
teljesen hagyományos karácsonyukat.

Néhány nappal karácsony után Kornfeldék a család számos barátjával,
köztük a magyar belügy-, igazságügy- és iparügyi miniszterrel leutaztak
Derekegyházára vadászatra, és hogy ott ünnepeljék az új évet. Több mint
negyven ember töltötte a szilvesztert a vén kúriában, közülük egyesek
hajnalban keltek, hogy fácánt lőjenek, mások a házban maradtak, és nap-
jában ötször ültek asztalhoz: reggelizni, tízórazni, ebédelni, uzsonnázni
és vacsorázni. És miközben ők minden jóban dúskáltak, az orosz csapatok
kitartóan nyomultak előre.

Amikor véget ért a vadászat és a szánkózás, a kártyapartik és a mesés
vacsora, a belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc egyszer csak odafor-
dult Chorin Ferenchez, és közölte, szeretne a szobájában hat szem közt be-
szélni vele és az iparügyi miniszterrel, Bornemisza Gézával. A három férfi
visszavonult Keresztes-Fischer szobájába: talán szivarra gyújtottak, talán
egy konyakot is töltöttek maguknak. A szoba sarkában álló nagy cserép-
kályha csak úgy ontotta a meleget. És Keresztes-Fischer beszélni kezdett.

Közölte, hogy a helyzet a németekkel még a korábbinál is sokkal komo-
lyabbra fordult. A németeknek a fülébe jutott valami a Pókháló akcióról,
talán nem ismernek ugyan minden részletet, de annyit mindenesetre tud-
nak, hogy a Kállay-kormány tagjai több alkalommal is megpróbálták föl-
venni a kapcsolatot az angolokkal és az amerikaiakkal. Keresztes-Fischer
figyelmeztette a másik két férfit, hogy készüljenek fel a katasztrófára.

Chorin Ferenc komolyan figyelt. Korábban már fontolóra vette az emigráció lehetőségét, de elvetette. Az ő számukra ez különben sem lett volna könnyű, mert a németek soha nem adtak volna átutazó vízumot egy olyan jelentékeny személyiségnek, mint ő. De az is aggasztotta, hogy ha külföldre távozna, a németek ebben valószínűleg újabb kísérletet látnának a magyar kormány részéről arra, hogy fölvegye a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal, ráadásul annak kézzel fogható bizonyítékát látnák benne, hogy a magyar zsidóság reménytelennek ítéli a helyzetét. Ezzel aláásná a kormány pozícióját, és borzalmas veszélynek tenné ki a családja többi tagját. Ráadásul néhány hónappal korábban Kállay miniszterelnök megkérte rá, hogy ne hagyja el az országot, és ő nem akarta megszegni az adott szavát.

De a politikai helyzettől eltekintve a gyakorlati nehézségek egymagukban is megghiúsítottak volna mindenféle emigrálási kísérletet. Nem egyszerűen egy öttagú családnak kellett megtalálnia a módját, hogyan jusson ki Svájcba, hanem egy negyven emberből álló tömegnek.

Chorin „akkor még nem számított azzal, hogy a németek Magyarországot megszállják, inkább azzal, hogy pressziót gyakorolnak, és Kállay kormánya helyett egy könnyebben kezelhető kormányt követelnek”. Hogy ez pontosan mit fog jelenteni, azt nehéz volt megjósolni, mindenesetre annyi bizonyos volt, hogy a helyzet nem sok jót ígért azok számára, akik összegyűltek Derekegyházán, hogy megünnepeljék, amint az 1943-as év átadja helyét 1944-nek.

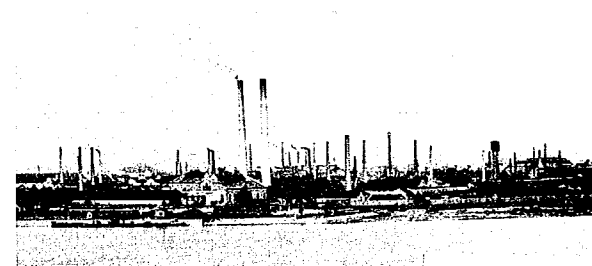
„Nagyszerű idő a vadászatra, jó hangulat – írta Hanna újév napján. – Az oroszok előretörtek Kiev környékén, a többi orosz fronton lassan haladnak előre. Az ember nem is hinné, mennyi baj és szenvedés van körülöttünk. Csak azt remélhetjük, hogy a következő év ugyanannyi jót hoz mindenki számára, mint amennyit az előző hozott nekünk.”

1944

*Ti, akik kivergődtetek az árból
mely minket elnyelt, emlékezzetek,
amikor a szemünkre vetitek véteinket,
a sötét időkre is, melyekben
nektek már nem volt részetek!*

– BERTOLT BRECHT:

Azokhoz, akik később születtek

Március 19.

1977. március 19-én apám ott ült a Patterson utcai lakás kis irodájában – ez a helyiség valaha Móric nagyapám dolgozószobája volt, és zsúfolásig tele volt könyvekkel, folyóiratokkal, újságkivágásokkal és mindenféle nyelven íródott levelekkel. Az íróasztalával szemközt függő vízfestmény az édesapját ábrázolta fiatalon, egyenruhában, a falakat édesanyja és nővérei fényképei borították. Aladár ekkor hetvenhárom éves volt, és odakinn, a második emeleti ablak túloldalán az enyhe washingtoni tavasz napsütése ragyogott. Jegyzetfüzete fölé görnyedve, golyóstollát szorongatva egy Arany-idézetrel igyekezett jellemezni ezt a „végzetes évi napot”, amelynek aznap volt az évfordulója. *„Ezt írom én is március 19. 33. évfordulójáról, a nagy összeomlás, vagy inkább szétmállás, a nemzeti tehetetlenség és bomlás, a tátongó szakadék megalázó és szégyenletes emlékéről – az, ahogyan [sic!] ijesztő és lesújtó voltáról. Számoltunk a lehetőséggel, hiszen azért akartuk volna elkerülni, de a [olvashatatlan] alapon kívül más előkészület nem történt, még valamilyen szimbolikus [értelemben?] sem.”*

1944. március 19-én a nácik megszállták Magyarországot.

Egy hétig tartó hideg esőzés után a március 17-ével kezdődő hétvégére váratlanul kiderült az idő. Egy ilyen szép, napsütéses szombat máskor jó alkalmat kínált volna Hannának és Aladárnak, hogy elmeneküljenek Budapestről és kiránduljanak a környékre, de történetesen Aladár édesanyja aznap ünnepelte a hetvenötödik születésnapját. Hanna volt az egyetlen vendég, de Lilly azért elővette a szekrényből a márkás porcelánkészletet, keményített csipketerítővel terítette le az asztalt, és behúzta az elsötétítő függönyöket. Valamennyiüket elsősorban Magyarország sorsa foglalkoztatta, de majdnem ugyanennyire aggódtak Aladár jövője miatt is. Aladár kimerült volt, és feszült: az elmúlt, nyugtalan hónapok hatása fizikailag

is megmutatkozott rajta. Amikor 1943 végén szokása szerint eltöprengett a világ és a politika helyzetén, a Magyarország előtt álló kilátásokat így foglalta össze: apokalipszis vagy csoda.

Miközben a németek elveszítettek néhány fontos ütközetet, a Szövetségesek egyre közeledtek, és az orosz csapatok kitartóan masíroztak a magyar határ felé, apám egyre lehangoltabb és nyugtalanabb lett. Még reménykedett benne, hogy Magyarország talán megúszhatja a legrosszabbat, amint a megelőző öt évben is sikerült megúsznia: azt, hogy hadszíntérre váljon. 1944 első hónapjaiban úgy tűnt, mintha a csodának mégiscsak lenne egy parányi esélye. Nem a deus ex machina típusának ugyan, hanem a csoda egy észrevétlenebb, differenciáltabb fajtájának, mint amikor például valaki váratlanul felgyógyul egy halálosnak tartott betegségből.

A március 12-ére következő hét különösen feszült volt. Szerdán, március 15-én az Operában tartott díszelőadáson a német nagykövet meghívta Horthyt, hogy látogassa meg Hitlert az ausztriai Klessheimben lévő főhadiszállásán. Március 18-án Horthy felkereste Hitlert. Budapesten az emberek azt rebesgették, hogy eközben német csapatokat vontak össze Bécsben. Valójában azonban a németek bekerítették Magyarországot.

Furcsa módon a városban a hangulat mintha javult volna a hét végére. „A feszültség enyhült valamiképp, de még így is elég nagy” – írta Hanna a naplójába március 18-án. Az élet ment tovább: az emberek születésnapot ünnepeltek, misére mentek, bridzseztek, dolgoztak. Még olyanok is akadtak, akik úgy vélték, a kormányzó látogatása Hitlernél az enyhülés jele. A Weiss család egyik barátja, a város rendőrfőnöke szombaton benézett hozzájuk, hogy közölje: szerinte a dolgok jól alakulnak, a család megnyugodhat.

Ugyanaznap este Chorinék vacsorát adtak „a hölgyek távollétében” az Andrássy úti házban. Ott volt Bornemisza Géza iparügyi miniszter, Lázár Andor egykori igazságügy-miniszter és a képviselőház volt alelnöke, Bessenyei Zénó, aki ebben az időben a Közmunkatanács elnöke volt, Rappaich Richard, a hadsereg egyik legidősebb tábornoka, Széchenyi Károly és Erdőhelyi Lajos, Kállay legszűkebb baráti körének tagjai, és még sok más bankár és jelentős politikus is átkelt az elsötétített városra – légi-riadó volt, bár ekkor éppen nem bombáztak –, hogy fölkeresse Chorinék elsötétített lakását.

Az emeleten a behúzott függönyök mögött a tizennyolc éves Daisy, húszéves nővére, Erzsébet, és öccsük, a kis Ferenc, akit ágynak döntött

a báránymimó és a tüdőgyulladás, a beszélgetés izgatott hullámvásására fűleltek. A vendégek nyugtalanok voltak, mert Horthy még mindig nem tért vissza Németországból. Lázár Andor emlékeztette őket, hogy jóllehet Hitler képtelen követelései, mint azt mindnyájan jól tudják, egyre szaporodnak, ők meg vannak győződve róla, hogy „a kormányzó eredményesen fogja képviselni a magyar álláspontot, és hogy a németek súlyos vereségei végül észre térítik Hitlert”. Az utolsó vendég hajnali egy órakor hagyta el a házat.

Vasárnap reggel ötkor megszólalt a telefon Chorin Ferenc lakásán. Erdőhelyi Lajos, aki az éjszaka mint vendég hagyta el a házat, most mint őrszem jelentkezett. A németek átlépték a magyar határt, és megakadályozták, hogy Horthy visszatérjen Magyarországra. Klessheimnél több órára föltartóztatták a vonatát, nehogy parancsot tudjon adni az ellenállásra. Amikor a miniszterelnök meghallotta, hogy a német csapatok átlépték a magyar határt, szólott Erdőhelyinek, hogy értesítse régi barátját, aki egyszersmind Magyarország legebevezhetőbb embere is volt.

Az apokalipszis megkezdődött.

Chorin felhívta Marianne-t a Lendvay utcai lakásban. Marianne azonnal felkeltette Móric nagyapát. Szerte a városban riadóztatták a családtagokat. Ennyi háborús év után is csak kezdetleges, sebtében kiöltött terveik voltak arra, hogy mi ilyenkor a teendő, de azt tudták, hogy a német megszállással megszűnik mindenfajta védelem, amit esetleg odáig élveztek. Tudták, hogy mint gazdag zsidókat egészen biztosan letartóztatják őket. Ezt ugyan már évek óta tudták, de mindaddig, amíg nem fenyegetett közvetlen veszély, folytatták a megszokott életüket.

Most viszont a veszély itt volt a nyakukon. Móric nagyapám és Marianne tudták, hogy el kell szakadniuk egymástól: Móric nagyapám Ferencel Zirc megyébe, hogy elrejtőzzék az apátságban, Marianne pedig Daisy nővérevel barátoknál húzódik meg. Hanna és Pappa már korábban megkérdezték néhány keresztény barátjukat, elrejtőzhetnek-e náluk egy időre. Tamás Pécssett volt, a orvosi egyetemen, Györgynek pedig magára kellett hagynia Elsie-t és a kis Pistikét, hogy ő is elrejtőzzék. Valamennyi családtag ugyanígy tett. Tisztában voltak vele, hogy mint olyan személyeknek, akik egyrészt a törvények értelmében zsidónak számítanak, másrészt kiemelkedő szerepet játszottak a magyar társadalom életében, veszélyben forog az életük. A megsemmisítő táborokról senki nem tudott, de arról mindenki hallott, hogy a zsidókat rettenetes koncentrációs táborokba

deportálják. A családtagok kapkodva próbálták összeszedni a legszükségesebbeket tágas otthonaikban, a cselédek pedig igyekeztek segíteni, bár nekik is megvoltak a maguk különféle aggodalmai, és ők sem tudták, mi lesz a sorsuk.

Miközben megvirradt, a Margarethe hadművelet, azaz Magyarország megszállása dermesztő, már-már elegáns hatékonysággal folyt. Hitler úgy rendelkezett, hogy a német csapatok fogják körül és négy oldalról rohanják le Magyarországot, végül pedig zárják gyűrűbe és foglalják el a hadművelet legfőbb célpontját, Budapestet. A kormány megbénult: a miniszterelnököt, a belügyminisztert és a hadsereg tábornokait korábban úgy instruálták, hogy a német csapatokat szövetségesként, ne pedig ellenséggént kezeljék. Bármiféle ellenállást „könyörtelenül eltiportak” volna.

Marianne, Puppá és Hanna előhúzták az ágyuk alól a kis táskát, amelybe összecsomagolták a legszükségesebbet légiveszély esetére, és körülnéztek a lakásban, mit kellene még magukkal vinniük. Nagyanyám elővette azt a néhány ékszert, amelyet azért vásárolt, hogy szükség esetén legyen mivel megvesztegetnie a nácikat, többek között egy gyémánt fülöngügget, egy súlyos arany karkötőt és egy fejéket. Meggyőződött róla, hogy Móric nagyapám becsomagolt mindent, amire szüksége lehet, amíg távol vannak egymástól. Móric nagyapám kis táskájához még hozzácsomagolt néhány könyvet, meleg holmit és egy csomó zsebkendőt. De nehéz úgy csomagolni, hogy az ember nem tudja, mire számíthat: hosszas bujkálásra-e, vagy csak egy rövid, átmeneti időszakra, amelynek rövidesen véget vet a Szövetségesek érkezése? Valahányszor valaki utazni készült, nagyanyám mindig azt tanácsolta neki, hogy kevesebb ruhát és több pénzt vigyen magával, mint eredetileg tervezte. Az adott körülmények között ennél bölcsőbb tanácsot nem is adhatott volna.

Puppát nem hagyta nyugodni egy álomtöredék, amelyből mindössze egyetlen görög szóra emlékezett vissza: *ananké*, azaz végzet. Hanna is félt, de fegyelmezett maradt, elszántan igyekezett megőrizni a családra mindig is jellemző sztoicizmust. Elővette titkos fiókjából Aladár leveleit és az unokatestvérétől kapott naplót. Egyiket sem hagyhatta a lakásban, nemcsak érzelmi, hanem gyakorlati okokból sem: ha a németek elfoglalják a házat, a bennük található nevek és címek másokat is bajba sodorhatnak volna. Aztán persze becsomagolt néhány ruhadarabot is. Bár enyhe tavaszi idő volt, betette a csomagba a télikabátját is. Mindig is annyira fázékony volt...

Puppával elhagyták a szobát, amelyen huszonnyolc éven át osztoztak, és a szüleikkel együtt átmentek Chorinékhöz, ahol a csomagolás, kapkodás és határozatlanság ugyanolyan együttesét találták, mint odahaza, csak még nagyobb méretekben, mert jóval több embert érintett. A Duna túlpartján lakó Weiss Alfonzot és családját is riadóztatták. Alfonz eleinte szkeptikus volt, de mivel a háza a Gellérthegyen állt, elég volt kinéznie az ablakon, hogy lássa, a németek csakugyan megérkeztek a városba. Ő és Gábor fia azonnal elhagyták a villát, míg a felesége ott maradt csomagolni: vele maradt kilencéves János fia, Marika lánya és két német juhászkutyájuk is. A lányuk, Márta, éppen síelni volt valahol.

Minden családtag gondoskodott olyan átmeneti lakhelyről, ahol meghúzódhat mindaddig, amíg túlságosan veszélyessé nem válik a dolog. Marianne és Daisy abba a lakásba mentek, amelyet Chorin az öreg nevelőnőjük számára vásárolt, és magukkal vitték a kis Ferencet is, aki súlyos beteg volt. A két férj, Móric nagyapám és Ferenc már korábban megbeszélték a zirci apáttal, hogy elrejtőznek a Balatontól északra fekvő zirci kolostorban. Móric nagyapámnak nem igazán tetszett ez a terv, amely azal járt, hogy háromórás autótutat kellett megtenniük Budapesttől Zircig, hogy aztán egy olyan elszigetelt helyen rejtőzködjének, ahonnan semmiféle természetes menekülési útvonal nem nyílik. Móric nagyapám hatvanhárom éves volt ekkor, Ferenc hatvanöt: előkelő öregurak, akik elszoktak attól, hogy sietősen járjanak és maguk cipeljék a bőröndjüket.

Amikor búcsút vettek a feleségüktől és a gyermekeiktől, egyikük sem mondta ki a kérdést, amelyik pedig mindegyiküknek ott motoszkált a fejében: viszontlátják-e még valaha egymást, és ha igen, vajon mikor? Amikor Móric nagyapám búcsúzóul megölelte Puppát, az elmondta neki az álmát. Nem volt még egy ember, aki nagyapámnál világosabban értette volna ennek a szónak és annak a ténynek a jelentőségét, hogy görögül van, egy örökre letűnt, ősi civilizáció nyelvéen.

Amikor fölkel a nap, meghallották a német repülő kőzugasát Budapest felett. A német csapatok körülfogták a várost, és mire reggel lett, a hidakat, a rádióadót, a rendőrkapitányságot és egy sor más fontos épületet elfoglaltak. Egyetlen magyar katona sem szegült szembe a feletteseivel és nem próbálta meg feltartóztatni a németeket.

Móric nagyapám és Ferenc elindultak, hogy megkeressék a zirci apátot, aki éppen Pesten celebrált misét a ciszterciták kolostorában, de előbb még Marianne-t, Daisyt és a fiát elvitték autón a nevelőnő lakására. Hanna és

Puppa gyalog indultak a kisérdalatti legközelebbi megállója felé, amely egy saroknyira volt tőlük, a Hősök terén: amikor elhagyták a házat, Choriné szakácsnője ott állt az ajtóban és sírt: „Sose látom magukat többet!”

Unokatestvérük, Mauthner Jancsi, akit mindenki Hansinak nevezett, és Elza legelszántabb és legvakmerőbb gyermeke volt, vöröskeresztes emblémát ragasztott a kocsiára, amellyel aztán elfuvarozta az anyját, a nővéreit és az unokatestvéreit a búvóhelyükre. Hansi nővérei közül kettő keresztény emberhez ment feleségül, úgyhogy az ő lakásukat biztonságosnak gondolták. Az édesanyját egyik vejének, Borbély Ferencnek a lakására vitte három legkisebb unokájával együtt.

Valahogy hihetetlennek tűnt, hogy ilyen jóvátételmentesen borzalmas dolog történjék egy ilyen ragyogóan szép vasárnapon. Hanna és Puppa némán ültek az ismerős földalatti csillogó kis kocsiában, és az utastársaikat nézegették, akik valószínűleg nem voltak még tudatában, micsoda katasztrófa történt. Végül elérték a Vörösmarty téri megállót. Elindultak a Duna felé. Körülöttük családok siettek a vasárnapi misére, agglegények ugrottak be egy pótkávéból főzött feketére a cukrászdába, házaspárok néztek hunyorogva a ragyogó napsütésbe, és arról beszélgették, mivel töltsék a napot, hogyan használják ki a szép időt. Amikor elérték a Lánchidat, amelynek két csodálatos kőoroszlánja ugyanazzal a rendíthetetlen nyugalommal őrködött most is, mint mindig, a két nővér búcsút vett egymástól. Puppa átment a hídon, Oberschall nevű barátaihoz, akik a Várnegyedben laktak, Hanna pedig Pesten lakó barátnőjéhez, Balázs Éva történészhez igyekezett. Itt írta régi naplójába az utolsó bejegyzést március 19-én: „Életem legizgalmasabb napja – írta. – Minden *prius*.” Mindennek, ami valaha volt, vége van.

A Weiss-rokonság szétszóródott a városban: az mentette meg az életüket, hogy olyan gyorsak voltak aznap reggel. Nem sokkal azután, hogy Alfonz és legidősebb fia, Gábor elhagyták a budai hegyekben álló gyönyörű házat és csodálatos kertet, megérkezett a Gestapo. A házban csak Erzsit, a parancsoló modorú, ragyogó eszű, rémült és ki nem keresztelkedett Erzsit, a kisebbik fiát, Jánost, és a kislányát, Marikát találták. A gestapós tiszt maga elé rendelte mindhármukat, és arról faggatta őket, hová lett Alfonz? Mit csinál? Tudják-e a címét? Erzsit kitalált valami hihetően hangzó történetet, és a gestapósok elmentek. De hogy megmutassák ennek az asszonynak és két gyerekének, hogy ki az úr a házban, előbb még lelőtték a család két kutyáját.

Ez volt a vég kezdete.

17. FEJEZET

A külügyminisztériumban

19-én, kevéssel éjjel után elkezdtek befutni a hírek a különböző határállomásokról, hogy a német csapatok átlépték a magyar határt. Keresztes-Fischer, a külügyminiszter továbbította a miniszterelnöknek a „vészjósoló jelentéseket”, és az sürgősen összehívta a kormányülést. Vasárnap kora reggel Aladárt is behívták a külügyminisztériumba: ő is tagja volt annak a csoportnak, amelyik megpróbálta eldönteni, hogyan reagáljanak a megszállásra.

Nem hívta föl Hannát, nem figyelmeztette, nem kereste vele a kapcsolatot, amíg még megtehetette. Alighanem aggódott, hogy így, ellenségektől körülvéve, egy tőle érkező telefonhívás csak még jobban megnehezítené mindkettejük életét. Ezt a mulasztást aztán évtizedek múltán sem tudta megbocsátani magának. Amikor az édesanyja születésnapjára ünnepsége után elbúcsúztak egymástól, nem is sejtette, hogy talán soha többé nem látják viszont egymást.

Hétfőn reggel tízkor Horthy vonata végre befutott a kelenföldi állomásra. Kállayt, aki kiment eléje, hogy fogadja, német díszőrség kísérte. Aznap délben a kormány minden tagja benyújtotta a lemondását, amit a kormányzó el is fogadott. A náci kormányváltást akartak, mert úgy látták, a hivatalban lévő kormány nem elég megbízható, és nem mutat kellő szimpátiát a náci eszmék iránt. A németek azt követelték, hogy a hozzájuk mindig is lojális Imrédy Béla legyen az új miniszterelnök. „Az a zsidó?” – vetette oda nekik Horthy, emlékeztetve a németeket Imrédy származására, amely miatt annak idején, 1939-ben le kellett mondania. De Horthy semmi körülmények között nem nevezte volna ki Imrédyt.

A külügyminisztériumban Bethlen István, akit Kállay behívatott, hogy mint tapasztalt államférfinak kikérje a tanácsát, arra utasította Aladárt,

állás és a letartóztatás között. Az meg sem fordult a fejében, hogy elmene-
küljön vagy elrejtőzzék, mert félt, hogy ezzel veszélynek tenné ki a szüleit
és a nővérét. Túlságosan sok történet keringett már a városban túszként
fogva tartott családtagokról, amikor az a családtag, akire igazából vadász-
tak, kicsúszott a náci kezéből. „Budapesten kóboroltam – írta Aladár –,
és egyformán gyötört a személyes csőd és az ország csődjének tudata.”

Aggódott a légitámadások miatt, félt, hogy letartóztatják, aggódott
a Miss Thompsontól vett angol leckék miatt, féltette Hannát (különösen
Hannát) és a saját családját. Attól is tartott, hogy követik: séta közben
időnként meg-megállt, és figyelte, megáll-e valaki más is mögötte. Szé-
gyellte a kétségbeesését, de nem tudott úrrá lenni rajta: újra meg újra
megkérdezte Csopéy Dénest, az utódját a politikai osztály élén, nem tud-
ja-e, hogy a németek mit terveznek vele, de nem kapott választ.

Szegedy-Maszák Aladárt „rettentő deprimáltan találtam” – olvasható
Dessewffy Éva grófné naplójának 1944. április 6-i bejegyzésében. Olyasva-
laki naplójáról van szó, akinek a házában Aladár számtalanszor vacsorázott
vele és férjével, Gyulával, a *Kis Újság* szerkesztőjével (aki mellel színtén
attól félt, hogy letartóztatják). A német megszállás napjától kezdve Des-
sewffy Éva naplót vezetett. A napló gépelt változata 218 lap terjedelmű.
(A zsineggel átkötött dossziét a Patterson utcai limlomok között találtam:
álnok és veszedelmes idők megbízható szemtanúját, egy olyan régen elfe-
lejtett asszony írását, aki gyermekek nélkül halt meg, és a háború után egy
válást is el kellett szenvednie, mert Gyula faképnél hagyta, abból a meg-
alázóan közhelyes okból, hogy belebolondult egy jóval fiatalabb nőbe.)

Aladár úgy emlékezett, egyik hosszas bolyongása során akadtak össze;
„én kétszeresen mondtam csődöt, úgy emberileg, mint politikailag” –
jegyezte fel szavait naplójába Dessewffy Éva.

Szó sincs róla, tiltakozott Éva olyan hevesen, amennyire azt a körülmények lehetővé tették. „*Felháborodva tiltakozom, a mi szemünkben egészen másképp áll a kép.*”

Emlékeztette rá, hogy ő és a férje tanúi voltak Aladár minden tétének.
Együtt gondolkodtak vele, meghallgatták az elemzéseit, tudtak a lelki
küzdelseiről. „*Teljesen irreleváns a hazaárulók milyen világításban állítják
be munkánkat*” – mondta végül. Apám némán bólintott. Éva elvált tőle,
és otthon ezt írta a naplójába: „*Kedves, okos barátunk. Szívén, lelkén kapott
életreszóló sebet.*”

18. FEJEZET

Még egyszer búcsúzni

Nem sokkal azután, hogy megérkeztek a zirci apátságba, Chorin nem
tudott ellenállni a kísértésnek, és felhívta Budapestet. Elsőként Erdőhe-
gyit hívta fel, mert tudni akarta, hogyan ment végbe a város megszállása.
Másodikként Daisyt hívta. Tisztában volt vele, milyen veszélyes hely-
zetben van a felesége, sejtette, hogy nyilván ott fogják először keresni.
Sikerült rábeszélne, hogy Marianne-nal együtt menjenek máshová, de
a kisfiuk olyan beteg volt, hogy nem tudták magukkal vinni. Kora délután
aztán csakugyan meg is érkezett a Gestapo: Daisyt keresték, és mivel nem
találták, a fiát akarták letartóztatni. De az öreg dajka meggyőzte őket,
hogy egy beteg kisgyerek csak terhükre lenne, és sokkal egyszerűbb, ha
ott hagyják nála.

De Chorinnak saját magát már nem sikerült megóvnia. Lehet, hogy
a németek lehallgatták Erdőhegyi telefonját, és így azonnal megtudták, hol
rejtőzik. Vagy talán Zircen is éltek olyanok, akik szimpatizáltak a nációkkal,
és hamar elterjedt a híre, hogy a kolostorba új „méltóságok” érkeztek.
Kedden kora reggel a rendőrök körülvették az apátságot, Chorint keresve.
Móric nagyapám még mindig rejtőzködött, és a rendőrség még nem jött
rá, hogy ők ketten együtt menekültek el Pestről. Chorin tisztában volt
vele, hogy abban a pillanatban, amint elhagyja az apátságot, az ő életének
vége. Lehet, hogy nem lövik agyon ott helyben, de a halálos ítéletet már
kimondták rá. A nagybátyám átment az apátság egy másik részébe, hogy
a gyónás szentségében részesüljön.

Chorin még gyónás közben sem szűnt meg gyakorlatiasan gondol-
kodni: arra kérte az apátot, adjon neki valami mérget arra az esetre, ha
a körülmények lehetetlenné tennének bármilyen más megoldást. Az
apát megtagadta a kérését, de Chorin közölte, hogy a mérreg nélkül nem

hajlandó elhagyni a kolostort, és ezzel mindenki mást is veszélybe sodor az apátságban. Az apát erre az apátság orvosával adatott neki két tablettát. Chorin írt egy búcsúlevelet a feleségének és a gyermekeinek, aztán a rendőrrel együtt elhagyta az apátságot: autóba ültek, és elindultak Budapestre.

Útközben a fiatal csendőr egyfolytában szidalmazta: közölte, hogy abban a pillanatban, amint a Gestapo megérkezik, föl fogják akasztani. Pesten Chorint az Astoria Szállóba vitték: itt rendezte be a Gestapo a főhadiszállását. „Ez itt Chorin” – mondta a csendőr, mikor átadta az ügyeletes német tisztnek. „Felsőházi tag, és a Gyáripárosok Szövetségének elnöke.” A tiszt ismerte Chorint, odalépett hozzá, és kezét fogott vele. „Hogy foghat kezét azzal a zsidóval?” – kiáltotta a csendőr magából kikelve.

Ezzel Chorin Ferencet, a Gyáripárosok Országos Szövetségének elnökét, a Felsőház tagját, a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. vezérigazgatóját, emberbarátot és tekintélyes polgárt 1944. március 21-én az Astoria Szállóban hivatalosan is átadták a németeknek.

Két nappal később Móríc nagyapámat is letartóztatták. Tudta, hogy nincs hová menekülnie az apátságból, és azt remélte, a hatóságok talán valahol másutt fogják keresni. Csak a levéltárcáját vitte magával, a bőrröndjét ott hagyta az apátságban, mivel, mint később írta, *„ami a táskában volt, az feleségemnek mindenre kiterjedő, szerető figyelmének, egész lényének oly hű kifejezője volt, hogy úgy éreztem, mintha még egyszer búcsúznék tőle”*. A két detektív, akik letartóztatták, szintén magyar csendőrök voltak, de fiatalok és udvariasak. Egész úton, míg csak Budapestre nem értek, Móríc bocsánatáért könyörögtek, amiért letartóztatták, és arra kérték, emlékezzen majd rá, hogy kínos kötelességük teljesítése közben tapintatosan, sőt lelkiismeretesen jártak el vele.

Más csendőrtársaiktól eltérően, akik a hosszú ideig féken tartott véregek lelkesedésével vették üldözőbe a zsidókat, ez a két fiatalember még nem szokott hozzá az ölükbe hullott hatalomhoz. Bennük még élt az idős kor és a társadalmi rang iránti tisztelet egy szikrája – ki tudja, meddig.

EGYETLEN CSALÁDTAG SEM TUDTA, hol rejtőznek a többiek. Shaffernek, Kornfeldék hűséges sofőrjének viszont valami módon sikerült számon tartania, melyik családtag hová ment, és anélkül, hogy felhívta volna magára a németek figyelmét, rendszeresen tájékoztatta őket legalább arról, hogy a többiek biztonságban vannak. Ő tudatta Marianne-nal

és Daisyvel, hogy a férjüket, csakúgy, mint Jenő fivérüket, letartóztatták, és hogy egy budapesti börtönben vannak.

Marianne hol egyik, hol másik barátja lakásán húzódott meg. Egyszer, amikor hosszabb ideig maradt egy családnál, a cselédjüknek álcázta magát (a családtagok Mária néninek szólították). Egy napon Marianne-t elfogta a nyugtalanság, és mert feltételezte, hogy fekete fejkendőjében és hosszú szoknyájában, a falusi öregasszonyok szokásos viseletében senki nem ismeri meg, lement az utcára, ahol összefutott Imrédy Béla feleségével. Kornfeldék annak idején egy alkalommal vendégül látták az Imrédy házaspárt a fényűző Lendvay utcai lakásban. Marianne most odalépett Imrédynéhez, és megkérdezte, nem tehetne-e valamit annak érdekében, hogy megmentse a férjét és a többi családtagot. Végére is a férje benne van a kormányban. Imrédyné sajnálkozott a történeteken, és igyekezett megnyugtatni nagyanyámat. De mielőtt elváltak, odafordult hozzá, és azt mondta: „Most rajtunk a sor!”

Megesett, hogy néhány családtag összehalálkozott valamelyik közös barátjuk lakásán. Marianne és Hanna például több napot töltöttek Puppával Oberschalléknál. Egy májusi napon pedig Hanna összehalálkozott Elza nagynénjével és Alfonz nagybátyjával Gyarmatiéknál, Elza férjének keresztény rokonainál. Anyám Hansi nevű unokatestvére, Elza egyik fia nem ismerte a félelmet. Unokatestvére, Daisy évekkel később úgy emlékezett rá: „Hansi úgy járt-kelt a városban, mintha a németek ott sem lennének!” Az autójára vöröskeresztes emblémát ragasztott, és úgy autózott a városban ide-oda, hogy a haja szála se görbült. Ott vacsorázott a Ritzben, körülötte minden asztalnál német tisztek. Akárcsak Schaffer, ő is a postagalamb szerepét töltötte be a családtagok között: sorra járta őket, és elmondta nekik, mi újság a többiekkel.

Márta, Weiss Alfonz húszéves lánya, akit a családban Jucinak hívtak, március 19-én kora reggel vonaton elhagyta a várost, és néhány barátjával síelni indult Erdélybe. Néhány órával később a vonat megállt: egy időre feltartóztatták. Végül a mozdony beindult, és a vonat újra mozgásba lendült, csak hogy nem a megfelelő irányba haladt, hanem vissza Budapest felé.

A barátai tudták, hogy Márta mint Weiss Manfréd unokája és Weiss Alfonz lánya veszélyben forog. Arra biztatták, hogy szálljon le a következő állomáson. Azt tanácsolták neki, menjen el a legközelebbi kórházba, és jelentkezzen be olyan tünetekkel, amelyek azonnali kivizsgálást

igényelnek. Megígérték neki, hogy amint visszaérnek Budapestre, tudatják a többi családtaggal, hol van, és a befolyásos barátaik majd gondoskodnak róla, hogy visszatérhessen a fővárosba. Márta csakugyan le is szállt a következő állomáson, és ott megkereste a kórházat. Néhány nappal később egy nagyon magas rangú katonatiszt, aki kapcsolatban állt a csepeli gyárral, megjelent a kórházban, hogy Mártát magával vigye. A kórházban az ápolónők apácák voltak, és valószínűleg sejtették, hogy ez az izmos, kisportolt, gyönyörű húszéves fiatal lány egyáltalán nem beteg, de azért kedvesek voltak hozzá. A tiszt visszavitte Budapestre, és útközben közölte vele: a családja bujkál, és ő sem mehet vissza a lakásukba. Márta úgy döntött, egy barátnőjéhez megy, az elsőhöz azoknak a barátoknak a hosszú sorában, akiknél a következő hónapokban bujkált.

Chorin két lánya, Erzsébet és Daisy végül egykori iskolájukban, az Angolkisasszonyoknál kötöttek ki az alagsorban. „Hihetetlen volt – emlékezett vissza Daisy. – Először is azért, mert az ember látta ezeket az apácákat, az egykori tanárnőit, este, amikor egészen másképp festettek, mint amilyennek annak idején megismertük őket.” Április 2-án a Szövetségesek hevesen bombázták Budapestet, számos ház és lakás összedőlt. A Weiss család bujkáló tagjai nem mehettek le az óvóhelyre, mint ahogy más rejtőzködők sem, nehogy elárulják magukat és azokat, akik bujtatták őket. Anyám például egy emeleti szekrényben bújt meg Gyarmatiéknál, miközben üvöltöttek a szirénák és hullottak a bombák.

Amikor Erzsébet és Daisy megérkeztek az Angolkisasszonyokhoz, mindjárt az első este légitámadás volt. A két lány ott ült az apácákkal az ebédlőben egy hosszú asztal mellett. Az apácák hangosan imádkoztak a szirénák süvöltésének kíséretében, egyházi énekeket énekeltek, és közben vastag, rövid zoknit kötöttek, olyasmit, mint a kisgyerekek kötött kiscipője, csak felnőtteknek. A két lány némán ült, átérezve a jelenet teljes abszurditását. Erzsébet egyszer csak leborult az asztalra, és a válla rázkódni kezdett. „Úristen, ez hisztériás rohamot kapott!” – gondolta magában Daisy. Átölelte a nővére vállát, hogy megpróbálja megnyugtatni. A következő pillanatban erőteljes rúgást érzett a bokáján. Jobban megnézte a nővérét, és látta, hogy nem sír, hanem nevet, és egyszerűen nem bírja abbahagyni. Az imádkozó és éneklő apácák, akik nyugodtan kötögetnek a légoltalmi szirénák zajában – mindez kibíráhatatlanul abszurd volt.

A bombázással együtt megkezdődött a zsidók szisztematikusabb eltávolítása Budapestről. Volt egy olyan javaslat, hogy a zsidók azonnal hagyják

el a házaikat és lakásaikat, hogy ezekben a kibombázott keresztényeknek biztosítsanak szállást. Egy másik javaslat úgy hangzott, hogy szedjék össze a jelentős zsidó orvosokat, ügyvédeket és egyéb szakembereket, és szállásolják el őket stratégiai fontos körzetekben, például ipari vagy katonai létesítmények közelében. Azt remélték, akkor a Szövetségesek nem fogják bombázni ezeket a létesítményeket, vagy ha mégis, akkor legalább a zsidók is ott pusztulnak.

„A Magyar Királyság kormánya igen rövid idő alatt meg fogja tisztítani az országot a zsidóktól!” Így hangzott a Belügyminisztérium egyik, magas rangú rendőrtisztek számára kiadott rendelkezése. A bankbetéteket befagyasztották, a zsidóknak megtiltották bizonyos élelmiszerek, például a cukor és a zsír vásárlását, mert ezek akkor hiánycikkek voltak. Április 5-én Hanna ezt jegyezte fel (nem a régi, bőrkötéses naplójába, hanem egy kis zsebnaptárba): „Mától kötelező a sárga csillag!” A csillagot, egy tízszer tíz centiméter nagyságú sárga szövetdarabot hatéves kor fölött minden zsidónak fel kellett varrnia a ruhájára.

A legfiatalabb Kornfeld-gyerek, Tamás Iregen rejtőzködött, ahol egy német orvosi szakkönyvet fordított magyarra. A régi dadáját kérte meg, hogy varrja fel a csillagot a ruhájára. Akkor is viselte, amikor misére ment a község templomába, amelyet édesapja olyan nagylelkűen támogatott annak idején. Egy napon két csendőr jelent meg, akik azt a parancsot kapták, hogy Tamást vigyék föl Budapestre. Megbilincseltek, és egy rendőrörsre szállították valahol a városban. „Hozzám senki nem szólt egy árva szót sem – emlékezett vissza Tamás. – Senki nem kérdezett tőlem semmit, és senki nem mondott nekem semmit.” És aztán egyszer csak az egésznek vége lett. Tamással közölték, hogy ideje visszatérnie Iregre, és hogy a két csendőr fogja visszakísérni.

Aznap már késő volt visszamenni Iregre, Tamásnak a városban kellett éjszakáznia. Felhívta a sógornőjét, Elsie-t, aki osztrák volt, és „árja”, és megkérdezte, nem alhatna-e náluk. Elsie beleegyezett. György, Elsie férje szintén bujkált valahol, csak Elsie és a kis Pistike voltak otthon. Tamás és a két csendőr kellemes estét töltöttek Elsie-éknél, a nappaliban háltak a díványon és a kanapén. Másnap reggel aztán a két csendőr sűrű bocsánatkérések közepette újra megbilincselte Tamást, és lekísérték Iregre.

A németek egy futószalag mellett dolgozó brigád gyorsaságával és hatékonyságával foglalták el Budapestet. Az isztambuli amerikai konzul, Cordell Hull az amerikai külügyminiszter számára készült jelentésében

áprilisban a következőképpen jellemezte Magyarországot: „A német megszálló csapatok visszafogottan viselkednek... Néhány kivételes esettől eltekintve ritkán lehet német csapatokat látni Budapest utcáin... A megszálló hatóságok nyilván azért intézkedtek így, mert tisztában vannak a budapesti lakosság ellenséges érzelmeivel... Bár semmi kétség afelől, hogy az országban a németek irányítanak vaskézzel, erre a vaskézre igyekeznek bársonykesztyűt húzni... De jóllehet a német katonaság igyekszik a háttérben maradni, ugyanezt már nem lehet elmondani a Gestapo ügynökeiről. Ez utóbbiak... általában civil ruhát viselnek, de jelenlétük a budapesti utcákon mindenkinek szemet szúr...”

Magyar politikusok, tekintélyes polgári személyek, üzletemberek, arisztokraták, művészek, újságírók, zsidók, gyáripárosok, pénzügyi és gazdasági vezetők hosszú listája jelölte ki a város térképén a Gestapo számára azokat a pontokat, ahol tömeges letartóztatásokat készültek végrehajtani. Amikor a parlament először ült össze március 22-én a német megszállást követően, az egyik képviselő fölvetette, hogy ezek a letartóztatások ellentétesek a magyar alkotmánnyal. Képviselőtársai azonban rögtön lehurrogták, a házelnök pedig megvonta tőle a szót.

Mint azt a képviselők reakciója is világosan mutatja, sok magyar számára a német megszállás nem jelentett tragédiát. Bármennyire fontos volt is számukra a nemzet autonómiájának megvédelmezése, az idegebb és fenyegetőbb oroszoktól jobban féltek, mint régi szövetségeseiktől, a németektől. Még ha el is tekintünk a heves antiszemitizmustól, amely egyeseknek kapóra jött, másokat pedig kényelmetlen helyzetbe hozott, már attól is megkönnyebbültek egy kissé, hogy véget ért a Kállay-kormány nyugtalanító tapogatózása az ellenség felé.

Apám egyszer úgy jellemezte ezt az időszakot, hogy a háború következtében a magyar társadalom erősen fragmentálódott. Akárcsak azok az ábrák, amelyeken a föld keresztmetszete látható, a megkövült és fortyogó rétegek a felszín alatt, Budapest lakossága is egymástól élesen elkülönülő rétegekre oszlott. Egy kis ideig az élet még hangsúlyozottan a megszokott mederben folyt tovább. A villamosok menetrendszerűen közlekedtek. A vendéglők nyitva tartottak. A boltokban még mindig lehetett cipőt, ruhát és könyveket kapni, és még élelmiszert is, igaz, azt már csak jegyre. Ugyanakkor az Astoriában és a Fő utcai börtönben már a magyar politikai, gazdasági és polgári élet legjelentősebb alakjait hallgatták ki, éhezették, tartották fogva és kínozták meg.

Hanna továbbra is naplót vezetett egy kis zsebnaptárban, amelyben minden egyes napot annak a szentnek a neve jelölt, amelyiknek aznap volt a névünnepe. Március 20-án, Klaudia és Hubert napján például ezt írta: „Borzasztó hangulat, sok embert letartóztattak, a németek már a lakásainkban vannak.” Március 21-én, Szent Benedek napján: „Teljes zűrzavar.” Március 23-án, Viktor napján Hanna megkezdte bolyongását a városban. Balázs Éva lakásán nem mert tovább maradni, mert a szobalány megbízhatatlannak tűnt. Hanna útja olyakor keresztezte Puppáét vagy az édesanyjukét. Máskor egyedül volt a barátainál, és csak alkalmilag értesült a többi családtag hollétéről. Aladárról nem tudott semmit, és nem is próbált kapcsolatra lépni vele. Ez mindkettejük számára túlságosan veszélyes lett volna. Hanna olyan egyedül volt, mint még soha életében. Március 24-én ezt írta: „Apát letartóztatták, nem tudjuk, hová vitték.” Március 25-én: „Újabb zsidótörvények.” Vasárnap, március 26-án, egy héttel a megszállás után a böjti időszak utolsó vasárnapja volt, egy héttel Virágvasárnap előtt. Ez a vasárnap Magyarországon *Fekete vasárnap* néven vonult be a köztudatba. Hanna három éles vonallal húzta alá ezt a két szót, amelyek világosan érzékeltették türelmetlenségét és kétségbeesését.

Elmúlt a huszonnyolcadik születésnapja is, jóformán észrevétlenül. Tudta, hogy a lakásukat átkutatták és felforgatták, az édesapja értékes könyvgyűjteményét, a műtárgyaikat és a személyes holmijukat átkutatták, és amit értékesnek ítélték, azt elrabolták. Tudta, hogy az édesapja és a nagybátyjai fogságban vannak. Aladárt a napló nem említi.

A SZÜLEIM PATTERSON UTCAI HÁLÓSZOBÁJÁBAN a szekrény egyik polcán egy ősrégi, szétesőfélben lévő, barna bőr válltáska rejtőzött. Anyám ebben tartotta a fontos dokumentumokat: a mi hármunk bizonyítványait, banki nyilatkozatokat, születésnapj üdvözlőlapokat, néhány ceruzarajzot, a mi gyerekkori mesterműveinket, az autóvásárlásokkal kapcsolatos iratokat, no meg néhány lakás- és autókulcsot (a hozzájuk tartozó záruk már régen megszűntek létezni). Sokáig azt hittem, ebben a kis családi „idő-kapszulában” főként olyan dolgokat őriz, amelyek a mi gyerekkorunkkal kapcsolatosak.

Amikor anyám meghalt, rátehettem a kezemet mindazokra a tárgyra, amelyeket addig a szüleink pusztá léte és szülői tekintélye megóvott a mi kíváncsi tekintetünktől. Először tétován, aztán egyre merészebben

kezdtém kihuzigálni a fiókokat, kirámolni a polcokat és táskákban kotrászni. Szétválogattam három takaros kupacba a hármunk gyerekkorával kapcsolatos emlékeket, kihajítottam azokat a papírokat, amelyek már akkor, réges-régen is teljesen fölöslegesek voltak, amikor anyám elrakosgatta őket, és egyszer csak rábukkantam az akkori idők egyik relikviájára: egy gyűrött, hatágú csillagot formázó, gondosan beszegett sárga szövetdarabra, nem nagyobbra, mint a tenyerem. Anyám sárga csillaga volt az. A komódom tetejére fektettem és kisimítottam. Addig mindig azt hittem, a sárga csillagok finom, ropogós vászonból készültek, nem ebből a zsíros tapintású viaszosvászonból.

Anyám sárga csillaga. Valahogy annyira személyesnek tűnt, ugyanakkor csöppet sem helyénvalónak, hogy ott őrizgette a Fontos Emlékek Táskájának legalján. Úgy látszik, nem tudta elszánni rá magát, hogy kidobja. Levittem a földszintre, ahol Puppá ült a könyvébe merülve, és egyik cigarettát szívta a másik után.

– Nézd, mit találtam! – mondtam neki.

Puppá elvette, és felvont szemöldökkel nézegette, kíváncsi és enyhén ironikus arccal. Vajon milyen emlékeket idézett fel benne?

– Ez Anyu zsidócsillaga? – kérdeztem, mintha nem tudnám.

– Igen, az – felelte enyhe mosollyal

– Vajon miért őrizte meg?

A nagynéném vállat vont, felsóhajtott, és elnyomta a cigarettáját.

– Emlék – felelte.

19. FEJEZET

Elég büszke és elég alázatos

Miután Móric nagyapámat letartóztatták az apátságban, az autó keresztülhajtott vele Budapesten. Később azt írta erről: „*Mindig sajtóságosan érintett, hogy folyik tovább az élet nélkülem. Élőhalott vagyok, gondoltam magamban.*” Az Astoria szállóba vitték: ott felírták a nevét, elvették a személyes tárgyait, aztán lekísérték az alagsorba: valaha itt volt a bár és a táncparkett, most pedig itt tartották fogva a legbátrabb és legtisztességesebb budapesti férfiak és nők jelentős részét. Amint Móric szeme megszokta a félhomályt, az első ember, akit észrevett, Chorin Ferenc volt.

Chorin eddigre bőséges tapasztalatokat szerzett a náci vendégszeretetről: ekkor már negyvennyolc órája tartották fogva élelem, alvás és tisztálkodási lehetőségek nélkül. Egy másik sarokban Móric nagyapám megpillantotta Keresztes-Fischer Lajos tábornokot, a kormányzó katonai irodájának főnökét. Móric nagyapám helyet szorított magának mellette a padon. „*Ebben a pillanatban megszűntem valaki lenni, és valami lettem: személyből tárgy. Gondolkodó nád – mint Pascal mondja –, de gyökér nélkül, amiben megkapaszkodhatnék. [...] Mély szomorúsággal konstatáljuk, hová süllyedtünk, hogy az ország saját állampolgárait, a hadsereg egyik vezérézredesét nem tudja, és nem is igen akarja megvédeni egy idegen hatalommal szemben.*”

Állandóan új emberek érkeztek, a régiek közül néhányan távoztak, az újonnan jöttek mindig újabb letartóztatásokról hoztak hírt, a kormány átalakításáról és a hadi helyzetről. A hírek nagy része, mint Móric megjegyezte, később tévesnek bizonyult. Nagyapám is, dédnagybátyám is megírta a visszaemlékezéseit azokról a napokról, és a temperamentumuk és személyiségük különbözősége olyan világosan megmutatkozik ezekben az írásokban, mint a lehető legélesebb fényképeken sem.

Kornfeld Móric filozofikus és tárgyilagos alkat volt, a félelmet, amelyet bizonyára érzett, legyűrte benne a kíváncsiság, és talán a vallásos hit, és úgy nézte az adott történelmi pillanatot, mint egy olyan dinamika legújabb megnyilvánulását, amely azóta működik, amióta csak létezik civilizáció és megszállás, uralom és alárendeltség, és mint egy „ancien régime” végnapjait.

Chorin Ferenc tevékeny és szenvedélyes ember volt. Egy újságíró éles szemével vette észre a részleteket fogva tartásának ideje alatt is. Egész életében olyan ember volt, aki jóformán bármit el tudott intézni önmaga és mások számára is. Most először volt tehetetlenségre kárhóztatva. „*Nem tudom ma sem elfelejteni, milyen megalázó érzés nyugodtan állni, mikor pofont kap az ember, és nem adhatja vissza.*”

Az álmatlanul töltött éjszaka után megkezdődtek a kihallgatások. Móric nagyapám és Ferencet kivitték a Kossuth Lajos utcára: ebédidő volt, nagy forgalom, az emberek úgy siettek dolgaik után, mintha semmi rendkívüli nem történt volna. Móric nagyapámékat fölrakták egy teherautóra, amelynek platóját léckeret fogta körül vállmagasságban – „*nem is óvatosság a célja, hanem megalázás*” – jegyezte meg róla később nagyapám –, az embereknek pedig csak a feje látszott ki a deszkák fölött, így menekülésre gondolni sem lehetett.

A pesti oldalon lévő börtönben magánzárkákba csukták őket. Móric nagyapámnak sikerült magánál tartani a Kempis Tamás-kötetét, és csöndesen olvasgatta. Az este nyugodtan telt, és másnap őt is, Chorint is visszavitték az Astoriába. Két egymással szomszédos szobában hallgatták ki őket.

Móric nagyapám két gestapós üdvözölte, sőt még hellyel is kínálták. Amikor leült, kérdezgetni kezdték a családjáról, a tanulmányairól, és hosszan és részletesen kifaggatták a pénzügyi helyzetéről. Természetesen mindent tudni akartak a Weiss Manfréd-művekről, arról, hogy mennyit érhet, és hogy neki milyen értékű részvénye van. Egy óra hosszat viszonylag civilizáltan kérdezték, de aztán a kihallgatói agresszívebbé váltak. Az egyik fiatalabb tiszt, amikor ráébredt, hogy a kihallgatott személy „Kornfeld zsidó”, ráparancsolt Móric nagyapámra, hogy álljon föl.

Egy aktatáskát mutatott neki, és megkérdezte, hogy ismeri-e. Amikor Móric nagyapám nemmel felelt, a tiszt magából kikelve üvölni kezdett, miközben szabályosan habzott a szája: Rooseveltt és a környezetében lévő zsidók a felelősek azért, üvöltötte, hogy a német ifjúság színe-virága elpusztul a harctereken. Fejbe vágta Móric nagyapám az aktatáskával,

olyan erővel, hogy leesett a szemüvege. Móric nagyapám megtántorodott, fölvette a szemüvegét a földről, aztán csendesesen azt felelte, a rá mindig is jellemző tömörséggel rátapintva a lényegre: „*Én nem okoztam a háborút.*”

A délután folyamán a kihallgatók rájöttek, hogy az a bizonyos aktatáska Móric nagyapám fiáé, Tamásé. Vagyis nyilván átkutatták a lakást. Móric nagyapám arra kényszerítették, hogy fordítson le minden egyes szót, ami a táskában talált papírokon állt. Az egyik papírlapon szerepelt ez az idézet: „*Minden nő szerencsétlenné teszi a férfit; ha szép, a hűtlenségével, ha csúnya, a hűségével.*” Ez az idézet annyira megtetszett a tisztnek, hogy többször is elismételtette vele, aztán átvitte Móric nagyapám egy másik helyiségbe: „*az egyik sarokban, mint valami keleti faragott isten, valami többcsillagos tiszt ült szenvtelen arccal, amely azon idő alatt, amelyet ott töltöttem, meg nem mozgult. Két hórihorgas kamasz állt a szobában. Az egyik, az utálatosabb, pápaszemmes – már a pápaszemben sem lehet bízni – rám ordít. »Hol van a feleséged?«*”

Móric nagyapám megkönnyebbült: szóval Marianne-t nem találták meg. Az iránta érzett szeretete adott neki erőt hozzá, hogy kibírja a következő órát. Újra meg újra megpofozták és belérúgtak, egyre erősebben, valahányszor újra meg újra azt válaszolta, nem tudja, hol van a felesége. Maga is meglepődött, milyen csekély testi fájdalmat okoztak neki ezek az ütlegek: „*talán azért is, mert sokkal rosszabb előjátéknak tekintettem, de főleg azért, mert valami elemi csapás megnyilvánulásának éreztem, melynek semmi köze az önérzethez, de végre is megalázni csak azt lehet, aki nem elég büszke és nem elég alázatos.*”

A szomszédos helyiségben a német tiszt azt követelte Chorintól, számoljon be róla részletesen, hogyan szabotálták a zsidók a háborús erőfeszítéseket. Chorint, a Salgótarjáni Köszénbánya Rt. igazgatóját azzal vádolták, az ő bűne, hogy nem érkezett elegendő szén Csepelre a Weiss Manfréd-művekhez. Chorin azt felelte, a szén szállítmányok talán azért késlekedtek, mert a bányát többször is elöntötte a víz. A tiszt kijelentette: az árvízért Chorin a felelős. Aztán őt is az aktatáskáról kérdezte. Amikor Chorin közölte, hogy nem az övé, a tiszt többször is fejbe ütötte vele, és azzal fenyegetőzött, addig üti, amíg le nem esik a füle. Amikor Chorin nem volt hajlandó elismerni, hogy szabotálta volna a német háborús erőfeszítéseket, a tiszt olyan erősen megütötte, hogy összeesett. A fenyegetőzés és a bántalmazás egész délután folytatódott. A nagybátyám összeesett, nagy nehezen talpra állt, mire a tiszt újra leütötte.

Amikor őt is arról faggatták, hol van a felesége és a család többi része, Chorin őszintén felelhetett, hogy nem tudja. Ez már túl sok volt a Gestapó-

nak. Egyik nagy darab kihallgatója a lábára lépett, és hevesen megrázta. Ezután a Horthyval való kapcsolatáról faggatták, majd befejezték a kihallgatást, de előbb még aláírtak a nagybátyámmal valami jegyzőkönyvet. „Elolvasni nem volt módom, de gondoltam, jobb lesz, ha aláírom – írta. – Különben sem számított.”

Kimerülten, véresen, összeverve Ferencet és Móric nagyapámat visszaszállították az Astoriába.

Csaknem egy hétig hurcolták őket oda-vissza az Astoria és a börtön között. Látták néhány régi barátjukat, másokról mindenféle híreszteléseket hallottak. Enni alig kaptak, és rosszul aludtak. A minősítésük a „politikai fogoly” és a lenézettebb „zsidó” között ingadozott. De voltak pillanatok, amikor felejthetetlen kedvességben is volt részük. Bauer, a csepeli főkönyvelő is ott volt velük a fiával. Amikor meghallotta, hogy az egyik ör elvette Móric nagyapám óráját, belecsúsztatva a fia óráját Móric nagyapám oldalzsebébe. Egy más alkalommal Chorin összetalálkozott néhány régi barátjukkal, akiket éppen akkor tartóztattak le. Egyikük három szem kocakacukrot adott neki – ami akkoriban páratlan fényűzésnek számított!

A két barátot végül elválasztották egymástól. Chorint a fogvatartottak egy csoportjával a Keleti pályaudvarra szállították. Senki nem tudta, hová viszik őket. Tele volt kék-zöld foltokkal, mindene fájt, majd belebetegedett az aggodalomba, és hosszú és sikeres élete során először teljesen tehetetlennek érezte magát. A két ciántabletta ott volt a zsebében, de ez a tudat aligha vigasztalta.

20. FEJEZET

Tisztes rabság

Aladár huszonhat napon keresztül bolyongott Budapesten: szorongott, de valami bénultság is erőt vett rajta. Láta az összeterejt embereket, értesült barátokról és kollégákról, akik már eltűntek a náci alvilágban. Egyszer régi barátjával, Márai Sándorral is összefutott: Márai átölelte, és felkínálta neki a másik lakását, valamint pénzt és minden elképzelhető segítséget. Aladár végtelenül hálás volt, de az ajánlatát visszautasította.

Csak annyit tudott, hogy elkerülhetetlenül le fogják tartóztatni, de azt nem, hogy mikor. Úgy érezte, mintha egy póráz lenne a nyaka körül, amelyet bármelyik pillanatban megránthatnak: egyfolytában tétovázott, de egyetlen mozdulatot sem tudott tenni a tulajdon védelmére. Hallott nőkről, akiket a hozzátartójuk helyett tartóztatott le a Gestapo, mint „testvér-túszokat”, és rettegett tőle, hogy Lillyre ugyanez a sors vár. Valahányszor egy autó megállt a család lakása előtt, pánikba esett: egyszer még az ablakpárkányra is fölkapaszkodott, hogy lássa, nem a rettegett sárga katonai járművek egyike jött-e.

Még harminc évvel később is szégyellte magát, amikor ezekről az eseményekről írt: „Ha visszatekintek ezekre a napokra, azt kell mondanom, hogy nem jól álltam ki ezt a próbát. Kizárólag gyöngeségről, idegességről és passzivitásról tettem tanúbizonyságot. Cserbenhagyott az önuralmam, és rettegvé, de apatikusan vártam a sorsomat, de semmilyen kísérletet nem tettem, hogy elkerüljem.” Azzal vigasztalta magát, hogy legalább most már semmi felelősséget nem visel azokért a szörnyű döntésekért, amelyeket a kormánynak hoznia kell. „Legeslegjobban az a gondolat nyomasztott, hogy Hannát cserbenhagytam.”

Április 13-án erőteljesen bombázták a várost. Mint minden este, ha a szirénák megszólaltak, Aladár és Lilly levitték az édesanyjukat egy

karosszékekben az óvóhelyre az alagsorba. Nagyon késő este volt, amikor újra feljöhetnek és lefekhetnek.

Másnap reggel hat órakor megszólalt a csengő, és Pali, a család inasa megjelent apám szobájában. Közölte, hogy valami németek vannak itt, és apámmal akarnak beszélni. Apám még ágyban volt, amikor a négy gestapós pisztollyal a kezében benyomult a szobájába. Figyelték, ahogy felöltözik. Apám fölvette az asztalról a cigarettatárcát, amit évekkal azelőtt Hannától kapott karácsonyra és amelybe azt az angol jelmondatot vészték: *Take it easy!* Kérdően nézett a csoport vezetőjére, az pedig bólintott: magával viheti a cigarettatárcát.

A szülei és Lilly is előjöttek a szobájukból. „Istenem, most mi lesz?” – sóhajtott fel az édesanyja. „Isten eddig még mindig megsegített” – felelte Aladár. Amikor elbúcsúztak, az édesanyja a hüvelykujjával keresztet rajzolt a homlokára, ahogy gyerekkorában tette esténként. A sárga rendőrautó néhány házzal odébb parkolt. Aladár ünnepélyesen elindult a Lánchíd utcán. Soha többé nem látta a gyermekkori otthonát.

A pesti börtönbe szállították, és egy harmadik emeleti helyiségbe vették, ahol már volt néhány amerikai pilóta, akiknek a gépét az előző esti légitámadás során lőtték le. Egyikük csúnyán megégett, az arca valamilyen kenőcsből csillogott. A börtönparancsnok belépett, és Aladárhoz fordult:

– Zsidó?

– Nem.

– Lengyel?

– Nem.

– Francia?

– Nem.

– Hát akkor micsoda?

– Magyar királyi követségi tanácsos vagyok.

Ráparancsoltak, hogy álljon arccal a fal felé, a kezét emelje a feje fölé, és addig maradjon így, amíg a cellájába nem kísérik. A cella ajtaján az I-Á felirat volt olvasható: ez annyit jelentett, hogy a cella lakója árja, és hogy magánzárkába kerül. Az örök elvették a nadrágtartóját, a cipőfűzőjét, a nyakkendőjét, az óráját és a levéltárcáját, de nála hagyták a pénzét. „Erre most egy darabig nem lesz szükséged!” – közölte a börtönparancsnok, amikor elvette a cigarettatárcáját. Közben a Gestapo visszatért a szülei lakására, „azt a szelektív terrorizmust gyakorolva, amihez a németek olyan jól értenek”: teljesen fölforgatták az ő mindkét szobáját, miközben Lillyébe

vagy a szüleikébe be se tették a lábukat. De semmi gyanúsat nem találtak. Magukkal vitték apám kitüntetéseit, az aktatáskáját és egy üveg igen jó whiskyt, amit régi barátjától, Balogh József szerkesztőtől kapott ajándékba. Léven zsidó és ráadásul homoszexuális, Baloghot ekkor már valószínűleg letartóztatták és meggyilkolták Szegeden.

Aladár folyékonyan beszélt németül, és ez megkönnyítette a kihallgatását. Azt ismételte, hogy akárcsak a kihallgatói, ő is kormánytisztviselő, és akárcsak ők, ő is mindig utasításra cselekedett. A kihallgatói megnyugtatták, hogy nincs semmiféle komoly vád ellene, és valószínűleg néhány napon belül szabadon engedik, de ezek természetesen csak üres ígéretek voltak. Amint az egyik kihallgatásnak vége volt, rögtön a következő miatt kezdett aggódni. Vajon mit fognak kérdezni tőle? Vajon fogják-e Stockholmról vagy a személyes kapcsolatairól faggatni? Milyen kínvallatási módszereket fognak alkalmazni? Vajon sikerül-e majd „őszintén és hihetően nem mondania semmit”?

Úgy egy héttel a letartóztatása után hallotta, hogy sok kollégáját is letartóztatták, köztük Szentmiklóssy Andort, a volt főnökét. Az öröket egyre inkább az amerikai pilóták kezdték érdekelni, és az, hogy apámnak volt-e velük valamiféle kapcsolata. Ez a gyanú nem volt teljességgel alaptalan. Abban az időben, amikor a magyar kormány a Szövetségesek felé tapogatózott, a svájci követnek, Bakách-Bessenyei Györgynek sikerült megegyeznie valamiben az amerikaiakkal. Megállapodtak benne, hogy néhány amerikai repülő engedelmeskedni leszállni Magyarországon, hogy legyen valami fogalmuk a Magyarország, és főként Budapest elleni lehetséges légitámadásokról.

Aladár megpróbálta meggyőzni róla a kihallgatóit: a kormány csak azért engedélyezte a leszállást ezeknek a repülőknél, mert szerette volna megtudni, miképpen reagálhat majd egy esetleges légitámadásra a Szövetségesektől. Hangsúlyozta, hogy katonai kérdésekről nem beszélgettek, és nem történt kémtevékenység. A kihallgatást Otto Klages, az SS biztonsági szolgálatának budapesti parancsnoka vezette: állandóan arra próbálta rávenni, hogy többet mondjon, de Aladár ragaszkodott a történetéhez.

Amikor éjfél után visszakísérték a cellájába, az ör adott neki valamit enni, és elárulta, hogy Klages nem volt elégedett a beszélgetés eredményével. Aladárt egy sötét, szűk, ablaktalan alagsori helyiségbe zárták, és ott hagyták tíz napig. Csak olyankor hatolt be némi fény, amikor az örök benéztek vagy enni adtak neki, és kinyitották az ajtót. A puszta deszkákon hált, és azzal vigasztalta magát, hogy itt legalább kevesebb tetű és bolha

van, mint a másik cellában, ahol előző nap teljesen összecsípték. Időnként egy SS-katona ült le a cellát a szomszédos helyiségtől elválasztó rács túloldalára, és rászegezte a puskáját.

Apám arról nem számolt be a naplójában, hogy ekkor mit érzett, mi járt a fejében a magánzárkában, miközben már azt sem tudta, nappal van-e vagy éjszaka. „Itt volt alkalmam megfigyelni az emberségesség első jeleit a fiatal örök részéről” – írta később. Egyikük folyton azt kérdezgette tőle, nem kér-e egy kis friss vizet, és amíg a vízért járt, nyitva hagyta az ajtót, hogy apámnak addig is jusson egy kis világosság.

A sötét magánzárkában töltött idő nem törte meg. Aztán egyszer csak minden külön bejelentés nélkül véget ért a bezártság, és újra kezdődtek a kihallgatások; mindegyiknek megvoltak a maga félelmetes pillanatai, de abból a brutalitásból, amelyet az udvar túloldalán, a zsidók celláiban látott, ő semmit sem tapasztalt.

Aladár önmagán is megfigyelt valamilyen változást. Az a nyugtalan-ság, amely március 19. óta uralta az érzéseit, a börtönben alábbhagyott. A helyzet az érettségit juttatta eszébe: attól is rettegett, de amikor már ott ült a tanteremben, és hozzáfogott a tétel kidolgozásához, a rettegés megszűnt. Tudta, hogy miért került oda, és hajlandó volt viselni a következményeket: „sokkal jobban viseltem a börtönt, mint azt, amikor még csak vártam, hogy történjék valami”.

Egyik nap egy idősebb, SS-uniformist viselő tiszt vezette a kihallgatást. Apám észrevette, milyen éneklő hangszúllyal beszél németül, és megkérdezte, nem Szászországból való-e. A tisztnek ez egészen biztosan jólesett, mert ettől kezdve megváltozott a kapcsolatuk: nem egyszerűen fogoly és őrzője voltak már egymás számára, hanem valami bonyolultabb és emberibb kapcsolatba kerültek.

Szinte közvetlenül ezután a kis párbeszéd után a tiszt hirtelen igen harcias lett, és egy nagyon érzékeny kérdésről kezdte faggatni apámat – egy rádióról, amelyet a Pókháló tagjai arra használtak, hogy információt cseréljenek egymás között. Aladár azt motyogta, hogy nem érzi jól magát, a szász tiszt pedig magából kikelve, fenyegetően kezdett ordítani vele. Azt kiáltotta, megvannak hozzá az eszközeik, hogy megtörjék apámat, és kiszedjék belőle az igazságot. Aztán közelebb hajolt apámhoz, és azt suttogta: „A magyar kormány arra használta ezt a rádiót, hogy a saját embereivel tartsa a kapcsolatot!” Apám azonnal megismételte a mondatot hangosan, és még cifrázta is egy kicsit. A kihallgatás ezen a két szinten folyt

tovább: egyfelől a fogva tartó faggatta harciasan az áldozatát, másfelől két összeesküvő suttogott egymással udvarias hangon.

Aladár ezekben a napokban nem attól szenvedett legjobban, ami vele magával történt, hanem attól, aminek a szemtanúja volt. Egyik reggel elvittek egy vidám lengyel fiút, „és amikor visszatért, egész testében remegett” – írta apám. A fiú nem volt hajlandó elárulni, mi történt vele, „de azt mondta, borzalmas volt”. Amikor a zsidók deportálása megkezdődött, elsőként megint csak egy lengyelt vittek el, egy ortodox zsidó péket és kilencgyerekes családapát, aki egy alkalommal pusztá kedvességéből kitakarította a többi fogoly celláját. Az Auschwitzba induló csoportba került. Mielőtt elindult, búcsút vett minden egyes fogolytársától, aki abban a tömbben raboskodott. Aladár átölelte, és – ahogy vele tette az édesanyja, mielőtt elindult – keresztet rajzolt a homlokára. Szeretett volna valamilyen gyöngéd, szeretetteljes, védelmező gesztust tenni, bármilyen kevésbé is illett az látszólag az adott helyzethez. „Isten majd megsegít” – mondta a pék. És ő csakugyan túl is élte Auschwitzot, de az egész családja, egyetlen családtag kivételével, ott pusztult.

Aladár magánzárkájában időről időre mégiscsak kapott szobatársat. Az egyik egy kisvárosi kereskedősegéd volt, akit azért tartóztattak le, mert segített a zsidó főnökének búvóhelyet találni. Aladár azzal vigasztalta, hogy így politikai fogolynak számít, és ez mégis bizonyosfajta rangot jelent. A politikai foglyok voltak a börtön arisztokratái, és kiváltságos elbánásban volt részük. Elmagyarázta neki a „tisztas rabság” fogalmát, és azt mondta, csak a legújabb időkben bánnak rosszabbul a politikai foglyokkal, mint a közönséges bűnözőkkel.

Móric nagyapámmal és Ferencsel ellentétben Aladárnak kiváltságos elbánásban volt része mint magánzárkában elhelyezett politikai fogolynak. Az élelem egy kicsit jobb volt. Régi barátaival, a külügyminisztérium munkatársaival volt körülvéve. Csomagot kaphatott otthonról, küldhettek neki élelmet, könyveket és tiszta fehérneműt. A csomagoknak nemcsak azért örült, mert az otthonára emlékeztették, hanem azért is, mert azt bizonyították, hogy a családjának a szinte mindennapos légítámadások ellenére sem esett baja.

Egy 1944. május 21-ről keltezett, az angol titkosszolgálatához eljuttatott titkos memorandum jónéhány jelentős magyar személyiség letartóztatásáról számol be. Miután ismertette, mi történt Horthyval, a dokumentum ötödik bekezdése apámat is megemlíti:

„A külügyminisztérium politikai osztályának volt vezetőjét, Szegedy-Maszák urat nem vitték Németországba. Még mindig Magyarországon tartják fogva, és ott is fogják katonai bíróság elé állítani a Kállay-kormány alatt folytatott tevékenysége miatt. A kilátásai igen sötétek.”

Míg Aladár börtönben volt, a nővére, Lilly minden követ megmozgatott, hogy kiszabadítsa. Elment a kormányzó fiához, Horthy Nikihez, és könyörgött neki, hogy szóljon egy jó szót apám érdekében. Ifj. Horthy Miklós 1946. január 16-án a németországi Weilheimből küldött levelében ezt írta apámnak, aki akkor már washingtoni követ volt: „Elfogatásod alatt szegény nővéred számtalanszor járt nálam érdekedben, igyekeztem is volna részedre előnyöket kiharcolni, ezek azonban sajnos csak nagyon kismértékben sikerültek.” (Egészen pontosan: egyáltalán nem sikerültek.) Lilly fölkereste Sztójajt, az új miniszterelnököt is, akit még Berlinből ismert, és szintén arra kérte, hogy segítsen. Sztójay azt tanácsolta, forduljon Edmund Veessenmayerhez, aki a Reichet képviselte Magyarországon. Amikor Lilly csakugyan elment Veessenmayerhez, és arra kérte, engedjék szabadon az öccsét, az hallani sem akart róla: „Az egy veszedelmes ember!” – közölte. Lilly még Hain Péterrel is beszélt: Hain 1937 óta volt annak az egységnek a vezetője, amelyik a Magyarországra látogató államfők biztonságáról gondoskodott. 1938 óta a németek fizetett ügynöke volt: amikor Lilly meglátogatta, éppen akkoriban bízták meg egy új politikai osztály megszervezésével az új kormány számára. Közölte Lillyvel, hogy nem tehet semmit, aztán suttogva azt kérdezte: „De hát miért nem bújt el valahol?”

Apám számára a bujkálás azt jelentette volna, hogy cserbenhagyja a kollégáit és elárulja az elveit. Még meg is könnyebbült, amikor börtönbe került: jobb volt ott lenni, mint „szabadnak lenni Pesten azokban a napokban”, amikor az „erkölcsi szétesés és hanyatlás” uralkodott. A börtönben az emberek újra megtalálták azt az alapvető emberi szolidaritást, amely a németek uralta Budapesten összeomlott.

A tavasz nyárba fordult. A cellákban elviselhetetlen volt a meleg, a foglyok minden nap felmosták a padlót, és úgy hagyták, nedvesen, abban a reményben, hogy miközben folszárad, a pára talán egy kissé lehűti a levegőt. Aladár megpróbálta megőrizni a lelki egyensúlyát, és később meglehetősen egykedvűen írt ezekről a napokról, de valójában kezdett összeomlani.

Lilly júliusban levelet írt Hannának. (Annyi mindent szeretnék tudni ezzel a levéllel kapcsolatban! Hogyan juttatta el Lilly anyámhoz? Anyám

miért őrizte meg? Hogy lehetséges, hogy én megtaláltam? Júliusban Hanna már nem volt Budapesten, ami csak még furcsábbá teszi a dolgot.)

Aladár még nincs közöttünk, és nem tudom, mikor lesz, talán most van remény, hogy mégis sikerül kihozni őt. Én mindent megpróbáltam már és most várom annak az eredményét. Ha ez nem megy, akkor van még egy utam, azt próbálom meg. Két hét előtt találkoztunk, nagyon jól néz ki arcban, csak sápadt, meg van hízva. Ellenben igen ideges, nehezen bírja már ezt a helyzetet. Ami a legszörnyűbb, tele van féreggel a c...-a, illetve a kis szobája, ahol egyedül van. Nagyon kért engem, tegyek meg mindent, hogy már minél hamarabb hazajöhessen.

Aladár lelki egyensúlya, amelyet a nyár folyamán sikerült úgy-ahogy megőriznie, ősszel összeomlott. Lelki és testi egészségét egyaránt kikezdte a fogság. Lilly ettől szinte eszét veszítette. Dessewffy Éva a naplójában beszámol róla, milyen kétségbeesett volt ekkor az apám: „Állandó sötétség, egyedüllét, feszültség, mikor jön a deportálás.” A barátai és a nővére mindenféle vakmerő és megvalósíthatatlan szöktetési terveket eszeltek ki – „szabadítási terveket”, ahogy Éva nevezte őket: „bizonyos, hogy Aladár, még ha odáig jutnak is a tervek, nem egyezne bele, ha a többieket is nem tudnánk vele szöktetni. Másrészt, ha rosszul sikerül a kísérlet, egyenesen katasztrofális lenne”.

Becher közbelép

Móric nagyapám néhány nappal a sógora után érkezett meg Ausztriába, egy Oberlanzendorf nevű táborba. Ezt a tábort a náci az Anschluss után hozták létre mint ifjúsági átnevelő tábort Európa fiatalokú bűnözői számára. Munkakerülöket, notórius törvényszegőket, a társadalom peremére sodródott fiatalokat zártak be ide, akiket egy katonai bíróság néhány hetes vagy hónapos kényszermunkára ítél. A létesítmény idővel kibővült, és már nemcsak fiatalok kerültek ide, hanem más letartóztatottak is, akiket innen szállítottak tovább valamelyik koncentrációs táborba.

A fogvatartottakat fabódékban helyezték el, amelyek egy hosszú udvar két oldala mentén sorakoztak. A téglalap rövidebb oldala mentén állt a parancsnokság kétemeletes épülete, szemközt vele hatalmas kapu nyílt egy következő udvarba. Itt volt a konyha és az irodahelyiségek. Móricot és Chorint ugyanabban a barakkban helyezték el, ahol legalább tizenöt, a kormány és a pénzügyi világ magasabb köreiből érkezett barátjuk üdvözölte őket. Figyelmeztették őket, hogy ne igyanak a kútból, mert annak vizét valószínűleg megfertőzte a latrinából szivárgó szennyvíz.

Ekkorra a barakk lakói már kialakították a barakk kormányzati rendjét és napirendjét. Természetesen Chorint választották elnöknek. A nagybátyám méltányolta, hogy minekutána annyiféle szervezet elnöki tisztségét töltötte be hosszú pályafutása során, az életét is egy újabb elnöki cím birtokában fogja befejezni. Fő feladata az volt, hogy segítsen elsimítani a nézeteltéréseket, és hogy döntőbíróként lépjen fel az esetleges vitákban. Szobaparancsnoknak egy Bálint nevű ügyvédet választottak, aki valaha magas katonai rangot töltött be. A foglyok vicceseléssel szórakoztaták egymást. Chorin a barakk egyik lakójával a múltból és a jövőről vitatkozott, Móric nagyapám egy másikkal a vallás bizonyos aspektusairól

beszélgetett, két másik fogoly pedig itt sem tudta abbahagyni azt a vitát, amelyet a GYOSZ-ban, a Gyáripárosok Országos Szövetségében kezdtek el annak idején.

Móric nagyapám megfigyelte ennek az életformának egy furcsa jellegzetességét: minden apróságnak – egy mosolynak vagy egy haragos tekintetnek, egy esős napnak vagy egy hideg kávénak – óriási szimbolikus jelentősége van, mint a jó vagy rossz dolgok előjelének. A napok egyhangúak teltek, de korántsem vidáman. Nem küldték ki őket fizikai munkára, és néha egyiküket-másikukat elvitték kihallgatni. Ferenc borzalmas kelésektől és vérhastól szenvedett. De volt valami, ami azokat, akik jól ismerték, még ennél is jobban aggasztotta: túlradó jókedve eltűnt, mélységes, már-már egzisztenciális pesszimizmusba és kétségbeesésbe süllyedt.

Móric nagyapám Chorin Ferenc és Goldberger Leó között aludt. Goldbergernek textilgyár-birodalma volt Magyarországon, és Chorint tartotta minden bölcsesség kútfejeként. Sokszor az alvó Móric nagyapám teste fölött társalogtak egymással, és Goldberger többnyire egy olyan mondattal kezdte a beszélgetést, amiben szerepelt ez a néhány szó: „*Ha még egyszer hazamennék...*” Mire Ferenc többnyire így válaszolt: „*Miért gondolsz, hogy hazamehetsz?*” Egyszer Goldberger megkérdezte Móric nagyapám, bevegjen-e valami mérget, amit a zsebében rejtgetett. Ezzel a kérdéssel nem a megfelelő emberhez fordult. Bár Móric nagyapám már belenyugodott, hogy ott, a fogságban fog meghalni, az ő számára az élet jog és kötelesség volt. Egy Nietzsche-aforizmával válaszolt Goldbergernek: „*Hány álmatlan éjszakán segített át az öngyilkosság lehetőségének gondolata!*”

Április 17-én volt Daisy születésnapja. Enyhe tavaszi nap volt, és Chorin szeretettel gondolt a feleségére és a gyerekeire, bár biztos volt benne, hogy soha nem látják többé egymást. Aztán sorra felidézte emlékezetében a régi születésnapokat. Ezeket a gyöngéd gondolatokat azonban félbeszakította, hogy berendelték abba a helyiségbe, ahol bizonyos speciális büntetéseket szoktak végrehajtani. Bár testben-lélekben teljesen legyengült, vérhastól szenvedett, és felhólyagzott bőre sajgott a kelésektől, Chorin lélekben felkészült egy még a korábbiánál is brutálisabb kihallgatássorozatra.

Ehelyett a kihallgatótiszt, Obersturmbannführer Kurt Becher feltűnő udvariassággal üdvözölte.

A harminckét éves Becher Heinrich Himmler bizalmas barátja volt, és – legalábbis papíron – az SS lovashadosztályának ezredese és az SS magyarországi gazdasági kirendeltségének elnöke. 1943 áprilisában a náci

aranykeresztel tüntették ki értékes szolgálataiért. Pappa egyszer azt mondta, mindössze Kurt Becherre és az ő női megfelelőjére lenne szükség ahhoz, hogy létrehozzák azt a német fajt, amelyet Hitler megálmodott. Szőke, világos bőrű, magas, kék szemű és igen jóképű volt, mindig jól fésült és kifogástalanul udvarias, egész lénye erőt és hatalmat sugárzott. Becher Hamburgban, kereskedőcsaládba született, és alig várta, hogy ő maga is vigye valamire az üzleti világban. Fiatalkorában szenvedélyes és kitűnő lovas volt, és ez a sport egy új, tekintélyes társadalmi csoport kapuit nyitotta meg előtte.

Amikor Hitler hatalomra került, Becher jelentkezett a hadseregbe, és lelkes és lojális náci lett belőle. Amikor kitört a háború, először Lengyelországban teljesített szolgálatot, aztán visszatért Németországba, de közben tett egy szolgálati utat a dachau koncentrációs táborba is. A Reiter SS tagja volt, az elit lovasalakulaté. Mivel szakértő volt a lovak és a kereskedelem terén, azt a megbízást kapta, hogy lovakat rekviráljon (egyesezt a tevékenységet egyszerűen lopásnak nevezték) a frissen elfoglalt, védekezésre képtelen falvakból. Amikor Dachauban volt, megfigyelte, hogyan cserélnek gazdát bizonyos értéktárgyak a kétségbeesett zsidók és az örök között, és elcsodálkozott rajta, mennyi aranyat, ékszert és készpénzt sikerült a zsidóknak elrejtetniük. És szinte hihetetlen, hogy milyen készségesen megválnak ezekről az értéktárgyaktól egy kicsivel több kenyér, hús vagy cigaretta ellenében!

Amikor a németek elfoglalták Magyarországot, Becher az első SS-tisztek között volt, akik az országba érkeztek, és az érkezése után ezredessé való kinevezése se sokat váratott magára. Amikor a háború után kihallgatták, azt állította, Magyarországon az volt a feladata, hogy „lovakat és felszerelést szerezzen be a Wehrmacht és a Waffen-SS számára, valamint lóvontatta, új és megerősített járműveket”. De valójában ennél sokkal magasabbra tört, és veszedelmesen ravasz volt. Elég éles szemű volt hozzá, hogy rájöjjön, a dolgok nem alakulnak jól a németek számára, és előtte most az a kettős feladat áll, hogy egyrészt minél jobban kiaknázza a helyzetből eredő előnyöket, amíg még lehet, másrészt hogy bebiztosítsa magát a háború utáni időkre.

Maga után hozatta a barátnőjét, és kettesben beköltöztek Chorin lakásába. Zsebre rakta a család néhány értéktárgyát, fényűző körülmények között élt, és közben egyre világosabban érezte, milyen ember lehet a lakás távol lévő gazdája – mondhatni megismerte, túlságosan is

közelről. Amikor a jövőjére gondolt, Becher úgy látta, két olyan feladat áll előtte, amelyek kölcsönösen kizárják egymást: egyrészt ipari bázist kell biztosítani a Reich számára, másrészt mentenie kell a tulajdon bőrét arra az esetre, ha a Reich összeomlik. Kapóra jött neki Chorin személye, akit, úgy tűnt, mindkét célja érdekében fel tud használni.

Becher megajándékozta Chorint néhány váltás fehérneművel, majd hellyel kínálta. Ha az embert ilyen körülmények között hellyel kínálták, az azt jelentette, hogy a dolgok mégsem állnak túlságosan rosszul. Ha pedig mindez éppen a felesége születésnapján történik vele, az alighanem valamilyen kisebbfajta csoda ígértét hordozza.

Becher közölte Chorinnal: a felesége, a gyermekei és a többi családtag is élnek és jól vannak. Megengedte neki, hogy írjon Daisynek, és biztosította róla, hogy Daisy a levelet meg is fogja kapni. Azért fordultak éppen hozzá, közölte Becher, mert úgy tudják, Magyarországon ő a leg tájékozottabb az iparral kapcsolatos kérdésekben. Hosszas kihallgatás után Becher megkérdezte, hajlandó-e további információkkal is szolgálni. Chorin igent mondott, de végül is arra a következtetésre jutott, hogy „együttműködésről szó sem volt”.

Becher nemcsak általánosságban beszélt a magyar iparról. Pontosan tisztában volt vele, mit jelentett az ország ipara számára a Weiss Manfréd-művek. Bárki, akinek valami köze volt az ipari termeléshez Közép-Európában ebben az időben, pontosan ismerte ennek az óriási gyárkomplexumnak a jelentőségét. Amikor Becher Budapesten járt, magához hívatta Billitz Vilmost, a Csepel Művek megbízott vezérigazgatóját, és az közölte vele, hogy az egyetlen ember, aki képes biztosítani azt az *ordentlichkeitet* – rendezettséget – a gyár működésében, amit ő megkíván, az Chorin Ferenc, akit a Gestapo fogságban tart.

Chorin visszatért a barakkjába, vitte magával a Bechertől kapott konzerveket, amelyek alighanem Chorin saját lakásából származtak. Eltelt néhány nap, de az SS-ezredes nem jelentkezett újra, igaz, Chorin akkor sem tudott volna beszélni vele, ha hívatja, mert a vérhas olyan erővel tört rá, hogy egyik este elvesztette az eszméletét. Mire magához tért, Móric nagyapám kerített orvost az egyik szomszédos barakkból. Ez az orvos régen a pécsi klinikán dolgozott, és most is megtett minden tőle telhetőt. Chorin nemcsak súlyos vérhasból szenvedett, a kelései is borzalmasak voltak.

Ennek ellenére másnap megint kihallgatták. Ezúttal nem Becher, hanem mások, akik teljesen értelmetlen kérdéseket tettek fel neki a neves

politikusokkal való kapcsolatáról. Tudni akarták, kik jártak hozzá vadászni Derekegyházára, és hogy miről beszélgettek olyankor. Ha nem tetszett nekik, amit válaszolt, megütötték. A megszokott kihallgatótisztek egyike, egy magas férfi a kezében pisztollyal állt ott, mellette a vérebe. Ez az ember ráparancsolt, hogy forduljon arccal a falnak. A kihallgatás egy bizonyos pontján ez a tiszt közösült a titkárnőjével, Chorin pedig ott állt, betegen, undorodva, mozdulatlanul. A belei mintha véres folyadékká változtak volna, a kelései elviselhetetlenül sajogtak. Másnap olyan rosszul volt, hogy nem tudták kihallgatni.

Becher visszatért Németországba, de rövidesen megjelent az egyik segédje a hírrel, hogy Chorint visszaviszik Budapestre. Amint az SS-hierarchia észrevette, hogy Chorin valamivel fontosabb személy, mint a többi rab, a kihallgatások alatt már ritkábban ütlegették, és ritkábban kellett mozdulatlanul állnia. Aztán közölték vele: készüljön fel, mert rövidesen elhagyja a tábor.

De vajon mit jelenthet ez? – töprengett. Vajon milyen körülmények között tér vissza Budapestre? Tudta, annak semmi esélye, hogy szabadon engedjék, hogy visszahelyezzék korábbi életébe. A fogsága egyetlen hónapja alatt olyan mélyre zuhant régi, biztonságos életének csúcsáról, hogy úgy érezte, onnét már nincsen visszaút. Rabtársai köréje gyűltek, könyörögtek, hogy adja át az üzenetüket szeretteiknek, és azon vitatkoztak, vajon Chorint tényleg visszaviszik-e Budapestre, vagy csak egy másik börtönbe szállítják.

A nagybátyám visszafelé is megtette az Oberlanzendorfba vezető utat. A szíve hevesebben vert örömeiben, amikor meglátta Budapestet. Megálltak egy kávéháznál, ahol az őrei ittak valamit, Chorin pedig észrevett egy újságíró, és az is meglátta őt. A valaha dúsgazdag iparbáró most kopott volt, beteg, döbbenetesen lefogyott, és a kezében szorongatott, két szakadt papírzacskóban volt minden földi vagyona. Aztán elvitték a lakására, az Andrassy út 116.-ba. A hatalmas villa gyönyörű kertjével, tágas előcsarnokával, napfényes szobáival és előkelő berendezésével különös változáson ment át: most ez volt az SS gazdasági részlegének főhadiszállása. Becher aludt Chorin hálósobájában, ő evett a márkás porcelánjából, ő ült az íróasztalánál, és ő lelte örömét a képeiben és remek boraiban.

A személyzetből csak ketten maradtak a villában: Chorin apjának titkára, aki Chorin láttán igencsak megdöbbsent, és az egyik szobalány. Miután Chorinnak abban az immár szokatlan fényűzésben volt része,

hogy megfürdött a saját fürdőkádjában, újra kezdődött a kihallgatások sora. A szomszédos házban, Weiss Manfréd egykori lakásán hallgatták ki. Chorin belépett az ismerős könyvtárszobába, ahol tizenöt magas rangú német tiszt fogadta, akiket Becher hívott össze. Magyarország megszállásában fontos szerepet játszott, hogy a németek ki akarták használni az ország ipari kapacitását. Himmler is, Göring is nagyon szerette volna rátenni a kezét a magyar ipari bázisra, és a legértékesebb zsákmány a csepeli Weiss Manfréd-művek volt a maga négyezer munkásával, a lőszergyárával és a Messerschmidt repülőgépgyártó üzemével.

Chorin nem tudhatta, de Becher bizonyára tudott róla, hogy több nagy hatalmú német érdekeltség is versengett a Weiss Manfréd-művekért és a Dunai Repülőgépgyár Rt-ért. Hermann Göring, a Luftwaffe parancsnoka, Hitler kijelölt utódja már létrehozta a saját nagyszabású ipari komplexumát, a Göring-műveket, amelyben voltak kavics-, szén- és mészkőbányák, acélgyárak, fegyver- és lőszergyárak, hajógyárak és más ipari létesítmények. Ha sikerül megkaparintania a Weiss Manfréd-műveket, ez annyit jelentett volna, hogy ezt a komplexumot kiterjeszti egy szomszédos ország területére is, a földrajzilag legésszerűbb irányban. Göring erről korábban már tárgyalt a magyar kormánnyal, és május elején meg is kapta a kormány föltételes beleegyezését a tulajdon átruházására. Göring nem tudott róla, hogy Becher és Chorin titokban tárgyalnak egymással.

Randolph Braham a magyar holokausztról írott monumentális, két-kötetes könyvében, *A népirtás politikájában* történelmi kontextusba helyezte a Weiss-Manfréd művekről folytatott tárgyalásokat. A németek egy korábbi találkozón megígérték Horthynak, hogy Magyarország szuverenitását, legalábbis formálisan, tiszteletben fogják tartani. Az országot elfoglalják ugyan, de az gazdaságilag, politikailag és társadalmilag autonóm marad. Ez a megállapodás hallgatólagosan azt is magában foglalta, hogy Magyarország megtarthatja az ipari bázisát, és a Weiss Manfréd-művek, a szénbányák és a többi ipari létesítmény továbbra is magyar kézben maradnak. A náci tevékenysége a zsidó lakosság eltávolításának megszervezésére korlátozódik.

Ez nem volt könnyű feladat, de Adolf Eichmann nagy lelkesedéssel fogott hozzá. Alig két hónappal a megszállás után a magyar zsidó közösség 8225 prominens tagját már letartóztatták, és az országban a zsidó lakosságot mindenütt gettókba terelték. Eichmann és társai úgy határoztak, először a vidéki zsidó lakosságot távolítják el, és csak azután hurcolják el

a budapesti zsidókat. Erre a katasztrófára csak néhány hónap múlva kerül majd sor. Vidéken május 15-én kezdődtek meg a tömeges deportálások Auschwitzba. Budapesten kb. 170 000 zsidót zsúfoltak össze 1900 „csillagos házban”. A lakásokat, ahonnan kiköltöztették őket, átadták a kibombázott keresztényeknek, vagy azoknak, akik egyszerűen szerettek volna szebb lakásba költözni. Több mint 120 000 további zsidó pedig keresztény barátainál vagy védelmezőiknél bujkált.

Az első kihallgatás után Chorint beköltöztették sógornője, Edith lakásába, amely Weiss Manfréd egykori házának második emeletén volt. Ott állandóan két ór felügyelete alatt élt, de olyan beteg volt, hogy orvost kellett hívni hozzá.

Budapesten továbbra is gyorsan terjedtek a pletykák, és hamarosan híre ment, hogy Chorin Ferencet, az iparmágnást kiengedték a koncentrációs táborból, és most újra Budapesten van. A minisztertanács ülésén Imrédy Béla, aki ekkor gazdasági miniszter volt, többször is tiltakozott nagybátyám budapesti jelenléte ellen, és azt ismételte, hogy igazából Mauthausenben lenne a helye. De Becher megnyugtatta Chorint: igaz, hogy „megígérte Imrédynek, hogy Mauthausenbe szállítják, de eszéban sincsen megtartani a szavát”.

A házi őrizetben töltött idő alatt Chorin engedélyt kért rá, hogy beszélhessen néhány emberrel, akik megtarthatták a pozíciójukat, ha a korábbi hatalmukat és tekintélyüket nem is. Szeretett volna Svájcba emigrálni, és magához venni valamennyi pénzt a magyarországi bankszámláiról, de rá kellett jönnie, hogy minden ilyen próbálkozása kudarcra van ítélve. A leg-erősebb ütköztetése a németekkel folytatott alkudozás során a csepeli gyár volt, amelyet ugyan némileg megrongált a bombázás, de még mindig lenyűgözően hatalmas ipari létesítmény volt.

Becher kapva kapott az ajánlaton, de arra szerette volna rávenni Chorint, hogy ne csak a csepeli gyárat adja át neki, hanem a család összes többi tulajdonát is, a kőszénbányát, az ingatlanokat és az összes többi gyárat is. Cserében garantálja, jelentette ki, hogy a család összes tagját sértetlenül eljuttatják egy semleges országba. Becher később, Adolf Eichmann perében adott tanúvallomásában, így számolt be ezekről a tárgyalásokról: „Ezeknek a jó hangulatú beszélgetéseknek a során, amelyeket ekkoriban dr. Chorinnal folytattunk, ő egyik nap azt a javaslatot tette, hogy Németország átvehetné a Weiss Manfréd-művek irányítását – azaz a részvényeket, amelyek ekkor formálisan nem zsidó személyek kezében voltak –,

ha cserében engedélyezzük, hogy a Weiss Manfréd család tagjai szabadon távozhassanak Svájcba. Javaslatomra Himmler megadta az engedélyt egy ilyen megbízási szerződés elkészítésére, és Obersturmbannführer Bobermint és engem bízott meg a csoport távozásának lebonyolításával.”

A dolog tulajdonképpen egészen elegánsan ment végbe – egy üzleti tranzakció volt, olyan, amelyet Chorin álmából felfelve is képes lett volna lebonyolítani. Csak annyi volt a különbség, hogy ebben az esetben a tárgyaló felek alkupozíciója között csillagászati volt a különbség. Máig se tudni pontosan, Chorinnak mi volt egyáltalán a kezében, amivel hatni tudott a németekre. Ő maga az SS foglya volt, a családja bujkált. A németek egész egyszerűen elvehették volna, amit akartak, aztán meggyilkolhatták volna a családot. Korábban nemegyszer megtették már.

A tárgyalások heteken át folytak. Chorin csak rövid lejáratú szerződést akart kötni, Becher ragaszkodott a hosszú lejáratúhoz. Német és magyar ügyvédek is belevontak a tárgyalásokba, és mindegyikükkel titoktartást fogadtattak. Nagyon fontos volt, hogy a magyar kormány semmit se sejtсен a megbeszélésekről, mint ahogy az is, hogy nehogy Göring megorrontson valamit. Chorinnak csak azért lehetett némi befolyása a dolgok alakulására, mert a németek maguk is megosztottak voltak. Becher az egyezmény minden pontját jóváhagyta Himmlerrel, annál is inkább, mert ez a megállapodás egyszersmind azt is jelentette, hogy az SS megkíméli egy maroknyi magyar zsidó életét, márpedig ez a gondolat mérhetetlenül visszatartó volt főnöke, az SS vezetője és a koncentrációs táborok rendszerének leleményes megszervezője számára.

Úgy állapodtak meg, hogy a részvényeknek azt az 51%-át, amely a család árja részének a tulajdonában volt, azonnal átruházzák majd egy újonnan alapított, Becher konszernjéhez tartozó cégre, mivel a zsidó családtagok tulajdonában lévő 49%-ra már rátette a kezét a kormány. De Becher nemcsak a Weiss Manfréd-műveket akarta megkaparintani, hanem a család teljes vagyonát is: az országot elhagyó családtagok csak néhány értéktárgyat és valamennyi valutát vihetek volna magukkal. Ezenfelül kaptak volna még 600 000 dollárt és közel 250 000 német márkát. Becher azt is kikötötte, hogy ő és a tranzakcióban részt vevő többi SS-tagok is kapjanak 5%-ot a gyárak bruttó bevételeiből, mint vagyonkezelők.

Mindehhez Himmler jóváhagyására is szükség volt. Egyesek szerint a dokumentum magához Hitlerhez is eljutott, de erre nincsen bizonyíték. A következő hét teljes bizonytalanságban telt. Chorin rendet rakott

a lakásban, de gondosan ügyelt, hogy ne menjen az ablak közelébe, ne hogy észrevegyék az utcáról. Ha légiriadó volt, ő mehetett le utolsóként az óvóhelyre, ahol egyedül, egy külön helyiségben kellett átvészelnie a bombázást, miközben hallotta, hogy a fal túloldalán a cselédek és a német katonák jól elszórakoznak egymással.

Végül Becher visszatért Berlinből. Jó híreket hozott. Himmler eleinte hallani sem akart róla, hogy Magyarország leggazdagabb, zsidó származású családját kiengedjék egy semleges országba, de aztán Becher bevetette félelmetes rábeszélő képességét. Végül Himmler elfogadta a megállapodás alapfeltételeit, de néhány stratégiai változást azért végrehajtott rajtuk. Az egyik ilyen változtatás az volt, hogy a vagyont Becher csak meghatalmazottként kezelheti. Ezt a megoldást Becher is helyesebbnek találta „erkölcsileg”, mivel így a Weiss Manfréd-művek „a magyar nemzeti vagyon” része maradt.

A megbízásos szerződés harminchárom évre szólt volna, és a családnak a szerződés értelmében tilos volt erről a megállapodásról bárkivel is beszélni. Chorin tiltakozott: ő mindössze huszonöt évre gondolt. De aztán az egyik ritka négy szemközti beszélgetésük során megegyeztek Becherrel abban, hogy nem sok értelme van a szerződés időtartamán vitatkozni. Mint azt későbbi feljegyzéseiben Chorin megjegyezte: *„vagy megnyerik a németek a háborút, és akkor úgyis elveszett Csepel, és minden, amit meg tudunk kapni a szerződés révén, haszon maradna, vagy nem nyerik meg, amikor is a szerződés, amely kényszer alatt jött létre, úgyis megszűntnek lesz tekintendő”*. A szerződés végső formájában végül is huszonöt év szerepelt. A részvények a meghatalmazottak kezébe kerültek, de a Weiss Manfréd-művek papíron továbbra is a család tulajdonában maradt – nem mintha ennek bármiféle gyakorlati jelentősége lett volna.

Hogy biztosítsák a család hallgatását, a megállapodás úgy szólt, hogy öt családtag továbbra is túszer marad, és egy németek által kijelölt városban kell élniük mint „a Harmadik Birodalom vendégeinek”. Chorin feltételezte, hogy ő is a túszer egyike lesz, de Becher közölte vele, hogy tekintettel az ő személyének kiemelkedő politikai jelentőségére, erről szó sem lehet. Billitz Vilmos, a Csepel Művek egyik igazgatója, aki fontos szerepet játszott a Chorin és Becher közötti kapcsolat létrehozásában, közölte Chorinnal, hogy a sógora, Weiss Alfonz hajlandó vállalni a túszer szerepét, feltéve, hogy a felesége és a négy gyermeke szabadon távozhatnak. Billitz is beleegyezett, hogy Pesten marad, mert az ő szakértelme a gyárban nélkülözhetetlen

volt. Úgy döntöttek, hogy Elza fia, Mauthner Hansi, valamint Móric nagyapám fia, György, valamint a felesége, Elsie (aki osztrák és árja volt) szintén maradnak. A németek megígérték, hogy a többi családtagot kiengedik: nagyobbik részüket Portugáliába, néhányukat pedig Svájcba.

Chorin tudni akarta, hogyan akarják a menekülésüket megszervezni. Először is portugál és svájci vízumra lesz szükségük, közölte Becher. Aztán ahhoz, hogy aláírassák mindazokat a dokumentumokat, amelyek a szerződés érvényességéhez szükségesek, valamennyi részvényesnek – Weiss Manfréd összes gyermekének és unokájának – egyszerre kell jelen lenniük ugyanazon a helyen, márpedig egy ilyen zsákmány túl nagy kísértést jelentene Eichmann és általában az SS számára. Ennek ellenére, mint írja, *„mindig emberismeretemre voltam legbüszkébb, bíztam Becherben, és megállapodtam vele, hogy valamelyik napon összes családtagjainkat összegyűjtjük egy külső budapesti helyre, és onnan leszünk külföldre kivíve”*.

Lehetséges lenne, hogy az a birodalom, amelyet Weiss Manfréd épített fel, és a gyermekei működtettek tovább, most megmenti mindnyájuk életét?

Együtt a család

Néhány nappal azután, hogy Chorint Budapestre vitték, Móric nagyapámát átszállították Mauthausenbe. Ez a tábor egy kőbánya köré épült, és több tízezer fogoly halt bele a brutálisan nehéz munkakörülményekbe. Móric nagyapámtól elvették a maradék személyes tárgyait, egész testét leborotválták, és nem adtak neki se enni, se inni. Egy közös zuhanyozóba vitték, ahol egy SS-őr nagy vörös J betűt festett a mellkasa bal oldalára. Ez ugyan rendkívül ijesztő volt, de amint záporozni kezdett rá a víz, a J betű fokozatosan elhalványodott: gyors eltűnése ezt a fenyegető gesztust egyszerű erőszakos kellemetlenkedéssé változtatta. Nagyapámat összeszidták, amiért nem tudta katonás precizitással bevetni az ágát, és felszólították, hogy ne tettesse ostobának magát: „*nem árultam el neki, hogy éppen ellenkezőleg, egész életemben okosnak tettem magamat*” – írta később a visszaemlékezéseiben.

A megelőző teleken foglyok ezereinek kellett kinn állniuk a dermesztő hidegben. Ha valaki összeesett, az őrök vizet zúdítottak rá, hogy odafigyeljen a földhöz és elpusztuljon. További ezreket a kőbánya nyelt el. A tábor igazgatójának két koponya állt az íróasztalán: két holland zsidó koponyája, akiknek a fogazatát különösen csodálta. Mindennapos volt a verés. Néha valamilyen csekély ok miatt egy foglyot a falhoz rögzítettek, és minden SS-tag, aki elment mellette, megütötte. A leghírhedtebb SS-tisztek gyakran végigvonultak a táboron ugyancsak hírhedt vérebeik kíséretében, amelyeket arra idomították, hogy ha a gazdájuk azt parancsolja, vessék rá magukat a foglyokra, és harapják el a torkukat.

1944 tavaszára a szörnyű nyomorúság és kegyetlenkedés enyhült valamelyest, bár senki nem tudta, miért. Egyesek szerint azért, mert az SS-ek feleségének engedélyezték, hogy a férjével lakjanak a tábor területén,

és az ő mindennapos jelenlétük kissé lecsillapította ezeket a különben szadisztikus embereket. Mások, köztük a nagyapám is, úgy vélték, az őrök viselkedése azért változott meg, mert a németek a háborúban egyre inkább vesztesre álltak, és ezt az őrök is tudták, és sejtették, hogy már közel a vég. Móric nagyapám szerint „*a napok kellemesebben teltek, mint Oberlansendorfban*”. A központilag szabályozott rádió hangszórója cenzúrázott híreket harsogott. Amikor a rádióban zene szólt, a táborparancsnok fülsiketítő hangerőre állította. Volt egy kölcsönkönyvtár, ahonnan regényeket lehetett kölcsönözni, és a foglyokból héttagú rézfúvósokból és harmonikából álló zenekar szerveződött, amely néha játszott a barakkok közötti térségben.

Kornfeld Móric, a 65369-es számú fogoly két hete volt Mauthausenben, amikor május 20-án, szombaton, amikor a foglyok éppen befejezték a hetente kétszer esedékes fehérneműváltást, és az udvaron sütkéreztek az enyhe tavaszi napfényben, az egyik táborvezető rászólt nagyapámra, hogy szedje össze a holmiját, mert mindjárt indulnia kell. Vajon mit jelenthet ez? – töprengett nagyapám. Újabb kihallgatásokat? Vagy ugyanaz a sors vár rá is, mint Chorin barátjára, bármi legyen is az? Móric nagyapám kábultan engedelmeskedett: ezt az újabb eseményt is, mint március 19-e óta mindent, teljességgel valószínűtlennek érezte. Nem mintha maradni akart volna, de lélekben már felkészült rá, hogy a táborban végzi az életét a fogolytársaival együtt.

Alig bírt elbúcsúzni a bajtársaitól, és szinte illetlenségnek érezte, hogy órólá lecsatolják a bilincset, miközben a többiek ott maradnak megláncolva. A táborban az életkörülmények még jó esetben is éppen csak hogy lehetővé tették az életben maradást, ugyanakkor ebben a nyomorúságban váratlan gazdagsággal virágzott ki a kedvesség és az együttérzés. Senki, aki nem tapasztalta meg ezt a helyzetet, nem érthette meg ennek a jelentőségét, sem azt, milyen nehéz volt nagyapámnak elmennie.

NEM VOLT EGYSZERŰ DOLOG a Budapest-szerte különféle bűvőhelyekre szétszórt családot összegyűjteni. Hanna tízszer is bűvőhelyet változtatott. Olykor összetalálkozott más családtagokkal. Máskor egyedül maradt a barátaival. A gyakori légítamadások alatt nem mehetett le a védelmezőivel az óvóhelyre. Időnként megesett, hogy a ház valamelyik lakója végigjárta a lakásokat, hogy meggyőződjön róla, nem maradt-e valaki

odafenn. Ilyenkor Hanna elbújt a szekrényben. Egyik bujtatója magas rangú katonatiszt volt, aki annyira szégyellte magát mindazért, ami ekkoriban az országban történt, hogy be akarta bizonyítani: vannak tisztességes magyarok is. Mivel a takarítónőjük megbízhatatlan volt, Hannát mint erdélyi rokont mutatták be neki. Anyám azt mesélte, kővé dermedt rémületében, mert attól félt, a nő kérdez majd tőle valamit Erdéllyel kapcsolatban, holott ő nem tudott róla semmit. Végül május második hetében az édesanyjával és Elza nagynénjével (aki képtelen volt egy helyen sokáig megmaradni) átköltöztek Elza keresztény vejéhez.

Május 16-án Elza ezt írta a naptárjába: „Nagy az izgalom, arról beszélnék, hogy az egész család külföldre megy.” Május 17-én délután megérkezett Elza fia, Hansi, és felszólította őket, hogy szedjék össze a holmijukat. Megerősítette, hogy csakugyan elhagyják az országot. Nekik hármójuknak fogalmuk sem volt róla, mit jelentsen mindez, de azért pillanatok alatt összecsomagoltak. Hansi a budai hegyekbe vitte őket, egy másik villába, amely szintén Mauthnerék tulajdonában volt.

Iregen reggel hétkor Tamás éppen ébredezett, amikor bejött öreg dadája, Liesl, és közölte, két német tiszt van itt, és azt mondják, érte jöttek. Tamásnak megfordult a fejében, hogy kiugrik a hátsó ablakon. Szerencsére nem tette, mert ahhoz, hogy a szerződést nyélbe üssék, valamennyi családtag jelenlétére és aláírására szükség volt. Egy valószínűtlen autótút végén megérkeztek Budapestre, az úton Tamás vidáman csevegett a Gestapósokkal, az egyikük még azt is megengedte neki, hogy a pisztolyát megvizsgálja. Amikor megérkezett a Mauthner-villába, az első ember, akit meglátott, Annie nagynénje volt, nagybátyjának, Weiss Jenőnek a felesége. Tamás a hosszú zöld lódenkabátját viselte, kabátján a sárga csillaggal, amelyet a dadája varrt föl neki. „Azt vedd le!” – mondta a nagynénje, és egy kis ezüst csillagot adott neki, hogy azt tűzze fel helyette.

Micsoda viszontlátás lehetett! Nővérek és fivérek, szülők, gyermekek és unokatestvérek – összesen negyvenen – végre újra együtt! Néhány másik család is volt a villában: a legfontosabb csepei alkalmazottak – például Billitz – családtagjainak is megengedték, hogy elhagyják az országot.

De a boldog izgalmat elnyomta a rájuk nehezedő bizonytalanság. Alfonz felesége, Erzsi egyfolytában azt ismételgette: „Most aztán mindnyájunkat visznek Auschwitzba!” Edith, aki több tucat lengyel zsidónak segített a menekülésben, szintén meg volt győződve róla, hogy elkerülhetetlenül deportálni fogják őket. Hanna és Puppá azonban, bár ők is

aggódtak, reménykedtek benne, hogy a dolgok talán jóra fordulnak. Az édesanyjuk figyelte, ahogy a különféle családtagok rég látott szeretteik nyakába borulnak, és azon töprengett, vajon az ő férje is előkerül-e előbb-utóbb, és próbált belenyugodni a gondolatba, hogy nem. Minden arcon egyszerre tükröződött belenyugvás és megkönnyebbülés, aggodalom és boldogság, szorongás és kimerültség.

Chorin érkezett utolsónak. Becher kísérté el aznap késő éjszaka a villába. Amikor áthaladtak a Lánchídon, Chorin hirtelen teljes bizonyossággal érezte, hogy most látja ezt a lenyűgöző látványt utoljára. Ebben a pillanatban rátörtek az emlékek: a szülei élete, a gyerekkora, azok a fontos emberek, akikkel barátkozott. A hatalmat és a befolyást születése jogán birtokolta, alapvető, majdhogynem fizikai összetevője volt a személyiségének, de a német megszállás óta eltelt két hónap mindezt kitörölte belőle. Ez a tapasztalat testileg-lelkileg elgyöngítette. Bár szilárdan hitt benne, hogy a németek el fogják veszíteni a háborút, ebben a pillanatban, amikor ott ült az autóban egy SS-tiszt védőszárnyai alatt, lelke gyökeréig átvihar a felismerés, hogy soha többet nem fog áthaladni a Lánchídon, soha többé nem látja ezt a nagy Duna-parti várost, soha nem tér újra haza. Ez az érzés ugyan egyrészt azt tükrözte, mennyire összeomlott lelkileg a történetek hatására, másrészt utóbb próféciaának is bizonyult.

Az autó átért Budára, és rövidesen megérkezett a Mauthner-villa elé.

Daisy és a gyerekek odarohantak hozzá, hogy megöleljék. Ifjabb Daisy azonnal észrevette, milyen hatalmas változáson ment keresztül az apja. Látszott rajta, hogy nagyon beteg volt. A vérhasból kikezelték, de a kelések-től még mindig szenvedett. Lefogyott és sápadt volt, de ennél jóval jelentősebb változás jelei is mutatkoztak rajta. Többé nem sugárzott belőle az önbizalom, a humor és az elégedettség. Daisy ezt a változást csak úgy tudta jellemezni, hogy az apja nem nézett többé egyenesen előre, hanem folyton lesütötte a szemét. Bár a családot megmentette, ő maga vereséget szenvedett. A többiek számára azonban, mint mindig, Chorin jelenléte a biztonságot jelentette.

Amint megérkeztek, Becher nagy vonalakban fölvezolta a szerződést. Aztán megkérte Chorint, hogy folytassa ő. Fogvatartóitól körülvéve Chorin elmagyarázta a családnak, hogy a részvényeikért cserébe megengedik nekik, hogy egy semleges országba távozzanak. Néhányuknak – Alfonznak, Györgynek, a feleségének és a fiának és Elza fiának, Hansinak – hátra kell maradniuk, mint túszo-knak. Becher megígérte, hogy ezekkel

a családtagokkal jól fognak bánni. Chorin felolvasta a tizenhét oldalas szerződés szövegét, a részvényeik és egyéb tulajdonaik listáját: a gyár, Ireg, Derekegyháza, a kőszénbánya, és így tovább. Egy bizonyos ponton Elza, akiről közismert volt, hogy egyfelől semmi érzéke az anyagi dolgokhoz, másfelől nagyon is szereti szórni a pénzt, megjegyezte: ha tudta volna, hogy ilyen gazdagok, még többet költött volna.

Amikor őrá került a sor, Daisy megmakacsolta magát. Nem hajlandó aláírni a szerződést, közölte, ha a túszoznak itt kell maradniuk. Nem tudja elviselni a gondolatot, mondta, hogy itt hagyja a bátyját, és hogy elszakítsák a család egyik részét a másiktól. Ez a megoldás éppen a legfontosabbal menne szembe, amit az édesapjuk annyiszor a lelkükre kötött: „Mindenkinek egyért, egy mindenkiért!” Hogyan áldozhatnának fel hát ötöt a harminchatért? Csakhogy ha Daisy nem írja alá a szerződést, akkor az alku nem érvényes. Daisy aláírása nélkül valamennyiüket deportálják. Nem volt más választásuk: az SS-esektől körülvéve, két hónapnyi bujkálással a hátuk mögött, ha voltak is kényelmetlen vagy bizonytalan érzéseik, nem beszélhettek róluk.

Így aztán, ha vonakodva is, Daisy mégiscsak aláírta a szerződést. Jóval elmúlt éjfél, mire mindenki minden szükséges dokumentumot aláírt.

A ház előtt a Gestapo kis sárga autóiból álló konvoj várta őket, összesen tizenöt gépkocsi; a családtagok ezekbe szálltak be kettesével-hármasával.

Egy jókora, fegyveres teherautó vezette a konvojt, az autókat mindkét oldalon motorosok kísérték. Tudták, hogy rövidesen elhagyják Magyarországot. Először Bécsben állnak majd meg, aztán szétválnak: a többség Portugáliába megy, néhányan pedig Svájcba. Az osztrák–magyar határon a konvoj épp hogy csak lassított egy kicsit, miközben a német őrk intettek nekik, hogy továbbmehetnek.

Kora reggel érkeztek Bécsbe. Itt a vasútállomásra vitték őket, és fölrakták egy Bécs egyik külvárosába, Hüttelsdorf-Hackingba tartó különvonatra, innen pedig néhány órával később Purkersdorfba, egy Bécs közeli tanyára vitték őket. Itt már várta a családot néhány hálókocsi: ez lesz az otthonuk mindaddig, amíg meg nem kapják a portugál és a svájci vízumot, és a megállapodás többi tételét nem véglegesítették.

Marianne levelet írt Móríc nagyapának, és megkérte Bechert, gondoskodjék róla, hogy a levél eljusson a férjéhez. Györgynek is írt, aki a rokonainál szállt meg Bécsben: megírta, mennyire fog hiányozni neki Portugáliában. Elza is írt a lányának, aki szintén a bécsi rokonoknál talált

szállást, és egy portugál szótárt kért tőle. De a leveleket valahogy összekeverték.

Huszonnégy óra sem telt el, és a kormány tudomást szerzett az alkuról. Sztójay miniszterelnök soron kívül összehívta a minisztertanácsot. Nagyon fel voltak háborodva – és ezt a felháborodást Imrédy, a tárca nélküli közgazdasági miniszter még szította is –, hogy a németek rátették a kezüket a magyar ipar koronagyémántjára.

MAUTHAUSENBEN EGY ŐR lépett a barakkba.

– Hol az a Kornfeld nevű bűdös zsidó? – kiáltotta. Amikor Móríc nagyapám jelentkezett, az őr ráparancsolt, hogy vegye fel azokat a ruhákat, amelyeket a letartóztatásakor viselt – és amelyek most már csak lötyögtek rajta. Ezután átadták egy fiatal SS-tisztnek, neki kellett kikísérnie a mauthauseni vasútállomásra. Móríc nagyapámnak sejtelve sem volt róla, merre tart a vonat, amelyre felszállni készültek.

Mikor a táborba került, még csak rügyeztek a fák, most, hogy elhagyta, már teljes szépségében virágzott a nyár. Minden fát üde zöld lomb borított, minden bokor és virág élénk színekben ragyogott. Móríc nagyapám örege és törékenyen, túlságosan bő ruháiban, borzalmasan megdagadt láb-szárával és lábfejjével különösen szánivalónak és sebezhetőnek tűnhetett. Amint a tábor látótávolságán kívül kerültek, a fiatal őr felajánlotta, hogy viszi Móríc nagyapám szerény kis csomagját. Haladtak még egy keveset, és az őr átadott nagyapámnak egy levelet a feleségétől. Csakhogy a leveleket összecserélték, és Móríc nagyapám véletlenül a Györgynek szóló levelet kapta meg. A nagyapám ebből tudta meg, hogy a család együtt van Bécsben, és hogy rövidesen mindnyájan Portugáliába távoznak.

Tehát először Bécs. Aztán Portugália. Vagyis a vonat, amelyre fel fog szállni, nem Budapest, hanem Bécs felé tart majd. Nagyapám, amikor meglátta Marianne kézírását, annyira megörült ennek, hogy mint írta, „megkönnyebült lélekkel siethettem lefelé”. Lassan kezdte összerakosgatni a tudomására jutott töredék-információkból, hogy mi történhetett. Annak, hogy Chorin egy hónapja elhagyhatta a tábor, alighanem volt valami köze ahhoz, hogy a család Bécsben találkozik, és később továbbmennek Portugáliába. Magyarország sorsa miatt csak később fogta el az aggodalom. Egyelőre élvezte a séta minden mozzanatát: a napsütötte fű zöldjét, azt, ahogy a fény megcsillant a parasztházak piros tetőcserepein, a tavasz

illatát, a tudatot, hogy a családja él és jól van. Az SS-tiszt bocsánatot kért, amiért kénytelen siettetni, de mint mondotta, attól fél, hogy lekésik a vonatot. Aztán újra elnézést kért, amiért harmadosztályon utaznak.

Főlszálltak a vonatra. Mire Bécsbe értek, besötétedett. Móric nagyapám egész nap nem evett és nem ivott semmit, és amikor leszálltak a Westbahnhofon, a hangosbemondó utasította a kísérőjét, hogy jelentkezék az állomásparancsnokságon. Úgy tervezték, taxival mennek tovább, de mivel az állomás előtt nem volt szabad kocs, rohanniuk kellett, hogy elérjék az utolsó villamost. A fiatal SS-tiszt nem volt ismerős Bécsben, és hiába kérdezősködött a járőkelőktől, merre találja a Hotel Metropole-t. Már nyoma sem volt a lelkesedésnek, amellyel a bécsiek hat évvel korábban a németeket fogadták: most már senki nem volt hajlandó információval szolgálni egy SS-tisztnek. A szálloda, amely után tudakozódtak, hírhedt hely volt: a Gestapo bécsi főhadiszállása és elképzelhetetlen brutalitások színhelye. Végül egy nő igazította útba őket a villamosmegállóban.

Amikor megérkeztek a Metropole-ba, Móric nagyapám egy második emeleti szobába vezették, ahol két ügyvéd fogadta: egy bécsi és egy berlini. Megkérdezték tőle, szeretne-e találkozni a feleségével, mielőtt rátérnének az üzleti ügyekre. A viszontlátás részleteit mintha fátyol borította volna nagyapám emlékezetében, de azért ennyit mégiscsak írt róla: *„Néhány perc múlva a szomszéd szobában megölelhettem őt, és evvel az elmúlt hetek és a jövő nagy bizonytalansága mind elvesztették jelentőségüket: hazaérkeztem.”* Az otthont tehát nem Magyarország jelentette számára, hanem Marianne.

Marianne számára nagy megrázkódtatást jelenthetett a viszontlátás. Móric nagyapám nagyon lefogyott, az arca elszürkült, a bajusza eltűnt, a fejét leborotválták, a bokája képtelenül megdagadt. Viszont életben volt. Marianne azonban, ez a fegyelmezett és gyakorlatias teremtmény, aki szégyellte kimutatni erős érzéseit, rövidesen kezelésbe vette, hogy újra a régi legyen. Mind a hat Weiss-gyerek ott volt Bécsben családotól, csakúgy, mint Billitz Vilmos és az egyik könyvelőjük, Hoff György családja. Őket is semleges országba készültek kiengedni, cserében azért, hogy lemondtak minden vagyonukról.

Amikor a házaspár visszatért a másik szobába, Chorin Ferenc és Daisy is ott voltak, és Ferenc részletesebben elmagyarázta Móric nagyapámnak a helyzetet. A hosszú szerződés már csak az ő aláírására várt: *„elolvastam, bár tartalma nem volt fontos, mikor már valamennyien a Gestapo kezén voltak, aláírtam”.* Autón vitték őket Purkersdorfba, ahol a család többi része már várta őket.

23. FEJEZET

Az országnak tett több évtizedes szolgálataért

A Münchenből Bécs felé tartó vonat áthalad Purkersdorfon, egy jelentéktelen kis osztrák kertvárosban. Az én vonatom is elment az állomása mellett – ezt az utat apám életében többször is megtette, egy alkalommal marhavagonban. Én egy október eleji napon utaztam, ragyogó napsütésben. A sínek mellett széles mezők terültek el, itt-ott még nyíltak a vadvirágok. Ezen az állomáson lakott a család heteken keresztül, három hálókocsi plusz egy étkezőkocsi volt az ideiglenes otthonuk, miközben arra vártak, hogy a megállapodás érvénybe lépjen, és megérkezzenek a portugál és a svájci vízum.

Bár Chorin igyekezett bizakodó képet mutatni a többiek felé, napról napra jobban aggódott, hogy a németek nem tartják meg a gondosan kidolgozott megállapodás rájuk eső részét. Éjszakákon át ébren feküdt, és azon töprengett, hogy vajon az emberismerete, amely olyan jó szolgálatot tett neki az elmúlt hatvanöt évben, nem hagyta-e cserben, amikor rábírta, hogy megbízzék Becherben. Talán csak az önáltatás és a kétségbeesés vezette, amikor megkötötte élete legfontosabb üzletét. Márpedig ha így van, mi akadályozza meg, hogy ezeken a vasúti kocsikon, amelyekben most összegyűlt a szívéhez legközelebb álló negyvenegy ember, egyszerűen elszállítsák őket valamelyik koncentrációs táborba, ahogy azt a sógornői váltig állítják?

Elsősorban Edith volt az, aki nem tudta elhinni, hogy a megpróbáltatásaik szerencsésen végződhetnek. Weiss Manfréd legkisebb, nyughatatlan természetű lánya Magyarországon sokat dolgozott a lengyel menekült

zsidók érdekében, nagylelkű erkölcsi és anyagi támogatásban részesítve a szervezetüket. Rengeteg történetet hallott a lengyel menekültektől a táborok borzalmairól, és nem voltak illúziói a nácik jó szándékáról „Idegösszeomlást kapott – mesélte nekem egyszer Memi, az unokahúga. – És persze, neki volt a legtöbb esze, ő látta helyesen a dolgokat. Mi az én nemzedékemben olyan buták voltunk! Még csak nem is féltünk.”

Chorin nem osztotta meg az aggodalmait a család többi tagjával. Ehelyett az idősebb nemzedék még ezek között a bizzarr körülmények között is igyekezett fenntartani a rendet. Chorin és Móric nagyapám leckéket adtak a fiataloknak történelemből, irodalomból, politikából és közgazdaságtanból. Hanna, Puppá és néhány unokanővérük a konyhában tüsténkedett, krumplit hámoztak, zöldséget aprítottak. A vasúti kocsik időnként ide-oda ingáztak Purkersdorf és Hüttelsdorf, a két kis szomszédos állomás között. Jenő, aki mérnök volt, és mindig is kissé különc, tollal és tintásüveggel felszerelve üldögélt, és bonyolult egyenleteket és terveket írkált a noteszába.

Amikor fölhangzottak a légvédelmi szirénák, az örök egy közeli mezőre terelték a családot, ahol egy vízműsásba húzódva, összekuporodva várták, hogy elhaljon a repülőgépek zúgása. Jenő a légítámadások alatt is minden alkalommal magával vitte a tollát, tintásüvegét és noteszát. Békés időszakban az SS-örök – némelyikük egészen szívélyes volt, és különben is halálra unta magát a hosszú várakozás ideje alatt – szórakozásképpen Alfonz és Erzsi kilencéves János fiát dobálták egy nagy pokrócra a levegőbe. A szülők elborzadva nézték, amint a kisfiuk, aki roppant eleven és mozgékony kis kölyök volt, boldogan kiáltozik örömeiben, ahogy az izmos fiatal nácik földobják a magasba, aztán mindig idejében elkapják, mielőtt leesne.

Gyakran megesett, hogy Elza fogta a fekete retiküljét, és elindult, hogy virágot szedjen a mezőn. Az őrzésükkel megbízott SS-hadnagy már annyira belefáradt, hogy megpróbálja visszaterelni a szálláshelyükre, hogy azt mondta, szívesebben lenne az orosz fronton, mint hogy ezeket a zsidókat strázsálja. A kívánsága, úgy tűnik, néhány hónap múlva teljesült.

Egyszer egy héten az örök elvitték őket Bécsbe, a Diana fürdőbe. Itt választhattak a gőzfürdő és az uszoda között. Hanna, Puppá és az édesanyjuk többnyire az uszodát választották, ahol néhány ruhadarabjukat is ki tudták mosni. Elza még soha életében nem járt gőzfürdőben, úgyhogy most itt volt az alkalom, hogy földerítse e furcsa hely párás rejtélyeit. Ekkor már

kissé hajlottan járt, mindig bő fekete ruhákat és hosszú sálakat viselt, és semmi pénzért meg nem vált volna fekete retiküljétől: most ebben az öltözékben, talpig felöltözve elindult, hogy körülnézzen a gőzfürdőben.

Egyszer a fogláraik még moziba is bevitték őket Bécsbe. Néha elindult egy-egy brizsparti, és mindenki, akinek volt valamilyen olvasnivalója, körbeadta. Ennivalót vittek magukkal Iregről és Budapestről, minden család a maga lakásáról, így eleinte elég táplálónak érezték, de később a koszt egyre romlott. És az idő csak telt...

Egyszer csak Becher bukkant fel a vonatnál, hogy tárgyaljon Chorinnal, Móric nagyapámmal, Jenővel és Alfonzzal. Ez után a látogatás után, hogy a jóindulatát bizonyítsa, megszervezte, hogy két szállítmány ruhaneművel és egyéb személyes tárgyakkal teli bőröndöt küldjenek utánuk Budapestről. Senki nem tudta, ki végezhetné a ruhaneműk válogatását, mindenestre az egyik bőröndben ott volt Móric nagyapám díszmagyarja – ezt a rendkívül ünnepélyes egyenruhát kizárólag koronázások vagy egyéb magas szintű állami ünnepélyek alkalmával viselték –, valamint a hozzá tartozó díszkardja is. Marianne is visszakapta fehér csipke menyasszonyi ruháját – a csipkét kézzel készítették vagy harminc évvel korábban –, valamint több gyönyörű XIX. századi bál öltözkékét; az egyiket súlyos kék bársonyból varrták. Ezek a ruhadarabok is eljutottak a Patterson utcába, ott ette őket a moly az alagsorban, hogy emlékeztessenek egy eltűnt világra, valamint az SS-nek vagy magyarországi megbízottaiknak bizzarr humorérzékére.

A megállapodás óriási konfliktust robbantott ki a németek és Magyarország között. Az alkuról Himmler értesítette Veessenmayert, a Reich magyarországi megbízottját, és neki jutott az a kínos feladat, hogy a magyar kormánnyal tudassa a történeteket. A németek mindaddig igyekeztek azt a benyomást kelteni a magyarokban, hogy nem avatkoznak bele az ország belügyeibe. Veessenmayer megpróbálta azzal igazolni a megállapodást, hogy Chorin és Horthy barátságára hivatkozott, talán abban a reményben, hogy ezzel elfogadhatóbbá teszi azt a magyarok számára a történeteket, vagy legalább a németekről a magyar társadalom belső viszonyaira hárítja át a felelősséget.

Berlinben viszont Ribbentrop, a külügyminiszter dühöngött, amiért az alkut a legnagyobb titokban kötötték meg, és az ő minisztériumát nemcsak hogy nem vonták bele a tárgyalásokba, de még csak engedélyt sem kértek tőle.

Von Ribbentrop és Himmler mindig is vetélkedtek egymással, és ez az eset csak tovább szította köztük a rivalizálást – különösen, amikor Ribbentrop rájött, hogy Hitler Himmlert támogatta, és jóváhagyta az alkut. Nem csoda hát, hogy több hétbe is beletelt, amíg a végső megállapodást tető alá hozták.

Június 6-án Chorint Bécsbe rendelték, a Hotel Imperialba. Chorin gyerekkorában gyakran járt ott a családjával, ez a hely teli volt számára emlékekkel. A sors ironiája, hogy az a régi sarokszoza, ahol annak idején az apjával megszállt, most Becher bécsi irodája volt. Más SS-tisztek is jelen voltak, és úgy tűnt, kénytelenek újra végigmenni néhány, régen eldöntöttnek vélt kérdésen Becher kollégáinak jelenlétében. A németek még jobban meg akarták szilárdítani a gazdasági hatalmukat Magyarországon – most, hogy a családi vagyon nagy része a birtokukba került –, és ehhez szükségük volt Chorinra, hogy útba igazítsa őket.

Chorin javasolt egy-két változtatást, aztán megkérdezte, mi lesz a Csepel-gyár zsidó alkalmazottainak a sorsa. Végre eléggé biztonságban érezte magát ahhoz, hogy szóljon pár szót az érdekükben. Becher megnyugtatta, hogy az alkalmazottaknak nem esik bántódásuk, legalábbis a németek részéről biztosan nem (azt viszont már nem tudja megjósolni, mondta, hogyan fog reagálni a magyar csendőrség). Amikor Chorin kinézett az ablakon, látta, hogy az egyik szemközti ház falán egy tábla függ, és rajta a hír, hogy a Szövetségesek partra szálltak Normandiában, de már minden szükséges intézkedés megtörtént a kiűzésük érdekében. Vagyis, ébredt rá Chorin nagy megkönnyebbüléssel, a partraszállás sikeres volt. Hivatalosan is elérkezett a D-nap, és vele együtt a háború utolsó szakasza. Bechert láthatólag egyáltalán nem zaklatta föl ez a hír: sokkal jobban érdekelte, hogy a családnak azokat a vagyontárgyait, amelyekről az alkukötés óta szerzett tudomást, pótlólag belefoglalja a szerződésbe. Chorin pedig nem volt abban a helyzetben, hogy ellenszegüljön.

Június 23-án közölték a családdal, hogy a vízumok elkészültek, és másnap útnak indítják őket. „Most fognak a táborba szállítani minket!” – bizonygatta Erzsébet. Lehet, hogy a többiek fejében is motoszkáltak efféle aggodalmak, de a csomagolás elűzte ezeket. A csoportot vonaton Stuttgartba vitték, ahol már várt rájuk három német repülőgép. Először a svájci gép szállt fel: rajta volt Elza két lánya, anyám kedvenc unokatestvére és legjobb barátnője, Mopi, és a húga, Baby, a férjükkel és a gyermekeikkel, összesen tizennégy személy.

A megállapodás szerint kapniuk kellett volna 600 000 USA-dollárt (mai értékén kb. 7,5 millió dollárt) részletekben, plusz 250 000 német márkát (mai értékén kb. 320 000 dollárt). Annak a csoportnak, amelyik Portugáliába tartott Chorin vezetésével, 170 000 (mai értékén, 2,1 millió) dollárt kellett kapnia, amint megérkezett Lisszabonba, a svájci csoportnak 30 000 dollárt. Egy bécsi bankban 250 000 dollárt helyeztek letétbe a túszerzésért. A 400 000 dollárnyi különbözetet részletekben kellett volna megkapniuk, de az SS-nek esze ágában sem volt kifizetni ezt.

Eljött az ideje, hogy a másik két csoport is felszálljon a gépre nagyszerűséggel, damasztabroszokkal, ruhaneműkkel, díszkardokkal, lovaglócsizmákkal – és Hanna esetében apám féltve őrzött leveleivel – teli bőröndjeik társaságában. Elbúcsúztak Alfonztól, Györgytől, Hansitól és a többi túszerzéstől. A család pótlólag aláírt még egy dokumentumot, amelyekben felhatalmazták Alfonzt, hogy intézkedjék a nevükben. Ez az utolsó aláírás esett leginkább a nehezükre, mert attól féltek, lehetetlen helyzetbe hozzák vele Alfonzt. Kevés idejük maradt rá, hogy érzékeny búcsút vegyenek a túszerzéstől, mert a német örök egyfolytában sürgették azt a harminckét embert, akinek indulnia kellett, hogy szálljanak fel a két német polgári gépre, amelyet Göring saját Luftwaffe-pilótái vezettek. Sok családtag most repült életében először.

És bizony meglehetősen viharos ízelítőt kaptak a repülésből. A D-nap óta a német gépeknek nagyon alacsonyan kellett repülniük még a hegyek fölött is. Chorinék legkisebb gyermeke, ifjabb Ferenc „úgy hányt, mint a Vezűv”, legalábbis Erzsébet naplója szerint. Lyonban tankoltak, jöllehet a várost éppen bombázták, aztán egyenesen továbbmentek Lisszabon felé. A másik gép, amelyik Kornfeldéket, valamint Elzát és a lányait vitte, megállt éjszakára Madridban, és másnap repült tovább Portugália felé.

Amikor Barcelonában megálltak tankolni, kaptak egy narancsot, hogy osztozzanak meg rajta, és Tomi egy elhajított banánhéjat vett észre egy ablakpárkányon. Eszébe jutott, hogy már vagy öt esztendeje nem látott banánt, „és hirtelen rádöbbsentem, hogy valahol messze létezik egy másik világ is”. Végre szabadok voltak.

Újságok. Csokoládé. Valódi kávé. Fürdő. Cigaretta. Fények. Színek. Nyitott ajtók és ablakok. Hangosan csevegő járókelők az utcákon. Mindenütt autók. Aznap éjjel, amikor Puppá és Hanna lefekvéshez készülődtek a szállodai szobájukban, Hanna az ablakhoz rohant, és behúzta a függönyt, annyira hozzászokott, az elsötétítéshez, de aztán a keze megállt

a levegőben. Ő és Puppa kinéztek az ablakon, és hosszú évek óta először csodálhatták meg egy éjszakai város villódzó fényeit. Másnap reggel a javíthatatlan Elza megkérdezte az öröket, hány órakor indul a járatuk Portugáliába. Délután, közölte az ör. Erre Elza megkérte, hadd mehessen el a Pradóba, mert ki tudja, eljut-e még életében Madridba. Az ör alighanem úgy gondolhatta, hogy ezek mindnyájan megbolondultak, de azért néhány embernek, köztük Puppának és Hannának is, engedélyezett egy rövid látogatást a múzeumba. Amint visszatértek, rájuk szóltak, hogy gyorsan csomagoljanak össze. Valami probléma adódott a vízumokkal, és azonnal tovább kell menniük Portugáliába.

A család még csak egy napja volt Lisszabonban, amikor a portugál rendőrség letartóztatta a csoport férfitagjait, mondván, hamis a vízumuk. Chorin megdöbbsen és elborzadt. Érthetetlen volt számára, hogyan lehetnek hamisak a vízumaik. Vajon csak azért jutottak el idáig, hogy az egész gondosan kidolgozott terv összeomoljon egy ostoba, bürokratikus akadály miatt? Chorin az őket kísérő német tiszthez fordult, de az nem tehetett semmit. A portugál rendőrkapitány a vállát vonogatta: neki ragaszkodnia kell a törvény betűjéhez.

De már ezen a bürokratikus senki földjén is visszakaptak valamennyit korábbi társadalmi státusukból. Chorin legidősebb lánya, Erzsébet, ezt írta a naplójába: „Nagyon örültünk neki, hogy már az első délutánon megjelent a legnagyobb amerikai hírügynökség képviselője meg egy másik lap újságírója, hogy interjút készítsenek Papával. Persze (a túsók miatt) el kellett küldenünk őket. De olyan csodálatos érzés, hogy az ember végre megint valaki!”

Most, hogy nem voltak már a társadalom számkivetettjei, megpróbálhatták igénybe venni két régi barátjuk segítségét, akik fontos pozíciót töltek be Lisszabonban. Mindkettőt még Magyarországról ismerték: az egyikük, Wodianer Andor volt korábban az ország lisszaboni követe, de amikor a Sztójay-kormány került hatalomra, lemondott: a másik, Sir Owen O'Malley valamikor a harmincas években Nagy-Britannia budapesti nagykövete volt, időközben pedig kinevezték Portugáliába nagykövetnek. O'Malley a budapesti évei alatt sok kellemes órát töltött Iregen és Derekegyházán, és most módjában állt kezességet vállalni a családjáért.

A férfiakat végül elengedték a hatóságok, de közölték velük, hogy a család nem maradhat Lisszabonban. Időközben a második csoport is megérkezett. Edithnek eszébe jutott, hogy annak idején találkozott egyszer

Carmona portugál elnök lányával. Sikerült elérnie telefonon, és Carmona lánya közbelépett az érdekükben. Carmona megkímélte tőle a családot, hogy a kitoloncolandó személyek számára fönntartott táborba zárják őket, ehelyett egy Curia nevű helyre küldte őket rendőri kísérettel – ez a nyaralóhely hatórányira van Lisszabontól vonaton. Megérkeztek a parányi állomásra, ahonnét fákkal szegélyezett út vezetett a kb. fél mérföldnyire fekvő városba. Egyik kísérőjük, egy civil ruhás rendőrtiszt felhívta a szállodát, hogy küldjenek eléjük hordárokat kézikocsikkal.

A Chorin és a Weiss családok az elegánsabb Palace Hotelben kaptak szállást, Kornfeldék és néhány rokon a jóval szerényebb Curia Hotelben. Nem hagyhatták el az üdülőhely három mérföldes körzetét, és minden-hová rendőrök kísérték őket.

Érkezésük híre hamarosan eljutott az újságokhoz. 1944. június 29-én a londoni *Times* háromhasábos cikket közölt lisszaboni tudósítójától:

Gazdag üzletemberekből – főként zsidó gyáriparosokból – és családtagjaikból álló, harminckét főnyi csoport érkezett Magyarországról Lisszabonba német repülőgépen, és azt remélik, tovább utazhatnak Amerikába. Hatalmas pénzüsszegekért és egyéb anyagi javaikért cserében a németek hozzájárultak, hogy a csoport elhagyja az országot.

A csoportban ott van Choren [sic!] és Weiss, állítólag Magyarország leggazdagabb üzletemberei, gyakorlatilag az ő kezükben volt az ország teljes nehéz-, acél- és lőszeripara. Március 19-én letartóztatták és Bécsbe vitték őket, de a magyar kormány közbenjárta az érdekükben, és visszavitték őket Budapestre. Itt a magyar kormány tudta nélkül fontos megállapodást kötöttek egy német pénzügyi csoporttal, és ennek eredményeképpen megengedték nekik, hogy elhagyják az országot, de minden családból hátra kellett hagyniuk túszként egy személyt, hogy ezzel biztosítsák a diszkréciójukat.

Különvonat vitte őket Magyarországról Stuttgartba, ahol három német gép várt rájuk. Készpénzt, ékszereket és aranyat hozhattak magukkal, ezek most a portugál vámhatóságoknál vannak letétben. Az első csoport vasárnap érkezett ide Lisszabonba, az utolsó tegnap.

„A milliomos Chorin megvásárolta szabadságát a náciaktól!” Ezzel a blikkfangos címmel jelent meg egy cikk a *The Syracuse Herald American*ben. Paul Ghali, a berni tudósítójuk, ezt írta: „A magyar zsidó multimilliomos, Chorin Ferenc és családja néhány napja Lisszabonba érkezett, miután

a salgótarjáni kőszénbánya és a Weiss Manfréd-fegyvergyár összes részvényeit eladta Hermann Göringnek és bandájának.”

Ghali azzal folytatta, hogy Chorin Amerikába készül, mert „meg van győződve róla, hogy nincs a világon olyasmi, amit pénzért meg ne lehetne venni. Eközben Magyarországon a többi zsidó, akik nem milliomosok, továbbra is kénytelenek elszenvedni a nácik szörnyű bánásmódját... A legújabb számítások szerint a nácik körülbelül 300 000 izraelitát készülnek deportálni... Kaptunk néhány jelentést, amelyek arról számolnak be, hogy eddig körülbelül 100 000 magyar zsidót gázosítottak el a sziléziai Auschwitzban lévő koncentrációs táborban.”

A Portugáliában működő angol és amerikai titkosszolgálatok biztosra vették, hogy a család a németeknek kémkedik. O'Malley fölvetette a brit külügyminisztériumnak, hogy tekintettel a Chorinék és a németek között létrejött megállapodás óriási horderejére, Chorin Ferencet és Weiss Jenőt Angliába kellene vinni, hogy kihallgassák őket, de a külügyminisztériumot nem érdekelte a dolog. Az amerikai külügyminisztérium egy később nyilvánosságra hozott elemzése szerint a tranzakció úgy festett, mintha „a németek szeretnék fölkelteni a gyanakvást a szovjetekben az amerikai kormány és Őfelsége kormánya iránt”. Az elemzés meglehetősen kifacsart logikája szerint az alku arra utalt volna, hogy a németek titokban tárgyalásokat folytatnak, talán éppenséggel béketárgyalásokat, az amerikaiakkal és az angolokkal, és hogy a megállapodás egyik feltétele éppen ezeknek a tekintélyes zsidó iparbáróknak a megkímélése lett volna. Az oroszok ekkor óhatatlanul úgy érezték volna, hogy kimaradtak valamiből, és ez a bizalmatlanság alááshatta volna a Szövetségesek közötti viszonyt.

Van egy vaskos dossziém, tele ezekkel az OSS-tól (a CIA elődszervezetétől), az amerikai és az angol külügyminisztériumból és a lisszaboni angol követségről származó jelentésekkel. Mindegyikben van egy szemernyi igazság, de csak egy szemernyi. Még azok a táviratok is ott vannak köztük, amelyeket a nagybátyám Svájcba küldött, hogy gratuláljon az unokahúgának gyermeke születése alkalmából. Az OSS egy július 1-jei memorandum, a lap tetején a TITKOS pecséttel, azt állítja: „Gazdag zsidók menekülése. Megbízható forrásból az az értesülés jutott el az OSS berni irodájához, hogy néhány tekintélyes zsidó nagyiparosnak úgy sikerült elmenekülnie Magyarországról, hogy megvásárolták a szabadságukat.”

Végül Winston Churchill fülébe is eljutott a dolog, akit minden oldalról azért ostromoltak, hogy üldözőbe vehessék a családot. Az oroszok

kötötték az ebet a karóhoz, hogy ezeket a gazdag német kémeket legalábbis ki kellene hallgatni, ha már letartóztatni nem akarják őket. Végül augusztus 8-án Churchill ezt írta egy speciális jegyzőkönyvbe: „Meglehetősen kétes ügynek látszik. Ezek a szerencsétlen családok, többségükben nők és gyermekek, valószínűleg a vagyonuk kilenctized részéért vásárolták meg az életüket. Nem szeretném azt a látszatot kelteni, mintha Anglia üldözni akarná őket. Mondjanak nyugodtan az oroszoknak bármit, amit szükségesnek találnak a megnyugtatójukra, de az ég szerelmére, ne akadályozzuk meg ezeket az embereket a menekülésben! Sejtelmem sincs róla, hogyan keverhetne minket ez a nyomorúságos ügy abba a gyanúba, hogy béketárgyalásokat folytatunk.”

Fogságunk újabb szakasza

Júliusra Eichmann 458 000 vidéki magyar zsidót deportált. Úgy találta, a magyar csendőrség igen készségesen együttműködik vele. Ezek a sértett, mindenki által lenézett, durva és műveletlen emberek látható élvezettel zsúfoltak többenmedéknyi zsidó családot az Auschwitzba tartó levegőtlen marhavagonokba. Olyan alaposan és olyan szisztematikusan törekedtek a zsidók megsemmisítésére, hogy végül a nyugati Szövetségesek sem fordíthatták el a fejüket e katasztrófa borzalmának látványától. Júliusban az angol és a svéd király, a pápa és a Nemzetközi Vöröskereszt egyaránt arra kérte Horthyt, hogy lépjen közbe, Rooseveltt pedig fölvetette, hogy az amerikaiak bombázni fogják Budapestet.

És Horthy végre lépett. Nem utolsósorban annak tudatában, hogy az orosz csapatok egyre közelebb jártak a magyar határhoz.

Június végén a Koronatanács határozatot hozott, hogy a deportálásokat abba kell hagyni, és csakugyan abba is maradtak egy kis időre. Természetesen egyetlen vonatot sem fordítottak vissza, egyetlen foglyot sem engedtek szabadon, de a budapesti zsidóság ez alkalommal is megmenekült. 1944 nyara volt az utolsó olyan időpont, amikor a kormányzónak még lehetett némi befolyása az eseményekre. Horthy tisztogatást hajtott végre a kormányában, megszabadította a legszélsőségekből a náci elemektől, kezdve mindjárt a csúcson, Sztójayval. Egy katonatisztet nevezett ki a helyére, akiben megbízott, Lakatos Géza tábornokot, aki augusztus 29-én átvette a miniszterelnöki tisztséget, igaz, csak nagyon rövid időre.

Alig hat nappal a kormányváltás előtt Románia, addig Németország hűséges szövetségese, száznyolcvan fokok fordulatot hajtott végre: amikor a szovjet csapatok átlépték a határát, hadat üzent mind Németországnak, mind Magyarországnak. Horthy nem tudta elfogadni, hogy az angolok és

az amerikaiak egyenrangú szövetségeseiknek tekintik az oroszokat: mindvégig azt remélte, a Szövetségesek valahogyan megakadályozzák, hogy az orosz csapatok átlépjék Magyarország délkeleti határát. Augusztus 31-én Horthy úgy határozott, hogy a magyar csapatok német erősítéssel megtámadják Oroszországot Dél-Erdélyben, ugyanekkor Magyarország felkéri Angliát és az USA-t, hogy foglalják el az országot, és ezzel szabadítsák fel a németek ellenőrzése alól.

Aladár, akit továbbra is a Fő utcai börtönben tartottak fogva, olyan érzékeny volt a politikai helyzet keltette hullámokra, akár egy szeizmográf. A gestapós örök kezdtek idegesek lenni. Amikor Lakatos Géza lett a miniszterelnök, a foglyokban felébredt a remény. Aztán híre kelt, hogy rövidesen deportálják őket, és ismét erőt vett rajtuk az elkeseredés – majd újabb pletykák hatására megint csak arról kezdtek beszélni, hogy talán rövidesen szabadon engedik őket. Aladár szerint „a fogságunknak ezt az újabb szakaszát” először a reménykedés jellemezte, „aztán az ideges várakozás, végül a csalódás”. Ő és azok a fogolytársai, akik szintén a külügyben dolgoztak, valahonnét megtudták, hogy a Minisztertanács ülésén szóba került az ő szabadon engedésük, de reményeik néhány napon belül elpárologtak, mert a szabadulásukról szóló híreszteléseknek egyszerűen vége szakadt. A csalódásuk csak még keserűbb volt, amikor azokat a fogolytársait, akik a Felsőház tagjai voltak, és akiknek a szabadon bocsátásáról szintén keringtek pletykák, csakugyan ki is engedték.

Végül Horthy rászánta magát arra, amit sokan már évekkorábban reméltek tőle: szeptember 7-én bejelentette a koronatanácsban, hogy a kormánya béketárgyalásokat kezdeményez a Szövetségesekkel. De hihetlen gyanútlanágában vagy naivitásában, vagy egyszerű ostobaságból, ugyanezt közölte a németekkel is. A koronatanács azonnal tisztában volt vele, hogy ebből milyen problémák fognak adódni, és azt tanácsolta, az ország támaszkodjék továbbra is inkább a német szövetségre, és kérje arra a németeket, küldjenek csapatokat, hogy megvédelmezzék Magyarországot az orosz inváziótól.

A Fő utcai börtön egyik takarítója egy Fodor Pál nevű zsidó újságíró volt, aki korábban Dessewffy lapjának, a *Kis Újságnak* dolgozott. Fodor az összes rabnak igyekezett segíteni, és felbecsülhetetlen értékű információforrás volt, mert a felmosóvödrével és felmosórongyával szabadon járhatott-kelhetett a börtön egész területén. Azt rebesgették, Fodor nagyon fiatalon úgy kezdte a karrierjét, hogy fölívta az egyik újságot azzal, nem

érdekli-e őket véletlenül „két hullá”. A két holttest történetesen a szüleié volt, akik öngyilkosságot követtek el. Az újságra ez akkora hatással volt, hogy ott helyben fölfogadták. Apám soha nem tudta kideríteni, igaz volt-e ez a történet vagy sem.

A börtönben Fodor megszervezte, hogy a foglyok megkapják a napilapokat, hordta a cellák között a pletykákat és a fontos információkat, és még arra is rávette az őrköt, nap közben engedjék ki a rabokat a cellájukból, hogy kissé megmozgassák a tagjaikat és társaséletet élhessenek. Amikor hallották, hogy jön a parancsnok vagy valamelyik alárendeltje, a rabok azonnal visszarohtak a celláikba, és becsukták az ajtót, az őrk pedig úgy tettek, mintha a kulcsokkal bajlódna, hogy fenntartsák a szigorú őrizet látszatát. Délelőttönként a foglyok többnyire kiálltak a cellájuk ajtajába, és egymással csevegtek: Aladár, aki gyakran szemtanúja volt a látványnak, megjegyezte, hogy ilyenkor úgy festettek, mint a lányok egy kisvárosi bordélyházban.

Eközben a helyzet Magyarországon egyre romlott. Az oroszok betörték a keleti határon. A Bécs felé vezető országúton teherautók végtelen sora vitte nyugat felé mindazt, amit a németek az országban zsákmányoltak. A Várnegyedben, a külügyminisztérium környékén az utcákat hamu borította. A minisztérium munkatársai szorgalmasan égették mindazokat a dokumentumokat, amelyekről úgy gondolták, bajt okozhatna nekik, ha azok akár a németek, akár az oroszok kezébe kerülnének. Október 10-re a város tele volt olyan emberekkel, akik vidékről menekültek a városba, kis batyujukban minden földi vagyonukkal. *„A legvalószínűtlen[ebb] helyeken telepsznek meg – írta Desseffy Éva a naplójában róluk –, kint a Szent János kórházi villamosmegállónál, a Városház utcában stb. Tanácstalan ábrázattal, reménytelen kupacokban, szótlánul üldögélnek.”*

Budapest utcáin a déli határ menti kisvárosokból és falvakból érkező lovaskocsik zörögtek végig. A szekerek roskadoztak a csomagok és takarók, mindenféle apróbb-nagyobb tárgyak súlya alatt, amit csak valakinek eszébe jutott magával vinni, vagy azért, mert ragaszkodott hozzá, vagy azért, nehogy az oroszok kezébe kerüljön. Autókat is lehetett látni, hasonlóképpen felpakolva, amint lépésben haladtak a szekerekkel teliszúfolt úttesten. Éva látott egy ilyen kocsit, amelynek a fedelén toronymagasan álltak a csomagok: *„az építmény tetején elveszetten trónol két cserép rózsaszín virág”*. A náci vezetők, akik kisajátított családi házakban laktak, most városszerte elkezdtek felpakolni a házak berendezését. Többen látták,

amint az az őrnagy, aki Zwack Jánosék házába fészkelte be magát, fölrakja a holmit egy várakozó teherautóra. Becher azonban nem zavartatta magát a Chorin-házban, mindössze apró, jelentéktelennek látszó csomagokat küldött haza a német címére, bennük a legértékesebb ezüstholmival, vászonneművel és műtárgyakkal.

Horthy továbbra is kitartott a terve mellett, hogy fegyverszünetet kér, és Finnországról igyekezett példát venni. Úgy gondolta, a német csapatok kivonulhatnak Magyarországról, míg a magyar csapatok nem tennék ugyan le a fegyvert, de a továbbiakban nem is vennének részt a harcokban. A Szövetségeseket pedig biztosíthatná róla, hogy Magyarország nem tanúsít velük szemben fegyveres ellenállást. Az senkinek sem jutott eszébe, hogy esetleg az oroszokkal is tárgyalhatnának, kivéve Horthyt, aki végül is titkos tárgyalásokba kezdett velük. Október második hetében Molotov beleegyezett, hogy előzetes fegyverszünetet köt Magyarországgal, feltéve, hogy Magyarország megszakítja a kapcsolatait a németekkel, és hadat üzen Németországnak, valamint visszavonja a csapatait a visszakapott területekről, és elfogadja a trianoni határokat.

Az országnak nem volt választási lehetősége. Bármilyen tűrhetetlennek érezték is ezeket a feltételeket, még mindig jobb volt elfogadni őket, mint ha a németek és az oroszok lerombolják az országot. Így hát Horthy elfogadta őket, és rövid, nem hivatalos fegyverszünetet kért az oroszoktól, amely azzal járt volna, hogy az orosz csapatok beszüntetik a magyarok elleni harcot magyar területen. Horthynak elvben csak akkor kellett volna nyilvánosságra hoznia ezt a fontos hírt, amikor logisztikailag már minden elő van készítve a fegyverszünethez, de annyira félt tőle, hogy a nyilasok puccsal magukhoz ragadják a hatalmat, hogy nyilvánosságra hozta a fegyverszünet tényét, még mielőtt bármi történhetett volna annak érdekében, hogy azt át is ültessék a gyakorlatba.

A börtönben Fodor Pál folyamatosan kommentálta a politikai helyzetet annak alapján, amit az őrk rádiójából hallott fél füllel, vagy amit akkor tudott meg, amikor belepislantott az újságokba. Fodor szerint egyes-egyedül az menthette meg az országot, ha az oroszok minél gyorsabban eljutnak Budapestre. Aladár jól tudta, hogy még ha meg is érkeznek az oroszok Magyarországra, az angolokkal és az amerikaiakkal folytatott tárgyalásai miatt neki személy szerint akkor is vége van.

Október 15-én Fodor azzal a hírral jött, hogy Horthy közzétett egy nyilatkozatot a rádióban, miszerint fegyverszünetet kíván kötni a Szövetség-

gesekkel. Hitler ekkor már több okból is torkig volt Magyarországgal, és az, hogy a zsidók deportálását is leállították, az utolsó csepp volt a pohárban. Úgy döntött, Horthyt lecseréli egy nácibarát kormányra, amihez Szálasi és a nyilaskeresztesei mindjárt kéznél is voltak. Október 15-én Horthy fiát, a harminchét éves Nikit megtámadták és elhurcolták az SS-ek. Ugyanebben az időpontban Horthy összehívta a koronatanácsot, ahol kijelentette: *„Magyarország történetének legnehezebb óráiban hívtam egybe a kormány tagjait. Katonai helyzetünk igen súlyos. Németország katonai összeomlása nem kétséges, ha ez bekövetkezik, és a szövetséges hatalmak minket egyedül találtnak Németország mellett, Magyarország esetleg megszűnnék mint állam létezni.”* Közölte, hogy fegyverszünetet szándékozik kérni.

Horthy az ülés közepén kapta a hírt, hogy a fiát elrabolták. De folytatta a gyűlést, amely ezután a különféle tisztázatlan jogi kérdések kínos boncolgatásába torkollott. Végül a miniszterelnök közölte Horthyval, hogy mivel a parlamentet nem vonták bele a Szövetségesekkel folytatott tárgyalási kísérletekbe, sőt még csak a véleményét sem kérték ki, ő és kormánya kénytelen lemondani. Horthy erre azt felelte, hogy a lemondást ugyan elfogadja, de neki, mint a hadsereg főparancsnokának, egyfelől joga van tárgyalni a fegyverszünetről, másfelől felkéri a kormányt, hogy maradjon hivatalban.

Horthy ezek után találkozott Veessenmayerrel, a Birodalom magyarországi képviselőjével, és közölte vele, hogy Magyarország önállóan fegyverszünetet kér az oroszoktól. A kormányzó magánkívül volt haragjában a németek Magyarországgal szemben tanúsított bánásmódja és a fia gengsztermódszerekkel történt elrablása miatt. Nagy pillanat lett volna ez, ha nem késik el olyan szánalmasan vele. Ezt a játszmát már elveszítette. A rádióban elhangzott ugyan Horthy proklamációja a fegyverszünetről, és a felszólítás, hogy a magyar csapatok tegyék le a fegyvert, de a németek rövidesen akcióba léptek ellene, és a németbarát katonatisztek segítségével mozgósították a csapatokat Horthyék ellen.

A németek órákon belül megszervezték Horthy leváltását, és kormányra juttatták helyette Szálasi Ferencet és nyilasait. Horthy fiát továbbra is túsul tartották, így Horthy kénytelen volt kinevezni Szálasi, majd lemondani, és a németek őrizetére bízni magát. Horthy Nikit nem engedték vissza a családjához, hanem először Mauthausenbe hurcolták, majd Dachaubá. Horthy és családja elhagyták az országot: először Bajorországba vitték őket, majd Portugáliába.

Most, hogy Horthy távozott és Szálasi került hatalomra, a civilizált-ság és tisztesség utolsó maradványai is eltűntek a magyar társadalomból. Néhányan úgy vélekednek, hogy a nyilasok még a náciaknál is brutálisabbak voltak. Az SS és a magyar csendőrség nagy lelkesedéssel fogott hozzá a magyar zsidóság megsemmisítéséhez. A csendőrség szabad kezet kapott Eichmanntól a zsidók terrorizálására, és ők éltek is ezzel az engedéllyel, önkényesen és szisztematikusan egyaránt.

Szálasi elrendelte a gettó létesítését annak a zsinagógának a közelében, ahol valaha Weiss Manfréd és Kornfeld Zsigmond imádkozni szoktak. November végére már 150 000 budapesti zsidót zsúfoltak össze ezen a helyen, ahol nem volt étel és tisztálkodási lehetőség. Rövidesen pedig további sok ezer zsidót hurcoltak el kényszermunkára a nyugat felé tartó erőltetett menetekben. Több tízezren pedig úgynevezett „védett házakban” találtak menedéket, vagyis olyan épületekben, amelyek valamelyik követség, például a svájciak vagy a svédek oltalma alatt álltak, és ezért semleges területnek számítottak: később ezekről a házakról mint „nemzetközi gettó”-ról beszéltek. Tízezreket velük rokonszenvező keresztények bújtattak el.

Október 16-án, mire beesteledett, azok, akiket a Fő utcában tartottak fogva, tisztában voltak vele, hogy a sorsuk megpecsételődött. „Az örök ugyanolyan lehangoltak voltak, mint a foglyok” – jegyezte meg Aladár. A foglyok tudták, hogy vagy a nyilasok, akik gyűlölik őket, fogják lemészárolni mindnyájukat, vagy pedig a németek fogják elhurcolni őket valamelyik fogolytáborba.

Az örök tudták, hogy az új rezsim alatt, amely talán még szélsőségesebb volt, mint az, amelyik addig alkalmazta őket, nem maradhatnak Magyarországon. A nyilas uralom alatt véglegessé vált a társadalom teljes szétesése. Már aznap este megjelent egy csapat nyilas a börtönben, és közölték, hogy ezentúl ők akarják őrizni a foglyokat, de a gestapós örök nem engedték ezeket a részeg, agresszív és primitív alakokat az „ő” foglyaik közelébe.

Két nappal később a külügyminisztérium új vezetése, amelyet már a nyilas kormány nevezett ki, összegyűjtötte az auditóriumban a minisztérium munkatársait, hogy feleskesse őket az új kormányra. Azokra, akik megtagadták az esküt, ráparancsoltak, hogy hagyják el az auditóriumot, és várakozzanak az egyik irodában. Mindössze ketten tagadták meg az esküt, mindketten nők. Az egyikük, Máriássy Katalin lett sok évvel később a keresztanyám. Ez a kecses, elegáns megjelenésű asszony nemrégiben tért vissza Görögországból, ahol az ottani magyar követségen dolgozott.

Később mesélte, hogy miközben ott várakozott az irodában a sorsára várva, szerette volna megmutatni az új főnökeinek, hogy nem fél tőlük. Mivel éppen ebédidő volt, elővette a szendvicset, és enni kezdett, de a keze annyira remegett, hogy ezzel éppen az ellenkezőjéről árulkodott annak, amit bizonyítani szeretett volna. A két nőt megfenyegették, hogy börtönbe kerülnek, de aztán mégiscsak hazaengedték őket.

A Fő utcai börtönbe újabb rabok érkeztek – Aladár az udvaron néhány régi ismerős katonatisztet és volt külügyes kollégát is felismert köztük. De tudta, hogy a Fő utcában napjai meg vannak számlálva. Azt remélte, hogy deportálni fogják, mert „Németországban csak egy szám leszek, míg a nyilasok számára én személyesítettem meg mindazt, amit gyűöltek és meg akartak semmisíteni”. Aladár Fodortól megtudta, hogy a deportáltak újra megkezdődtek. Ő viszont, álllította Fodor, már megtalálta a maga menekülési útvonalát, és egy kis ablakra mutatott, amelyen nem volt rács, és a börtönudvarra nézett. „Ha megtudom, hogy rajta vagyok azoknak a listáján, akiket Auschwitzba visznek, ott fogok kiugranil!” – mondta.

„Lili mondja, Aladár szívfájdítóan depresszív. Állandó sötétség, egyedüllét, feszültség, mikor jön a deportálás.” – írta a naplójába Desseffy Éva október 7-én. Lilly és az édesapja még meg tudták látogatni Aladárt, de nagyon megrázta őket, milyen rossz állapotban van lelkileg. A légitámadások, a börtönben töltött hónapok, a bizonytalanság, és ez a borzasztó időszak, amikor csak várt, és nem tudta, mi lesz vele, teljesen felőrölték az idegeit: már nem remélt semmit, és könnyen elsírta magát. „Nagyon örültem, hogy látom őket, de a látogatásukat búcsúlátogatásnak tekintettem: egész idő alatt sírtam, és azt motyogtam, hogy soha többé nem látjuk egymást” – írta apám. Rettegett, hogy a szülei és a nővére áldozatul eshetnek az újabb légitámadásoknak és utcai harcoknak. Amikor fél óra múltán a látogatás véget ért és elbúcsúztak egymástól, apám sírva fakadt, és már nem is igyekezett leplezni a könnyeit: biztos volt benne, hogy néhány hónapon belül halott lesz ő is, de talán az egész családja is.

A börtönfalakon túlról behallatszó hangzavarhoz újabb hang csatlakozott: a folyamatos ágyúdörgés. November 4-ének délutánján hatalmas robbanás rázta meg a börtön egész épületét, amitől az örök éppúgy megrettentek, mint a foglyok. A város túlsó végében Desseffy Éva a férjét várta. Ő is hallotta a robbanást. Láta, ahogy a Pestet Budával összekötő Margit híd egyszer csak eltűnik, járókelők százai, zsúfolt buszok és villamosok hullanak a jeges Dunába. A németek aláaknázták a hidat, és valami

véletlen folytán a dinamit felrobbant. Mint Aladár megjegyezte, ennek a szerencsétlenségnek az volt az egyetlen haszna, hogy a németek nyomát vesztették egy csomó embernek, akit addig követtek.

Éva végigszaladt a Várnegyed macskaköves utcáin, elrohant a Halászbástya mellett, hogy lássa az égő hidat a távolban. „*Apokaliptikus látvány a távoli kettészakadt híd* – írta Éva a naplójába később –, *csenkán meredező pilléreivel, Duna felett lebegő villamossal, vízben úszkáló roncsokkal. Időnként lezuhan valami. Vagy roncs, vagy ember. – Késégbeejtő keserűség rohan meg. Íme újból mit köszönhetünk a németeknek, hatalmi tébolyukban kábultan tobzó-dó nyilasoknak.*”

Aznap este rosszkedvűek voltak az SS-őrök. Sokan közülük már hetek óta nem hallottak hírt a családjukról. Rabok és őreik között valami furcsa összhang és érdekközösség alakult ki. Aladár ezt írta: „Időnként úgy éreztük, hogy ezek a németek közelebb éreznek magukhoz bennünket, mint a tulajdon egyenruhájukat.” Két nappal később a zárt ajtón keresztül hallotta, ahogy Fodor Pál szokásos reggeli körsétáját végzi. De aznap mégis minden másképp történt. „Aladár, fönny vagyok az auschwitzi listán. Isten veled, imádkozz értem!” „Ne, az ég szerelmére!” – kiáltotta Aladár a cellája zárt ajtaján keresztül. De a következő pillanatban már hallotta is az üvegcsörmpölést, és aztán egy puffanást. Egy kurta pillanatig az egész börtön felbolydult, mint egy méhkas. Az őrök és a foglyok kiáltottak. Aztán csend lett.

Aladár állt a cellájában és a csupasz falat bámulta: sokkos állapotban volt, még nem érezte át a gyász egész fájdalmát. Azt a rengeteg hibát vette számba, a saját számtalan mulasztását, amelyek oda vezettek, hogy Fodor kivetette magát az ablakon. A büntudata túlcsapott minden ésszerű mértéken, mintha valami árvíz öntötte volna el a celláját, amely fulladással fenyegette. „Mit tehettem volna, hogy megakadályozzam? Elmulasztottam valamit? Máig sem találok kielégítő választ” – írta harminc évvel később. Még ekkor is tisztelettel, barátsággal és hálával gondolt a „kis Fodorra”. „Még most is magam előtt látom nagy, szomorú szemét, vidám és büszke mosolyát, ahogy ott áll velünk a cellák előtt vasárnaponként, és vakítóan fehér ingben hallgatja a misét.” A vonat, amelyikkel mennie kellett volna, soha nem ért el Auschwitzba. A deportáltaknak abból a csoportjából szinte mindenki életben maradt, és ez a tény csak még hangsúlyosabbá tette, milyen értelmetlen volt az öngyilkossága.

Miféle átok ülhetett apámon, hogy ilyen mértéktelenül nagy és feloldhatatlan büntudat gyötörte? Jól emlékszem rá, hogy harminc évvel később

a misén milyen erővel verte a mellét a *confiteor*, a közös gyónás alatt. „*Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*” – motyogta. „Én bűnöm, én bűnöm, én igen nagy bűnöm...”

Fodor halála és a nyilas hatalomátvétel után Aladár teljesen átadta magát a kétségbeesésnek. Állandóan olvasott, de az olvasottakból semmi nem maradt meg a fejében. Úgy érezte, „elnyerte a teljes passzivitás kiváltságát”, és azzal vigasztalta magát, hogy többé nem felelős senkiért és semmiért, még önmagáért sem. Aggódott ugyan a szüleiért, a nővéréért, Hannáért és önmagáért is, ugyanakkor teljesen ráhagyatkozott az események sodrára, nem volt többé más, csak apró, jelentéktelen szereplője egy a valóságban lejátszódó Götterdämmerungnak. De azért egész nap imádkozott.

Amikor november 8-án egy fiatal SS-őr azt mondta neki, hogy csomagolja össze a holmiját, mert Németországba viszik, Aladár megkönnyebbülést érzett. Így legalább megússza a találkozást Szálasi szadista hóhéraival. Továbbra is ragaszkodott a saját maga által felállított, legfontosabb szabályokhoz: kerülj minden feltűnést! Amennyire csak lehet, működj együtt az őreiddel! De ne mutass túlzott lelkesedést, vegyülj el a többiek között, amennyire csak lehet, olvadj bele a tömegbe!

Aladár felkapaszkodott a vasúti kocsiba, amelyet hat ló vagy negyven ember szállítására méreteztek. Egyike volt annak a negyven politikai fogolynak, újságírónak és katonatisztnek, akiket a nyilasok megbízhatatlannak ítélték. Ebben a transzportban nem voltak zsidók: őket marhavagonokba zsúfolva Auschwitz felé vitték. Azok, akikkel közös vagonba került, valamennyien politikai fogolynak minősültek.

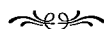
A padlón háromujjnyi magasan állt a száraz tehéntrágya és a piszok. Aladár egy otthonról hozott, sárga tűzdelt paplant vitt magával, és néhány személyes tárgyát. Vastag gyapjúöltönyt viselt, így nem fázott. Amikor föl szállt, néhány régi barátja üdvözölte, köztük egykori főnöke, Szentmiklóssy Andor is. Egy alkalommal megálltak, hogy egy árok fölé guggolva elvégezzék a szükségüket, miközben az SS-őrök, pisztollyal a kezükben, felsorakoztak velük szemben. „Kár, hogy nem volt velünk fényképész – írta Aladár. – Mert az egész jelenet leírhatatlanul groteszk volt.”

A vonat tovább haladt nyugat felé. A foglyok megpróbálták kitalálni, merre tarthatnak. Aladár rettenetes történeteket hallott a koncentrációs táborokról, és aggódott, hogy ezek valamelyikébe kerülnek. Ő és Szentmiklóssy úgy döntöttek, Mauthausen lenne a legjobb, mert hallották egy-két embertől, aki onnét került vissza a Fő utcai börtönbe, hogy ott

a többi táborhoz képest a foglyok bizonyos előjogokat élveznek, például levelet és csomagot kaphatnak otthonról. Egy osztrák társuk, aki már több tábor is megjárta, hallotta, miről beszélnek, és közbeszólt: „Mindent, csak azt ne!”

Átjutottak az osztrák határon, és ettől kezdve a vonat gyorsabban haladt a kopár novemberi tájon keresztül. Elértek Bécsbe, ahol néhány foglyot leszállítottak a vonatról. Aztán 1944. november 14-én, hat nappal azután, hogy elhagyták a Fő utcai börtönt, a vonat megérkezett a rendeltetési helyére.

Dachau

Dachau volt az első koncentrációs tábor Németországban: Heinrich Himmler, a frissen kinevezett müncheni rendőrfőnök hozta létre 1933-ban, Münchentől úgy 15 kilométerre, egy elhagyatott I. világháborús löszergyár területén. Ettől kezdve a politikailag megbízhatatlanok, beilleszkedni képtelenek és zsidók megfélemlítése, büntetése és gyötrése nem *ad hoc*, esetről esetre történt, hanem szisztematikusan. Kezdetben a tábor irányítása a bajor rendőrség hatáskörébe tartozott, de a felügyeletet néhány hónap múlva átvette egy SS-egység.

Néhány nappal azután, hogy az új vezetés átvette a tábort, az esti névsorolvasás után az SS-ek magukhoz szólítottak négy zsidó foglyot. Kivezeték őket a tábor területéről, és ott lelőtték, azzal az ürüggyel, hogy szökni próbáltak. Az eset üzenete világos volt: nem szabad semmiféle ésszerűséget keresni abban, ami a táborban történik. A börtönön belül újabb börtönt hoztak létre az egykori mosdó helyén. A földre deszkákat fektettek ágy gyanánt, és bár a helyiséget rövidesen elkeresztelték „bunker”-nek, találhatóbb lett volna kínzókamrának nevezni. Azok a foglyok, akik eltöltöttek valamennyi időt a bunkerben, vagy öngyilkosok lettek, vagy megölték őket. Minden új rabot, de különösen a zsidókat és a náciellenes közéleti személyiségeket is az érkezésük után azonnal brutálisan bántalmaztak. Az újonnan érkezetteket huszonöt ostorcsapással avatták fel táborlakóvá.

Amikor Aladár november 14-én lázasan és kiszáradva, fájó fejjel és gyulladt torokkal megérkezett, ő lett a 125739-es számú fogoly, Schutzhäftling, azaz „védőőrizetes”. A régi foglyok biztosították róla, hogy a múlttal összehasonlítva Dachau most már valóságos szanatórium.

Mivel sok foglyot küldtek ki munkaosztagokban dolgozni a német gyárakba, nem gyötörték őket gyakori éjszakai névsorolvasásokkal vagy

végeérhetetlen csuklógyakorlatokkal, ami régebben az örök legfőbb szórakozását jelentette. Az ennivaló még mindig undorító volt, a tetvek csak úgy nyüzsgöttek mindenütt, a szállás sem volt különb egy ólnál. Aladár hallott már Dachauról, mert a német újságok vég nélkül ömlengtek róla mint a társadalom söpredéke: a zsidók, a politikai elhajlók, a homoszexuálisok és a közönséges bűnözők számára létesített, humánus lerakódóhelyről. De később ezt írta: „Amikor belegondoltam, mi mindent hallottam Berlinben és azóta ezekről a táborokról, végigfutott a hideg a hátamon. Mint mindig, most is sokat imádkoztam, talán többet is, mint szoktam.”

Az imáival nemcsak Isten, hanem az édesanyja iránti szeretetét és odaadását is kifejezte: ő tanította meg ugyanis annak idején imádkozni. „Még ma is úgy imádkozom, ahogy ő tanított, csak annyi a különbség, hogy mostanában már nem annyira az imakönyvből, hanem inkább a saját szavaimmal. Van egy imádságom, amit az évek során alakítottam ki – írta hetvenöt éves korában. – Az biztos, hogy Isten nélkül éppúgy nem tudnék élni, mint levegő nélkül.”

Amikor megérkezett, Aladárt a többi fogollyal együtt a zuhanyozóba küldték, ahol meztelenre vetkőztették, tetőtől talpig leborotvtá, aztán klórtól bűzlő, kopott ruhát adtak rá. Amikor visszavitték a cellájába, sikerült egy olyan priccset találnia magának, amely közel volt az egykori főnökéhez, Szentmiklóssyéhoz. Nagyon rosszul érezte magát, lázas volt és szomjas, a torka rettenetesen sajgott. És még rosszabbul lett, amikor az egyik rabtársa figyelmeztette rá, nehogy igyon a vízből, mert alighanem fertőzött. Egy másik rab is megkérdezte, mi baja, aztán elment, és pár perc múlva hozott neki valami innivalót.

A táborban töltött első hete alatt sok túlélési stratégiát eltanult a többiektől. Ne igyál a vízből! Lassan egyél! És ami a legfontosabb: minden áron kerüld el, hogy beválogassanak valamelyik transzportba! 1944 novemberére Dachau valamiféle elosztóközponttá alakult: itt válogatták szét a foglyokat. A legegészségesebbeket és azokat, akik munkabíróknak tunktek, ott tartották Dachauban. A többieket elküldték Auschwitzba vagy más megsemmisítő táborokba.

A fogolytársai megadták neki egy olyan fogoly számát, akit már elszállítottak, így amikor fel kellett sorakozniuk meztelenül a havas udvaron a „válogatási bizottság” előtt, és azok a fizikai állapota alapján besorolták volna valamelyik transzportba, ő a hamis számot adta meg, és így egy darabig még maradhatott Dachauban. Minden fogoly arról álmodott, hogy

életben marad, vagy legalábbis egy darabig még meghosszabbítja az életét, de a halál mindenütt ott leselkedett. A cigány férfit, aki az ő épületükben halt meg, a vécében terítették ki, és ott is maradt, míg el nem szállították a holttestét. A budapesti görög ortodox egyház hetvenéves titkára, akit azért tartóztattak le, mert állítólag aranyat rejtegetett, belehalt, amikor az örök megbüntették. Egy bölcs, öreg láncdohányos, aki szűkös élelmiszer-adagját örökösen cigarettára cserélte, egyszerűen éhen halt.

Aladár örömet fogadta az első feladatot, amelyre kijelölték, nevezetesen hogy kísérleti alanyként vegyen részt egy véralvadással kapcsolatos orvosi kísérletben. Jelentkezett a kórházban, ahol vért vettek tőle, aztán kapott valamilyen gyógyszert, és néhány órával később megismételték a vérvételt. Aladár nem is sejtette, hogy ez a kísérlet egy olyan sorozat része, amelyet még 1939-ben indított el az egyik legtebolyultabb náci doktor, Sigmund Rascher. Az egyik kísérlet során hetven fogoly halt borzalmas kínhalált, amikor egy magaslati légkört szimuláló helyiségben helyezték el őket, hogy megfigyeljék, hogyan reagál a szervezetük először a rendkívül súlyos légnyomásra, aztán a hirtelen drasztikus légnyomásesésre. Másik kilencven ember egy hipotermiával kapcsolatos kísérletbe pusztult bele, melynek során megkötözve jéghideg vízbe eresztették le őket, és a doktorok órával a kezükben figyelték, mennyi idő múlva áll be a halál. Buchenwaldból 2000 cigányt toboroztak egy gyilkos kísérlethez, melynek során azt vizsgálták, iható-e a tengervíz.

Az a véralvadási kísérlet, amelyben Aladár részt vett, egy Polygal nevű szer hatékonyságát vizsgálta, amelyet egy Dachauban raboskodó zsidó kémikus talált fel. A Polygal állítólag lerövidítette a véralvadáshoz szükséges időt. Egy ilyen anyag csak a fronton is rengeteg életet menthetett volna meg. Hogy kipróbálja, csakugyan hatékony-e, dr. Rascher eleinte meggyilkolta a foglyokat, aztán beoltotta őket a szérummal, hogy lássa, mennyi időre van szükség ahhoz, hogy megalvadjon a vérük.

Mire Aladárra került a sor, dr. Rascher már felhagyott gyalázatos kísérleteivel és nyugalomba vonult. Talán ezért írhatta Aladár, milyen szerencsésnek érzi magát, amiért kísérleti alannak jelölték „az egyetlen tisztességes kísérleti osztályra Dachauban, ahol egy jó és tisztességes orvos egy olyan szert próbált ki, amely siettetheti a véralvadást”. A kísérletek éppen a negyvenegyedik születésnapján kezdődtek, és halát adott magában azért, amiért ezt a napot nem egy „zsúfolt, fűtetlen, mocskos marhavagonban” töltötte, „ahol alig van enni- és innivaló, talán hullákkal

körülvéve. Ezekben a marhavagonokban borzalmas dolgok történtek. Az emberek vizeletet ittak, tömegesen pusztultak el, még a kannibalizmus valamilyen formájára is rákényszerültek. Mindezzel tökéletesen tisztában voltam, mégis beletelt egy időbe, amíg belenyugodtam, hogy Dachauban maradok.”

Míg Dachauban volt, az egészségi állapota egyre romlott: gyöngé volt, és az idegei pattanásig feszültek. Amikor az idő hidegre fordult, egyik fogolytársa, egy Jan Droste nevű holland orvos egy gyapjúpulóvert ajándékozott neki. Rongyos, öreg holmi volt, de Aladárt úgy elöntötte a hála, hogy elsírta magát. Egyik nap valamennyi fogolytársával együtt a zuhanyozóba terelték, mert fertőtlenítették az ágyakat. A víz jéghideg volt, és a rabok húzódoztak: nem akartak bemenni a zuhanyozóba. Egyik fogolytársuk, aki a többiek felügyeletével volt megbízva – egy kápó – ezen annyira feldühödött, hogy ütni-verní kezdte a körülötte állókat. A dühe ragályosnak bizonyult, „egy különben barátságos, jóindulatú rotterdami dokkmunkás is feldühödött, lecsatolta az övét, és csépelni kezdte vele a foglyokat”.

Végül a foglyok mégiscsak lezuhanyoztak, és még egy kis meleg vizet is kaptak, viszont nem volt törölköző, hogy megszáritkozzanak. Csak álltak szorosan egymás mellett, és Aladár látta a a kék-zöld foltokat és az ütések véres nyomait a fogolytársai testén.

Az egyik kápó ráparancsolt, hogy egy cigány fogolytársával együtt menjen el a vacsoráért, egy kondér levesért, és vigyék oda a fürdőházhoz. El is mentek ketten a konyhára, de a kondér olyan nehéz volt, hogy apám nem tudta megemelni. Amikor üres kézzel tértek vissza a fürdőházba, Aladár bevallotta a kápónak, hogy túl gyöngének bizonyult a cipeléshez. Erre az olyan dühbe gurult, hogy mindennek elmondta, és a kezében lévő merőkanállal, amivel a levest akarta kimerni a foglyoknak, agyba-főbe verte. Aladárt a vállán és a fején érték az ütések. Ekkor egy másik rabot küldtek el a levesért, Aladár pedig odaült a rabtársai közé: most már az ő testén is voltak kék-zöld foltok. Mindnyájan ott maradtak éjszakára a jéghideg zuhanyozóban, meztelenül. Amikor másnap reggel visszaindultak a barakkjukba, Aladár körülnézett, és sápadt, mozdulatlan testeket látott mindenfelé. Néhány ember nem élte túl az éjszakát.

Mindnyájan megszállottan figyelték, mennyit esznek a többiek. Éhes pillantások jártak ide-oda a fazék és a tányérok között, mindenki aggódott, nem kapott-e valaki többet a húscscafatokból, a vizes levesből vagy a száraz kenyérszeletekből, mint amennyi járt neki. De bárkinek bármi jutott is,

arról mindnyájan meg voltak győződve, hogy a szobaparancsnok és a segédei mindig mindenből többet kapnak. A veterán foglyok, akik már több éve ott raboskodtak, és ezért magasabb volt a rangjuk a börtönhierarchiában, mindig igen lassan ettek, és minden rághatót olyan gondosan meg-
rágtak, ahogy csak bírtak, nehogy az étel tápértékének akár csak egyetlen morzsája is kárba vesszen.

December közepén Aladárt új feladatra osztották be: lyukakat kellett vágnia sátorponyvákra, és beszegnie őket. A munkatársai között ott volt a ljubljana-i vasúti igazgatóság teljes személyzete, „egy csoport régi szlovén, még a Monarchia idejéből”. Furcsa módon mindnyájan jól értettek ehhez a fajta munkához, és Aladárt is betanították rá, mintha csak egy fiatal munkatárs lett volna a vasútnál. A dermesztő hidegben, gyűszű nélkül keserves munka volt átdöfni a varrótűt a vastag sátorponyván. Amikor reggel fölkeltek, csak az a reménység tartotta bennünk a lelket és ösztökelte munkára őket, hogy aznap is kapnak egy kis kenyeret és egy kevés húst.

Eljött a karácsony. Ez a nap is, akárcsak más jelentős dátumok, például a szülei születésnapja, szeptember 18. vagy Mindenszentek, kiemelkedett az egymásba mosódó napok sorából. Aladárnak egyre jobban hiányzott a családja, és egyre hevesebben vágyakozott rá, hogy legalább néhány szavas üzenet érkezzen tőlük, amelyből kiderül, hogy jól vannak. A foglyok egyébként csak nagy általánosságban értesültek a háborús helyzet alakulásáról.

Aladár úgy emlékezett a Dachauban töltött első karácsonyára, hogy „aznap különlegesen jó napom volt”. A levesben aznap néhány húscsapat is úszkált. Egyik magyar barátja Ady-verseket szavalt, néhány fogoly pedig elénekelt a *Marseillaise*-t. Egy másik barátja hozott neki egy üveg Maggit, Aladár tett egy keveset a levesébe ebből a rendkívül koncentrált levesporból, és egy darab kenyeret is megkent vele. A már-már elfelejtett ízek emlékei egész zuhatagát idézték fel hirtelen a boldogabb, könnyebb, vidámabb időkben, és ez valahogy elviselhetőbbé tette az egész napot. Volt egy barátja, aki ugyanabban az épületszárnnyban raboskodott, mint ő, egy lengyel pap: hosszú sétákat tettek a börtönudvaron, miközben megosztották egymással gondolataikat. Aladár arról beszélt, hogy jóllehet az apja után reformátusnak keresztelték, szeretne áttérni a katolikus vallásra, annál is inkább, mert az édesanyja is katolikus. Ezen a kivételesen jó napon kapott ettől a paptól egy nagy darab margarinos kenyeret. Apám negyven évvel később ezt írta: „Még ma is röstellem, hogy nem osztottam meg a rabtársaimmal.”

Újév után nem sokkal a tábor vesztegzár alá került, mert tifuszbajrány tört ki. Korábban is voltak már tifuszos esetek: amikor a keleti fronton ki-
űritettek néhány ottani koncentrációs táborba, sok ezer foglyot szállítottak át Dachaubba, köztük néhány olyan férfit és nőt, akik már elkapták a betegséget. A tifusz rendkívül ragályos betegség, tetvek és legyek terjesztik. Ha a tetű csípését a fogoly elvakarja, egy kis nyílt seb keletkezik a bőrén, és az állat ürüléke belekerül a véráramába. A betegség rendkívül gyors lefolyású, és többnyire halálos. A beteg láza az egekbe szökik, a feje úgy fáj, hogy majd széthasad, rettenetes kiütések borítják el az egész testét, és az esetek többségében nem éli túl.

Az első tifuszos eseteket már pár héttel újév előtt diagnosztizálták Dachaubban, de a tábor egészségügyi tisztségviselői nem akarták bejelenteni a vesztegzárat, mert nem szerették volna, ha Berlinben és Münchenben a hatóságok ezentúl kevésbé kedvező fényben látják Dachaut. Tífusznak csak az olyan, alacsonyabbra rangsorolt táborokban lett volna szabad kitörnie, mint Bergen-Belsen vagy Auschwitz, nem egy olyanban, amely addig folyamatosan és megbízhatóan szállította a gyárakba a munkaerőt. A vezetésben senki nem akarta vállalni érte a felelősséget, hogy a gyárakban elkezdjenek gyanakodva nézni a Dachauból érkező munkásokra. Ehelyett olyan plakátokat ragasztottak ki, állítólag azért, hogy fölvilágosítsák a foglyokat, amelyekre azt írták: „Eine Laus, dein Tod”, azaz „elég egy tetű, és halott vagy”.

December 21-én, hogy megállítsák a ragályt, amely már kezdett elterjedni az egész táborban, 1400 „gyengélkedőt” – azaz olyan foglyokat, akiknek többsége tifuszbajban, egy kisebb részük más betegségben szenvedett – átszállították Dachauból Bergen-Belsenbe, amely afféle elfekvő volt a beteg foglyok számára. A következő néhány hónap során több mint 30 000-en pusztultak el ott tifuszbajban.

Nem sokkal karácsony után néhány SS is megbetegedett, és a tábor vezetősége többé nem áltathatta magát azzal, hogy minden rendben van. Berlin úgy rendelkezett, hogy a táborba helyezték vesztegzár alá, ne fogadjanak több transzportot, és a reggeli és esti névsorolvasások is megszűntek. A tetvetlenítés lett az örök rögeszméje. Aladár rövidesen megtanulta, hogyan kell tetvekre vadászni, még élvezte is a napi kétszeri tetvetlenítési szertartást. Rövidesen arra is ráébredt, hogy ez a szertartás egyszersmind diagnosztikai eszközként is szolgál. „Azok, akik nem tudták vagy nem akarták elvégezni – írta –, csöndesen feküdtek a priccsükön... útban a halál felé.”

Egyik reggel arra ébredt, hogy olyan szörnyű fejfájás gyötri, mint még soha életében. Egy-két nap múlva már gyakran elveszítette az eszméletét: egy alkalommal akkor lett rosszul, amikor a vécére igyekezett. A tifusz elnevezése a görög „typhus” szóból ered, ami ködöset vagy elmosódót jelent: ez az elnevezés igen találó azoknak az elmeállapotára, akik elkapták a betegséget. Aladár is mintha örökös ködben mozgott volna: még a féltve őrzött kalapját is elveszítette. Ködösen emlékezett rá, hogy egyik magyar barátja átviszi egy másik épületszárnyba, ahol egy francia doktor többször is megmérte a lázát. Olyan betegnek látszott, hogy a többi fogoly meg volt róla győződve, aligha fog megmaradni. Egy idősebb magyar fogoly állandóan azért nyaggatta, hogy adja át neki a kenyéradagját. De Aladárnak sikerült annyi időre előbukkannia az elméjét elborító ködből, hogy a kérést igen határozottan visszautasítsa.

Droste, a holland barátja, akitől a pulóvert is kapta, beszélt a kórház felügyeletével megbízott ká póval, és rávette, hogy vegyék fel Aladárt a kórházba. A ká pó beleegyezett, azzal a feltétellel, ha Aladár a saját lábán megy el a kórházig. Ha megbotlik, elesik, vagy egyszerűen nem képes megtenni a börtönszárnytól a kórházig vezető kétszáz méteres utat, az örök főlemelik és visszavonzolják a cellájába, ahol egészen biztosan meghalt volna. Csodálatos módon február 1-jén elég jó állapotban volt hozzá, hogy eltámolyogjon a kórház épületéig, ahol az előcsarnokba megérkezve azon nyomban eszméletlenül esett össze.

1945

*S bár vinné őt a férje olyan házba,
hol él a múlt idők minden szokása!
Mert gyűlölet és arrogancia
a zsidvásárok áruja,
szertartás és szokás, és semmi más
hozza szépség s ártatlanság gyümölcsét.
A szertartás más neve: bőség.
S a dús babérfái: szokás.*

– W.B.YEATS: *Imádság lányomért*
(Rakovszky Zsuzsa fordítása)

[illegible]

Az ostrom

A nyilas kormány, amely John Lukács történész szerint „nem egyszerűen fanatikusokból, hanem bűnözőkből” állt, olyan antiszemita terrorhullámot indított el, amelynek brutalitása még a nációkéval is vetekedett. 1944 tavaszától nyár közepéig Eichmann szabad utat kapott a zsidók könyörtelen és szisztematikus elpusztítására – egyfajta szabadság volt ez, amelyet alaposan megkurtított a Szálasi-éra. Ekkorra ugyanis egyetlen zsidó sem élt már a magyar vidéken, nem volt kit deportálni. A magyar csendőrök azonban olyan kegyetlenek voltak a gettósítás és a tömeges deportálások idején, hogy történetek keringtek SS-tisztekről, akik védelmükbe vették a bántalmazott zsidókat. Úgy tűnt, az események fénysebességgel követik egymást: az orosz csapatok előretörése, a budapesti zsidók tömeges legyilkolása, Budapestnek, ennek a nagyszerű európai városnak az értelmetlen, szadisztikus elpusztítása, akkor, amikor a németeket szinte már csak hetek választották el a vereségtől.

Mivel a vonatok már nem közlekedtek elég megbízhatóan, a nyilas kormány felhagyott a transzportok technikai megszervezésével, és arra kényszerítette a maradék zsidóságot, hogy gyalog vánszorogjanak a halálba. Naponta kétezerrel indították útnak az embereket: terhes nőknek és kisgyerekes anyáknak, karjukon a csecsemőjükkel, férfiaknak, akiket véletlenül nem hurcoltak el se munkaszolgálatra, se börtönbe, gyerekeknek, öregeknek és fiataloknak kellett 200 kilométert megtenniük egy határálmásig, ahol azokat, akik életben maradtak, munkacsoportokba osztották, és átadták valamelyik koncentrációs tábornak.

Egy 1945 márciusában íródott amerikai kémjelentés, amelynek a *Segély és munkalehetőség a zsidó menekültek számára* címet adták, megjegyzi, hogy „jelenleg 12 000 magyar zsidó van Bécsben, és további 16 000 a város

környékén, azon a 8500 személyen, többségében nőkön felül, akik még január közepén érkeztek a lehető legnyomorúságosabb körülmények között, gyalogosan Budapestről, majd átszállították őket Bergenbelsenbe [sic!], hasonlóan nyomorúságos körülmények között.” Néhányan ugyan túléltek az utat, de csak azért, hogy azután a koncentrációs táborban gyilkolják meg őket.

Novemberben a szovjet hadsereg már elég közel járt Budapesthez. A németek biztosították róla Szólasit, nem engedik, hogy Budapestet elfoglalják az oroszok – annál is kevésbé, mert igen nagy szükségük van a pesti ipari kapacitásra, elsősorban a Csepel Művekre, de az itt található természeti kincsekre is. Sztálinnak is megvolt rá a maga oka, hogy megpróbálja elfoglalni Budapestet, és nemcsak az, hogy le akarta győzni a németeket. Ha a szovjet csapatok bevonulnak az ország fővárosába, akkor a nem túl távoli jövőben sokkal könnyebb lesz Magyarországot a szovjet érdekszférába kényszeríteni. Október 28-án Sztálin elrendelte, hogy a csapatai vegyék körül és foglalják el Budapestet. Mintha a nácik győzelme kizárólag a lakosság elszántságán múlna, a városban a házfalakat elborították a plakátok, amelyek vastag betűkkel arra biztatták a polgárokat: „Kitartás! Bátorság! Harcra!”

Budapest lakosságának szenvedéseit még az időjárás is fokozta. 1944-45 tele dermesztően hideg volt, és mindenből hiány volt: tüzelőből, élelemből, kenyérből és vízből. Lilly továbbra is Oberschall Viktor titkárnőjeként dolgozott a Kammer-társaságnál. Oberschall volt a családfő abban a családban, akiknél menekülése előtt Puppá rejtőzködött. Oberschall korábban megpróbálta megvesztegetni a Gestapót, hogy engedjék szabadon Aladárt, most viszont már csak a felesége és újszülött kisgyermeké biztonságával törődött. Lilly hálás volt a munkalehetőségért, és minden energiáját arra fordította, hogy jól végezze a munkáját, és hogy gyámolítsa törékeny és aggódó szüleit.

December 1-jén Hitler úgy határozott, hogy Budapest lesz a Reich utolsó bástyája a szovjet csapatok előrenyomulásával szemben. Eközben az orosz csapatok, a németek 1944 márciusi taktikáját alkalmazva, körülfogták a várost. Az elkövetkező „furcsa háborúban” az orosz, német és magyar csapatok sűrűn összecsaptak egymással, ezek az összecsapások azonban inkább bandaháborúkra emlékeztettek, mint reguláris hadseregek katonáinak küzdelmére. Ami azt illeti, a katonák gyakran busszal vagy villamossal mentek a következő csata színhelyére, miközben a polgári lakosság

sokszor két tűz közé került. C. A. Macartney angol történész írja, hogy az orosz csapatok felbukkanása annyira váratlanul érte a budapestieket, hogy sok szülő, aki délelőtt átment Budáról Pestre karácsonyi ajándékot vásárolni a gyermekének, délután már nem tudott hazajutni.

Karácsony napján leállt a teljes tömegközlekedés, és a „furcsa háborúra” jellemző szórványos orosz betöréseket felváltotta az a véresebb és vadabb küzdelem, amely még mindig egyes házak és mozik, földalatti-állomások és csatornák, temetők és parkok, alagsorok és utcák birtoklásáért folyt. Az egész város hadszíntérré változott, a közterületek csakúgy, mint a magánlakások szobái. Budapest 800 000 lakosa harapófogóba került, a szovjet csapatok teljesen bekerítették a várost. A városban tartózkodó 80 000 főnyi német és magyar katonaság viszont nem volt hajlandó megadni magát.

A Városligetben, néhány háztömbnyire a Lendvay utcától és a Weiss család villájától a magyar rendőrség felvette a harcot a szovjet csapatokkal. Az Állatkert, 2500 madarával, majmával, zebrajával és medvéjével, kígyójával és zsiráfjával szintén hadszíntér lett. „A halálos veszély és zűrzavar közepette – írta az állatkert igazgatója – fejszékkel, szekercékkel és késekkel felszerelt férfiak hatalmas csoportjai özönlöttek el az Állatkertet.” Azokkal az állatokkal, amelyeket nem pusztítottak el a fegyverek, a hideg és az éhség végzett. Csak a vízilovak maradtak életben, mert nekik továbbra is részük volt a meleg víz fényűzésében.

A félig romba dőlt házak törmelékei és üvegszilánkjai mindent elborítottak, a törmelék között pedig minden utcasarkon emberek és lovak tetemei heverték. De még most is, amikor már minden elveszett, tovább folyt a zsidók gyilkolása: a nyilasok kivezényelték őket a védett házakból a Duna-partra, és belelőtték őket a folyóba. Egy apokalipszis szürreális jelenetei játszódtak le mindenfelé, ahogy a fagytól sújtott városban eluralkodott az anarchia. Egy reverendája fölött nyilas karszalagot viselő katolikus pap legyilkoltatta egy zsidó kórház betegeit; a Dunán vértől vörös jégtáblák úsztak; katonák egy moziban lövöldöztek egymásra.

A házat, ahol a Szegedy-Maszák család lakott, több bomba is eltalálta, és bár az okozott kár nem volt helyrehozhatatlan, a lakások lakhatatlanná váltak. Lillynek sikerült a szüleit egy pincébe menekítenie a budai hegyekben, csak hogy a pincét rövidesen elöntötte a víz. A család egy barátja segítette Lillynek eloltani az óvóhely tetején keletkezett tüzet. Sarolta az ostrom vége felé súlyosan megbetegedett, elkapta az „ukrán betegségnek”

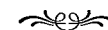
elnevezett vírusfertőzést. Lilly a Csepel-szigeten keresztül átgyalogolt Pestre, hogy eljusson arra a klinikára, ahol a család egy barátja dolgozott, és megkérje, vegyék fel az édesanyját a klinikára. Itt Sarolta annyira összeszedte magát, hogy le tudott menni a rokonaihoz Pomázra, egy Pest környéki faluba.

És aztán 1945. február 13-án az ostrom véget ért. Az egykor ünnepelt német hadsereg maradványai elhagyták a várost, de előbb még felrobbantották a Duna-hidakat, merő értelmetlen rosszindulatból, hogy ezzel is kárt okozzanak a már amúgy is romokban heverő városnak. Ekkor a győztes szovjet hadsereg rászabadult a civil lakosságra. Az orosz katonák erőszakoltak és gyilkoltak, raboltak és ittak, mintha egy csapat fiatalkorú bűnöző kezdett volna ámokfutásba a városban. Primitív pontonhidak jelentek meg a Duna fölött. Steller Mária, Aladár egy rokona mesélte, hogy amikor egy alkalommal három részeg orosz katona mögött haladt át a hídon, a katonák egyik társukat belelőkték a jeges folyóba, és az bele is fulladt. „Ennyit ért számukra az emberi élet” – jegyezte meg Mária keserűen.

Magyarországon csaknem véget ért egy háború. És rövidesen elkezdődött a következő.

27. FEJEZET

Száműzöttek

Harminchárman voltak, most még sokkal közelebb egymáshoz, és az életük is sokkal jobban összefonódott, mint annak idején az Andrássy út és a Lendvay utca szomszédos épületkomplexumaiban. A legfiatalabb, Alfonz és Erzsi fia, János kilencéves volt, a legidősebb, Chorin Ferenc a Hotel Curiában ünnepelte hatvanhatodik születésnapját. Mindnyájan nagyon aggódtak a Bécsben hátrahagyott túsokért. Portugáliában Marianne a fia, György, a menyee, Elsie és az első unokája, Pistike miatt nyugtalankodott, akit jóformán nem is látott még. Az épségben hazatért Móric nagyapámmal viszont, mondhatni, második mézesheteiket éltek. Minden feszültség megszűnt közöttük, és most, hogy kissé megkésve megünnepelték a harmincötödik házassági évfordulójukat, végre csakugyan boldog párnak mondhatták magukat.

Weiss Erzsi házassága Alfonzzal viszont soha nem volt boldog, és Erzsi szívből utálta az egész családot. Erzsi rendkívül független, már-már szabadon életet élt Budapesten mint orvos és pszichiáter, és soha nem tért ki a zsidó vallásból. Alfonz Bécsben maradt túsoként, és semmi hírt nem kaptak róla. Alfonz ugyan átadott Bechernek egy levelet azzal, hogy juttassa el a családjához, de Becher a levelet alighanem egyszerűen eldobta.

Most, hogy mégsem a krematóriumban kötött ki, holott egészen biztos volt benne, hogy ez lesz a sorsa, hanem biztonságba került a két kislányával együtt, Erzsi súlyos depresszióba esett. Megpróbálta újjáteremteni a pesti életét, még ha jóval szűkösebb körülmények között is, és úgy döntött, külön költözik a család többi részétől. Míg a Weiss, Chorin és Kornfeld család egy szállodában lakott az egyik dombon, Erzsi a négy gyermekével a völgyben szállt meg egy panzióban. A kis Jánost nemsokára beíratta egy katonaiskolába, Marikát pedig egy katolikus egyházi iskolába,

a dominikánusokhoz Coimbrában, nem messze onnét, ahol a család többi része is lakott.

Hanna is aggódott a nagybátyjáért, az unokatestvéreiért és az öccséért, amihez hozzá jött még az Aladár sorsa fölötti nyugtalankodás is. Arról még értesült, hogy Aladárt letartóztatták, de azóta semmi biztosat nem tudott róla. A gyűrt levélsomagot mindig magánál hordta, mint valami talizmánt. Minden egyes soruk nagy erővel idézte az emlékezetébe azt a világot, amely valaha olyan nagy biztonságot és állandóságot nyújtott számára: a nyugalmas iregi napokat, a titkos autókirándulásokat a környékre, a jelentéktelen civódásokat és nézeteltéréseket, a felejthetetlen, boldog pillanatok. Voltak napok, amikor biztos volt benne, hogy Aladár életben maradt, és a háború után még összekerülnek. Más napokon viszont teljes bizonyossággal érezte, hogy Aladár meghalt, magányosan, a németek kezei között, és el sem tudta képzelni, hogyan folytathatná az életét, ha ez a sejtése valóságnak bizonyul.

A családot a nap huszonnégy órájában őrizték, és három mérföldnél messzebbre nem mehettek a szálláshelyüktől. Ha valamelyiküknek megfájdult a foga vagy orvoshoz kellett mennie, engedélyt kellett kérniük, hogy beutazhassanak Coimbrába, a legközelebbi városba, amely vonaton negyvenöt percnnyire volt a szálláshelyüktől, és jelentkezniük kellett az ottani rendőrségen. Azt nem lehet éppen állítani, hogy ez a házi őrizet nagyon kellemetlen lett volna számukra. A Hotel Curiában töltött nyár során a legelőnyösebb oldaláról tapasztalhatták meg a portugál vendégszeretetet. De azért volt néhány kínos napjuk, például amikor egy csapat német éppen abban a hotelben szállt meg, ahol ők is, így nekik is, mint mindenki másnak három mérföldes körzeten belül, módjukban állt egész nap élvezni a kórusban előadott náci dalokat.

A család a Hotel Curiában ünnepelte hálás szívvel a karácsonyt. 1945 januárjában közölték velük, hogy már nem állnak házi őrizet alatt, és ha akarják, elutazhatnak Lisszabonba vagy bárhova máshová Portugáliában. A család többsége úgy határozott, hogy maradnak még a Hotel Curiában egy ideig, csak Tamás döntött úgy, hogy Lisszabonba megy, és egy ottani magyar barátjánál fog lakni. Föltett szándéka volt, hogy befejezi az orvosi egyetemet, és az egyetem fiziológiai laboratóriumában fog dolgozni asszisztensként. Ő és unokatestvére, Weiss Márta amerikai vízumért folyamodtak.

Végül a család mégiscsak elhagyta a Hotel Curiát, és először Lisszabonba költöztek, majd onnét Estorilba, egy gyönyörű nyaralóhelyre a

Tajo folyó torkolatánál, ahol összetalálkoztak a Gábor családdal. Még Budapestről ismerték ezt a kedves, bár meglehetősen törtető családot, amelynek élén egy határtalan ambícióval megáldott matriarcha állt. Két lánya, Éva és Zsa Zsa már elmenekültek Hollywoodba, ahol csatlakoztak néhány másik magyar zsidó emigráns filmes vállalkozásához. Zsa Zsa fogta magát, és hozzáment Conrad Hiltonhoz, a Hilton-szállodalánc dús-gazdag tulajdonosához. De a legidősebb lány, Magda – a Weiss, Chorin és Kornfeld családok egybehangzó véleménye szerint ő volt a legrokon-szenvesebb az egész társaságból – Pesten maradt, és kellemes kis viszonyt folytatott Portugália utolsó budapesti nagykövetével, Sampaio Garridóval.

Garrido a náci megszállást követően azonnal elhagyta Magyarországot, és hazatért a feleségéhez, valamint számos gyermekéhez és unokájához. Amint eljutottak hozzá a hírek Budapest ostromáról, aggódni kezdett a régi szeretőjéért és annak szüleiért. 1945 januárjában megszervezte a Gábor család kiutazását Estorilba. És hogy nehogy bárkiben is gyanút keltessen, és firtatni kezdjék, voltaképpen milyen kapcsolatban is áll ő ezzel a három magyar zsidóval, Garrido azt is megszervezte, hogy a Weiss család mind a harminckét tagja is Estorilba költözzék.

Gábor Jolie, a matriarcha arról panaszkodott Marianne-nak, hogy bár az utóbbi húsz évben már nem hált együtt a férjével, most mégis kénytelen közös szobán osztozni vele. Jolie végigpillantott a Weiss család csöndes, arisztokratikus modorú fiatal nőtagjain – Hannán, Puppán és az unokatestvéreiken –, szomorúan csóválta a fejét ennyi kárba vesztett ifjúság és szüzesség láttán, és biztosította róla Marianne-t, hogy ha megengednék, hogy akár csak egy hónapra is a szárnyai alá vegye ezeket a lányokat, „egy héten belül férjhez mennének”.

Egyik éjszaka Ferencet sürgős telefonhívás verte fel álmából. Gábor Jolie hívta fel azzal, hogy haldoklik. Nem tudni, pontosan mi baja volt, de bármi volt is az, hirtelen tört rá, és állítólag már nem sok volt neki hátra. Mindenesetre az volt az utolsó kívánsága, hogy búcsút vehessen a leg-gazdagabb és legbefolyásosabb férfitől, akit még Magyarországról ismert. Ferenc óvatosan benyitott Jolie szobájába, ahonnan annak már sikerült kitelepítenie a férjét. Jolie ott hevert sápadtan, csábító pózban a párnák között. „Kedves Ferike! – mondta. – Itt haldoklom, és a legócskább háló-ingem van rajtam!” Sose derült ki, ezt miért tartotta szükségesnek közölni: azért-e, mert azt szerette volna, ha Ferenc lehúzza róla azt a bizonyos háló-inget, vagy azért, mert azt remélte, hogy rendelkezésére bocsátja azokat

az anyagi eszközöket, amelyek segítségével beszerezhet egy jobbat, Ferenc ugyanis azonnal sarkon fordult, és visszatért a saját szobájába. Másnapra Gábor mama állapotában csodálatos javulás következett be.

A Weiss család rend és fegyelem iránti természetes érzéke azonnal újra működésbe lépett, amint normális körülmények közé kerültek. Éppilyen erős volt a késztetés bennük arra is, hogy valahogyan pénzt keressenek. Ez nem is volt olyan könnyű, mert egyiküknek sem volt munkavállalási engedélye. A lányok különféle alkalmi munkákat vállaltak: gyerekefelügyeletet, kötést, hímzést, és nyelvórákat adtak a gazdag portugál családok gyermekeinek. A rokonság egy része oroszul tanult, arra készülve, hogy visszatér Magyarországra. Mauthner Memi franciaórákat adott, a nővére angolórákat, de a család minden tagja törte rajta a fejét, miként hozhatna a házhoz néhány escudót.

1945 tavaszán a szállodában teniszbajnokságot rendeztek. Az unokatestvérek közül néhányan, például Weiss Márta és Gábor kitűnő teniszjátékosok voltak, és jelentkeztek a résztvevők közé. Más unokatestvérek inkább a bajnokságot követő társaséletről és táncból vették ki a részüket. A szállodában nemzetközi társaság verődött össze – néha még szláv szavak is keveredtek a portugál, francia, német és spanyol beszédből összeálló hangzavarba. „Egész Estoril tele volt menekültekkel – idézte fel Hanna később. – De nagyon-nagyon jó társaság volt.” Még a trónfosztott spanyol király fia is megjelent, és rövidesen rendszeresen együtt iszogatta délutánonként a citromos whiskyt Puppával az egyik part közeli bárban.

A teniszjátékosok egyike egy Luis Alsina nevű katalán festő volt. Franco Spanyolországából menekült el, és már évek óta Portugáliában élt. Márta és ifjabb Daisy a tenispályán ismerkedtek meg vele, és megdöbbenve konstatálták, mennyire emlékeztet Zwack Jánosra, Puppá nagy szerelmére, aki Budapesten maradt. Volt valami Alsina szögletes arcában, abban, ahogy a cigarettát tartotta, a tartásának bizonyos katonás merevségében, ami nagy hatással volt mindkettejükre. Nemsokára Puppá és Alsina is találkoztak, és szerencsésen egymásba is habarodtak.

Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia titkosszolgálatára még mindig élénken, majdhogynem rögeszmésen kíváncsi volt a család iránt. Londonban a Gazdasági Hadviseles Minisztériuma rendszeresen nyomon követte a Weiss-vagyont. Chorin kapcsolatban áll Jacques Kanitzsal, egy Svájcban élő rokonnal, aki az ottani ügyeik egy részét intézte. Kanitz értesítette a berni angol követséget arról, ami történt, és a követség ellátta

utasításokkal, hogyan utalja át az összegeket Svájcban Portugáliába és vissza.

Weiss Edith, aki Budapesten sokat dolgozott a Vöröskeresztnek, Lisszabonban felkereste a nemzetközi Vöröskereszt egyik képviselőjét. Ez az ember egy Genfbe küldött levelében ezt írta: „Nevezett hölgy élénken érdeklődik a jelenlegi magyarországi helyzet iránt, szeretne visszatérni a szülőföldjére, és ott folytatni korábbi tevékenységét.” Mellékelte Edith levelét is, amelyet a Vöröskereszt vezetőjének írt, és amely így hangzott:

Tisztelt Ezredes Úr!

Egészen a német megszállásig a zsidó segélyirodánál dolgoztam. Különösen sokat foglalkoztam a menekültek elhelyezésének, táborokból való kiszabadításának, a gyermekek elhelyezésének stb. problémájával. Két unokahúgom, Anna de Mauthner és Kornfeld Hanna bárónő éveken át végzett adminisztratív munkát a Nemzetközi Gyermekmentő Egyesületnél magyar, német, angol és francia nyelven... El kellett hagynunk a szülőföldünket, és most mi magunk is menekültek vagyunk itt Portugáliában. Hónapok óta nem kaptunk híreket otthonról. Szeretnénk tudni, mi történt egykori munkatársainkkal és azokkal az intézményekkel, amelyekhez erős szálakkal kötődtünk... Azt is szeretnénk tudni, vajon a Nemzetközi Vöröskeresztnek szándékában áll-e bizottságot küldeni a mi sokat szenvedett országunkba, hogy megvizsgálja a helyzetet és segítséget nyújtson. Ha van ilyen szándékuk, én magam is boldogan csatlakoznék ehhez a bizottsághoz. Semmit sem kívánok jobban, mint azt, hogy újra dolgozhassak, és ha lehetséges, a saját szülőházamban.

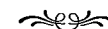
Edith nem kapott választ a levelére. A család türelmesen várt. Edith viszont, aki megszokta, hogy mindig mindent el tud intézni, még azt is, ami az adott körülmények között lehetetlennek tűnik, fuldoklott a tehetetlenségtől. A migrénes fejfájásai visszatértek. A kedélyállapota egyre hanyatlott. Most ő maga is egyike volt azoknak a száműzötteknek, akiken korábban segíteni próbált.

1945. január 2-án Hanna, miután lejegyezte a naplójában a Budapest ostromáról kapott híreket, ezt írta: „Most újra úgy élünk, mint régen.” A következő hat hónap naplóbejegyzései, amelyekben beszámol róla, mivel tölti a napjait, alátámasztják ezt az állítását: délelőtti kirándulások,

délben ebédmeghívások különböző barátoktól és rokonoktól, este bridzs, vasárnap mise... Míg a napló fő zenei motívumát mindennapi életének eseményei adták, az ellenpontot az újságok főcímei és a történelemkönyvek anyaga: „Az oroszok gyorsan haladnak előre. Varsó elesett. Zuhog az eső. Mami a vakbelét fájlalta, de hála Istennek, vaklárma volt. A törökök hadat üzentek a németeknek. A Szövetségesek átkeltek a Rajnán. Fogorvosnál voltam. Aláírták a békeszerződést.”

28. FEJEZET

A szabadulás napja

Dachau átalakult úszó szigetté, és Aladár egyike volt az utasainak. A sziget Svájc felé tartott, és Aladár tudta, hogy ott majd búcsút vesz az utastársaitól, kiszáll, és végre része lehet a szabadság és semlegesség fényűzésében. Néha két kastély bukkant fel a zöldellő bajorországi – de az is lehet, hogy magyarországi – folyóvölgy két szemközti oldalán, ő pedig ott állt közepén, és megpróbálta eldönteni, vajon a jobb vagy a bal oldali kastélyban szálljon-e meg.

A dachaui kórházban fekvő Aladár napokon keresztül hallucinált. Ha a jobb oldalára fordult, akkor a jobb oldali kastélyba lépett be, ha átfordult a bal oldalára, akkor a bal oldaliba.

Orvos barátja, Jan Droste elhatározta, hogy mindenképpen életben tartja. Akkor ismerkedtek meg, amikor Aladár részt vett kísérleti alanyként a véralvadásgátló szer kipróbálásában, és Droste egyike volt az orvosoknak, akik vért vettek tőle. Droste már három éve volt a táborban, veterán táborlakónak számított, és egyike volt azoknak az embereknek, akik valami módon nagy tekintélyre tettek ott szert. Időnként még az SS-orvosok is hozzá fordultak tanácsért. Megkedvelte Aladárt, és nemcsak azt a bizonyos elnyűtt pulóvert adta neki, hanem később egy gyapjúsapkát is – ezek az ajándékok felbecsülhetetlen értéket jelentettek a kegyetlen téli hidegben, de sajnos később, delíriumos állapotában Aladár elveszítette őket. Amikor összeesett a kórház bejáratánál, Aladárt föltámogatták, hogy megjelenjék egy kórházi bizottság előtt (ez a bizottság olyan foglyokból állt, akik a civil életben orvosok voltak). Valahogy sikerült annyira összeszednie magát, hogy válaszoljon a kérdéseikre, és a bizottság megállapította, hogy tifusza van. Amint megérkezett a kórterembe, több napra elveszítette az eszméletét.

„Most már megmaradt!” – közölte vele egy fehér köpenyes ember. Aladárnak még mindig csukva volt a szeme, de azért gyorsan hátat fordított a szigetnek, vagy kastélynak, vagy valamelyik másik szürreális helyszínnek, ahol éppen tartózkodott. Hirtelen ráébredt, hogy egy valóságos ágyon fekszik, és emberek veszik körül, akik szintén ágyban fekszenek. Tehát életben maradt. De nagyon gyöngé volt. Később azt írta, hogy „fásult és étvágytalan” volt, és nem mindig volt tisztában vele, hol is van tulajdonképpen. Egy alkalommal elnézést kért az egyik orvostól a rosszul időzített betegsége miatt, de megnyugtatóan közölte vele, hogy hamarosan úgyszólván távozik a kórházból.

Azon ritka alkalmak egyikén, amikor Aladár hajlandó volt beszélni Dachauról, azt állította, hogy ha nem kapja el a tifuszt, nem élte volna túl a táborot. Droste és egy szlovén orvos, aki a Harvardon végzett és jól beszélt angolul, elhatározták, hogy nem engedik meghalni. Amikor nem akart vagy nem bírt enni, vagy egyszerűen csak nem volt étvágya, Droste addig nem nyugodott, amíg nem készített neki néhány sajtos és tojásos szendvicset, sőt még egy kis szardellapasztával is étvágygerjesztőbbé tette őket. Aladár döbbenetesen nézte ezt a fényűző lakomát, de csak csipegetni bírt belőle. Kétszer is kapott vérátömlesztést, egyik alkalommal egy holland dokkmunkástól. A láztól és a kiszáradástól szabálytalan lett a pulzusa, de a szlovén doktornak sikerült találnia egy glükózoldatot, amelyet két-három héten át rendszeresen beadott neki.

Csak hogy lelkiileg Aladár már felélte az összes tartalékait. 1945 első hónapjait egy koncentrációs tábor kórházában töltötte. A német hadsereg közel állt a vereséghez, a készletek mindenütt fogytán voltak, a tél dermesztően hideg volt, a többi táborokból és a keleti frontról egyfolytában özönlöttek a foglyok Dachaubá, rettenetes zsúfoltságot okozva és szörnyű betegségeket hozva magukkal. Az orvosoktól, nővérektől és egyéb kórházi személyzettől eltekintve az ember bárhová nézett, mindenütt szinte elviselhetetlen szenvedést látott maga körül.

Aladár megpróbálta föléleszteni magában legalább a remény szikráját: abban bízott, Magyarországnak talán sikerült kimaradnia a harcokból. Talán megadta magát, vagy valamilyen más úton-módon sikerült elérnie, hogy az ország területe ne váljék hadszínterré. Egyik nap, amikor a vécére ment, hallotta, amint néhány fogoly egy magyar katonaindulót énekel. Ekkor rádöbben, hogy csak áltatta magát: Magyarország nem tette le a fegyvert, és nem állt át a Szövetségesekhez. Éppen ellenkezőleg – még

mindig a németek oldalán harcol. Tehát minden reménye füstbe ment. Aladár összeomlott a felismerés súlya alatt.

Amikor egy kicsit megerősödött, Aladárt áthelyezték egy másik kórterembe, amelyet az orvosok ritkábban látogattak, talán mert a betegek nagy része az éhhalál előtti utolsó napjait vagy legfeljebb heteit élte. Aladár később leírta, hogy ezek a foglyok úgy érkeztek a kórházba, „mint a bőrrel borított csontvázak, minden emberi külsejüket elveszítették. Egyfolytában valamiféle félig öntudatlan állapotban voltak, üres tekintettel bámultak maguk elé, és az embernek az volt a benyomása, nem tudják, hol vannak, vagy hogy mi történik velük. Már nem tudták visszatartani a székletüket és a vizeletüket, és maguk alá ürítettek. Akkor kivitték őket a mosdóba, ahol egy kis vizet locsoltak rájuk, de igazából nem mosták le őket.” Több hónapos vagy többéves éhezés után a hasmenés egy rosszindulatú formájában szenvedtek, amit a többi foglyok Scheissereinek neveztek (amit csak „fososság”-nak lehet fordítani).

Akik ilyen állapotban kerültek a kórházba, egy-két napnál tovább nem maradtak életben, és az utolsó napjaik nyomorúságosak voltak. Már nem bírtak fölkelni az ágyból: eleinte hangosan kiáltoztak, aztán már csak nyöszörgtek, egyre halkabban, végül a nyöszörgés is a torkukra fagyott, és már csak annyi erejük maradt, hogy dobálják magukat. A hangzavarból összeállt az agónia valamiféle skálája, amely elárulta, milyen messzire jutott a hang tulajdonosa a halálhoz vezető úton, írta Aladár:

Ahogy figyeltem a hanyatlásukat, elfeledkeztem róla, hogy minden egyes esetben egy emberi lény pusztult el méltatlan körülmények között. Jobban zavart, hogy nem tudtam aludni a nyöszörgésüktől, és azzal igyekeztem lecsillapítani a lelkiismeretemet, hogy nekik is jobb, ha a halál gyorsan véget vet reménytelen szenvedésüknek. Más szóval megszoktam, hogy mindenütt emberi lények haldokolnak körülöttem. Valóságos agónia-szakértő lettem.

A kórterem zsúfolt volt, és egy alkalommal Aladár nagy rémületére az orvosok úgy döntöttek, ezentúl kettesével helyezik el a betegeket az ágyakban, és őmellé is oda akartak fektetni valakit. Ez szerencsére végül nem történt meg. Éjjel-nappal egy ilyen haldokló mellett feküdni; úgy érezte, ez több, mint amit még el bír viselni. A halál közelsége kezdte megrémíteni. Semmitől sem félt jobban, mint attól, hogy ő is egy lesz azok közül

az emberi roncsok közül, akik ott nyöszörögnek és vonaglanak a keskeny kórházi ágyon, alig néhány órányira a haláltól. Ez a méltatlan, megalázó szenvedés – ez lesz az ő sorsa is?

Olyan gyöngé és lehangolt volt, hogy már nem volt kedve megmosdani sem reggelenként. Piszkosan, reménytelenül gubbasztott az ágyán, és azt motyogta németül, hogy föladja, mert érzi, ez már a vég. De egy francia ápolónő, aki civilben egy kissé merész párizsi hetilapnak, a *Vie Parisienne*-nek volt a munkatársa, nem engedte, hogy föladja: kedvesen, de erélyesen ráparancsolt, hogy tisztálkodjék meg, és egyáltalán, szedje össze magát! Droste keserű teákat itatott vele, és ez is segített valamennyit. De utólag úgy látta, hogy valójában egy barátság mentette meg.

François Fauré, de Gaulle ellenállási mozgalmának egyik tagja az Aladárával szomszédos ágyon kötött ki, és a két férfi idővel beszélgetni kezdett. Békésebb időkben Fauré építész volt. Jó nevű értelmiségi családból származott. Amikor a háború elkezdődött, Fauré csatlakozott de Gaulle kémiszolgálatához, és gyakran utazott Londonba. Többször is ledobták ejtőernyővel az ellenséges arcvonalak mögé, hogy információkat szerezzen. Ebben a küldetésben jó néhányszor sikerrel járt, és sikerült megúsznia, hogy elkapják.

Végül azonban óhatatlanul elpártolt tőle a szerencse. Letartóztatták, és az egyik legborzalmasabb koncentrációs táborba szállították, egy elzász-lotaringiai kőbányába, egy Natzweiler-Struthof nevű helyre, ahol bűnözők kezében volt az irányítás, akik verték és kínozták a foglyokat, és orvosi kísérleteket hajtottak végre rajtuk mustárgázzal – ezt a fajta mérges gázt még az I. világháborúban használták. A foglyok minden délelőtt a kőbányában dolgoztak: még azokat is kivitték oda, akik túlságosan gyöngék vagy betegek voltak hozzá, hogy a saját lábukon menjenek ki, és egész nap hagyták ott feküdni őket. Este pedig élve vagy holtan visszavitték őket a táborba. Sok fogoly öngyilkosságot követett el, másokat a szadista kápók löktek le a kőbánya gödrébe. Amikor a tábor felszámolták, Faurét átszállították Dachaubá.

Valami okból a francia foglyok rendszeresen kaptak csomagot a Vöröskeresztől, amely valóságos bőségszaruja volt a fantasztikus ennivalóknak: volt bennük csokoládé, gyümölcs, szardínia, sajt, szárított gyümölcs... Fauré megosztotta a maga adagját Aladárral és a többi beteggel, mint ha csak egy nagy család lettek volna. Mindkét férfi ágyhoz kötött beteg volt, betegekkel és haldoklókkal körülvéve, és nem sokat tudtak róla, mi

történik a kórház falain és a tábor szögesdrót kerítésén túl – de az együtt töltött két hónap, 1945 februárja és márciusa folyamán a barátságuk egyre mélyült.

Apámnak lassan visszatért a francia tudása, amit még diákként szerzett az École libre des sciences politiques-on, így a bizalmasabb természetű gondolataikat és gondjaikat is kicserélhették egymással: Aladár Hannáról és a családjáról mesélt, Fauré a fiáról, aki a háború alatt virágzó feketepiaci üzletet működtetett, csak hogy ez a vállalkozás aligha kecsegtetett fényes karrierrel a háború után. Fauré gyöngéd szavakkal beszélt a feleségéről és a barátnőjéről is: mindkét nő a maga módján támogatta és erőt adott neki. (Furcsa módon kettejük közül a barátnő volt a szellemi társ.) Aladár bevallotta Faurénak, hogy abban reménykedik, a háború után lesz egy kis háza Badacsonyan, és Fauré el is készítette a ház alaprajzának tervét. Egy kis ház, nem messze Iregtől, csak természetesen jóval szerényebb, ez lenne az ideális hely, ahol a gyermekeiket felnevelhetnék Hannával, mert remélhetőleg lesznek gyerekeik... A nővérei, Lilly és Musi meg a szülei időnként meglátogathatnák ott őket. Nyáron pár hetet mindnyájan együtt tölthetnének...

Amikor később arról írt, mi mindent tett érte Fauré, elmondta, milyen hálás volt az ennivalóért, és hogy mennyire tisztelte őt. De az a lehetőség, hogy szót válthatott egy civilizált emberrel, nemcsak a franciákról alkotott, lesújtó véleményét változtatta meg, hanem arra is esélyt kínált, hogy eltöprengjen a jövőn. Valóságos pszichoterápiát jelentettek számára ezek a beszélgetések. Faurét előbb kiengedték a kórházból, mint Aladárt, és búcsúzóul még nekiajándékozott egy pár csizmát.

Aladár veséje lassanként felmondta a szolgálatot, belázasodott, és egyéb bélproblémái is támadtak. Átvitték egy másik kórterembe, és a láza 39 fok fölé szökött. A katalán trockista doktor, aki kezelte, súlyos vese-gyulladásra gyanakodott. Aladár nagyon rosszul érezte magát, sem enni, sem inni nem bírt. Csak feküdt az ágyban és imádkozott, és bár tudta, hogy a háború rövidesen véget ér, attól félt, meghal, mielőtt a tábor kapui megnyílnának.

Betegsége lelkileg is, gyakorlatilag is elszigetelte attól a zűrzavartól, amely Dachauban uralkodott most, hogy a háború a végéhez közeledett. Egy-két információtöredék azért eljutott hozzá: Rooseveltt meghalt. Buchenwaldot felszabadították az amerikaiak. Arról viszont nem tudott, hogy Hitler Himmler lelkére kötötte: gondoskodjék róla, hogy egyetlen

másik tábort se szabadíthassanak fel. Himmler úgy döntött, úgy teljesítheti legkönnyebben ezt a parancsot, ha utasítást ad az összes fogoly meggyilkolására, és a lehető legtöbb bizonyítékot megsemmisítteti. Volt egy olyan terve, hogy amint az amerikaiak megközelítik Dachaut, mind a harmincezer foglyot agyon kell lőni. Egy másik terv szerint a német repülők bombázták volna a tábort. De volt olyan terv is, hogy mindnyájukat megmérgezik.

Április 26-án, amikor az amerikai csapatok már közel jártak Dachauhoz, az SS elkezdte megszervezni a foglyok evakuálását nemzetiségek szerint. Először a német és az orosz csoport hagyta el a tábort – közel hétezer ember indult útnak ismeretlen cél felé. Az éjszaka közepén indultak el, de nem jutottak messzire. Közben más táborokból újabb foglyok érkeztek Dachaubá, ezzel is növelve az általános zűrzavart. A levegő csak úgy pezsgett az izgatott várakozástól: mindenki úgy tudta, hogy már csak percek kérdése, és megérkeznek az amerikaiak, és velük a szabadság. Eltelt egy újabb nap. Megérkezett a Vöröskereszt, azzal az ígérettel, hogy rövidesen ételszállítmányokat küldenek a táborba. Egy tizenkét foglyból álló bizottság, ahogy ezt meghallotta, úgy határozott, hogy az ételhez nem nyúlhatnak hozzá mindaddig, amíg az amerikaiak meg nem érkeznek. Senki nem akart az SS-ekkel osztozni rajta.

Eltelt még egy nap.

Április 28-án reggel megszólaltak a légvédelmi szirénák: jelezték, hogy közeledik az ellenség, csak hogy az ellenség ezúttal a felszabadítót jelentette. Megint vártak, és megint nem történt semmi. Mindenfelé az a pletyka terjedt el, hogy az SS-vezetők csöndben leléptek, és hogy egy foglyokból álló bizottság gyakorolja mostantól a felügyeletet a tábor 30 000 lakója felett. Apámnak valaki azt mesélte, hogy a náci zászlók helyén most mindenütt fehér zászlók lobognak, és hogy az SS-ek többsége békésen odébbállt. De az őrtornyokban még mindig ott voltak az SS-őrök. Amikor észrevették az amerikaiakat, az őrök tüzet nyitottak rájuk. Egy lengyel fogoly a kapuhoz rohant, és így ő lett hivatalosan az utolsó ember, akit meggyilkoltak Dachauban. Végül 29-én délután három óra körül az amerikai tankok végre megjelentek a tábor kapujánál.

Aladár úgy hallotta, hogy az őrtornyok személyzetét megölték, és hogy az amerikaiak további százötven SS-t fogdostak össze, majd a falhoz állították és lelőtték őket. Börtönlázadás tört ki, amelyben meghalt Aladár korábbi tömbparancsnoka, egy örmény férfi. A hirtelen változás, a „gőz

kiengedése”, ahogy Aladár nevezte, sok további halálesetet is okozott. A foglyok megrohanták a konyhát, az SS élelmiszerkészleteinek nagy részét ellopták. Az amerikaiak nem voltak felkészülve a foglyok élelmezésére, a Vöröskeresztől kapott ennivaló pedig hamar elfogyott. Az első héten az amerikaiaknak még sikerült valamennyire fenntartaniuk a rendet: kiosztották az SS-ek húskonzerveit, és mindenkit figyelmeztettek, hogy veszedelmes dolog egyszerre túl sokat enni belőlük. A következő héten több fogoly halt bele a túl mohó táplálkozásba, mint ahányan a tífuszjárványban elpusztultak. A latrinákban többujjnyi magasan állt a bűzös bélsár.

Aladárt átszállították a korábbi SS-kórházba. Az egyik betegtársa azt állította, ő napokat töltött egy „ápolónőekkel zsúfolt El Doradóban”, azaz egy amerikai kórházban, ahol narancslevet, csokoládét és levest is kaptak. Aladár nem volt biztos benne, hogy az illető nemcsak álmodta-e az egészet. A kórházban egy öreg, utcai ruhát viselő lengyel doktor volt a főorvos, az asszisztense pedig egy német hadifogoly. A két orvos nem tudott megegyezni benne, hogyan kezeljék Aladár vesebaját. A lengyel doktor úgy rendelkezett, Aladár csak kevés ételt és folyadékot fogyasszon, a német doktor nagyobb mennyiségű folyadékfogyasztást írt elő. A volt rabok, jelenleg páciensek, bevallották egymásnak, hogy csalódtak az amerikaiakban. „Ez volt az első alkalom, amikor csalatkoznunk kellett az Amerikába vetett reményeinkben – írta Aladár. – De ez részben a mi hibánk volt, mert ésszerűtlenül és irreálisan nagy reményeket tápláltunk velük kapcsolatban ahelyett, hogy ésszerűen és realisztikusan felmértük volna a helyzetet, és kevesebbet vártunk volna tőlük.”

Aladár fokozatosan visszanyerte az erejét. Barátja, Pallavicini Gyuri volt a magyar foglyok bizottságának elnöke. Pallavicininek az volt a kérése, hogy Aladárt engedjék ki a kórházból, hogy átvehesse tőle ezt a tisztséget, ő pedig hazamehessen. Az amerikaiaknak voltak ugyan fenntartásaik, de azért beleegyeztek.

UGYANABBAN A TÁSKÁBAN, ahol anyám sárga csillagát megtaláltam, volt három gyűrött, megsárgult kemény papírdarab is. Kettő közülük nem volt nagyobb, mint egy bankkártya, a harmadik körülbelül kétszer akkora. Így ránézésre semmi sem utalt arra, hogy fontos dokumentumok lehetnek valaha. A nagyobbik papírra ez volt írva angolul:

Camp Office of Dachau Date 25.6.1945

Certificate

It is hereby certified that Mr. Szegedy - Maszak
Aladar, born 19.11.1903
in Budapest, was detained in Dachau
Concentration Camp from 14.11.1944 to the day
of deliverance by the United States Army and was
registered in the Camp Books under the number
125739. He came from

HEADQUARTERS No 667
DACHAU CONCENTRATION CAMP

WORK PERMIT

This certifies that the bearer Mr. Szegedy Maszak
Aladar No. 125739 is authorized to
work in the Camp area
SECURITY OFFICER
MARTIN W. JOYCE CHARLES ROSENBLUM
Set back Office 01863 1st Lt. Inf.

Camp Office

/ Domagala Jan /
Camp Secretary of Dachau
WALTER A. SEAL
C. O. D. P. Main 101

No 1068
Name: Szegedy Maszak Aladar
has free pass in and out of the compound
within the Dachau Camp Area.
Lt. Col. A. H. RICE
Security Officer

Igazolás

Ezennel igazoljuk, hogy Szegedy-Maszák Aladárt
(szül.: Budapest, 1903. 11. 19.) 1944. 11. 14-től
a dachau koncentrációs táborban tartották fogva,
egészen a tábornak az Egyesült Államok hadserege
által történt felszabadításáig, és a következő szám
alatt tartották nyilván a tábor könyvelésében: 125739

Táborigazgatóság

A másik két papírdarab egy munkavállalási és egy kilépési engedély volt. Ezek a dokumentumok azóta is becses relikviák a számomra. Pedig milyen hanyagul gyűrték bele őket abba a bizonyos táskába! Ha úgy vesszük, ez is azt bizonyítja, milyen óvatosan kellett a szüleimnek a Patterson utcában, ebben a múltnak szentelt katedrálisban óvniuk és őrizniük azokat az apró személyes emlékeiket, amelyek csak az övék voltak, és nem illeszkednek

a nagy családi legendába. És miközben óvták, egyszersmind a mi szemünk elől is elrejtették őket, és engedték, hogy porrá őrölje őket az elhanyagoltság és a múlt idő.

Apámnak nem volt útlevele, nem volt vízuma, nem volt személyazonossági igazolványa. Volt idő, amikor egyedül ez a három papírszelet igazolta hivatalosan a létezését.

Aladár tehát 1945 májusában átvette a magyar foglyok bizottságának elnöki tisztét. Ez a bizottság ekkor két papból, két orvostól és egy csepeli, középiskolát végzett gépészből állt, aki letartóztatásakor egy kicsiny, de nagyon lelkes kommunista csoport vezetője volt. Aladár a csoport elnökeként sok száz Dachauban fogva tartott magyar repatriálásáért volt felelős. Nem kis feladat volt kitalálni, hogyan juttassák őket haza Magyarországra, és hogyan lássák el őket a legszükségesebbekkel: ennivalóval és ruhaneművel.

Volt ott egy Gerő nevű „kedves, minden-lében-kanál szociáldemokrata”, aki kiadott egy kis újságot is. De a tábor felszabadulása után az egyetlen igazán szervezett csoport a kommunistáké volt, és mert szervezettek voltak, sokkal nagyobb befolyásra tettek szert a táborban, mint amit a pusztaság létszámuk indokolt volna. Amikor valami konkrét feladatot kellett végrehajtani, a kollektíva a kezébe vette az irányítást, különösen ha pénz is volt a dologban. De nemcsak pénzzel lehetett munkára ösztökélni az embereket: a kommunisták úgy határoztak, ha valaki hasznos munkát végez, az nagyobb adag ennivalót kap. Aladár nem értett egyet ezzel az elvvel, de mint később bevallotta, maga is kihasználta, mert éhes volt.

Májustól augusztusig Aladár a rabság és a szabadság közötti senki földjén élt. Éjszakánként többnyire Dachauban aludt, egy olyan helyiségben, amelyen a magyar foglyok bizottságának többi tagjával osztozott. Maga körül mindenütt a „gőz kieresztésének” megnyilvánulásait figyelhette meg az emberek viselkedésében, akikben a rabságuk ideje alatt felhalmozódtak a feszültségek – vagyis olyasmiben szenvedtek, amit manapság poszttraumás stressz szindrómának neveznénk. A bebörtönzés traumáját a felszabadulás csak tovább komplikálta. A foglyok testileg kezdtek helyrejönni: fölszedtek pár kilót és megerősödtek. Aladár ugyanakkor a lelki leromlás tüneteit is tapasztalhatta maga körül. Amikor az amerikai táborparancsnok megkérte az egyes bizottságokat, hogy hozzák rendbe a barakkokat, a magyar foglyok bizottsága összetoborzott nagyjából hatvan embert erre a munkára. Csatárláncot alkottak, és egymásnak adogatták a szemetet, de egy órával később már csak a szervezőbizottsági tagok maradtak a helyszínen.

Amikor az orosz foglyokat elszállították, a legnagyobb épület kiürült, és Roy ezredes, a táborparancsnok felkínálta a magyaroknak, azzal a feltétellel, hogy kitakarítják. Ez eszményi lehetőség lett volna rá, hogy kicsit tágasabb szállásra tegyenek szert, és Aladár néhány bizottsági taggal elment, hogy szemrevételezze az épületet. Bár már egy éve éltek koncentrációs táborban, erre a látványra még ők sem voltak felkészülve. Az összes párnát felhasították, mindent fehér pehelytollak borítottak. Darabokra szaggatva, kirojtosodott, mocskos csíkokban heverték szanaszét a lepedők és takarók, amiktől az emberek még nemrégiben egy kis meleget reméltek. Minden egyes bútordarabot felhasogattak, a székek lábát kettétörték, az asztallapokat összezúzták. És mindent – a tollakat, a takarókat, a padlót, a bútorokat – fekália borított. Teljes lehetetlenség volt kitakarítani, azt se tudták, hogyan fogjanak hozzá. Az épületet végül, igen helyesen, az SS-foglyokkal takarították ki, a magyarok viszont nem kapták meg.

Amikor Aladár ezekről a „gőzkieresztős” időkről ír, a benyomásai egészen álomszerűek. Az amerikai kongresszus egy tagja, aki eljött körülnézni Dachauban, nem volt hajlandó hitelt adni a krematóriumokról, Auschwitzról, a kínzásokról és az elképzelhetetlen brutalitásról szóló történeteknek. Egy fiatal szőke amerikai, Heinz kapitány lovaglóstorral a kezében járta be a tábor, hogy szemügyre vegye ezt az irányítása alá került új területet. Mint apám megjegyezte, az SS Dachauja és az amerikai hadsereg Dachauja között nagyjából akkora volt a különbség, mint a krematóriumok füstje és az amerikai cigaretták füstje között. Egy fiatal amerikai tábori rabbi megpróbálta az összes zsidó foglyot kiválogatni, egy elkülönített területre osszeterelni. Egy magyar zsidó barátja azt mondta Aladárnak, hogy ha ez kötelező lesz, akkor ő azon nyomban megkeresztelkedik.

Egy alkalommal valaki ellopott néhány inget, amelyet egy segélycsomagból osztottak szét. Néhány nap múlva a tolvajt elkapták, de az mindent tagadott. Kapott pár hatalmas pofont, és erre mindent bevallott. Aladár emlékeztette rá a kihallgatókat, hogy pontosan ezt a fajta viselkedést utálták annyira a náciokban. Azok igazat adtak neki, de tették hozzá, a fickó különben soha nem ismerte volna be a lopást. Amikor elszaporodtak a poloskák, bolhák és tetvek, a tábor minden pontjára amerikai katonákat állítottak, rovarirtó sprayjel a kezükben. Amikor valaki elhaladt mellettük, a katonák DDT-t permeteztek az inge alá és a nadrágjába.

Később Aladár elborzadva fedezte fel, hogy megruhösödött: „Ez volt felszabadulásom időszakának talán legmegalázóbb mozzanata” – írta.

A ruh az ő fejében mindig is egyet jelentett „a piszokkal, a tisztaság teljes hiányával és bizonyosfajta erkölcsi leépüléssel”. Szerzett valahonnét kátrányolajat, és tetőtől talpig bekente magát vele. Két napig magán hagyta, aztán beállt a zuhany langyos vize alá, és újra meg újra beszappanozta az egész testét. Azt hitte, sikerült megszabadulnia a rühtől, de az kiújult, és az egész kezelést meg kellett ismételnie. Ezúttal sikerrel járt, de még hónapokig rettegett tőle, hogy újra ki talál újulni.

Július 4-én Aladár előadást tartott a foglyoknak az 1776-os amerikai Függetlenségi Nyilatkozatról, a modern demokrácia kezdeteiről.

Így teltek el a felszabadulás utáni hónapok.

Dachau gyakorlatilag München egyik külvárosa, így Aladár időnként bement a városba különféle hivatalos ügyeket intézni. Ellátogatott az egykori magyar konzulátusra is, ahol találkozott egy fiatal diplomatával, akit még a berlini követségről ismert. Ez a fiatalember pénzt adott kölcsön Aladárnak, de mielőtt visszafizethette volna, a fiatal diplomatát letartóztatták az amerikaiak. Egyszer Aladárt is feltartóztatta pár amerikai katona, mert egy régi SS-dzseki volt rajta. A konzulátuson Aladár megismerkedett egy csinos, fiatal hivatalnoknővel, aki egészen megdöbbent, amikor meghallotta, hogy a náciak képesek voltak koncentrációs táborba hurcolni egy ilyen „finom úriembert”, mint amilyen az apám.

Apám lassacskán felszedett pár kilót, és fizikailag kezdett helyrejönni. Érzelmileg azonban még mindig nem tört ki abból az elszigeteltségből, amelyet tábori élete növesztett köréje. Még mindig érezte a betegség és a kóma utóhatását, és nem tudta azt sem, a szülei és a nővérei élnek-e vajon. Ha belegondolt, maga is meglepődött rajta, milyen passzív lett, milyen furcsán távoli, már-már közömbös. Megtette, amit kívántak tőle, és néha még kezdeményezett is valami apróságot a lehetőségek szűk határai között, de a lelke mélyén úgy érezte, az élete előre megszabott ösvényen halad, és neki magának nincs semmi beleszólása, hogy milyen irányba. Az élete „nagyon hasonlított ahhoz az időszakhoz, amit a kórházban töltöttem, ahol a haldoklók között a halál szakértője lettem. Ez a lelkiállapot megkönnyíti az életet, de ugyanakkor ijesztő is, mert azt bizonyítja, hogy az ember mindenhez képes alkalmazkodni, aminek rengeteg ijesztő és visszataszító példáját láthattuk a háború alatt. Abban mindenestre biztos voltam, hogy haza akarok menni, mert szeretném viszontlátni a szüleimet. De aztán újra meg újra elfogott a kétség. Tulajdonképpen miért is akarok hazamenni? – kérdeztem magamtól.”

Rokkantan és állás nélkül

Amikor 1945. május 8-án véget ért a háború Európában, a Magyarországgal foglalkozó OSS-részleg elkezdte keresni apámat. Mivel a háború alatt ő volt az egyik olyan személy, aki megpróbálta fölvenni a kapcsolatot a Szövetségekkel, benne látták a háború utáni Magyarország egyik lehetséges vezetőjét. Július 19-én egyszer csak megjelent Dachauban amerikai egyenruhában Aradi Zsolt, a vatikáni magyar követség volt sajtóattaséja. Egy halom magyar újságot is hozott magával, és azok a magyarok, akik ott ragadtak a táborban, vagy mert betegek voltak, vagy pusztán tehetetlenségből, vagy mert még volt ott valami dolguk, vagy mert nem voltak irataik, mohón rávetették magukat a hírekre. A kommunisták örömujjongásban törtek ki, valahányszor felfedezték, hogy a hírekben szerepel valamelyik ismerősük neve.

Aradi közölte Aladárral, hogy Himler Márton, az OSS magyar szekciójának elnöke találkozni szeretne vele Salzburgban. Aladár Araditól tudta meg, hogy Budapestet a város birtoklásáért folyó küzdelemben a németek és az oroszok szinte földig rombolták. Megsemmisült az összes híd, az áramszolgáltatás, az élelmiszer-ellátás, a gyáraknak több mint a fele és a vasúthálózat negyven százaléka. Aradi azt már nem említette, de a hallottak alapján apám magától is kitalálta, hogy a harcok a politikai és szellemi élet szervezeteit is szinte teljesen megsemmisítették. Az értelmiség és az ellenállás vezető személyiségeinek nagy részét a náci letartóztatták, megkínózták, és vagy a börtönben haltak meg, vagy útközben gyilkolták meg őket: a szabadság magvai javarészt terméketlen földbe hulltak. Amikor az amerikaiak körülnéztek az országban – ami a szovjet megszállás miatt nem is volt olyan egyszerű –, rájöttek, hogy meg kell keresniük a háború előtti szellemi és politikai elit legjelentősebb alakjait,

és vissza kell helyezniük őket a vezető pozíciókba, hogy befolyással lehessenek az ország jövőjére.

Több mint 900 000 magyar – köztük 600 000 zsidó – pusztult el a háborúban. További 600 000 embert az oroszok ejtettek foglyul, és bár ezek többsége katona volt, 120 000 civil is akadt közöttük. Azok közül, akik orosz fogságba estek, 300 000-en soha nem tértek haza Magyarországra. A 11 milliós lélekszámú magyarság elveszített több mint 1,2 millió embert. Olyan volt, mintha egy újabb Trianon sújtotta volna az országot, csak ezúttal egy porig rombolt fővárossal is súlyosbítva. A győztes oroszok, mint felszabadítók, igényt tartottak az országra, jóllehet a magyaroknak már eleve sem volt valami nagy véleményük róluk, és mire az orosz hadsereg végigrabolta, fosztogatta és erőszakolta az országot, csak még mélyebbre süllyedtek a szemükben.

Másfelől viszont, mint azt Aladár már a dachauai fogolybizottságban is tapasztalhatta, a magyar kommunisták jól szervezettek voltak, és nagyobb befolyással rendelkeztek, mint amit a pusztán számarányuk indokolt volna. Araditól megtudták, hogy új ideiglenes kormány alakult, és hogy a kormány első ténykedése egy radikális földreform bevezetése volt. Államosították a nagybirtokokat, amelyek a háború előtt a Weissékhez és Chorinékhöz hasonló emberek birtokában voltak, kisebb egységekre parcellázták fel őket, és ezek közül a legkisebbeket szétosztották a korábban föld nélküli parasztok között. Aradi szerzett Aladárnak igazolványt, aztán beültek Aradi dzsipjébe, és elindultak a 110 mérföldnyire fekvő Salzburgba, ahol Aladárnak az OSS néhány munkatársával kellett találkoznia.

Ez a törékeny magyar koalíciós kormány négy pártból állt, a kisgazdák-ból – messze ők voltak a legnépszerűbbek –, a Nemzeti Parasztpártból, a szociáldemokratákból és a kommunistákból. De a kommunisták mindenkit beszerveztek a pártba, akit csak lehetett, még a volt nyilas banditákat is, akik boldogan cserélték le a fekete horogkeresztet a vörös csillagra. Ezek az emberek nem voltak sem jobb-, sem baloldaliak: kizárólag a hataloméhség szigorúan pártsemleges szempontjai vezették őket. A demokráciának ugyan nem voltak nagyon erős hagyományai Magyarországon, de azt sem lehet állítani, hogy az ország szimpatizált volna a kommunizmussal. Azok, akik még emlékeztek Kun Béla rémuralmára, még a gondolatától is irtóztak annak, hogy az megismétlődjön. A Budapest ostromát követő káoszban és hatalmi vákuumban minden megtörténhetett, és meg is történt. Aminek egyik következménye az volt, hogy sok magyar – akiket, mint

Aladárt, koncentrációs táborba hurcoltak, vagy akik elmenekültek az országból, mint a Weiss család – vonakodott visszatérni Magyarországra.

De az amerikaiak tisztában voltak vele, hogy Magyarországnak kétségbeejtően nagy szüksége van olyan tapasztalt és hozzáértő emberekre, akik képesek biztosítani a stabilitást, és meg tudják értetni a háborúba belefáradt lakossággal: attól, hogy az egyik elnyomó rezsimet sikerült legyőzni, nem feltétlenül szükséges azt egy másik, hasonló diktatúrára felcserélni.

Amint apám megérkezett Salzburgba, Aradi azonnal magával vitte, hogy találkozzon Himler Mártonnal. Himler néhány tiszttel és tiszt-helyettessel dolgozott együtt. Aladár találkozott a csoport vezetőjével, Gillmore Flues alezredessel, akit úgy jellemeztek, mint „rendkívül rokonszenves toledói ügyvédet – Flues ugyanis az Ohio állambeli Toledóból származott –, aki rendkívül jól informált politikai téren, és van valamelyes kapcsolata az Egyesült Államokban élő magyarokkal.” Fluessel egész életre szóló barátság szövődött közöttük.

Salzburg valóságos Mekkája lett azoknak a magyaroknak, akik nem akartak visszatérni Magyarországra, de azt sem tudták még eldönteni, hová szeretnének továbbmenni. Aladár régi barátokkal találkozott itt, többek között Hanna öccsével, Györggyel is, aki feleségével, Elsie-vel és fiával, Pistikével azonnal elhagyta Bécset, amint az oroszok közeledtek a városhoz. Apám ekkor hallott először a Becherrel kötött alkuról, és arról, hogy Hanna biztonságban van Portugáliában. Vajon mi volt a véleménye az alkuról? Mit érzett? Gyötrelmes volt számára, hogy olyan távol kerültek egymásról, vagy megnyugtatta a tudat, hogy Hanna biztonságban van?

Hosszú beszélgetésük során Himler beszámolt róla, hogy Magyarország teljes mértékben orosz befolyás alá került. Aladár megkérdezte tőle, szerinte van-e valami értelme annak, hogy ő hazatérjen Magyarországra, hiszen az adott körülmények között az országnak aligha lesz önálló külpolitikája. Éppen ellenkezőleg, felelte Himler, Magyarországnak most nagyobb szüksége van a külpolitikában jártas emberekre, mint valaha. Július végén Aladár visszatért Dachaubá, ahol azzal fogadták, hogy ott járt egy bizonyos Muller kapitány Münchenből, és őt kereste. Azt a parancsot kapta az amerikai hírszerzés párizsi főnökétől, Benz tábornoktól, hogy Aladárt azonnal vigye magával Párizsba.

Ez a párizsi út rosszabbkor nem is jöhetett volna. Aladár, amióta Salzburgban járt, lerázta magáról azt a tompa közönyt, amely addig beburkolta, és alig várta, hogy visszatérhessen Budapestre. De nem volt más

választása. „Amikor augusztus 2-án megérkezett a dzsip, én engedelmesen beszálltam, mint egy jó kisfiú, és meg sem álltunk az OSS sértetlenül maradt villájáig, amely egy hatalmas kertben állt” – írta. Másnap Párizsba repült Mullerrel és két fiatal francia nővel, akiket Muller Párizsban fogadott föl háztartási alkalmazottnak, és akik egész úton arról panaszkodtak, hogy a svájci születésű kapitány túlságosan elnéző a németekkel. Aladár legnagyobb megdöbbenésére Párizsban a Rue de Rivolin, a Hotel Bristolban vettek ki számukra kétszobás lakosztályt: diákévei alatt úgy tekintett ennek a szállodának az elegáns homlokzatára, mint az elérhetetlen fényűzés jelképére.

Amint beköltözött elegáns párizsi hotelszobájába, azonnal fogott egy töltőtollat, és fölfirkantotta egy üres lap tetejére: *Párizs, augusztus 3.* Mivel alig három hónapja szabadult a táborból, a keze még nem volt valami biztos, és a sorok meredeken lejtettek a papíron. A levél így kezdődött:

Drága Hancsim,

az első alkalom, hogy írhatok Magának, hogy megkérdezhetem, szeret-e még, hogy megmondhatom, hogy szeretem. Nálam minden változatlan, és szeretném, ha mielőbb a feleségem lenne. Illetve sajnos egy dolog mégis megváltozott: kissé megrokkantam testileg is talán, meg szellemileg is. Kiütéses tifuszom, szívizomgyulladásom, tábori hasmenésem és vesegyulladásom volt. Egy hajszálon múlt, hogy nem pusztultam el, de volt egy holland orvos barátom, és az még az utolsó percben megmentett. Most már nagyjából jól vagyok, de bizony még nehezen mozgok, és a szívemre ügyelnem kell. Ez a fizikai rész, amit meg tudok ítélni, a szellemi részt persze nem tudom elbírálni, de néha úgy érzem, hogy ott is baj van, hogy még határozatlanabb és tehetetlenebb vagyok, mint voltam. Így tehát szinte úgy érzem, hogy lelkiismeretlenség, ha a Maga sorsát az enyémmel szeretném kötni, ha rokkantan és állás nélkül is azt kérdezem, hogy akar-e a feleségem lenni.

Nyolc oldalon keresztül – négy lapnak mindkét oldalát teleírta, olyan sűrűn, hogy még a negyedik lapon se hagyta üresen a margót – arról beszélt, milyen bizonytalan a helyzete. Beszámolt Hannának a fogolybizottságról, arról, hogy a bizottságnak ő az elnöke, arról, hogy a hatóságok teljesen szervezetlenül és kaotikusan intézik a foglyok ügyeit, és hogy fogalma sincs róla, hogy vele magával mi lesz. Megemlítette, hogy találkozott Han-

na öccsével, Györggyel Salzburgban: „Jól néz ki, kissé soványabb mint volt, de jó kedvű és friss.” És arról is írt, amit megtudott tőle a családi ügyekről. Készülnek-e Hannáék visszatérni Magyarországra? Móric nagyapám mit tervez? Ő most éppen Párizsból ír Hannának, de fogalma sincs róla, voltaképpen mit is keres ott. Egy gyönyörű hotelben lakik, ami igencsak nagy változás a korábbiakhoz képest: „Dachauban télen fűlig tetves voltam, és hárman aludtunk egy ágyban, képzelheti, hogy felettébb derűs most nekem ez a rongyrázás, és egyetlen (rosszul sikerült) civil ruhámban, meg összetarhált fehérneműmmel milyen előkelő jelenség vagyok.”

Néhány oldallal később visszatér a március 19-ét követő napok eseményeihez, és Hanna bocsánatáért könyörög, amiért akkor „olyan gyáván cserbenhagytam és nem kerestem fel. Szörnyű lelkiállapotban voltam, figyeltek, és vártam minden percben a letartóztatásomat. Ez persze nem mentség, csak mentő körülmény, mert semmi sem mentheti azt, hogy Magát elhagytam. De hát ezért is megbűnhődtem egy kicsit, és talán részben jóvátehetem, ha többet nem hagyom el, föltéve persze, ha Maga is úgy akarja. Gondolja meg jól, Hancsim, mert nem lesz könnyű életünk, mert bizony azt az utat, amit április 14 óta megtettem, talán még más irányban is meg kell tennem, azzal az egyetlen különbséggel, hogy kiütéses tifuszt már nem kaphatok, mert azt állítólag csak egyszer lehet megkapni.”

Mindössze egy dolgot szeretett volna: „én haza akarok menni, és otthon akarok élni. Tudom, hogy ez nem lesz könnyű, sem nagyon kényelmes, de másképp nemigen tudom elképzelni a dolgomat. Emigrációra sem kedvem, sem tehetségem, sem pedig anyagi lehetőségem nincs. 42 éves vagyok, s ilyenkor még otthon is nehéz lesz esetleg új életpályát kezdenem, külföldön azonban még nehezebb, és még kilátástalanabb lenne.” Állandóan visszatér rá, hogy fogalma sincs róla, voltaképpen mit is keres Párizsban, és hogy milyen dühítő, amikor „X vagy Y beszélni akar velem, és »segíteni« akar nekem”. Ráadásul nincs semmiféle irata, amivel igazolhatná magát, tehát lényegében be van börtönözve az igen kellemes hotelszobájába. „Tudja, én még mindig az a gyámoltalan fickó vagyok, aki csak törvényes körülmények között tud élni.” A levelet ezzel fejezi be: „rettenetes türelmetlenül várom, hogy mikor kerülhetünk végre és végleg össze. Az Isten áldja meg. Számtalan csók és kézcsók: Aladár.”

Fogalmam sincs róla, hogyan jutott el ez a levél végül anyámhoz. Emlékszem, egyszer megkérdeztem tőle, végül is hogyan tudta meg, hogy apám életben van, mire ő valami ilyesmit felelt: „Párizsból írt valahogyan.

Nem is tudom...” Micsoda vérszegény, szenvtelen, unalmas válasz ez! – gondoltam magamban. Azt hittem, apám talán mindössze egy táviratot küldhetett neki, ilyesféle szöveggel: *Élek. Stop. Szeretettel: Aladár.*

De még akkor is...

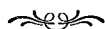
„Párizsból írt valahogyan. Nem is tudom...” De hát hogy lehet az, hogy nem tudja? Egy éven át nem kapott semmi hírt erről az emberről. Azt sem tudta, él-e még élete nagy szerelme, vagy már halott!

Talán aznap, amikor megkérdeztem tőle, este, amikor egyedül maradt a hálósobájukban, távol a lánya kíváncsi szemétől, elővette az éjjeliszekrény fiókjából apám levelét, hogy újra elolvassa. Ezt már soha nem fogom megtudni. De amikor anyám meghalt, ezt a levelet is megtaláltam abban a fiókban, ahol a többi. A boríték már nem volt meg, így nem tudhatom, postán érkezett-e, vagy apám rábízta valakire, aki Estorilba készült, és az személyesen hozta el neki.

„Így tehát szinte úgy érzem, hogy lelkiismeretlenség, ha a Maga sorsát az enyémhez szeretném kötni, ha rokkantan és állás nélkül is azt kérdezem, hogy akar-e a feleségem lenni.”

Igen. Ez volt a válasz a kérdésére: anyám igent mondott.

A bizalmatlanság jege

A német vereség után a család Portugáliában végre elkezdhetette tervezni a jövőjét, úgy, hogy az már több volt pusztá elméleti lehetőségnél. Csak-hogy nem is volt olyan egyszerű dolog fölvenni a kapcsolatot egy porig rombolt országgal, különösen, hogy a régi lakcímek már valószínűleg hasznavehetetlenek voltak. Ki tudta volna megmondani, vajon még mindig ugyanaz a személy lakik-e egy bizonyos épületben, aki a háború előtt, vagy hogy maga az épület áll-e még egyáltalán? Sok esetben az emberek futárpostát használtak, mint a régi időkben, a barátaikra bízta a leveleiket, vagy a barátaik barátaira, akik történetesen Franciaországba, Svájcba, Ausztriába vagy Magyarországra készültek.

Ezen a bonyolult hírszolgálaton keresztül jutott el a hír a családhoz Portugáliába, hogy valamennyi tús életben maradt és jól van. Ez óriási megkönnyebbülést jelentett Móric nagyapám és Marianne számára, és legalább kissé megvigasztalta őket, mert különben nem győztek szomorkodni Pappa újabb szerelmi ügye miatt. Pappa és Luis Alsina egyre mélyebben belebonyolódtak szenvedélyes viszonyukba, amit a szülők igencsak rossz szemmel néztek. A leveleikben le sem írták Alsina nevét, mindig csak úgy utaltak rá, hogy „az a festő”.

A családban is megmutatkozott az a bizonyos jelenség, amit Aladár a „gőz kieresztésének” nevezett, és a felszabadult tábor foglyai között figyelt meg: a családtagok esetében ez úgy jelentkezett, hogy még jobban felerősödött bennük a velük született döntésképtelenség. Hová menjenek? Amerikába? Svájcba? A fiatalabb családtagok, például Tamás és Márta, mindenáron az Egyesült Államokba akartak menni. Tamás huszonegy éves volt, még hátravolt néhány éve az orvosi egyetemből, és úgy gondolta, Amerikában be tudja fejezni a tanulmányait. Mindazok után, amik ott

történtek, Magyarország csöppet sem vonzotta a fiatalokat. Ami azt illeti, Tamás be sem tette a lábát az országba negyven évig.

Más családtagok vissza akartak térni Magyarországra, de talán tévesen ítélték meg, mi vár ott rájuk – azt hitték, kényelmes, gondtalan élet és ismerős környezet, még ha talán nem lesznek is olyan gazdagok és befolyásosak, mint azelőtt. Ha az élet olyan lenne, mint a regények, vagy ha mondjuk olaszok lettek volna, akkor egy darabig még maradnak az emigrációban, aztán hazatérnek, bár sokkal szerényebb körülmények közé, mint korábban, és éppolyan szorgalmasan veszik ki a részüket az újjáépítésben, mint amilyen fontos szerepet játszottak az ország életében a háború előtt.

De Budapest nem kínált föl számukra ilyen biztos révet. Magyarország borzalmas állapotban volt, mondhatni romokban hevert – az átvonuló Vörös Hadsereg ugyanolyan mocskot és pusztítást hagyott maga után, mint az orosz foglyok Dachauban. Az amerikai külügyminisztérium tájékoztatója komor képet fest az országban 1945 tavaszán uralkodó állapotokról. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság angol és amerikai tagjai ellátogattak az országba, és ezzel „felélesztették a magyarokban a reményt, hogy az országra gyakorolt orosz nyomás enyhülni fog” – legalábbis a külügyminisztérium jelentése ezt állítja.

A legfontosabb beszéd tárgy természetesen a Vörös Hadsereg katonáinak viselkedése és a kommunista párt volt. A falvakból szinte teljes egészében eltűnt az állatállomány, mert az oroszok elhajtották, a parasztok otthonát a fosztogató katonák bandái teljesen kirabolták, lányaikat megerőszakolták, az élelmiszersegélynek, amit a kormány az éhező Budapestnek küldött, nyoma veszett: mint utóbb kiderült, a Vörös Hadsereg helyi parancsnoksága foglalta le magának... minden mozdíthatót, lett légyen az karóra, ruhanemű, bútor vagy autó, az oroszok magukkal vittek.

Magyarországon a politikai és társadalmi helyzet hihetetlenül komplikált volt. Egyrészt az oroszok átengedték az irányítás egy részét a koalíciós kormánynak, másfelől a kommunisták rendkívül szervezettek voltak, és maguk mögött tudhatták a Szovjetunió támogatását. Kun Béla ideje óta a magyarok a kommunizmust a zsidókkal azonosították, és tény, hogy 1945-ben a magyar kommunista vezetés egy része zsidó volt, akik a nácik

és a nyilasok ellen érzett haragjukat részben a magyar politikai életben vezették le.

Chorin Ferenc szörnyű helyzetben volt. Magyarországon nemcsak Horthy szélsőségesen konzervatív szövetségését látták benne, hanem egyszerűen zsidó kapitalistát és nagyiparost is, aki a család és a saját bőrét úgy mentette meg, hogy eladta a németeknek a magyar ipar koronagyémántját, és ráadásul fényűző körülmények között sütkérezett Portugália tengerpartján, miközben Budapest lángokban állt. Ha hazamegy, villámhárítóul szolgálhatott volna a magyarok tárgyat kereső dühének, mint Quisling, mint zsidó, mint olyasvalaki, aki nagyon is közel állt a letűnt Horthy-rendszerhez, vagy mint önző kapitalista, aki megvásárolta a szabadságát, már-már visszataszító módon, ha azt nézzük, mi lett a sorsa a többi magyar zsidónak.

Vajon volt-e bármi esély arra, hogy egyenesbe hozzák a dolgokat? Meg lehetett-e értetni legalább a Szövetségesekkel, hogy Chorinnak és Kornfeldnek nemigen volt más választása, mert sarokba szorították őket, ráadásul ők is szenvedtek a nácik keze között?

A lisszaboni angol követ, Sir Owen O'Malley a háború előtt Budapesten volt nagykövet. A felesége, Lady O'Malley – aki Ann Bridge álneven könyveket írt –, néha együtt teázott Marianne-nal. Lady O'Malley meleg szívű, nagylelkű teremtes volt, míg a férje a hűvös angol diplomatát adta. Anyám, nagynéném és nagyanyám még évekkel később is, ha Lady O'Malley szóba került, nagy szeretettel beszéltek róla.

A nőknek is, a férfiaknak is megvolt a maguk külön világa. Ferenc és Móríc nagyapám megbíztak Sir Owenben, még valamiféle lelki rokonságot is éreztek vele. Annak idején együtt vadásztak Derekegyházán, és Sir Owen nemegyszer vacsorázott náluk a Lendvay utcában. Ismerte őket, mielőtt még gyanús menekültek lettek volna, amikor még fontos szerepet játszottak Magyarország üzleti, politikai és kulturális életében. Ha Sir Owennek talán nem is, nekik azért ez jelentett valamit.

A brit országos levéltár, a British Public Records Office nyilvánosság számára is hozzáférhető dokumentumai között van egy akta: „1945 MAGYARORSZÁG: M. Kornfeld és F. Chorin: lehetséges információforrások a magyarországi eseményekkel kapcsolatban. Csatolva nevezett Kornfeld és Chorin, magyar zsidók levele, amelyben kijelentik, hogy mindig is a Szövetségesek ügyével rokonszenveztek, és beszámolnak a nácik velük szemben alkalmazott bánásmódjáról. Véleményünk szerint ettől a két

embertől, ha ügyesen és tapintatosan bánunk velük, további információkat szerezhetünk a magyarországi helyzet megítéléséhez.”

A kilencoldalas jelentés utolsó harmada azt az őszinte, alázatos levelet tartalmazza, amelyet Móríc nagyapám és Ferenc írtak O'Malley-nek 1945. április 23-án. Azt remélték, ha O'Malley kiáll mellettük, ez felülírhatja azt a kellemetlen benyomást, amelyet a németekkel kötött alku keltett velük kapcsolatban. O'Malley tudja róluk, hogy mindig is angolbarát érzelműek voltak, és már csak ezért is megrémíti őket az a propaganda, amivel „még Önöknél, Angliában is találkozni lehet, és amely arról próbálja meggyőzni a hallgatókat és az olvasókat, hogy Magyarországon a konzervatívok és a kapitalisták a nácik pártján álltak, holott ennek éppen az ellenkezője az igaz. A szabadság és az egyenlőség között folyó ádáz küzdelemben... a magyar nagybirtokosok és nagyiparosok többsége a szabadság pártján állt, politikai és gazdasági megsemmisítésük pedig végzetesen meg fogja sebezni a magyar demokráciát.”

Leírták, milyen keményen dolgoztak Magyarországon azok ellen a nácibarát erők ellen, akik rátették a kezüket az országra. Mi sem bizonyíthatja meggyőzőbben náciellenes meggyőződésüket, mint az, hogy mennyit szenvedtek a német megszállás után. „Elfogatásunk után először fizikailag bántalmaztak, aztán ausztriai koncentrációs táborokba hurcoltak bennünket... ezek közül a második egyike volt a legrosszabb hírűeknek. Családtagjainkat kereste a Gestapo, ezért barátoknál kellett menedéket keresniük, mert veszélyben forgott az életük. A lakásunkat kifosztották... Teljes magyarországi vagyonunkat fel kellett áldoznunk annak érdekében, hogy Portugáliába távozhassunk.” A levél így folytatódik:

„Talán el tudja képzelni, kedves Sir Owen, mennyire meglepődtünk, amikor Portugáliába érkezve néhány angol újságban rendkívül kritikus beszámolót olvastunk a szabadulásunkról, és amikor értesültünk a lisszaboni angol és amerikai körök barátságtalan érzéseiről velünk szemben. Nem tartanánk helyesnek, ha úgy próbálnánk elnyerni a rokonszenvüket, hogy a harcban szerzett sebeinket mutogatjuk, de azt hittük – tévesen, mint utóbb kiderült –, hogy amikor sikerül elmenekülnünk náciellenes politikai meggyőződésünk súlyos következményei elől, ha segítséget nem is, valamelyes együttérzést mégiscsak remélhetünk a nyugati hatalmaktól, még akkor is, ha a túsok miatt nem fedhettük is fel teljes egészében a németekkel kötött megállapodásunk minden részletét, jóllehet tekintettel a megváltozott körülményekre, ezt most már igen rövid időn belül módunkban áll megtenni.”

Hatalmas szakadék tátongott a saját tapasztalataik és aközött, ahogyan mások látták őket. Milyen keveset tudtak a Szövetségesek arról, amin ők keresztülmentek: a kihallgatásokról, a megaláztatásokról, a betegségről és a kétségbeesésről, mindarról, amiben Oberlanzendorfban és Mauthausenben részük volt, vagy a félelemről, amely a bujkáló családtagok minden lépését kísért! Csak Isten különös kegyelme óvta meg őket, amikor a bombázók ott süvítettek a fejük felett, és ők nem mehettek le az óvóhelyre.

Azt remélték, a „bizalmatlanság jege” legalább az Egyesült Államokban lassanként megolvad, bár tudták, hogy az angolok továbbra is gyanakvással figyelik őket. Csak néhány nappal azelőtt hallották valakitől, hogy a követséget megkérdezték a családdal kapcsolatban, és „még mindig nem tisztáztak bennünket teljesen a gyanú alól”. „Nem hinnénk – írták –, hogy ennek a gyanakvásnak bármi köze lenne ahhoz a tényhez, hogy fegyvergyár is volt a családunk birtokában. Háború idején egyetlen gyártulajdonos sem gyakorolhatja a tulajdonosi jogait, és azt sem hinnénk, hogy akár Angliában is megtúrná a kormány, hogy bármely nagyiparos lelkiismereti okokból szabotálja a háborús erőfeszítéseket.”

Elmagyarázták, hogy a magyar kormány teljes mértékben a saját irányítása alá vonta a gyáraik termelését, és hogy ahogy nőtt a Magyarországra nehezedő német nyomás, a termelésre gyakorolt presszió is erősödött. Ebben az időben két sógoruk, Jenő és Alfonz voltak az igazgatók, de a szerepük teljességgel marginális volt, még csak be sem engedték őket abba a gyáregységbe, ahol a lőszereket gyártották. Amikor a németeket néhány parlamenti képviselő társaságában a magyar kormány meghívására körülvették a gyárban, az igazgatókat még csak meg sem hívták.

Móric nagyapám és Ferenc mindössze annyit kértek a „kedves Sir Owen-től”, hogy helyesbítse a velük kapcsolatos téves információkat, és hogy mutassák be őket a követségen dolgozó diplomataknak. Sokféle indítékuk volt rá, hogy erre kérjék, de a legerősebb közöttük alighanem az az igény volt, hogy igazságosan ítéljék meg őket. „Mert nagyon keserű érzés, ha az ember megtesz minden tőle telhetőt egy bizonyos ügy érdekében – amivel egyszersmind Magyarország érdekét is szolgálni véltük –, és azután azok, akiknek az ügyéért küzdött, félreismerik és rossz véleménynel vannak róla.”

O'Malley ezt a levelet továbbküldte az angol külügyminisztérium egyik munkatársának, akit csak Mr. Williamsként emlegettek, és a dossziéhoz hozzátűzött egy papírlapot a saját megjegyzéseivel, amelyek így kezdődtek:

„Hivatkozással ma délelőtti beszélgetésünkre, csatoltan küldöm annak a levélnek a másolatát, amelyet én kaptam Konfeldtől [sic!] és Chorintól. Ajánlatos lenne szerintem, ha nyitna nekik egy aktát, mert úgy vélem, nem most hallottunk ezekről az emberekről utoljára.”

O'Malley-nek nem állt szándékában válaszolni Chorinék levelére, de volt képe azt javasolni a külügyminisztériumnak, hogy „tekintve, hogy vannak nézetkülönbségek köztem és a Minisztérium között bizonyos magyarországi személyiségek és politikai események megítélésében, most is úgy gondolom, mint ahogy mindig is gondoltam, hogy ezeket a zsidókat ki kellene faggatnia az Önök valamelyik ügynökének, akiben megbíznak, ha másért nem, azért, hogy kiegészítsük azokat az információkat, amelyekkel jelenleg a magyarországi helyzet alakulásáról rendelkezünk.” Megerősítette, hogy ez a két ember „a mi oldalunkon áll és mindig is ott állt”. De ezt még nem tekintette elegendő alapnak ahhoz, hogy teljesen megbízzanak bennük. „Mint a legtöbb zsidóval, velük is tanácsos óvatosan bánni, mert meglehet, hogy a velünk való kapcsolatot megpróbálják többféle célra is felhasználni, mint az nekünk előnyös lenne, de azért nem gondolnám, hogy pusztán ebből az okból el kellene hárítanunk minden közeledési kísérletet a részükről.”

Meglehet, hogy ez a levél voltaképpen a barátság és lojalitás megnyilvánulása volt, a hivatal óvatos, kimért nyelvén megfogalmazva. Lehetséges, hogy O'Malley csakugyan kész volt fellépni az érdekükben, és ezt a készséget ügyesen a célzatosság és megvető megjegyzések mögé rejtette. Mégis, az ilyen fordulatok, mint „a legtöbb zsidóval”, megdöbbennek az embert. Hát nem ismerték már elég régen egymást ahhoz, hogy O'Malley megszabaduljon az efféle előítéletektől? A levél címzettje még ennyi hajlandóságot sem mutatott rá, hogy pártfogásába vegye a családot. Egy bizonyos Mr. Addis ezt írta a borítékra lendületes, dőlt betűs kézírással: „Ebben a levélben a feladók arról tájékoztatják Sir O. O'Malley-t, hogy szeretnék, ha Anglia valamiféle baráti gesztust tenne feléjük. Semmi okot nem látok rá, hogy teljesítsük a kívánságukat. A »bizalmatlanság jege« még nem olvadt fel.”

Hová menjenek hát? Az nyilvánvaló volt, hogy nem tanácsos visszatérniük Magyarországra. A németekkel kötött alku miatt ott most náci kollaboránsoknak tekintették őket. Más európai országok éppenséggel szóba jöhettek, de a legértelmesebb választásnak Svájc tűnt, ahol Elza három gyermeke már le is telepedett. Valószínűnek látszott, hogy György és Elsie Ausztriából szintén odamennek. Sok családtag az Egyesült Államokba

kíváncozott, de Chorin szeme előtt kizárólag Európa lebegett, tehát valószínű volt, hogy Európában fognak maradni.

Augusztusban Chorin levelet írt Marosy Ferencnek, egy régi barátjának, aki annak idején a madridi „királyi magyar nagykövetség” élén állt. Chorin már addig is jó néhány levelet írt az amerikai követségnek, amelyekben ismertette a magyarországi helyzetet, és felvázolta az ország újjáépítésének néhány lehetséges stratégiáját. Ezen a nyáron a magyar kormány érvénytelennek nyilvánította azt a szerződést, amelyet a család a németekkel kötött, és visszaadta a tulajdonjogot annak a részvénytársaságnak, amely azt a háború előtt birtokolta. Csepelen új igazgatótanács alakult, amelynek tagjai a család régi barátai közül kerültek ki. Köztük volt Domony Péter is, Móric nagyapám unokaöccse. Chorin a Marosynak szóló levélben ezt írta: „A zsidó túlélők létszámát kb. 150 000-re becsülik... Az egész országra kivetítve ez olyan 30% körül lehet. Azért ez komoly különbség, ha összehasonlítjuk Szlovákiával, Morvaországgal, vagy bármelyik más országgal, ahol a zsidóknak mindössze egy kis töredéke maradt életben. Abban reménykedem, és ez az én legnagyobb büszkeségem, hogy a túlélőknek ez a viszonylag magas száma részben az én tevékenységemnek is köszönhető.”

Aztán jött a legfontosabb kérdés: „Szerinted mit kéne tennem? Lenne értelmesebb hazamenni anyagi okokból? Mit gondolsz, eljött már az ideje, hogy istenigazából hozzájárassunk a háború utáni helyzet problémáinak megoldásához? ... Takácsy Antal, aki a Weiss Manfréd-műveknél dolgozik... nagyon optimistán ítéli meg a magyarországi fejleményeket. Neki az a véleménye, hogy a család rövidesen hazatérhet. A fiatalok akár most rögtön. Ő az első a mieink közül, aki megérkezett Svájcba, ezért a véleménye nagyon is érdekes.”

Takácsy lehet, hogy csakugyan optimista volt, viszont novemberben egész oldalas cikk jelent meg a családról a Radikális Párt *Haladás* című lapjának címlapján. Megkezdődtek a magyar háborús bűnösök pereit, és egy időre Imrédy Béla pere vonta magára a közfigyelmet, a bukott, antiszemita miniszterelnök, akinek pályafutása rövid időre újra felívelt, annak ellenére, hogy szerencsétlenségére nyilvánosságra került, miszerint egyik nagyanyja zsidó volt: ő volt egy darabig a tárca nélküli közgazdasági miniszter, amikor Horthy még hatalmon volt, de a németek már megszállták az országot. 1944 augusztusában mondott le, mégpedig azért – vagy legalábbis a tanúvallomásaiban ezt hozta fel védelmére –, mert annyira elkeserítette, hogy a Weiss Manfréd-művek német kézre kerültek.

A szerző, Zsolt Béla *A Weiss Manfréd-ügy* című cikkében úgy érvelt, azért senki nem hibáztathatja a családot, amiért „1944-ben, a Gestapo géppuskájával a bordáikon üzleti kapcsolatba kerültek a német fasizmussal”. Inkább az az érdekes, hogyan viselkedtek a német megszállás előtt: megengedték a németeknek, hogy átvegyék tőlük a gyárat, zsebre rakták a profitot, sőt ezt a profitot voltaképpen antiszemita tevékenységekre költötték, igaz, néha juttattak egy-két pengőt az ellenállásnak is, holott megtehették volna, hogy szép csöndben emigrálnak, és engedik, hogy Magyarország rendelkezék a gyáraikkal. Zsolt szerint Weissék „önkéntes munkatársaivá és haszonélvezőivé szegődtek a német hadigépezetnek”. Zsolt azzal vádolta Chorint, „az aradi főrabbi unokáját”, hogy háborús bűnös, és a pénze „vértől bűzlük”: „Vegyék végre tudomásul, hogy a pénznek most már van szaga, és ha vérszaga van, akkor is háborús bűnös vérdíja, ha az aradi főrabbi unokájának zsebében csörög.”

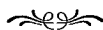
Könnyű elképzelni, mekkora hatással lehettek ezek a vádak a koldus-szegény magyarokra, akik éppen hogy túléltek az ostrom borzalmait, az orosz katonák kegyetlenkedését, és amerre néztek, halált és pusztulást láttak maguk körül. Az olvasók amúgy is gyanakvással tekintettek a még csak csírájában létező demokratikus kormányzatra. Zsolt a magyar olvasók legalantasabb ösztöneire apellált, amikor ilyeneket írt: „nincs az a pénz, amelynek árán a tisztességes emberek demokráciájában az erkölcsi halottnak meg lehet vásárolni az erkölcsi feltámadást”.

Imrédyt bűnösnek találták, golyó általi halálra ítélték, és 1946 februárjában kivégezték.

Zsolt Béla vádjai nagy hatással voltak a közvéleményre. A család természetesen nem volt olyan helyzetben, hogy visszavágjon, de Fenyő Miksa, aki Chorint követte a Gyáriparosok Országos Szövetségének igazgatói székében, igen. Fenyő – kétségkívül a család régi barátja – annak az embernek a visszafogott indulatával válaszolt, aki birtokában van a tényeknek, és mindössze néhány tévedést kíván helyreigazítani. Rámutatott, hogy az 1938-as Anschlusstól kezdve a németek irányították a Weiss Manfréd-műveket, mint ahogy a teljes magyar ipart is, és Chorin alkupozíciója a nullával volt egyenlő. Fenyő megemlítette, hogy annak idején figyelmeztette Chorint: az angolok bombázni akarják a gyárat, mire Chorin komoran csak annyit felelt: „Bár úgy lenne!” Ezek nem egy olyan ember szavai, aki hasznot húz a náccal való együttműködésből.

Alighanem Fenyő verziója volt az igazi; csak éppen kevésbé volt hihető, mint a többi.

Hátha felismersz valakit

Mire a háború véget ért, világossá vált, milyen bizonytalan a határvonal jó és rossz, bűnös és áldozat között. A megszokott erkölcsi fogalmak, mint amilyen a helyes és helytelen, egy csapásra használhatatlanná váltak, amikor arról akart valaki beszélni, amit ekkoriban kezdtek a jó és a rossz erői között lefolyt végső csatának tekinteni. Csakhogy ebben a fekete-fehér világban még nehezebben lehetett elhelyezni a Weiss családot, akiknek a németekkel kötött alku segítségével sikerült túlélniük a háborút és a holokausztot. Áldozatok lettek volna? Hát már hogyan lettek volna azok! Üldözték és megfélemlítették őket. Bujkáltak. Veszélyben forgott az életük.

Azzal kapcsolatban azonban nem lehettek illúziók, hol helyezkedik el az ő esetük a szenvedések skáláján. Túléltek a háborút, ez igaz, a háború utáni kategorizálás értelmében mégse számítottak egyértelműen túlélőnek. Ezt a kategóriát azok számára tartották fenn, akik elképzelhetetlen szenvedéseken mentek keresztül. Amikor az egyik bátyám depresszióval küszködött, egy terápiás családi beszélgetés alkalmával elmesélte anyámnak és nagynénémnek, hogy a pszichiátere egyszer megjegyezte, milyen gyakori a depresszió a túlélők gyermekei között. Anyám egyetértően bólogatott. Később én megjegyeztem: „Érdekes volt, amit az a pszichiáter a túlélők gyermekeiről meg a depresszióról mondott.” Mire anyám, teli együttérzéssel mindenki iránt, a bátyámat kivéve: „Hát már hogyan lennének depressziósok, szegény nyomorultak!” Megpróbáltam emlékeztetni rá, hogy annak alapján, hogy apám fogságban volt Dachauban, neki pedig menekülnie kellett a náci elöl, a világ nagy részének szemében mi is a „túlélők gyermekei” közé számítunk, még ha talán csak a peremén helyezkedünk is el ennek a csoportnak. De úgy tűnt, valósággal illetlenségnek

tekintette a részemről (és a pszichiáter és a bátyám részéről nemkülönben), hogy őket is a túlélők közé soroljuk.

A lelkem egyik felével ezt természetesen megértettem: anyám természetes szerénysége és tartózkodása és a családban uralkodó erkölcsi felfogás lehetetlenné tette számára, hogy a saját sorsát összemérje azoknak az ártatlan embereknek a mérhetetlen szenvedésével, akik túléltek a haláltáborot. Családunk szerencsés helyzete, és az a tény, hogy apám is életben maradt, széles szakadékkal választott el minket mindazoktól, akiknek a karjába számot tetováltak. Ugyanakkor felderítetlenek maradtak e radikálisan különböző tapasztalatok közötti, közbülső fokozatok.

1945 kora nyarán Lisszabonban kiállítást rendeztek azokból a fényképekből, amelyeket a Szövetségesek készítettek a felszabadított táborokban. Furcsa módon, jóllehet anyám és nagynéném jó néhányszor elmesélték nekem ezeknek a hónapoknak a történetét, ez a tény mindössze egyszer került szóba, akkor, amikor Puppa nagynéném 1997-ben meglátogatott. Máig sem tudom, miért nézett be hozzám azon a februári napon: éppen akkoriban váltunk szét a férjemmel, és én a négyéves kislányommal, Joiával együtt kiköltöztem a közös lakásból, és új házat béreltem. Lehet, hogy Puppa egyszerűen csak kíváncsi volt, hogyan vészeltük át ezt a nagy változást – Joiát mindig igyekezett a szélről is óvni –, de azt hiszem, valami más is lappangott e mögött a látogatás mögött. Az a gyanúm, hogy szeretett volna anyám távollétében beszélni velem.

Ott ült, egyik cigarettáról a másikra gyújtott, miközben a csészéjében lassan kihűlt a kávé. Olyan nyugodtan és ellazultan ült, mint egy Zen-mester, miközben a múlt már jócskán elkoptatott, de mégis nagy tiszteletben tartott emlékei között kalandozott. Ireg, a lovak és a földek... Az utazások a szüleikkel... A menekülés Portugáliába... A házi őrizetben töltött unalmas idők... De azon a napon nem maradtunk meg a mindig kéznél lévő, könnyen felidézhető emlékeknél, hanem kissé mélyebben hatoltunk a múlt rejtett zugába. A nagynéném úgy beszélt, ahogy előtte még soha, és azóta sem hallottam őt beszélni arról a pillanatról, arról a hajszálvékony választóvonalról, amelyen átlépve másként látjuk a világot, mint korábban. Nevezhetjük ezt akár az ártatlanság elvesztésének is, vagy még pontosabban a valóságra való ráébredés sokkjának a hosszan tartó elfojtás után. Nagynéném leírta, milyen volt az, amikor azok a gyilkosságok és rémtettek, amelyektől az ő családját megkímélte a sors, és csak hallomásból tudtak

róluk, hirtelen képekben öltöttek testet a szeme előtt. Ez azon a bizonyos fényképkiallításán történt, amelyet a táborokban készült fotókból rendeztek. Pappa a szeretőjével, Luisszal ment el a kiállításra.

– Nagy megrázkódtatás volt – mondta halkan. – Azt addig is tudtuk, hogy a táborokban az emberek éheztek, és hogy dolgoztatták őket... De ez egészen más, mint a saját szemeddel látni azokat a képeket... azt a halom csontvázat, ilyen magasan... – És a kezével mutatta, hogy milyen magas volt a csontvázhalom.

Míg beszélt, nekem a történelemkönyvekből jól ismert képek villantak át az agyamon: a csonttá-bórré fogyott, meztelen testek sokasága, a nagy halom összekuszálódott emberi haj, a szemüvegekből emelt piramis... A nagynéném még emlékezett azokra az időkre, amikor az emberek még nem láttak ilyen képeket, amikor azok még a reveláció erejével hatottak, amikor még volt bennük erő, hogy sokkolják a szemlélőt.

De még más is következett.

– Tudod, olyan képek voltak ezek, amiket azért néztél, hátha felismeresz valakit rajtuk...

Évekkel később elmentem Dachaubá, nagyjából húsz évvel apám halála után. Mielőtt elindultam, arról fantáziáltam, hogy holmi misztikus egyesülésben lesz ott részem az apámmal, azt reméltem, valami örömteli borzongás fog majd ott el, valahol félúton az emlékezés és a találkozás között, ahol az élő és a halott közötti távolságot futólag áthidalja egy erőteljes jelenlét. A központi kiállítóteremben apám beesett arcát kerestem minden borzalmas fényképen, amelyik mellett elhaladtam. Ekkor kezdtem megérteni, miről beszélt a nagynéném. De én ott mindössze egyetlen ismerős arcot kerestem, amíg ő az összes arcot, amelyek benépesítették azt az életet, amelyet maga mögött hagyott. Megkérdeztem, felismert-e valakit. Vállat vont, és néhány pillanatig hallgatott.

– És aztán elkezdtek érkezni a levelek – folytatta végül. – Ez is meghalt, meg az is. Aztán hallottunk a menetről. Az oroszok már majdnem teljesen körülférték Budapestet, de még akkor is útnak indították gyalog a megmaradt zsidókat Bécs felé. Dolgozott Csepelen egy nagyon kedves laboránsnő. Ő volt a laborvezető, és majdnem teljesen süket volt, mert gyerekkorában skarlátot kapott. Ezért is nem lehetett orvos, mert nem hallotta volna a betegek szívverését, vagy ilyesmi. Így aztán nem orvos lett, hanem nagyon jó technikus. Ő is ott volt abban a menetben. Útközben halt meg...

– És az ember újra meg újra ezekről a dolgokról hallott. Valaki ismert valakit, aki nem jött vissza. Valaki mástól megtudtuk, hogy X. Y. is meghalt. És aztán megérkeztek az oroszok, és az se volt nagyon más. Volt olyan, hogy valaki túlélte a náciakat, aztán megölték a kommunisták. Vagy visszajött Auschwitzból, de elhurcolták Szibériába...

A „túlélők büntudata” kifejezés a holokauszttal foglalkozó tanulmányokból idővel átment a köztudatba. A hatvanas években, amikor a holokauszt-túlélőkön kezdtek megmutatkozni a rettenetes élmények hosszú távú utóhatásai, és pszichoterapeutákhoz fordultak segítségért, a pszichológusok felfigyeltek rá, milyen hasonlóak a tüneteik – a megmagyarázhatatlan hangulatingadozások, a fojtogató büntudat, a bénító depresszió, a mindent átható szorongás –, és kezdték önálló betegségként kezelni ezt a tünetegyüttest. Köteteket töltöttek meg azok a hosszas eszmecserek, amelyeket a pszichoanalitikus szakma vezető alakjai – akik között sok volt a büntudattól szenvedő, európai zsidó – folytattak a betegség természetéről és a lehetséges terápiákról.

Többször is megkérdeztem anyámat és nagynénémet, ők érezték-e büntudatot. Ott ültünk nyugalomban és békében a Patterson utcai házban, a régi időkről beszélgettünk, és megkerülhetetlennek tűnt a kérdés: „Volt büntudatotok?” A válasz mindig ugyanaz volt: „Igen is, nem is.” Vagy pedig: „Igen, de...” Hát persze hogy volt büntudatuk, de aztán vállat vontak: „Végül is mit tehettünk volna?”

Maga a tény, hogy életben maradtak, valami kínos utóízt hagyott bennük. Az az érzelmi feszültség, amitől ők szenvedtek, nem is annyira pszichológiai, mint inkább egzisztenciális természetű volt.

2007 nyarán egy portugál tévéstáb érkezett Washingtonba, hogy dokumentumfilmet készítsenek a Weiss családról. A *Chorin listája* címet szánták neki. A történész és filmrendező António Louçã néhány évvel korábban bukkant rá a történetükre, amikor németországi levéltárakban folytatott kutatásokat a portugál diktátor, Salazar háborús szerepével kapcsolatban. Kutatásai során találkozott Kurt Becher történetével, és aztán elkerülhetetlenül Chorin Ferencével és a családjával is. Louçã elhatározta, hogy filmet készít a híres alku történetéről. A szinopszis utalt az események minden fontos fordulatára: a március 19-i német megszállásra, a több százezer magyar zsidó deportálására, a Weiss Manfréd-művek fontosságára, a megállapodásra, amelyet Chorin és Becher kötöttek egymással, és arra, ahogy az SS félrevezette a német külügyminisztériumot az üggyel kapcsolatban,

és Ribbentropnak csak röviddel azelőtt számolt be a történeteikről, hogy a család megérkezett Portugáliába. Salazar előbb értesült róla, hogy ezek a magyar zsidók rövidesen megérkeznek az országba, mint a német hivatalos szervek.

Louçã a producere, Sofia Almeida Leite jelenlétében elbeszélgetett valamennyi családtaggal. Még Budapestre is elmentek Daisy Strasserrel – Chorin Ferenc lányával –, és ott megnézték a gyárat és Chorinéék szép régi otthonát. Elmentek Connecticutba és New Yorkba is, ahol beszéltek Weiss Elza és Alfonz gyermekeivel – Martha (Márta, Juci) Nierenberggel, John (János) de Csepellel, Mary (Marika) Radcliffe-fel és Gabriella (Memi) Mauthnerrel. Anyám ekkor már halott volt, Puppá és Tamás pedig nem voltak hajlandók szóba állni a tévésekkel a rájuk jellemző szövevényes indokokra hivatkozva: úgy gondolták, a magánéletük nem tartozik senkire, és megvetették azokat, akik hajlandók a nyilvánosság előtt feltárukolni.

A *Chorin listáját* bemutatták Portugáliában, még valami díjat is nyert. A vége felé a kamera ráközelít Martha Nierenberg gyönyörű, előkelő alakjára. Bár már a nyolcvanas éveiben járt, szálegyenesen tartotta magát, és szellemileg is teljesen friss volt. Amikor Martha megérkezett az Egyesült Államokba, eleinte kémiát tanult, de aztán megismerkedett Ted Nierenberggel, beleszeretett, és ketten együtt létrehozták a Dansk társaságot, mert másokat megelőzve rájöttek, hogy az amerikai társadalomban rövidesen nagy igény mutatkozik majd olcsó, de ízléses lakberendezési tárgyakra. Martha tevékeny, józan és tárgyilagos nő, aki nem tűri a nyavalygást, van négy rendkívül sikeres gyermeke és tíz unokája. Ez a nyugodt, királynői jelenség az interjú vége felé egyszer csak belenéz a kamerába, és azt mondja, azzal a gyermeki őszinteséggel, amelyre az ember sokszor könnyebben képes idegenekkel, akár még kamerával felszerelt idegenekkel szemben is, mint a hozzá közel állókkal szemben, és azt mondja: „Akár Auschwitzban is végezhetünk volna! Miért is ne? Kész csoda, hogy nem így történt. De így utólag elmondhatom magának, hogy amióta Amerikában vagyok, erről soha nem beszélek senkivel, nem, soha még csak nem is érintem ezt a témát – mert valahogy bűnösnek érzem magam. Én itt vagyok, amikor pedig olyan sok ember elpusztult, miért éppen ők, miért nem én? Azt hiszem, ettől az érzéstől egyetlen túlélő sem tud szabadulni.”

Hallgatom a nagynénéimet, felidézem az anyámmal és Puppával folytatott régi beszélgetéseinket, és eltöprengek rajta, vajon mi járhatott a fejében Chorin Ferencnek, a feleségének, a testvéreinek és a gyermekeinek,

mindazoknak, akik azokban az időkben éltek, és ma már rég halottak. Vajon milyen ellentétes érzések viaskodtak bennük egymással? Mert hiszen hogy is ne jelentett volna mérhetetlen megkönnyebbülést számukra, hogy szerencsésen megúszták? Ugyanakkor hogy is ne szégyellték volna magukat? Nem volt menekvés a dilemma, a körben forgó érvek és ellenérvek elől. Hát persze, mondaná az anyám és a nagynéném, hát persze hogy volt büntudatuk. Még évekig.

És aztán a gyors fordulat, a beszélgetésünk vége felé, amelyet olyan elegánsan fejezett ki a nagynéném, ahogy ott ült az én frissen berendezett konyhában. Kezdett visszatérni a múltból a jelenbe, lassanként elültek benne azok az ellentmondásos érzések, amelyek az elmúlt néhány órában felszínre törtek.

– Igen, volt büntudatom – mondta –, de hát ez butaság. Senkinek nem használt volna, ha mi is Auschwitzban végezzük.

Nem hát, helyeseltem. Hát persze hogy nem! Puppá aztán 1945-ről beszélt, azokról az átmeneti időről, amikor mindenféle új lehetőségek nyíltak meg az emberek előtt, és senki nem tudta, hová fog menni és mit fog csinálni... kivéve anyámat. Ő tudta, hogy hazatér, és összeházasodik az apámmal.

No lám csak, itt mintha valami lehetőség nyílna, amelyet meg kéne ragadnom! A nagynéném olyan nyíltan beszélt az elmúlt pár órában, hogy talán most végre anyámról is elárul valamit! Ahogy az előbb, amikor arról a kiállításról beszélt, kissé félrehúzza a tartózkodás függönyét, talán most hajlandó lesz beszélni arról a napról is, amikor anyám megtudta, hogy apám életben van.

– Amikor megérkezett az a távirat Portugáliába – ekkor még mindig azt hittem, hogy csak egy távirat volt –, amelyikből kiderült, hogy apám életben van, mit csinált Anyu?

Szinte hallottam, ahogy a zár hangos csattanással bezárul.

– Ezt tőle kellene megkérdezned! – jelentette ki a nagynéném.

– Igen, persze, de hát te a nővére vagy. Egy szobában laktatok – makaskodtam. – Úgy értem, kellett, hogy beszéljen neked róla, hogy mit éreztél. Arról, hogy milyen boldog volt, amikor megjött az a távirat, vagy hogy mennyit aggódott korábban!

– Nem. Mi nemigen beszéltünk ezekről a dolgokról.

– Ez nekem olyan furcsa – mondtam teljesen elképedve.

– Nem, mi nemigen beszélgettünk ilyesmiről. Nem ártottuk bele magunkat egymás magánügyeibe.

Hazatérés

Amikor Párizst elhagyta, Aladár visszatért Dachaub. Időközben a tábor, ahogyan ő megfogalmazta, „felbolydult méhkassá” változott. A volt raboknak fogalmuk sem volt róla, hová menjenek, hogyan szerezhetnének iratokat maguknak, milyen lehetőségeik vannak egyáltalán, és egyre nyugtalanabbak lettek. Távollétében a magyarokat átköltöztették egy összehasonlíthatatlanul rosszabb állapotban lévő épületbe, márpedig ez, közölték vele a fogolytársai, soha nem történt volna meg, ha ő is ott van. Mindenki alig várta, hogy hazatérhessen, és sehogy sem értették, miért tart a repatriálásuk olyan hosszú ideig. A csoport ezért úgy döntött, Aladár és még két másik volt fogoly térjen vissza Budapestre, és próbálják meg kissé siettetni a dolgokat.

Amikor augusztus 12-én Aladár elhagyta Dachaut, még úgy tervezte, hogy legkésőbb egy hónapon belül visszatér. Egy amerikai katonai táskába belegyömöszölt némi alsóneműt, az esőkabátját, és azt az írást az elveszett generációról, amelyen azóta dolgozott, hogy kijött a kórházból. Először Salzburgban állt meg, hogy találkozzék a magyar kormány néhány hivatalos képviselőjével és Himler Mártonnal az OSS-től. A találkozó célja az volt, hogy megkezdjék a hazaút megszervezését és megindítsák a magyar hadifoglyok hivatalos repatriálását. Ők hárman Dachauból megkapták egy kis Mercedes kulcsait, ami korábban az MTI egyik sportriporteréé volt, és egy Friedman Zoltán nevű magyar is csatlakozott hozzájuk. A három férfi elkészítette az utazáshoz szükséges dokumentumokat, és alá is írták egymás számára mint a fogolybizottság képviselői. Átutazó vízumként elvben egy katolikus paptól származó levélnek kellett volna szolgálnia. Az egyetlen kemény valuta, amellyel rendelkeztek, néhány karton amerikai cigaretta volt, és a kocsi tartályában pedig épp annyi benzin volt, hogy megtehessék a hátralévő utat.

Apám vezetett.

Éppen őt választották ki négyük közül, akit én magam soha életemben nem láttam a volán mögött, hogy végigvezesse a Salzburtól Budapestig tartó mintegy 450 kilométeres utat.

A Szövetségesek többé-kevésbé találomra szabdalják fel Európának ezt a részét amerikai és orosz zónákra. Minden egyes zóna valóságos kis külön ország volt, saját határátkelővel és – mint utóbb kiderült – saját törvényekkel. Ahogy Linz felé közeledtek, amely az amerikai zónába esett, egyre lassabban és lassabban haladtak. Járművek és gyalogosok tébolyult zűrzavara akadályozta a forgalmat: amerikai dzsipek, teherautók és személyautók, köztük mindenütt férfiak, nők és gyerekek: mindnyájan batyut cipeltek, és próbáltak felkérdezni valamilyen járműre. Amikor egy-egy autó áthaladt valamilyen ellenőrzőponton, az amerikai örök gondoskodtak róla, hogy a gyalogosoknak is legyen esélyük a továbbjutásra, és ha valamelyik kocsi üres ülést láttak, kényszerítették a sofőrt, hogy vegyen föl valakit a gyalogosok közül. Amikor apám keresztülhajtott egy-egy falun, látta, hogy az utcán gyerekek játszanak, és a helybeliek meg a falun áthaladó menekültek az amerikai katonákkal csevegnek.

Aztán átértek az orosz zónába, és a két zóna légköre közti különbség egyenesen mellbevágó volt. Hirtelen úgy eltűntek a járművek és az emberek, mintha köddé váltak volna: néha egy-egy lovaskocsit lehetett látni, vagy egy kisebb tehéncsordát hajtott valaki kelet felé, de az utcákon nem járt egy lélek sem, és jóllehet augusztus volt, és hőség, a házak ajtaja és ablaka szorosan zárva volt.

Friedman Zoltán tudott pár szót oroszul, így őt bízták meg vele, hogy beszéljen az örökkel az orosz zóna határán lévő ellenőrzőpontonál. Az első alkalommal a kezében néhány csomag amerikai cigarettával indult meg a kezdetlegesen összeeszkábált őrbódé felé. A többiek a kocsiban maradtak, és némán, idegesen figyelték, mi történik. Néhány perc múlva Zoltán visszatért, szélesen mosolyogva, a cigaretták nélkül. Az orosz őr barátságos vigyorral intett, hogy mehetnek. Ugyanez az eseménysor még jó néhányszor megismétlődött az útjuk során. Zoltán meggyőzte az öröket, hogy ők négyen mindnyájan német fogságból hazafelé tartó kommunisták. Az egyik őr még búcsút is intett nekik, és elérzékenyülve kiáltott utánuk: „Kommunisztai!”

Ahogy áthaladtak egy-egy ellenőrzőponton, a hangulatuk egyre emelkedett. Nemsokára hazaérnek, nemsokára viszontlátják a családjukat,

és megtudják, mi történt velük az elhurcolásuk óta eltelt tíz hónapban. Amerre néztek, mindenütt romokat láttak. Bécs szomorú volt, és kétségbeesett, egy legyőzött város, ahol a harcokból visszamaradt roncsok még mindig ott heverték szétszórva az utcákon.

Mélyen megrendültek, amikor átlépték az osztrák-magyar határt, és megérkeztek Magyarországra. Sírtak, összeölelkeztek, megcsókolták a földet...

Elértek Győrbe. Aladár azt remélte, a bencés kolostorban kapnak majd szállást éjszakára. Azt hitte, még mindig van jelentősége annak a ténynek, hogy az édesanyja a Katolikus Háziaszszonyok Országos Szövetségének elnöknője, és elég, ha megmondja, kicsoda, máris szívesen fogadják. Csakhogy nem így történt. A templom előtt álló szerzetes igen határozottan megtagadta, hogy beeressze őket. Aztán Aladár egyik útitársának eszébe jutott, hogy egy volt osztálytársa Apor püspök mellett dolgozik az epizkopális egyház irodájában. Megkereste ezt a barátját, és csakugyan meg is hívták őket vacsorára, és szállást is adtak nekik. Az irodában szinte tapintható volt a szomorúság és az aggodalom: Apor püspököt néhány hónapja lelőtték az orosz katonák, amikor megpróbált megvédelmezni néhány nőt, akik hozzá fordultak segítségért.

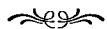
Másnap elindultak Budapestre. Aladár szíve összeszorult, miközben végighajtott ugyanazon az útvonalon, ahol valaha Hannával jártak. Nem is sejtette, vajon megkapta-e Hanna a levelét, azt pedig még kevésbé, hogy vajon mit fog rá válaszolni. Ahogy elnézte az út két oldalát borító romhalmazt, azon kapta magát, hogy a régi autója nyomait keresi köztük. Talán ott van valahol az A 3272-es rendszám tábla, a csücske kikandikál a törmelék közül...

Augusztus 17-én érkeztek meg Budapestre.

Pest romokban hevert, de a romok között nyüzsgött az élet. A forgalmat egyenruhás orosz nők irányították. A villamosok jártak. A törmelék nagy részét már eltakarították. Amikor meglátta a Dunát hidak nélkül, Aladár első gondolata az volt, hány emberéletbe kerülhetett a hidak felrobbantása. Mielőtt elindulhattak volna a családjuk és barátaik felkutatására, a négy férfinak jelentkeznie kellett a Belügyminisztérium egyik hivatalában, a hírhedt Andrássy út 60.-ban, abban az épületben, amely annyi kínzás és gyilkosság színhelye volt az az előző és a elkövetkező években. De most még egyszerűen csak egy iroda volt, ahol jelentkezniük kellett, hogy elindíthassák a dachaui magyar foglyok repatriálását.

Mielőtt elváltak, Friedman Zoltán közölte Aladárral, hogy szeretné magyarosíttatni a nevét. Aladárt egészen elkápráztatta ennek a fiatal embernek a talpraesettsége. Az ő vakmerősége, önbizalma és pszichológiai érzéke nélkül soha nem tudták volna megtenni ezt a hihetetlenül veszedelmes utat. Az útjuk tapasztalatai alapján Aladár a Merszei nevet javasolta neki. Bármilyen hihetetlen, Zoltán csakugyan ezt a nevet választotta, és később, amikor az Egyesült Államokba emigrált, Geoffrey Merszei néven lett a Dow Chemical Company elnöke.

Változatlanul: Hanna

Aladár először is a Kammer-társaság irodájába sietett, mert biztos volt benne, hogy Lilly még mindig ott dolgozik. Az irodában ott találta Palit, a család inasát. Ez volt az a pillanat, amikor Aladár ráébredt, hogy csak-ugyan otthon van, hogy a családja átvészelte az ostromot, és hogy sikerült valamilyen kapcsolatot találnia az elveszett, háború előtti világgal. A két férfi tizenhat hónappal korábban, Aladár letartóztatásának reggelén látta egymást legutóbb: most összeölelkeztek és sírva fakadtak. Előkerült Lilly is, a döbbenettől kővé dermedve bámult Aladárra, aztán ő is sírni kezdett. Aztán megjelent Oberschall Viktor, a főnöke: ő volt az, aki menedéket nyújtott Puppának, amikor a családnak rejtőzködni kellett. Elmondta Aladárnak, hogy megpróbálta megvesztegetni a Gestapót a kiszabadítása érdekében, de persze semmit nem ért el vele.

Lilly megpróbálta minél gyorsabban, egy szuszra elhadarni, mi minden történt a családdal az elmúlt tíz hónapban, azóta, hogy legutóbb látták egymást. A szüleik életben vannak és egészségesek. A házat több bombatalálat is érte, és bár a károk nem helyrehozhatatlanok, a lakásuk még lakhatatlan. Azóta sem tudtak visszamenni. Az egyik szomszédjuk, bizonyos Mel Jóska nevezetű, még mindig ott lakik a házban, és mint apám később írta, „azzal igyekezett kompenzálni a náci múltját, hogy lelkes kommunista lett belőle”. Megszervezte néhány hasonló beállítottságú elvtársát, hogy írjanak alá egy hivatalos petíciót, amelyet ő aztán benyújtott a hatóságoknak, és amelyben azt követelték, hogy apám, „aki önként távozott Nyugatra” – nyilván a Dachau nevű kellemes nyaralóhelyre –, ne térhessen vissza a lakásába, ne foglalhassa a helyet a becsületes dolgozók elől.

Aladár és Lilly beültek egy fiákerbe, és elhajtattak a Katolikus Háziaszonyok Országos Szövetségébe, ahol az igazgató nagylelkűen szállást

nyújtott a családnak. Idősebb Aladár mindig is biztos volt benne, hogy a fia életben van, jóllehet Budapesten elterjedt a halálhíre. De azért alighanem mégiscsak meglepődött, amikor Aladár és Lilly beléptek a szobájába. Elindult a fia felé, és elsírta magát. Most már Aladár sem bírt erőt venni az érzéseiről, és ő is zokogni kezdett. Végre megint együtt voltak. Túléltek.

Miközben ott ültek egyetlen szobából álló szállásukon, és ki-ki megpróbálta elmondani a másiknak, mi minden történt vele abban az évben, amikor nem látták egymást, leginkább az orosz megszállás borzalmait körül forgott a beszéd. Lilly 1944 októberében még alig várta, hogy az oroszok megérkezzenek, de most nem tudott borzadás nélkül beszélni róluk. Valahányszor szembe jött vele egy orosz katona az utcán, szinte rosszul lett a félelemtől. „Vége-hossza nem volt a borzalmas és groteszk történeteknek – írta Aladár. – A szovjet trauma máris fölülírta a náci traumát az emlékezetükben.”

Budapestről Aladár egy második levelet is írt Hannának. Még mindig sejtelve sem volt róla, vajon megkapta-e az első, vajon szereti-e még, vajon hajlandó-e hozzámenni feleségül. De hogy megőrizze a lelki nyugalmát, úgy írt neki, mintha mindebben biztos lehetne. Szüksége volt rá, hogy írjon neki, hogy szóljon hozzá a tizennyolc hónapig tartó hallgatás után. Akkoriban alakult meg a koalíciós kormány, és bár Aladár ismerte, sőt még kedvelte is néhány tagját, tisztában volt vele, hogy a régi életük nyom nélkül eltűnt. Ahogy a városban járt-kelt, megdöbbenette a hatalmas pusztítás, amit a háború véghezvitt, de reményt merített abból, hogy látta, milyen lelkesen vetik magukat bele az emberek az újjáépítésbe. Összehasonlítva az apatikus, passzív Béccsel, Budapest csak úgy pezsgett az élettől, sőt a vállalkozó kedvtől. Apám elvetődött a Lendvay utcába is, és elsétált Hannáék régi háza előtt. Azt is bombatalálat érte, de azért még állt.

Bármekkora megkönnyebbülést jelentett is számára, hogy végre otthon van, hogy a családja és Hanna is életben vannak, azért őt is gyötörte a bűntudat, a „poszttraumás stressz szindróma” sajátos, katolikus változata. „Valahogy felelősnek éreztem magam mindenért – írta. – Ez nem egyszerűen a kollektív felelősség mazochisztikus értelmezése volt, sem pedig a saját szerepem durva túlbecsülése. Valószínűleg annak a következménye volt, hogy mindaz, amit szerettünk volna elkerülni, megtörtént, és hogy mi, magyarok, nem tudtuk megakadályozni.” Ahogy most bebarangolta a várost, eszébe jutottak a március 19. utáni napok, bár most nem a közelgő letartóztatása miatt gyötrődött, hanem a hazája halálos bűnei és

a saját, személyes kudarcai miatt. Azt ismételte újra meg újra, hogy Magyarország „a demokrácia bukott diákja”. Újra meg újra megvizsgálta a lelkiismeretét, hogy szembenézzen azokkal a hibákkal, mulasztásokkal és bűnökkel, amelyeket az ország és ő maga elkövetett az elmúlt huszonöt év során.

Aladár visszaemlékezett rá, hogy a háború előtt látta a színházban barátjának, Márai Sándornak *Kassai polgárok* című színdarabját. Amikor az egyik színész így kiáltott: „*Jog és igazság az embereknek!*”, a közönség, köztük Aladár, tapsban tört ki. Aladár, amikor később visszagondolt Dachaura és az egész náci korszakra, így változtatta meg saját tapasztalatai alapján ezt a sort: „*Elveket az embereknek!*”

A magyarok nem arról híresek, hogy visszariadnának egy kis vitától, és a háború utáni Budapest is csak úgy izzott a kölcsönös vádaktól, amelyeket a jobb- és a baloldal vagdosott egymás fejéhez. A kommunista párt dominanciája rövidre zárta a közbeszédben azt a fajta nemzeti lelkiismeret-vizsgálatot, amit pedig Aladár olyan fontosnak tartott volna. A szovjet hadsereg rémtettei komoly támadási felületet nyújtottak a baloldallal szemben, és megakadályozták benne, hogy piedesztálra állítsa önmagát, mint szerette volna. Így aztán annak a jól bevált elvnek az alapján, hogy a legjobb védekezés a támadás, a kommunistáknak eszükben sem volt mentegetőzni szovjet elvtársaik viselt dolgaiért; ehelyett vádak özönét zúdították a magyarokra a náci szövetség miatt.

Márpedig az ilyen vádak nem ösztönöztek sem bűnbánatra, sem pedig arra az elmélyült elemzésre, amely legalább utólag tisztázhatta volna, melyek voltak azok a különféle erők, amelyek az ország bukásához vezettek. Ehelyett az ország közérzetét elsősorban a vádak elleni védekezés határozta meg. Aladár eljátszott egy magyar emberi jogi szervezet létrehozásának gondolatával, de a legsürgősebb feladata most az volt, hogy kitalálja, hogyan lehetne minél előbb repatriálni a Dachauban rekedt magyarokat, és hogy hogyan akadályozhatná meg az „agyelszívást”, vagyis azt, hogy azokat, akik pedig szeretnének visszatérni Magyarországra, annyira elkedvetlenítse ez a huzavona, hogy inkább Nyugaton maradjanak. Miközben Aladár a nemzeti megbékülés szükségességén töprengett, írt egy harmadik levelet is Hannának, amelyben nyíltan vallott az érzéseiről.

Megírta, hogy a hazafelé vezető hosszú úton, miközben végighaladt egykori „tanulmányi kirándulásaik” útvonalán, mindvégig ott kísértett képzeletében Hanna alakja. Írt Lilly hősiességéről és az ostrom borzalmairól.

Megírta neki azt is, hogy elsétált a Lendvay út 27. előtt, és „*olyan furcsa és valószínűtlen volt, hogy a ház már nem áll, hogy Maga már nem lakik ott, hogy nem lehet odamenni, hogy Maga nincs itten.*”

A levélben láthatólag egyre nagyobb lendülettel, egyre sürgetőbben tört ki belőle a mondandója. Hiszen Hannának mindenről tudnia kellett, mielőtt igent mond. Aladárnak nem volt állása. Nem tudta, mihez fog kezdeni magával, miből fog megélni: negyvenkét éves volt, és azon a területen, ahol egész addigi életében dolgozott, láthatólag nem volt többé hely az ő számára. Talán valamilyen üzleti tevékenységre kell adnia majd a fejét. De ezt is nehéz volt elképzelni. Mikor újraolvasta néhány korábbi írását, egy másik aggodalomtól sem tudott szabadulni: „*felmerült bennem az aggodalom, hogy ma már képtelen lennék mindezt megírni.*”

Mint írta, Dachau „*nem volt kimondott illetéktanfolyam*”, eltörölhetetlenül rajta hagyta a nyomát bizonyos „közönséges szokások” formájában, ahogy Aladár nevezte őket, amelyek mind a viselkedésében, mind a beszédében megmutatkoztak. Biztosította róla Hannát, hogy amióta otthon van, sokat javult a helyzet, de néha rajtakapja magát, hogy durvábban beszél, mint korábban. Ugyanakkor arról is beszámolt, hogy „*egy nagy pozitívum azért mégis van a fogházi és tábori életből: rájöttem arra, hogy a sok minden, amit eddig fontosnak tartottam: ambíció, érvényesülés, modor stb. nem fontos, hanem igenis fontos az emberi kapcsolat, a jóság, a segítőkészség.*”

Fogékonyabb közönsége nem is lehetett volna ennek az eszmefuttatásnak! Mert ha volt három tulajdonság, amelyet Hanna méltányolt, amelyet ő maga is gyakorolt, sőt megtestesített, az a mély emberi kapcsolatokra való képesség, a természetes jóság és az a sürgető szükséglet volt, hogy valamilyen értelmes módon segítsen másokon. A fenti felismerés pedig azzal jár, írta Aladár, hogy „*társasági vagy társadalmi előítéleteim utolsó maradványai is nagyjából eltűntek... Azt hiszem jobban és könnyebben bírom a szegénységet, mint eddig, és ez igen nagy előny.*” Tisztában van vele, biztosította róla Hannát, hogy dolgoznia kell majd, bár attól fél, írta, hogy nem lesz majd képes „*azt az életszínvonalat biztosítani tudni, amelyhez hozzá van szokva*”. Annyira frusztrálja, írta, ez az egyoldalú beszélgetés – arra lenne szüksége, hogy mindezt előszóban is elmondja neki, és hogy hallja, Hanna mit válaszol. Hogy ott legyen mellette. „*Isten Vele, drágám. Minden-minden jót kívánok Magának, és ha lehet, írjon, kérem. Nagyon szeretnék már valami bizonyosat tudni, valamilyen közvetlen hírt kapni Magától... Számtalan kézcsók és csók, Aladár.*”

Hanna a naptárában följegyezte, hogy augusztus 18-án több levél is érkezett, közülük az egyik Aladártól. Szerettem volna, ha legalább egy felkiáltójelet tesz ez után a bejegyzés után, de nem tett. Viszont azonnal küldött neki egy mindössze három szóból álló táviratot: „Hanna Párizsba utazik.” Hanna távirata és apám következő levele alighanem keresztezhettek egymást. Hanna tudta, hogy Aladár Budapestre készül, úgyhogy a táviratot jó barátja és Puppá régi szerelme, Zwack János címére küldte. Tudta, hogy ha van valaki Budapesten, aki képes Aladárt megtalálni, akkor az az ember Cokó lesz (ahogyan Zwackot mindenki nevezte).

És Zwacknak csakugyan sikerült is megtalálnia őt szeptember 14-én – amikor Aladár és a családja éppen a szülők ötvenedik házassági évfordulóját ünnepelték. Sarolta, Aladár édesanyja már visszatért Pomáztól Budapestre, és kalandos út után Musi is megérkezett Diósgyőrből. A család még mindig a Katolikus Háziaszonyok Szövetsége-féle lakásban lakott, és a szövetség vezetője gondoskodott mindnyájuk számára az ünnepi vacsoráról, amikor visszatértek az egylet kápolnájából, ahol a pap ezúttal külön nekik misézett. Apám felidézte magában, milyen volt, amikor 1920-ban az ezüstitakodalmukat ünnepelték közvetlenül azután, hogy az édesapja elveszítette az állását, és felidézte az egy évvel korábbi évfordulót is, amikor ő börtönben ült, és megkérdezte az SS-őrt, nem térhetne-e be a séta után néhány percre a börtönkápolnába, hogy a szüleiért imádkozzék.

Aladár az emlékirataiban ehhez még hozzáfűzi, mintegy mellékesen: „Különös véletlen folytán éppen aznap távirat érkezett Hannától, amelyben közli, hogy Párizsba utazik. Ezt én úgy tekintettem, mint igenlő választ az én két levelemre. Megmondtam a szüleimnek, hogy rövidesen megköszönök, és anyám azt mondta, ennél szebb ajándékot nem is adhattam volna nekik az évfordulójukra.” Aladár édesanyjának ez a megjegyzése nem pusztán költői túlzás volt. Alig várta, hogy az egyetlen fia megköszönjön. Sok évvel később Aladár azt írta a naplójába, hogy diák- és fiatal diplomata korában nem bírt „örömet, szórakozást és feleségjelöltet” találni a saját társadalmi köreiből. „Azt hiszem – írta –, anyám attól félt, mindenki különösképpen fog tartani, de az is lehet, hogy valami még rosszabbnak.”

Az azóta eltelt évek, a depresszió, a történelem, a megbánás, az apjától örökölt, szigorú kálvinista önfegyelem mind megakadályozták, hogy ennél többet írjon. De néhány nappal később újra levelet írt Hannának, amelyben beszámolt róla, milyen érzéseket váltott ki belőle, hogy Hanna „igen”-t mondott:

Drága Hancsim,

Rettenetesen nehéz most írni, mert csak egész röviden szabad, hogy egyáltalában elmeséljem és [olvashatatlan]. Kimondhatatlan boldogságot szerzett a Takácsyhoz küldött távirat egy mondata: Hanna [préparer?] voyage Paris. Coko volt oly aranyos, hogy pontosan az aranylakodalomra hozta el, az eredmény az volt, hogy végleg nem tudtam uralkodni a már amúgy is meglévő mehatottságon, és átsírtam az egész szertartást. Ez a kicsi mondat megnyugtatót afelől, hogy Maga sem változtatta meg szándékait. Hogy végre bizonyossá tette azt, amit csak remélni mertem. [...] Pedig most igazán csak egy ambicióm van, Magával minél előbb összekérülni...

Nagyon szerette volna, ha Hanna visszatér Budapestre, de azért voltak kételyei is: „Sokszor bizony rút önzésnek érzem, hogy ebbe a szomorú városba, erre a szörnyű télre hívom Magát vissza, ezért hát gondolja meg jól, mit határoz, jön-e most, ha lehet, vagy várjunk még tavaszig, amikor esetleg már egész családjával jönne haza. Nagyon-nagyon vágyom Maga után – nem tagadom, de ha kell, várni is tudok még.”

Hanna közben már írt neki, és valamikor októberben Aladár meg is kapta a levelét. Hanna sejtette, hogy a levelet esetleg mások is el fogják olvasni, ezért gondosan kerülte, hogy túlságosan kimutassa az érzéseit:

Mindenek előtt meg akarom köszönni a két levelet, melyek mázsás súlyt vettek le rólam. Szörnyű volt tudni, hogy egyesek, akik nagyon-nagyon közel állnak szívemhez, olyan nagy veszélyben vannak, és nem segíthetnek, és még most is borzasztó arra gondolni, hogy min ment keresztül. [...] De csak egy dolog fontos, hogy megvan Lilly, Sarolta néni és Aladár bácsi. Istenem, milyen boldogság lehetett mindezek után viszontlátni egymást. Pénteken lesz egy 1/2 éve, hogy Cokóéknál vacsoráztunk, és mindazt, ami azóta velünk történt, még máig sem tudom teljesen realizálni. Csak azt tudom, hogy amióta mi elmentünk, és megvolt az a nagy öröm, hogy az egész család megúsza a veszélyeket, állandó rettegésben éltünk az otthonmaradottakért, és fájt, hogy ebben a megpróbáltatásban nem lehetünk mellettük, és olyan tehetetlenek vagyunk. Az ember csak a jelenben élt, visszatekintve a múltba, és a jövőre gondolni sem mert. És aztán jött két levél, és megújult megint a jövő. Akárhon, akármint, akárhogy, de együtt lenni. Biztos rajtunk sem múlt el az idő nyomtalanul,

nem tudom megítélni, csak azt tudom, hogy egyben nem változott semmi. Nem tudok eléggé hálát adni a Jóistennek, hogy annyian megmenekültek abból a pokolból.

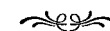
Miután pedig végigveszi a levélben az ismerősöket: Lillyt, Évát, Cokót és Pétert, nem tudja tovább türtőztetni magát:

Mindig is nagyon szégyelltem, hogy én biztonságban éltem, miközben Maga... Még elképzelni is borzasztó! De sajnos ezeken a dolgokon már nem tudunk változtatni. Most csak egy dolog a fontos, hogy Maga vigyázzon magára! A Jóisten áldja meg azt a holland orvost! Ha tudnám a címét, írnék neki. Most úgy érzem magam, mintha egy vasútállomáson ülnék, és várnék egy vonatra, amelyik késik, és senki nem tudja megmondani, mikor fog megjönni, és én csak várok, egyre türelmetlenebbül. Minden nap arra várok, hogy hírt kapjak, és valami útmutatást a jövőre nézve. Az egész család szeretetteljes csókjait küldi. Mindörökre és változatlanul: Hanna.

Öt évbe telt, de végül mégiscsak össze fognak házasodni!

34. FEJEZET

A szeretet, amely széppé és boldoggá teszi az életet

Szeptember közepén a külügyminisztérium két munkatársa meglátogatta Aladárt, és közölték vele: egy több párt képviselőiből alakult csoport úgy döntött, őt szeretnék kinevezni a következő washingtoni követnek. Washingtonban ekkor még nem volt magyar nagykövetség, ezért nagykövetnek nem nevezhették ki, de követként nagyjából ugyanazt a szerepet kellett majd ellátnia. Tavasszal az ország hivatalosan még háborúban állt az Egyesült Államokkal, szeptember vége felé azonban a Szovjetunió és az USA is elismerte a független magyar kormányt, és bejelentették, hogy készek a diplomáciai kapcsolatok felvételére. Nemsokára Georgij Makszimovics Puskin lett a szovjet követ Magyarországon. Ekkor már az Egyesült Államokat sem akadályozta benne semmi, hogy diplomáciai kapcsolatra lépjen Magyarországgal. Amikor a washingtoni követ személyéről megkezdődtek a tárgyalások, egész sor név szóba került, de Puskin mindegyiket megvétózta, mígnem valaki bedobta Aladár nevét. Aladár jó viszonyt ápolt a Dachauból szabadult kommunistákkal, és talán ők adtak róla kedvező információkat.

Ami Aladárt illeti, őt rettentően meglepte az ajánlat, és az első reakciója az volt, hogy udvariasan visszautasítja. Szeretett volna Budapesten maradni, elvenni Hannát és részt venni a békekonferencia előkészületeiben. Ráadásul nem volt biztos benne, beszél-e olyan jól angolul, ahogy egy ilyen feladathoz szükséges. Néhány barátjával azon tréfálgzott, hogy ha elfogadja ezt a megbízatást, akkor lényegében Magyarország fogja finanszírozni az ő angol nyelvtanulmányait, még hozzá igen drágán. De mégsem utasította vissza kapásból az ajánlatot, hanem néhány nap gondolkodási

időt kért, hogy megbeszélhesse a dolgot két bizalmas külügyes barátjával. Azok mindketten azt tanácsolták neki, hogy fogadja el az állást. Végül is nem egész életre szóló megbízás, és egyelőre különben is jobb lesz neki Magyarországon kívül. Ráadásul Hannára is gondolnia kellett, tartozott neki ennyivel. És az is eszébe jutott, mit mondott neki Heidelbergben a jósnő, akihez tanácsért fordult: „Sie müssen an Ihren Stern glauben, und werden durchkommen.” Bizzék a csillagaiban, és sikeres lesz!

Miközben azon töprengett, hogyan döntsön, levelet írt Hannának, aki még mindig Portugáliában volt, és várta a magyar vízumot. Megírta neki, mennyire frusztrálja, hogy nem tud eljutni az amerikai zónába, ahol megesküdhetnének. *„Tudja Drágám, szörnyen dühös vagyok Magamra tehetetlenségemért, de hát képtelen vagyok az előszobázás, a tolakodás, az önreklám talán célravezetőbb, de nekem végtelenül ellenszenves módszeréhez nyúlni. Ne haragudjék, kérem, ezért rám, de hisz mindig tudta, hogy milyen életterlen fickó vagyok. Pedig most igazán csak egy ambicióm van, Magával minél előtt összekeverülni, egyébként teljesen érdektelen vagyok a körülöttem zajló versenyszínpadokban, történetekben, intrikákban.”*

Amikor végül is elfogadta a washingtoni állást, abban sem a becsvágy játszott szerepet, hanem a patriotizmus. Megint egyszer alkalom kínálkozott rá, hogy a hazáját szolgálja, és ő engedett a hívásnak. Szívesebben ment volna Londonba – annyival könnyebb lett volna ilyen megnyugtató, félig-meddig még európai környezetben dolgozni! De úgy tűnt, Amerikában van rá szükség, tehát Amerikába megy.

Amint egyszer meghozta a döntést, teljes erővel vetette bele magát ebbe az új feladatba. Elsősorban azt szerette volna kideríteni, mi érdekli leginkább az Egyesült Államokat Magyarországgal kapcsolatban. Láttá, milyen törékeny a demokrácia Magyarországon, és tudta azt is, hogy a jaltai egyezmény egyértelműen a szovjet érdekeltségi zónába utalta az országot. Márpedig Magyarországot mindenáron meg kellett védeni a kommunista hatalomátvételtől. Ugyanakkor a küszöbön álló párizsi békekonferencia rendkívül komplikáltnak ígérkezett Magyarországra számára, aki a korábbi német szövetség miatt a mostani, hidegháborús sakkjátszmában csak az egyszerű paraszt szerepét tölthette be. Ami az ország belpolitikai helyzetét illette, valahogy meg kellett akadályozni, hogy Magyarország kommunista csatlósállammá váljék, ami pedig a külpolitikait, az ország nem engedhette meg magának a további, a trianonihoz hasonló katasztrófát. Nem mintha lett volna még elcsatolható területe, de a háborús jóvátétel

önmagában is megakadályozhatta, hogy az ország gazdaságilag talpra álljon. Létfontosságú volt, hogy valahonnét gazdasági segítséget kapjon, és az Egyesült Államok volt az egyetlen ország, amely képes volt ilyen segítséget nyújtani.

1945. október 8-án Aladárt hivatalosan is kinevezték, és átvehette a megbízólevelét a külügyminisztériumban. A dokumentum „mély tisztelettel üdvözlí az Amerikai Egyesült Államok képviselétét, és tudomására óhajtja hozni, miszerint a Magyar Ideiglenes Kormány szeretné kinevezni Szegedy-Maszák Aladár követségi tanácsos [sic!] urat az Amerikai Egyesült Államokba küldendő diplomáciai misszió élére mint megbízott követet. Mellékeljük Szegedy-Maszák úr rövid életrajzát. A magyar külügyminisztériumot mélyen lekötelezné, ha rövid időn belül választ kapna az Egyesült Államok kormányától.”

A rövid életrajz mindössze egy oldalt tett ki, de megemlítette Aladár pályafutásának minden fontos mozzanatát, a tanulmányait és a bebörtönzését. A végén pedig ott állt a következő két mondat:

„Szegedy-Maszák úr tagja annak a bizottságnak, amely a béketárgyalások előkészítésével foglalkozik. Szegedy-Maszák úrnak eljegyzett menyasszonya van, akit a közeljövőben készül feleségül venni.”

Szüleim jegyessége tehát nemzetközi jelentőségre tett szert.

Csak hogy még rendes körülmények között sem lett volna problémamentes egy olyan jegyesség, ahol a menyasszony Portugáliában van, a vőlegény pedig Budapesten. De 1945 őszén, amikor az egész kontinens mintha a feje tetejére állt volna – a vonatok óriási késésekkel közlekedtek, repülőjegyet a lehetetlenséggel határos volt szerezni, vízumot se egykönnyen, a határátlépést tovább nehezítették a szovjet, brit és amerikai zónák –, egész embert kívánó feladat volt megszervezni nemcsak azt, hogy mikor, de azt is, hogy hol és miként köthetik össze hivatalosan is az életüket. Arra gondoltak, Párizsban találkoznak és ott házasodnak össze, de apám szerette volna, ha Hanna előbb még egyszer látná azt az országot, amelyet Amerikában mint követfeleség képviselni fog. A magyar külügyminisztérium azonban újabb akadályt gördített a házasságuk útjába, mert nem adott vízumot Hannának. Valamilyen bürokratikus félreértés lehetett az oka, vagy kicsinyes bosszú olyasvalaki részéről, aki tudott az alkuról, nem tetszett neki, és most meg akarta torolni azt a család valamelyik tagján.

Hanna november elején ezt írta Aladárnak: *„Sajnos az utazási lehetőségek még mindig gyalázatosak, egy vízumra hetekig kell várni, és aztán még nehéz*

vonaton v repülőn helyet kapni. Lehetetlen lett volna 3 hét alatt Pestre v Nápolyba eljutnom, pedig gondolhatja, milyen türelmetlenül várom a percet, hogy viszontláthassam. Megindítottam az amerikai vízum kérést. Nagyon kedvesek voltak, s megigérték h talán már 2 hét múlva megkaphatom a visitor vízumot."

Érkezett néhány távirat Franciaországból, amelyek különféle utazási lehetőségeket javasoltak. Egy szakadozott, számárfüles távirat, amely Londonon keresztül érkezett, azt közölte, hogy „Szegedy most táviratozott engedély késik Hanna maradjon Lisszabonban”.

Miután nyilvánosságra hozták a kinevezését, Aladárnak egy sor bemutatkozó látogatást kellett tennie, többek között a szovjet követnél, Puskinnál is. Puskin azt állította, emlékszik rá Berlinből. Aladár viszont nem emlékezett Puskinra a berlini évekből, és megkérdezte tőle, szerinte hol találkoztak. Nem kapott választ, de Puskin néhány olyan szovjet diplomata felől kérdezte Aladárt, akik abban az időben Berlinben teljesítettek szolgálatot. A beszélgetés végén Aladár megemlítette, hogy a menyasszonyának sehogy sem sikerül beutazó vízumot szereznie Magyarországra, pedig Budapesten szeretnének összeházasodni. „A családjának a náciellenes tevékenységük miatt kellett elhagynia az országot, ugye?” – kérdezte Puskin. Apám elmondta neki, hogy a háború előtt a Csepel Művek a család tulajdonában voltak, és hogy a német megszállás után az SS és a Göring Werke közötti rivalizálásnak köszönhetően távozatott a család Portugáliába. Puskin pedig mindjárt másnap megküldte anyámnak a belépési engedélyt, amit a külügyminisztérium megtagadott tőle.

HANNA ELJEGYZÉSÉNEK HÍRE gyorsan terjedt. November elején már tucatszámra kapta a leveleket Svájcból, Bécsből, Budapestről és Párizsból azoktól a barátoktól és rokonoktól, akik már hallották a hírt: Aladár és Hanna rövidesen összeházasodnak, és Washingtonba költöznek, ahol Aladár lesz a magyar követ. Annyi sok halállal és eltűnéssel a hátuk mögött az a tény, hogy ez a szerelem mégiscsak diadalmaskodott a leküzdhetetlennek látszó akadályokon, és boldogan végződik, mintha túlmutatott volna önmagán és azt a biztató tanulságot kínálta volna, hogy az élet nem mindig kiszámíthatatlan és szörnyű, hanem néha kedves, jó és igazságos is tud lenni.

„Drága Hancsim! – kezdte a levelét Baby unokatestvére Zürichből. – Úgy szeretnék gratulálni neked, de csak olyan közhelyek jutnak az eszembe, mint hogy igen-igen sok boldogságot kívánok, és ezek nem alkalmasak

rá, hogy kifejezzék, amit érek. Azt kívánom, hogy mostantól az élet neked és Aladárnak csak szépséget, melegséget, örömet és kölcsönös megértést kínáljon. Most jövök csak rá, amikor leírtam ezeket a szavakat, hogy pontosan ugyanazt kívánom neked teljes szívemből, amit nekem is nyújtott az élet.” Anyám legkedvesebb unokatestvére, Mopi, aki rendszeres és igen szorgalmas levelező volt, Bázelen élt. Hanna valószínűleg megírhatta neki, hogy „vegyes érzelmekkel” tekint a jövő elé, mert nagyon aggódik, hogyan boldogul majd a feleség és a követfeleség szerepében. Mopi megnyugtatta: „Biztos vagyok benne, hogy amint egyszer odaát vagy, Aladár átsegít majd minden nehézségen... Tudod, mennyire utálok mindenféle érzelmes ömlengést, és most rettentő dühös vagyok magamra, amiért képtelen vagyok kifejezni, mennyire örülök ennek a jó hírnek, és hogy milyen rettenetesen fogsz hiányozni!”

Hanna nagynénje, Edith, ideges, tüskés, fejfájós teremtmény volt, de Hanna különleges, védett helyet foglalt el a szívében. „Drága Hancsikám, mit nem adnék érte, ha most jól megölelgethetnék és összecsókolhatnánk, ha tudnád, mennyire tele van a szívem szeretettel, és teljes szívemből imádkozom érte, hogy nagyon-nagyon boldog légy! Az elmúlt évek rengeteg aggodalma és szenvedése megérlelt és teljes emberré tett, de ami még ennél is több, ezeket a szenvedéseket úgy viselted, hogy kedves mosolyod napsütése bevilágította a mi gyakran kétségbeesett lelkünket.”

A nagyszüleim is írtak apámnak. „Nagy kő esett le a szívünkről, amikor megtudtuk, hogy kiszabadultál” – írta Móric nagyapám. Aztán gratulált apámnak az új állásához és ahhoz, hogy ilyen jelentős előrelépést tett a pályáján, és megnyugtatta, hogy „ez olyan komoly feladat, amely éppen megfelel neked és a te képességeidnek”.

Aztán így folytatta:

Mire megkapod ezt a levelet, már tudni fogjuk, hol és mikor találkoztok Hannával. Vigasztaló számomra a tudat, hogy legalább a te régi kívánságod – amely egyszersmind az én régi reményem is – most teljesedni fog, jóllehet annyi mindenről le kellett mondanom. Úgy képzeltem, mindez másként fog végbemenni. De az elmúlt év megtanított rá, hogy különbséget tegyek a lényeges és lényegtelen között. Mennyi sok dolog van az életben, amit valaha fontosnak hittünk, de kiderült róluk, hogy lényegtelenek! Tudnod kell, hogy az úton, amelyen most elindulsz, legmelegebb jókívánságaink kísérnek! [...] Az eszményi házasság az, amelyben az egyik

*fél a másik fél boldogságában találja meg a maga boldogságát. Erősen bí-
zom benne, hogy a ti házasságotok mindvégig olyan ideális lesz, amilyen-
nek most kezdetben indul. Bizonyára el tudod képzelni, milyen fájdalmas
számunkra, hogy nem ölelhetünk meg az esküvőtök előtt. Hogy frigyete-
ket nem a mi kedves Iregünkön, a családi kápolnában áldja meg a pap! Ezeket
a vágyakat ma már a múlt színes filmkockái közé utaljuk, de már nem
reméljük többé, hogy valaha visszatérhetünk ebbe a múltba... Áldjon meg
az ég, drága Aladárom! Isten óvjon! Abban a reményben, hogy a nem túl
távoli jövőben személyesen is találkozunk, ölel öreg barátod, Móci.*

Aztán egy héttel később novemberben, mielőtt Hanna elhagyta volna Portugáliát, Marianne is írt Aladárnak. Az ő leveléből annak az anyának az aggodalma is kitetszik, akinek a lánya életében először készül elhagyni a szülői házat.

Drága Aladár!

*Nem tudom, jelen soraim hol és mikor fogják utolérni – csak azt tudom,
hogy magukkal viszik szeretetemet, bizalmamat, aggodalmas és boldog
gondolataimat. Szavakkal ki sem tudom fejezni, mit érzek most, hogy
rövidesen elválunk egymástól Hannával, és csak a jó ég tudja, milyen
hosszú időre. Nagyon fáj, hogy nem láthatom Magukat együtt, és nem
örülhetünk az örömeiknek, de ez nem is olyan fontos. Az igazán fontos az,
hogy Maguk ketten együtt legyenek, és megtalálják egymásban mindazt,
ami szebbé, vidámabbá és könnyebbé teszi ezt a nehéz életet. Hogy Han-
na mit jelentett számunkra ezekben a nehéz időkben, hogy az ő kedves
és szeretetet sugárzó lényé mennyi erőt adott és milyen boldoggá tette
az életünket, arról most nem is bírok beszélni. Isten adja, hogy Maga is
felfedezze benne mindazt, ami az első szempillantásra talán nem tűnik
fel. Az intelligenciája, a jósága, az ösztönös megérzései más emberekkel
kapcsolatban, az okossága, a kitűnő emberismerete és a szelídsége mind-
mind igen nagy segítséget jelenthetnek majd, és ezekben a nehéz időkben
csakugyan ő lehet a Maga jobbik fele. Nem akarok tanácsokat adni, csak
arra kérem, vigyázzon nagyon rá, és vegye körül azzal a szeretettel, amely
széppé és boldoggá teszi az életet. Isten áldja, drága Aladár, és őszintén
remélem, hogy rövidesen nekünk is alkalmunk lesz részt venni a boldogsá-
gukban. Meleg szeretettel ölelem. Nagyon büszke vagyok az én új fiamra!*

Marianne

Hanna utolsó estorili napjait a csomagolás és a bürokratikus ügyintézés
viszontagságai töltötték ki: minden pillanatban készen kellett állnia az
indulásra, de soha nem tudhatta, igazából mikor kerülhet rá a sor. Végül
december 4-én a kezében volt a Párizsba szóló jegye. 5-én ezt írta a napló-
jába: „Csomagolás, szörnyű hangulatban.” A szorongás, a bizonytalanság,
a családjától való elszakadás gyötrelmei nagyon megviselhettek. Decem-
ber 6-án kellett indulnia. „Reggel indulok. A határnál kis híján lehajítottak
a vonatról. A kilépő vízummal volt valami probléma. Onnantól kezdve
minden simán ment.”

Amikor Hanna végre megérkezett Párizsba, hosszú és részletes levél-
ben számolt be a szüleinek az útról. A határnál a határőrök elvették az
iratait, és nem akarták továbbengedni. Aztán amikor végül mégiscsak úgy
határoztak, hogy továbbmehet, nem volt elég hely a kocsiban a csomagja-
inak. Aztán meg kellett osztania a kupéját egy csomó nyughatatlan, kiabá-
ló, nyafogó gyerekkel. De azért mindenki hihetetlenül kedves volt hozzá,
ismerte el, talán mert látszott rajta, milyen nyomorúságosan érzi magát. És
ami a legfontosabb: megtette a Budapestre, majd onnét Amerikába vezető
út első szakaszát. De mindez nem volt olyan fontos. Az igazán fontos az
volt, hogy egyre távolabb és távolabb került tőlük, és ez az egyszerű tény
hatalmas fájdalmat okozott neki.

*Meg kell köszönjem nektek azt a huszonkilenc gyönyörű évet, amelyet
kizárólag ti, drága Mami és Papi, tettetek olyan csodálatossá. És bármit
hozzon is a jövő, tisztában vagyok vele, hogy az életem gondtalan és prob-
lémátlan szakasza véget ért. Remélem, és Isten adja, hogy boldogan élek
majd Aladárral. (És remélem, hogy ő is boldog lesz majd velem.) De soha
semmi nem fogja tudni pótolni azt a közelséget, amelyben mi éltünk egy-
mással, és azt a boldogságot, hogy éppen a ti gyerekeknek születtem.
Azért imádkozom, hogy találjunk valamilyen megoldást, és rövidesen újra
találkozhassunk. És ha ti nem tudtok Amerikába jönni, akkor én ottha-
gyom Aladárt, összespórolom a pénzt, és meglátogatlak benneteket, akár-
hol vagytok is. Még egy dolgot szeretnék kérni tőletek. Kérlek, vigyázzatok
magatokra! Ne felejtsetek el bevenni a gyógyszereiteket – tudjátok, hogy
muszáj! Az nem elég, ha a fiókban tartjátok őket! A jó és hatalmas Isten
áldjon meg mindnyájatokat, nagyon-nagyon sok forró csók, borzasztóan
hiányoztok! Hancsitok.*

Hanna majdnem egy hetet töltött Párizsban, mielőtt továbbindulhatott volna Budapestre. A párizsi, lisszaboni és budapesti amerikai követség egyaránt azon buzgólkodott, hogy valamilyen utazási lehetőséget találjon a számára. Decemberben egyszerűen lehetetlenség volt helyet kapni egy Párizsból Bécsbe induló repülőre. Újabb papirosra volt szüksége, ezúttal egy hivatalos amerikai dokumentumra, amely kissé felgyorsíthatta a dolgokat. Meg is érkezett a párizsi amerikai követségről, „Során kívül elbírálható engedélykérés nem-katonai jellegű, külföldi útvonalon történő légi utazásra... vagy szárazföldi utazásra ellenőrzött U. S. Misszió keretében.” Miután beírta a nevét, az útlevélszámát és a születési bizonyítványának adatait, a formanyomtatvány következő rubrikájába, válaszként arra a kérdésre, miért sürgős az útja, ezt írta: „Miss Kornfeldnek az Egyesült Államok magyar követének megbízásából kell sürgősen Budapestre utaznia.”

Ez elég hatásosnak bizonyult.

Szerencsére a családnak sok régi barátja élt Párizsban, akik szívesen töltötték az idejüket Hannával, így a hét gyorsan eltelt. December 14-én sikerült helyet kapnia egy gépen, amely hat óra alatt repült Párizsból Bécsbe. A bécsi repülőtéren egy amerikai kapitány várta, akivel, mint később szégyenlősen bevallotta, életében utoljára még flörtölt egy kicsit. A tiszti klubban evett, és egy amerikai katonai hotelben szállt meg, ahol máris élvezhetett néhányat rövidesen elnyerendő diplomáciai státusának előnyeik közül. De amit maga körül látott, az mélyen megrázta, és kötelességtudóan be is számolt róla: „Bécs borzalmasan fest, mindenütt romok, az emberek soványak, az összes boltok zárva. Nincs ennivaló. Borzalmas körülmények.” Estorilból lánya után sóvárgó nagyanyám újabb levelet írt Hannának:

Drága, drága szívecském, gondolatban olyan közel vagy hozzám, és én is mindig veled vagyok, de sajnos itt az ember egyáltalán nem kap híreket, és én semmit nem tudok rólad azóta, hogy megjött az a távirat, amelyikben megírtad, hogy tovább repültél Bécsből... Milyen volt az esküvőd? Mikor indultok Amerikába? Annyi kérdés, amire nem tudom a választ... De azt tudod, hogy azok a láthatatlan szálak, amelyek összekötnék minket, és amelyek időn és téren keresztül a szívemhez fűznek, soha nem fognak meglazulni, és hogy a távolság csak még erősebbé teszi utánad sóvárgó nagy szeretetemet. Bárcsak ott lehettem volna melletted, hogy elmondhasam Aladárnak, milyen nagy kincsre tesz szert benned, és hogy nagyobb jelét nem is adhatnánk a szeretetünknek és bizalmunknak, mint azt, hogy

elengedtünk téged ebbe a szomorú és bizonytalan világba, amelyben csak az ő személye és szeretete jelent biztos kikötőt! Adja Isten, hogy ő is egyre tisztábban lássa, mit nyer benned, és hogy megtaláljátok egymásban mindazt, ami benned megvan. A szeretet, a bizalom és a megértés olyan erőt jelentenek, amely elviselhetőbbé teszi az életet... Nem akarom, hogy Poppa megtudja, milyen nagyon, milyen fájdalmasan hiányzol nekem...

December 18-án Hanna végre felszállhatott egy Budapestre induló repülőre. A gépen az útítársai között volt néhány magyar háborús bűnös is. Aladár és Lilly kimentek eléje a repülőtérré. Apám ezt írta: „Nem láttam huszonegy hónapon keresztül, [1944] március 19. és [1945] április 14. között magára hagytam, és ő mégis igent mondott a levelemre, és beleegyezett, hogy hazajön, mielőtt el kell indulnom Washingtonba. 1944 és 1945 tragikus eseményei eléggé megtörték, úgyhogy ezeket a dolgokat még a viszontlátásunk öröme sem feledtethette velem, sem a Magasságosnak az a különleges kegye, amely ebben a viszontlátásban megnyilvánult!”

Hanna és Aladár végül mégiscsak összekerültek.

HANNA ZWACK JÁNOS CSALÁDJÁNÁL szállt meg, és az esküvőt megelőző napok baráti látogatásokkal, hivatalos ebédekkel és vacsorákkal teltek, és azzal, hogy Hanna megpróbálta lecsillapítani Aladár megviselt idegeit, amelyeket a közeledő esküvő alaposan fölzaklatott.

„Élénken emlékszem, milyen rémült voltam néhány nappal az esküvő előtt – írta Aladár azon ritka alkalmak egyikében, amikor a saját érzelmeiről is hajlandó volt beszélni. – Amikor több mint öt évvel ezelőtt megismertem Hannát, megrögzött agglegénynek tekintettem magam, mert úgy gondoltam, csak így őrizhetem meg a függetlenségemet, amihez erősen ragaszkodtam. Bármilyen szilárd is volt a kettőnk érzelmi kapcsolata, nem voltam biztos benne, hogy képes vagyok megfelelni a házassággal járó kötelezettségeknek, márpedig ezt rendkívül fontosnak tekintettem.”

Hanna is leltárt készített múltja maradványairól. Elment a Lendvay utcába és az Andrássy útra, és látta romjaiban mindazt, ami korábban az életét jelentette. Megrázó történeteket hallott az ostromról a család régi barátaitól, akik most jöttek elő a bujkálásból. December 22-én a magyar közellátási miniszter bejelentette, hogy úgy tűnik, elkerülhetetlen egy az egész országot sújtó éhínség, és hogy a halálozások aránya szinte

felfoghatatlan mértékben, 50%-al haladja meg a születéseket! Aladárnak igaza volt: Hannának látnia kellett a szülőföldjét, különben el sem tudta volna képzelni, milyen körülmények között élnek itt az emberek.

Hanna levelet kapott Iregről Teta Lieseltől, a régi dadájától. Liesel bújtatta az öccsét, Tamást március 19-e után. Liesel pár évvel korábban hozzáment az iregi főkertészhez, és most a fülébe jutott a hír, hogy Hanna is férjhez menni készül. Gratulált neki, és nagyon kérte, látogasson el legalább még egyetlenegyszer Iregre, „mielőtt elutaznál abba az idegen országba, ahol most egy ideig élni fogsz”. Bár tudta, hogy Hanna valószínűleg nem tud lemenni Iregre, ha mégis megtenné, írta, „az lenne életem egyik legboldogabb karácsonya”. Liesel beszámolt róla, hogy „az elmúlt években idegenekkel töltöttük a karácsonyt, mert az oroszok elfoglalták a kastélyt, és kórházzá alakították. El nem tudod képzelni, hogy mit találunk itt, amikor visszajöttünk. Teljesen kifosztották a házat, a bútorokat összetörték... Drága Hancsim, hadd kívánjak neked még egyszer sok boldogságot! Sok szeretettel csókol: a te Tetád!”

December 23-án hideg, baljós eső hullott Budapestre. A város komorabb arcát mutatta, mint bármikor korábban, a hidak még mindig hiányoztak, ahol valaha házak álltak, most földdel kevert beton- és üvegtörmelék kupacai heverték. De a törmelék között itt is, ott is a reménység üde, zöld hajtásai dugták ki a fejüket. Új élet kezdődött, és nemcsak annak az ötvenvalahány embernek, akik összegyűltek az esküvőre, hanem talán egész Magyarországnak is, amely most végre megkapta a lehetőséget, hogy olyan demokratikus, polgári társadalom legyen belőle, amilyenről a legjobb polgárai mindig is álmodtak. Az emberek bíztak benne, hogy valami jó fog kinőni abból a rettenetes tragédiából, amelyet mindnyájan elszenvedtek. Bécs passzív nyomorúságával összehasonlítva Budapest csak úgy pezsgett az élettől. A csúf idő ellenére minden utcasarkon nagyban folyt a kereskedelem valamiféle kezdetleges formája: volt, aki ennivalót árult, mások cigarettát, megint mások pár szem cukorkát, lámpaernyőt vagy ruhaneműt...

Előző nap, a polgári esküvőn Kővágó József, Budapest újdonsült polgármestere volt az anyakönyvvezető. A polgári szertartásról még a magyar rádió is beszámolt, és Portugáliában nagyanyámhoz berohant a sógornője, Erzs, hogy közölje: hallotta a hírekben, hogy megvolt Hanna esküvője. Az egyházi szertartást egy Mária utcai kápolnában tartották.

Aladárék barátnője, Máriássy Judit is ott volt az esküvőn. Amikor hetekkel korábban találkozott Aladárral, megkérte rá, hogy a húgát,

Katalint vigye magával Amerikába. Aladár emlékezett rá, milyen hősiiesen viselkedett Katalin a Szálasi-rezsim alatt, amikor megtagadta, hogy a külügyminisztérium munkatársaként fölesküdjék a nyilas kormányra, és igent mondott. Ennél nagyobb ajándékot nem is adhatott volna újdonsült feleségének: anyámnak rövidesen Katalin lett a legjobb barátnője, és az is maradt a következő negyven évben, egészen 1985-ig, a haláláig.

Lilly magára vállalta az esküvő megszervezésének feladatát, ő hívta meg a vendégeket, és ő is üdvözölte őket, amikor megérkeztek. A vendégek közül sokan most látták először viszont egymást az ostrom óta, azaz csak most tudták meg egymásról, hogy életben vannak. A hideg kis kápolnát boldog és döbönt suttagás töltötte meg, a szemekben örömkönnyekek csillogtak. Megérkezett Judit férje is, Almásy Pál tábornok, akit a nácik bebörtönöztek, és szabadulása óta most először viselte a tábornoki egyenruháját. Néhány vendég, aki nem ismerte személyesen Almásyt, megrémült – azt hitték, egy orosz katonatiszttel van dolguk, mert a két hadsereg egyenruhája nagyon hasonlított egymásra. Aztán megérkezett Lilly és Musi kíséretében Sarolta és idősebb Aladár is, akik kissé bizonytalanul álltak a lábukon.

Aztán megjelentek a szüleim, és kart karba öltve megindultak az oltár felé. Mire mindenki elsírta magát.

Anyám szálegyenes tartással lépkedett: fekete ruhát viselt, smaragd-zöld övvel, a fülében smaragd fülbevaló, amelyet Zwack Verától kért kölcsön. Anyám végigpillantott a gyülekezeten, és kis híján sírva fakadt, mert eszébe jutott, hogy a szülei nincsenek ott. De aztán gyorsan összeszedte magát. Mindenki, aki csak jelen volt, világosan érezte, hogy ez a házasság valóságos csoda.

A szertartás után – a pap a szeretet ajándékáról beszélt, és azokról a hatalmas akadályokról, amelyeket ennek az új házaspárnak le kellett küzdenie – Lilly rövid, de roppant zsúfolt fogadást szervezett. Mindenkinek volt valami mondanivalója, egyesek gratuláltak, mások valami kis szívességet kértek az Egyesült Államokból, ismét mások bölcsességekkel vagy tanácsokkal látták el az ifjú párt a bizonytalan jövőre nézve. Lilly bemutatta Hannának Juditot, mert korábban még soha nem találkoztak. „A húgom is Amerikába készül. Már ott is van a hajón. Kérlek, vigyázzatok rá!” – mondta Judit Hannának.

Hannát meghatotta ez a kérés, és igent mondott, hiszen ő is sokszor tapasztalta, mennyire tudnak aggódni a nővérek egymásért. Akkor még nem

tudhatta, milyen könnyű lesz megtartani ezt az ígéretet, hogy mennyire megszereti majd Katalint, hogy milyen közel kerülnek egymáshoz.

A karácsonyt Aladár családjával töltötték, mély meghatottságban. Miközben Aladár és Hanna az esküvőjüket ünnepelték és igen szerény ajándékokat váltottak egymással, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió külügyminiszterei megállapodtak benne, hogy 1946 nyarán békekonferenciát tartanak Párizsban, huszonegy ország részvételével. A család a rádió köré gyűlt, és meghallgatták, ahogy XII. Piusz pápa karácsonyi üzenetében arra kéri a világot, hogy vessenek véget a totalitarizmusnak, és vessék meg „egy olyan valódi és tartós béke alapjait, amely a legalapvetőbb erkölcsi előfeltételekre épül”.

Miközben csomagoltak, apám kétségek között hányódott: nehezen tudta eldönteni, mit vigyenek magukkal Washingtonba. Mindössze átmeneti megbízásról lenne szó, vagy vigyen magával több holmit, arra számítva, hogy huzamosabb időre fognak ott berendezkedni? A legfájdalmasabb döntés az volt, mit vigyen magával a könyvei közül. Apám szenvedélyes bibliofil volt, az évek során tekintélyes, több mint hatezer kötetből álló könyvtárat gyűjtött össze, és némelyik kötet igen régi és értékes volt. Mivel nem akarta lecsupaszítani a szülei lakását, ott hagyta a könyveit, a metszeteit, a szőnyegeket és a porcelánt.

Végül négy bőrönddel indultak útnak. Hanna és Aladár december 29-én hagyták el Budapestet. A 30-át Bécsben töltötték, ahonnan másnap, nagyon rossz időben repültek Frankfurtba – a romokban heverő város döbbenetes látványt nyújtott. A szilveszter estét a repülőtéren kuporogva töltötték.

1945-ös naplójának utolsó oldalára Hanna mindössze egyetlen mondatot írt: „Bárcsak minden és mindenki olyan boldog lenne, mint én vagyok, és amilyen ez az egész volt.”

1946

Magyarországot Washingtonban először Szegedy-Maszák képviselte, aki a régi rendszerben is a külügyminisztériumban dolgozott. Mint náciellenes liberálist a Gestapo letartóztatta, és Dachauban deportálta, ahol az amerikaiak szabadították fel... Köztisztviselőként álló diplomata volt, aki mindenütt rokonszenvet keltett az ország iránt, amelyet képviselt, bár ez a rokonszenv kevés gyakorlati következménnyel járt.

– KENÉZ PÉTER: *Magyarország a náciaktól a szovjetekig*

MME SZEGEDY-MASZÁK, EGY TIPIKUS SPORTLADY

*A fiatal diplomatafeleség izgalmas,
új világnak látja Washington*

A diplomata-társadalom legújabb, legfiatalabb, legcsinosabb, „legmeny-asszonyosabb” tagja Mme Szegedy-Maszák, a washingtoni magyar követ felesége. Mr. Szegedy-Maszák az első magyar követ az Egyesült Államokban a háború kitörése óta.

Mindössze három hete házasok, és Mme Szegedy-Maszák csak két hete érkezett Washingtonba. Amióta elhagyta Budapestet, hogy az Egyesült Államokba repüljön, egy egész új világ tárult ki előtte. Ez a világ ebben a pillanatban még hihetetlenül csodálatosnak tűnik, összehasonlítva szülőföldjének furcsa és szomorú állapotával.

Magyarországon a gyerekek rosszul tápláltak, nincs elegendő ennivaló, az ország gyönyörű fővárosa romokban hever. És bármerre néz az ember, szinte sehol sem lát boldog arcokat. Mme Szegedy-Maszák azonban úgy véli, az egykor gazdag, elkényeztetett és gyönyörű magyar nők szívében igenis erősen él a remény.

Elképzelhetetlenül megszenvedték mindannyian a háborút, és most valósággal megszállott lelkesedéssel fogtak hozzá az újjáépítés feladatához.

Az új követ és ifjú felesége olyan csöndesen surrantak be az Egyesült Államokba, hogy az emberek többsége észre sem vette az érkezésüket. Egyelőre a Carltonban bérelnék lakosztályt, és most éppen – igen, eltalálták! – házat keresnek maguknak. Ez a nehéz feladat Madame idejének jóformán minden pillanatát lefoglalja, amióta Washingtonba érkezett!

Eddig még nem találtak megfelelőt, de egy filozofikus vállrándítás kíséretében Madame mindössze ennyivel kommentálta a dolgot: „Ez egészen jelentéktelen probléma – hogy hol fogunk lakni –, összehasonlítva a valódi gondokkal, amelyekből mindnyájunknak kijutott.”

Magas, szálegyenes alkatával, dús, sötét, hullámos, csaknem vállig érő hajával Mme Szegedy-Maszák úgy fest, mint egy igazi sportlady, mint ahogy csakugyan az is. Nádszálkarcsú alakján egy dekányi fölösleg sincsen, egészségesen napbarnította bőre csak úgy ragyog, nyílt tekintetű, mogyoróbarna szeme szikrázik az életkedvtől.

A háború előtt minden évben eltöltött néhány hónapot szülei vidéki birtokán,

alig száz mérföldnyire Budapesttől. Ott naponta lovagolt, vadászott, és rengeteg teniszezett. Amikor a németek lerohanták Magyarországot, Portugáliába menekült, de a háború után visszatért a szülőföldjére, mert szeretett volna segíteni az otthoniakon.

Időközben Hanna Kornfeld (ez Mme Szegedy-Maszák lánykori neve) megismerkedett a fiatal diplomatával, akihez később hozzáment feleségül. Amikor megismerték egymást, Mr. Szegedy-Maszák a külügyminisztériumban dolgozott, előtte pedig a berlini követségen. Budapesten a náci

elfogták, és hónapokat töltött egy dakari [sic!] koncentrációs táborban, további hónapokat pedig egy budapesti börtönben. Röviddel az amerikaiak érkezése előtt engedték szabadon.

A diplomáciai testület legifjabb hölgytagja nagyszerű kiejtéssel beszél angolul, amit, mint megtudtuk tőle, annak köszönhet, hogy még otthon Magyarországon több nevelőnője is született angol volt.

Mme Szegedy-Maszák remekül bridzsezik és nagyon szeret táncolni: Washingtonban bizonyára meleg fogadtatásban lesz majd része.

35. FEJEZET

Kényszerleszállás

Csak bámultam. Az anyám fényképe egy újságban? Az én anyámé? Ezt a cikket más hasonló újságkivágásokkal együtt egy borítékban őrizte Marianne nagyanyám, és akárcsak anyám, az ő lánya, szintén egy börtönkában, mert ő is abban őrizte értékes és fontos dokumentumait a Patterson utcai ház egyik szekrényébe rejtve.

Égész sereg megsárgult újságkivágás rejtőzött a borítékban: a szüleim, amint éppen megérkeznek az Egyesült Államokba, és a La Guardián integetnek. Apám, amint átveszi a város kulcsait a New Jersey állambeli Trenton polgármesterétől. Egy kép, amelyen mindketten a híres karmester, Ormándy Jenő társaságában mosolyognak. Egy társasági hír a csodálatos fogadról, amelyet az ő tiszteletére adtak, és amely „a tavaszi évad legjelentősebb társasági eseménye” volt. Egy politikai karikatúra, amelyen apám – hatalmas, kiugró áll és hollófekete haj – szájában a fényűzést jelképező szivarral, amerikai dollárokkal tömött zsákoknak támaszkodik, a háttérben a Capitoliummal, és egy hasonlóképpen vészjósló külsejű Uncle Sammel ráz kezét, miközben a kép sarkában csont és bőr magyarok láthatóak.

De ez egy későbbi kép.

Amikor Portugáliába levél érkezett, benne egy-egy ilyen újságkivágás, „valóságos nemzeti ünnep tört ki” – írta Puppá nagynéném anyámnak. „Mindenki sorba áll, Ali bácsival az élen, hogy híreket halljon rólad. Anyám az ő szokott kedvességével nyújtja át nekünk a cikkeket: »Ha szépen kértek, esetleg odaadom őket...« Egy kicsit féltékeny is vagyok, amiért téged valósággal köztulajdonnak tekintenek: ugyanakkor örülök is, hogy ilyen népszerű vagy.” Marianne olyan büszke volt a lánya és újdonsült

veje amerikai sikereire, hogy ez kis híján kárpótolta őt anyám fájdalmas hiányaért.

Több mint húsz évvel azután, hogy nagyanyám ezeket a képeket először kezdte mutogatni nagy élvezettel a lelkes közönségnek, én még gyerek lehettem, legfeljebb tízéves. Emlékszem, a hálósobájában ültünk, ő elővette a szekrényből azt a bizonyos bőrtáskát, és letette az ágyra, miközben a felmenőinek arcképei néztek minket a falról. A szobát megtöltötte a nyári délután melege és fénye. Klasszikus zene szólt a rádióból. Nagyanyám sorra kisimította az újságkivágásokat, és figyelmeztetett, hogy vigyázzak, mert a régi papír könnyen szakad. El sem tudtam hinni, hogy az a cikk csakugyan az én már nem fiatal, nem valami csinos és csöppet sem „menyasszonyos” anyámról szól.

Ismét bekukucskálhattam egy pillanatra a Patterson utcai ház függönye mögé.

JANUÁR 5-ÉN, EGY SZOMBATI NAPON, hajnali fél négykor hagyták el Párizst, és a csillagfényes éjszaka eleinte varázslatossá és romantikussá tette az indulásukat. De a tizenkét órás repülőút alatt, míg elértek Bermudába, minden addig visszafojtott kétely, büntudat és gyötrelmes aggodalom rászakadt Hannára. Tovább rontotta a helyzetet, hogy a repülőn bemutatnak nekik egy kisfilmet, ezzel a címmel: *Mit kell tennünk kényszerleszállás esetén?* Mint később a szüleinek írta: „Pontosan tudom, hogy mit kellene tennem adott esetben, de azt biztosan nem, amit a filmen tanácsoltak.”

Az Atlanti-óceán fölött repültek, amikor a teljes egy hónapja tartó feszültség – a szüleiktől való elválásé, a sok változásé, az utazásé – teljes erővel rátört. Ránézett újdonsült férjére, aki ott szundikált mellette a szomszédos ülésen, és a szívébe belehasított a nyugtalanság. „Elátkoztam a repülőn – írta később az édesanyjának –, elátkoztam Amerikát, és egyáltalán nem értettem, voltaképpen mit keresek én itt. Annyira össze voltam zavarodva...” Amikor másnap megérkeztek Bermudára, egy hadnagy várta őket egy pompás Packardban, és megmutatta nekik a környéket, aztán elszállította őket egy katonai bázisra, hogy kipihenjék magukat.

Mindössze egy rövid szundikálásra maradt idejük, mert rövidesen föl kellett szállniuk a következő, New Yorkba tartó repülőre. Öt órával később, amikor megérkeztek New Yorkba, át kellett esniük az útlevel- és

vámvizsgálaton. Miközben kitöltötte a formanyomtatványt, apám keze egy pillanatra megállt a levegőben, amikor megpillantotta az érkező „fajára” vonatkozó kérdést. Ezt a kérdést mindketten igen furcsának találták, tekintettel a nemrégiben befejeződött háborúra és arra, hogy az újságok teli voltak a nürnbergi perről szóló beszámolókkal. A per néhány hete kezdődött el, és már a kezdetén bemutatott bizonyítékok alapján is nyilvánvaló volt, hogy 4 millió zsidó halt meg a koncentrációs táborokban, és további 2 millió valamilyen más módon. Aladár ingerülten azt írta a megfelelő rovatba: „magyar”.

Amikor átestek a vámvizsgálaton, és elindultak, hogy felszálljanak a következő, Washingtonba induló gépre, újságírók és fényképészek hada rohanta meg őket, akik alig várták, hogy riportot készíthessenek a frissen érkezett új magyar követtel és feleségével. Aladár és Hanna mást se szerettek volna, csak enni valamit, de azért természetesen mosolyogtak és integettek. „Csak tudnám”, írta Hanna a szüleinek, hol fog megjelenni „az az idióta fénykép, amelyiken úgy tartom a karom, mintha éppen Heil Hitler!-rel köszöntenék valakit, mert attól félek, meg fog jelenni valahol”. Nem kellett sokáig várnia, hogy választ kapjon a kérdésére: a *The Washington Post*-ban jelent meg, a január 9-i számban, a negyedik oldalon.

A helyzetnek megvolt a maga csípős ironiája: miután évekig arra vártak, hogy úgy éljenek, mint más „normális” fiatal párok, titkolózás, konspiráció és faji törvények nélkül, most mint fiatal házasoknak a túlságosan sok nyilvánossággal, az újságírók és a fényképészek kíváncsiságával kellett megküzdeniük. Már otthon, Budapesten is zavarba hozta anyámat a túl sok figyelem: itt, Washingtonban, néhány hetes házasként egy számára ismeretlen kontinensen valósággal megsemmisült a rá irányuló kamerák kereszttüzében.

1946. január 7-én, egy hétfői napon, kora este végre megérkeztek Washingtonba. Stanley Woodward, a Fehér Ház protokollfőnöke fogadta őket, Walworth Balbournak, a délkelet-európai osztály helyettes vezetőjének társaságában. Ahogy a külügyminisztérium hivatali autójában áthajtottak a városon a Carlton Hotel felé igyekezve, az előkelő megjelenésű és kitűnő modorú Woodward megkérdezte, kellemesen utaztak-e, gratulált a házasságukhoz, és felhívta a figyelmüket néhány érdekes látnivalóra. Hanna és Aladár a hátsó ülésen ültek, kinéztek az ablakon, és csodálkozva látták a rengeteg parkot, fát és a szerény, kétemeletes házak hosszú sorát,

amelyek mindegyikéhez jókora darab gyeptartozott. Ez lenne a szabad világ fővárosa?

Bár láttak néhány impozáns kormányépületet is, Washington összességében inkább kisváros benyomását keltette más, európai nagyvárosokkal összehasonlítva. Természetesen tudták, hogy a háború nem érintette az Egyesült Államokat, és mégis, a sértetlen régi épületek, a kellemes parkok és terek látványa meglepettette őket: olyan volt, mintha a pusztaság tagadná azt a másikat, amelyet mindketten olyan jól ismeretek. Furcsa, de ahogy ott ültek az autóban, mindkettőjüket elfogta valami nosztalgia a romos városok látványa után, és ez az érzés még hónapokig nem múlt el. Bármilyen különös is, Washingtonban Aladár végül még Dachau után is nosztalgiát érzett.

Amikor megérkeztek a Carltonba, Washington egyik legjobb szállodájába, Woodward és Balbour odakísérték őket a recepciós pulthoz, hogy meggyőződjenek róla, minden rendben van. Aztán elbúcsúztak, kezét ráztak velük, és megígérték, hogy rövidesen újra jelentkeznek. Végül a kimerült házaspár beszállt a liftbe, hogy felmenjen a szobájába. A portás tolt utánuk a bőröndjeiket, amelyek most sokkal megviseltebbeknek látszottak, mint amikor Budapesten becsomagolták őket. A portás kinyitotta előttük az ajtót, behúzták a függönyt, és zsebre vágta a borraalót, amit Aladár a kezébe nyomott.

Hanna Aladár nézett, aki éppen néhány ruhadarabjuktól akasztotta be a szekrénybe, aztán körülpillantott a furcsa amerikai szállodai szobában, majd vetett egy pillantást a nevetséges fürdőszobára. Olyan fáradt, lehangolt és összetört volt, hogy leroskadt egy székbe, és sírva fakadt.

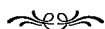
Mert hát képzeljük csak el: alig egy hónapja, hogy eljött Portugáliából, és azóta teljesen új és szokatlan identitásra, jobban mondva identitások egész sorára tett szert: férjes asszony lett, diplomatafeleség, átmenetileg amerikai bevándorló: még a neve is megváltozott, az útleveleiben már mint Hanna Szegedy-Maszák szerepelt. Hogy lehetséges ez? És voltaképpen mit is keres itt? Semmi kétség, borzalmas hibát követett el. Ez volt az a kényszerleszállás, amitől annyira rettegett, és bár korábban nagy önbizalommal kijelentette, hogy pontosan tudja, mit kellene tennie adott esetben, ez szemlátomást elhamarkodott kijelentés volt.

Hogy is tudhatta volna, amikor nem volt vele a családja, az ő igazi családja, hogy megmondja, mit kell tennie. És most, hogy megtett mindent, amit vártak tőle, most, hogy annyi emberpróbáló helyzetben olyan

remekül viselkedett, hogy a szülei büszkék lehettek rá, most, amikor tanúbizonyságot tett kitűnő neveltetéséről és átlagon felüli képességeiről, úgy érezte, itt az ideje, hogy „hazatérjen”. Az utolsó két év pusztításai és számkivettsége után ez az „otthon” azt a helyet jelentette, ahol a szülei vannak, bárhol legyenek is, de egészen biztosan nem Washington.

Hát hogyan nézett volna!

Akár haza is mennék

A család Portugáliában maradt része számára Hanna távozása jelentette az elsőt az elválások hosszú sorában. Tizennyolc hónapon keresztül a lehető legszorosabb közelségben éltek. A túsók, akiknek Bécsben kellett maradniuk – Weiss Alfonz, Mauthner Hansi, Kornfeld György, a felesége és a hároméves kisfiuk – végre ők is szabadok voltak! Alfonz Portugáliába sietett, hogy újra a családjával lehessen – ami vegyes érzelmeket váltott ki a feleségéből, de a két fia és két lánya felhőtlenül örült neki. Mauthner Hansi morfinista lett, és Bécs és Budapest között ingázott, de úgy tervezte, hogy visszatelepül Magyarországra. Kornfeld György és Elsie kis időre Innsbruckban maradtak a kisfiukkal, Pistikével, de úgy tervezték, hogy rövidesen továbbmennek Zürichbe. Weiss Edithnek valahogy sikerült svájci vízumot szereznie, és most Zürichben élt. Mopi még mindig Bázelen volt, Baby, a férje, a két gyermekük és Mauthner István pedig szintén Zürichben.

Kevéssel karácsony előtt Hanna öccse, Tamás és az unokatestvére, Martha megkapták az amerikai vízumot, és útnak indultak az Egyesült Államokba. Gábor Magda jó barátságban volt a Pan Am lisszaboni irodájának vezetőjével, és segített nekik helyet szerezni egy New York-i járatra, holott másoknak hónapokig kellett várniuk egy repülőjegyre. Így ők ketten már Aladár és Hanna előtt megérkeztek az USA-ba. Tamásból Thomas lett. Ráadásul, hogy semlegesítse a nevét, ahogy ő fejezte ki magát, és hogy utaljon az általa jogosan használt bárói címre, a szerényen öntudatos „de” szócskát iktatta a kereszt- és a vezetéknévé közé. Ezzel iskolát teremtett, és példáját sokan követték a családból.

Ezzel együtt a család magja – Weiss Manfréd hat gyermekéből öten, a házastársaik és a gyermekeik nagy része – együtt maradt. Egymást

bosszantva és támogatva, társaséletet és szellemi kereteket biztosítva egymás számára, sikerült megőrizniük a lényegét annak a világnak, amelyet el kellett hagyniuk, amikor elmenekültek Budapestről – a közelséget, a szolidaritást –, de a hatalom és befolyás két szilárd márványoszlopa kidőlt. A helyüket, a különböző családtagokban különböző mértékben, elfoglalta a megmenekülésükért érzett hála, a túlélőket gyöttrő bűntudat és a rettentő aggodalom a bizonytalan jövő miatt.

A Budapestről lassan szivárgó hírek újraélesztették azt a sokáig elfojtott nyugalanságot, amely az összes generáción átívelt. A fiatalabb unokatestvérek terveket szőttek, vízumokért folyamodtak, és úgy képzelték el a jövőjüket, hogy maguk mögött hagyják biztonságot jelentő, kiváltságos helyzetüket, bár soha nem szándékoztak egészen elvágni azokat a szálakat, amelyek a meghatározó jelentőségű idősebb generációhoz fűzték őket. Bár mindnyájan azt remélték, visszatérhetnek Magyarországra, egyértelműen Amerika volt a második legjobb választási lehetőség, jöllehet Svájc is erősen vonzotta őket.

A fülükbe jutott, hogy Magyarországon akadnak emberek, nem is kevesen, akik hajlandóak száz dollárt is fizetni egy amerikai vízumkérő lapért – azért a formanyomtatványért, amihez az amerikai külügyminisztériumban ingyen hozzá lehetett jutni –, ami sokat elárult egyrészt egyes magyarok vállalkozó szelleméről, másrészt arról, milyen kétségbeesetten igyekeztek sokan emigrálni az országból. Ezek a magyarok tévesen azt képzelték, a formanyomtatvány segítségével megspórolhatják maguknak a hosszú sorban állást az Egyesült Államok nagykövetségén, ahol egész tömegek várakoztak amerikai vízumra. De Tamásnak és Marthának végül sikerült. Azok, akik Portugáliában maradtak, mindenféle papírokat töltöttek ki, eljárak a lisszaboni amerikai követségre, és azon töprengtek, vajon az Egyesült Államokban vagy Svájcban tudnák-e kényelmesebben újrakezdeni az életüket.

A portugáliai magyar közösség kezdett lassanként szétszóródni. Kora tavasszal a Gábor család végre elindult Amerikába, hogy ott csinálja meg a szerencsáját, és ez olyan jól sikerült nekik, hogy rövidesen a „Gábor” név lett minden magyarokkal kapcsolatos megjegyzés csattanója. Mint azt Marianne megírta Hannának, végül „Gábor papa is elment. Teljesen megسüketült az influenzától, de nagyon bízott benne, hogy amint megérkezik New Yorkba, ott első dolga lesz kimenni a gyémántpiacra, és keresni egy halom pénzt. Az egyik lányuk (Zsa Zsa) vett egy nagy házat New Yorkban,

és ott lesz nekik is egy csodálatos lakosztályuk. Magda megoperáltatta az orrát. Nekem sose tűnt fel, hogy valami baj lenne az orrával, de most az egész család újabb hódításokra készül. Remélem, hogy neked semmi dolgod nem lesz velük, bár az is igaz, hogy amilyen közönségesek, olyan hasznosak tudnak lenni időnként.”

Egyedül Puppá tartotta távol magát a lázas tervezgetéstől. Neki sikerült Portugáliában újra létrehozni nagyjából ugyanazt a helyzetet, amelyben Budapesten élt. Újra egy elfogadhatatlan szerelmi ügybe bonyolódott, ezúttal Luis Alsinával, aki húsz évvel idősebb volt nála, és a spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán harcolt. Igaz, a vízfestményei, amelyek Lisszabon keskeny utcáit és házfalait ábrázolták, amint visszaverődik róluk a portugál napsütés, mintha csak Cézanne Mont Saint-Michelt ábrázoló olajfestményeinek áttetszőbb változatai lettek volna. Viszont rettenetesen féltékeny volt. Ha Puppá sétálni ment vele, és önkéntelenül rámosolygott egy arra haladó járókelőre, Luis dühbe gurult, és órákon át duzzogott.

Puppá ekkor harmincegy éves volt, és különféle vonzalmak között ingadozott. Luis úgy képzelte, Puppá kizárólag az ő számára létezik. De ott volt másfelől Perczel Tamás, a család régi, nem túl jóképű, de hihetetlenül kedves barátja Magyarországról, aki már évek óta bálványozta Puppát, és most, hogy a háború véget ért, szeretne volna feleségül venni. Marianne-nak kedvére való lett volna ez a házasság, mert egyrészt szeretne, másrészt sajnálta Perczelt, aki iránt a saját anyja már-már brutális közömbösséget tanúsított. A család úgy gondolta, ennek a közömbösségnek legalábbis az egyike oka Perczelné hiúsága lehetett: szégyellte a fia nagy, háromszög alakú, kopasz fejét, elálló fülét, szerencsétlenül, ferdén kiálló nyúlfogát (és mindehhez természetesen még egy vastag szemüveg is járult).

Amint összeismerkedtek, Perczel Tamás azonnal beleszeretett Puppába, és borzasztóan szeretne volna feleségül venni. 1946 januárjában levélben megkérte a kezét. Puppá a válaszlevelében gyöngéden, de határozottan visszautasította, bár utána hetekig gyötörte a bűntudat. Nagyon rosszul esett neki a gondolat, hogy ezzel az elutasítással a barátságuk is véget ér, de aztán néhány héttel később megnyugodott, mert kapott egy „nagyon barátságos, nagyon civilizált” levelet Perczeltől, amelyben a férfi biztosította róla, hogy a barátságuk egy életre szól, és csakugyan így is lett. Perczel teljes hátralévő életében csaknem minden adandó alkalommal meglátogatta Puppát Washingtonban, és ilyenkor újra meg újra megkérte a kezét, de minden alkalommal ugyanazt a választ kapta.

Aztán ott volt Zwack János. Cokó 1932 óta szenvedélyesen szeretne Puppát. A háború előtt sikerült ügyesen különválasztania az élete különböző szegmenseit, most azonban úgy határozott, itt az ideje, hogy elváljon Verától, és feleségül vegye Puppát.

A feszültség János és Vera között időközben tovább súlyosbodott: Verát nagyon elkésérítette, hogy az ő családja kimaradt az alkuból és a nagy mekkülésből. A két család Budapesten még nagyon közel állt egymáshoz, és ez, hogy így semmibe vették, Vera egész családjának életét is kockára tette. Így aztán logikusnak tűnt Vera számára, hogy a Puppával való kapcsolat eszkalálódását – valaha megállapodtak benne, hogy nem lesz több egyszerű viszonyról, de most megváltozott a helyzet, és kezdett számára komoly fenyegetést jelenteni – gondolatban összekapcsolja ezekkel a másfajta ügyekkel. Röviddel Hanna és Aladár esküvője után János levelet írt Puppának, amelyben közölte, hogy el akar válni Verától, és Puppát akarja feleségül venni. Marianne így írt erről Hannának:

Ami Puppát illeti, ő még nem döntött. Azt hiszem, örült J. levelének, de az az érzésem, már nem olyan szerelmes belé, mint valaha. De azért azt mondta: »Úgy érzem, akár haza is mennék, ha vele lehetnék!« Ha ez az érzés tényleg olyan erős, és ha ott rendes otthonra talál, azt hiszem, senkinek sincsen joga közbeavatkozni. (Más kérdés, hogy Verát rettentően sajnálom.) Puppá azonnal válaszolt J-nek, azt írta, egyelőre nincs értelme elválnia, elég lesz akkor eldönteniük a dolgot, amikor ő már hazatért. Ennél nem is járhatott volna el lojálisabban. Én csak azt szeretném, ha ez a drága lélek végre boldog lenne, vagy legalábbis nem túlságosan boldogtalan, és ha mindent megtalálna Cokóban, amire szüksége van.

Hanna nem vesztegette az időt, azonnal válaszolt. „Bárcsak Puppá is megtalálna a boldogságát, ahogyan én megtaláltam! Mami, könyörgök, tegyél meg mindent, hogy ez a Cokó-probléma simán megoldódjék! János imádja Puppát, és meg vagyok győződve róla, hogy ez az egyetlen igazán jó megoldás! Vera hihetetlenül nagylelkűen viselkedik, és mindnyájan arra a következtetésre jutottunk, hogy így lesz a legjobb. Verának nyilván rettenetesen fog hiányozni János, de az még rosszabb lenne, ha együtt maradnának, hiszen János kizárólag Puppára gondol, beszélni sem bír másról, csak őrá. Biztos vagyok benne, hogy ő az egyetlen ember, akivel Puppá boldog lehetne.”

Egy dolgot tisztáznunk kell: a családnak nem volt kifogása az ellen, hogy a Zwack házaspár elváljon annak érdekében, hogy János elvehesse Puppát – akinek hosszú éveig viszonya volt az édesanyja első unokatestvérének férjével. Holmi középosztálybeli erkölcsi aggályok nem zavarták őket olyankor, amikor ezek méltányolható emberi érzésekkel kerültek ellentétbe. Azt szerették volna, hogy Puppá boldog legyen. Nem törtek pálcát fölötte. Nem tartottak neki magasröptű erkölcsprédikációkat a házasság szentségéről. De Puppát valami mégis visszatartotta. Januárban azt írta Hannának, hogy „írtam Jánosnak, hogy hazamegyek, de nem a válás kedvéért. Egy táviratban is megírtam neki ugyanezt.”

Részben azért habozott, mert még mindig tartott a viszonya Luisszal, aki szertartásos viselkedésével és macsó hősködésével ügyesen leplezte a sebezhetőségét, de Puppá azért tisztán érzékelte a vereség bizonytalan légkörét, amely a férfit körülvette. Ellenállhatatlanul vonzották ezek az érzékeny, depressziós férfiak, akiket, úgy érezte, neki kell megmentenie, sőt megváltania. Ő a jótékonságnak ezt a fajtáját gyakorolta. 1946 telén a viszonyuk – akárcsak a Zwackkal való kapcsolata Budapesten – nyílt titok volt az egész család előtt, és valószínűleg ezért is vélekedtek úgy, hogy ennél még az is jobb, ha egy közeli rokon házassága felbomlik Puppá miatt.

A háború óta, és amióta látta a táborokban készült fényképeket, Puppá másként gondolt önmagára és a világban betöltött helyére. A független értelmiségi életforma elveszítette számára minden vonzerejét. 1946-ben még nagyon erős volt benne a büntudat, amely váltakozva csillapult majd újult ki újra meg újra az évek során. Most már tudta, hogy valami módon, habár nem rosszindulatból, még csak nem is szándékosan, de megtagadta a segítséget másoktól, akiken pedig segíthetett volna, és tudta, hogy bármi történjék is, arra van szüksége, hogy más embereknek segítségére legyen. Arra gondolt, talán ápolónőnek kellene mennie.

Az idősebb generációt is megviselték a menekültsorssal járó kellemtelenségek, de minden reményüket és tervüket arra alapították, hogy visszatérnek Magyarországra. Móric nagyapám különösen fájlalta, hogy emigrációban kell élnie. „Nagyon jól tudod, drága Hanna, hogyan élek itt. Pontosan ugyanúgy, mint akkor, amikor még itt voltál. Filozófiával táplálom az öreg talajt. Péter és Fenyő mindketten azt írják, hogy nyugodtan hazamehetek, de azért én meg akarom várni a békekonferenciát. Egyelőre még nem akarok hazamenni, mert ahogy neked, nekem is az a szokásom, hogy tisztába kell jönnöm a helyzet minden részletével, mielőtt dönteni

tudnék. De tudom, hogy soha sehol másutt nem fogom otthon érezni magam, csak Magyarországon.”

„Már hosszú ideje nem kaptunk híreket Budapestről, de az újságok szerint nemigen javul a helyzet” – írta Marianne Hannának. Arról is beszámolt, hogy Jenő és Alfonz nagyon aggódnak (bár szemmel láthatólag bosszantotta, hogy a fivérei ennyire átengedik magukat az alaptalan szorongásnak): „Jenő bebeszélte magának, hogy ő és Alfonz Magyarországon veszélyben lennének, mert lehet, hogy háborús bűnössé nyilvánítják őket.”

Ezeket az aggodalmakat nemcsak Jenő megszokott, kényszeres szorongásai táplálták, és nem voltak eltúlzottak, mert a budapesti Népművelési központ vezetője vette, hogy vádat emel az úgynevezett „Weiss Manfréd-SS-üzlet”-ben résztvevők ellen, ezért valóban kockázatos lett volna a visszatérés. Azt rebesgették, az antiszemitizmus újra feléledt Magyarországon, nem mintha valaha is teljesen eltűnt volna... De hát az élet olyan nyomorúságos volt arrafelé, kevés volt az ennivaló és a tüzelő, mindenütt romok, mindenkinek kellett hát valaki, akit hibáztasson.

Chorin Ferenc ekkor már az óceánon túlra, az Egyesült Államok felé fordította a pillantását. Az ő számára a Magyarországra való visszatérés mindenképpen komoly nehézségekkel járt volna, tekintettel szoros kapcsolatára a Horthy-rezsimmel, ráadásul az egyre ádázabb magyar sajtó újra meg újra fölhánytorgatta azt a tényt, hogy az alku ötlete az ő fejében született meg. Természetesen ő is eljátszott a hazatérés gondolatával, de bármilyen szenvedélyes patrióta volt is, bármilyen fontos szerepet játszott is a háború előtt az ország életében, a józan tisztánlátás, a kíváncsiság és a becsvágý fölébe kerekedett az elvont értékeknek.

Volt valami rendkívül vonzó a háború utáni Egyesült Államok kínálta sokféle lehetőségben, ami magával ragadta Chorint, és bár úgy tervezte, rövidesen ellátogat Svájcba és megfontolja annak lehetőségét is, hogy esetleg ott kíván letelepedni, azért elment a lisszaboni amerikai követségre, hogy vízumért folyamodjék magának és a családjának. Daisy, a felesége kicsit akadékoskodott – de hát ő mindig akadékoskodott. A család többi része tovább töprengett rajta, vajon Amerikában vagy Svájcban folytassák-e az életüket, és Magyarországra kezdtek úgy tekinteni, ahogyan a csónakban ülők néznek vissza a szárazföldre, miközben egyre gyorsabban távolodnak a parttól.

Már az előző évben megpróbáltak lépéseket tenni annak érdekében, hogy visszaszerezzék az elveszett javaikat, és most, hogy megbíztak néhány

ügyvédet és összeírták az elveszett vagyontárgyakat, ez a folyamat gyorsabb sikerrel kecsegtetett. Annak idején úgy próbálták megmenteni a vagyonuknak legalább egy részét, hogy az eredeti hat tulajdonos átruházta a Weiss Manfréd-művek tulajdonjogát négy családtag árja házastársára: Weiss Jenő feleségére, Annie Geitlerre, Elza két vejére, dr. Borbély Ferenc-re és Margaretha Herbertre, valamint Elsie Kavalskira, György feleségére, Marianne és Móric nagypám menyére.

Első lépésként hivatalosan helyre kellett állítaniuk a tulajdonjogukat, és ez meg is történt Bernben, 1946 júliusában. A dokumentumban az árja házastársak közlik, hogy Weiss Manfréd hat gyermeke „azért ruházta át ránk a tulajdonjoga egy részét, mert mi – az akkor érvényben lévő törvények értelmében – árjának számítottunk, és azt remélték, ezzel a lépéssel kivonják a konszernt a különféle zsidóellenes törvények és szabályok hatálya alól”. A házastársak ezután kijelentik, hogy „az említett átruházást pusztán formáságnak tekintettük, és mindig is a Weiss Manfréd fent említett hat örököse volt és maradt a konszern jogos tulajdonosa”. A dokumentumot annak rendje és módja szerint mind a hatan aláírták, és azt remélték, ezzel megtették az első botladozó lépéseket annak érdekében, hogy a család visszaszerezze a magyarországi gyárait.

Csakhogy ez hiú reménynek bizonyult. A gyárait ugyanis rövidesen államosították.

Anyám távozása után csak telt egyik hónap a másik után. A szülei és a nővére felismerték ugyan, hogy újra kell kezdeniük az életüket, de úgy tűnt, minden erőfeszítésük kimerül abban, hogy szórakozottan ismételtetik ugyanazokat az ismerős mondatokat, mint valami gyerekmondókát: vajon hazamenjünk-e, hogyan tudnánk visszaszerezni a vagyonunknak legalább egy részét, hová lehet vízumot szerezni, hogyan fogunk kijönni ennyi pénzből, mi lesz Chorinéknál, Mauthneréknél, Weisséknél – ebédre, vacsorára, egész hátralévő életükre? A pontos választ nem ismerte senki.

37. FEJEZET

Kizárólag Aladárnak – Privát!

Magyarországon minden mozgásban volt. A Szovjetunió hivatalosan még nem hozta létre politikai befolyási övezetét Kelet-Európában, még nem teremtettem meg a csatlós országok tömbjét, amely meghatározta a következő negyven év nemzetközi viszonyait, de a magyarok tudták, hogy szerencsétlen földrajzi helyzetük, a vezetés bizonyos hibái és hagyományos balszerencsájuk következtében az egyik szörnyű diktatúrát rövidesen követni fogja a másik. A Szovjetunió eleinte még visszafogta magát, és nem tette rá teljesen a kezét az országra. Sztálin tisztában volt vele: ha el akarja érni végső célját, és ki akarja terjeszteni az uralmát az egész régióra, viszonylag lassan kell haladnia. A II. világháború megtizedelte a Szovjetunió lakosságát, és Sztálinnak szüksége volt a nyugati hatalmak segítségére, vagy legalábbis arra, hogy ne idegenítse el őket egészen azzal, hogy gátlástalanul érvényesíti jogait a Jaltában elnyert területeken.

A Magyar Kommunista Párt, amely sohasem volt különösebben erős vagy népszerű odahaza, szoros kapcsolatot tartott fenn a Szovjetunióval. A háború után újabb pártok alakultak és kerültek hatalomra. A baloldali pártok, azaz a kommunisták és a szociáldemokraták koalícióra léptek a jobbközép Nemzeti Parasztpárttal és a Kisgazdapárttal, és – legalábbis egy darabig – közösen kormányoztak. Ez az együttműködés az 1945 őszen tartott választásokban csúcsosodott ki: ez a választás meglepően szabad és tisztességes volt. Minden huszadik évét betöltött magyar állampolgár szavazhatott, kivéve a német nemzetiségűeket és azokat, akik a háború alatt valamilyen büntetést kaptak, vagy akiket nácibarát tevékenységgel vádoltak.

Az 1945. november 4-én tartott választásokat a Kisgazdapárt fölényesen megnyerte: megkapta a szavazatok 57%-át. A kommunisták és

a szociáldemokraták kb. 17-17%-ot kaptak, a maradékon pedig az összes többi párt osztozott. Az idejétmúlt alkotmány szerint Magyarország még mindig királyság volt, ezért aztán 1946. február 1-jén a Nemzetgyűlés jóváhagyta az I. számú alaptörvényt, amely megszüntette a királyság összes intézményeit, és kimondta, hogy az ország neve onnantól kezdve Magyar Köztársaság. A kisgazdapárti Tildy Zoltán lett a köztársasági elnök, Nagy Ferenc pedig a miniszterelnök. Ugyanakkor a Szovjetunióból hazatért, keményvonalas kommunisták is hatalomhoz és befolyáshoz jutottak: Rákosi Mátyás lett a miniszterelnök helyettese, Gerő Ernő pedig a közlekedésügyi miniszter.

Ebben a rövid időszakban a Magyar Köztársaság lakóit eufóriával töltötte el a tudat, hogy úgy látszik, mégiscsak van lehetőség egy szabad, független és demokratikus Magyarországra. A magyarok többségének hangulata olyan hektikusan ingadozott az optimizmus és a pesszimizmus között, mint egy beteg kisgyerek lázgörbéje. Azok, akik maradtak – például Aladár szülei, nővérei és unokatestvérei, sok közeli barátjáról nem is beszélve –, arra összpontosították minden erejüket, hogy a régi életük töredékeit valahogy összeszedjék. Ahogy Márai Sándor írta: *„Mint aki a földrengés pillanataiban, kínjában, négykézláb jár, tenyerével tapogatja a talajt, úgy kerestek az emberek a mindennapokban valamilyen társadalmi biztonságot.”*

Azok az ismerős társadalmi és szakmai viszonyítási pontok, amelyek az ismeretlen, háború utáni jelent összeköthették volna a múlttal – a háború előtti világgal –, ugyanúgy eltűntek és darabokra hullottak, akár csak a Duna-hidak, amelyek Budát kötötték össze Pesttel. Annak, hogy a semmiből teremtsenek valamit, a pestiek már korábban mesterei voltak, és most még inkább azzá váltak, ahogy helyrehozták a lakásukat, üzleti vállalkozást indítottak, politikai pártokat alapítottak, visszatértek a munkahelyükre, taníttatták a gyerekeiket, vendégül látták a barátait, és kérésbeesetten próbáltak lépést tartani az inflációval úgy, hogy élelmiszerre cserélték az ezüst teáskészletet, az ékkövekkel kirakott fejdíszeket és az értékes festményeket, amelyeket az őseiktől örökölték, zsidó vagy arisztokrata családoktól zsákmányoltak, vagy másoktól, olyanoktól, akikről tudni lehetett, hogy többé nem térnek vissza.

Lilly fölöttette magában, hogy a bátyját mindenről tájékoztatja, ami Budapesten történik, és hosszú és részletes leveleket írt neki. Beszámolt az apjuk változékony hangulatairól: „Apu rettentő rossz hangulatban van. Ha az újságok megírják, hogy valaminek megint fölment az ára, rémes

hallgatni, hogyan szitkozódik, és milyen rémes dolgokat mond a zsidókról...”, arról, hogy az édesanyjuk egészségi állapota sokat javult – „Hála Istennek, Mami jókedvű és kiegyensúlyozott, és teli van energiával” –, és arról, mennyi vesződséggel jár felújítani a lakást, pénzt keresni és a keresetét beosztani. „Ha nem tudjuk eladni az ebédlőgarnitúrát, fel fogjuk aprítani, és befűtünk vele – írta. – Mindössze 200 000 pengőt akarnak adni nekünk az egész hóbelevancért, miközben egy kiló tűzifa ára már 300 000 pengő körül van.” Lilly valósággal könyörgött Aladárnak, hogy írjon neki: az ő levelei tartják benne a lelket, írta, s mert torkig volt már vele, hogy egész nap a szülei panaszkodását hallgassa.

Aladár házassága és elutazása kettős trauma volt Lilly számára, aki szenvedélyesen, már-már szerelmesen rajongott az öccsért. A saját házassága hamar tönkrement, későbbi viszonya egy házasemberrel szélsőségesen boldogtalan volt, így jóképű öccse maradt az egyetlen férfi, aki nem okozott neki csalódást: őbenne vélte megtalálni a biztonságot, őrá alapozta a jövőjével kapcsolatos minden tervét. Milyen boldogok is voltak annak idején, amikor Aladár a külügyminisztériumban dolgozott, és egy lakásban laktak! Lilly semminek nem örült jobban, mint ha az öccséről gondoskodhatott: főzhetett rá, szórakoztathatta, és sütkérezhetett a karrierjének visszfényében. Még arról is sikerült meggyőznie magát, hogy lelkesedik Hannáért, akinek az öccse udvarolt.

Eleinte úgy tűnt, Hanna is szereti és csodálja Lillyt. De amikor elkezdtek érkezni a levelek Amerikába, és némelyiknek a borítékján ott állt a figyelmeztetés, hogy a következő néhány sűrűn teleírt oldal: „Kizárólag Aladárnak – Privát!”, Hannát alighanem elkezdte irritálni a dolog. Aztán amikor ezeken az oldalakon Lilly alig leplezett bírálatot fogalmazott meg vele kapcsolatban („remélem, azért Hancsi is jól tesz majd neked, mint ahogy tudom, hogy te jól teszel neki...” – íme, egy tipikus példa!), akkor alig hinném, hogy lett volna benne annyi magabiztosság és elnézés, hogy ne zavarja a dolog

Lilly elszántan igyekezett meggyőzni Hannát és Aladárt, hogy a budapesti lakást éppúgy az otthonuknak tekinthetik, mint ő maga. „Megpróbáltam itt mindent úgy elrendezni, hogy ha hazajöttök, ne nagyon zavarjuk egymást – írta. – Drága Hancsim, remélem, jól fogod majd érezni magadat itt nálunk... A két szobát el lehet szeparálni egymástól. Természetesen itt nem lenne akkora kényelemben részletek, mint odaát, de itteni mértékkel mérve egészen jó helyetek lenne.” És aztán a befejezés, mikor is Lilly

nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy felpiszkálja Aladár büntudatát: „Nagyon-nagyon sok ölelés, szeretet és csókok mindkettőtöknek titeket végtelenül szerető, hálás és elhagyatott öreg – Lillytektől.” Aladár alighanem mindenbe belement volna. Hanna azonban ezt írta a szüleinek: „Borzadok a gondolattól, hogy velük lakjak.” Mindazonáltal a jövőjük annyira bizonytalan volt, hogy nyugodtan tehetett – sőt talán tennie is kellett – néhány megnyugtató ígéretet, amelyeket természetesen nem gondolt komolyan.

Az a szerény összeg, amit Lilly titkárnőként keresett, még az Aladártól érkező támogatással kiegészítve sem fedezte Lillyék költségeit. Magyarországon a háború után a legsikeresebb emberek a tapasztalt „feketézők” voltak. Az infláció teljesen elszabadult. 1945 áprilisában a feketepiacon egy dollárért 250 pengőt lehetett kapni. Ekkor kezdett Magyarország háborús jóvátételt fizetni a Szövetségeseknek – elsősorban a Szovjetuniónak –, és a fegyverszüneti szerződés értelmében neki kellett gondoskodnia szállásról és élelemlről a több százezer fős megszálló szovjet hadsereg számára is. A háborús vereség és a csillagászati összegű jóvátétel elkerülhetetlenül gazdasági katasztrófához vezetett.

1946 augusztusára egy dollárt 4600 ezer billió pengőért váltottak (ez harminc nullát jelent az első két számjegy után). Ami azt illeti, az 1946-os magyarországi inflációs rekordot azóta sem sikerült megdönteni: mindmáig ez a legsúlyosabb infláció a világ gazdaság történetében. Mivel az inflációs ráta 10-12% volt óránként, mindenki napjában kétszer kapott fizetést, hogy aztán kezében a pénzzel lélekszakadva rohanjon a boltokba – bár azok többnyire üresek voltak –, hogy megvegyen bármilyen ennivalót, amit talál, mielőtt még a négyszeresére emelkedne az ára. Igazság szerint egyes-egyedül a cserekereskedelemre lehetett számítani. Budapest utcáin tudósok cseréltek el könyvritkaságokat egy vekni kenyérért, egy zsák lisztért több perzsaszőnyeget lehetett kapni, egy arany jegygyűrűért pedig el lehetett látni néhány napra zöldséggel a családot. Egy ismerős házaspárnak volt egy vastag aranylánca, és abból vágtak le egy-egy darabot, amikor az étteremben hozták a számlát.

Hanna időről időre összerakott egy-egy segélycsomagot Washingtonban, és elküldte Aladár családjának, hogy valami kis fényűzésben legyen részük abban a gazdasági tébolydában. Lilly hálás volt a segítségért. Szeretett volna valamikor majd ellátogatni Washingtonba, de tudta, hogy őt a sorsa Budapesthez köti. „Talán azért, mert nem vagyok már olyan fiatal

– írta (ekkor ötvenhárom éves volt) –, de nem tudom elképzelni, hogy itt hagyjam ezt az országot. Az meg, hogy öreg szüleimet is magammal vigyem, egyszerűen lehetetlen. De még ha magamra maradnék is, akkor sem tudnám itt hagyni azt a két sírt, hogy új életet kezdjek, új gyökereket eresszek, új barátokat találjak egy számomra idegen világban... teljesen egyedül...”

Ha apám, aki washingtoni követként ki sem látszott a munkából, nem válaszolt neki olyan gyorsan, mint szeretete volna, Lilly így írt: „Tudod, drágám, kezdek aggódni, hogy egészen eltávolodsz az otthonodtól, hogy egészen elfeledkezel azokról a szép és kellemes időkről, amiket 1944. március 19. előtt töltöttünk együtt. És tőlünk is el fogsz idegenedni, ha nem tartod fenn a levelezést az itteni barátokkal és ismerősökkel. Ezt nem szemrehányásnak szántam. Ha valaki, hát én igazán ismerlek és megértelek téged, a természetedet.”

Azok számára, akik Magyarországon maradtak, mindaz, ami Amerikában történt, olyan volt, mint egy lenyűgöző és megnyugtató színes film, Hannával és Aladárral a főszerepben. Ahogy telt az 1946-os év, minden szem Amerika felé, efelé a titokzatos és érthetetlen ország felé fordult.

Egy szerencsés közös vállalkozás

„Washington a háborús időkben egyszerre emlékeztet Moszkvára (a zsúfoltságával), Párizsra (a fáival), Wichitára (a gondolkodásmódjával), Noméra (még az aranyláz idejéből) és a Pokolra (az itteni élet kellemetességével)” – írta Malcolm Cowley a *The New Republic*-ban megjelent cikkében 1946-ban. A város, amely Hannát és Aladárt fogadta 1946 telén, hirtelen nőtt, nyakigláb kamaszra emlékeztetett, aki éppen túlesett egy különösen kimerítő növekedési szakaszon, és most kétségbeesetten próbál valahogy úrrá lenni teste új, szokatlan méretei felett. A New Deal és a háború – különösen a háború – hatalmas fellendülést hozott. 1940 és 1945 között Washington lakossága megkétszereződött, és e megnövekedett lakosság igényeinek kielégítésére még több irodistára, kormányhivatalnokra, katonára, újságíróra, kongresszusi irodistára és egyre növekvő szolgáltatóiparra volt szükség. Most, hogy a háború véget ért, azok az emberek, akik korábban csak átmenetileg tartózkodtak Washingtonban, végleg letelepedtek itt, de a lakáskínálat és a többi szolgáltatások – az iskolák, boltok, tömegközlekedési eszközök és utak – korántsem tartottak lépést a szükségletekkel.

Ahogy megérkeztek, Aladár mindjárt másnap végigsétált a Connecticut Avenue-n, útban a LeRoy Place-en lévő magyar követség felé, hogy megismerkedjék a leendő munkatársaival. Az egyik új sajtóattasé mosolyogva ezekkel a szavakkal üdvözölte: „*Habemus papam!*” (Van pápánk!) Aladár úgy írta le a követség személyzetét, mint „vegyes társaságot, amelynek tagjai földrengések és lavinák elől menekülve verődtek össze”. Csak hárman voltak közöttük, akiknek volt valamelyes tapasztalatuk a diplomácia terén, a magasabb rangú hivatalnokok között pedig akadt egy politikus, egy újságíró és rejtélyes módon egy Afrika-kutató is, aki nem volt

más, mint leendő legkedvesebb munkatársa, a *Fekete-Afrika története* című négykötetes mű szerzője, a moszkovita kommunista Sík Endre, aki azután 1958 és 1961 között Magyarország külügyminisztereként a nyugati világban is komoly tekintélynek örvendett. Csornoky Viktor, Tildy miniszterelnök (és leendő köztársasági elnök) veje korábban már alaposan felboszszantotta Aladárt azzal, hogy interjút adott a magyar rádióknak, amelyben búcsút mondott a magyar népnek, és egyáltalán, úgy viselkedett, mintha ő lenne itt a főnök. Hannának az első pillanattól kezdve ellenszenves volt Csornoky, és Aladárt is figyelmeztette, hogy vigyázzon vele. Amikor Aladár belépett az irodájába, már ott találta a titkárnőjét, Máriássy Katalint, és átadta neki Budapesten maradt nővére, Judit üdvözlését.

Aladár szilárdan elhatározta, az lesz a legjobb, ha „a háttérbe húzódunk, szerényen viselkedünk, kerüljük a feltűnést, a túlzásokat, a zászlólengetést, mert csak így győzhetünk meg mindenkit a becsületességünkről és a megbízhatóságunkról”. Már első találkozásuk alkalmával a figyelmébe ajánlotta a követség munkatársainak, hogy „mielőtt bárkit megpróbálnánk meggyőzni bármiről, először a tulajdon szavahihetőségünkről kell”. Vagy még szókimondóbban egy régi amerikai mondást idézett, amelyet korábban hallott valahol: „Mielőtt bármit rá tudnál sózni valakire, először magadat kell rásóznod!” Figyelmeztette őket: semmit nem tudnak elérni, ha nem építik ki előbb a bizalmat önmaguk és az országuk iránt. De ahogy végignézett a sok színes egyéniségen, akik a követség személyzetét alkották, elfogta az aggodalom, hogy alighanem ahányan vannak, annyi-féleképpen értették, amit mondott.

Aladár ezután az amerikai külügyminisztériumba ment, abban a reményben, hogy átadhatja a megbízólevelét a külügyminiszternek, James Byrnesnek. Byrnest azonban nem találta ott, a helyettesét, Dean Achesont viszont igen. Csaknem 190 centis magasságával Acheson talán nem tornyosult éppenséggel Aladár fölé, de arisztokratikus tartásával, kefebajszával és méretre csináltatott, hajszálcsíkos öltönyével Aladárt egy tipikus angol diplomatára emlékeztette. Talán az időzítés volt rossz, de Achelon furcsa, távolságtartó modorban fogadta. Amint átvette a megbízólevelét és tett néhány formálisan udvarias megjegyzést, Acheson rögtön arról kezdett beszélni, hogy George Marshall tábornoktól épp az imént kapott egy jelentést, amelyben a tábornok beszámol a Nemzeti Kína és a kommunisták közötti fegyverszüneti egyezményről. Kínában rövidesen megkezdődnek a tárgyalások, közölte, egy koalíciós kormány megalakulásáról, amely Kína

egész területe fölött gyakorolni fogja a hatalmat. Aladárt meglepte ugyan maga a hír is, meg az is, hogy Acheson éppen erre az eseményre terelte a szót, de mindenesetre mormogott néhány frázist arról, hogy Kínában a béke legerősebb bástyája az lehetne, ha továbbra is tiszteletben tartanák az emberi jogokat. Acheson biccentett, jelezve, hogy a beszélgetésnek ezennel vége.

Eközben Hanna fölfedezte a várost: egyszer rossz villamosra szállt, amely olyan messzire elvitte, hogy csak többórás késéssel ért el oda, ahová eredetileg indult. Fölvette az esküvőjén viselt fekete kosztümjét, hogy elkészíttesse az igazolványképét – „hogyan az igazolványképem egyúttal az esküvői képem is legyen” –, vett egy új kalapot a Garfinkel-áruházban – amelynek láttán, amikor otthon felpróbálta, Aladár harsány nevetésben tört ki –, és elkezdett házat keresni maguknak, márpedig ez nem volt könnyű feladat, mert Washingtonban nagy volt a lakáshiány. Jóformán akarata ellenére kezdett „valakinek” számítani a városban: nem volt ugyan olyan befolyásos személyiség, akivel számolni kellett, mint például a rémületes Perle Mesta, akinek estélyein a legjelentősebb politikusok és más hírességek fordultak meg, csak új és üdítő érdekesség, egzotikus és izgalmas múlttal rendelkező, kedves fiatalasszony, akinek bája és háború tépázta előélete sok „fontos” ember figyelmét magára vonta. Anyám nagy megkönnyebbülésére rövidesen az öccse, Tamás is megérkezett a városba, hogy náluk lakjon, legalábbis addig, amíg eltervezi a jövőjét.

Ugyanaznap, amikor a *The Washington Post*-ban megjelent az a bizonyos cikk Hannáról, Aladár átadta a megbízólevelét Truman elnöknek a Fehér Házban. Aladár, aki az európai fővárosokhoz és kastélyokhoz szokott, nem győzött álmélkodni a Fehér Házban uralkodó minden szertartásosságtól mentes egyszerűsége: csodálkozott, hogy itt nincsenek egyenruhás őrök, és hogy milyen egyszerű bejutni az elnökhöz. 1947. január 18-án, egy pénteki napra kapott időpontot az új magyar követ, hogy bemutatkozzék az amerikai elnöknek: a találkozás ideje eleve szűkre volt szabva, mert előtte, fél tizenkettőkor az Amerikai Farmerek Jövőjéért szövetség országos tisztségviselőivel találkozott Truman, utána, negyed egykor pedig Tommy Thompsonnal, a hadügyminiszter helyettesével. Aladárt ezúttal is Stanley Woodward, a protokollfőnök üdvözölte: megkérdezte, hogyan telt az első tíz napja Washingtonban. Aladár elmondta, milyen kellemesnek találják a várost, és hogy milyen meleg fogadtatásban volt részüik. Ezután Woodward bevezette az Ovális Irodába.

Aladár pillantása végigsiklott a kandalló fölött függő, George Washington ábrázoló festményen, a friss virágokon Truman íróasztalán, a családi fényképeken. Ezeket a kellékeket természetesen minden amerikai irodában meg lehetett találni, mégis, az a tény, hogy ebből a helyiségből minden fényűzés hiányzott, elárult valami lényegeset az iroda lakójáról. Truman szívélyesen fogadta, és hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok jóindulattal viseltetik Magyarország iránt. Reméli, mondta, hogy a magyar követ és felesége jól érzik majd magukat az Egyesült Államokban. Aladár megköszönte, biztosította róla, hogy igen kellemes fogadtatásban volt részüik, és nagyon örül, hogy itt lehetnek. Hozzátette: Magyarország mélységes hálával és reménységgel tekint az Egyesült Államokra. Truman, aki Amerika szívében, egy farmon nőtt fel, és mindig is „vidéki fiú” maradt, azt mondta, szeretne ellátogatni Magyarországra, hogy tanulmányozza a magyar mezőgazdaságot és állattenyésztést. Úgy képzelem, mondta, az ország hasonlíthat valamelyest az amerikai Közép-Nyugatra. Aladár elmosolyodott: igen, helyeselt, a mezőgazdaság csakugyan egyike Magyarország legnagyobb kincseinek, de mint minden más az országban, az is megsínylette a háborút, és ez gyászos gazdasági következményekkel járhat. Biztosította róla Truman: mind vidéken, mind Budapesten nagy örömmel fogadnák, ha egyszer időt tudna szakítani rá, hogy ellátogasson Magyarországra. Aladár ezután elmondta hivatalos beszédét, majd kikísérték az irodából. Az egész látogatás nem tartott tovább tíz percnél.

Az igen gondosan megfogalmazott beszédet még Budapesten kezdte írni, és Washingtonban fejezte be. Azzal kezdte, hogy kifejezte háláját az elnöknek, amiért az Egyesült Államok újra fölvette a diplomáciai kapcsolatot egy legyőzött országgal, még mielőtt a békeszerződést aláírták volna. Kijelentette: a bukott rezsim, amely „katasztrofális” politikát folytatott, nem azonos a magyar néppel, amely maga is elmondhatatlanul sokat szenvedett ettől a rezsimtől. Jóllehet tisztában van vele: a magyar népnek meg kell tennie minden tőle telhetőt annak érdekében, hogy lerakja országuk újjáépítésének alapjait, ez az újjáépítés nem lehetséges az Egyesült Államok segítsége nélkül. „Sajnos az Önök segítsége nélkül a magyar nép nem képes megteremteni a jólét előfeltételeit, mert a nép jóléte és boldogsága bármely országban csak nemzetközi együttműködéssel érhető el.”

Három nappal később megérkezett Truman hivatalos válasza, miszerint elfogadja Aladár megbízólevelét, amelyben „Magyarország Nemzeti Főtanácsa kinevezi önt az Amerikai Egyesült Államokba rendkívüli és

meghatalmazott követként”. A nyilatkozat biztosítja a követet és kormányt az Egyesült Államok jóindulatáról, majd kifejezi háláját, amiért „a magyar kormány, amikor fölvette a diplomáciai kapcsolatot az Egyesült Államok kormányával, olyan képviselőt választott, aki személyes megpróbáltatásaival és áldozatvállalásával bebizonyította, hogy odaadóan szolgálja az emberiség közös ügyét. A szabadság iránti vágy nem korlátozódik egyes államokra vagy nemzetekre.”

Az egyik nap vaskos, hivatalos boríték érkezett Mrs. Szegedy-Maszáknak címére a Fehér Házból. Benne egy gyönyörű, kalligrafikus írással készült meghívó, amelyben Mrs. Truman közli, hogy „szívesen látja Mrs. Szegedy-Maszákot ebédre 1946. február 26-án, kedden, déli egy órakor”. Hanna nagyon félt ettől a látogatástól, és 26-án „puccba vágva és remegő lábbal” érkezett meg a Fehér Házba. Még jobban elszontyolodott, és „legalább 5 centit össszementem ijedtemben”, amikor meglátta az ültetési rendet, és azt, hogy neki, mint díszvendégnek, Mrs. Truman jobbján jelölték ki a helyét. Mind a harminchat vendég nő volt, képviselő- és szenátorfeleségek, és Hannán kívül mindössze egyetlen külföldi volt köztük, Mrs. Sajpay, az indiai nagykövet neje. Párosával indultak meg az ebédlő felé, a menetet Hanna és Bess Truman vezették. Az étel, legalábbis Hanna európai ínye számára, förtelmes volt. „Valami leves, amiben mogyoró és mandula úszkált. Szárnyashús valami borzalommal, amit ők édes burgonyának neveznek, és más hasonló körítéssel. És aztán zöld saláta és grapefruit, narancs és körte – írta Hanna az édesanyjának. A desszert és a kávé után újra párosával masíroztak vissza a nappaliba, ahol is Hanna ráébredt, hogy mint díszvendégnek, neki kell kezdeményeznie a távozást. De mi-
kor? „Szerencsémre a protokollfőnök megszánt, és megsúgta, hogy ideje elbúcsúznom.”

Bár örökké azt bizonygatta, hogy félénk és gátlásos, és mások is úgy vélekedtek róla, hogy nincs elég önbizalma, Hanna igazából remekül fel találta magát diplomatafeleséggént: élvezte a rengeteg meghívást, a mozgalmas életet, az időnkénti érdekes beszélgetéseket. De a legfontosabb az volt számára, hogy úgy érezte, segítségére van Aladárnak ebben a nehéz és hálátlan vállalkozásban. Aladár gyakran ellátogatott a különféle amerikai magyar közösségekbe, és Hanna sokszor elkísérte. Pittsburghbe is együtt mentek. „Az út csodálatos volt, az ünnepség megindító, de Pittsburghben élni valami borzasztó lehet – az a füst és az a hihetetlen mennyiségű kémény!” – írta. Amikor meglátogatták a trentoni magyar közösséget – ahol

megkapták a város aranykulcsait –, nem tudtak limuzinról gondoskodni a számukra, így egy magyar származású temetkezési vállalkozó bocsátotta a rendelkezésükre a halottaskocsiját, és a fontos látogatók abban furikáztak keresztül-kasul a városon.

Volt, amikor csak azért utaztak el valahová, hogy pénzt gyűjtsenek az amerikai magyar közösségektől az otthoni magyarok megsegítésére. Májusban egy alkalommal Clevelandben jártak: a városnak csaknem 80 000 magyar származású lakosa volt. Itt csaknem 15 000 dollárt sikerült gyűjteniük segélyre. „Aztán a színház előcsarnokában – írta Hanna – fölraktak minket Aladárral egy emelvényre, és közölték, hogy bárki, akinek úgy tartja kedve, följöhet és kezet rázhat velünk. (Szó se róla, ez nagy élmény lehetett nekik!) Egy csomó ember tolongott körülöttünk, és rémes dolgokat kérdeztek, közben nekem meg autogramot kellett osztogatnom.”

„Csak azt akarom, hogy tudjátok: borzasztóan boldog vagyok! – írta Hanna a szüleinek. – Ha babonás lennék, félnék, hogy elkiabálom, hogy amikor ennyien szenvednek körülöttem, én megnyertem a főnyereményt. Nem találok rá szavakat, hogy Aladár milyen jó hozzám, és mennyire elkényeztet.” Bár a sors kezét látták abban, hogy végül összekerültek, és bár korábban éveket töltöttek azzal, nehéz körülmények között, hogy alaposan megismerjék egymást, kíváncsiak és szégyenlősek voltak, és félénk izgalommal tekintettek egymásra és a házasságukra. De azért mindkettejüknek hiányzott a saját családja és a megszokott, európai életük. A legváratlanabb pillanatokban tört rájuk a honvágy – például amikor meglátogattak egy újabb emigráns otthonot, vagy amikor már napok óta nem kaptak levelet otthonról, vagy éppenséggel egy csomó levelet kaptak egyetlen nap alatt. Ezek a honvágyrohamok csak időnként, rendszertelenül törtek rájuk, de azért valahogy sosem találták egészen a helyüket Amerikában a megszokott, szeretett hangok nélkül, amelyeket most csak a leveleiket olvasva tudtak felidézni. Mivel a környezet, amelyben éltek, mindkettejük számára új és szokatlan volt, szinte mindenben kizárólag egymásra voltak utalva, és ez csak még jobban megerősítette a kapcsolatukat. Ahogy Aladár írta: „Amerika kettőnk közös vállalkozása volt, a kezdete egybeesett a házasságunk kezdetével, és mert egy idegen országban kezdtük közös életünket, valószínűleg függetlenebbek voltunk, mint odahaza lettünk volna.”

Az új állásával járó felelősség fizikailag is megviselte Aladárt, és Hanna borzasztóan aggódott miatta. Ezt írta a szüleinek: „Tegnap orvosnál

voltam – nyugalom, nincs semmi bajom! –, és a doktor megvizsgálta Aladárt is. Azt mondta, ha nem vigyáz magára és az idegeire, nem fogja tudni elviselni ezt a felfokozott élettempót. Aladár fáradt, kimerült. Látszik is rajta, hogy nincs jól, és én nem tudom, mit tegyek. Felelősnek érzem magamat érte, de csak figyelem tehetetlenül, nem tudok segíteni rajta.” Aladárnak éjszakánként néha rémálmai is voltak, amelyekben ismét Dachauban volt.

Úgy gondolta, mint újdonsült követnek, az a feladata, hogy minden erejével megpróbálja elhárítani a közeledő katasztrófákat. Az első ilyen katasztrófa gazdasági természetű volt. Magyarországon rettenetes hiány volt gabonából, és a közeledő tél éhínséggel fenyegetett. A hivatalos jelentésekből csakúgy, mint a magánlevelekből az derült ki, hogy az új kormánynak semmi reménye a túlélésre, hacsak nem képes gondoskodni róla, hogy kenyér kerüljön az emberek asztalára. Az inflációs ráta az 1923-as németországra emlékeztetett, és Aladár még jól emlékezett arra a képre, ahogy német gyerekek talicskán tolják a pénzt a boltba. A gazdasági összeomlás nemcsak elméleti lehetőség volt, hanem nagyon is valóságos, és mivel a háborút egész Európa megsínylette, az Egyesült Államok volt az egyetlen ország, amelytől valamilyen segítséget lehetett remélni.

Aladár tudta: az Egyesült Államok csak akkor és annyira fogja támogatni Magyarországot, amennyiben úgy látja, hogy ez neki magának is érdeke. Ezért kétségbeesetten próbálta meggyőzni róla a külügyminisztériumot, a Kongresszust, vagy bárkit, aki hajlandó volt meghallgatni, hogy ha támogatnák a magyarokat, ezzel nemcsak az országban uralkodó állapotokat segítenének konszolidálni, hanem a világbéke esélyeit is növelnék. De hogyan tudná elérni, hogy az Egyesült Államok felfigyeljen az országra, és bízzék benne? Az is segített valamelyest, hogy Magyarországot egy ilyen vonzó, fiatal diplomata-házaspár képviseli, de Aladár azt hitte, hogy mivel Magyarországnak viszonylag stabil, demokratikus kormánya van, amely többpárti, szabad választások után került hatalomra – nem úgy, mint Romániában és Bulgáriában, ahol már csak egypárti választások voltak –, az Egyesült Államok Magyarországot tekinti majd a legrokonszenvesebb közép-európai országnak.

Ebben azonban tévedett.

Mint arra Kenéz Péter rámutat *Hungary from the Nazis to the Soviets* (Magyarország: a náciaktól a szovjetekig) című könyvében: „1946 tavaszára az Egyesült Államok lemondott Magyarországról, annyiban legalábbis,

hogy nem látta értelmét, hogy anyagilag támogassa.” Az okok összetettek voltak, de legalábbis az Egyesült Államok szemszögéből nézve egy jelentéktelen kis ország, az éhhalál és az államcsőd szélén, amelynek erőteljes kommunista pártja egyre több támogatást kap a Szovjetuniótól, nyilván nem az a hely volt, ahol az amerikai befolyás számára túl sok teret lehetett remélni. Ennek az amerikai politikának aztán az lett az eredménye, hogy Magyarország, ha egyáltalán bármiféle támogatásban akart részesülni, kénytelen volt egyre inkább közeledni a Szovjetunióhoz.

Eközben Hanna öccsét, Tamást behívták sorkatonai szolgálatra, és Texasban, a Sam Houston erődben állomásozott. „Az ember hol a hőséget átkozza, hol az esőt meg a sarat – írta –, esténként pedig azért szitkozódik, mert ekkora zajban nem lehet aludni, de ezzel együtt nagyon jól érzem magam itt, jó barátságban vagyok a fiúkkal, és élvezem, hogy minden probléma és felelősség nélkül élhetek.” Amikor a sorozáson a fizikai alkalmasságukat vizsgálták, meztelenre kellett vetkőzniük. Kinn olyan hideg volt, hogy mindnyájan kalapot viseltek: a ruhájukat leszórták a földre, de nem volt fogas, ahová a kalapjukat akaszthatták volna. „Most végre tudom – írta Tamás –, hogyan festene egy nudista orthodox zsinagóga.” Végül az alapkiképzésen a harmadik lett a 180 fős csoportból.

A kedélytelen, sötét téli napokat lassanként fölváltotta a gyönyörű washingtoni tavasz, amely Hannát Portugáliára, Estoril virágaira és enyhe szellőire emlékeztette. Egy sor átmeneti, kényelmetlen bérlet után Hanna Washington északnyugati részén, a 31-ik utcában talált otthont maguknak. Áprilisban a *The Washington Times Herald* társasági rovatában Alice James beszámolt róla, hogy „már írják a meghívókat egy április 9-i fogadásra, amelyet a magyar követ új rezidenciájának megnyitása alkalmából tartanak... Ez az első nagyobb szabású estély, amelyet az új washingtoni magyar követ és magas, karcsú, elegáns felesége adnak, akik mindössze január óta tartózkodnak az országban...” A fogadást két kiváló magyar muzsikusi tiszteletére adták: az egyikük Ormándy Jenő volt, a Philadelphiai Szimfonikusok karmestere, másikuk Svéd Sándor, aki ekkor a Metropolitan Operában énekelt. „Ha ebből az egy fogadásból következtetni lehet arra, milyen »eljövendő dolgokra« számíthatunk a magyar követségen, akkor mostantól minden meghívást, amely a követtől és feleségétől érkezik, FELTÉTLENÜL be kell jegyeznünk a határidőnaplónkba, méghozzá nagy, piros betűkkel!” – írta Peter Carter, egy másik lap társasági rovatának vezetője.

Eközben Magyarországról napjában érkeztek a lehangoló, segítségért könyörgő levelek. „Borzalmas a szegénység, nincs semmi pénzük – írta Hanna a szüleinek. – Tegnap kaptam levelet Szarvasnak, a derekegyházi gondnoknak a feleségétől, egészen kétségbeesetten ír. Továbbítottam a levelét Edithnek. Benke Duditól is jött levél – a férje meghalt, és nagyon rossz anyagi helyzetben vannak. Tudjátok, néha már ott tartok, hogy azt mondom: »Oh, hagyjatok engem békén, csak összetöritek a szívemet!« De tudom, hogy erre soha nem lennék képes.”

39. FEJEZET

A hazai csapat látogatása

Diplomáciai kakasülőjük magasából a szüleim már azelőtt felfigyeltek bizonyos dolgokra, mielőtt azok bekerültek volna az újságokba. A magyar kormány kommunista tagjai rábeszéltek a kisczárát, hogy alakítsanak egy Legfelső Gazdasági Tanácsot, és ez az intézmény legyen a felelős az ország katasztrofális gazdasági életének a szabályozásáért. Miközben a Tanácsnak állítólag az lett volna a célja, hogy valami ésszerűséget vigyen a romokban heverő gazdaságba, valójában azt a célt szolgálta, hogy rajta keresztül a szovjetek visszaszorítsák a magánszektor, államosítsák az ipart, és még inkább magukhoz ragadják a gazdaság irányítását. A Szovjetunió 200 millió dollár háborús jóvátételt követelt a magyar kormánytól. A magyar pénznek a dollárhoz viszonyított átváltási árát mesterségesen alacsonyan tartották – ezt a döntést a szovjet befolyás alatt álló magyar kommunisták kényszerítették ki –, melynek köszönhetően az országban még megtalálható termékeket és javakat a kormány kénytelen volt nevet-séges áron elkótyavetyélni.

Végül a magyar ipari termelésnek kétharmad része kötött ki a Szovjetunióban, a Weiss Manfréd-műveket, Chorin antracitbányáját, később pedig a vasgyárát is államosították. Egyedül a Weiss Manfréd-művek termeléséből 95%-ot a Szovjetunióba irányítottak.

Hanna megírta a szüleinek Portugáliába, hogy Csepelen a „reakciók” ellen tartott tüntetések antiszemita hőzöngésbe csaptak át. „Úgy hallottuk, Takácsyt csak azért nem verték meg, mert nem zsidó.” Bármennyire idegen volt is Amerika a szüleim számára, egy dologban mégiscsak hasonlított Magyarországra, és ez igencsak meghökkentette őket. Annak a jól ismert magyar jelenségnek, hogy a kommunizmus térnyerése együtt jár az erősödő antiszemitizmussal, itt, Amerikában is megvolt a megfelelője.

Egy másik levelében Hanna elmagyarázta a szüleinek, hogy Amerikában az oroszellenes hangulat egyenes arányban nő az antiszemitizmussal, mert az amerikai kommunista párt tagjai között igen sok a zsidó. „A legszörnyűbb pillanataim azok, amikor társaságban vagyunk, és valaki rákezd, hogy a zsidókat már kétezer éve utálják stb. Ilyenkor olyan tisztességtelennek érzem magam, amiért csöndben maradok, és nem mondom meg nekik, hogy én magam is zsidó származású vagyok.” Egyszer pedig el kellett mennie egy „hitsorsosa” temetésére. „Szörnyű volt. Mrs. Cafritz, az elhunyt lánya – akiről már írtam, hogy milyen rettentően gazdag, meg a koktélpartiról, amit a tiszteletünkre adott –, ezt is valamiféle társadalmi eseménynek tekintette. Az ő két lányát és engem kivéve – mi hárman feketében voltunk – mindenki színes nyári ruhát viselt.” Az apró kulturális sokkok sokasodtak.

A házaspárt többször is meghívták a Fehér Házba, és végül a bizalom és rokonszenv, amelynek megteremtésén Aladár annyit fáradozott, kezdett kézzelfogható eredményeket hozni a Magyarországnak nyújtott pénzügyi segítség formájában. Bár szorgalmasan és lelkiismeretesen végezte a követi teendőket, mert ilyen volt a természete, a Hannával való magánbeszélgetéseik során többször is fölvetette, nem kellene-e már lemondania. Tudta, hogy nem maradhat követ a végtelenségig, és azt is tudta, hogy Magyarországon a politikai helyzet igencsak ingatag. És aztán... vajon miből fognak megélni? Ugyanazok a zsákutcába torkolló kérdések amely a család Portugáliában élő részének napjait megkeserítették, Hanna és Aladár washingtoni beszélgetéseiben is újra meg újra felbukkantak.. Itt maradjanak? Térjenek haza? Menjenek valamelyik európai országba? És ott mit csináljanak? De addig, amíg még Washingtonban voltak, bőven akadt tennivalójuk.

Aladár mindig is nagyon fontosnak tartotta a diplomáciai tevékenységet, de hiányzott belőle az az arrogancia, ami sok diplomatában megvan. Magáról mindig mint „hivatalnok”-ról beszélt, követként pedig a külügyminisztérium tisztviselőjének tekintette magát. Hallotta egyszer egy amerikai újságíró ismerősétől, hogy az amerikai külügyminisztérium tisztviselői a legjobban a magyarok társaságában érzik magukat, és Aladár úgy gondolta, ez annak köszönhető, hogy ő mindig is tisztában volt vele, milyen fontos jó kapcsolatot ápolni a középszintű hivatalnokokkal és a közvetlen feletteseikkel is. Úgy érezte, ő még túlságosan új és jelentéktelen személy ahhoz, hogy bármiféle befolyást gyakoroljon a kormányzat magasabb szintjeire.

Amikor Amerikába érkezett, komolyan hitt benne: az Egyesült Államok megoldotta azt a fogas kérdést, hogyan élhetnek együtt különböző embercsoportok szervezett formában. Semmi kétség, Európának is ez a legfontosabb problémája – ő ezt az „európai fogalmak zűrzavarának” nevezte –, és az is nyilvánvaló, hogy Európának ezzel a problémával mindaddig nem sikerült megbirkóznia. Azt remélte, az amerikai vezetés majd megmutatja Európának, hogyan keveredjék ki ebből a borzalmas politikai és gazdasági válságból az újjáépítés során. Az Egyesült Államok, azzal a tudással is gazdagodva, amelyet az európai menekültek hoztak magukkal, tisztázhatná a világ többi része számára a békés együttéléshez szükséges politikai, társadalmi és gazdasági alapfogalmakat.

A miniszterelnöki irodával folytatott tárgyalássorozat során Aladár megszervezte egy magyar politikai vezetőkől álló csoport amerikai látogatását. Ebben a csoportban ott volt a miniszterelnök, valamint a három legfontosabb politikai párt egy-egy vezetője, a kommunista pártot is beleértve. Először a látogatás stratégiáját és célját igyekezett pontosan megfogalmazni, aztán kezdett csak puhatolózni a külügyminisztériumban a kapcsolatain keresztül, lenne-e támogatása egy ilyen próbálkozásnak. A magyarok tisztán látták, szükségük lesz rá, hogy az amerikaiakat a maguk oldalára állítsák a nyári, párizsi békekonferencián, ahol valószínűleg megszületnek majd a végső döntések a határokkal és a szovjet érdekszférával kapcsolatban. Abban is reménykedtek, hogy az Egyesült Államok a pénzügyi válság megoldásában is segítséget nyújt majd. A háború alatt a nácik kirabolták a magyar nemzeti bankot, és elvittek több mint 30 millió dollár értékű rúdaranyat. A háború végén az arany az amerikaiak kezébe került, és az amerikai hadsereg őrizte Ausztriában és Németországban, addig is, amíg ezekben az országokban helyreáll a rend. Ezzel az arannyal meg lehetett teremteni a régóta veszélyben forgó pénzügyi stabilitást Magyarországon, mert így a magyar fizetőeszköz mögött valamilyen valódi érték is állt volna, nemcsak a papír értéke, amire nyomtatták.

Aladár valódi diplomáciai puccsot hajtott végre, amikor sikerült elérnie, hogy a magyar politikusokat meghívják az Egyesült Államokba. A delegáció szabályszerű, hivatalos meghívást kapott az amerikai kormánytól, és június 10-én, egy hétfői napon érkezett Washingtonba. Nagy Ferenc miniszterelnököt elkísérte a külügyminiszter, Gyöngyösi János, az igazságügy-miniszter, Ries István és a miniszterelnök helyettese, Rákosi Mátyás.

Rákosit Sztálin jelölte ki a magyar kommunista párt élére, jutalmul, amiért már igen hosszú ideje hűségesen szolgálta a kommunizmus ügyét. Alacsony volt, kopasz és zömök, harcias ábrázattal, pontosan olyan, ahogyan az ember a primitív és erőszakos kommunistákat elképzei. Ugyanakkor jól beszélt idegen nyelveken, és ő volt a delegáció egyetlen tagja, aki tudott angolul. Szegény zsidó családból származott, és Angliában tanult meg angolul még az első világháború előtt. Fontos szerepet játszott Kun Béla rövid életű, balvégzetű kormányában, majd a két háború közötti időben kiképezték a Komintern ügynökévé. Magyarországon majdnem tizenhat évig ült börtönben, majd 1940-ben a Szovjetunióba távozott. 1944 októberében tért vissza Magyarországra, és azóta viszonylag keveset hallatott magáról. A háború után a szabad választások eredményeképpen tett szert politikai hatalomra. Ugyanolyan szenvedélyesen megvetette az Egyesült Államokat, ahogyan sok amerikai a kommunistákat.

„A követség le van sújtva. Biztosak voltunk benne, hogy a látogatásból nem lesz semmi, de az amerikaiak, jobb meggyőződésük ellenére, meghívták őket, ők pedig természetesen kapva kaptak a lehetőségen – írta Hanna kétségbeesve. – Rákosi nélkül még csak elviselhető lenne ez az egész, de vele együtt kész istencsapás!”

Nagyon kevés idejük maradt rá, hogy megtervezzék a hivatalos látogatás programját – alig egy hét. De a magyar politikusok már megérkeztek, és részt vettek egy 350 személy részére rendezett fogadáson, egy szűk körű vacsorán Dean Achesonnal a Blair House-ban, egy ebéddel összekötött találkozón a Fehér Ház külügyi bizottságának tagjaival, és tettek egy kirándulást a városon kívülre, a Tennessee-völgy Helyhatóságához. Nagy Ferencet egyszer még külön is fogadta Byrnes külügyminiszter, és megkérdezte tőle, voltaképpen mit szeretne elérni ezzel a látogatással. Nagy a tomácson keresztül azt felelte, hogy az aranyrudak visszajuttatása nagy segítség lenne, és hogy annak is nagyon örülnének, ha az Egyesült Államok garantálná Magyarország határait. Byrnes azt felelte, a határok ügyében nem tehet semmit, de ami az aranyrudakat illeti, biztosította róla Nagyot, hogy az Egyesült Államok kormánya meg fogja vizsgálni az ügyet, és a lehető leggyorsabban tájékoztatni fogja az eredményről.

A nagy kérdés azonban az volt, Truman elnöknek lesz-e ideje rá, hogy fogadja őket. Egy megbeszéléssorozat után Aladár jó kapcsolata Achesonnal és Woodwarddal, a protokollfőnökkel meghozta a gyümölcsét. Június 13-án, csütörtökön, 11 óra 15 perckor az Egyesült Államok

elnöke tizenöt percre fogadta a magyar delegációt. A *Figyelő* című magyar képes újság címlapján azon a héten Aladár volt látható, amint ott áll mosolyogva a világos öltönyt viselő Truman elnök mögött, aki épp kezért Nagy Ferencsel. A képaláírás pedig így hangzott: „Mindenki mosolyog a Fehér Ház kertjében.”

A magyarokat lenyűgözte az elnök szerénysége és kedvessége. Truman arról faggatta őket, milyen politikai és gazdasági szerepet játszik a Duna Magyarország és Közép-Európa életében. A delegációt átvitték a Rózsakertbe, hogy ott is fényképezkedjenek egy sort. A fényképészek különböző beállításokba vezényelték a csoportot. Truman ekkor megjegyezte, hogy lám-lám, az embernek még Amerikában is része lehet diktatúrában. Aznap este Acheson államtitkár vacsorát adott a magyar küldöttség tiszteletére a Blair House-ban, ahol a delegáció tagjai számos tekintélyes washingtonival ismerkedhettek meg, köztük Felix Frankfurterrel, a Legfelső Bíróság bírájával. Később a látogatás során Acheson átadott Nagynak egy memorandumot, amelyben az állt, hogy az Egyesült Államok szeretné támogatni a magyar nép erőfeszítéseit a nemzetgazdaság stabilizálására, és feltétel nélkül visszaszolgáltatja az aranyrudakat és minden egyebet, amit a nácik raboltak el az országból és az amerikaiak kezébe került. Ezen felül az amerikaiak 10 millió dolláros hitel folyósítását is felajánlották, és ezt az összeget később még további 5 millióval megtoldották. A delegáció, Rákosit kivéve, el volt bűvölve.

Másnap a delegáció a Tennessee-völgybe repült, hogy ott megtekintsenek egy példaértékű vidékfejlesztési programot, nevezetesen hogy hogyan működteti egyetlen folyó vize egy Magyarországnál nagyobb terület teljes energiahálózatát. Amikor Aladár beszámolt Hannának a kirándulásról, szinte sírtak a nevetéstől, ahogy leírta Rákosi merev és maradi reakcióit. A delegáció a munkások étkezőjében ebédelt – amely intézmény akkor még ismeretlen volt Magyarországon –, a kiszolgálónők pedig hatalmas adag ennivalót tornyoztak az odalátogató fontos személyiségek tányérjára. A delegáció tagjai közül egyedül Rákosi evett meg mindent, amit a tányérjára tettek, az utolsó morzsáig, mondván: „Ez a bőség országa. Miért spórolnánk az amerikaiaknak azzal, hogy meghagyjuk az ételt?”

Mint azt Nagy miniszterelnök megjegyezte: „Rákosi a kákán is csomót keresett, de mi megpróbáltunk nem venni tudomást az okvetetlenkedéséről, és nem engedjük elrontani a jó benyomásainkat. Tennessee-ben még önmagát is felülmúlta mint enfant terrible.” Amikor Rákosi meglátott

egy farmert, aki foltozott nadrágot viselt, diadalmasan azt kukorékolta: „Nézzék, micsoda rongyokban járnak! Amerikában sem fenéig tejfel az élet!” Amikor házgyári elemekből készült házakat mutattak nekik, megjegyezte: „Amint egyszer a poloskák ezekbe a házakba beveszik magukat, soha többé nem lehet kiirtani onnan őket.” Apám szelíden megjegyezte, hogy ő úgy tapasztalta, Amerikában egyáltalán nincsenek poloskák. „Hát nem tudja – vágott vissza Rákosi –, hogy a poloska Amerikából származik, és innen kiindulva terjedt el egész Európában és Oroszországban?”

Mire a delegáció végre elindult New Yorkba, a legkülönbözőbb értékelések születtek a látogatásukkal kapcsolatban. Hanna azt írta Edith nagynénjének, hogy miután eltöltött pár napot „ezekkel az emberekkel (bár kettő közülük teljesen rendben volt), ráébredtem, hogy a mi világunknak vége”. Móric nagyapám Portugáliából írott levelében melegen gratulált. Tisztában van vele, írta, hogy kizárólag Aladárnak és az ő vezetése alatt álló követségnek köszönhető, hogy az amerikaiak ilyen melegen fogadták a magyar delegációt – sőt hogy egyáltalán fogadták, hogy olyan fontos emberekkel találkozhattak, mint Truman és Byrnes, és hogy olyan jó eredményekkel térhetnek haza.

Az aranyrudak önmagukban talán nem fogják stabilizálni a gazdaságot, írta, de „segíthetnek felcsillantani a magyarok lelkében a reményt, hogy van esélye a stabilizációnak”. „Remélem, örültök a sikereknek!” – írta Móric nagyapám. – Életem során néhányszor velem is megesett, hogy hasonló sikerben lehetett részem, és olyankor mindig úgy éreztem, mintha több lenne a levegőben az oxigén, mintha könnyebben lélegeznék, vidámabban és optimistábban szemlélném a világot!”

1946 JÚNIUSÁRA A WEISSEK szanaszét szóródtak Portugáliából. Erzsi és gyermekei New Yorkban telepedtek le. A férje, Alfonz Svájcban volt, és később készült csatlakozni hozzájuk. Chorinék szintén Svájcba mentek, bár még reménykedtek benne, hogy az amerikai vízum előbb-utóbb megérkezik Portugáliába. Weiss Jenő, a felesége, Elsie és három gyermekük végül szintén Svájcban kötöttek ki.

Edith az elsők között hagyta el Portugáliát. Először Svédországba ment, hogy haldokló rokona, Henry de Wahl mellett legyen az utolsó időkben. Henry halála után Edith is Svájcba utazott, és ott csatlakozott a nemrégiben alakult Magyar Segélybizottsághoz: ő lett a gyermeksegély-program

felelőse. Nem sokkal később megkapta az amerikai vízumot, és rövidesen megérkezett New Yorkba.

Elzának és lányainak végre sikerült látogatóvízumot szerezniük Svájcba, de ők is a becses amerikai vízumra vártak.

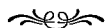
Hanna öccse, György szintén Svájcban volt, ahol fizikai munkával kereste a kenyerét. Egyikük sem panaszkodott, de többé-kevésbé mindnyájukat aggasztotta, hogy miből fognak megélni. Nyilvánvaló volt, hogy a gyárakat rövidesen államosítani fogják, így azokért semmiféle kárpótlási pénzt nem remélhettek. Amikor a németek elhagyták Magyarországot – sőt ami azt illeti, már korábban is –, sok gépet magukkal vittek, amelyeket később Ausztria és Németország különböző pontjain lehetett fölfedezni. Chorinnak és ügyvédjeinek legalább ezekért a gépekért sikerült némi kárpótlást kicsikarniuk háborús jóvátétel címén.

A svájciaktól nem kaptak sem munka-, sem letelepedési engedélyt, ezért panziókban éltek. Az egyes családtagok különféleképpen igyekeztek megbirkózni mindannak utóhatásával, amin keresztülmentek. Amikor Mauthner Meminek meg kellett operáltatnia a hátát Zürichben, lelkiismeretesen közölte az orvossal, hogy ő zsidó származású. Az orvos biztosította róla, hogy ez őt egyáltalán nem érdekli.

Marianne megírta Hannának, hogy Puppá nem kapott vízumot sem Svájcba, sem az Egyesült Államokba, „és mi nem hagyhatjuk itt egyedül a festő miatt. Sokkal többet van vele, mint az illendő, de hát olyan kevés öröme van szegénynek az életben, és én nem kínálhatok neki semmi jobbat. Nagyon megbántanánk vele, ha most itt hagynánk. Bárcsak találna végre magának valakit, aki igazán fontos.” Azt remélték, az a tény, hogy Tamás az amerikai hadsereg katonája, mellettük fog szólni, és az amerikai vízumok még megérkezhetnek.

De az a reményük, hogy békeidőben megszűnnek majd a nehézségeik, még igen sokáig alaptalannak bizonyult.

Párizs

1946. július 29-én Magyarország, Románia, Bulgária, Finnország, Olaszország, Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió külügyminiszterei kíséretükkel együtt megérkeztek Párizsba, és a nagy Luxembourg Palotában gyűltek össze, hogy tárgyaljanak a II. világháborút végleg lezáró békeszerződésekről. Szüleim azt remélték, hogy édesapámnak nem kell Párizsba utaznia, de július 24-én fölhívta anyámat a követségről, és közölte, még aznap este New Yorkba kell utaznia, hogy elérje a Párizsba induló repülőgépet. Hanna vigasztalhatatlan volt.

Az elmúlt nyolc hónapban állandóan együtt voltak, és hatalmas változásokat éltek át kettesben, és most anyám úgy érezte, apám nélkül kicsúszik a talaj a lába alól. Aznap éjjel ezt írta Aladárnak:

1946. JÚLIUS 26., NYC

Tudod, Angyalom, mennyire gyűlölöm, hogy múlik az idő, de most az egyszer szeretnék mielőbb túl lenni azon a pár napon, amit nélküled kell leélnem. Kérlek, Drágám, vigyázz magadra! Szídom magamat, amiért nem csomagoltam neked több ennivalót... Jaj, Drágám, Drágám, tényleg erre volt szükséged? Egy feleségre, aki ennyire szerelmes beléd? Csak tudnám biztosan, hogy nyugodtan alszol, hogy a gép nem ugrál túlságosan a levegőben, hogy rendesen adnak neked enni, és egyáltalán, gondoskodnak rólad! Drágám, ha nagyon rosszkedvű vagy – mert tudom, hogy az leszel –, gondoldj arra, milyen jó volt hozzánk a Jóisten! Minden olyan reménytelennek látszott, de végül minden megoldódott, és ez a mostani helyzet is meg fog oldódni! Semmi másra nem tudok gondolni, csak rád, és nagyon vágyódom utánad. Jó éjszakát, drágám, veled vagyok!

Hancsi

Hát persze hogy apám rosszkedvű volt! Bármilyen sikerrel járt is a magyar delegáció Washingtonban, Magyarországon a felszín alatt olyan hatalmas erők örvénylettek, amelyek magukkal rántották az országot és elsodorták a demokrácia és függetlenség biztos partjairól. A kommunisták ügyesen és erőszakosan nekiláttak, hogy lerombolják a civil társadalmat, és olyan nyomást gyakoroltak az új, ingatag koalíciós kormányra, hogy az nem bírt lépést tartani a követelésekkel. Július elején Magyarország orosz parancsnoka elrendelte a politikai és ifjúsági szervezetek megtisztítását. Az oroszok követelték mind a három katolikus ifjúsági szervezet, valamint a cserkészlet feloszlását, mert úgy gondolták, azokból a fiatalokból, akik ezekben a szervezetekben nevelődnek, később a kisgazdapárt tagjai lesznek, vagy legalábbis demokraták, ami viszont ellentétben állt a szovjetek érdekeivel.

Az orosz vezetés Magyarország két vezető újságírójának elhallgattatását is elrendelte. Egyikük gróf Dessewffy volt, Aladár régi barátja, a Kisgazdapárt vezető lapjának, a *Kis Újságnak* a szerkesztője. Másikuk Parragi György, aki együtt volt Móric nagyapámmal Mauthausenben, és az egyik legnagyobb napilapba írt vezércikkeket. Az oroszok igyekeztek kiszorítani a kormány kisgazda tagjait, és azt követelték, hogy az igazságügy-miniszter helyettese mondjon le. Mindenki, aki nem volt marxista, veszélyben volt, és mivel a belügyi tárca a kommunisták kezében volt, egymást érték a politikai vádak alapján indított letartóztatások. A letartóztatottak között ott voltak a család barátai is. Pallavicini Gyurit, aki együtt raboskodott Dachauban Aladárral és az egyik legrégebbi magyar arisztokrata család sarja volt, monarchista érzelmekkel vádolták meg – ebben a „bűnben” alighanem ugyan vétkes volt, bármit jelentsen is ez –, és bebörtönözték.

A kisgazdák vezette koalíció azonban nem volt hajlandó lemondani, és bár a szovjetek minden alkalmat megragadtak a gyengítésére, elszántan tovább kormányzott, ahogy tudott.

Ezzel a helyzettel a háttérben a párizsi béketárgyalások tétje igen magas volt Magyarország számára. Ahogy a *The New York Times* augusztus 1-jei főcíme írta: „Veszélyeztetni a magyar kormányt a békeszerződés! Kulcs tényezők: területveszteség és a szovjetek tiltakozása a nyugatbarát kormánnyal szemben.”

A magyarok számára Trianon mindig is fontos vonatkozási pont volt, és mindig is az lesz. Az akkori területveszteségek, és az a remény, hogy ezeket a területeket visszakaphatják, fontos szerepet játszott a németekkel kötött szövetségben, és 1938 novemberében az első bécsi döntés, úgy tűnt, valóra

váltja ezeket a reményeket. Most Párizsban megint a határok kérdése volt a középpontban, és félő volt, hogy ez a kérdés háttérbe szorítja azokat a fontos problémákat, amelyek Magyarország egész jövőjét meghatározzák majd. Végül csakugyan úgy alakult, hogy jóformán egyébről sem tárgyaltak, csak a Magyarország és Csehszlovákia között húzódó határvidék sorsáról, ahol néhány százezer magyar élt. Ami Erdélyt illeti, a magyarok remélték, hogy ez a kérdés is napirendre kerül, de nem merték erőltetni, nehogy irredentizmus hírébe keveredjenek, és olyan öreg és sértődött trianoni veteránokat lássanak bennük, akik mindenáron újra akarják rajzolni az egyszer már végérvényesen megvont határokat.

A leghevesebben vitatott kérdés két szlovákiai földterület sorsa volt. Az egyik egy olyan földszáv volt, amelybe beleesett Rakovec is, ahol Móric nagyapámnak is voltak még birtokai, a másik egy ötvenhárom mérföld hosszú sziget a Dunán, a Csallóköz, amelyet szinte kizárólag magyarok laktak. Mielőtt a hivatalos tárgyalások megkezdődtek volna, a csehszlovák delegáció, amely vadonatúj kommunista vezetéssel dicsekedhetett, gátlástalanul igyekezett közel férközni a szovjetekhez, és ennek meg is lett az eredménye: a béketárgyalások kezdetén az oroszok kinyilatkoztatták, hogy „rokonszenvvel és helyesléssel” fogadják a javaslataikat.

Ez katasztrofális következményekkel járhatott a magyarokra nézve, amint azt John MacCormack, a *The New York Times* újságírója meg is írta a lapjának Párizsból július 31-én: „A magyarok fülének ez nagyon úgy hangzik, hogy Moszkva támogatja Prágának azt a törekvését, miszerint Csehszlovákiát kizárólag a csehek és szlovákok államává tegye, és a több százezer magyart Magyarországra deportálja.” Moszkvának esze ágában sem volt akár egy talpalatnyi földet is átengedni a Csallóközből Magyarországnak. Ami azt illeti, a békekonferencia egész ideje alatt a csehek mindent megtettek, hogy elidegenítsék a magyarokat és hogy behízelegjék magukat az oroszoknál. A magyar delegáció számára ez a csehszlovák javaslat hatalmas problémát jelentett. Úgy érveltek, az ország nem tud ilyen nagyszámú elűzöttet befogadni, akármilyen szépen beszélnek is magyarul, és bármennyire is magyarnak vallják magukat.

De ha az alapvető humanitárius megfontolásoktól el is tekintünk, érveltek a magyarok MacCormack szerint, ezek a Csehszlovákiából deportált emberek „földtelen és állástalan proletariátust alkotnának, akik, akárcsak azok a görögök, akiket a törökök deportáltak az I. világháború alatt, könnyen áldozatul esnének mindenféle szélsőségnek és demagógiának”.

De talán éppen ez volt a cél. Most, hogy Csehszlovákiának új, kommunista miniszterelnöke volt, Magyarországnak pedig az oroszok szemszögéből nézve megbízhatatlan kormánya, Moszkva örült, ha Magyarországot szisztematikusan gyengíthette. Amikor Móric nagyapám elolvasta ezt a riportot, elborzadt, és ezt írta Aladárnak:

„Megrendítő gondolat, hogy azokat az embereket elszakítják a szülőföldjüktől és a környezetüktől, ahol sok száz éve éltek, és átplántálják őket egy új másik országba, amely nem a hazájuk, hiába beszélük tökéletesen a nyelvét. Persze, ha az ország érdekére gondolunk, és nem az egyes emberekére, egészen más következtetésre is juthatunk.”

Nem csoda, ha Aladár levelei is kétségbeesésről árulkodnak. Egy héttel az érkezése után azt írta Hannának, hogy bár nem lepte meg a konferencián uralkodó zűrzavar, *„ennek ellenére is depresszált, mert az idő és a nehézségek, és a csalódások csak keserűbbé tették az embereket. A bomlás folytatódik, egyre gyorsuló ütemben – csoda kellene, hogy megszakadjon, és gyógyulás kezdődjék.”* De a csoda megint csak nem akart megérkezni. A tárgyalások, ha vontattottan is, de tovább folytak. Augusztus közepére azonban világossá vált, hogy apám alighanem hosszú hónapokra ott ragad Párizsban.

Közben ellátogatott Magyarországra is. Bár örült neki, hogy a szüleit jó egészségben és jó kedélyállapotban találja, lehangolta és megrendítette a lelki egyensúlyát, hogy olyan országban van, ahol annyi rossz dolog történik, és hogy olyan hosszú időre elszakították újdonsült feleségétől. Elment egy távoli ismerőse temetésére, és ez az esemény az ő szemében az egész látogatást gyászos megvilágításba helyezte. Ezt írta Hannának: *„ma négy hete, hogy távol vagyunk egymástól, s ha vannak szabad órák, nem beszélve az estéről s az éjszakákról, akkor már majdnem kibírhatatlan, hogy nincs itt, [...] nem tudom magát a közelemben, [...] hogy elfeledkezzünk a világról.”*

Hazalátogatása alatt egy még mélyebb és még fájdalmasabb felismerés kezdett kikristályosodni benne: rádöbrent, hogy „itt énrám többé semmi szükség”. Mintha lassított felvételen figyelte volna hazája összeomlását, látta, hogy a kudarc elkerülhetetlen. Elég józanul gondolkodott ahhoz, hogy tudja, a washingtoni megbízatása nem fog sokáig tartani. Alig egy év telt el azóta, hogy Dachauból hazatért Magyarországra. Bár azóta a pusztaság látvány már nem volt olyan lehangoló, társadalmilag és politikailag a helyzet csak romlott.

Visszatért Párizsba, ahol a magyar delegáció vezetője, Gyöngyösi arra buzdította az egybegyűlteket, hogy olyan békeszerződést hozzanak létre,

amely igazságosabb, következésképp tartósabb lesz, mint az, amelyik az I. világháborút követte, és amely előkészítette a terepet a II. világháború számára. Ő az új, demokratikus Magyarország képviselője, jelentette ki, azé a Magyarországé, amely az 1848 és 1918 közötti demokratikus törekvések örököse. Ez nem az az agresszív, revansista Magyarország, amely szövetségre lépett Németországgal, hanem olyan ország, amely elkötelezte magát a béke és a függetlenség mellett. Ami pedig Csehszlovákiának azt a törekvését illeti, hogy deportálja 200 000 magyar lakosát, Gyöngyösi politikai, erkölcsi és gazdasági okokból egyaránt elutasította ezt a javaslatot. „Ha a csehszlovák kormány mindenáron meg akar szabadulni a magyar kisebbségtől, a magyar kormány kénytelen lesz ragaszkodni ahhoz az elvhez, hogy mindenkinek joga van a szülőföldjén élni.”

De a cseh probléma ettől még nem oldódott meg. Aladár azt írta Hannának: *„nagyon utálok itt lennem, de kötelességem végigfolytatni a dolgot. Sokat dühöngök, kevés az öröm, hacsak az nem, hogy az egészen [reménytelen?] helyzetben mégis csak valahogy [fennmaradunk?] még nem dugtak egészen a víz alá. Hogy ez persze meddig lesz lehetséges, azt nem tudom, s nem is vagyok nagyon optimista ebben a tekintetben. De Auer Palival karöltve valahogy még tartjuk a gyepőt, s az amerikaiak, de az egyéb angolszászok részéről kapunk is valami támogatást. Abban, hogy ez így van, nekem is van részem, ha nem is sok, de ez is valami.”*

Aladár erőfeszítéseit mások is észrevették és méltányolták. A színpalak mögött Nagy miniszterelnök egyik megbízottja egyszer odament Aladárhoz, és megkérdezte, nem akarna-e külügyminiszter lenni a béketárgyalások befejezése után. „Nos, Drágám – írta Aladár anyámnak –, ilyesmiről természetesen szó sem lehet. Álmomban sem jutna eszembe lemondani a követségről, és elvállalni a külügyminiszteri posztot.”

A szeptember 17-ével kezdődő héten, csaknem két hónappal azután, hogy megkezdődtek a béketárgyalások, kitört a magyarok és a csehek között az elkerülhetetlen konfliktus. A csehek nyilvánosan antiszemitizmussal vádolták a magyar kisebbséget, és azt állították, a csehszlovák állam aláaknázására bujtogatnak. Erősködtek, hogy a csehszlovák állam stabilitása érdekében ezt a 200 000 embert ki kell telepíteni az országból. Aladár dühe végre megfelelő céltáblát talált, és válaszként olyan emlékeztető beszédet tartott, hogy a következő héten az egyik magyar hetilap az ő szépiabarna fotográfiáját hozta a címlapján.

„KÜZDÜNKI” – hirdeti a címlap. – „Szegedy-Maszák Aladár washingtoni követünk nagy beszédjét mondja Párisban a csehszlovák követelések ellen.” A fénykép Aladár „nagy pillanatát” örökíti meg, amikor is a béketárgyaláson szembesíti a cseheket torzításaikkal és hazugságaikkal, „még hozzá hibátlan angolsággal”, legalábbis a *Magyar Nemzet* szerint. A beszéd egy drámai pillanatában bebizonyította, semmi alapja nincs annak a csehszlovák vádnak, miszerint a magyar kisebbség fontos szerepet játszott volna az ország szétesésében, és ezt az állítását Edvard Beneš elnök saját könyvéből vett idézettel támasztotta alá, amelynek néhány megmaradt példányából egy Aladár birtokába került, sőt el is olvasta. A cseh külügyminiszter meglepett képet vágott, majd tollat ragadott, és egy papírdarabra ezt írta: „Megvan nekünk ez a könyv?” „Nem, nincs” – felelte a csehszlovák külügyminisztérium magyar ügyekben jártas szakértője. Aladár pedig tovább beszélt arról, hogy a mostani Szlovákia területén több száz éve élnek magyarok, és felsorolta a repatriálás ellen szóló humanitárius, gazdasági és történeti érveket.

Később az ülés során a csehszlovák szónok kijelentette, hogy Aladár hazudott, és csak hamisította az idézeteket, mivel a könyv, amelyre hivatkozott, nem is létezik. Mire Aladár nemcsak a könyvet mutatta fel, hanem annak az oldalnak a fotokópiáját is, amelyen Beneš felsorolja mindazokat az erőket, amelyek szerinte összeesküdtek Csehszlovákia szétszabdalására: a szudétanémet mozgalmat, a szlovák, a francia és a német mozgalmakat. A magyarokat egyáltalán nem is említi, és ez a tény nem maradt hatás nélkül a csehszlovák delegációra. Azonnal fölvtették a kapcsolatot Prágával, és kértek néhány darabot a könyvből, de azt a választ kapták, hogy nekik sincs példányuk. Amikor Beneš politikai ellenfelei rájöttek, hogy az írásai jócskán szolgáltathatnak anyagot a politikai támadásokhoz, Beneš elrendelte, hogy a cseh kormány vásárolja föl a könyv minden egyes példányát, és raktározza el őket meghatározatlan időre. Párizsba mindenesetre egyetlen példány sem érkezett.

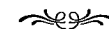
Aladár Párizsban kemény munkával töltötte a napjait, szabadidejében pedig meglátogatta néhány régi barátját. Október elején Lilly is csatlakozott hozzá, aki éppen útban volt Washingtonba. Még ugyanezen a héten Móric nagyapám is megérkezett Portugáliából. Végre megkapta a francia vízumot, és érintőlegesen ő maga is érdekelt volt a béketárgyalásokban, mert birtokai voltak Szlovákiában. Azóta, hogy Portugáliába kerültek,

most első ízben lépte át a határt, és mint bevallotta, olyan elveszettnek érezte magát „ebben a nagy városban, mint egy kis parasztlány, aki életében először jár Budapesten”. Érthető, hogy ez az út komoly megrázkódtatást jelentett a számára: utoljára 1944. március 18-án, Budapesten érezhette magát olyan független embernek, aki maga irányítja a sorsát. Az azóta eltelt két és fél, földrengésszerű változásokkal teli évben elszakították létének minden megszokott, ma már archaikusnak számító tájékozódási pontjától. Most újra a maga ura volt, ez az élmény azonban sokkot jelentett megviselt szervezete számára. Apám és Lilly, valamint sok régi barátjának jelenléte azonban kényelmesen kipárnázta Móric nagyapám visszatérését a civilizált, független életbe: szobát vett ki egy olcsó hotelben, és megkezdte csöndes, látogatásokból és üzleti tárgyalásokból álló életét.

Megint csak várakoztak hát, még ha ez a várakozás különbözött is a korábbtól: Lilly a Washingtonba induló hajóra, Aladár a béketárgyalások végére, Móric nagyapám és a család többi tagja pedig arra, hogy végre elkezdődjék valami, ami kis jóindulattal új életnek nevezhető.

41. FEJEZET

Újra együtt

Apámat párizsi tapasztalatai meggyőzték arról, hogy hiú remény abban bízni, hogy Magyarországnak módjában lesz egy új, jobb életet kezdeni. Végül csodák csodájára mégiscsak született valamiféle kompromisszum. Bár Csehszlovákia megkapott három magyar falut vigaszdíjként, a 200 000 magyar kitelepítésétől mégiscsak elálltak. Ez is kisebbfajta győzelem volt: a kitelepítés, amiről annyit beszéltek, mégsem történt meg, mert a nyugati hatalmak felsorakoztak Magyarország mögött, és hogy ezt tették, az részben annak volt köszönhető, hogy Aladár meggyőzte őket ennek a lépésnek a helyességéről. Hannának mégis azt írta: „Mélységesen elkeserít, hogy minden reményünkben csalatkoznunk kellett. Az amerikaiakra komoly ügyekben nem lehet számítani.”

A békeszerződés végső formájának csak az első része foglalkozott a területi követelésekkel: a többi rész katonai, politikai, gazdasági és szociális feltételeket fogalmazott meg. Például, hogy a magyar hadseregnek nem lehet 65 000-nél több katonája, és hogy Magyarország nem állíthat elő nukleáris fegyvereket. Egy különösen megalázó feltétel szerint Magyarországnak 300 millió dolláros háborús jóvátételt kellett fizetnie – 200 milliót a Szovjet-uniónak, 100 milliót pedig Csehszlovákiának és Jugoszláviának –, vagyis arra kényszerítették, hogy anyagilag támogassa azokat az országokat, amelyek a legelszántabban igyekeztek aláásni a magyarok demokratikus autonómiáját. Míg a szövetséges csapatoknak a megállapodás értelmében el kellett hagyniuk Magyarországot, a szovjet hadseregnek engedélyezték, hogy továbbra is az országban maradjanak, mondván, csak így tudnak kapcsolatot tartani az Ausztria szovjet zónájában állomásozó szovjet csapatokkal.

Aladár kimerülten és kiábrándultan hallgatta Byrnes, az amerikai külügyminiszter jó szándékú, de reménytelenül naiv szavait a konferencia

végén. „Ezekben a szerződésekből nem az áll, ami akkor állna, ha mi, amerikaiak teljesen szabad kezét kaptunk volna. És nem is az, ami akkor állna, ha más kormányok kaptak volna szabad kezét. De ami végül is bennünk áll, az a lehető legjobb, amit közös megegyezéssel el tudtunk érni most vagy bármilyen elfogadható hosszúságú időn belül... Bármilyen politikai nézetkülönbségek legyenek is közöttünk – mondta Byrnes az összegyűlt küldötteknek –, szilárdan és visszavonhatatlanul elköteleztük magunkat amellett az elv mellett, hogy jogunk van, és minden egyes országnak joga van saját politikai és gazdasági sorsát népének a lehető legszabadabban kifejezett közakarata szerint alakítani. Minden kiváltságnak ellene vagyunk otthon és külföldön egyaránt. Mindenütt megvédelmezzük a szabadságot...”

A magyar delegáció október 15-én, a konferencia záró ülése után vonatra ült, és hazautazott Budapestre. A következő nap Aladár is visszatért az Egyesült Államokba.

Ez a párizsi megbízatás komoly megpróbáltatást jelentett Hanna és Aladár számára. Már így is rengeteg időt töltöttek egymástól távol, de ezt különösen kegyetlen dolognak érezték, hogy tizenegy hónapos házasságukra három hónapra el kellett válniuk egymástól.

Ez alatt a három hónap alatt rengeteg őszinte és gyöngéd üzenetet váltottak. *„Rettenetesen hiányzik – írta Aladár Hannának –, mert most látom csak igazán, mennyire szeretem, és mennyire összenőttünk a nyolc hónap alatt. Oly nagy-nagy öröm mindig a levelét olvasnom és éreznem belőlük, hogy Maga is így van, hogy én is hiányzom Magának.”*

Amikor a hetekből hónapok lettek, és mindketten egyre jobban szenvedtek a távolléttől, a pusztaságokat már nem találták elegendőnek hozzá, hogy kifejezzék az érzéseiket. Amikor elérkezett szeptember 18., az ő „nem hivatalos” évfordulójuk, Aladár éppen keményen dolgozott a cseheknek szóló válaszbeszéden, és borzalmasan sajnálta, hogy egy újabb évfordulójuk telt el úgy, hogy nem voltak együtt. „Oh, Drágám, minden annyira hiányzik! – írta. – A haja, a szeme, a keze... az a melegség és béke, ami akkor tölt el, ha együtt vagyunk. Képzeld csak, Drágám, még a közös hálószoba is hiányzik! Most jöttem rá, mennyire hiányzik, amikor éjszaka fölbredek, és nincs ott mellettem!”

Most, hogy Aladár nem volt ott mellette, Hanna is nyugtalan és szétszórt volt. „Kérlek, drágám, küldj legalább egy táviratot! Olyan nyugtalan vagyok! – írta. – Istenem, bárcsak újra együtt lehetnénk! Örökké veled vagyok. A te

szerető és utánad vágyakozó Hancsid.” De azért elfoglalta magát, amíg Aladár távol volt. Vendégeket fogadott, és őt magát is meghívták különféle hivatalos és nem hivatalos rendezvényekre. Katalin mindvégig ott lakott vele, és ez csak még szorosabbra fűzte a barátságukat. Elutazott New Yorkba, ahová Alfonz nagybátyja éppen akkor érkezett meg. Még a követséget is gondosan szemmel tartotta, és lelkiismeretesen beszámolt Aladárnak mindenről, ami ott történt. Öccsének, Tamásnak hosszabb eltávozást engedélyeztek a katonaságnál, és Hannánál is eltöltött két hetet. Néhány kisebb kirándulást tettek együtt. A levegőtlen, forró nyári hónapokban többször megesett, hogy Hanna és Katalin belopóztak egy moziba, csak azért, mert ott működött a légkondicionáló. De azért Hanna örökké nyugtalan volt, nagyon hiányzott neki Aladár, és türelmetlenül várta a leveleit.

A nagynénje, Daisy azt tanácsolta neki, hogy jóllehet sok igen boldog házaspár külön szobában alszik, nekik legyen közös hálószobájuk az újdonsült férjével. Ezt a javaslatot mindketten szégyenlősen fogadták, de ez a szégyenlősség eltűnt, amikor kettesben voltak. A leveleikben gyakran utalnak erre a közös, titkos életükre: a zöld lámpára, ami talán valami különleges intimitás egyezményes jele volt, a *The New York Times*-ra, amely talán a padlón végezte, szégyenlős utalásokat tettek valami apró problémára, amin „a szerzetesi élet után” nem lehetett csodálkozni, de aztán könnyen megoldódott. Majdnem elpirultam, amikor Aladár arról ír, alig várja, hogy újra megpaskolhassa Hanna fenekét. Anyám a nem hivatalos évfordulójukon, szeptember 18-án válaszolt neki. Reméli, írta, hogy apám beszéde nagy siker volt. „Ha arra gondolok, milyen régen volt, amikor »nekem dudáltál«, kezdem borzasztóan sajnálni magam. De legalább egy hullámhosszon vagyunk. Csókollak és nagyon várlak! Hancsi.” Megírta neki, hogy minden este a fényképét nézegeti, és újraolvassa a leveleit. Válaszlevelében Aladár is utal erre a különleges dátumra. „Csókollak, drágám, ha nem is olyan félve és izgatottan, mint 1940. szeptember 18-án a Duna-parton, de igen nagy szeretettel.”

Tehát ezért volt olyan fontos dátum számukra szeptember 18.! Az első csókjuk évfordulója! Ekkor már hónapok óta ismerték egymást, apám többször is lelátogatott Iregre, egész sor „tanulmányi kirándulást” tettek kettesben. És végül Leányfalu közelében a folyóparton izgatottan és boldogan megcsókolták egymást.

Aladár október 17-én tért vissza Washingtonba. Hanna azt írta, amikor meghallotta, hogy végre hazajön, „olyan boldog voltam, hogy madarat

lehetett volna fogatni velem"! Az már csak a hab volt a tortán, hogy Lillyvel a hajó még nem érkezett meg Amerikába, tehát az érkezéséig még lesz néhány napjuk kettesben. „Aladár pénteken hajnalban érkezett. Szemtanúk beszámolóí szerint komoly feltűnést keltettünk, mert úgy üdvözlöttük egymást, mintha hosszú évek óta nem találkoztunk volna... Nem is tudom, mivel érdemeltem ki ekkora boldogságot!”

Hogyan lehetséges hát, hogy mi a Patterson utcában már halvány visszfényét sem láttuk az ő egykori nagy szerelmüknek? Ahogy a hang is évekig utazik az űrben, és távoli bolygókig is eljut eredeti forrásától, azt hittem volna, hogy olyan erős érzésnek, mint amilyen az övük volt, még sok-sok évvel később is marad valami nyoma.

Ez lenne az az időtlen, örök titok, amelyet a szülők soha nem fednek föl a gyermekeik előtt? Hogy a szüleink valaha fiatalok voltak, és szenvedélyesen szerették egymást? Túlságosan mélyre merészkedtem volna az ő külön világukba, abba a forró és érzéki világba, ahová egyetlen gyerek se akar igazán behatolni, arra a helyre, amelyet a szülők biztonságosan elzárnak előlük, amikor a hálószoba ajtajára ráfordítják belülről a kulcsot? A leveleikben pedig egy idegen nyelv segítségével óvták a titkaikat a gyermekeik kíváncsi szemétől?

Végére is mi, gyerekek, nem is akarunk olyan sokat megtudni. Meg kell szűnnünk ezeket a felismeréseket, hogy csak annyi maradjon belőlük, amennyi a mi saját egocentrikus énünkre vet fényt. És mégis, amikor elolvastam ezeket a leveleket, ugyanazt a megkönnyebbülést, sőt boldogságot éreztem, mint akkor, amikor anyám, egy órával apám halála után, azt mondta nekem: „Tudod, imádott engem!” Mások, ha elmesélem nekik ezt a történetet, nem értik meg a lényegét: úgy gondolják, hogy anyám nem tudott megvigasztalni engem, hogy képtelen volt a lányát látni bennem, aki éppen most veszítette el az apját, vagy kétségbeesett kísérletet látnak benne arra, hogy magára terelje a figyelmet: „imádott *engem*”. Apám aznap este a saját ágyában halt meg a Patterson utcai lakásban, és anyám ekkor gyújtott rá az első cigarettájára és itta meg az első korty whiskyt nélküle. Csak mi ketten voltunk a lakásban, és én válaszként mindössze elmosolyodtam, és azt feleltem: „Hát persze!”

Tudtam, hogy anyám ezzel a meglepő és váratlan kijelentéssel nem akart versengeni velem, nem akart megbántani. Azokban a pillanatokban, közvetlenül apám halála után, amikor anyámnak még nem hatolt el egészen a tudatáig, hogy negyvenhárom évnyi házasság után ő most már

„özvegy”, az a pár, amelyik úgy vágyakozott egymás után, az a pár, aki újra meg újra elolvasta egymás leveleit, akik fölkapcsolták a zöld lámpát, akik „komoly feltűnést keltettek” a repülőtéren, az a pár, akiknek a létezését még halvány visszfény formájában sem tapasztaltam, miközben felnővekedtem, végül félénken és dacosan kilépett a homályból a Patterson utcai ház étkezőjébe, közvetlenül azután, hogy apám teste utoljára távozott a bejárati ajtón. Akkor rövid időre megpillantottam valamit, amit jóval később a levelekben fedeztem föl, valamit, amit a Patterson utcai házban élő család merev és átfogó hatalmi struktúrája mindvégig eltakart a szemem elől: megláttam azokat az érzelmeket, amelyeket többé nem homályosított el apám depressziójának sűrű köde.

Egy pillanatra megláttam valamit, amit egész életemben látni szerettem volna: a szüleim egymás iránti hatalmas szerelmét. Újabb húsz évbe telt, míg ez a szerelmespár újra megjelent előttem a levelek oldalain, a levelekén, amelyeket le kellett fordítatnom, hogy megtudjam, mi van bennük. A fordítás többet jelentett számomra pusztán szavaknál. Most először, már mint középkorú asszony, éreztem először azt a már-már misztikus, elalvás előtti biztonságot, amely abból táplálkozik, hogy a szüleim a központja, biztos kikötője, igazi sarkpontja a családuknak történetének.

A Weiss-diaszpóra

Ha Hanna boldogabb már nem is lehetett volna 1946 őszén, Puppá nem is lehetett volna boldogtalanabb.

Amikor Aladár visszatért, a házaspár rövid és megkésztet nászútra utazott a Pocono-hegységbe, mielőtt még Lilly megérkezett és újra elkezdődött volna a követi tisztséggel járó hajszolt élet, melynek során ellátogattak Trentonba a magyar háborús árvákat támogató segélyszervezethez, Philadelphiába, hogy ünnepélyes fogadtatásban részesítsék Kodály Zoltánt és a feleségét („rendkívül kellemetlen házaspár – írta Hanna az anyjának –, öregek és kicsinyesek”), vacsorát adtak a lengyeleknek, részt vettek egy nagyszabású estélyen az orosz követségen, és még sok más kisebb-nagyobb társadalmi kötelezettségeiknek is eleget tettek, valamint megünnepelelték apám negyvenharmadik születésnapját november 19-én, mikor is „csodálatos ajándékokat kapott, töltőtollat, inget, köntöst és könyveket”. Most, hogy mind több és több családtag érkezett New Yorkba, oda is gyakran ellátogattak. Egyik alkalommal, amikor New Yorkban voltak, Gábor Magda kizárólag azért beszélt meg találkozót anyámmal, hogy megcsodáltassa vele az új orrát. Lilly is szívesen látott vendég volt, és úgy tűnik, Hanna őszintén élvezte a társaságát. Ami Lillyt illeti, számára ez a két washingtoni hónap maradt a legboldogabb időszak teljes hátralévő életére.

Más jó hírek is érkeztek Amerikából Portugáliába. Ezúttal Tamásnak, aki mindig ellátogatott Washingtonba, valahányszor eltávozást kapott a hadseregből, sikerült gazdagítania valamivel nagyanyám újságkivágásgyűjteményét. Tamás még csak huszonkét éves volt, első osztályba sorolt közlegény, a texasi San Antonióban állomásozott, és a *The Pulse*-ban, a Brooke Katonai Egészségügyi Központ hetilapjában jelent meg róla egy cikk. „Az Egészségügyi Osztály Oktatási Kiképző Szolgálatának egyik

instruktora szemtanúja volt, ahogy a náci lerohanják Európát!” – hirdette a főcím. „Hosszú volt az út egy magyarországi birtoktól Brook Katonai Egészségügyi Központ kiképző szolgálatának osztályterméig. És abban a rövid hat esztendőben, amely ilyen messzire juttatta Thomas de Kornfeld közlegényt, igencsak kemény dolgok történtek.” Tamás diákjai „úgy érzik, ő a legjobb instruktor azok közül, akikkel a kurzuson találkoztak”. „Szelíd tekintetű, halk szavú fiatal fiú, aki nagyszerű oktatói munkát végez az anatómiai és a fiziológiai tárgyakban... Ha az ember most látja, nehezen tudja elképzelni, milyen viharos – dicsőséges, izgalmas és félelmetes – múlt áll emögött a szelíd fiatalember mögött.”

Az amerikai vízum volt az a varázsgyűrű, amelyet mindnyájan szerettek volna megkaparintani, a határvonal, amelyet mindnyájan szerettek volna átlépni. Weiss Alfonz és családja már megérkezett és letelepedett New Yorkban. De a Kornfeldek többsége egyelőre Portugáliában maradt, bár Móric nagyapám éppen Párizsban volt. Weiss Edith Svájcban volt Chorin Ferencsel, a feleségével, Daisyvel, a fiukkal, Ferencsel és a két lányukkal, Daisyvel és Erzsébettel együtt. Weiss-Mauthner Elza és a négy lánya, valamint a fia, István szintén Svájcban voltak. Elza másik fia, Hansi Budapesten telepedett le, és végül felvétette magát egy szanatóriumba, hogy kikezeljék a morfiumfüggőségéből, míg a másik fia, Ferenc Portugáliában maradt, és szentül elhatározta, hogy visszaállítja a híres Mauthner-féle magtermesztő cég jó hírét. Puppá neki dolgozott titkárnőként: ő élvezte a munkáját, de a szülei is, Luis is elleneztek.

György, Elsie, a felesége, és az első Kornfeld-unoka is Svájcban voltak, majd nagyanyám fivére, Weiss Jenő is csatlakozott hozzájuk a feleségével, Annie-val és három felnőtt gyermekükkel, Alice-szal, Annie-val és Györggyel.

Puppá már torkig volt valamennyiükkel. Mivel ő és az édesanyja Portugáliában maradtak, a Svájcba áttelepült összes családtag őket használta üzletközvetítőnek és titkárnőnek: hol a vízumát kellett elintézni valakinek, hol a bőröndjüket kellett utánuk küldeni, ruhákat kellett csináltatni, cipőket rendelni és elpostázni a gyógyszereiket. Néhányan közülük megint olyan fontos és rangos embereknek érezték magukat, mint a háború előtt, bár az is lehet, hogy ez az érzés voltaképpen egy pillanatra sem hagyta el őket.

Az egész család a portugáliai amerikai követségen folyamodott amerikai vízumért, de közben, ha csak rövid időre is, megkapták a svájci vízumot, mert a rokonság egy része már korábban ott telepedett le, és a még

mindig érintetlen Weiss Manfréd-féle bankszámla segítségével tartották fenn magukat. Amikor pedig a vízumok nehéz kérdése megoldódott, és bárhová elutazhattak Portugáliából – vagy visszatérhettek Párizsból és Zürichből –, akkor még mindig nem volt egyszerű helyet találni maguknak valamelyik repülőjáraton vagy vonaton. Most, hogy láthatólag rengeteg európai készült hazatérni a szülőföldjére, nem egykönnyen lehetett bármilyen közlekedési eszközre helyet kapni. „Az egész életünk semmi másból nem áll, csak várakozásból, értelmetlen vegetálásból” – írta Marianne.

Móric nagyapám több hónapig Párizsban maradt, és még egy *carte d'identité*-re is szert tett, így nem kellett többé rendszeresen jelentkeznie a rendőrségen. Még mindig azt remélte, hogy az ekkor még aláíratlan békeszerződések valamivel előnyösebb feltételeket tartalmaznak majd, és hogy talán vissza tud szerezni valamennyit a régi családi birtokból, amely a szlovákai Nagyrákó közelében feküdt. A feleségének viszont hiányzott, és ő már csak azt várta, hogy dőljön el így vagy úgy az egész kérdés. A házasságuk, amely rettenetes feszültségekkel kezdődött, olyannyira, hogy még válással is fenyegetett, ekkorra már mély és kölcsönös szeretetté érlelődött. „Nagyon nehéz Papi nélkül – írta Marianne boldogtalanul ebben az időszakban –, és minden nélküle töltött perc pótolhatatlan veszteséget jelent!”

Decemberben végre Marianne is, Móric nagyapám is megkapta a svájci vízumot, és Svájcba utaztak, hogy a család együtt tölthesse a karácsonyi ünnepeket. Puppá Portugáliában maradt, neki még mindig várnia kellett a svájci vízumra. Marianne és Móric nagyapám végre újra együtt lehettek György fiukkal, megcsodálhatták az unokájukat és játszhattak vele, ha már a csecsemőkora végleg elveszett számukra az 1944-es év zűrzavarában. Nem sok idő kellett hozzá, hogy György felesége megsértődjön az anyósára, és ezt a sértettséget olyan feltűnően viselje, mint valami méregdrága, új frizurát.

Délelőttönként Marianne nem látogathatta meg őket, mert a lakást akkor takarították. Étkezés közben nem szólhatott az unokájához, mert akkor állítólag a kisfiú nem fog rendesen enni. Elsie-nek nap nap után sikerült kitalálnia valamilyen ürügyet, miért nem láthatja Marianne az unokáját. Marianne azt írta, megpróbálta „betartani az anyósok három parancsolatát, úgymint: *schlucken, schweigen, schenken* (azaz: nyelni, hallgatni, ajándékozni)”, de azért nagyon szomorú volt, amiért elszakították szeretett fiától, először a nácik, most pedig Elsie. Persze megértette Györgyöt, aki

nyilván úgy okoskodott, hogy jobb neki, ha otthon őrzi meg a békességet az anyja rovására, mint fordítva.

„Én kedvelem Elsie-t, de szerintem semmi baja nem lenne belőle, ha nem viselkedne olyan bután, és engedne a kis dolgokban, a titkaira meg úgysem kíváncsi senki” – írta Puppá. Marianne megbántódott, és szomorú volt. Most, hogy olyan hosszú idő után végre megint együtt vannak, miért nem mennek egy kicsit könnyebben a dolgok?

Végre Puppá is megkapta az utazásához szükséges papírokat. Luis Spanyolországban volt, és igyekezett munkát találni – bármiféle munkát. Most, hogy sem a szülei, sem a szeretője nem voltak Portugáliában, Puppá végre kereshetett egy kis pénzt irodai munkával. Tamás küldött neki egy írógépet, és Puppá egyre gyorsabban és ügyesebben verte a billentyűket. Még a gyorsírás alapjait is megtanulta. Most, hogy senki nem volt a közelében, aki tiltakozott volna miatta, akár hét órát is dolgozhatott naponta, és mint írta, „egy vagyont” keresett. A szülei véleménye szerint ez a fajta munka nagyon jó dolog ugyan, de – akárcsak a laktató ételeket – csak kis adagokban tanácsos fogyasztani.

Luisnak nem volt se pénze, se állása, és a festményeit se igen vették, bár Puppá egyet-kettőt magával vitt Zürichbe, hátha el tudja őket adni valamilyik galériában, és ez esetben még az ügynököknek járó 10%-ot is bezsebelheti. Luis úgy tervezte, Spanyolországban éttermek és szállodák belső dekorációjának megtervezésével foglalkozik majd. Mint spanyol férfinak, rettenetesen sértette az önérzetét, hogy nincs munkája, és az asszony keresi a pénzt. „Tudom, mindenki azt kérdezi, én miért nem dolgozom – írta Puppá –, és ha egyedül lennék, akkor nyilván nekem is dolgoznom kellene. De az emberek nem is sejtik, milyen az, ha valaki egy rendkívül féltékeny személlyel él együtt. Ha összeházasodnánk, szóba se jöhetne, hogy én eljárjak dolgozni valamilyen irodába, hacsak nem sikerülne munkát találnom az orsolyitáknál vagy valamilyik másik apácarendnél.”

Mielőtt mindketten útnak indultak volna, Puppá Svájcba, Luis Spanyolországba, Luis megpróbált becsomagolni. Puppá csak ült csöndben, foltozta a ruháit és stoppolta a zoknijait, és figyelte, ahogy a káosz lesújt a bőröndökre, a tehetetlen kétségbeesés pedig Luisra. Végül följánlotta, hogy segít becsomagolni, és helyrehozza, amit a férfi zavaros erőfeszítései elrontottak. Ez csak egy jelentéktelen kis eset volt – a habozás, a megadás –, de újra és újra ez a dinamika ismétlődött meg kis és nagy dolgokban egyaránt. Puppá nem tudta lerázni magáról a kétségeket, amelyeket

a viszonyuk ébresztett benne. Bár ezt soha nem mondták ki, mindketten tudták, hogy a kapcsolatuk nem tart örökké, mert amint Puppa szülei megkapják az amerikai vízumot, Puppa csatlakozik hozzájuk, és követi őket Amerikába.

Puppa kedélyállapotának az sem használt, hogy éppen Svájcba kellett mennie. Soha nem kedvelte különösebben ezt az országot, de most, hogy szemtanúja volt a háború rettenetes pusztításainak Európa többi részén, Svájc visszatetsző, önelégült, prosperáló „semlegessége” csak még jobban bosszantotta. Rettentően rossz ötletnek tűnt, hogy elhagyja a meleg, zöldellő Portugáliát a decemberi Zürich kedvéért, ahol bármerre nézett, valaki éppen mindig elkapott valamilyen betegséget. Az apjának végre sikerült kigyógyulnia makacs bronchitiséből, de az édesanyja sápadt volt, és sovány. És akkor még nem is beszéltünk az idős nagynénik és nagybácsik és fiatal unokatestvérek seregéről, akik állandóan orvoshoz szaladgáltak a legkülönbébb panaszokkal. És azok a beszélgetések! Sok családtag számára az élet egyszerűen véget ért 1944. március 19-én, és most „azon rágódnak, mi lett a sorsa azoknak a ruháknak, amiket a kertészre bízta, vagy az ékszereiknek a Kereskedelmi Bankban, vagy azon sóhajtoznak, hogy akkor még »valakik« voltak. Én ezekért a témákért egyáltalán nem tudok lelkesedni, és ez itt igen nagy bűnnek számít!”

1946 végén üzenetet kaptak Lisszabonból, hogy Chorinéék végre megkapták az amerikai bevándorló vízumot. A válás nagyon megkínozta Marianne-t, akire a család szétszóródása természetével ellenkező életformát kényszerített. Európát jól ismerte, Amerika azonban furcsa, egzotikus hely volt számára, bár ez jelentette a jövőt, amelyet végül valószínűleg valamennyiüknek el kellett fogadnia.

1947 januárjában a Chorin család Lisszabonból New Yorkba repült: az út különösen hosszú volt, mert a repülő leszállt Írországból és Új-Fundlandon is. New Yorkba egy hatalmas hóvihár kellős közepén érkeztek meg. New Yorkban óriási tömeg nyüzsgött, és az elgyötört csoportnak csak egy borzalmas szállodában sikerült szobát szereznie a felső Broadway. Weiss Alfonz, aki már hétpróbás amerikainak számított, a legközelebbi Horn and Hardartba vitte ebédelni kimerült családját, a híres automata büfébe, ahol ha bedobsz 25 centet az automatába, kipottyan egy szendvics. „Ali bácsi azt állította, Amerikában mindenki így étkezik – idézte fel a jelenetet Daisy, az unokahúga évtizedekkel később. – Mondanom sem kell, anyám legszívesebben azonnal visszafordult volna Európába.”

Végre elérték végső úticéljukat. Chorin Ferenc ekkor már hatvannyolc éves volt: ebben a korban a legtöbb ember már nyugalomba vonul. De ő szilárdan elhatározta, hogy új életet kezd. „Kihozom belőle a lehető legtöbbet!” – mondogatta, és ha volt valaki a családban, aki erre csakugyan képes volt, hát ő volt az.

A család Európában maradt része egyre fogyatkozott.

De azután csodálatos hírek érkeztek Washingtonból: éppen jókor, mert közeledett a karácsony. Hanna gyermeket várt. A szülei magukon kívül voltak örömeikben – ami azt illeti, ez a hír képes volt visszaadni az egész család életkedvét. Az Atlanti-óceán túloldaláról áradni kezdtek a lelkes, gratuláló levelek. Móric nagyapám, amint Hanna fölhívta a hírrel, azonnal írt neki és Aladárnak: „Annyi sok forró jókívánsággal, reménységgel és várakozással gondolok rátok!... Milyen csodálatos dolog lesz a ti gyereketeknek lenni! Most még türelmetlenebbül várjuk, hogy ott lehessünk veletek!”

1947

*Babilon folyóvizeinél, ott ültünk és sírtunk,
mikor a Sionról megemlékezénk.*

*A fűzfákra, közepette, oda függesztettük hárfáinkat.
Mert énekszóra nógattak ott elfogóink, kínzóink pedig víg dalra,
mondván: Énekeljetez nekünk a Sion énekei közül!
Hogyan énekelnök az Úrnak énekét idegen földön?*

– 137. ZSOLTÁR
(Károli Gáspár fordítása)

Szalámitaktika

1947-ben apám rövid időre a történelem rivaldafényébe került. Közepesen fontos szerepet játszott egy nem különösebben fontos ország szörnyű tragédiájában.

A neve felbukkan azoknak a könyveknek és tudományos cikkeknek egyes fejezeteiben, bekezdéseiben vagy lábjegyzeteiben, amelyek arról szólnak, hogyan omlott össze a demokrácia Magyarországon, hogyan jött létre a vasfüggöny, és hogy mi történt a háború utáni években ebben a sorsüldözött országban. Szerepel az újságok címoldalán olvasható történetekben és az amerikai külügyminisztérium hivatalos dokumentumaiban. A kongresszusi napló több alkalommal is idézi. Ennek köszönhetette, hogy az emberek angol nyelvterületen megismerték a nevét. Magyarországon is évtizedekre megjegyezték az emberek, annál is inkább, mert ez a név még Magyarországon is szokatlannak számít. A magyar újságok kémnek, árulónak, gyávának nevezték, és az amerikaiak eszközének. De azért Magyarországon is akadtak jó néhányan, akik, ha nem mondták is ki hangosan, de hősnek tartották.

Aladár látta, hogy a hazája katasztrófa felé közeledik, és életének ebben a szakaszában, amikor utoljára játszott fontos szerepet a világpolitikában, megpróbálta eltéríteni a történelem menetét. „Abból a távolságból figyelem az eseményeket, amelyet a kudarc kényszerített rám” – mondta egyszer apám Mihálynak, egyik magyar rokonának. Apám tényleg azt hitte, rá tudja beszélni az amerikaiakat, segítsenek olyan körülményeket teremteni, amelyek között fenn lehet tartani a szabadság és demokrácia uralmát a hazájában. És bár ő maga is azt írta anyámnak, hogy a dolog reménytelen, és hogy senki nem biztatja, ő azért csak próbálkozott tovább.

1947 elején Hanna és Aladár az elégedett és magabiztos diplomata-házaspár tökéletes példájának tűnhettek. Külföldi látogatókat és más diplomatákat láttak vendégül, meghívták őket hangversenyekre és hivatalos vacsorákra a Fehér Házba. Ellátogattak számos magyar kolóniára, és fogadták az Amerikába látogató magyar méltóságokat. A vendégeknek Hanna tolmácsolt németül, franciául, angolul és magyarul. Pénzt gyűjtöttek a magyar hadiárvának, és anyám önkéntesként dolgozott a Gyermekmentő Alapítványnál és a Vöröskeresztnél.

A *The Washington Post* társasági rovatában újabb rajongó riport jelent meg róla:

Hogy milyen meleg fogadtatásban részesítette vendégeit a magyar követ és Mrs. Szegedy-Maszák tegnap este hat és nyolc között a párizsi magyar nagykövet, Dr Auer Pál tiszteletére rendezett fogadáson, arról talán azok az élénkvrös kardvirágok árulkodnak a legékezzőlöbbsben, amelyek ott álltak hatalmas vázákban mindenütt körben a kényelmes nappali- és könyvtárszobában és az ebédlőben... Mrs. Szegedy-Maszák hosszú, fekete estélyi ruhát viselt, szürkés-kék betéttel, valamint klipszet és hosszú gyöngysort.

Ekkor anyám már három hónapos terhes volt: kíváncsi vagyok, vajon látzott-e már rajta?

De ez a nyugalom csak látszat volt: a színpalak mögött Aladár lázasan dolgozott, eleinte szisztematikusan, később egyre növekvő frusztrációval és kétségbeeséssel, hogy fölhívja az amerikai külügyminisztérium figyelmét és megszerezze a támogatását, és hogy elérje, a külügyminisztérium adjon hangot az aggodalmának valamilyen hivatalos formában, amiért a kommunisták egyre gyakrabban élnek a megfélemlítés eszközével a magyar politikai életben. 1946 végére és 1947 elejére a kommunisták már több ígéretes fiatal politikust eltávolítottak a politikai életből, valamint felszlattak olyan teljességgel ártalmatlan szervezeteket, mint a Katolikus Agrárfiújsági Legényegyesületek Országos Testülete, a Katolikus Ifjúsági Szövetség, és még legalább kétszáz hasonló csoportot. V. P. Szviridov altábornagy, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság alelnöke azzal vádolta őket, hogy „terroristák”, és hogy „földalatti fasiszta szervezetek”, ahol „a fiatalokat arra nevelik, hogy gyűlöljék a Vörös Hadsereget és a magyar demokráciát”.

Újabb és újabb politikusokat tartóztattak le hamis vádak alapján, újabb és újabb újságírókat bocsátottak el, újabb és újabb lojális moszkovita

kommunistákat neveztek ki fontos pozíciókba olyan kulcsfontosságú kormányzati szerveknél, mint a Belügyminisztérium vagy a Kereskedelmi Minisztérium. A „szalámitaktika” kifejezés (így nevezték el ezt a folyamatot Magyarországon) érzékletesen fejezte ki, hogyan morzsolták fel lépésről lépésre a magyar kommunisták az ország politikai és civil társadalmát, míg az annyira le nem bénult és annyira át nem hatotta a rettegés, hogy a totalitárius irányítást már nem tudta kivédeni. Talán azok, akik még hittek benne, hogy Magyarország szabad és demokratikus köztársaság lehet, azt gondolták, azok után, hogy a nácik büntetteit leleplezték és elkövetőiket bíróság elé állították, a világ nem fogja tétlenül nézni, amint kiépül egy újabb terroron, megfélemlítésen és birodalmi ambíciókon alapuló egy pártrendszer. Minden egyes békeszerződés nyújtott valamiféle garanciát arra nézve, hogy az egyes országok megőrizhetik a függetlenségüket. De hát a szerződéseket csak azért írják, hogy legyen mit megszegni, és bármilyen tanulságokat kínált is a II. világháború, sokak számára kényelmesebb volt megfélemlíteni róla.

Bár a novemberi szabad választásokon a kisgazdák látványos győzelmet arattak, a kommunisták, akik maguk mögött tudhatták a Szovjetunió támogatását, ragaszkodtak a „koalíciós” kormányzáshoz, és hogy abban azok a kis pártok is részt vegyenek, amelyek a szavazatoknak csak egy kis töredékét kapták meg. A kommunisták már korábban magukhoz ragadták a Belügyminisztérium irányítását, és a választások után sem adták ki a kezükből. 1947-re már kialakították a teljességgel elvetemült titkosrendőrség és a mérhetetlenül korrupt „népbíróságok” hálózatát. A titkosrendőrséget Államvédelmi Osztály néven szervezték ujja: ez lett a rettegett ÁVO. Az Andrássy út 60.-ba vették be magukat – ez az épület melleleg már akkor is sötét múlttal rendelkezett, mert annak idején a nyilasoknak is ez volt a főhadiszállása.

Az ÁVO-nak, amely kéz a kézben működött az orosz titkosrendőrséggel, az NKDV-vel, Péter Gábor volt a vezetője, egy bosszúszomjas és szadista kommunista. Ami azt illeti, Rajk László és még néhány másik személy kivételével a teljes kommunista vezetés zsidókból állt, ami nemigen segítette elő, hogy az ország lelkiismereti vizsgálatot tartson a magyar zsidóság elpusztításával kapcsolatban. Néhányan a koncentrációs táborokból tértek vissza, mások a Szovjetunióból. Péter nem sokáig késlekedett vele, hogy országszerte, a falvakban és a kisvárosokban is üldözőbe vegye a politikailag megbízhatatlannak számító személyeket, más néven a demokratákat és

a kiscgazdákat. Ügynökhálózatot hozott létre olyan személyekből, akik úgy egyengették a saját karrierjüket, hogy tönkretették mások életét. A közhivatalokból országszerte elbocsátották az úgynevezett „jobboldali” elemeket, országosan mintegy 80 000 embert.

Ez a hivatal éveken át gyűjtött anyagot apámról is. A dosszié hivatalos címe a következő volt: „Katonapolitikai és más jelentések Szegedi[sic!]-Maszák Aladár személyével kapcsolatban.” Mindjárt az első jelentések egyike, amelyet 1945 októberében adtak postára, egészen sajátosan értelmezi a szüleim kapcsolatát: „Ami Washingtont illeti, ott az a szóbeszéd járja, hogy Szegedi-Maszák Aladár lesz az ottani követ. Hogy elnyerje a kapitalisták bizalmát, megkérte Kornfeld bárónő kezét, aki pillanatnyilag Lisszabonban él. Ez még akkor történt, amikor SZM a deportálásból visszatérve Párizsban tartózkodott.”

A 641. számú jelentés 1945. december 1-jén íródott: „A magyar misszió már elindult volna Washingtonba, ha nem halasztották volna el ismeretlen okokból a követ esküvőjét. Ezt eredetileg Lisszabonban akarták megtartani, később mégis áthelyezték Budapestre. A menyasszony a napokban fog megérkezni különrepülőgépen, orosz belépési engedély birtokában... Az a véleményünk, hogy Kornfeld Hanna bárónő, szülei utasításait követve, mindent meg fog tenni a Weiss, Kornfeld és Chorin családok visszatérése előkészítésének érdekében.”

Nem tiszteletből emlegetik Hannát állandóan bárónőként, hanem azért, hogy még inkább hangsúlyozzák, kiemelkedő jelentőségű tagja volt annak a megvetett osztálynak, amelyet ha nem is lenne talán helyes teljesen kiirtani, megbízni benne egyáltalán nem szabad. 1946 májusában egy másik forrás, amelynek a szerzője szemlátomást nem olvasta sem az előző jelentéseket, sem az újságokat, ezt írja:

A Munkáspártnak azok a tagjai, akik külpolitikai téren működnek, ellenzik Szegedy-Maszák kinevezését, a Chorin-családdal való kapcsolata miatt. Köztudott, hogy SZM felesége Chorin Anna, akit a legnagyobb jóindulattal sem lehet demokratikus érzelműnek nevezni. Tudni lehet róla, hogy a világkapitalizmus lelkes híve. Mind a Kiscgazdapártban, mind a Munkáspártban komoly aggodalmat keltett a hír, hogy egy iparbárónő férje fogja a demokratikus Magyarországot képviselni a demokratikus Amerikában.

És így tovább.

Ahogy az ember olvassa ezt a dossziét, furcsa módon az a benyomása támad, mintha ezek az emberek sokáig nem merték volna közvetlenül apámat támadni. Legfőbb tehertétele, úgy látszik, anyám volt. Apámról viszont olyanokat írnak, hogy már fiatal korában „*kitűnt óvatos, megfontolt természetével. Igen okos és tanulékony fiatalember volt, rendkívül kiterjedt műveltségre tett szert. Az államtudományon kívül igen jól ért az irodalomhoz és művészetéhez is.*” Egy későbbi bejegyzés megemlíti, hogy apámat elhurcolták Dachaubá, és hogy „a deportálás visszafordíthatatlan lélektani változást idézett elő Szegedy-Maszákban, aki jelenleg teljességgel pesszimista személy”. Ez a megjegyzés arról tanúskodik, hogy az informátorok között lennie kellett néhány olyannak is, aki személyesen ismerte apámat.

De apám pesszimizmusát nem egyedül a dachauai tapasztalatai idézték elő. Elég volt megfigyelnie, mi történik a magyar kormányban, hogy lássa, veszélyes pályán halad az ország. Korábban a kis magyar kommunista párt fordult Moszkvához segítségért, de 1946 őszére részben, 1947-re pedig teljesen megcserélődtek a szerepek, most már Moszkva manipulálta és használta fel a magyar kommunistákat a saját, nagyszabású terveinek előmozdítása érdekében. Nagy Ferenc miniszterelnök és Tildy köztársasági elnök próbáltak ugyan demokratikusan kormányozni, és ennek érdekében igyekeztek megbékíteni a koalíció legharsányabb és legagresszívabb tagjait. De ez a kísérlet körülbelül olyan volt, mintha a cserkészek azzal próbálnák a nyitottságukat és nagyvonalúságukat bizonyítani, hogy beveszik a soraikba a maffiát.

Minél régebben voltak hatalmon a kiscgazdák, annál érzékelhetőbben javult a magyarok többségének életszínvonala. A városokban elvégezték a romeltakarítást és a szükséges javításokat, újra hidak kötötték össze Budát és Pestet, és a gazdaságot is stabilizálták. A kommunistáknak arra volt szükségük, hogy bizalmi válságot idézzenek elő a kormányzó pártban, és ezt 1947 januárjában sikerült is elérniük úgy, hogy megvádolták a kiscgazdákat: jobboldali összeesküvést szöttek a demokratikus köztársaság megdöntésére. Rajk László, a kommunista belügyminiszter, aki egy filmsztár külsejével és egy bérgyilkos lelkiületével rendelkezett, közölte Tildyvel, hogy a belügyminisztérium fel fogja deríteni ezt a „konspirációt”. Ezután a kommunisták cikkeket helyeztek el a különböző újságokban, amelyekben utaltak a politikai életet pusztító rákfeneré, és megneveztek néhány fiatal kiscgazda politikust mint a betegség gócait. A kiscgazdák újra védekezni kényszerültek.

Washingtonból Aladár jól látta, hogy a kiskapáknak csapdát állítottak. Január elejére találkozót beszélt meg azzal az emberrel, aki tizenkét hónappal korábban a repülőtéren fogadta, Walworth Barbourral, az amerikai külügyminisztérium dél-európai ügyekkel foglalkozó osztályának helyettes vezetőjével. (Később ő lett az Egyesült Államok izraeli nagykövete.) Apám megkérdezte tőle, nem jelenthetné-e ki az Egyesült Államok nyilvánosan, hogy érdekelt „a magyar demokratikus rendszer fenntartásában”, mert ez nagy segítséget jelentene Nagy Ferenc miniszterelnöknek abban, hogy úrrá legyen a kommunisták által előidézett legutóbbi válságon. Emlékeztette rá Barbourt: éppen az Egyesült Államok budapesti követe tanácsolta Nagy Ferencnek, hogy ne mondjon le, és ne tegyen több engedményt a kommunistáknak.

George Marshall külügyminiszter meglepő gyorsasággal reagált: táviratot küldött a budapesti amerikai követségre, amelyben közölte, hogy tud a magyar kormányt megosztó belső feszültségről, és felhívta rá a figyelmet, mennyire fontos, hogy „az Egyesült Államok támogatást nyújtson a magyar demokratikus erőnek” nemcsak anyagi és gazdasági, hanem – és ez volt a dolog kényes oldala – politikai téren is. Egyfelől szívesen kijelentette volna nyilvánosan is, hogy az USA támogatja a demokratikus erőket, másfelől aggódott, mert „bizonyos jelek arra utalnak, hogy ezzel csak tovább nehezítenék a miniszterelnök helyzetét”.

Marshall jó szándéka és ezek a diplomáciai finomságok azonban teljesen jelentéktelen szerepet játszottak abban a játszmában, amelyet a kommunisták a maguk könnyörtelen szabályai szerint játszottak. Hamarosan bejelentették, hogy leleplezték az összeesküvés vezetőjét, aki nem is lehetett volna más, mint a Kiskapáért főtitkára, Kovács Béla. Aladár többször találkozott Kováccsal Budapesten, és úgy vélekedett róla, „barátságos és jó humorú... nem könnyen befolyásolható, sokoldalú politikus, aki egész sor tisztséget töltött be a pártjában, és mindegyiket jól. Bátran és határozottan kiállt az igazi demokrcia és a jogállam mellett. Nyíltan megmondta a magáét a kommunistáknak, és ezért végül áldozatul esett az oroszok és a kommunisták bosszújának”. Ugyanakkor egyik legnépszerűbb és legkarizmatikusabb politikusa volt a Kiskapáértnek, és Dessewffy régi lapját, a *Kis Újságot* is ő szerkesztette. A kommunista pártvezér, Rákosi több okból is gyűlölte, elsősorban azért, mert Kovács már hosszú ideje arra biztatta a Kiskapáért vezetőit, többek közt Nagy Ferencet, hogy álljanak a sarkukra, és ne engedjenek mindenben a kommunistáknak.

Aladár is arra szeretne volna biztatni Nagy Ferencet, hogy ne legyen annyira alkalmazkodó, és álljon a sarkára, de közvetlenül nem léphetett kapcsolatra a miniszterelnökkel. Bármit írt neki, azt a külügyminisztériumban működő kommunisták is gondosan áttanulmányozták. Azt remélte, az amerikaiak talán segítségére lesznek, és megengedik, hogy használja valamelyik közvetlen kommunikációs csatornájukat, de azok elutasították a kérését. Nem bíznak meg százszázalékosan Nagyban, magyarázta Barbour, és ha ez a dolog napvilágra kerülne, „akkor a szovjeteknek lenne alapjuk megvádolni őket azzal, hogy beavatkoznak a kiskapák érdekében, mint ahogy ők a kommunistákéban, ami ellen mi tiltakozni szoktunk”.

Kovács Béla soha nem került a korrupció népbíróság elé. Képviselő volt, és a parlament nem vonta meg tőle a mentelmi jogot. Bement ugyan a rendőrségre, ahol kihallgatták, de őrizetbe venni nem állt módjukban. A szovjet hatóságok tartóztatták le – vagyis tulajdonképpen rabolták el –, mert rájuk nézve nem volt kötelező a mentelmi joggal kapcsolatos szabályok tiszteletben tartása. A feleségét ugyan biztosították róla, hogy néhány napon belül hazaengedik a férjét, mégis kilenc teljes évig kellett várnia, miközben a Kovács Béla a Gulágon szenvedett. Apám azt mondta róla, „nemcsak a számtalan áldozat egyike volt, hanem mártír, aki az elveivel és bátor viselkedésével kihívta maga ellen Rákosi és a szovjet hatalom bosszúját”.

Márciusban és áprilisban az Egyesült Államok és Nagy-Britannia számos diplomáciai jegyzéket küldött a Szovjetunióknak, amelyben tiltakoztak az oroszok tevékenysége ellen, de semmilyen választ nem kaptak. Eközben Magyarországon Nagy Ferencre egyre nagyobb nyomás nehezedett. Arra kényszerítették, hogy zárjon ki a pártból több parlamenti képviselőt és néhány kabinetminisztert. Volt, akit „népbíróság” elé állítottak. Ilyen volt a helyzet, amikor Aladárt felszólították, hogy folyamodjék Magyarország ENSZ-tagságáért – így Magyarország lett volna az első a korábbi tengelyhatalmakkal szövetséges országok közül, amely csatlakozik az ENSZ-hez. Mint azt a *The New York Times* jelentette, „Mr. Szegedy-Maszák rámutatott, hogy több mint tíz héttel ezelőtt Magyarország Párizsban aláírta a békeszerződést azzal a tizenkét országgal, amellyel korábban hadban állt. Hozzátette, hogy a Magyar Köztársaság, amint lehet, csatlakozni szeretne a többi békeszerető országhoz ebben a nemzetközi szervezetben”.

Májusban Hannát és Aladárt meghívták a New York állambeli Hyde Parkba, ahol felkeresték Eleanor Rooseveltet az ekkor éppen

Washingtonban tartózkodó Tildy Zoltánné társaságában. Mrs. Roosevelt ezt írta a naplójába: „Mi itt vidéken abban a hitben élünk, hogy el vagyunk vágva a világ többi részétől, és kevés ember keres csak föl bennünket. De a múlt héten számos külföldi látogatónak örülhettünk. Meglátogatott bennünket két kedves uruguayi diplomata, Mr. és Mrs. Fontania, aztán nálunk járt Tildy Zoltánné asszony, a magyar elnök felesége, a washingtoni magyar követ, Szegedy-Maszák Aladár úr és felesége társaságában. Egy Nagy-Britanniából érkezett író is akadt a látogatók között, Mr. Luscombe, és az ENSZ kisebbségekkel és diszkriminációval foglalkozó albizottságának egyik tagja, Mr. McNamara Ausztráliából. Az volt az érzésem, mintha importálnánk egy darabkát az Egyesült Nemzetekből ide, New York állam Isten háta mögötti vidékére.”

Tildyné április közepén érkezett az Egyesült Államokba, és amikor május 28-án fölszállt a Brüsszelbe tartó Pan American gépre, hazájában a demokrácia már az összeomlás szélén volt. A *The New York Times*ban megjelent fényképen Tildyné a repülőgép lépcsőjén áll a *La Guardián*, a hajszálcás öltönyt viselő Aladár pedig éppen kezét csókol neki. Apám tíz napon belül elvesztette az állását és a hazáját. Ennek a kézcsóknak a képe nemcsak egy látogatásnak, de egy egész világnak a végét is jelentette.

44. FEJEZET

Látványosan csalódott

Lehet, hogy apám vetett egy pillantást arra a fényképre is a *The New York Times* május 29-i számában, de a legfontosabb hír mégiscsak a washingtoni *Evening Star*ban jelent meg: „Megbízható magyar forrásokból úgy értesültünk, hogy az oroszok egy hivatalos jegyzékben megvádolták Nagy Ferenc miniszterelnököt és két másik magas rangú tisztségviselőt, hogy ők is részt vettek a magyar demokrácia megdöntésére szőtt, a közelmúltban leleplezett összeesküvésben.” Az egyik magas rangú tisztségviselő apám főnöke volt, a külügyminiszter, Gyöngyösi János, a másik pedig egy katolikus pap, a képviselőház elnöke, Varga Béla. A leleplezés alapjául Kovács Béla „vallomása” szolgált.

Miközben Tildyné hazafelé repült, a Magyar Távirati Iroda nyilvánosságra hozta Kovács Béla állítólagos vallomását. Ez a vallomás, hogy minden további vesződségtől megkímélje a kommunistákat, a Kiszgazdapárt teljes vezetését megvádolta, hogy romba akarták dönteni a magyar demokráciát. A jelentés utalt rá, hogy a kiszgazdák állítólag jóváhagyták volna a kapcsolatot a párt és valamiféle emigráns magyar hadsereg között, amely a jelentés szerint Ausztriának a britek által ellenőrzött zónájában jött létre. Mi több, a jelentés azt is állította, hogy a kiszgazdák 1945 augusztusában egy ellenkormányt, a következő év márciusában pedig egy szovjetellenes földalatti szervezetet hoztak létre, amelynek az volt a feladata, hogy a Nyugat-Magyarországon gyülekező illegális hadsereget puskákkal és más fegyverekkel lássa el, hogy ezek segítségével magukhoz ragadhassák a hatalmat. Kovács azt is „bevallotta”, hogy a kiszgazdák a kormány minden szintjére beépítettek egy összeesküvőt, és létrehoztak egy magyar emigráns „ellenkormányt”. A dokumentumon ott állt Kovács aláírása.

A kommunisták és a Kisgazdapárt baloldali, szovjetbarát tagjai Nagy Ferenc lemondását követelték. Nagy Ferenc ekkor Svájcban volt, ezért a kommunisták Magyarországon elrabolták Nagy négyéves kisfiát, és túszként fogva tartották. Június elején, néhány feszült napon keresztül Nagy nem volt hajlandó lemondani, de amikor a fiát végül kiengedték hozzá, cserében megadta magát. Varga Béla Bécsbe menekült, de Gyöngyösi Magyarországban maradt.

Amikor Nagy Ferenc lemondott, pártjának más tagjai elmenekültek, és az országban új kormányt hoztak létre, nyilvánvalóvá vált, hogy az Egyesült Államok nem csinál semmit. Egyedül nem akart lépni, Nagy-Britannia pedig – amely már úgyszemint felül támogatta a görögöket a kommunisták ellen folytatott polgárháborúban – nem volt hajlandó beavatkozni egy hasonló küzdelembe Magyarországon. Amint azt Bertram D. Hulen írta a *The New York Times* június 1-jei számában:

Hivatalos köröknek a mai nap folyamán nyilvánosságra hozott véleménye szerint nehéz lenne bármiféle hatékony ellenlépést tenni azzal szemben, hogy a vasfüggöny Magyarországot is elzárja Európa nyugati felétől, mivel Oroszországnak szemlátomást az a terve, hogy uralma alá hajtja a magyar kormányt és a hadsereget. Úgy látják, ez a puccs kizárja annak lehetőségét, hogy Magyarország esetében is a Truman-elvet alkalmazzák, mint Törökország és Görögország esetében, mivel a budapesti nem tartozik azok közé a kormányok közé, amelyekre az Egyesült Államok praktikus megfontolásokból kiterjesztené a segítségét... Szegedy-Maszá Aladár, a magyar követ valószínűleg megpróbálja rábírní Washington, hogy tegyen valamit. Ezek a bizonyos körök úgy látják, ebben a helyzetben ő sem érhet el semmit. A követ kapcsolatban állt ugyan velük a válság kirobbanása óta, de csak annak érdekében, hogy információkhoz jusson. Hivatalosan állítólag semmiféle akciót nem kezdeményezett.

Ez is a hidegháború egyik következménye volt: ahelyett, hogy támogatott volna egy népszerű, demokratikusan választott kormányt, amelyet az a veszély fenyegetett, hogy a Szovjetunió magába nyeli, az Egyesült Államok hátat fordított Magyarországnak, és inkább a népszerűtlen görög tábornokokat támogatta a valóban népszerű görög kommunista mozgalommal szemben.

Június 2-án Aladár hatoldalas levelet adott át George Marshall külügyminiszternek, amelyben leírja a magyar helyzet kataklizmaszerű változását,

és az Egyesült Államok beavatkozását kéri. Kifejtette, hogy Magyarország egész gazdasági, társadalmi és politikai függetlensége forog kockán. A gazdasági azért, magyarázta, mert „a Szovjetunió elhatározta, hogy gazdaságilag a rabszolgájává teszi Magyarországot, és teljesen beolvasztja a szovjet gazdasági rendszerbe”, ami egyet jelentene „Magyarország orosz ipari gyarmattá válásával, és az ezzel hagyományosan együtt járó kizsákmányolással”.

Leírta, hogyan rombolták le a kommunisták a politikai infrastruktúrát, majd kijelentette: „Magyarország következképp... egy hajszálnyira van tőle, hogy az orosz és kommunista terjeszkedés magába nyelje. Bár csöndben, makacsul küzd a szabad demokratikus intézmények létrehozásáért és megtartásáért, Magyarországra az a sors vár, hogy folyamatosan elszívják csekély gazdasági erejét, és hogy leigázza egy megszálló hadsereg és egy törpe kisebbség, amely nemcsak a rendőrséget vonta irányítása alá, hanem a saját tagjait is fölfegyverezte.”

Ami Kovács Béla „vallomását” illeti, arról azt írta: „Nem vagyok abban a helyzetben, hogy határozottan kijelenthessem, ezt a tanúvallomást Kovács nem írhatta alá. De mivel voltam a Gestapo foglya és a dachau koncentrációs tábor lakója, határozottan állíthatom, hogy vannak módszerek, amelyekkel az embereket úgyszólván bárminek az aláírására rá lehet venni, különösen akkor, ha megtagadják tőlük azt az alapvető emberi jogot, hogy nyílt és méltányos tárgyaláson tárgyalják az ügyüket.”

A levelet ezzel fejezi be:

Mint Magyarországnak a törvényesen megválasztott magyar kormány által kinevezett washingtoni követe, aki egy szabad országban, félelem nélkül képviselhetem a magyar nép akaratát kinyilvánító többségét, nekem jutott a megtisztelő feladat, hogy ünnepélyesen tiltakozzam a szülőhazámat ért totalitárius agresszió ellen. Tisztában vagyok vele, hogy az Egyesült Államok népe és kormánya milyen nagylelkű gazdasági és politikai támogatásban részesítette Magyarországot, és bízom benne, hogy az Egyesült Államok kormánya ebben az esetben sem hárítja el azt a felelősséget, amelyet a fent említett szerződésekben és elvi nyilatkozatokban magára vállalt, és megteszi a szükséges lépéseket Magyarország függetlenségének és demokráciájának helyreállítására.

Maradok tisztelettel külügyminiszter úr alázatos szolgája,

*Szegedy-Maszá Aladár,
magyar követ*

A magyar kormány azt követelte, hogy Aladár térjen vissza Budapestre. Aladár ezt visszautasította, mondván, nem ismeri el törvényesnek a kormányt. Egy héttel a válság kirobbanása után, június 5-én, csütörtökön a *The New York Times* azt írta:

BUDAPEST AMERIKAI KÖVETE SZEMBESZEGÜL A VÖRÖSÖKKEL!

WASHINGTON, június 4. – Szegedy-Maszák Aladár, Magyarország washingtoni követe és a követség hét másik tagja ma visszautasította, hogy törvényesnek ismerje el az új, kommunista irányítás alatt álló magyar kormányt, és a helyükön maradnak... Nem hajlandók lemondani, sőt még csak értesíteni sem a budapesti kormányt az álláspontjukról, mert ez azt jelentené, hogy hallgatólagosan elismerik a törvényességét. A követség többi tagja csöndben figyelte a történéseket, nem avatkozott közbe, és nem tett semmilyen lépést.

A sajtótájékoztatón tett nyilatkozatában apám röviden ismertette a hallgatókkal és az újságolvasókkal Magyarország 1945 utáni történetét.

Abban reménykedtünk, hogy a hazánk annyi küzdelem és elnyomás után végre részesülhet a demokrácia áldásaiban. Azzal tisztában voltunk, hogy baráti kapcsolatokat kell kialakítanunk szomszédunkkal, a Szovjetunióval, és azt reméltük, Szovjet-Oroszország támogat majd bennünket demokratikus erőfeszítéseinkben... Mélységesen fölzaklatva a hazánkban lejátszódott tragikus fejlemények által, amelyek új megpróbáltatásokat jelentenek sokat szenvedett népünk számára, úgy határoztunk, hogy nem ismerjük el törvényesnek az új magyar kormányt, mivel az erőszak hatása alatt jött létre. Szilárd meggyőződésünk, hogy az az ígéretes és reményteljes fejlődési folyamat, amely az 1945-ös választásokkal indult meg, és amelyet a külföldi beavatkozás szakított félbe, azonnal folytatódhat, amint a magyar nép megkapja a lehetőséget, hogy szabadon kifejezze akarátát, és el is fogja érni a célját: egy szabad és demokratikus Magyarország megszületését egy békés, haladó és demokratikus világban.

Ugyanaznap, amikor ez a nyilatkozat megjelent az újságban, Truman elnök „felháborítónak” nevezte a magyarországi puccsot. Az Egyesült Államok jegyzéket küldött Oroszországnak, amelyben erőteljes szavakkal ítélte el a Szovjetunió törvénytelen beavatkozását a magyar belügyekbe, de Aladár többet várt és remélt elérni ennél a gesztusnál. Az szerette volna, ha az Egyesült Államok nem hajlandó elismerni az új magyar kormányt. Ez az elutasítás azt jelentette volna, hogy az ENSZ kénytelen kivizsgálni, mi történt: ekkor a kisgazdáknak rendkívül erős szövetségesük lett volna, és így talán legalább részben visszaállíthatták volna az autonóm, demokratikus kormányzást.

Arthur Schoenfeld budapesti követ elhagyni készült a posztját. Az amerikaiaknak lehetőségük lett volna rá, hogy ne küldjenek újabb követet Budapestre, ezzel is hangsúlyozva, hogy elítélik a történeteket. De sajnos az amerikai külügyminisztérium korábban már bejelentette, hogy Selden Chapin lesz az Egyesült Államok következő budapesti követe. Ha rá lehetne beszélni őket, hogy mégse küldjék Chapint Magyarországra, akkor a Szovjetunió látná: az Egyesült Államok komolyan elítéli beavatkozásukat a magyar belügyekbe.

Június 5-e délutánján Aladárt meghívták a külügyminisztériumba, hogy találkozzék H. Freeman Matthews-zal, az Európai Ügyek Irodájának igazgatójával, John D. Hickertonnal, az igazgatóhelyetttel és régi barátjával, Walworth Barbourral. Hickerton közölte Aladárral, hogy azért hívták meg, hogy mindhárman kifejezhessék csodálatukat azért a bátor lépésért, amellyel a legújabb magyarországi fejleményekre reagált. Szinte látom magam előtt apámat, ahogy ott ül, feszülten, kimerülten, aggodalmasan és végtelenül magányosan, szemközt ezzel a három emberrel, akik diplomáciai karrierjük során jól megtanulták, hogyan válasszák el a személyes szimpátiájukat a gyakorlatias, geopolitikai szempontoktól. Úgy érezte, már csak egy utolsó ütköztető maradt...

Megkérdezte, voltaképpen mi az ő státusa az Egyesült Államokban most, hogy már tájékoztatta róla az amerikai külügyminisztériumot, hogy az új magyar kormányt nem tekinti törvényesnek, és nem hajlandó végrehajtani az utasításait. Emlékeztette őket, hogy ő nem mondott le, és azt reméli, továbbra is kapcsolatban maradhat az Egyesült Államok kormányával. De válaszukat meg sem várva kijátszotta az utolsó ütköztetőjét is. Mik az Egyesült Államok szándékai, kérdezte, Selden Chapin budapesti követté való kinevezésével kapcsolatban?

– Mr. Chapin rövidesen elindul Budapestre – felelte Mr. Hickerton. A játszma elveszett.

Hickerton a jelentésében azt írta Aladáról, hogy „látványosan csalódott” volt, márpedig ezek elég erős szavak egy külügyminisztériumi memorandumban. A hazája és a családja sorsát és a saját jövőjét is eldöntötte ez az egyetlen mondat: „Mr. Chapin rövidesen elindul Budapestre.” Ilyen körülmények között Aladár sem mondhatott mást: „Az Egyesült Államok ezennel tekintse küldetésemét befejezettnek: lemondok követi tisztségemről”.

Aladár megpróbálta elmagyarázni, hogy ha az Egyesült Államok továbbra is diplomáciai viszonyt tart fenn Magyarországgal, „ez ellentétben áll az amerikai kormánynak azzal a szándékával, miszerint fontolóra veszi, hogy tiltakozzék azok ellen a fejlemények ellen, amelyek a jelenlegi magyar kormányt hatalomra juttatták”. Hát nem érzékelik az ellentmondást?

Azok hárman azonban úgy gondolták, Aladár az, aki nem értett meg valami fontosat. „A követ láthatólag képtelen volt megérteni, miért akarjuk, hogy Mr. Chapin elfoglalja állomáshelyét Budapesten” – írta Barbour. Aztán Matthews közölte, az Egyesült Államoknak feltett szándéka, hogy azt az utat kövesse, amely a legelőnyösebbnek látszik Magyarország számára, és megkérdezte: „a Követ úr csakugyan úgy véli-e, akkor szolgálnánk legjobban ezt a célt, ha nem képviseltetnénk többé magunkat Magyarországon? Márpedig ezt kellene tennünk, ha vele továbbra is hivatalos kapcsolatban maradnánk!” Aladár csakugyan úgy véli-e, hogy az ő követi tisztségének megtartása fontosabb, mint az amerikai jelenlét Budapesten?

Aladár hallgatott, „mélyen eltöprengett, aztán azt felelte, hogy »nem«, természetesen Amerikának továbbra is képviseltetnie kell magát Budapesten. De ő azt remélte, talán létezik valamilyen középút, amelynek segítségével »nyitva lehet tartani az ajtót«.”

Miközben töprengett, Aladár látta maga előtt, amint reményeinek utolsó foszlányai is hamuvá foszlanak, akárcsak azok a dossziék, amelyeket március 19-én égetett el. Azzal az egyetlen, csöndes „nem” szóval füstbe ment minden reménye, hogy meg tudja győzni az amerikaiakat, mint ahogy megszűnt minden felelőssége is, amelyet Magyarország washingtoni követeként viselt. Teljes vereséget szenvedett. És ez az a pont, ahol ennek a szenvtelen diplomáciai feljegyzésnek az olvasása szinte elviselhetetlenné válik számomra, még ha tudom is, milyen civilizált és jó szándékú volt és mennyire a diplomácia szabályainak megfelelően járt is el ez a kis társaság.

Matthews rámutatott, hogy „nem csinálhatunk egyszerre valamit és annak az ellenkezőjét, el kell döntenünk, melyik utat választjuk”. Miután kínos feladatát elvégezte, itt volt az ideje, hogy az ítélet-végrehajtót fölváltsa a nyájas házigazda: „Mr. Matthews végül biztosította róla a követet, hogy ha úgy dönt, továbbra is országunkban marad, magánemberi minőségben, követsége mindazon tagjaival együtt, akik szintén így döntenek, szívesen látjuk mindnyájukat, és hogy nagyon örülnénk neki, ha mint magánszemélyek továbbra is szívélyes kapcsolatban maradnánk egymással.” És ha a követ úr bármilyen fontos információt kívánna közölni velük, nos, ők természetesen a legnagyobb örömmel meghallgatják.

Ez alatt a kis szónoklat alatt Aladárnak elég ideje maradt rá, hogy összeszedje magát, és legalább méltósága roncsait megőrizve távozhasson a találkozóóról. De előbb még néhány formalitásnak eleget kellett tenni. „A követ, noha láthatólag igen lehangolt volt, kijelentette, hogy méltányolja azt a jóindulatot, amelyet Kormányunk hivatali ideje alatt vele szemben tanúsított, valamint hogy mindenképpen szeretné elkerülni, hogy bármilyen szempontból kínos helyzetbe hozza az Egyesült Államok kormányát, és távozása előtt még kijelentette, hogy követi küldetését ezennel befejezettnek tekinti.” Közölte, úgy tervezi, hogy június 6-án sajtótájékoztatót tart, és megkérdezte, lenne-e kifogásuk ellene, ha ez alkalomból közzétenné azt a levelet, amelyet George Marshall külügyminiszternek írt. Nem, válaszolták neki, nincs semmi kifogásuk ellene.

Aladár Magyarország washingtoni követeként lépett be az amerikai külügyminisztérium épületébe, és egyszerű emigránsként távozott onnan. Hívott egy taxit, elhajtattott a LeRoy Place 3219.-be, a követség épületéhez, és összecsomagolt. Tizennyolc hónappal azután, hogy vidáman és reményekkel telve megérkeztek anyámmal Amerikába, mindennek vége volt. Rövidesen betölti a negyvennégyet, nemsokára apa lesz, életében először, és három év alatt másodszor maradt állás nélkül. Ráadásul nem létezett többé olyan ország, amelyet a hazájának nevezhetett volna.

Föl-alá járkál

Az újságok az „önmagát leváltó magyar követnek” nevezték apámat. A külügyminisztériumi találkozóra következő nap délelőttjén apám sajtótájékoztatót tartott a lakásán, a 31. utcában. Az újságok, nem meglepő módon, többhasábos cikkekben tudósítottak az eseményekről, ilyen alcímekkel mint: „A volt miniszterelnök amerikai utat tervez” – ebben a részben beszámoltak róla, hogy Nagy Ferenc az Egyesült Államokba készül –, vagy: „A szovjet agresszió vádja”, illetve „A követség irodájának kiürítése”: ezekből a részekből kiderül, hogy mindössze három olyan ember akadt, aki támogatta az új kormányt – vagy mert kommunisták voltak, vagy mert opportunisták, vagy mindkettő egyszerre –, és hogy most ezek az emberek, akik nem voltak hajlandóak lemondani, tartják a frontot a követségen.

Az utolsó alfejezet fölött álló szavak inkább színpadi utasításra emlékeztettek, semmint egy újságcikk alcímére: „Föl-alá járkál.” Apám még a hivatalos sajtótájékoztató előtt találkozott az *Evening Star* riporterével, és a lap így számolt be erről a találkozóról: „A történetek szemmel láthatólag földúlták, föl-alá járkált a házban, miközben a kérdéseinkre válaszolt. Egyszer a hátsó verandán volt, másszor a földszinti irodában, aztán a hallban, aztán a nappaliban, aztán megint a hallban, kiment a bejárati ajtón, föl-alá járkált a ház előtt – aztán visszatért a házba.”

A férfit, akit „földúltak a történetek”, és aki annak idején kilométereket gyalogolt Budapesten március 19. után a letartóztatására várva, most is ugyanaz a motor hajtotta. Fölbukkant egy fényképész is a *Life* magazintól, és lefényképezte a követségnek azt a kilenc alkalmazottját, akik követték Aladár példáját. Aladár ott áll a csoport előtt, és úgy fest, mint egy társulat vezető színésze, aki arra vár, hogy meghívják egy italra vagy találkozót kérjenek tőle: kissé a jobb lábára nehezedik, a kezét zsebre vágja, a fejét

lehajtja, és hűvös méltósággal néz föl egyenesen a kamerába. A *Life* fotósa azt a pillanatot is megörökítette, amikor az autójáról leszerelik a diplomatarendszámot.

A MovieTone nevű dokumentumfilm-archívumban fölfedeztem apám lemondási beszédének egy harminchat másodperces részletét. Valamilyen bokrok előtt áll, kétsoros öltönyben, és egyszerre látszik nagyon lesújtottnak és tökéletesen fegyelmezettnek. Kurtán odabólint az operatőrnek, aztán beszélni kezd, döbbenetesen erős akcentussal: „Nem vagyok hajlandó elismerni az új kormányt, amelyet orosz és kommunista nyomás kényszerített Magyarországra. Nem vagyok hajlandó eleget tenni az utasításainak, és nem vagyok hajlandó visszatérni Magyarországra. Tiltakozom a magyar nép nevében, és bízom benne, hogy a szabad népek szerte a világon meghallják a hangomat.”

Már huszonhárom éve, hogy utoljára hallottam apám hangját. Az arca ugyanolyan, mint amilyennek emlékeztem rá, csak természetesen fiatalabb kiadásban, az álla vonala határozottabb, a haja sötétebb, a homloka ráncatlan. Gondolom, néhányan azok közül, akik a moziban hallották ezt a beszédet, nem sokat értettek belőle az erős akcentusa miatt. Én vagy egy tucatszor lejátszottam a filmet, és csak azt sajnáltam, hogy a filmfelvevőgép nem követi nyomon a mozgását, amikor távozik.

A sajtókonferencia után Aladár levelet írt H. Freeman Matthewsnek. Nem hivatalos levelet a külügyminisztériumba, hanem magánlevelet, és a Woodland Drive-ra, Matthews magánlakására címezte. Megköszönte neki, hogy előző nap fogadta, és elnézést kért, amiért „nyilvánvalóan félreértve a találkozó jellegét, szóba hoztam bizonyos kérdéseket, ahelyett, hogy teljességgel személyes alapon maradtam volna”. Alighanem gyötörte a lelkiismeret-furdalás, amiért megemlítette az új budapesti követ kinevezését. Ilyen súlyos hibát nem lett volna szabad elkövetnie egy hivatásos diplomatának. Matthews érvei pedig olyan meggyőzőek voltak, hogy nem tudott mit felhozni ellenük.

Aztán így folytatta a bocsánatkérést: „Őszintén sajnálom azt is, hogy olyan elkeseredettnek mutatkoztam bizonyos dolgok miatt, de remélem, Ön megérti, milyen érzés három éven belül immár másodszor tétlenül nézni, amint a hazám elveszíti a függetlenségét. Ez alkalommal azonban nagyobb felelősség nehezedett rám, mint 1944 márciusában.”

De hát hogyan is érthette volna meg Matthews, aki az amerikaiak kényelmes és biztonságos életét élte, bármilyen gazdag diplomáciai

tapasztalatokkal rendelkezett is, milyen érzés volt apám számára „három éven belül immár másodszor tétlenül nézni, amint a hazája elveszíti a függetlenségét”? Ahogy nagyapám írta Svájcából: „Néha úgy érzem, nemcsak a múltunkat kell eltemetnünk, hanem a jövőnket is.”

Június 18-án Malvina Lindsay rövid cikket írt a *The Washington Post* társasági rovatába „Diplomatából máról holnapra száműzött” címmel. „Milyen érzés egyik napról a másikra elveszíteni a hazánkat?” – írta meglepő empátiával. „Mi, amerikaiak legfeljebb csak találgathatunk.” Arról a tíz férfiről és nőről szólt a cikk, akik „nemrégiben száműzöttekként léptek ki a washingtoni magyar követség kapuján, mivel meggyőződésük ellenére lett volna, hogy az új kormányt szolgálják. A náci uralom alatt szinte valamennyien ellenállók voltak, és üldöztetést szenvedtek. Egyiküket koncentrációs táborba hurcolták. Másikuk, amíg a Gestapo börtönében volt, elveszítette a szüleit és minden rokonát. Másokat minden tulajdonuktól megfosztottak, és nyomorúságban vészelték át a náci időszakot. E megpróbáltatások után mindnyájan fáradtan és szomorúan érkeztek Amerikába, de alig várták, hogy segíthessenek az új Magyarország felépítésében.”

Aztán Lindsay áttért a nőkre, „akiknek állítólag mindene a kényelem és a biztonság”: a színpalak mögött rejtőző diplomatafeleségekre. Neveket nem említett, de könnyű volt ráismerni anyámra, „aki július végére várja az első gyermekét. Kényelemben nevelkedett, a háború éveit nélkülözésben, száműzetésben töltötte. Amikor megkérdeztem, hogy fognak boldogulni, elmosolyodott: »Mi sem könnyebb! A férjem már nincs német fogolytáborban, mint három éve, hanem egy gyönyörű és szabad országban élünk. Együtt vagyunk, és ez a legfontosabb!«”

Hanna nemcsak kifelé, a világ felé igyekezett bátornak és jókedvűnek mutatkozni, miközben a lelke mélyén gyászolt. Komolyan gondolta, amit mondott, annak az embernek az erkölcsi és egzisztenciális komolyságával, aki már szembenézett a halállal, és abban a tudatban, hogy neki kell megvigasztalnia a szeretett férfit a tábori élet borzalmai után. De meglepte és megrendítette az a rengeteg támogatás, az együttérzésnek azok a megnyilvánulásai, amelyekkel apám elhatározását követően elárasztották őket. Annak a háznak a tulajdonosa, amelyet béreltek, megnyugtatta őket, hogy ne aggódjanak a házbér miatt – ott maradhatnak egész nyárra, és még csak eszükbe se jusson a költözés! Mások meghívták és dicséretekkel halmozták el őket, és láthatólag őszintén szerettek volna nekik segíteni mindenben, amiben csak tudtak.

A jövőjük természetesen teljesen bizonytalan volt, de Hanna egészséges volt, a terhessége vége felé járt. Aladár idegei talán ziláltak voltak, de mindenesetre biztonságban volt, és együtt voltak. Hanna öccse, Tamás túl volt a katonai szolgálaton, és velük lakott: rendkívül hasznossá tette magát, és a pusztá tény, hogy egy kiegyensúlyozott Kornfeld is van a háznál, megnyugtató hatással volt a nővére.

Európából özönlöttek a levelek. „Bár test szerint Portugáliában vagyok, lélekben sokkal inkább veletek Amerikában – írta Puppá. – Örülök, hogy az emberek olyan kedvesek hozzátok, mert emlékszem 1944-ből, mennyivel fogékonyabb az ember minden kedvességre, amikor bajban van, és mennyire örül minden emberséges gesztusnak.”

To Make the Best of It

New Yorkban a Chorin család lassanként alkalmazkodni kezdett új hazájához, ha már egyszer ebben a bizzarr országban találták magukat. A hatvannyolc éves Chorin Ferenc ugyanazzal az energiával látott hozzá, hogy újra megalapozza a család anyagi helyzetét, amellyel mindig is intézte minden dolgát. Elszánta magát, „to make the best of it” – azaz hogy kihozza a helyzetből a lehető legtöbbet, ahogy azt mindenkiel közölte is erősen akcentusos angolságával. Egy olyan megszállottan tevékeny és találékony ember számára, mint amilyen ő volt, valóságos börtön volt az előző három év, melynek során kénytelen volt tétlenül ülni Portugáliában, majd ide-oda sodródni Európában. Nem mintha szellemileg nem foglalta volna le magát – megpróbálta kiókumlálni, mi lesz a sorsa a családi vagyonnak, stratégiákat dolgozott ki arra, hogyan lehetne a németektől háborús kárpótlást kicsikarni, igyekezett beosztani a meglévő pénzt úgy, hogy az biztosítsa számukra a megélhetést most és a jövőben –, mindezek létfontosságú tevékenységek voltak. De Chorinnak biztos és szilárd operációs bázisra volt szüksége, és ezt most New Yorkban megtalálta.

Chorin, a felesége, Daisy és a gyermekeik, Erzsébet, ifjabb Daisy és Ferenc szállodában laktak, miközben lakást kerestek maguknak. Mindössze két és fél szobájuk volt, meg egy szűk kis konyhájuk, ahol csak a legegyszerűbb ételeket lehetett elkészíteni, és a család tagjai, életükben először, kénytelenek voltak saját magukra főzni. Daisy egyszer majdnem felgyújtotta a konyhát, mert elfelejtette, hogy odatett valamit főni a tűzhelyre. Ferenc olyan izgatott lelkesedéssel fedezte fel, milyen előkészületeket igényel egy reggeli elkészítése, mint amikor egy utazó még feltérképezetlen területre merészkedik. Amikor megismerkedett a reggelikészítés rejtelseivel, némileg aggodalmasan jelentette ki, hogy

az amerikai tojások, úgy tűnik, egészen mások, mint a magyar tojások. Ha beleejtik őket a forró vízbe, azonnal valami sárga kezd szivárogni belőlük, nem úgy, mint a nagyszerű magyar tojásokból, amelyek nyugodtan és előkelően, érintetlenül megmaradnak a héjukban.

Végül a család a Park Avenue 1000.-be, egy hatalmas lakásba költözött, ahol volt elegendő hely még Daisy nővére, Edith, valamint a sorozatban érkező magyar látogatók számára is. Apám mindig csak „Atlantisz”-ként emlegette a magyar diaszpóra New York-i ágát, mivel nekik sikerült tökéletesen konzerválniuk egy addigra teljesen eltűnt ősi civilizációt. Lassan elkezdtek érkezni New Yorkba a barátok és ismerősök, és itt is, mint annak idején Budapesten, Chorinék lakhelye volt a különféle tevékenységek központja. Chorin volt a bölcs államférfi, a szürke eminenciás, aki a színpalak mögül irányította ezt az örökké vitatkozó, hajótörött társaságot.

Mindez nem lett volna lehetséges Chorin ragyogó üzleti érzéke nélkül. Három éven belül létrehozott egy gyógyszeripari céget, egy hajózási vállalatot, valamint magyar kémikusok segítségével egy vegyiüzemet Brazíliában, és mindezt olyan befektetői csoportokra támaszkodva, amelyeket saját maga szervezett. Közös befektetései voltak a New York-i ingatlankirályal, William Zeckendorffal. Amikor pedig az Ausztriából emigrált Charles George Bludhornnak kockázati tőkére volt szüksége, Chorin volt az egyik ember, akihez fordult. Abból a cégből, amelyet Bludhorn alapított, lett később a nagy olajvállalat, a Gulf & Western. Chorin tehát megvetette a lábát Amerikában, de azért a lelkének egyik fele még mindig visszavágyott Budapestre, és a visszatérést tervezgette.

Hanna számára rendkívül megnyugtató volt a tudat, hogy a család egy része ott van New Yorkban. Lassanként kezdtek újra kialakulni a háború előtti életük körvonalai. New Yorkban, az Upper East Side-on az újonnan érkezettek csatlakoztak a magyar emigránsok előző generációjához. Voltak magyar pékségek, fűszerüzletek és éttermek. Sok régi barát vetődött el hozzájuk állás vagy legalább egy jó ebéd reményében, akinek bizonytalan volt a jövője. Hanna és Aladár is gyakran ellátogattak New Yorkba.

És ami Washingtonban és New Yorkban, ugyanaz történt a család Európában maradt részével is: mindenki állandóan a magyar helyzettel foglalkozott, tele voltak aggodalommal a jövőt illetően, és most már valamennyien átérték a hazátlanság keserveit. Azután, hogy Aladár lemondott, a magyar követek szerte Európában, Párizsban, Bernben, később Londonban és Rómában követték a példáját: közülük néhány a család régi

barátja volt. Egyik a másik után utasította el, hogy elismerje törvényesnek a magyar kormányt. Június vége felé Nagy Ferenc is Amerikába érkezett a feleségével és a gyermekeivel: alig egy esztendővel a korábbi diadalmas állami látogatás után, ezúttal már emigránsként.

A Kornfeld család még mindig Európában volt, és várta az amerikai vízumot. Állandóan érkeztek a levelek a szüleim címére Párizsból, Zürichből, Sils-Mariából, Territetből, és aztán megint, újra meg újra, Lisszabonból. Akárcsak a holland miniatúrákon, ahol egy tenyérnyi kép egy egész világot foglal keretbe, a levelek vacsorákról, sétákról, baráti látogatásokról és kirándulásokról számoltak be érzékletesen és változatosan. De mindig ugyanazok a nevek, ugyanazok a témák, ugyanazok az aggodalmak bukkannak fel újra meg újra, mint valami végtelenített katalógusban: a különböző családtagok egészségi állapota, másod- vagy harmadkézből származó beszámolók Magyarországról, miszerint nem is olyan rossz vagy igenis, nagyon rossz ott a helyzet, köszönet Hanna legutóbbi leveléért és szelíd szemrehányás Tamásnak, hogy miért nem ír. Minden egyes levélben megemlítik, hogy aggódnak Puppá és a festő miatt, írnak Gyögyről és családjáról, céloznak rá, hogy esetleg lehet valami az ingatlanjaikért és nyersanyagokért járó pénzügyi kártalanításból, és ami a legfontosabb, beszámolnak róla, hogy áll éppen a vágyva vágyott amerikai vízum ügye.

Az áhított amerikai vízumért folytatott küzdelem minden erejüket felemésztette, és babonás reménykedéssel, folytonos vesszőfutással és körmönfont tervek kiagyalásával járt. Egy alkalommal az a híresztelés jutott a fülükbe, hogy a farmereket kedvezőbb elbírálásban részesítik a hatóságok. Móric nagyapámnak szemrehányást tett az egyik ügyvédje, miért választotta az egyenes út, a „farmereknek járó kedvezőbb elbírálás” helyett „jellemző kapitalista önfejűséggel” a kanyargósabbat, azt, hogy „hontalan személy”-ként folyamodik a vízumért. Egy New York-i ügyvédi iroda arra biztatta, „bizonyítsa be a lisszaboni amerikai konzulnak, hogy tapasztalt farmer, és feltett szándéka, hogy az Egyesült Államokban újra gazdálkodással foglalkozzék”.

Az egyik ilyen dossziében Kornfeld Móricné bárónőt, született Weiss Marianne-t úgy jellemzik, mint aki „egymaga irányította az összes munkálatokat egy körülbelül 15 000 szárnyas nevelésére alkalmas baromfi-telepen és egy 40 magyar katasztrális holdon elterülő gyümölcsösben, valamint egy méhészetben”. A dokumentum szerint Móric nagyapám „marhatenyésztéssel, magnemesítéssel és a mezőgazdaság bizonyos

speciális ágazataival foglalkozott, úgymint komló- és szőjababtermesztés stb.” Puppáról azt állították, hogy „magára vállalta, hogy személyesen irányítja a kerti munkákat és a szőlőtermesztést 6 katasztrális holdon szüleinek felsőiregi birtokán”.

A New York-i ügyvéd még azt is javasolta, várjanak a farmvásárlással addig, amíg meg nem érkeznek Amerikába. „Mr. Strisak a Zsidó Mezőgazdasági Szövetségtől örömmel segítene a farm kiválasztásában, de a szövetség úgy érzi, helyesebb lenne, ha előbb [Móric nagyapám] személyesen tájékoztatná őket arról, milyen mezőgazdasági tapasztalatokkal rendelkezik, hogy ennek fényében döntsék el, milyen mezőgazdasági tevékenység lenne számára a legalkalmasabb.”

Honnét is tudhatta volna az ügyvéd, hogy Móric nagyapámnak már van egy több ezer hektárnyi birtoka Kanadában, Alberta mellett, amelyet még a húszas években vett, amikor két Kanadába készülő magyar aggregény báró megpróbálta rávenni, hogy vásároljon ott földeket. Móric nagyapám nemet akart mondani nekik, de Marianne, az örök fatalista rábeszélte, hogy fektessenek be, mert sose lehet tudni, mit hoz az élet... A rá következő években a Bow River Farm 2000 holdja változó sikerrel termelt, így végül a részesedésük lassan, de biztosan nőtt.

Ami azt illeti, Móric nagyapám leginkább arra a mezőgazdasági tevékenységre volt alkalmas, hogy báróként egy 6000 holdas mintagazdaságot igazgasson a földreform előtti Magyarországon, ahol mezőgazdasági munkások tömegét alkalmazta egész évben – akik számára házakat építettek a birtokon –, valamint idénymunkások visszatérő brigádjait, akik segédkeztek az aratásnál.

A család gondolatban gyakran vette számba azokat az elveszett értékeket, amelyek valaha az iregi ház vagy a Lendvay utcai lakás berendezéséhez tartoztak. Főként Marianne üzte szenvedélyesen ezt a foglalatosságot: lehunyta a szemét, gondolatban végigjárta régi otthonának szobáit, és leltárba vette az ezüstműt és a porcelánt, a szőnyeget és a festményeket, a barokk és biedermeier bútorokat. Kárpótlási igényüket hosszú, gondosan legépelt és jegyzetekkel ellátott listákon terjesztették be a különféle hatóságoknak. De hiába: Móric nagyapám rendkívül gazdag, könyvritkaságokból álló könyvtára, ezüst- és porcelángyűjteménye, festményei és szobrai, középkori képzőművészeti és szőnyeggyűjteménye mind odavesztek.

1944 márciusa előtt a család összegyűjtötte értékei egy részét, és egy bank két páncéltermében helyezte el. A festmények, ezüstmű, porcelán

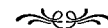
és a régi könyvritkaságok egy részét ládába csomagolták, és a kertésznél hagyták az egyik régi Weiss Manfréd-féle ingatlanban, a Budakeszi úton, ahol korábban Alfonzék is laktak.

A németek a zsákmányolt értékek nagy részét fölrakták az úgynevezett „aranyvonat”-ra, nehogy az oroszok kezébe kerüljön, akiket nemigen lehetett azzal vádolni, hogy műbarátok lennének a szó Nyugat-Európában használatos értelmében. Amikor az oroszok megérkeztek, csakugyan rátették a kezüket Móric nagyapám könyvtárának nagy részére. A nagyapám Ex librise ma is látható a Nyizsnij Novgorod-i könyvtár egyes kötetiben, és értékes fametszetei közül jó néhány megtalálható Moszkvában, a Grabar Intézetben. Bizonyos pénzüsszegek Ausztria és Németország amerikai zónájában maradtak, és az ügyvédek megpróbálták valami kárpótlást szerezni legalább ezekért a veszteségekért.

Ez alatt az idő alatt Marianne és Móric nagyapám furcsa vándoréletem éltek: városról városra jártak, találkoztak valamelyik családtaggal, aztán ment mindenki a maga útjára, csak azért, hogy legközelebb egy másik városban találkozzanak újra. „Ami az útiterveinket illeti, jelenleg teljes bizonytalanságban vagyunk” – írta Marianne egyik jellegzetes levelében. Az Egyesült Államokba azonban egyelőre nem jutottak be sem farmerként, sem látogatóként. Még teljes két évet kellett Svájcban tölteniük, mielőtt megkapták az amerikai vízumot.

47. FEJEZET

Timsi

A születendő gyermeket maguk között Timsinek nevezték. Anyám ékszeres dobozában volt egy aranymedalion, amelybe ezt a nevet vésték, csupa nagybetűvel. Mivel nem tudhatták előre, fiú lesz-e vagy lány, olyan nevet választottak, ami nem utal egyértelműen a gyermek nemére, és a jelentését csak ők maguk ismerik.

Timsit júliusra várták. Aladár számára lemondásának traumája még nagyon friss volt, de valamelyest enyhítette és elterelte a gondolatait az első gyermeke születésére való örömteli várakozás. A gyermek egy olyan jövendőt jelképezett számára, amely végre nem elvont és sötét volt, hanem reményteljes és kézzelfogható. Jó előjelnek tűnt, hogy új életüket amerikai állampolgárokként, egy amerikai kisgyermek szüleiként kezdhetik el. Hanna szinte hallotta a kötöttűk csendes csattogását az óceán túlsópartjáról, ahol a leendő nagyanyák és nagynénik csapatai szeretettel telve sorra gyártották a takarókat, sapkákat, kötött kabátokat és kis cipőket. A leendő szülőknek szánt jó tanácsok is sorra érkeztek a távolból.

A legerélyesebb, ellentmondást nem tűrő tanácsok Saroltától jöttek, aki egész életében arra várt, legyen végre valaki, akire rázúdíthatja a bölcsességeit. Végére is nem hiába volt a Katolikus Háziasszonyok Országos Szövetségének elnöknője! Az első unoka egy Szegedy-Maszák lesz, és ez már önmagában is különlegessé teszi!

Amint megtudta, hogy Hanna terhes, Sarolta sorolni kezdte, mi mindent kell tennie annak érdekében, hogy testileg, lelkileg és szellemileg ideális állapotban hordja ki a következő Szegedy-Maszákot. „Ahhoz, hogy testileg egészséges ivadéknak adjunk életet, feltétlenül követnünk kell a doktor utasításait, mivel bizonyos élelmiszerek fogyasztása nagyban hozzájárulhat az újszülött jó egészségi állapotához – írta. – Manapság

fejlettebb az orvostudomány, mint valaha. Ami azt jelenti, hogy az új generáció előnyösebb fizikai tulajdonságokkal fog rendelkezni, mint a korábbiak.”

Sarolta szemében Hanna lelki és érzelmi állapota valamiféle tinktúra volt, amely egyenesen átszivárgott a magzat sejtjeibe, és anyám volt a fellelős érte, hogy ezek az összetevők a lehető legjobb minőségűek legyenek.

Ami a dolog érzelmi oldalát illeti, a leendő anyának arra kell törekednie, hogy állandó kapcsolatban álljon Istennel. Felemelő és színes gondolatokat kell gondolnia a kis jövővényrel kapcsolatban. A leendő anyának ki kell fejlesztenie magában mindazokat a nemes és kedves tulajdonságokat, amelyeket Istentől kapott, mert így módon a gyermek is részesedhet majd mindezekből az adományokból. Szellemileg is a lehető legmagasabbra kell törekedni ebben az állapotban, olyan könyveket kell olvasnia, amelyek felkészítik az anyaságra, remekműveket kell néznie és hallgatnia, és intenzív vallásos életet kell élnie. Mindezek segítenek a gyermeknek abban a mindennél fontosabb feladatában, hogy kifejlessze a lelkét. Drága Hannám, itt küldöm neked Aladár egyik gyermekkori fényképét. Valóban gyönyörű gyermek volt! Van egy ilyen babona, hogy ha minden nap megnézed a képet, a gyermeked hasonlítani fog arra, akit a fénykép ábrázol. Te pedig, Aladár, kedves fiam, légy mostanában különösen, még a szokottnál is gyöngédebb a feleségedhez, mert így érheted el, hogy majd a kis Timsi is ilyen jó és gyöngéd legyen, mint te!

Elképzelem, milyen képet vághatott anyám ehhez a levélhez, és szeretném tudni, vajon együtt olvasták-e apámmal, és nevetgéltek-e egy kicsit a teendőik hosszú listáján. Vagy talán apám úgy vélekedett, anyámnak illik ugyanolyan komolyan vennie ezeket az intelmeket, mint amilyen komoly szellemben kínálták őket? Valaki biztosan akadt, talán Katalin vagy Tamás, akivel anyám együtt mulathatott a levél tökéletes humortalanságán. Nem mintha bármi baj lenne ezekkel tanácsokkal, de egy leendő nagymama gyöngéd tanácsai helyett az egész mégis inkább úgy hangzik, mintha a levél írója arra próbálná felkészíteni a címzettet, hogy elnyerjen egy különösen nehezen megszerezhető érdemrendet.

Ami a születendő gyermek anyai rokonságát illeti, Marianne rettentően boldogtalan volt, amiért nem lehet ott a lánya mellett, amikor az életet ad az első gyermekének, ezért megbízta a húgát, Edithet, hogy utazzon New

Yorkba, és legyen ő Hanna mellett. Edith, aki maga sosem szült, majd szét-pattant az idegességtől, és egész éjszaka mindenki mást is halálra idegesített a Columbia Kórház szülészeten, mígnem végül 1947. július 29-én reggel 7 óra 44 perckor Edith dédnagynénikéje „áldásos jelenlétének” ellenére megszületett Szegedy-Maszák Aladár, száz év alatt immár harmadikként a Szegedy-Maszák Aladárok sorában.

Bárcsak minden páciense olyan nyugodt, türelmes és csöndes lenne, mint Hanna, sóhajtotta dr. Miller Willard Boyd, aztán hozzátette: bármennyire kedveli is Hannát, esküszik, hogy egyetlen további gyermekét sem fogja világra segíteni, ha a nagynénje is Washingtonban vagy annak néhány kilométeres körzetében tartózkodik.

Mint a tűzijáték szikrái, táviratok repkedtek Washingtonból minden irányba: Sils-Mariába, Marianne-hoz és Móric nagyapámhoz, Lisszabonba Puppához, és Budapestre Szegedy-Maszákékhoz. Aztán keresztbe-kasul is áradni kezdtek a táviratok. Kornfeldék gratuláltak a Szegedy-Maszák nagyszülőknek, az unokatestvérek, nagynénik és nagybácsik hada pedig a világ minden pontjáról üdvözölte az új családtagot. „Magnum Gaudium – írta Chorin Ferenc. – Szívből kívánom, hogy ezentúl mindnyájan egy jobb és harmonikusabb világban éljünk, ahol a kis trónörökös majd folytathatja a családi hagyományokat. Bár amerikai állampolgárnak született, talán még megérjük, hogy egy napon Magyarország újjászületésén fog majd munkálkodni, de addig is, remélem, igen sok örömet szerez majd nektek.”

Móric nagyapám levelében együtt volt a múlt, a jelen és a jövő.

A kis jövővény egy változó világba érkezett. Jobb helyre nem is érkezhetett volna, mint tihozzatok, akiktől olyan sok jó és kiváló tulajdonságot örökölhett. És ha Isten segít, arra nevelhetitek majd, hogy elfoglalja méltó helyét egy jobb és igazságosabb világban. Igaz, hogy kissé korai még erről beszélni, de ha erre a kisleányra gondolok, melegséget érzek a szívem körül, és mosolyognom kell, hogy máris felnőtt férfiként képzelem magam elé. De higgyétek el, az is igen gyorsan el fog jönni. Eszembe jut az az idő, Hancsikám, amikor te voltál ennyi »idős«, mint most a kisfiad, és hidd el, úgy tűnik, mintha csak tegnap lett volna! És lám, már itt is van a te kisfiad, akit gondolatban végigkísérek a felnőtté válásig vezető útján.

Marianne boldogsága, kíváncsisága és nagyanyai szerepében lelt öröme határtalan volt. „Mikor indult meg a szülés? Sokat szenvedtél, drága

Hancsikám? Minden simán ment? Hogy néz ki a kis Aladár? Hogy viselkedik? Tudod majd szoptatni? Nem szenvedsz nagyon a hőségtől? Mennyi ideig tartanak benn a klinikán?”

Ő maga négy gyereket szült, de amikor meghallotta, hogy a kis Aladár reggel 7 óra 44 perckor jött a világra, nagyon aggasztotta, hogy szegény anyámnak „rossz éjszakája lehetett”, és szívből kívánta, bárcsak ott lehetne mellette. Aztán túlaradó kedvességében apámnak is megköszönte, „egy különlegesen forró és szeretetteljes csókkal... hogy olyan boldoggá tette Hannát! Nem tudom egészen magam elé képzelni Magát, mint komoly atyát, de remélem, rövidesen kapok majd fényképeket az én mindkét kedves Aladáromról.” De aztán az őket körülvevő bonyolult és bizonytalan világ megint csak betör a levélbe, és megzavarja a boldogságnak ezt a tiszta és egyszerű pillanatát. „Szívből remélem, hogy a kisfiatok egy nyugodtabb és jobb világban fog felnőni, amelynek a megteremtésében, biztos vagyok benne, ti is aktív és fontos szerepet játszottok majd. Isten veletek, drága gyermekeim, kimondhatatlan szeretettel csókol mindkettőtöket a ti nagyon boldog Marianne-otok.”

Már benne jártak az augusztusban, de még folyamatosan érkeztek a levelek és a táviratok. Minden nagybácsi, nagynéni, barát, ismerős és testvér jelentkezett, és a szavaik csak úgy szárnyaltak a boldogságtól. Még vadidegenektől is érkeztek gratuláló levelek, olyanoktól, akik, mint közölték, éppen Clevelandban vagy Newarkban voltak ugyanakkor, amikor a szüleim, olvastak róla, milyen bátran szakított apám a kommunistákkal, és most szeretnék velük együtt ünnepelni ezt a nagy eseményt.

Timsi születési anyakönyvi kivonatát a kisfiú ujjlenyomatai és lábnyomai díszítik, és ezekből még ma is kiolvasható, milyen eleven, izgó-mozgó kisgyerek volt. A kis Aladár csakugyan gyönyörű csecsemő lehetett: sötét haja és nagy, sötét szeme volt, hosszú, keskeny ujjai, és olyan személyisége, amely láthatólag örömet lelte a rá irányuló szeretetben és figyelemben. Van egy fénykép, amelyiken apám a karjában tartja, és a két Aladár képe csak úgy sugárzik, ahogy egymásra mosolyognak. Minden kisbaba születése örömteli csoda, és én nem akarom azt állítani, hogy a legidősebb bátyám születése még örömtelibb és még csodálatosabb volt, mint az összes többi kisgyereké, akik aznap születtek a Columbia Kórház szülészeten. De a szüleim számára, és az ő szüleik számára, akik átérték azt a hosszú, fájdalmasan bizonytalan és küzdelmes időszakot, amely a születését megelőzte, a kis Aladár világra jött a megbékélést,

a megújulást, sőt a megváltást jelentette. Az élet, amelyet Amerikában készültek leélni, egy csapásra barátságosabbá vált, pusztán attól, hogy ő is a részese lesz majd.

Hannát segítők hada vette körül. Edith visszatért New Yorkba, onnét pedig Chorinékkal együtt Európába utazott – a Chorin-család Európa-elvonási tünetei ekkorra már annyira súlyosbodtak, hogy kénytelenek voltak elhagyni New Yorkot. Svájc hegyei közé, Gstaadba és Territetbe kíváncsoztak, és csakugyan ott is élték le hátralévő életüket. Máriássy Katalin azonban a szüleimnél maradt, akárcsak Tamás, aki úgy határozott, hogy folytatja a tanulmányait. Hanna valósággal lubickolt az anyaság örömeiben, és apró ajándékok tucatjait kapta Európából: mindkét újdonsült nagymama és az összes nagynénik azon versengtek, melyikük kényeztesse jobban a kis Timsit.

Nicsak, ezen a képen ásít! Vagy a kezét nézi. Vagy a szájába tömi az öklét. Ott meg anyám válla felett kukucskál nagy, sötét szemével, és igen, halványan máris látszik, hogy neki is a homlokába nőtt a haja, akárcsak apámnak. Az egyik képen a babakocsijában fekszik, arcán mélységesen elégedett mosollyal, kötött takaró alatt, és kis horgolt sapkát és kabátkát visel. Az arca egészségesen pufók, és úgy fest, mint a legtökéletesebb kisbaba, akit csak el lehet képzelni. Három hónapos korában már fel tudta emelni a fejét. Semmi kétség, ez a gyerek egy zseni!

Sokévnnyi töprengés és habozás után apám azon a nyáron, ahogy azt Dachauban megfogadta, áttért a katolikus hitre, és a kis Timsit a washingtoni Oltáriszentség templomban keresztelték meg. Aladár állást keresett, elfogadta a meghívást néhány nyilvános előadás megtartására, és várta a megfelelő ajánlatot. Abban a rövid időszakban, amíg a követségen dolgozott, félretett annyit, hogy egy évig gond nélkül el tudta tartani új családját, de természetesen Kornfeldék pénzküldeményei is sokat segítettek. És persze aggódott...

„Az álláskereséssel problémáink vannak – írta Lillynek. – Arra gondolok, hogy talán valamelyik egyetemen taníthatnék, de eddig még nem tettem semmit ennek érdekében... és egy kisgyerekkel nem akarok Utahba vagy Wisconsinba menni, mert eddig csak onnét kaptam ajánlatokat.” Egy későbbi levelében azt írja, anyám és a kicsi „makkegészségesek és remekül érzik magukat”, de ő aggódik, mert fogytán a pénzük, és arra gondolt, kölcsönt vesz fel, mert – legnagyobb megdöbbenésemre – azt tervezte, hogy gazdálkodni fog.

Abban azonban biztos volt, hogy idővel visszatérnek Magyarországra, bár arról nem voltak pontos elképzelései, ez valójában hogyan és miként történhetne meg. Egyedül az volt biztos, hogy egész nyáron és kora ősszel a kis Timsi pompásan fejlődött, és a szüleim olyan tökéletesen boldogok voltak, mint soha többé.

48. FEJEZET

A bűnbánó forradalmár

Puppa Portugáliában maradt, bár időről időre meglátogatta a szüleit Svájcban. A Luisszal való kapcsolata marasztalta Lisszabonban, és többé semmit sem lehetett hallani Zwack Jánosról meg arról a tervről, hogy János elválik Verától. Mármost az volt a kérdés, megmarad-e vajon Puppa emellett az ember mellett, akit a családban csak mint „a festőt” emlegettek. Azzal mindenki tisztában volt, hogy Puppának és neki viszonyuk van egymással, az viszont egyáltalán nem volt világos, vajon házassággal végződik-e majd ez a viszony.

„A festő – írta Móric nagyapám Hannának –, továbbra is igen rokonszenves, kulturált ember benyomását kelti, ugyanakkor egy roppant érzékeny és féltékeny hipochonder, aki imádja, ha kényeztetik, és nem lenne könnyű mellette az élet. Azt senki nem tudja, vajon Puppa szerelemből tart-e ki mellette, vagy csak azért, mert annyira ragaszkodik a függetlenségéhez.”

Ragaszkodni a függetlenségünkhöz – milyen ismerős téma! Tinédzserkoromban, a hatvanas évek végén és a hetvenesek elején én is olyan akartam lenni, mint Puppa. Olyan ragyogóan szellemes, olyan házasságellenes, olyan független! Az ő lázadása nem azzal végződött, hogy ő lett a család fekete báránya, hanem azzal, hogy mindenki elismerte a kiválóságát. Feminista volt, aki utálta a feministákat. Ő adta a kezembe Virginia Woolf és Radclyffe Hall könyveit, jóllehet nem rejtette véka alá, mennyire megveti Gloria Steinemet, Betty Friedant és az ő melltartó nélkül, megafonba ordibáló követőiket a tévéhíradókból.

Azokban az időkben, amikor én voltam kamasz, a nők felszabadulásának éveiben, amikor a házasság olyan feleslegesnek látszott, hiszen mi sem volt könnyebb, mint házasság nélkül együtt élni, Puppa megosztotta velem saját szabálytalan szerelmi ügyeinek történetét. A Zwack Jánossal

való kapcsolatának történetéből én, a tizennégy éves, azt tanultam, hogy semmi rossz nincs abban, ha viszonyod van egy nő emberrel, mindaddig, amíg nem akarsz feleségül menni hozzá. Akkor még nem láttam meg ebben a felfogásban a szolgálalkúséget, az önfeláldozás egyik borzalmas formáját. Úgy véltem, aki így gondolkodik, az modern és szabad. Akárcsak a nagynéném.

Puppa harmadik emeleti hálósobájában, az íróasztala fölött a falon egy vízfestmény függött, ami egy lisszaboni utcát ábrázolt. Kevés részlettel, javarészt síkban ábrázolta a festő, szögletes vonalakkal és ragyogó színekkel. Az utca vége felé egy női alakot lehet látni, amely olyan, mint valami díszítmény apró figurája: kék ruhát visel, a fején rézedényt egyensúlyoz. Kamaszkoromban a cigarettafüst sűrű fellegében üldögélve hallottam először a nagynénémről a Luisszal való szerelmi történetéről. Megtudtam, hogy teherbe esett, és el kellett vetetnie a gyereket, megtudtam, hogy a férfi féltékeny volt, érdekes és fárasztó. Ugyanazzal az elvont szomorúsággal beszélt a viszonyukról, mint a középkori magyar városfejlődésről szóló, félbemaradt disszertációjáról. Ezekből a beszélgetésekből megtudtam, hogy az összes kapcsolatában a nagynéném kezében volt az irányítás, hogy mindig tartott egy kis távolságot a férfaktól, és egyikük sem birtokolhatta őt. Én meg úgy gondoltam, hogy ez jó dolog.

De aztán, amikor elolvastam azokat a leveleket, amelyeket 1947-ben írt anyámnak meg a szüleinek, rájöttem, hogy a nagynéném, amikor megmutatta nekem ezt a rendhagyó utat, egy olyan harmincesztendő térképet használt, amelyről időközben leradírozták a részleteket, az érzelmek textúráját, a nyers fájdalmat. A levelekben azonban ezek a zavaros részletek is megőrződtek, mint a formaldehidben, és nekem olyan tanácstalannak és gyötrődőnek kellett látnom az én tiszteletre méltó, harminchárom esztendő nagynénémet, mint egy tinédzsert, aki a nem megfelelő fiúba szeretett bele.

Portugáliából, távol a családi élettől, amelyet olyan fojtogatónak talált, hosszú levelet írt a szüleinek. Biztosította őket róla, hogy most, hogy magára maradt, „Luis is sokkal jobban ügyel a látszatra”, úgyhogy nem kell aggódniuk. Feltehetőleg arra célzott, hogy a festő már nem ölelgeti a nyilvánosság előtt, és nem rendez jelenetet a kávéházban, és hogy nem hajnalban távozik Puppa hotelszobájából.

Most, hogy a szabadságáért folytatott első csatát megnyerte, bevallotta a szüleinek, tudja, hogy „milyen nehéz volt nektek, mindenféle okokból,

elengedni engem, és nem lehetek elég hálás érte, hogy mégis megtettétek. Ezzel teljesen kifogtatók a szelet a vitorlából, és soha többet nem lesz belőlem igazi lázadó... Soha többé nem lesznek ilyen gondjaitok velem, és nagyon sajnálom, hogy az utóbbi időben annyit bosszantottalak benneteket. Valami baj volt a fejemmel... de ígérem, hogy mindent értelmesen el fogok rendezni, és többé nem kell szégyenkeznetek a »fekete bárány« lányotok miatt.”

A szülei alighanem sejtették: ez nem azt jelenti, hogy véget vetett a festővel való viszonyának, de azért szeretetteljes hangon válaszoltak neki. A Hannának szóló leveleikben azonban nem rejtették véka alá, hogy aggódnak Puppáért Luis miatt. Luis a köztársaságiak oldalán harcolt a spanyol polgárháborúban, így nem egykönnyen térhetett volna haza Spanyolországba. Vagy talán valamilyen még aggasztóbb dolog is volt a múltjában? Fölvették a kapcsolatot néhány Spanyolországban élő barátjukkal, és azok kissé utánajártak a dolognak. Amikor pedig Portugáliába látogattak, megpróbálták kifagatni Luist, mik a szándékai.

„Beszélttem a festővel – írta Marianne Hannának –, de semmit nem sikerült kiszednem belőle, mint ahogy arra számítottam is. Azt mondta, jobb lenne neki, ha nem szeretné annyira Puppát, mert akkor könnyebb lenne az élete. Nincs semmi az életében, állította, amit rejtegetnie kellene, és ha mi nyomoznánk utána, ezzel annyira megsértenénk, hogy azonnal megszökne, és lehet, hogy Puppát is magával vinné. Végül azt dadogta, hogy ideges ugyan, de jobb egészségi állapotban van, mint Puppa. Annyit el kell ismernem, hogy mindezt nagyon kedvesen mondta. Nem hinném, hogy Puppa hosszabb ideig boldog lenne ezzel az emberrel. Milyen kegyes volt hozzánk Isten, hogy Aladár miatt soha egyetlen percig sem kellett aggódnunk!”

Puppa a leveleiben egy szerető feleség könnyedségével utalt a festőre. „Luis üdvözlétét küldi” – írta, vagy „Luist egészen lenyűgözte” valami, amit Aladár tett. De néhány mondattal később már arról írt, hogy laboráns szeretne lenni, és Amerikába akar költözni, amint sikerült megszereznie a vízumot. De az is lehet, hogy inkább Svájcba megy, és ott végzi el a szükséges tanfolyamokat. Addig is gép- és gyorsírást tanult, és a hűgát rendszeresen tájékoztatta róla, milyen előrehaladást tett ebben a két tárgyban. Mindaddig azonban, amíg a vízum nem érkezett meg, amíg a szülei Svájcban voltak, és amíg Luis szerette és ragaszkodott hozzá, mellette maradt.

Hosszú évekig.

Egy Hannának szóló hosszú, tudatfolyamszerű levélben („most nyilván azt gondolod, ez a levél valóságos csemege lenne egy freudista pszichoanalitikusnak” – írta) anyám terhességéről elmélkedik, és kísérteties pontossággal látja előre a jövőt: „Ha lányod lesz – írja –, és elég nagy lesz már hozzá, azt mondhatod neki: »Nézd, én így és így csináltam, mert így kell csinálni. Te élhetsz másként, úgy, ahogy jónak látod, de ha előbb vetsz egy pillantást szegény öreg nagynénédre, akkor kétszer is meg fogod gondolni!»”

Amikor először olvastam ezt a bekezdést, egy pillanatra zavarba jöttem. Serdülőkori énem ott állt félúton az anyám és a nagynéném között. De anyámban nem volt meg hozzá a bátorság, hogy azt mondja: „Nézd, én így csináltam, mert így kell csinálni!” (Nem mintha hallgattam volna rá.) És ezért én inkább az én „öreg” nagynéném felé fordultam, csordultig telve kíváncsisággal és csodálattal, és alig vártam, hogy én is úgy élhessek, ahogyan ő. Nem, sose „gondoltam meg kétszer is”, míg csak jó néhányszor el nem követtem ugyanazokat a hibákat, amelyeket ő is elkövetett. Nem „gondoltam meg kétszer is”, egészen addig, amíg csak rá nem jöttem, hogy ami neki megfelelt, arra én nem vagyok alkalmas. Semmit nem „gondoltam meg kétszer”, csak akkor, amikor életem minden fontos szereplője, köztük ő maga is, már halott volt.

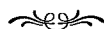
Megbabonázott személyiségének ereje és bonyolult alkímiája, szüleim csöndes belenyugvása és az az örült közhangulat, amelynek kialakulása éppen a kamaszkoromra esett. A leveleit olvasva rájöttem, hogy ő is szenvedett, hogy őt is megbabonázták egészen másféle, de ugyanolyan irracionális, erőteljes és szerencsétlen erők. A „szabad” és független élet útja, amelyet valaha mutatott nekem, nem vezetett sehová, csak egy laboránsnő szürke életéhez, amelyet a szüleivel és a húgával közös lakásban élt le. Gyermek- és kamaszkorában természetesen rendkívül kötelességtudó gyermek és nővér volt, de a felnőtté válás számos lényeges mozzanata – az, hogy az ember megtanul gondoskodni magáról, önállóvá válik és felnőtt kapcsolatokat köt a család keretén kívül – valahogy kimaradt az életéből. Minderről megfeledkezett. Vagy én feledkeztem meg róla?

De ahogy a leveleit olvastam, a Luis-féle szerelem romantikájából már alig-alig volt érezhető valami. Ahogy telt az idő, egyre nyugtalanabb lett, és egyre jobban vágyódott valamiféle megállapodottság után. Arra kérte Hannát, kérje meg Tamást, nézzen körül, milyen álláslehetőségei lennének laboránsként, „milyen iskolát kell elvégezni hozzá, és van-e rá valami

esély, hogy engem oda fölvegyenek. Ne beszélj erről senkinek, mert utálom, ha kibeszélnék... de már elegendem van a szállodai életből, és nagyon szeretnék valami olyan helyet, ahol hosszabb ideig is megmaradhatok.”

Megfogadta: ha a dolgok jobban alakulnak, ha a rendőrségen kicsit kedvesebbek lesznek hozzá, amikor legközelebb elmegy, hogy megújíttassa a tartózkodási engedélyét, ha lát valami kis reménységet a jövőre nézve, ha Luis kap egy olyan állást, ahol egy kicsit jobban keres, akkor elzarándokol Fátimába. Valamelyik ezek közül – vagy talán az összes – megtörténhetett, mert csakugyan elment Fátimába. „Ne hidd, hogy hirtelen megbolondultam, vagy kitört rajtam a vallási téboly – írta Hannának, akinek nemrégiben katolizált férje szintén megfogadta, hogy elzarándokol Lourdes-ba –, de valahogy ez az utolsó dolog, amiben még bízni tudok: hogy Isten megsegít. Ebben nagyon bízom, és hiszek benne, hogy így is lesz.”

A szörnyű seb, melyet a sors keze ütött

November elsején, Mindenszentek napján Timsi olyan hevesen kezdett sírni, hogy nyilvánvaló volt: nemcsak a figyelmet akarja felhívni magára, hanem komoly fájdalmai vannak. Nem bírt rendesen enni, de amikor Hanna elvitte a gyerekorvoshoz, az csak legyintett az aggodalmaira. Hát persze, ennek a nőnek ez az első gyereke. (Ráadásul magyar!) Nyilván hisztérikus, és túlreagálja a dolgokat. Menjen szépen haza, és nyugodjon meg! Egy kis szélgörcs az egész!

De nemcsak egy kis szélgörcs volt. A kisfiú nem aludt egész éjjel. A lábát görcsösen összehúzta. De azt nem látta senki, hogy a bélcsatorna egy szakasza visszagyűrődött önmagába, és ezzel megakadályozta a táplálék továbbhaladását a kis testben. A vadonatúj belek gyulladásba jöttek, összeszűkültek és megduzzadtak. A szülei mindössze annyit láttak, hogy a sugárzóan vidám, egészséges kisfiuk nagyon szenved, és egyre sorvad.

Ez a betegség intussusceptio, azaz bélbetüremkedés néven ismeretes, és mint megtudtam, gyakrabban sújtja a fiúkat, mint a lányokat. Furcsa módon főként ősszel és tavasszal szokott jelentkezni, és a kisbabák többnyire öt és tíz hónapos koruk között kapják el. A kis Aladár ebben is koraérettnek bizonyult, ő még csak három hónapos volt. Ha az első huszonnégy órában orvosi ellátásban részesül a kisgyerek, akkor az esetek többségében tökéletesen rendbe jön. Ha viszont késlekednek a kezeléssel, ez további komplikációkhoz vezet, többek között a szövetek visszafordíthatatlan roncsolódásához, a bél átfűródéséhez, fertőzéshez és halálhoz.

De a gyerekorvos nem végezte el azt a vizsgálatot, amelynek segítségével diagnosztizálhatta volna a bajt. Ő a maga részéről elintézettnek tekintette a dolgot annyival, hogy azt mondta Hannának, ne aggódjék. A kis Aladár egész éjszaka és másnap reggel is sikoltozott és vonaglott

fájdalmában. Amikor másnap visszavitték a rendelőbe, már az orvos is látta, hogy komoly a baj. A kisfiú pelenkája véres volt – az úgynevezett ribiszkeszéklet jól ismert tünet. Azt tanácsolta a szüleimnek, vigyék be azonnal a kisfiút a gyermekkórház sürgősségi részlegébe.

Timsit azonnal fölvelték a kórházban. Hanna és Aladár nézték, ahogy a kisfiukat hordágyon betolják a műtőbe. Talán még meg tudják menteni... Egyik cigarettáról a másikra gyújtottak, és vártak. Timsi a műtétet túlélte, de az orvosok nem mondtak semmi biztatót, csak az együttérzésüket fejezték ki. Hanna mellét még feszítette a tej. Ott állt Aladárral és Tamással a kórteremben a kis Aladár ágya mellett, és figyelték, ahogy minden egyes lélegzetvétel láthatóan egyre távolabb sodorja tőlük a kisfiukat. Már nem sírt, bár a szülei a világon mindent odaadtak volna érte, hogy még egyszer sírni hallják.

1947. november 4-én hajnalban meghalt. Soha ilyen értelmetlen halált...

Ehhez a szörnyűséghez semmi nem volt hasonlítható. Se a náci, se Dachau, se Rákosi. Teljesen, végtelenül, a szívük mélyéig összetörte őket. Két napig nem aludtak egy szemhunyaszt sem. Az elviselhetetlen gyász terhével a vállukon hazatértek, egy lakásba, amelynek minden szöglete a kis halottra emlékeztetett – a ruhái, az illata, a pelenkái, a takarói, a plüssállatai... Soha többet nem ölelhetik magukhoz, soha többet nem mosolyog vissza rájuk, soha többet nem lepi meg őket vele, hogy milyen ügyes.

Később aznap délelőtt Tamás magára vállalta a szükséges ügyintézés terheit. Táviratot küldött a nagyszülőknek és a többi rokonoknak. Aztán, mert nem tudott nyugton ülni otthon, elment az Oltáriszentség templomába, ahol alig néhány hónappal korábban Szegedy-Maszák Aladár Tamást megkeresztelték. A paplakhoz ment és bekopogtatott, de nem jött válasz. Megint kopogtatott, de továbbra sem nyitott ajtót senki. Az ajtó nem volt kulcsra zárva: benyitott. „Alighogy beléptem, lejött valaki a tisztelendő urak közül – idézte fel Tamás –, és azt mondta: »Ez itt magánlakás. Itt nincs semmi keresnivalója!« »Bocsásson meg, Atyám – feleltem –, csak azért jöttem, hogy megmondjam, az egyik hívének meghalt a gyereke, és szeretnék eltemettetni.«»

A pap azonnal hangot váltott.

Néhány nappal később az Oltáriszentség templomában lejátszódott a világ legszomorúbb temetése: olyan élénken látom magam előtt, mintha én is ott lettem volna. Látom a templom bíbor félhomályát, a hatalmas, ijesztő feszületet a kereszthajó falán. A színes üvegablakok Jézus életét

ábrázolják, körülötte az élénk színekben ragyogó szentek, József és Mária, Isten báránya és az angyalok. Körben a falon fából faragott stációk, Jézus először esik el a kereszttel, Jézust megkoronázzák töviskoronával, Jézust keresztre feszítik. De a Via Dolorosa szereplői nem raboskodtak koncentrációs táborban. Nem vesztették el a hazájukat kétszer egymás után három éven belül. Nem kellett eltemetniük első gyermeküket, a tökéletes, három hónapos kisfiukat. A Máriát ábrázoló kőszobor, amelyen a Szűz a karjában tartja a kis Jézust, ő pedig az oltáriszentséget emeli a magasba, olyan lehetett számukra, mint valami kőbe faragott szemrehányás. Máriának legalább harminchárom évre megmaradt a fia... A sötétvörös szőnyeg, az oltár gyönyörű fémcsipkéi, a szüleim, Tamás és Katalin az első padban. A parányi koporsó. A könnyek.

Az egyetlen katolikus temető félóránnyira volt, Washington szegénynegyedén túl. Abban a sarkában, ahová a gyermekeket temették, a kis kereszteken takarékosan mindössze egyetlen évszám állt a születés és a halálozás dátumaként. Nézték, ahogy a kis koporsót leeresztik a sírgödörbe. De hát hogy is hagyhatnák itt egészen egyedül, mindörökre a hideg földben, a gyorsan sötétülő novemberi ég alatt?

Amint november 4-én megkapta a táviratot, Móríc nagyapám azonnal nekiült levelet írni.

Drága gyermekeim!

Mindössze néhány mélységesen szomorú szóra futja tőlem. Szeretnék szeretettel és tapintattal közeledni hozzátok, hogy ne tegyem még fájóbbá azt a szörnyű sebet, melyet a sors keze ütött rajtatok. Vagyis inkább bennünket mindnyájunkat, hiszen a kisfiú, aki most eltávozott, mindnyájunk boldog jövőjének reménysége volt. Amikor ilyen borzalmas veszteség éri az embert, két dologról nem szabad megfeledkezni: az egyik az, hogy az élet azért megy tovább a maga kötelességeivel és követelményeivel, szépségeivel és tisztaságával, örömeivel és bánatával. A másik pedig az, hogy gondolnotok kell a szeretetre, amely körülvesz benneteket, és hogy bár ezt a harcot mindenkinek a maga lelkében kell megvívnia, nem vagytok egyedül. Nem, nem vagytok egyedül. Ezentúl még jobban fogjátok tudni méltányolni, mit jelent a szülői szeretet, és tudnotok kell, hogy a mi szeretetünk mindig veletek marad. Gondoljatok erre, drága gyermekeim, most, amikor a ház olyan üresnek tűnik, és a világ olyan sötétnek! Ki mondhatatlan szeretettel vágyakozva utánatok, Papa.

Budapesten Sarolta is papírra vetette szeretettel és gyásszal teli, szomorú levelét. Azt bizonygatta, hogy gyakran „ott érzem magam körül azt a kis angyalt. Ilyenkor önkéntelenül kitárom a karomat, hogy magamhoz öleljem. Tudom, hogy odafönn van a mennyországban és vigyáz ránk, és az a legnagyobb gondja, hogyan enyhíthetné a ti fájdalmatokat és szomorúságotokat. Drágáim, el kell fogadnotok, hogy ami történt, az visszafordíthatatlan, és fel kell készülnötök a következő kis jövevény érkezésére, akit Isten küld majd nektek, és akiért én napjában imádkozom. A mi eltávozott kicsi drágánk pedig itt marad velünk a lelkünkben, és szeretettel fogjuk ápolni az emlékét. Ő lesz az összekötő kapocs köztünk és Isten között, és közbenjár értünk, hogy az imáink meghallgatásra találjanak.”

Puppa is azonnal írt. „Nem talállok szavakat – írta –, hogy elmondjam neked és Aladárnak, mennyire fáj értetek a szívem. Mindig rossz távol lenni egymástól, de ilyen időkben nincs olyan levél, nincs olyan szó, amely kifejezhetné, mennyire veletek érzek, és mennyire fáj, hogy nem lehetek mellettetek nagy fájdalmatokban... Mindig is úgy éreztem, elsősorban téged szeretnék megkímélni minden gyásztól és fájdalomtól. Borzalmas érzés, ha ennyit kell szenvedniük azoknak, akiket a legjobban szeretünk.”

Aladár külön dossziében tartotta azt a rengeteg levelet és részvét-táviratot, amelyet Timsi halála után kaptak. Magyarul, németül, angolul és franciául írták őket, de nincs szükségem fordításra, hogy tudjam, mi áll bennük – mélységes megrendülésről és részvétről tanúskodó sorok, és mentegetőzés, amiért nem találnak megfelelő szavakat döbbenetük és fájdalmuk kifejezésére –, és tudom, hogy valamennyi levél arról árulkodik, a szüleim története valamilyen nagyon szép érzést mozgított meg a levél írójában. Különös, milyen rengeteg levél érkezett a néhány amerikai barátjuktól, tele annyi melegséggel és együttérzéssel, amennyinek a kifejezésére egy európai több évtizedes ismeretség után sem lenne képes.

A kis Aladár emléke ott kísértett egész gyermekkorunkban. A szüleink hálósobája az ő fényképeivel volt tele. A tökéletes újszülött a hófehér ágynemű tengerében, a jobb fülén fekszik, és a keze lazán ökölbe fogva az arca mellett pihen. Nagy sötét tekintete, amely a falról figyelt bennünket, mindenhová elkísért. Anyám minden virágvasárnapon kicserélte az elszáradt pálmaágat, amivel a fényképét díszítette – ez volt az egyetlen anyai gyöngédség, amiben még részesíthette az elsőszülöttjét.

A franciaágy anyám felőli oldala mellett egész sor apró fénykép függött a falon: kis Aladár a szüleivel, a járókájában, a babakocsijában,

a kisszékében hátradőlve. Ezeken kívül csak egyetlen csecsemő fényképe volt még a szobában, Andyé, az idősebbik bátyámé, azé, aki tizenegy hónappal kis Aladár halála után született.

Mi hárman, a fivéreim meg én, életünk egy bizonyos pontján mindnyájan megismerkedtünk kis Aladárral. Megkérdeztük anyánkat, ki az a kisbaba ott a fényképen, és ő a maga szelíd, de furcsán szenvtelen módján elmagyarázta, hogy az ott a kis Aladár, a legidősebb bátyánk, aki csecsemőkorában nagyon beteg lett, és meghalt. Mi gyerekek ebből a látszólag megnyugtató tényből azt a következtetést vontuk le, hogy akkor tulajdonképpen nem is lehetett olyan nagyon fontos személy. Hiszen még csak egy kis csecsemő volt! Nem olyan nagy gyerek, mint mi. De azért mindnyájan eljátszottunk a gondolattal, milyen lett volna az életünk, ha ő is életben marad. Egyszer, amikor a két bátyám szokatlanul kitartóan gyötört, apám azzal vigasztalt, hogy a kis Aladár, ha élne, megvédelmezett volna. Ő lett az én képzeletbeli bátyám, védelmezőm és bizalmasom.

Apám szavainak mélyebb értelmére azonban csak később jöttem rá: arra, hogy a kis Aladár mindnyájunkat megvédelmezett volna, ha velünk marad, elsősorban a szüleimet. Az ő elvesztése végig ott kísértett az életünkben, és én még csak nem is tudtam róla.

Talán tizenegy vagy tizenkét éves lehettem, amikor ott ültem a Woodward and Lothrop áruház próbafülkéjében, és néztem, ahogy anyám egyik ruhát a másik után próbálja fel. Abban az időben minden gondolatom a mellek körül forgott: éppen sikerült rábeszelnem az én régimódi anyámat, hogy vegyen nekem melltartót, mert a barátnőm, Gail, akinek az édesanyja járatos volt ezekben a dolgokban, azt állította, hogy ha az ember melle megrezdül olyankor, amikor föl-le ugrál, akkor már szüksége van melltartóra. Én tehát lelkesen ugrándoztam.

Anyámat sose láttam meztelenül, még a legközelebb akkor jártam hozzá, amikor kombinében volt a hálósobájában, vagy mint most, a próbafülkében. Aznap délután egy épp serdülőni kezdő gyerek arcátlan kíváncsiságával vettem szemügyre a lógó melleit. Anyám észrevette a pillantásomat. „Amikor a kis Aladár meghalt – mondta lassan, vonakodva –, a mellem még tele volt tejjel, és ez nagyon kényelmetlen érzés volt. Az orvosok azt tanácsolták, tegyek rá nehéz, forró törülközőt, attól majd jobb lesz. És én tettem is, heteken keresztül, de már soha nem lett olyan, mint régen...” – fejezte be szinte bocsánatkérően. Anyám addig még sose beszélt nekem ilyen bizalmas dolgokról. Sebezhetőségében olyasmit tárt fel előttem, aminek

az említését mindaddig elképzelhetetlennek tartottam volna. A szín itt elcsúszott. Annyira emlékszem még ködösen, hogy kirohantam a szűk próbafülkéből az áruház ragyogásába, hogy egy másik ruhát vigyek anyámnak egy másik méretben.

De anyámat keményebb fából faragták, mint apámat. Talán ellenállóbb anyagból volt, vagy talán kevésbé sérült. Alig egy héttel azután, hogy Timsit eltemették, Puppá így válaszolt anyám egy levelére: „Azt kérted, írjak magamról, de hát nincs semmi érdekes, amiről írhatnék... az elmúlt hét során sokkal inkább veletek, Washingtonban »éltem«, mint itt...” De azért hősiesen próbálkozott, beszámolt róla, hogy mit kötött, hogy hogy áll az amerikai vízum ügye, és írt valami fordításról is, amelyen éppen dolgozott. „El sem tudom mondani, mennyit gondoltam rátok az elmúlt héten, és hogy mennyire fájrt értetek a szívem.” Szinte látom magam előtt, ahogy anyám szinte könyörögve kéri Puppát és a többieket, hogy írjanak neki magukról, hogy eltereljék valamivel a figyelmét a gyászáról, mert nagyon is tudatában volt, hogy az apjának igaza volt, amikor azt írta: „az élet megy tovább a maga kötelességeivel és követelményeivel, szépségeivel és tisztaságával, örömeivel és bánatával”. Három hónappal később anyám újra terhes volt.

Apám azonban soha nem tért magához egészen ebből a csapásból. A kis Aladár halála valamit végleg összetört benne. Még hónapokkal később is sokszor órákig csak ült a nappaliban, és némán meredt maga elé. Anyám próbált neki segíteni, amennyire csak tudott, de ez a szenvedés most egészen más volt, mint amikor apám Dachauból tért vissza. Akkor ő is kinyújtotta anyám felé a kezét, és ő megvigasztalta: most azonban magába zárkózott, mintha ott sem lenne, ráadásul magát Hannát is ugyanolyan súlyos veszteség érte. Lassanként Aladár is kikecmergett a gyász és a fájdalom sziklája alól, de lényének egy része továbbra is cipelte ezt a terhet, még akkor is, amikor már megszülettünk mi hárman, gyerekek.

Kis Aladár első születésnapján a szüleim kimentek a temetőbe. A kis fehér márványkereszt még nem készült el. *„Képzelhetitek mindkettőnk hangulatát, nem beszéltünk róla, de bizony csak arra gondoltunk, hogy milyen nagy öröm volt a kis jövevény megérkezése, hogy milyen boldogok voltunk vele, amíg velünk volt, és hogy most már talán szaladgálna, vagy legalábbis totyogna... Nem akartuk egymás fájdalmát fokozni, csak amikor egymásra néztünk, éreztük és tudtuk, hogy ugyanarra gondolunk. [...] De Isten segítségével lesz még unoka.”*

Kis Aladár születésnapján apám minden évben írt pár sort a naplójába arról, milyen lenne most az elsőszülött fia, ha élne. Ma van tizenöt, húsz,

harminc, harminchárom éve, hogy kis Aladár megszületett, írta. A harmincadik születésnapján ezt írta:

Óriási öröm és óriási remény forrása, majd 99 nap után rettenetes nagy, soha teljesen el nem múló fájdalomé. Akkor nem éreztem meg, ami csak később merült föl, hogy korai halála talán a hazatérési remények végét is jelezte, azt, hogy negyedik Szegedy-Maszák ezzel a névvel már nem lesz. Félbeszakad valami, amit szerettem volna, sőt reméltem is hagyománnyá tenni. Így is hálás vagyok Istennek, mert megszületésével és 99 napos életével átsegített a hontalanná válás megrázkódtatásán, és megadta azt az örömet, amit az embernek saját gyermekének érkezése, látása, tapintása, és az első személyes jellegű kapcsolatok kialakulása jelent – amikor először rámosolyog az emberre, mert talán megismerte.

Kilencvenkilenc nap. Egyik délután, vagy talán egy éjszaka, amikor nem tudott aludni a fájdalomtól és a kétségbeeséstől, megpróbálta megszámolni a megszámlálhatatlant: csak ült, és sorra számolta az együtt töltött napokat, egyiket a másik után.

1951 júliusában a szüleim Washingtonban laktak a két kisfiukkal, Andyvel, aki 1948-ban, és Peterrel, aki 1950-ben született. Ebben az időben apám Washington és New York között ingázott. Egy washingtoni barátjának azt írta, úgy tervezi, a hónap végén Washingtonban lesz, mert „mint talán tudod, akkor van a születésnapja az első kisfiunknak, aki meghalt”. Kis Aladár július 29-én született, Péter bátyámnak július 26-én van a születésnapja, de apám még csak meg sem említi, hogy a kisebbik fia nemsokára egyéves lesz.

Ahogy teltek az évek, apám egyre mélyebben süllyedt a depressziójába: „Kis Aladár 32 éves lenne holnap – vajon hogyan fejlődött volna? Milyen változatot képviselne három, egymástól annyira különböző testvére mellett? Vajon korai halála többtől kímélte meg, mint amennyitől elütötte? Melankolikus, fájdalmas, aggódalmas szülői kérdések ezek. Nincs rájuk válasz.” Egy évvel később anyámmal ellátogattak a sírhoz: „...még mindig fáj. Ismét gyakrabban gondolkodom az öngyilkosságra, akaratlanul tér vissza ez a lehetőség – Maszák dédapám, Miklós és Árpád bácsik, Putyu – három generációban elég sokan léptek erre az útra – ha útnak lehet nevezni ezt, amit kiútnak gondoltak, holott nyilván zsákutca volt.”

Aladár három héttel Timsi halála után ünnepelte a negyvennegyedik születésnapját, bár nagy ünneplésben aligha lehetett része. Megdőbbséget

gondolat, milyen fiatal volt még tulajdonképpen, és hogy alig negyvennégy évesen lényegében véget ért az élete.

A szilvesztert Kornfeldék Zürichben töltötték Chorinékkal és Mauthnerékkal. Pappa Liszabonban, Luis társaságában köszöntötte az 1948-as évet. György Bécsben volt Elsie családjánál, Hanna, Aladár és Tamás Washingtonban. „Könnyű búcsút mondani az elmúlt évnek, nemcsak a minket ért nagy fájdalom miatt, hanem azért is, mert olyan zavaros és zaklatott volt, mint még egyetlen korábbi év sem – írta Móric nagyapám a szüleimnek szóló újévi levelében. – Rossz év volt. Azt kívánom magunknak és mindannyiunknak, hogy az új évben végre viszontlássuk egymást, és hogy bármi is történik majd, az ne különbözzék túlságosan attól, amiben reménykedtünk.”

Marianne gyors utóiratot firkantott a férje leveléhez. „Drágáim, ti vagytok az elsők, akiknek szeretetemet és forró csókjaimat küldöm ebben a titokzatos új esztendőben. Most jöttem vissza Chorinéktől, ahol mindenki, minket is beleértve, mindenről beszélt az égvilágon, csak arról nem, ami a szívünket nyomja. Gondolataim, tele szerető vágyakozással, egész idő alatt nálad és Puppánál jártak, és remélem, hogy ezt ti is megéreztetétek. Arra kérem Istent, óvjon meg benneteket minden további fájdalomtól. Szeretettel csókol benneteket, Mami.”

De Isten nem teljesítette a kérését.

Epilógus

*Egy történetnek nincs se kezdete, se vége, az ember
önkényesen választja ki azt a megélt mozzanatot, ahonnan
vagy visszatekint, vagy előrenéz.*

– GRAHAM GREENE: *A szakítás.*
(Róna Ilona fordítása)

Epilógus

A kis Aladár halála után a szüleimnek meg kellett birkózniuk az állástalanságból és az emigráns helyzetükből eredő nehézségekkel, és maradék optimizmusuk és rugalmasságuk törmelékeiből valamiféle jövőt kellett építeniük maguknak. De bármibe fogtak, a kis Aladár elvesztése rávetítette az árnyékát. December 9-én Aladár levelet írt az amerikai külügyminisztérium vízumosztályának, hogy megérdeklődjé, mi a helyzet a vízumukkal. Júniusban úgy értesült a külügyes tisztviselőtől, hogy az 1917-es Bevándorlási Törvény 9/c cikkelyének értelmében akkor, ha gyermekük születik, „megváltozik az emigrációs státusunk anélkül, hogy el kellene hagynunk az Egyesült Államokat. Ezzel kapcsolatban szeretném közölni önnek, hogy július 29-én feleségem gyermeket hozott a világra – ifjabb Aladárt. A gyermek, nagy fájdalomra, november 4-én elhunyt. Ennek következtében jelenleg nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a fenti rendelkezés értelmében emigráns státusunk megváltoztatását kérvényezhetnénk.”

Nem tudom, tisztán bürokratikus szempontból szükséges volt-e Mr. Alexandert tájékoztatni a kis Aladár haláláról, de apámnak alighanem egyszerűen szüksége volt rá, hogy mindenkinek, akinek csak lehetett, tudtára adja, milyen szerencsétlenség érte. Talán szükségét érezte, hogy újra hallja valakitől a megdöbbenés és az együttérzés szavait, de az is lehet, hogy csak arra vágyott, hogy könnyítsen valaki előtt a lelkén. Valószínűleg annyira szétesett lelkileg, annyira szenvedett még mindig a gyásztól, hogy bármi történt is, mindent ezzel az egy dologgal hozott kapcsolatba.

Andy fivérem 1948 októberében született. Anyám önbizalmára halálos csapást mért első gyermekének halála. Sose szűnt meg önmagát és csökevényes anyai ösztönét hibáztatni, amiért nem tört át a tiltakozó amerikai

orvosok védfalán, hogy megmentse a gyermekét. Amikor Andy megszületett, anyám rábeszélte az unokatestvérét, Daisy-t, hogy költözzön át New Yorkból, és segítsen neki a gyerekgondozásban. Az édesanyja még mindig Európában volt, és anyámnak szüksége volt rá, hogy valaki a családból mellette legyen. Azt is tudta, hogy Aladárt csak ő tudja fölrázni a depressziójából, hogy ő az egyetlen ember, akinek a kedvéért Aladár képes lesz összeszedni magát.

Aladárnak sikerült néhány részállás félét találnia magának. A Kongresszusi Könyvtár megbízta, segítsen összeállítani a magyar könyvek katalógusát. A magyar emigránsok ügyeiben is tevékenykedett, és 1948 februárjában a fényképe újra megjelent a *Life* magazinban, „A *Life* ellátogat...” című rovatban. A kép profilból ábrázolja apámat: ingujjban van, és valamilyen újságot olvas. Mögötte Tamás és Szász Sándor, egy korábbi követségi tanácsos állnak egy ormótlan, öreg stencilgép mellett. „Magyar stencilgépkezelők antikommunista irodalmat másolnak a parasztszövetség számára” – hangzik a képaláírás. Ettől kezdve semmi sem jelent meg róla többé az újságokban, csak néhány évtizeddel később a nekrológja.

Szeretett volna tanítani valamelyik egyetemen, de mivel nem volt amerikai PhD-je, egyetlen valamirevaló amerikai egyetem sem akarta alkalmazni. Egy időre a Szabad Európa rádiónál talált munkát, de amikor rájött, hogy a rádiót a CIA pénzeli, felmondott. Végül az Amerika Hangja rádió alkalmazta, és megbízta a magyar adás vezetésével. Az Amerika Hangja stúdiója ekkoriban New Yorkban volt, így aztán apám hétfőtől péntekig New Yorkban dolgozott, és Chorinék Park Avenue-i lakásának egyik kis szobájában szállt meg, aztán a hétvégékre visszatért Washingtonba: én a magam részéről soha nem értettem, miért ilyen furcsán rendezte be az életét.

Egészen addig, amíg meg nem tudtam, hogy 1949 elejére a nagyszüleim is megérkeztek az Egyesült Államokba. Tamás leszerelt katona volt, így a rokonsága kivételes elbánásban részesült, és végül sikerült megszerezniük az amerikai vízumot. Odaköltöztek a szüleimhez, abba a házba, amit a marylandi Chevy Chase-ben, Washington északkeleti kertvárosában vásároltak, és Kornfeld Móricból Maurice de Kornfeld lett.

Marianne és Móric nagyapám érkezése földrengésszerű változást idézett elő Hanna lelkében. Most, hogy majdnem négy év után viszontlátta őket, mindent meg akart tenni annak érdekében, hogy a szülei minél jobban érezzék magukat Amerikában. Ekkorra már Marianne összes testvére is az Egyesült Államokban volt.

Az újabb gyermek születése és az új állás talán enyhíthette volna valamelyest Aladár szörnyű veszteségének fájalmát, de 1949 újabb tragédiákat hozott. Elkezdődött a magyar történelem sztálinista periódusának legszörnyűbb szakasza, és ebben az időszakban Aladár Budapesten élő családja különösen védtelen és sebezhető volt. Mindenképpen azok lettek volna, hiszen Aladár nyilvánosan megtagadta, hogy törvényesnek ismerje el az új magyar kormányt, de Lilly még ki is hívta maga ellen a sorsot. Továbbra is bejárt az amerikai követségre, tartotta a kapcsolatot amerikai ismerőseivel, és egyáltalán, úgy viselkedett, mintha sebezhetetlenné tevő varázsköpenyt viselne, vagy Aladár révén diplomáciai mentességet élvezne még akkor is, amikor Aladár már régen nem volt diplomata. Az öccsének írott levelei viszont egyre nagyobb kétségbeesésről tanúskodtak.

1949 januárjában például ezt írta:

Annyit töprengek rajta, hogy mit kéne tennem, de nem sok választási lehetőségem van, mert egérfogóba kerültünk. Nincs semmiféle kiút. Illegálisan elhagyni az országot szinte lehetetlen. A pénzügyi részét még valahogyan meg tudnám oldani, de lehetetlen minden értékünket pénzzé tenni anélkül, hogy felfigyelnének rá. Ugyanakkor fogalmam sincs róla, meddig engedik még meg, hogy a lakásban maradjunk, vagy hogy meddig folyósítják még Api nyugdíját, ami a megélhetésünk alapját jelenti, legalábbis papíron. Mindez egyik napról a másikra megváltozhat.

1949 első hónapjaiban egyik csapás követte a másikat. Februárban letartóztatták Lillyt, és kémkedéssel vádolták. Márciusban a titkosrendőrség letartóztatta egyik unokatestvérét, Moldoványi Istvánt, aki gépészmérnök volt Csepelen, és néhány nappal később értesítették a feleségét, hogy a férje hirtelen elhalálozott a rettegett, Péter Gábor-féle Andrassy út 60.-ban. Idősb Aladárral, aki ekkor nyolcvankét éves volt, és hetvenhárom éves öccsével közölték, hogy nem folyósítják többé a nyugdíjukat. Júniusban Musi férjét, Károlyt, egy ötvenkét éves vegyészmérnököt, elbocsátották az állásából, és nem sok reménye volt rá, hogy másikat talál.

Aladár 1949 júliusában ezt írta egy régi kollégájának az amerikai külügyminisztériumban:

„Lillyt életfogytiglanra ítélték, és nem öt évre, ahogy neked mondták. Apámtól elvették a nyugdíját. A sógorom elveszítette az állását. A nagybátyámnak is elvették a nyugdíját. Az unokatestvéreimet meggyilkolták az

Andrássy út 60.-ban. Nem tudom, nekem mekkora szerepem volt ezekben a sorozatos tragédiákban.” Aztán azt kérdezte ettől a kollégájától, nem tudna-e az Egyesült Államok valamit tenni az érdekükben, bár, mint írta, maga is tudja, hogy ez a kérdés „nagyon ostoba”. Sokkal sürgetőbb problémát jelentett a saját „súlyos dilemmája”: „Dolgozhatok-e tovább az Amerika Hangjának vagy a magyar emigrációnak jóhiszeműen abban a hitben, hogy az Egyesült Államok végül segíteni fog Magyarországon, amikor a saját családom számára sem tudok segítséget szerezni?”

Lilly hét évig volt börtönben. Ez alatt az idő alatt megszületett Peter bátyám és én is. 1956-ban Lilly kiszabadult. Eleinte képtelen volt elhagyni az épületet, ahol hosszú éveken át raboskodott. Amikor végre kilépett a börtönkapun, egyenesen beleszaladt az unokafivérébe, Mihályba, és az édesanyjába, akik nagyon csodálkoztak rajta, hogy látják. Mihály anyja megkérdezte, hová igyekszik, mire Lilly a maga szokásos nemtörődöm módján azt felelte: „Fodrászhoz.” Néhányat megtartott azok közül a húszas években megjelent szovjet regények közül, amelyek az egyedüli olvasnivalói voltak, amihez a börtönben hozzáférhetett, és a Kornfeld család anyagi támogatásának segítségével igyekezett újra talpra állni. Aladár szüleit, lévén osztályellenségek, kirakták a lakásukból, és kitelepítették vidékre, ahol beszállásolták őket egy dühös és ellenséges parasztcsaládhoz. Aladár édesapja ott, a kényszerlakhelyén halt meg.

De Sarolta visszatért Budapestre, és Lilly talált egy lakást kettejük számára. Ő gondoskodott az édesanyjáról, akinek az egészségi állapota miatt mindig sokat aggódtak a családban, míg csak meg nem halt kilencvennyolc éves korában. Sarolta halála után Lilly érzelmileg összeomlott. Apámat élete végéig gyötörte miatta a bűntudat. 1970-ben ezt írta a naplójába: „Könyörögtem Lillynek, hogy legyen óvatos, húzódjon a háttérbe, de ő továbbra is eljárt az amerikaiakhoz, büszke volt rá, hogy ő az egyetlen magyar, aki még látogatja őket... Letartóztatták, és azóta is azt mondogatja, hogy ez énmiattam történt. Szegénykémnek a személyes felelősség soha nem volt erős oldala... de valahányszor győnni megyek, mindig úgy érzem, hogy Lilly miatt van a legtöbb okom a bűnbánatra.”

A különbség a Kornfeld és a Szegedy-Maszák család élete között, a mérhetetlen szakadék, amely egyfelől a jómód és kiváltság, másfelől a szenvedés és a szegénység világa között húzódott, csak még nagyobb és tragikusabb méreteket öltött a háború utáni években.

1950-ben Puppá végleg faképnél hagyta a festőjét, és megérkezett a La Guardiára, ahol a szülei már várták. Onnét a Park Avenue-ra mentek, Chorinék lakására. Ahogy Puppá később elmesélte, a házban csak úgy nyüzsgtek a vendégek, valamennyien Magyarországról menekültek, és mindnyájukból csak úgy ömlött a szó: musicalekről beszéltek, és filmekről. „Én voltam a vidéki, tájékozatlan libuska – mesélte Puppá. – És aztán egyszer csak hirtelen mindenki rohángálni kezdett jobbra-balra. Azt hittem, mindnyájuknak elment az esze. Megszólalt a telefon, újabb vendégek érkeztek, meg sem tudtam számolni, hányan ültük végül körül az asztalt. – Egy pillanatra elhallgatott. – Na és tudod, mi a legviccesebb? Nem telt bele hat hónap, és már én is rohángáltam.”

Puppá innét Washingtonba ment, ő is beköltözött a Chevy Chase-i házba, és ott lakott hónapokig, míg csak valamennyien át nem költöztek egy nagy, napfényes házba a New York állambeli Scarsdale-ben. Aladár ingázott a város és a lakása között. Puppá elvégezte a szükséges tanfolyamokat, és elhelyezkedett laboránsként a New York-i Közkórházban.

Tamás befejezte egyetemi tanulmányait a George Washington Egyetemen, eltöltött egy nyomorúságos évet a georgetowni orvosi egyetemen, aztán átiratkozott a Harvardra. Feleségül vett egy kedves amerikai ápolónőt a wisconsini Berlinből, négy gyerekük született, és Tamásból neves aneszteziológus lett. Őt tekintik a légzésterápia egyik atyjának. Ráadásul a legjobb fordítók közé számít, akik angolból magyarra fordítanak, és vice versa.

A fivére, György, 1948-ban elvált Elsie-től, elvett egy másik osztrák nőt, és 1951-ben ő is az Egyesült Államokba emigrált, ahol George de Kornfeld lett belőle. Elsie úgy döntött, mivel az ő neve is szerepel a Csepel Művek tulajdonosai között, neki is jár a kártalanítás, és több millió dollárra perelte a családot. A per évekig elhúzódott, míg végül 1956-ban Elsie csakugyan kapott 47 044 dollárt (mai értékén 380 000 dollárt). Györgyből tekintélyes szállodatulajdonos lett, és ő volt az igazgatója a New York-i Plazának csak úgy, mint a londoni Carleton Towersnek és a washingtoni Mayflowernek.

1954-ben az Amerika Hangja központi stúdióját átköltöztették Washingtonba, így a családnak is ismét költöznie kellett. Hanna és Marianne elindultak, hogy megfelelő lakhelyet keressenek. Végül megvették a Patterson utcai házat, így engem már oda vittek haza, miután megszülettem a washingtoni Columbia Kórház szülészeten. Ebben az időben apám már felhagyott az autóvezetéssel, mert egyszerűen ki nem állhatta

az amerikai közlekedést. A belvárosban dolgozott, otthon pedig neki-
állt kertészkedni, azzal a célratörő, összpontosított figyelemmel, amivel
ő mindent csinált, amit fontosnak tartott. Cinniák, tulipánok, tátikák,
magasba törő rózsák és bazsarózsák, szerényen meghúzódó árvácskák,
törékeny fréziák és néhány szál levendula szegélyezték a házhoz vezető
kerti ösvényt, és én csak mostanában töprengtem el rajta, nem holmi kis
romantikus tisztelgés volt-e mindez annak a levendulának az emléke előtt,
amelyen Iregen osztoztak anyámmal? Az előkertben volt egy csodálatos
japán cseresznyefa. A kert mindenféle színekben pompázott, és a házban
mindig volt friss virág. Az alagsorban a „koraszülött” részleg palántái küsz-
ködtek a mesterséges fényben, a hátsó udvarban pedig volt egy melegház.
A halastóból zöldtrágyadomb lett.

Aladár naponta órákat töltött kerti munkákkal. A Patterson utcában
egyedül a kert volt teljesen és vitathatatlanul az ő magánterülete. Egyszer
megkérdeztem tőle, Magyarországon is kertészkedett-e, és ő azt felelte,
nem, de azóta annyi halálnak és pusztulásnak volt a szemtanúja, hogy
most „szeretné látni, ahogy a dolgok nőnek”. Mindhármunk elsőáldozá-
sa alkalmából ültetett két-két gyümölcsfát a tiszteletünkre. Andynak két
barackfát, Peternek két körtefát, nekem két meggyfát. Húsvétkor mindig
eljött mind a tíz unokatestvérem, hogy piros tojást keressünk a fű közt:
a keresés, úgy emlékszem, órákig tartott. Nyári estéken kinn ültünk a hátsó
verandán, a fűben és a levegőben szentjánosbogarak csillogtak, és a kert
még sötétben is gyönyörű volt. Amikor vendégeink is voltak, egész sor
különböző nyelven folyt körülöttünk a társalgás. Az én szememben ez
volt a legbiztonságosabb hely a világon.

Amikor Hanna és Aladár megérkeztek Amerikába, a család többi része
még Európában volt. A szüleim három ragyogó, bár sok megpróbáltatással
járó éven keresztül csak egymás házastársai voltak, mígnem minden meg-
változott, és apám úgy érezhette, anyám egész családjával összeházasodott.
Hanna most nemcsak Aladár felesége volt, hanem a szülei lánya is, és
állandóan ide-oda ingadozott e két szerepe között. Nem mintha a házban
akkora feszültség uralkodott volna, ami lehetetlenné tette volna e két sze-
rep összeegyeztetését. Éppen ellenkezőleg – teljes volt a harmónia. De az
udvariasság és tapintat börtönbe zárta őket. Ez a folyamat lassú volt és
észrevétlen, hiszen annyi okuk volt a hálára, a magánéletük elvesztése
pedig olyan teljes, hogy még egymásnak se merték bevallani, nemhogy
a gyerekeiknek.

Szegény anyám... Olyan lelkiismeretes volt mindig, annyira szeretett
volna jó és szerető lánya lenni a szüleinek! Feleség volt, és anya, egy ma-
gyar férj felesége, és amerikai gyerekeket nevelt. Aztán amikor megérkezett
a nővére, Hanna ugyanúgy háttérbe szorult, akárcsak a tékozló fiú fivére,
akinek példás magaviseletét senki nem méltányolta. Aladár „a család
kollektív nárcizmusáról” írt a naplójában. „Valahogy mindent a családra
vonatkoztatnak, és mindenre, ami történik, létezik egy külön eljárás vagy
valamiféle axióma. Ebből a szempontból magamat emancipáltabbnak
érezem náluk, annak dacára, hogy ragaszkodom mindahhoz, amit apám,
anyám és a családuk képviselt.”

Amikor apám ezeket a sorokat írta a naplójába, hetvenhat éves volt.
Bármilyen örömteli esemény volt is Kornfeldék megérkezése, rettenetes
árat kellett fizetni érte. Apám már akkor is mélyen depressziós volt. El-
bánt vele a történelem, anyagilag kivérezte a Magyarországon maradt
rokonok támogatása, már így is sokkal tartozott Kornfeldéknek, így azok
után, hogy a házába fogadta őket, nem maradhatott ő a ház ura. Megadta
hát magát. Hanna pedig egyedül nem tudta megvívni ezt a harcot.

Móric nagyapám 1962 decemberében ünnepelte a nyolcvanadik
születésnapját. Az ünnepséget György rendezte a washingtoni Mayflower
Hotelben. Az összes unokák ott ültek egy nagy asztal körül. Ezt az asz-
talt, úgy tűnt, más asztalok százai vették körül, és mindegyiknél híres
magyar emigránsok ültek, akik Móric nagyapám ünneplésére érkeztek.
A nagyapám és Marianne aranylakodalma pedig 1963. június 17-én volt,
amikor valamennyien Choriné lakásán gyűltünk össze ünnepi ebédre.
Valamennyien átnyújtottunk nagyszüleinknek egy arany búzaszálat, és
elszavaltunk egy verset. („Mindenre, ami történik, létezik egy külön eljárás
vagy valamiféle axióma.”) Én mindig is szerettem a versmondást és eze-
ket az ünnepi eseményeket. Nem vettem észre, hogy apámnak mennyire
terhére vannak.

Ez volt az utolsó örömteli esemény a család életében. 1964. novem-
ber 4-én meghalt Chorin Ferenc, 1967. augusztusában Edith, 1967. novem-
ber 4-én pedig, mintha csak közeli barátságuk szimbólumaként választotta
volna ugyanezt a dátumot, meghalt Móric nagyapám is. Néhány napja
már betegeskedett: egyszerű influenzának tűnt, de aztán elkezdett nehe-
zen lélegezni. Tíz óra körül kihívták a mentőket. Ott álltam a Patterson
utcai ház lépcsőjének kanyarulatában, és figyeltem, ahogy nagyapámat
leviszik hordágyon a mentőautóba. Az autó kék jelzőfénye nagyanyám

arcára hullott, és amikor egyedül maradtunk, apámmal kettesben elmondtunk egy Miatyánkot. Másnap reggel korán ébredtem, és hallottam, hogy anyám már fönny van, és odalenn járkál. Takarított: én is gyakran éltem ezzel a pótcselekvéssel fájdalom és szomorúság idején. „Nagypapa jól van?” – kérdeztem tőle. Még sose láttam anyámat sírni, és amikor láttam, hogy a könnyeivel küszködik, ez legalább olyan döbbenetes hatással volt rám, mint az, hogy válaszként megrázta a fejét. „Meghalt?” Anyám bólintott.

Nagyapámé volt az első és utolsó „nagy” temetés, amelyre emlékszem. Az ország minden részéből összesereglett magyar emigránsok megtöltötték a templomot. Többen is mondtak gyászbeszédet, és csupa olyan ember, aki korábban maga is jelentős szerepet játszott az ország életében: egy volt miniszterelnök, egy püspök. Én egy szót sem értettem abból, amit mondtak. A temetésen minden a szabályos katolikus szertartás szerint történt, semmi sem utalt rá, hogy az a férfi, akit gyászolnak, zsidónak született, és élete első felét zsidóként élte le. Én még csak tizenkét éves voltam, és ismertem ugyan a család történetét, de csak mostanában töprengtem el rajta, hogy vajon akadt-e valaki azok közül, akik megtöltötték a templomot, vagy felsorakoztak a temetési menetben, amely egy egész sor háztömb között kígyózott végig, mire elérkeztünk a Rock Creek temetőbe, vagy akik ott álltak a dermesztő hidegben a sír körül, miközben egy öreg magyar pap halkan a magyar himnuszt énekelte – akadt-e köztük bárki is, aki magában csendesen kaddist mondott a halottért?

Hat évvel később, nagyanyám temetésén már jóval kevesebben vettek részt. Marianne életének vége felé Lilly több hónapra meglátogatott bennünket, és ez anyámat igen megviselte: még mindig szenvedett a bűntudatnak és ideges türelmetlenségnek attól a keverékétől, amelyet Lillynek mindig is sikerült kiváltania belőle. Lilly csak ült és teljes hangerővel nézte a tévében a szappanoperákat, és pusztán azzal, hogy ő is ott ült az ebédlőasztal mellett, mindnyájunk idegeit felborzolta. Végül Lilly kelletlenül bár, de visszatért Magyarországra.

Nagyanyám hirtelen hanyatlásához apró agyvérzések sora vezetett. Eltévett a házban: arra kért bennünket, segítsük ki az autóból, holott a napaliban üldögélt: fel kellett vágni neki a húst a tányérján. Én az első évet végeztem a középiskolában, és teljesen lefoglalt a magam nevetséges világa, de azért figyeltem, ahogy anyám és Puppá nénikém azzal a mély tisztelettel bánnak nagyanyámmal, amelyet annak élete során mindenkiből sikerült kiváltania. És végül egy enyhe áprilisi hajnalon meghalt a kórházban,

miközben két New Yorkban élő nővére és számos unokahúga ott állt az ágya mellett. Sokan voltak a méltóságteljes temetésen, de én alig emlékszem belőle valamire. A washingtoni emigráns közösség nem kis meglepetésére az anyja halála után az asztalfőn Puppá foglalta el a családfőnek kijáró helyet.

Valamikor a hatvanas években a szüleim valóra váltották azt az álmot, amelyről Aladár François Fauré barátjának beszélt Dachauban. Igaz, ez a kis vidéki ház nem Magyarországon volt, Badacsony környékén, ahogy elképzelte, és nem is a dachauai kórházban megismert francia barátja tervezte. Ez a kis ház a virginiai Bluemontban volt, kétórányira Washington-tól. Végre Aladárnak is volt egy háza, amely csak az övé volt, bármilyen szerény is. Bebútorozták, ágyneműt vettek, és törülközőket, tálakat és evőeszközt. Hanna barátai házatavót rendeztek, és ebből az alkalomból ellátták őket teáskannákkal, ünnepi csészékkel, lábasokkal és fazekakkal, és minden további felszereléssel, amire egy fiatal párnak szüksége lehet az első otthonában. A szerény kis parasztházhoz elég nagy telek tartozott, hogy elférjen rajta egy virágoskert, sőt még egy kis gyümölcsös is. Ha az ember kinézett a nappali ablakából, tiszta időben láthatta a Blue Ridge hegyvonulatot.

Aladár ekkor már nyugdíjba vonult, és úgy tervezte, ebben a kis házban fogja megírni az emlékiratait. De ő már nem vezetett, anyám pedig ekkor már kínosan rugalmatlan volt, túlságosan kötődött a Patterson utcai családi élethez. A szüleim hetente egyszer lementek Bluemontba, néha barátokat is vittek magukkal. Ott fáradhatatlanul dolgoztak a kertben, gyomláltak, nyírták a sövényt, palántáztak. Néha megpihentek, megették a hazulról hozott szendvicseket, aztán folytatták a munkát késő délutánig. Aztán egy vödört teleraktak virággal – rózsaszín és fehér, dús szirmú pünkösdi rózsákkal és impozáns íriszekkel –, a vödört lerakták a hátsó ülésre, az ebédre maradt hulladék mellé, és hazahajtottak.

Vagy tíz évig volt az övék a kis ház, de soha egyetlen éjszakát sem töltöttek ott.

Hanna többé nem érezte magát biztonságban Aladárral kettesben, különösen nem „a vadonban”, mert Bluemontot annak tekintette. A legközelebbi ház alig fél mérföldnyire állt, de neki ez is sok volt. Aladár pedig, aki már annyi veszteségbe belenyugodott, ezt is elfogadta. Soha életében nem ébredhetett fel a saját házában, oldalán a feleségével. De a Patterson utcai házban, a hálószobájuk ajtaja mögül gyakran hallatszott ki vidám fecsegés, csengő kacagás vagy egy komoly beszélgetés mormolása.

Apám néhány hónappal a nyolcvannegyedik születésnapja előtt halt meg. Ahogy öregedett, sikerült megőriznie egy jóval fiatalabb férfira valló megjelenését és energiáját. Minden reggel egészségügyi sétát tett: ilyenkor betért az Oltáriszentség templomába imádkozni. Az Amerika Hangjától 1968-ban ment nyugdíjba. Ekkor hozzáfogott, hogy megírja az emlékiratait, ami hatalmas vállalkozás volt. Súlyos klinikai depressziójára tapintatosan csak mint „pesszimizmusra” utalt mindenki. A hetvenes és nyolcvanas években írott naplóbejegyzései híven tükrözik, hogyan küzdött ezzel a depresszióval napról napra. Abban az időben az orvosok általában váliumot írtak fel a depresszióra, de – mint apám azt a naplójában csodálkozva megjegyezte –, a depressziója csak tovább súlyosbodott, „pedig két váliumot is beveszek naponta”. Elpanaszolta, hogy gyöngül a memóriája és nehezen tud koncentrálni. Ha olyan ember olvassa ezeket a bejegyzéseket, aki tud valamicskét a benzodiazepinek hatásáról, az tisztán látja: ezt az embert legalább annyira a kúra tette tönkre, mint a betegség.

1987-ben leukémiát állapítottak meg nála, és ettől kezdve, ahogy ő mondta, „kölsön-trombocitákon” élt, amelyeket vérátömlesztéssel juttattak a szervezetébe, eleinte havonta, később kéthetente. 1988 márciusában az anyám, nagynéném, a két fivérem és én ott álltunk az ágya mellett a Patterson utcai házban, és figyeltük, ahogy lassan feladja a küzdelmet, és meghal. Amikor észrevettük, hogy szaggatott lélegzete elhallgat, mindnyájan együtt elmondtunk egy Miatyánkot. Aznap este történt, hogy anyám azt mondta: „Tudod, imádott engem!”, és én megnyugodtam. A kézírata befejezetlen maradt. Húsz évig dolgozott rajta, de már nem érte meg a megjelenését. Anyám, Puppá és Mihály rokonunk elintézte, hogy megszerkesszék és kiadják, és végül a két kötet megjelent a budapesti könyvesboltokban.

Hanna és Puppá még tizenhárom évig éltek boldogan a Patterson utcai házban. Amikor én is anya lettem, az anyámmal való kapcsolatom is új formát öltött. Anyám megnyílt előttem, és rengeteget fecsegtünk a szoptatásról, gyereksírásról, a kisbaba első lépéseiről és arról, mennyire könnyű vagy nehéz volt a szülésünk. Rengeteget játszott Joia lányommal, olyan türelemmel és élvezettel, amilyenre én egyáltalán nem emlékeztem a saját gyermekkoromból. Kényeztette az unokáját, ahogy már a nagymamák szokták. Például órákon át játszottak könyvtárost, mikor is anyám volt a lelkes olvasó, Joia pedig a talpraesett könyvtáros. De Puppának is különleges kapcsolata volt a lányommal. Törődött vele, védelmezte, és sokszor fölvitte magához a harmadik emeletre, ahol ketten együtt papírbabákat gyártottak.

2001-ben anyám fogyni kezdett. Egyszer átjöttek hozzám Puppával ebédelni. Ahogy ott ültünk a legvilágosabb szobámban, észrevettem, hogy anyám besárgult. Hasnyálmirigyrákot állapítottak meg nála. Még egy karácsonyt hősiesen végigcsinált velünk. 2002 január 12-én halt meg. Puppá hosszú elmélkedést írt anyámról, kizárólag nekem. „Vannak emberek ezen a világon, akiket senki sem ismer. Nincsenek nagy találmányok vagy világrengető tettek az életükben. De abban a körben, ahol élnek, fontosak és emlékezetesek, mert ezt az ő kis világukat jobbá tették. Hanna is ilyen volt.”

Puppá nem bírta egyedül megmaradni a Patterson utcában. Még nyolcvannyalc éves korában is rettenthetetlen volt, és energikus, még mindig vezetett, de a ház már túl nagy volt neki ahhoz, hogy egyedül fönttartsa. Bár határozott volt, és fegyelmezett, és mindig ott volt, ha valamelyikünknek szüksége volt rá, de azért beköltözött egy idősek otthonába a Virginia állambeli Arlingtonban. Szokása szerint jó képet vágott és fegyelmezetten alkalmazkodott a szűkösebb körülményekhez. Sosem volt beteg, memóriazavaroktól sem szenvedett, az esze mindvégig vágott, mint a borotva, és bár egy kicsit lelassult, kilencvenévesen még mindig egyedül járkált ide-oda, bonyolult könyveket olvasott, és mindnyájunkat elhalmozott a figyelmével. Amikor dolgozni kezdtem ezen a könyvön, számtalan levelet, újságcikket és verset lefordított nekem. Még mindig őrzök néhány irodai jegyzetömböt, amelyeknek egyik lapját a másik után írta tele jól olvasható kézírásával, ahogy aggályosan végighaladt a saját múltjáról és a család múltjáról őrzött emlékein a kedvemért.

A Patterson utcában többé nem lakott senki. A házra nagyon ráfért volna egy alapos felújítás. A kert is teljesen elvadult, úgyhogy a fivéreimmel úgy határoztunk, hogy eladjuk a házat. Az Oltáriszentség templom és a hozzá tartozó egyházközségi iskola vette meg.

Puppánál 2008 májusában hasnyálmirigyrákot állapítottak meg. Egy gyönyörű júniusi napon halt meg. Luis semmi nyomot nem hagyott az életében, csak azt az egy festményt arról a lisszaboni utcáról és a rajta sétáló nőről. Zwack János képe azonban ott volt az ágya mellett, az éjjeliszekrénye fiókjában pedig a levelei, kissé gyűrötten és rendetlenül, mintha nemrégiben olvasgatták volna őket.

Az Oltáriszentség temploma leromboltatta a házat, hogy játszóteret csináljanak a helyén.

Én meg úgy éreztem, mintha közreműködtem volna egy barátom meggyilkolásában.

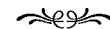
Ez a ház volt mindannyiunk menedéke, tágas szobái nyelvek sokaságát visszhangozták. A kertet apám gondozta, ez volt az ő birodalma. A cigaretta-, por- és sherryszag, a szobákat elválasztó súlyos függönyök, a padlás, tele rejtélyes iratokkal és csipkéekkel, amelyek még nagyanyám kelengyéjéhez tartoztak... A tágas erkélyek, ahol pingpongoztunk, cigarettáztunk, vagy csak üldögéltünk a tavaszi napfényben. A meleg, csöndes, gyönyörű nyári éjszakák a hátsó verandán... Az öreg fákból sem maradt meg egy sem.

Két világháború és egy forradalom után a Lendvay utcai lakás most a francia követségnek ad otthont, az iregi kastélyban gyógypedagógiai intézet működik, az Andrássy úti Weiss-palota pedig egy ideig még a magyar kormány hivatalos vendégházaként működött. A csepeli gyár továbbra is megvan. 1990-ben, a kommunizmus bukása után kisebb gyáregységekre bontották, az egyikben Schwinn-kerékpárokat gyártanak, a másikon Estée Lauder-rúzsokat. Ezek az épületek, amelyek mérföldkövet jelentettek a magyar ipar történetében, már nem ugyanazok, mint régen, de azért megvannak, makacsul kitartanak a maguk régimódi módján, és nem engedik, hogy a történelmi kataklizmák letöröljék őket a térképről. Szeretném hinni, hogy egyik-másik rég elfelejtett zugban még ott lappang egy-egy papírszelet, egy szövetdarab, egy gyűszű vagy egy régi könyv, benne egy ex libris, emlékeztetve azokra, akik valaha ott éltek.

Az őseim valaha nagyszabású és látványos életet éltek Magyarországon, ezért talán úgy is van rendjén, hogy nagyszabású és látványos épületek maradtak utánuk. De mivel a történetük aztán Amerikában folytatódott, ahol ismeretlen emigránsként éltek, őrizgetve néhány elavult magyar szokást, talán az is rendjén van, hogy a ház, ahol mindez lejátszódott – ahol a leghosszabb időt töltötték életük során –, eltűnjék a föld színéről, mintha soha nem is létezett volna. Ott, ahol valaha erőd állt, amely megvédelmezett bennünket a külvilágtól, most egy egyházi iskola futballpályája terül el. „A legtöbb dolog végül is csak az emberek miatt fontos, vagy legalábbis a legtöbb ház csak a lakói miatt” – írta az angol író, Henry Green. Így végül a Patterson utcai ház is csak a nagyszüleim meg a nagynéném emléke miatt volt fontos, meg azért, mert ott nőttünk fel, a fivéreim és én. És ott ért véget egy nagyszerű és tragikus szerelmi történet, az édesanyámé és az édesapámé.

Köszönetnyilvánítás

Amikor úgy körülbelül a közepénél tartottam ennek a könyvnek, egyik barátnőm megkérdezte, hogy haladok vele. „Nagyszerűen – feleltem –, már megírtam belőle kétszáz oldalt.” „Akkor az még biztosan csak a köszönetnyilvánítás!” – jegyezte meg ez a barátnőm, aki túlságosan is jól ismer engem.

Ha mindenkinek, aki a segítségemre volt ennek a könyvnek a megírásában, méltó módon akarnám megköszönni a segítségét, az csakugyan legalább kétszáz oldalt tenne ki. Ez a néhány rövid oldal korántsem elegendő hozzá, hogy kifejezzem, mennyire hálás vagyok azoknak az embereknek, akik olyan nagylelkűen bocsátották rendelkezésemre az idejüket és a tehetségüket.

A szüleim már nem élnek, de még a haláluk után is rengeteg segítséget és ajándékot kaptam tőlük. Apám írásai revelációt jelentettek számomra. Aladár és Hanna történetéből, és abból, ahogy éltek, annyiféle inspirációt merítettem, hogy ma csak azt kívánom, bárcsak nekik is elmondhattam volna mindezt, amíg éltek. Csak azt remélem, hogy legalább a könyvem igazságot szolgáltat majd nekik.

Az írók gyakran állítják, hogy a szerkesztőjükben drága barátra találtak. Az én esetemben ez a folyamat fordítva játszódott le. Julie Grau kedves barátnőm volt, aki a kedvemért megszegte azt a szabályt, amelyet kiadótársával, Cindy Spiegellel állítottak föl maguknak, amikor elvállalta a könyvem szerkesztését. És ekkor már tudtam, hogy a könyvem a lehető legjobb kezekben lesz, mert Julie nemcsak nagyszerű szerkesztő, de bölcs és mélyen érző emberi lény is. Olyan könyvet csinált az én terjedős kéziratomból, amely pontosan olyan lett, mint amilyennek reméltem, és messze jobb annál, mint amiről akár csak álmodni is mertem.

A Spiegel & Grau Kiadóval nagyszerűen lehetett dolgozni. Külön köszönet Laura van der Veernek a türelméért, lelkesedéséért, és azért, hogy mindig villámgyorsan válaszolt a kérdéseimre. Továbbá szívből jövő köszönetem Greg Mollicának és Barbara Bachmannak, a két hihetetlenül tehetséges könyvtervezőnek, továbbá Kelly Chiannek, a kitartó és rendíthetetlen produkciós szerkesztőnek, és Janet Bielnek, a roppant lelkiismeretes olvasószerkesztőnek: valamennyien hihetetlenül sok gondot fordítottak a könyvre.

Flip Brophy a Sterling Lord Literistic-től az ellenkező irányú utat tette meg, mint Julie: ő kiváló szakemberként kezdte, és közeli barátként végezte. Türelmes volt, összeszedett és elszánt, ugyanakkor rendkívül kedves és meleg szívű. Az első pillanattól fogva annyira hitt ebben a könyvben, mintha csak ő is járt volna a Patterson utcában, és neki is fontos lenne, hogy valaki végre elmondja a háznak és lakóinak történetét. Ő és társai a Sterling Lordnál – Julia Karden és nagyszerű magyar kolléganője, Szilvia Molnar – már nem is lehettek volna segítőkészebbek.

Egy olyan könyvvel, amelyet éveken át ír az ember, sajnos megeshet, hogy néhányan azok közül, akik felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtottak a megírásához, már nem élnek, mire a könyv megjelenik. Például Puppá nagynéném, Kornfeld Mária, aki rengeteget mesélt nekem, napjában órákat töltött a kedvemért fordítással, és azzal az önzetlenséggel osztotta meg velem az emlékeit, amely egész életét jellemezte. Bámulatos pontossággal emlékezett a történelmi környezet és a családi történetek részleteire, ugyanakkor ő maga is csodálatosan írt.

Apám naplóit, iratait és leveleit Máriássy Judith fordította angolra. Judith jól ismerte apámat, így sikerült a hangját ugyanolyan híven visszaadnia angolul, mint amilyen magyarul volt. Judith mesélt nekem apám berlini éveiről, a magyarországi sötét időkről és a Patterson utcai szép napokkal kapcsolatos emlékeiről is. Mauthner Gabriella is, akit mi Memi néven ismertünk, önzetlenül segített eligazodni a különféle bonyolult családi történetekben. Budapesten Zwack Péter kedvesen és türelmesen osztotta meg velem a régi időkkel és a szüleivel kapcsolatos emlékeit. Josephine Woll elolvasta és megbírált az első fejezeteket, Nancy Berkopf Tucker pedig, a kiváló Kína-kutató és nagyszerű író, végigkísért irodalmi zárandokutamon, és súlyos betegsége ellenére szakított rá időt, hogy rámutasson egyes problémákra, és megoldásokat is javasolt, nagy könnyedséggel és tapintattal.

Fivéreim, Peter és Andrew Szegedy-Maszák mérhetetlenül sok gyakorlati és erkölcsi támogatást nyújtottak. Andy részletekben olvasta a kéziratot, mindig nagyon hasznos megjegyzéseket tett, nagylelkűen megosztotta velem a saját emlékeit és gondolatait, és kitűnő memóriája és humorérzéke mindig komoly bátorítást jelentett számomra. Peter végtelen türelemmel filmre vett egy sor Puppá nagynénénkkel készült beszélgetést, aprólékos kérdései mentén pedig olyan rétegei tárultak fel előttem a történetnek, amelyek másként biztosan rejtve maradtak volna előttem. Fáradhatatlanul lelkesített és bátorított, és bölcsességével és tisztánlátásával sokat segített a múlt feldolgozásában.

De köszönetet kell mondanom a csodálatos írónak és szerkesztőnek (és sógornőnek) Elizabeth Bobricknak is, az írás bizonyos kulcsfontosságú pillanataiban nyújtott segítségével. És köszönet jár másik fantasztikus sógornőmnek, Debra Thomasnak is, aki mindig biztos kikötőt jelentett a nehéz pillanatokban. És nagy-nagy köszönet az unokahúgaimnak, Andrea és Katalin Szegedy-Maszáknak is lelkes támogatásukért!

Amikor apám 1988-ban meghalt, nagybátyám, Thomas de Kornfeld vállalta magára azt az ijesztően nagy feladatot, hogy angolra fordítsa apám emlékiratainak irdatlan, ezeroldalas kéziratát, mert bölcs ember lévén tisztában volt vele, hogy egy napon mi is kíváncsiak leszünk apánk életére és gondolataira. Lévén az egyetlen olyan személy, akinek műveltsége felért Kornfeld Móric nagyapánkéval, az ő írásainak lefordítására is vállalkozott. Valahányszor egy zavaros történet szálait kellett kibogoznom, valamit le kellett fordítanom, vagy ha valamit nem értettem, ő és a felesége, Helen mindig kedvesen és fürgén siettek a segítségemre.

Magyarországon apám rokonai soha nem fáradtak bele, hogy a segítségemre legyenek, valahányszor hozzájuk fordultam. Unokatestvérem, Szegedy-Maszák Mihály volt apám legközelebbi bizalmasa, és őt tisztelte legjobban a fiatalabb generáció tagjai közül. Ő segítette apámat abban, hogy az életműve megjelenhessen Magyarországon könyv alakban, engem pedig megóvott néhány kínos tévedéstől, és hozzásegített nemcsak egyetlen ember, hanem az egész bonyolult ország mélyebb megértéséhez. Leánya, Zsuzsanna, maga is kiváló tudós, szintén igen sokat segített: nemcsak azzal, hogy elolvasta a kéziratot, és kijavított benne néhány hibát, hanem megosztotta velem saját, Barabás Miklóssal kapcsolatos kutatásának eredményeit is. Sperlág Sándor órákat töltött velem, hogy rekonstruáljunk néhányat a nehezebben hozzáférhető Moldoványi-történetek közül, és

ezen kívül is sok mindent elmondott a családról, és igen kedvesen bátorított munkámban.

Daisy von Strassnernek, vagyis Chorin Daisynek sikerült egyesítenie magában a pótanya, a közeli barát, a tudós tanácsadó, a panaszfal és az íróárs szerepét. Ő maga csodálatos könyvet írt apjáról, Chorin Ferencről, és felbecsülhetetlen értékű információkkal látott el bizonyos részletekről és a történelmi környezetről. Páratlan humorral és nagylelkűséggel osztotta meg velem gyerekkori emlékeit, amelyekből megtudtam, milyen is volt felnőni ebben a rendkívüli családban.

Más családtagoktól – Annie Weissstől, Martha Nierenbergtől, John de Csepeltől, Mary Radcliffe-től, ifjabb Thomas de Kornfeldtől, James de Kornfeldtől, Christine Hannouche-től, Francis Rath-tól, Annie Smith-től, Alexander Borbelytől és Marthe Wildemertől – szintén rengeteg biztatást, felismerést, vigasztalást és remek történeteket kaptam.

Budapesten, Londonban Berlinben és Washingtonban kutatók egész sora állította hatalmas tudását annak szolgálatába, hogy ez a könyv mint történelmi forrás is rendelkezék valamelyes súllyal. Marvin B. Fried, a London School of Economics professzora átfésülte a Kew Gardens-i levéltárat, és rábukkant néhány roppant értékes leletre, Rick Moss ugyanezt tette az amerikai külügyminisztérium iratait kutatva az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában, a NARA-ban, amely a marylandi College Parkban található. Széchenyi Ágnes figyelemre méltó dokumentumokat talált Budapesten az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában, Gabriel Fawcett pedig felbecsülhetetlen értékű iratokat talált Becherrel kapcsolatban Berlinben.

A Missionhurst-közösség olyan nyugodt munkahelyet és annyi lelki támogatást nyújtott számomra, hogy annak hatása ennek a könyvnek minden oldalán érződik. Különösen hálás vagyok Michael Hahn és Joe Giordano atyának, amiért annyi kedvességet és figyelmet fordítottak rám, valamint Joseph Dewaele, John B. Peters és Leo Zonneveld atyáknak. Továbbá szeretném őszinte hálámat kifejezni Clara de la Crusnak és Sonca Nguyennak, akiknek kedvessége naponta megújuló öröm volt számomra.

Katona Judit fordításai annak idején új világot nyitottak meg előttem, és nekik köszönhetem, hogy belekezdtem ebbe a munkába. Könyvem megírásához pedig hihetetlenül nagy segítséget kaptam Katona Ferencről, aki úgy támogatott egész idő alatt, mintha csak a saját könyvéről lenne szó: rengeteg részletet tudtam meg tőle a család történetéből, és sokat segített abban is, hogy mélyebben megértsem a magyar történelmet.

Deborah Duffy okos és talpraesett vezetőm volt az írás birodalmában az első sorok leírásától kezdve egészen addig, amíg be nem fejeztem az utolsó fejezetet.

Kedves barátom és csodálatos szerkesztőm, Wray Herbert sokat segített abban, hogy rendbe szedjem zűrzavaros gondolataimat, amikor egy papírszalvétára ceruzával fölvázolta a könyv leendő szerkezetét.

Bob Keeler a jó barát és nagyszerű szerkesztő szemével olvasta végig a kéziratot, felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtott, és mindig sikerült egy-egy biztató megjegyzéssel visszaadnia az önbizalmamat, amikor arra a legnagyobb szükségem volt.

Jóllehet Kabulban betöltött, felelősségteljes állása erősen igénybe vette, Alissa J. Rubin szakított rá időt, hogy találó megjegyzéseivel, versekkel és mély, ösztönös megértésével segítse a munkámat.

Wendy Zevin bebizonyította, hogy nemcsak az alcímek leleményes kiötlője, hanem nagyszerű barát is. Nagy utat tett meg velem együtt, miközben gondosan és lelkesen követte munkám alakulását, és gyakran ő segített át egy-egy holtponton.

Bár azóta az ország különböző pontjain élnek, Kathleen Currie, Amy Cunningham, Sheila Kaplan és Teresa Riordan álmocsapatot alkottak, mint hihetetlenül tehetséges íróársak és kedves barátok, akiktől igen sok támogatást kaptam.

Ha úgy vesszük, ennek a könyvnek a gondolata már húsz évvel ezelőtt megfogant bennem, amikor még Alicia Patterson-ösztöndíjas voltam. Hadd mondjak most köszönetet Peggy Engelnek türelméért és támogatásáért!

Támogatásukért, táplálásomért, érdeklődésükért, kedvességükért és barátságukért, azért, hogy elolvasták a kéziratot és hittek munkám sikerében, hadd fejezzem ki mélységes hálámat Annamaria Almasynak, Ilona Almasynak, Charles és Betty Alexandernek, Tyler Anbindernek, William M. Arkinnak, Robert Sam Ansonnak, Adam Berrynek, Molly Binghamnek, Mark Bisgeiernek, Anita Blackmannek, Laura Brothersnek, Bill Buzenbergnek, Estelle B. Campbellnek, Warren I. Cohennek, Beth Corningnak, Joy Chennek, Laurie Chesternek, Steve Connorsnak, Janice Farrell Daynek, Deák Istvánnak, David de Csepelnek, Jack és Gini Diskinnak, Adele D'Arinak, Susan Polk Dugannak, Margie, John és Katie Fehrenbachnak, Nina Fishernek, Gáti Károlynak, Deepika Greennek, Gimes Katalinnak, David Goldsteinnek, Sharon Grigleynek,

Hardi Róbertnek, Ruth Heitennek, Kovács M. Máriának, Valli és Stelios Kirmisnek, David LaRoche-nak, Drew Lawrence-nak, Charles Lewis-nak, Susan Loewenbergnek, Antonio Louçának, Gail Laroccának, Alex Levinnek, Margaret Lorbernek, Caroline Mayernek, Gloria Manconnak, Elizabeth, John, Charlie és Emma Marshallnak, Kati Martonnak, Vic és Catherine McGradynek, Debbie Mesce-nek, Ann Moline-nek, Joan Mowernek, Annie Moyernak, Julia Ferrill Niemann-nak, John Newmannek, Marc Niesennek, Pálffy Istvánnak, Dawn Penfoldnak, Charles Pillernak, Allen Pusey-nak, Anne Scott Putne-nak, Sarabeth Reesnek, Sara Rimernek, Len Rubensteinnek, Enid Rubinnak, Maureen Scance-nek, Jackie Schaeffernek, Schweitzer Juditnak, Astrid Sheilnek, Jay Starrnak, Jamie Stevensnek, Nick Stevensnek, Julia Sweignek, Amir Tahaminak, Reed Thompsonnak, Jay Tolsonnak, Vince Mátyásnak, Ellen Walshnak, Ellen Wayne-nek, Claudia Wiegandnak, Laurie Westley-nek, Katalin Zanellónak, Laura Zimmannek és Anne Zwacknak.

És végül van még négy olyan ember, akik mindvégig az első sorból, bár sokszor igen kényelmetlen ülésekről figyelték ennek a produkciónak az alakulását. Nevelt gyermekeim, Nick és Lea Xenakis görög identitásukat kiterjesztve tiszteletbeli magyarokká váltak a kedvemért, és ezt igen sok kedvességgel és szeretettel tették. Drága kislányom, Joanna LaRoche élete első éveit még a Patterson utcában töltötte, és még érzékelt valamit annak az életnek az édességéből, amelyről írok. Mélységes megértése, nagylelkősége és ösztönös, kiváló diplomáciai érzéke számomra azt bizonyítja, hogy sokat örökölt felmenőinek legjobb tulajdonságaiból. És végül szeretett és fáradhatatlan férjem, Stephen N. Xenakis mindvégig azzal a szenvedéllyel hitt ennek a munkának a sikerében, amellyel minden, szívének kedves dologban hinni szokott. Szeretetének és lelkes támogatásának köszönhetem, hogy abból, ami kezdetben álmnak tűnt, valóság lett. Nélküle soha nem tudtam volna megírni ezt a könyvet.

Arlington, Virginia, 2013.

Jegyzetek

Ez a könyv – emlékezés, amely a családom tagjaival készített hosszú interjúkon alapszik, továbbá megjelent vagy kiadatlan írásaikon, leveleiken, naplóikon. Annak érdekében, hogy a szükséges történeti háttérrel felvázoljam, szakkönyvekre és tudományos tanulmányokra is támaszkodtam. Kutattam az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában Washingtonban (angol nevén a National Archives and Records Administrationban – vagy rövidített nevén a NARA-ban). Tanulmányoztam a brit hírszerzés egykor titkos, ma azonban már hozzáférhető iratait a londoni Kew Gardensben található Brit Nemzeti Levéltárban (angol nevén a National Archives-ban, röviden: NA). Felhasználtam az Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeumának – U.S. Holocaust Memorial Museum vagy USHMM – levéltári gyűjteményét. Több ízben ellátogattam Budapestre, és fölkerestem a Dachau Koncentrációs Tábor Emlékhelyét. Átlapoztam régi idők angol és magyar nyelvű napilapjait és folyóiratait. A könyv előkészítő munkálatai során mintegy nyolcvan személyt kérdeztem ki: rokonaimat, a családom barátait, a közép-európai térség szakértőit és más történészeket.

1. FEJEZET: TUDJA, VALAHA ITT LAKTAM

Első magyarországi látogatásom idején naplót vezettem a tapasztalataimról. A Csicsery-Rónay Istvántól származó idézet a szerző *My First Book of Hungary* (Első könyvem Magyarországról) című munkájának első lapjáról való. Ehhez a fejezethez, és valamennyi fejezethez, amelyben a Kornfeldek életéről írtam, nagy segítséget jelentett Széchenyi Ágnes bevezetője Kornfeld Móríc *Reflections on Twentieth Century Hungary* (Gondolatok a huszadik századi Magyarországról) című könyvéhez. Nagyapám írásait Thomas de

Kornfeld fordította angolra, a kötetet ő és Széchenyi Ágnes szerkesztette. Magyar változata *Trianontól Trianonig* címmel jelent meg. Varga László „Manfred Weiss: Profile of a Munitions King” („Weiss Manfréd, egy tölténykirály arcéle”) című tanulmánya számos részletkérdésben nyújt felvilágosítást a Weiss-család üzleti és szakmai fejlődésének történetéről az akkori Magyarország társadalmi és politikai környezetébe ágyazottan. Édesapám családja történetének megismeréséhez felbecsülhetetlen értékű adatokkal szolgáltak Budapesten megkérdezett rokonaim: apám unokatestvérének fia, Szegedy-Maszák Mihály és az ő leánya, Szegedy-Maszák Zsuzsa, aki művészettörténészként tanulmányt írt Barabás Miklósról (aki nekem ükapám, neki pedig szépapja), valamint adatokat kaptam Sperlagh Sándortól, egy unokatestvéremtől a család Moldoványi ágából. Szegedy-Maszák Mihály *Ködképek a diplomáciában* című esszéje, amely Édesapám emlékiratai (*Az ember ősszel visszanéz...*) utószavaként látott napvilágot, egyaránt szolgált családtörténeti adatokkal és ezek politikai, irodalmi és társadalmi hátterével, feltárva egyszersmind Édesapám gondolat- és lelki világának mélyrétegeit. Ugyancsak forgattam Édesapám 1929-től vezetett naplóját, valamint azt a kéziratos esszét, amelyet Kornfeld Mária írt saját életéről. A fejezet megírásában segítettek azok a beszélgetések és e-mailváltások is, amelyeket a jeles történésszel, Deák Istvánnal folytattam.

2. FEJEZET: AZ ARIZONA

Édesapám memoárja – *Az ember ősszel visszanéz... Egy volt magyar diplomata emlékirataiból* – nyolc évvel halála után jelent meg Budapesten. A könyvet Thomas de Kornfeld angolra fordította, és az *Autumnal Retrospection* (Őszi visszapillantás) címet adta a kéziratnak. Nagyjában-egészében ez a két kötet, valamint az Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattárában 483-as fonszám alatt őrzött kiadatlan fejezetek szolgáltatják könyvem történeti és életrajzi alapjait. Az Arizona leírása Patrick Leigh Fermor *Between the Woods and the Water* (Az erdők s vizek közt) című könyve angol változatának 26. lapjáról származik.

3. FEJEZET: A SOROZÓBIZOTTSÁG

Bryan Cartledge könyve, a *The Will to Survive* (Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével) nyújtotta számomra a legjobb történeti

áttekintést Trianon ügyében, valamint a két háború közötti időszakról és Magyarország részvételéről a II. világháborúban. Édesapám gondolatainak felidézéséhez kora ifjúsága óta vezetett naplóját használtam. A politikai helyzet és a Weiss Manfréd-műveket érintő, iparral kapcsolatos kérdések hátterének további részleteihez a Brit Nemzeti Levéltárban, C 8042/61/21. szám alatt találtam olyan iratokat, amelyek titkos minősítése már megszűnt.

4. FEJEZET: IREG

Az iregi vendégkönyv a budapesti Nemzeti Múzeumban található. A *Magyar Nemzet* című napilap 1940. július 28-i száma mikrofilmen megvan a washingtoni Kongresszusi Könyvtárban. Magyarország és Nagy-Britannia viszonyának sajátosságaihoz rendkívül hasznosnak találtam Bán D. András *Hungarian-British Diplomacy 1938-1941* (Magyar-brit diplomáciai kapcsolatok, 1938-1941) és Frank Tibor *Anglophiles* (Anglománok) című könyvét.

5. FEJEZET: SZEPTEMBER 18.

A Huszár Margittal kapcsolatos információk a Máriássy Judithtal és Szegedy-Maszák Mihállyal folytatott beszélgetéseimből származnak. Máriássy Judith a berlini magyar követség alkalmazottja volt nem sokkal azután, hogy Édesapám berlini diplomáciai kiküldetése véget ért. A Dunakanyar és Budapest környéke más vidékeinek leírásához Megyery Ella *Budapest Scrap Book* (Budapesti vázlatkönyv) című, 1937-es útikönyvét használtam föl. Ann Bridge „helyszíni tudósítása” *Facts and Fictions* (Tények és mesék) című memoárjából származik.

6. FEJEZET: MAGYARORSZÁGON SOHA

Nagy szerencsémre számos zsebnaptárat találtam, mely Édesanyámé vagy Édesapámé volt az 1941 és 1945 közötti esztendőkből. Mindkettejük mozgásának, utazásainak követéséhez haszonnal forgattam őket. A történeti háttér Bryan Cartledge könyvéből (*Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*), valamint a brit történész, C. A. Macartney *October Fifteenth: A History of Modern Hungary* (Október tizenötödike. A modern Magyarország története, 1920-1945) című kétkötetes munkájából származik.

7. FEJEZET: ZSIDÓKÉRDÉSEK

Számos forrás, szóbeli interjú és nyomtatott anyag volt segítségemre, amikor megpróbáltam eligazodni abban az útvesztőben, amit Magyarország és zsidó lakosságának bonyolult viszonyai kirajzolnak. A legértékesebb munkák között Randolph L. Braham *Politics of Genocide (A magyar Holocaut)*, Deák István *Essays on Hitler's Europe (Hitler Európája)*, Kovács M. Mária *Liberal Professions and Illiberal Politics (Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus: a magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867–1945)* és Raphael Patai *The Jews of Hungary (A zsidók Magyarországon)* című könyveit emliteném meg. Nagyapám, Kornfeld Móric észrevételei a zsidótörvényekről *Triantonól Trianonig* című könyvében, „Gondolatok a huszadik századi Magyarországról” című írásában olvashatók. A NARA-ban „Dispatch no. 1285” szám alatt található az a távirat, amelyet az amerikai külügyminisztérium Európai Ügyek Osztálya küldött ki 1938. december 13-án „A zsidók helyzete Magyarországon” címmel, és amely kifejti: az antiszemita mozgalom „úgy tűnik, a 'nagy' [gazdag] zsidók ellen irányul – gyárosok, tőkések, bankárok és mások ellen, akik gazdaságilag nagyon fontos pozíciókban ülnek”. A memorandum hangsúlyozza: „sok magyar adott hangot rémületének a mostanában Németországban zajló események kegyetlensége és embertelensége láttán.”

9. FEJEZET: JELLEMÉNEK SÁTÁNI TERMÉSZETE

A wannsee-i konferenciáról megrázó szavakkal ír Braham *A magyar Holocaustban (192–197)*. Ugyancsak támaszkodtam Cartledge feldolgozására a politikai háttérrel illetően, valamint abban a vonatkozásban, milyen hatással volt a háború Magyarország belpolitikájára (*Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, 402–415).

10. FEJEZET: TEHETETLENSÉG IS, DE ELHATÁROZÁS IS

Kornfeld Móric *Tíz hét története 1944-ben* címmel írt egy esszét személyes emlékeiből, amelyben elmondja: családja biztatásának tesz eleget, amikor megírja „ama közel tíz hét történetét, amely alatt a német titkosrendőrség (Gestapo) foglya” volt. Ez az esszé megjelent a *Triantonól Trianonig* című könyvében (148–181). Ugyanitt olvashatók Kornfeld Móric gondolatai ar-

ról, vajon a háború előtt ő és családja miért nem választotta a kivándorlás lehetőségét.

11. FEJEZET: EGY KERESZTÉNY VÁLLALKOZÁS

A Weiss Manfréd nevéhez fűződő vállalkozásokról szóló információk számos különböző forrásból származnak. Ezek között vannak Chorin Ferenc írásai, amelyek a Strasserné Chorin Daisy és Bán András által közzétett *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig* című kötetben jelentek meg. Budapest bombázását a *The New York Times* 1942. szeptember 6-i számában megjelent „Budapest Raid Studied” („A Budapest elleni légitámadás értékelése”) című cikk írja le. Cartledge könyve, a *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, valamint Braham és Macartney munkája, *A magyar Holocaust* és az *Október tizenötödike* ugyancsak sok adatot szolgáltatott a történeti háttér megrajzolásához, ahogyan itt is, és ismét Édesapám emlékiratai egészítették ki azt, ami addig vázlatos volt.

12. FEJEZET: ÉS MAGYARORSZÁG?

E fejezet fő forrásai Édesapám emlékiratai, naplói voltak, valamint az a tanulmánya, melyet Szegedi Pál írói álnéven, a *Magyarságtudomány* című folyóiratban jelentetett meg. Szegedy-Maszák Mihály „Ködképek a diplomáciában” című tanulmánya rendkívül hasznos volt, mert tágabb szövegkörnyezetbe helyezte a kérdést. További történeti szakirodalmat találtam Macartney és Braham könyveiben (*Október tizenötödike* és *A magyar Holocaust*). A Himmler-memorandum, amelyben „1942. december 10-én Hitler felhatalmazza Himmlert, hogy kemény valutáért bocsássa áruba a zsidókat” megtalálható az Interneten: <http://www.fpp.co.uk/Himmler/docs1942/Vermerk101242.html>. A dokumentum eredetije a németországi Bundesarchiv Schumacher-gyűjteményében található 240/I. szám alatt.

13. FEJEZET: PÓKHÁLÓK

Ennek a korszaknak a történetéről szóló ismereteimet úgy bővítettem, hogy a kutatók számára hozzáférhetővé tett levéltári forrásokat tanulmányoztam Londonban, a Brit Nemzeti Levéltárban (NA), és Washingtonban, az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában (NARA). A NA-ban a brit

külgyminisztérium Politikai Osztályának FO371-es szám alatt található 1906 és 1966 közötti általános levelezését kutattam. A „Mr. Szegedy-Maszák stockholmi látogatása. Magyarország jövője” című titkos memorandum 1943. március 20-án íródott, és C3046/1421/21-es szám alatt található a NA katalógusában. Az angol belügyminisztérium F. K. Roberts nevű munkatársa által Sir Owen O'Malley-hez, Nagy-Britannia volt magyarországi követéhez intézett feljegyzés figyelmezteti a címzettet: „Kerüljön minden olyan látszatot, hogy Őfelsége Követségének bármiféle kapcsolata lett volna Szegedy-Maszákkal, vagy hogy Őfelsége Kormányát bármi módon különösebben érdekelne a látogatása. Mint tudja, az egész kérdéskör, amely a Magyarországgal kapcsolatos hozzáállásunkat illeti, jelen pillanatban megfontolás tárgyát képezi.” Az OSS (Office of Strategic Services, a CIA, a Központi Hírszerző Hivatal elődje) bizalmas emlékeztetője élénk színekkel festi le 1943 elejének Magyarországot. A Böhm Vilmosra vonatkozó információ Édesapám emlékirataiból és Kornfeld Máriaival folytatott beszélgetéseimből származik.

14. FEJEZET: A SZOKÁSOS HATÁRTALAN OPTIMIZMUS

Chorin Ferenc megfigyelése Horthy kormányzóval kapcsolatban megtalálható a „Chorin Ferenc feljegyzése a vele és családjával 1944. március 19. után történekről” című írásban, mely *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig* című kötetben, Chorin Daisy édesapjáról szóló könyvében jelent meg. Horthy klessheimi látogatásáról nagy megjelenítő erővel ír C. A. Macartney az *Október tizenötödikében*, és olvastam róla Horthy Miklós *Emlékirataim* című memoárjában is. C. A. Macartney az *Október tizenötödikében* (162. lap és a következők) részletesen ír a Szegedy-Maszák-memorandumról. A memorandum maga nagy érdeklődést váltott ki a brit külgyminisztériumban, amint az az 1943. augusztus 23-án kelt titkos jelentésből is kitűnik, hiszen olvasható benne, hogy „e memorandum másolatait elküldjük a külgyminisztérium Központi Osztályának, a Gazdasági Hadviselés Minisztériumának, a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak, a külgyminisztérium Kutató Osztályának, valamint Neame őrnagynak”. A memorandumot elutasító reakció egy ugyancsak 1943. augusztus 23-án kelt emlékeztetőben olvasható. Ez a NA katalógusában C 9609/382/21. szám alatt található.

15. FEJEZET: ELŐLÉPTETÉS A SZAKADÉKBA

Édesapám memoranduma, amelyben az előléptetését illető gondolatai találhatók, 1943. szeptember 1-jén keletkezett (megtalálható Londonban, az NA-ban, száma a katalógusban C10149), és elkerült „a külgyminisztérium Központi Osztályához, a Gazdasági Hadviselés Minisztériumához, a Tájékoztatásügyi Minisztériumhoz, a külgyminisztérium Kutató Osztályához, valamint Neame őrnagyhoz”. A memorandum ezzel a megjegyzéssel zárult: „Világossá kell tennünk a britek számára, hogy egy kevés időt kell adjanak nekünk, hogy kivárhassuk a lehetőséget a roppant kockázat vállalására [ti. a csapatszállítások megszüntetését]. Anélkül, hogy a kivégzést ily módon elhalasztanák, egész tervünk kudarcra van ítélve.” Mussolini bukásának leírása Édesapám memoárjából származik. (*Az ember ősszel visszanéz...* II. kötet, 285–289. lap.) A Margarethe-terv részleteinek leírásánál Macartney *Október tizenötödike*, Braham *A magyar Holocaust*, Cartledge *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, és Mario D. Fenyő *Hitler, Horthy and Hungary* című könyvére támaszkodtam. A derekegyházi jelenet leírása a Srtasserné Chorin Daisy és Bán D. András által szerkesztett *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig* című könyvből származik.

16. FEJEZET: MÁRCIUS 19.

Ennek a fejezetnek a legfőbb forrásai Kornfeld Móríc emlékirata („Tíz hét története 1944-ben” a *Trianontól Trianonig* című kötetben); Strasserné Chorin Daisy bevezetése az általa és Bán D. András által kiadott *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig* című könyvhöz; Chorin Ferenc feljegyzése („Chorin Ferenc feljegyzése a vele és családjával 1944. március 19. után történekről” uo. a 143–169. lapon); és Szegedy-Maszák Aladár *Az ember ősszel visszanéz...* című memoárjának eddig nem publikált folytatása. A Margarethe-tervről számos történész írt, legfőképpen a Braham–Cartledge–Macartney trió, *A magyar Holocaust*, *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, illetve *Október tizenötödike* című műveikben. Az CIA előfutáraként emlegetett OSS (Office of Strategic Services – Stratégiai Szolgáltatások Hivatala) által kiadott memorandum 1944. március 20-án keletkezett. A NARA-ban NND750140-es szám alatt található dokumentum bepillantást enged abba, hogyan érzékelte a külvilág Magyarország megszállását.

17. FEJEZET: A KÜLÜGYMINISZTERIUMBAN

A 16. fejezethez használt források mellett ehhez a fejezethez hasznosítottam Ronald W. Zweig *Gold Train (Aranyvonat)*, és David Cesarani *Becoming Eichmann (Eichmann: élete és bűnei)* című könyvét. Gróf Dessewffy Gyuláné Bársony Éva rendkívüli, de mindmáig kiadatlan naplója a korszak részleteit és mélységeit tekintve ugyancsak gazdag forrás.

18. FEJEZET: MÉG EGYSZER BÚCSÚZNI

A Korneld Móric és Chorin Ferenc tapasztalatairól készült feljegyzések (lásd a 16. fejezet jegyzeteit) szolgáltak elsődleges forrásként ehhez a fejezethez is. A Parlamentben történtek leírása Édesapám *Az ember ősszel visszánéz* című memoárjából származik.

19. FEJEZET: ELÉG BÜSZKE ÉS ELÉG ALÁZATOS

Forrásom ezúttal is a Kornfeld- és a Chorin-esszé volt, különös tekintettel letartóztatásban és deportációban töltött napjaikra (lásd a 16. fejezet jegyzeteit).

20. FEJEZET: TISZTES RABSÁG

Édesapám naplóiban és memoárja, *Az ember ősszel visszánéz...* máig kiadatlan folytatásában leírta, hogyan történt a letartóztatása. A fejezethez tanulmányoztam Dessewffy grófné szintén kiadatlan naplóját.

21. FEJEZET: BECHER KÖZBELÉP

Kurt Becher neve számos olyan könyvben szerepel, amely azokkal az üzleti megegyezésekkel foglalkozik, amiket a náciok gazdag zsidókkal kötöttek. Azt a könyvet, amely csak és kizárólag róla szól, Harold Serebro írta Jacques Sellschoppal. Címe: *Beyond Redemption? (A megváltás sem segít?)*. Charles Fenyvesi kézirata, a „Portrait of a Plunderer” („Egy fosztogató arcképe”), melynek középpontjában Becher áll, az Egyesült Államok Holocaust Bizottsága (U.S. Holocaust Commission) számára készült. A fejezet háttérének felrajzolásához több más könyvet is igénybe vettem, kiváltképp

Yehuda Bauer *Jews for Sale? (Eladó zsidók?)*, Tom Bower *Nazi Gold (A náci aranya)*, valamint Kádár Gábor és Vági Zoltán *Self-Financing Genocide (Önfenntartó népiértés)* című könyvét. Bechert az Eichmann-per előtt hosszasan kihallgatták a brémai kerületi bíróságon, és a nyilatkozata hozzáférhető az „In the Murder Case Against Adolf Eichmann, an Examination of the Witness Kurt Becher” („Kurt Becher tanú kihallgatása az Adolf Eichmann ellen felhozott gyilkossági ügyben”) című kiadvány I-II. lapján. A Weiss Manfréd-ügyet tárgyalja Braham is *A magyar Holocaust* című könyvében (408–414). Az Eichmann-per jegyzőkönyvei hozzáférhetők az Interneten a Nizkor Project által közzétéve, *Trial of Adolf Eichmann (Adolf Eichmann pere)* cím alatt.

22. FEJEZET: EGYÜTT A CSALÁD

A NARA-ban található dokumentumok számos leírását adják ennek az üzleti tranzakciónak, legkivált a „Description of the Transaction of the Family Manfred Weiss: Made in May-June 1944” („A Weiss Manfréd családja által 1944. május-júniusában végrehajtott tranzakció leírása”), valamint az NND877092, NND 750140 és NND750140 számú dokumentumok. A NA Public Record Office (Nyilvános Iratok Hivatala) nevű részlegében ugyancsak számos, a tranzakciót érintő dokumentum található a következő számok alatt: FO/39 246, C 9669/15/21 és C 9245/15/21. Egy másik forrás a Mauthner Gabriellával készült interjú, melynek címe „I Have to Tell Everybody Where I Belong” („Meg kell mondanom mindenkinek, hová tartozom”). Végül António Louçã, portugál történész és dokumentumfilmkészítő meginterjúvolta a család tagjait *La Lista de Chorin (Chorin listája)* című dokumentumfilmje számára, melyet a portugál televízió 2010-ben vetített. António Louçã előzékenyen rendelkezésemre bocsátotta interjúnak írott változatait, valamint a film angol felirattal ellátott kópiáját. A londoni *The Times* 1944. június 29-i számában tudósítást közölt a család megérkezéséről ezzel a címmel: „Hungarian Jews Fly to Lisbon: Financial Deal with the Germans” („Magyar zsidók Lisszabonba repülnek: Pénzügyi megállapodások a németekkel”). A Churchill-dokumentum megtalálható a miniszterelnök Személyes Feljegyzései (The Prime Minister's Personal Minutes) című gyűjteményben, a M.928.4.L10410-es sorozatszám alatt. A nyilatkozat alatt kézírásos jegyzet olvasható: „Szeretném hozzáfűzni: egyáltalán nem áll szándékunkban vadászni rájuk.”

24. FEJEZET: FOGSÁGUNK ÚJABB SZAKASZA

A történeti háttérhez Cartledge *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, Braham *A magyar Holocaust* és Macartney *Október tizenötödike* című könyvét vettem alapul. Édesapám kiadatlan memoárrészlete, *Az ember ősszel visszanéz...* kéziratot folytatása szól a börtönnapjairól. Dessewffy Éva naplója tudósít a hidakkal kapcsolatos jelenetről. A NARA RG-226-os fondjának 191-es állaga, ezen belül pedig az 1. számú doboz tartalmazza a „Records Relating to the Research and Analysis, Jewish Desk” („A zsidó ügyeket kutató és elemző részleg iratai”) azon dokumentumait, amelyek körvonalazzák a magyar zsidóság 1944 nyarán lezajlott megsemmisítésének történetét.

25. FEJEZET: DACHAU

2010-ben, amikor ellátogattam Dachaubá, az egykori tábor tiszta volt, és rendezett, mint egy jól vezetett múzeum. A francia Comité International de Dachau (Dachau Nemzetközi Bizottság), a Das Haus der Bayerischen Geschichte (A Bajor Történelem Háza) és a Dachau Concentration Camp Memorial Site (Dachau Koncentrációs Tábor Emlékhely) által kiadott három kötetből bőven merítettem. Címük: *The Dachau Concentration Camp, 1933-1945 (A dachau koncentrációs tábor)*, illetve *Dachau and the Nazi Terror, Vol. 1, Testimonies and Memoirs; Vol. 2, Studies and reports (Dachau és a náci terror. 1. kötet: Tanúsgátételek és emlékezések; 2. kötet: Tanulmányok és jelentések)*, az utóbbiakat Wolfgang Benz és Barbara Distel szerkesztette. Ugyancsak használtam Édesapám *Az ember ősszel visszanéz...* című emlékezéseit. A *British Medical Journal* című folyóiratban két cikket találtam, amely a Dachauban végzett állatorvosi kísérletekről szól: Henri Rosencher „Medicine in Dachau” („Az orvostudomány Dachauban”) és Paul Weindling „Human Guinea Pigs and the Ethics of Experimentation” („Az ember mint kísérleti nyúl, és a kísérletezés etikája”) című tanulmányát. A leginkább adatgazdag forrás azonban Paul Berben *Dachau 1933-1945: The Official History (Dachau 1933-1946: A hivatalos történet)* című munkája volt, amely Münchenben jelent meg, 1986-ban. A további források között van Michael Seltzer *Deliverance Day (A szabadulás napja)*, David Cesarani *Becoming Eichmann* és Peter Padfeld *Himmler* című könyve.

26. FEJEZET: AZ OSTROM

A megjegyzés, mely szerint „a nyilas kormány nem egyszerűen fanatikusokból, [...] hanem bűnözőkből” állt, John Lukacs bevezetőjében szerepel, melyet Ungváry Krisztián *Siege of Budapest (Budapest ostroma)* című könyvének angol nyelvű kiadásához írt. Az idézet a XVII. lapon olvasható. A „Relief and Rescue Work for Jewish Refugees” („Gondozó és mentő munkálatok a zsidó menekültek körében”) című dokumentum a NARA-ban található, a Security Classified Intelligence Reports (Biztonsági szempontból titkosított hírszerzői jelentések) című gyűjtemény XL. sorozatában, az 1941-1946-os évkörben. Fond-száma RG-226, állag száma 19. Macartney leírása az ostromról az *Október tizenötödike* című könyv második kötetében olvasható. A karácsonyra vonatkozó utalások a 436. lapon találhatók. További információim Édesapám memoárjából, *Az ember ősszel visszanéz...*, valamint Braham és Cartledge *A magyar Holocaust és Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével* című munkáiból származnak.

27. FEJEZET: SZÁMŰZÖTTEK

A Gábor család megérkezéséről Chorin Ferenc tudósít „Chorin Ferenc feljegyzése a vele és családjával 1944. március 19. után történetekről” című írásában, amely megtalálható a Strasserné Chorin Daisy és Bán D. András által kiadott *Az Andrásy úttól a Park Avenue-ig* című könyvben, a 110. lapon. Az a történet, amelyben Gábor Magda magához rendeli Chorint, a könyv Chorin Daisy által írott bevezetőjében olvasható, a 25. lapon. Weiss Edith levele a család birtokában levő levelezésgyűjteményben található.

28. FEJEZET: A SZABADULÁS NAPJA

A fejezet azokra a Dachauval kapcsolatos forrásokra támaszkodik, amelyek a 25. fejezet jegyzetében olvashatók, ezek közül is főleg Michael Seltzer *Deliverance Day* című könyvére. A fejezet legnagyobb részéhez azonban Édesapám memoárja, *Az ember ősszel visszanéz...* kiadatlan kéziratot folytatása, valamint az 1970-es és 1980-as években vezetett naplói szolgáltak gazdag adatforrásként.

29. FEJEZET: ROKKANTAN ÉS ÁLLÁS NÉLKÜL

Azok az utalások, amelyek a háború Magyarországra gyakorolt hatásáról szólnak, Cartledge *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével* című könyve 433. lapjáról származnak. Minden egyéb Édesapám visszaemlékezéseinek kiadatlan kéziratában találhtó.

30. FEJEZET: A BIZALMATLANSÁG JEGE

Az amerikai külügyminisztériumi dokumentum 1945. május 10-én keletkezett, és a NARA-ban őrzött külügyminisztériumi iratok között található 864.00/5-1045-ös szám alatt. Az O'Malley követ, a brit külügyminisztérium, Chorin Ferenc és Kornfeld Móric között zajlott levelezés az angliai Public Record Office-ban található, R 833/26/21-es szám alatt. A Chorin Ferenc által Marosynak küldött levél megtalálható a Strasserné Chorin Daisy és Bán D. András által kiadott *Az Andrásy úttól a Park Avenue-ig* című könyvben, a 134. lapon. Fenyő Miksa levele ugyanott olvasható. Weiss Edith munkáját illetően lásd Arieh Ben-Tov *Facing the Holocaust in Budapest (Holocaust: a Nemzetközi Vöröskereszt és a magyar zsidóság a második világháború alatt)* című könyvét.

34. FEJEZET: A SZERETET, AMELY SZÉPPÉ ÉS BOLDOGGÁ TESZI AZ ÉLETER

Az az amerikai külügyminisztériumi dosszié, amely az Édesapám kinevezésével kapcsolatos iratokat tartalmazza, a NARA-ban található, a General Records of the Department of State (külügyminisztériumi Általános Iratok) című gyűjteményben, fonszáma: RG-59, a doboz száma: 2601. Édesapám leírása a kinevezését követő tevékenységéről memoárjának kiadatlan részében olvasható.

35. FEJEZET: KÉNYSZERLESZÁLLÁS

Marie McNair cikkét, amely 1946. január 20-án jelent meg a *The Washington Post*-ban, nagyanyám féltve őrzött kincsei közt találtam. Washingtonba érkezését Édesapám is leírja memoárjának kiadatlan részében. David Brinkley könyve, a *Washington Goes to War (Washington háborúba megy)* élénk színekkel festi meg a város 1945 végi, 1946 eleji képét.

37. FEJEZET: KIZÁRÓLAG ALADÁRNAK – PRIVÁT!

Cartledge könyve, a *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével* jó áttekintést ad a kor magyar világáról. Használtam ezen kívül Peter Kenéz *Hungary from the Nazis to the Soviets* című munkáját, valamint Stephen D. Kertesz „Peacemaking on the Dark Side of the Moon” („Béketárgyalás a hold sötét oldalán”) című tanulmányát. Márai Sándor megfigyelése – „Mint aki a földrengés pillanataiban, kínjában, négykézláb jár...” – *Föld, föld!*... című emlékezéseinek 1991-es kiadásából származik (261. lap). A borzalmas magyarországi inflációt tanulmányában leírja Kertesz („Peacemaking” 488. lap), és alaposabban tárgyalja William A. Bomberger és Gail E. Makinen „The Hungarian Hyperinflation and Stabilization of 1945–1946” („A magyar hiperinfláció és stabilizáció, 1945–1946”) című könyvében.

38. FEJEZET: EGY SZERENCSES KÖZÖS VÁLLALKOZÁS

A Washingtonról szóló leírásom David Brinkley *Washington Goes to War* című könyvéből kölcsönzi adatait, ahol a „háborús idők Washingtonját” illető Malcolm Cowley-idézet is található. Édesapám és édesanyám tevékenységéről *Az ember ősszel visszanéz...* kiadatlan folytatásában és levelezésükben vannak följegyzések. Truman elnök tennivalóinak jegyzéke a Truman Könyvtár interneten hozzáférhető gyűjteményében található: <http://www.trumanlibrary.org/calendar/main.php?curYear=1946&currMonth=1&currDay=18>. A hivatalos levelek Édesapám iratai között vannak. Édesanyám nagyanyámnak küldött leveleiben írta le a Fehér Ház-beli ebédet. Az „1946 tavaszán az Egyesült Államok lemondott Magyarországról...” kezdetű rész Kenéz *Hungary from the Nazis to the Soviets* című könyvében található, a 122. lapon.

39. FEJEZET: A HAZAI CSAPAT LÁTOGATÁSA

Ismét Kenéz könyve, a *Hungary from the Nazis to the Soviets* nyújtott fontos segítséget a magyarországi helyzet felvázolásában. Édesapám részletesen beszámol a magyar vezetők látogatásáról memoárjának kiadatlan fejezeteiben. A NARA-ban található amerikai külügyminisztériumi dokumentumok ugyancsak tartalmaznak információt. Nagy Ferenc *Struggle Behind the Iron Curtain (Küzdelem a vasfüggöny mögött)* című emlékezései további

részletekkel és az esemény más szemszögből való leírásával szolgálnak. A *Képes Figyelő* című hetilap 1946. június 29-i számában címlapon hozta Truman és Édesapám, valamint a magyar küldöttség (Nagy Ferenc, Ries István, Gyöngyösi János és Rákosi Mátyás) fényképét „Mindenk mosolyog” címmel. A *The Washington Post* 1946. június 14-én tudósított arról, hogy a látogatás délelőtt 11:15-kor megtörtént.

40. FEJEZET: PÁRIZS

A párizsi Békekonferenciáról sok helyütt írtak, de én Cartledge *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, Kenéz *Hungary from the Nazis to the Soviets*, Kertész „Plight of Satellite Diplomacy”, Nagy Ferenc *Struggle Behind the Iron Curtain*, Charles Gati *Hungary and the Soviet Bloc (Magyarország a Kreml árnyékában)*, és Gati *Bloc That Failed (Füstbe ment tömb)* című munkáját tanulmányoztam. Ezen túlmenően a NARA-ban őrzött amerikai külügyminisztériumi iratok hosszan taglalják a párizsi eseményeket. A szövegben idézem John McCormac a *The New York Times*-ben megjelent cikkeit a békekonferenciáról. A *Képes Figyelő* azon száma, amelyben Édesapám a csehszlovák problémát tárgyalja, 1946. szeptember 28-án jelent meg.

43. FEJEZET: SZALÁMITAKTIKA

Ismét Cartledge *Megmaradni...: A magyar történelem egy angol szemével*, Kenéz *Hungary from the Nazis to the Soviets*, Kertész „Plight of Satellite Diplomacy”, Gati *Hungary and the Soviet Bloc (Magyarország a Kreml árnyékában)*, Gati *Bloc That Failed (Füstbe ment tömb)* és Nagy *Struggle Behind the Iron Curtain* című könyvei voltak segítségemre ennek a fejezetnek az írásánál. Az amerikai külügyminisztérium NARA-ban őrzött, korábban titkosnak minősített, most azonban a kutatók számára hozzáférhetővé tett dokumentumai ugyancsak sokat elárulnak a politikai válság kialakulásáról. Az Édesapámról az ÁVH által nyitott és vezetett ügynevezett „Kutató”-dosszié egyike azoknak, amelyek az utóbbi időben hozzáférhetővé váltak Budapesten, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, ahol 3.2.4. K-1393-as szám alatt található. John McCormac „How the Communists Took Over Hungary?” („Hogyan vették át a hatalmat Magyarországon a kommunisták?”) című cikke, az események megrázó

leírása a *The New York Times* 1947. június 8-i számában jelent meg. Eleanor Roosevelttel kommentárja Édesanyám és Édesapám Hyde Park-i látogatásáról a „My Day” („Az én napom”) című rovatban jelent meg, és hozzáférhető az interneten: <http://www.gwu.edu/~Davidson>, Eugene. *The Trial of the Germans: Nuremberg, 1945–1946*. New York: Macmillan, 1966.

44. FEJEZET: LÁTVÁNYOSAN CSALÓDOTT

A *The New York Times* idézett helye megtalálható a szövegben. Édesapám George Marshall külügyminiszterhez intézett 1947. június 2-i levele a személyes iratai között maradt fenn, és megtalálható az amerikai külügyi iratokat tartalmazó kötetben: *Foreign Relations of the United States, 1947, Eastern Europe, the Soviet Union*, vol. 4. (Az Egyesült Államok külkapcsolatai, 1947, Kelet-Európa, Szovjetunió, 4. kötet.) (Megjelent Washington, DC-ben, kiadta a Government Printing Office 1947-ben). A levél a 304-307. lapokon olvasható. Az amerikai külügyminisztériumban lefolyt beszélgetésről írott emlékeztető dátuma 1947. június 6., és a NARA-ban található NND760050/864.00/6-647-es szám alatt.

45. FEJEZET: FÖL-ALÁ JÁRKÁL

Édesapám H. Freeman Matthews-hoz intézett 1947. június 6-i levele magániratai közt található, és ugyancsak megvan a NARA-ban, az amerikai külügyminisztérium iratai között NND760050/864.00/6-647-es szám alatt. A Movie-Tone-ról származó filmhíradórészlet az interneten hozzáférhető archívumban található (www.movietone.com) „Hungarian Foreign Minister” („Magyar külügyminiszter”) cím alatt.

46. FEJEZET: TO MAKE THE BEST OF IT

A Chorin-történet a Strasserné Chorin Daisy és Bán D. András által kiadott, *Az Andrassy úttól a Park Avenue-ig* című könyvben olvasható.

EPILÓGUS

A Szegedy-Maszák-család viszontagságairól Palasik Mária ír „Kétszólamú hangfoszlányok az ötvenes évek elején. Idősebb Szegedy-Maszák Aladár

és felesége kitelepítésének története és nyugati visszhangja” című tanulmányában, de Édesapám is írt róla, és Szegedy-Maszák Mihály is szólt róla beszélgetéseink során. A gondolat, amely szerint „A legtöbb dolog végül is csak az emberek miatt fontos...” Henry Green *Pack My Bag (Becsomagolok)* című könyvének első lapján található. Amikor a Patterson utcai házat lebontották, nagynéném, Kornfeld Mária és én úgy éreztük, elvesztettünk valami nagyon szépet és fontosat. Mária sárga jegyzetlapokra írta le gondolatait, „Epitaph for a House” („Egy ház sírfelirata”) címmel. Elmondta, mit veszítettünk el. „Azt reméltem, kiköltözésem után egy másik család költözik majd be, kicsiny gyerekekkel, és elkezdődik egy új történet. Nem így lett. A ház – úgy gondolták – túlságosan rozoga. Az új tulajdonos úgy döntött: le kell bontani. Amikor ezeket a sorokat írom, a ház üres, és arra vár, hogy végezzenek vele. Szomorú látvány azok számára is, akik épp csak arra járnak, az én számomra pedig több mint szomorú. Ha jól odafigyelünk, lelki szemeinkkel beleshetünk a bedeszkázott ablakok mögé, lelkünk fülével pedig nevetést hallunk, és sóhajokat, kicsi lábak dobogását és öreg emberek tétova lépteinek neszét. Akik végigvonulnak a szobákon, rég halottak. Csak az én gondolataimban élnek, miközben nézem, nézem a házat. Végül azonban, a természet törvénye szerint, a halált újjászületés követi. A ház megszűnik létezni, de a helyén kisarjadó zöld fűvön bőven lesz nevetés és lesznek könnyek is. Gyermekek játszanak majd a gyepon. Futkároznak föl és alá. Nem fogják megtudni soha, hogy hajdan egy ház állott azon a helyen. Egy ház, melyet sok-sok évig úgy nevezünk: otthon.”

Bibliográfia

- Adams, Cindy. *Jolie Gabor*. New York: Mason/Charter, 1975.
- American Institute of Public Opinion, *The Gallup Political Almanac for 1946*. Princeton, N.J.: Clarke Press, 1946.
- Bán, András. „Friends of England: Cultural and Political Sympathies on the Eve of War.” *Hungarian Quarterly* 40, no. 153 (Spring 1999).
- Bán, András. *Hungarian-British Diplomacy 1938–1941: The Attempt to Maintain Relations*. London: Frank Cass, 2004. (Magyar nyelvű változata: *Illúziók és csalódások: Nagy-Britannia és Magyarország, 1938–1941*. Budapest: Osiris, 1998.)
- Baross, Gábor. *Hungary and Hitler*. Astor Park, Fla.: Danubian Press, 1970.
- Bauer, Yehuda. *Jews for Sale? Nazi Jewish Negotiations, 1933–1945*. New Haven and London: Yale University Press, 1994.
- Becher, Kurt. Testimony. „In the Murder Case Against Adolf Eichmann, an Examination of the Witness Kurt Becher.” June 20, 1961, Bremen District Court.
- Ben-Tov, Arie. *Facing the Holocaust in Budapest: The International Committee of the Red Cross and the Jews in Hungary, 1943–1945*. Dordrecht, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1947. (Magyar nyelvű változat: *Holocaust: a Nemzetközi Vöröskereszt és a magyar zsidóság a második világháború alatt*. Budapest: Dunakönyv, 1992.)
- Benz, Wolfgang, and Barbara Distel, eds. *Dachau and the Nazi Terror: 1933–1945*, vol. 1, *Testimonies and Memoirs*. Dachau: Verlag Dachauer Hefte, 2004.
- Benz, Wolfgang, and Barbara Distel, eds. *Dachau and the Nazi Terror: 1933–1945*, vol. 2, *Studies and Reports*. Dachau: Verlag Dachauer Hefte, 2004.
- Berben, Paul. *Dachau 1933–1945: The Official History*. Munich: LIPP, 1986.
- Bomberger, William A., and Gail E. Makinen. „The Hungarian Hyperinflation and Stabilization of 1945–1946.” *Journal of Political Economy* 91, no. 5 (October 1983).

Bower, Tom. *Nazi Gold: The Full Story of the Fifty-Year Swiss-Nazi Conspiracy to Steal Billions from Europe's Jews and Holocaust Survivors*. New York: HarperCollins, 1997.

Braham, Randolph L. *The Politics of Genocide: The Holocaust in Hungary*. Vols 1–2. New York: Columbia University Press, 1981. (Magyar nyelvű változata: *A magyar Holocaust*. 1–2. kötet. Budapest–Wilmington: Gondolat–Blackburn International Inc., 1988.)

Bridge, Ann. *The Portuguese Escape*. London: Chatto and Windus, 1958.

Bridge, Ann. *The Tightening String*. New York: McGraw–Hill, 1962.

Bridge, Ann. *Facts and Fictions: Some Literary Recollections*. New York: McGraw–Hill, 1968.

Brinkley, David. *Washington Goes to War*. New York: Alfred A. Knopf, 1988.

„Budapest Raid Studied.” *New York Times*, September 6, 1942, p. 18.

Cartledge, Bryan. *The Will to Survive: A History of Hungary*. London: Timewell Press, 2006. (Magyar nyelvű változata: *Megmaradni...: a magyar történelem egy angol szemével*. Budapest: Officina, 2011.)

Cesarani, David. *Becoming Eichmann: Rethinking the Life, Crimes, and Trial of a „Desk Murderer.”* New York: Da Capo Press, 2004. (Magyar nyelvű változata: *Eichmann: élete és bűnei*. Debrecen: Gold Book, 2005.)

Chorin, Ferenc. „Attacks Against Hungarian Industry and Support of the Anti Nazi Press Memorandum to the Government.” Hungarian National Archives-Z-248, Bundle 9, Item 220.

„Country Reports, 1940–1947: Portugal and Hungary.” British Foreign Office Archives, Kew Gardens, London.

Csicsery-Rónay, István. *My First Book of Hungary*. New York: Franklin Watts, 1967.

Davidson, Basil. *Scenes from the Anti-Nazi War*. New York and London: Monthly Review Press, 1980.

Davidson, Eugene. *The Trial of the Germans: Nuremberg, 1945–1946*. New York: Macmillan, 1966.

Dart, Dorothy R. „Chronicle of International Events for the Period November 16, 1945–February 15, 1946.” *American Journal of International Law* 40, no. 2 (April 1946): 471–431.

Deák, István. *Essays on Hitler's Europe*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2001. (Magyar nyelvű változata: *Hitler Európája: tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum, 2003.)

Dessewffy Bársony Éva. „Az a sok tál lencse” („Those Many Dishes of Lentils”), Gróf Dessewffy Gyuláné 1944–45-ös naplójának kiadatlan kézírata, amely Washington DC-ben, az Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeuma Levéltárában található, az Aladár Szegedy-Maszácz papers, 1928–1987 című gyűjtemény 17. dobozában. Fond száma: RG-10.436.03*15.

Fenyo, Mario D. *Hitler, Horthy, and Hungary: German-Hungarian Relations, 1941–1944*. New Haven and London: Yale University Press, 1972.

Fenyvesi, Charles. „Portrait of a Plunderer: SS Col. Kurt Becher.” Unpublished manuscript, July 10, 2000.

Fenyvesi, Charles. *When Angels Fooled the World: Rescue of Jews in Wartime Hungary*. Madison: University of Wisconsin Press, 2003. (Magyar nyelvű változata: *Mikor az angyalok túljártak a világ eszén: akik zsidókat mentettek a háborús Magyarországon*. Budapest: Európa, 2001.)

Fermor, Patrick Leigh. *Between the Woods and the Water; On Foot to Constantinople from the Hook of Holland: The Middle Danube to the Iron Gates*. New York: Viking Penguin, 1986. (Magyar nyelvű változata: *Erdők s vizek közt: Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben*. Budapest: Európa, 2002.)

Frank, Tibor. „Editing as Politics: József Balogh and *The Hungarian Quarterly*.” *Hungarian Quarterly* 34, no. 129 (Spring 1993).

Frank, Tibor. „To Comply with English Taste: The Making of *The Hungarian Quarterly*, 1934–1944.” *Hungarian Quarterly* 44, no. 171 (Autumn 2003).

Frank, Tibor. „Anglophiles: The Anglo Saxon Orientation of Hungarian Foreign Policy, 1930s Through 1944.” *Hungarian Quarterly* 47, no. 181 (Spring 2006).

Gati, Charles. *Hungary and the Soviet Bloc*. Chapel Hill, N.C.: Duke University Press, 1986. (Magyar nyelvű változata: *Magyarország a Kreml árnyékában*. Budapest: Foliograph: Századvég, 1990.)

Gati, Charles. *The Bloc That Failed: Soviet–East European Relations in Transition*. Bloomington: Indiana University Press, 1990. (Magyar nyelvű változata: *Füstbe ment tömb*. Budapest: Századvég, Atlanti, 1991.)

Gerő, András. *The Jewish Criterion in Hungary*. Boulder, Colo.: Social Science Monographs, 2007. (Magyar nyelvű változata: *A zsidó szempont*. Budapest: PolgART, 2005.)

Ghali, Paul. „Millionaire Chorin Buys Nazi Freedom.” *Syracuse Herald-American*, July 5, 1944, 9.

- Gilbert, Martin. *Churchill: A Life*. New York: Henry Holt, 1991.
- Gilbert, Martin. *Holocaust Journey: Traveling in the Search of the Past*. New York: Columbia University Press, 1997.
- Green, Henry. *Pack My Bag: A Self-Portrait*. New York: New Directions, 1992.
- Hanebrink, Paul A. *In Defense of Christian Hungary: Religion, Nationalism and Anti-Semitism, 1890–1944*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2006.
- Held, Joseph, ed. *The Columbia History of Eastern Europe in the Twentieth Century*. New York: Columbia University Press, 1992.
- Hoff, George. „The Manfred Weiss–SS Deal of 1944.” *Hungarian Studies* 7, nos. 1–2 (1991–92).
- Horthy, Admiral Nicholas. *Memoirs*. Edited and translated by Andrew L. Simon. Safety Harbor, Fla.: Simon, 2000. (Magyar nyelvű változata: *Emlékirataim*. Budapest: Európa-História, 1990.)
- Ignotus, Paul. *Hungary*. New York: Praeger, 1972.
- Kádár, Gábor, and Zoltán, Vági. *Self-Financing Genocide: The Gold Train, the Becher Case, and the Wealth of Hungarian Jews*. Budapest: Central European University Press, 2001. (Magyar nyelvű változatai: *Aranyvonat: Fejezetek a zsidó vagyon történetéből*. Budapest: Osiris, 2001. És *Hullarablás: A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése*. Budapest: Jaffa, 2005.)
- Kállay, Nicholas. *Hungarian Premier: A Personal Account of a Nation's Struggle in the Second World War*. New York: Columbia University Press, 1954. (Magyar nyelvű változata: *Magyarország miniszterelnöke voltam, 1942–1944: egy nemzet küzdelme a második világháborúban*. Budapest: Európa-História, 1991.
- Kenéz, Peter. *Hungary from the Nazis to the Soviets: The Establishment of the Communist Regime in Hungary, 1944–1948*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Kertesz, Stephen D. „The Plight of Satellite Diplomacy.” *Review of Politics* 11, no. 1 (January 1949): 26–62.
- Kertesz, Stephen D. „Peacemaking on the Dark Side of the Moon: Hungary, 1943–1947.” *Review of Politics* 40, no. 4 (October 1978): 469–98.
- Kornfeld, Móric. *Reflections on Twentieth Century Hungary: A Hungarian Magnate's View*. Edited by Agnes Szechenyi. Translated by Thomas and Helen de Kornfeld. Boulder, Colo.: Social Sciences Monographs, 2006. (Magyar nyelvű változata: *Trianontól Trianonig: Tanulmányok, dokumentumok*. Budapest: Corvina, 2006.)
- Kovács, Maria M. *Liberal Professions and Illiberal Politics: Hungary from the Habsburgs to the Holocaust*. Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press and New York: Oxford University Press, 1994. (Magyar nyelvű változata: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus: a magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Budapest: Helikon, 2001.)
- Krausz, Tamás. *The Soviet and Hungarian Holocausts: A Comparative Essay*. Translated by Thomas J. and Helen D. de Kornfeld. Boulder, Colo.: Social Science Monographs, 2006.
- Lampedusa, Giuseppe di. *The Leopard*. New York: Pantheon, 1960. (Magyar nyelvű változata: *A párdúc*. Budapest: Európa, 1984.)
- Laqueur, Walter. *The Terrible Secret: Suppression of the Truth About Hitler's „Final Solution.”* New York: Henry Holt, 1998.
- Lendvai, Paul. *The Hungarians: A Thousand Years of Victory in Defeat*. Translated by Ann Major. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 2003. (Magyar nyelvű változata: *Magyarok: győzelmek és kudarok*. Budapest: Kossuth, 2012.)
- Lewin, Rhoda G., ed. *Witnesses to the Holocaust: An Oral History*. Boston: Twayne, 1990.
- Liddell Hart, B. H. *The History of the Second World War*. New York: G. P. Putnam, 1970.
- Louçã, António. *A Lista de Chorin*. RTP documentary, 2008.
- Lukacs, John. *Budapest 1900*. New York: Grove Press, 1988. (Magyar nyelvű változata: *Budapest 1900: a város és kultúrája*. Budapest: Európa, 2004.)
- Lukacs, John. *The Hitler of History*. New York: Vintage Books, 1998. (Magyar nyelvű változata: *A történelmi Hitler*. Budapest: Európa, 1998.)
- Lukacs, John. *At the End of An Age*. New Haven: Yale University Press, 2002. (Magyar nyelvű változata: *Egy nagy korszak végén*. Budapest: Európa, 2005.)
- Macartney, C. A. *October Fifteenth: A History of Modern Hungary, 1929–1945*. 2 vols. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1957. (Magyar nyelvű változata: *Október tizenötödike: a modern Magyarország története, 1920–1945*. Budapest: Gede, 2006.)
- Márai, Sándor. *Memoir of Hungary, 1944–1948*. Budapest: Corvina, in Association with Central European University Press, 1996. (Magyar nyelvű változata: *Föld, föld!...: Emlékezések*. Budapest: Akadémiai–Helikon, 1991.)

Matloff, Maurice. *The War Department: Strategic Planning for Coalition Warfare, 1943–1944*. Washington D.C.: Office of the Chief of Military History, Department of the Army, 1959.

Mauthner, Gabriella. „I Have to Tell Everybody Where I Belong.” Interview by Lajos Erdélyi. <http://www.hhrf.org/hhrf/index.php?oldal=478>. (Magyar nyelvű változata: „Meg kell mondanom mindenkinek, hová tartozom.” Erdélyi Lajos interjúja Mauthner Gabriellával. *Múlt és jövő*, 2000. 3–4. szám, vagy: <http://www.or-zse.hu/kutat/publik/erdelyi-mauthnerinterju.htm>)

McCullough, David. *Truman*. New York: Simon & Schuster, 1992.

Megyeri, Ella de. *Budapest Scrap Book*. Budapest: Dante Press, 1937.

Mellanby, Kenneth. „Medical Experiments on Human Beings in Concentration Camps in Nazi Germany.” *British Medical Journal* 1, no. 4490 (January 25, 1947): 148–50.

Montgomery, John Fournoy. *Hungary: The Unwilling Satellite*. Millington, N. J.: Vista Court Books, 1993. (Magyar nyelvű változata: *Magyarország, a vonakodó csatlós*. Budapest: Zrínyi, 1993.)

Muggeridge, Malcolm, ed. *Ciano's Diary*. London: William Heinemann, 1947.

Nagy, Ferenc. *The Struggle Behind the Iron Curtain*. New York: Macmillan, 1948. (Magyar nyelvű változata: *Küzdelem a vasfüggöny mögött*. 1–2. kötet. Budapest: Európa-História, 1990.)

Nemeth, Andor, ed. *Hungary with Illustrations, Maps and City Plans*. Budapest: Lloyd Guide Books, 1932.

Nizkor Project. *The Trial of Adolf Eichmann*. Session 61, parts 1–9. <http://www.nizkor.org/hweb/people/e/eichmann-adolf/transcripts/Sessions/Session-061-01.html>.

O'Malley, Sir Owen. *The Phantom Caravan*. London: John Murray, 1954.

Padfeld, Peter. *Himmler*. New York: MJF Books, 1990.

Palasik, Mária. „Deportations from Budapest and Their Western Echo,” *Big Brother's Miserable Little Grocery Store: Studies on the History of the Hungarian Secret Service After World War II*. Budapest: L'Harmattan, 2012. (Magyar nyelvű változata: „Kétszólámú hangfoszlányok az ötvenes évek elején. Idősebb Szegedy-Maszák Aladár és felesége kitelepítésének története és nyugati visszhangja,” *A nagy testvér szatócsboltja. Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. Budapest: ÁBTL-l'Harmattan, 2012. 279–303.)

Pastor, Peter. *Hungary Between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three*. Boulder, Colo.: East European Quarterly, 1976.

Patai, Raphael. *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology*. Detroit: Wayne State University Press, 1996.

Pelényi, John. „The Secret Plan for a Hungarian Government in the West at the Outbreak of World War II.” *Journal of Modern History* 36, no. 2 (June 1964).

Rath, Elizabeth Chorin. Unpublished diary, 1943–1946.

Rosenthal, Henri. „Medicine in Dachau,” *British Medical Journal* 2, no. 4485 (December 21, 1946).

Sachar, Howard M. *Dreamland: Europeans and Jews in the Aftermath of the Great War*. New York: Alfred A. Knopf, 2002.

Selzer, Michael. *Deliverance Day: The Last Hours at Dachau*. Philadelphia and New York: J. P. Lippincott, 1978.

Serebro, Harold, with Jacques Sellschop. *Beyond Redemption? The Nazi Colonel Who Saved Jews and Plundered Their Wealth*. Johannesburg: Westmoreland and Trent, 2007.

Sereny, Gitta. *Into that Darkness: An Examination of Conscience*. New York: Vintage Books, 1983. (Magyar nyelvű változata: *A sötétség felé: az eutanáziától a tömeggyilkosságig*. Budapest: Park, 2013.)

Sereny, Gitta. *Albert Speer: His Battle With the Truth*. New York: Vintage Books, 1996. (Magyar nyelvű változata: *Albert Speer küzdelme az igazsággal*. Budapest: Európa, 1998.)

Simons, Marlise. „Nazi Gold and Portugal's Murky Role.” *New York Times*, January 10, 1997.

Stokes, Gale, ed. *From Stalinism to Pluralism: A Documentary History of Eastern Europe Since 1945*. New York: Oxford University Press, 1991.

Strasser, Daisy Chorin von, and András D. Bán. *Az Andrássy úttól a Park Avenue-ig: Fejezetek Chorin Ferenc életéből (1879–1964)*. Budapest: Osiris, 1999.

Strasser, Daisy Chorin von, and András D. Bán. *From Andrássy Ut to Park Avenue: Chapters in the Life of Francis Chorin (1879–1964)*. Az angol nyelvű változat kiadatlan kézírata.

Szalai, Anna, ed. *In the Land of Hagar: The Jews of Hungary: History, Society and Culture*. Tel Aviv: Beth Hatefutsoth, 2002. (Magyar nyelvű változata:

- Hágár országa: a magyarországi zsidóság – történelem, közösség, kultúra. Budapest: Antall J. Alapítvány, 2009.)
- Szegedy-Maszák, Aladár. *Az ember ősszel visszanéz...: Egy volt magyar diplomata emlékirataiból.* Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Csorba László. 1–2. kötet. Budapest: Európa-História, 1996.
- Szegedy-Maszák, Aladár. *Autumnal Retrospections.* 2 vols. Az angol nyelvű változat kiadatlan kézírata. Fordította: Thomas J. de Kornfeld.
- Szegedy-Maszák, Aladár. Kiadatlan levelek, naplók és egyéb dokumentumok a szerző tulajdonában, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, Fond 483, és az Egyesült Államok Holokauszt Emlékmúzeumának Levéltárában, RG-10.436 szám alatt.
- Szegedy-Maszák, Mihály. „Ködképek a diplomáciában.” Utószó Szegedy-Maszák, Aladár, *Az ember ősszel visszanéz...: Egy volt magyar diplomata emlékirataiból* című könyvéhez. Budapest: Európa-História, 1996. 2. kötet, 443–471. (Angol nyelvű változata: „Diplomatic Illusions.” Afterword to Szegedy-Maszák, *Autumnal Retrospections.* Kiadatlan kézirat. Fordította: Thomas de Kornfeld.)
- Szent-Miklosy, Istvan. *With the Hungarian Independence Movement, 1943–1947: An Eyewitness Account.* New York: Praeger, 1988.
- Szinai, Miklós. „Hungary on the Threshold of War.” *Hungarian Quarterly* 36, no. 137 (Spring 1995): 101–109.
- Szita, Szabolcs. *Trading in Lives? Operations of the Jewish Relief and Rescue Committee in Budapest, 1944–1945.* Budapest: Central European University Press, 2005. (Magyar nyelvű változata: *Aki egy embert megment – a világot menti meg: mentőbizottság, Kasztner Rezső, SS-embervásár, 1944–1945.* Budapest: Corvina, 2005.)
- Tamási, Miklós, és Ungváry, Krisztián. *Budapest 1945.* Translated by Thomas J. and Helen D. de Kornfeld. Budapest: Corvina, 2006.
- „The Third Session of the Council of Foreign Ministers, New York, November 4–December 12, 1946,” *Foreign Relations of the United States, 1946. Council of Foreign Ministers.* Vol. 3 (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1946), pp. 965–1563ff
- Ungváry, Krisztián. *The Siege of Budapest: 100 Days in World War II.* New Haven: Yale University Press, 2006. (Magyar nyelvű változatának 7. átdolgozott kiadása: *Budapest ostroma.* Budapest: Corvina, 2013.)

- Varga, László. „Manfred Weiss: The Profile of a Munitions King.” In Michael K. Silber, ed., *Jews in the Hungarian Economy 1760–1945.* Jerusalem: Magnes Press Hebrew University, 1992.
- Walters, E. Garrison. *The Other Europe: Eastern Europe to 1945.* Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press, 1988.
- Weindling, Paul. „Human Guinea Pigs and the Ethics of Experimentation: The BMJ’s Correspondent at the Nuremberg Medical Trial.” *British Medical Journal* 313, no. 7070 (December 7, 1996).
- Weiss, Alfonz. Kiadatlan emlékiratok, 1986.
- Werfel, Franz. *The Song of Bernadette.* New York: Viking Penguin, 1968. (Magyar nyelvű változata: *Bernadette.* Budapest: Pantheon, 1942.)
- Zwack, Anne Marshall. *If you Wear Galoshes, You’re an Émigré: Peter Zwack, a Memoir.* Budapest: Ab Ovo, 2001.
- Zweig, Ronald W. *The Gold Train: The Destruction of the Jews and the Looting of Hungary.* New York: William Morrow, 2002. (Magyar nyelvű változata: *Az aranyvonat: a 20. század legnagyobb rablásának története.* Budapest: Képzőművészeti, 2004.)

*

A fentiekén túlmenően számos napilapot és folyóiratot lapoztam át. Reménytelen vállalkozás lenne felsorolnom minden cikket, amely a segítségemre volt a munkám során.

X 199858

A jelen kiadáshoz felhasznált magyar nyelvű források jegyzéke

- Benda Kálmán főszerk. *Magyarország történeti kronológiája, IV. kötet, 1944–1970.* Budapest: Akadémiai, 1982.
- Braham, Randolph L. *A magyarországi holokauszt bibliográfiája.* 1–2. kötet. Budapest: Park, 2010.
- Braham, Randolph L. *A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája.* 1–3. kötet. Budapest: Park, 2007.
- Braham, Randolph L. *A népi társas politikája: A holocaust Magyarországon.* 1–2. kötet. Budapest: Belvárosi, 1997.
- Bölgöny József. *Magyarország kormányai, 1848–1992.* Budapest: Akadémiai, 1992.
- Gati, Charles. *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom.* Budapest: Osiris, 2006.
- Horthy Miklós *titkos iratai.* Budapest: Kossuth, 1963.
- Kádár Gábor – Vági Zoltán. *A végső döntés: Berlin, Budapest, Birkenau, 1944.* Budapest: Jaffa, 2013.
- Palasik Mária. *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949.* Budapest: Napvilág, 2000.

Képek jegyzéke

Hátsó borító (balról jobbra): Kornfeld György, Weiss Manfréd, Kornfeld Marianne, Kornfeld Mária, Weiss Edith, Hanna Kornfeld (elől), Weiss Daisy, Weiss Jenő, Kornfeld Móric (elől)

Belső címlap: Weiss Daisy és Chorin Ferenc esküvője 1921. szeptember 21-én, az Andrássy úti villa kertjében. Balról jobbra: Weiss Alfonz és Erzsi, egy ismeretlen gyerek, Kornfeld Mária, Kornfeld Marianne, Kornfeld György, Kornfeld Móric (állva), Chorin Ferenc, Weiss Daisy, mögöttük Mauthner Alfréd áll Baby lánya és Ferenc (Öcsi) fia között, Weiss Gábor Weiss Daisy és az ülő Weiss Manfréd között, Kornfeld Hanna, Weiss Manfréd, Weiss Jenő, Mauthner Elsa, Mauthner Mopi, Eissler Zseni (Weiss Manfréd testvére), a kezében Mauthner István, Mauthner Annus

1940: (balra fent) Weiss Manfréd; (jobbra fent) Alice de Wahl; (lent) Szegedy-Maszák Sarolta, Aladár és Lilly

1941: (balra fent) a Kornfeld-gyerekek 1936 körül: Puppá (Mária), Tamás, György, Hanna; (jobbra fent) tél Derekegyházán; (lent) Hanna lovon ülve Iregen

1942: (balra) A Weiss-ház az Andrássy-úton; (jobbra) Kornfeld Mária

1943: Napfürdőzés Iregen: Nina Adamczyk (lengyel menekült, akit Marianne hívott meg magukhoz), Domony Eszter (Kornfeld Móric unokatestvérének, Domony Péternek a felesége), Hanna és Zwack János

1944: (fent) A csepeli gyár; (balra lent) Chorin Daisy és Ferenc útban Portugáliába; (jobbra lent) Aladár rabruhában

1945: (balra) Aladár és Hanna amerikai katonák között, útban az Egyesült Államokba; (jobbra) Aladár levele Hannának

1946: (fent) Puppá (Kornfeld Mária) és Luis, „a Festő”; (jobbra) Hanna; (lent) Aladár

1947: Aladár (balra) és Hanna (jobbra), karjukban Kis Aladárral (Timsivel)

Epilógus: (balra fent) Timsi sírja; (jobbra fent) a Patterson utcai ház; (lent) a Szegedy-Maszák család: Hanna, Marianne, Peter, Andrew és Aladár